212

BİRİ BENİ GÖZETLİYOR • Rupert SHELDRAKE

kaknüs

İnsan Aklının Gizemli Güçleri:
Nazar, Büyü, Telepati,
Gelecekten Haber Verme ve daha fazlası...

Rupert SHELDRAKE

Biri Beni Gözetliyor

kaknüs
psikoloji

İnsan Aklının Gizemli Güçleri:

Nazar, Büyü, Telepati, Gelecekten Haber Verme ve Daha Fazlası Bilimsel Dogmaları Kıran Bir Kitap

Sheldrake'in araştırmalarına göre 10 kişiden 7'si arkadan kendisine bakıldığını hissediyor. Aynı şekilde birçok insan, bir kişiye arkasından bakarak onu en azından huzursuz edebileceğini iddia ediyor. Bir başka deyişle, niyetlerimiz ve dikkatlerimiz, baktığımız şeye dokunacak şekilde bedenimizin dışına uzanabiliyor.

Bu kitapta Rupert Sheldrake; 5.000 vaka hikâyesi, 2.000 'den fazla anket ve 1.600'den fazla mülakata dayanan 25 yıldır sürdürdüğü bilimsel araştırmaların sonucunda, gözetlenme duygusu, telepati, nazar ve benzeri olguları açıklıyor.

Zihnimizin beynimizle sınırlı olmayıp başımızın dışına uzandığını kabul edersek; telepati, dikkatin gücü, önbiliş ve kilometrelerce uzakta yaşananları görme gibi fenomenlerin mümkün olduğu anlaşılır.

Sheldrake'in fikirleri kendimize; insanlarla, hayvanlarla ve çevremizi saran dünyayla ilişkimize yeni bir bakış açısı getiriyor.

ISBN 978-975-6698-92-1

kaknüs
/kaknusyayinevi
www.kaknus.com.tr

RUPERT SHELDRAKE

Cambridge'de tabiat bilimleri, Harward'da felsefe okudu. Doktorasını biyokimya dalında Cambridge'de yaptı. Cambidge Clare College ve Royal Society'den araştırma bursları aldı. Altmışın üzerinde araştırması ve birçok kitabı var. Dogs Tht Know When Their Owners Are Coming Home (Sahiplerinin Eve Yaklaştığını Bilen Köpekler) adlı en son yayınlanan kitabı bestseller oldu. Karısı ve iki oğluyla beraber Londra'da yaşıyor. Sheldrake.org adlı bir web sitesi var.

kaknüs yayınları: 212
psikoloji: 8

ısbn: 975-975-6698-92-1
yayıncı sertifika no: 11216

1. basım; 2004, istanbul
2. basım; 2020, istanbul

kitabın özgün adı: the sense of being stared at
copyright©2003 by Rupert Sheldrake
All rights reserved
kitabın adı: biri beni gözetliyor
yazarı: rupert sheldrake
ingilizce aslından çeviren: orhan düz
türkçe yayın hakları: kaknüs ajans©2004

redaksiyon: seda çiftçi
teknik hazırlık: mustafa sabri saldamlı
kapak düzeni: kaknüs ajans
iç baskı: alemdar ofset
cilt: çevik matbaacılık

bütün yayın hakları saklıdır.
bu kitap telif sahibinin izni olmaksızın kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka türlü bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

kaknüs yayınları
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: mimar sinan mah., selâmi ali efendi cad., no: 33, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 kitap@kaknus.com.tr
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, fatih, istanbul
tel: (0 212) 520 49 27 satis@kaknus.com.tr
www.kaknus.com.tr /kaknusyayinevi

Rupert Sheldrake

BİRİ BENİ GÖZETLİYOR

İnsan Aklının Gizemli Güçleri:
Nazar, Büyü, Telepati,
Gelecekten Haber Verme ve Daha Fazlası

Türkçesi:
Orhan Düz

William Barrett, Henry Sidgwick, Frederic Myers, Edmund Gurney, Eleanor Sidgwick, John Dunne, Joseph ve Louisa Rhine ve insanın açıklanamayan yetenekleri üzerine araştırma yapan diğer öncü şahsiyetler anısına....

İçindekiler

Önsöz 7
GİRİŞ: Yedinci Duyu ve Genişleyen Zihin 13
Altıncı Duyu ve Yedinci Duyu 19

I. KISIM: TELEPATİ
1. Düşünceleri ve Niyetleri Sezmek 39
2. Laboratuvarda Düşünce Aktarımı 67
3. Telepatik Çağrılar 89
4. Uzak Ölümler ve Sıkıntı 103
5. Niyetlerin Uzaktan Etkileri 123
6. Telefon Telepatisi 139
7. Telepatinin Evrimi 159

II. KISIM: DİKKAT GÜCÜ
8. Gözetlenme Duygusu 177
9. Gözetim ve İhtiyat 193
10. Hayvan Duyarlılığı 205
11. Gözetlenme Duygusu Üzerine Yapılan Deneyler 227
12. Nazar ve Rasyonalizmin Yükselişi 249
13. Görüntüler Beyinde mi Yoksa Göründükleri Yerde midir? 267

III. KISIM: UZAĞI GÖRME VE GELECEĞİN İŞARETLERİ
14. Uzağı Görme 287
15. Hayvan Önsezileri 301
16. İnsan Önsezileri 315
17. Önbilişi Araştırmak 329

IV. KISIM: YEDİNCİ DUYU NASIL İŞLER?
18. Genişleyen Zihin ve Modern Fizik 349
19. Zihinsel Alanlar 365
EKLER
EK A: Araştırmalara Nasıl Katılacaksınız? 379
EK B: Deney ve Araştırmaların Ayrıntıları 391
EK C: Görüş Üzerine Erken Döneme Ait Teorilerin Kısa Bir Tarihçesi 425

Bibliyografya 433
Konu İndeksi 445
İsim İndeksi 455

Önsöz

İnsan ve hayvan doğası hakkında anlamadığımız pek çok husus var. Bu kitap sadece, zihnimizi açıp anlama çabası gösterdiğimiz taktirde ödül olarak yeni bir bilgiye kavuşacağımız inancından doğdu. Gözardı edilmiş ipuçları dört yanımızı sarmış durumda. 17. ve 18. yy filozoflarının düşüncelerinde kök salmış önyargılar, sorgulama ve araştırmayı nesiller boyu engelledi. Sonuç olarak, insan ve hayvanın biyolojik yapısı hakkında bizim için keşfedilecek çok husus var.

Seven Experiment That Could Change The World (Dünyayı Değiştirecek 7 Deney, 1994) ve Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home (Sahiplerinin Eve Yaklaştığını Bilen Köpekler, 1999) adlı kitaplarımda da gösterdiğim gibi, nispeten basit deneyler bu yeni bilimsel keşif evresinde çok büyük katkılar sağlayabilir.

Bu kitapta, telepati, gözetlenme duygusu ve önsezi gibi insanın açıklaması olmayan yeteneklerinin normal ötesi de-

ğil, biyolojik yapımızın bir kısmını oluşturan normal olgular olduğunu savunuyorum. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home (Sahiplerinin Eve Yaklaştığını Bilen Köpekler) adlı kitabımda, açıklaması olmayan bu yeteneklerin hayvanlar âleminde hayli yaygın olduğunu gösterdim. Köpek, kedi, at ve papağan gibi en iyi tanıdığımız hayvanların bir kısmı, bu yetenekleri sergilemektedir. Her ne kadar bizler genelde onlar kadar duyarlı olmasak da, bu yetenekleri diğer pek çok hayvan türüyle paylaşırız. Evrimsel mirasımızın bu yanlarını kısmen kaybettik veya ihmal ettik. Bu yetenekleri gözardı etmek yerine araştırırsak, bizleri birbirimize ve çevremizdeki dünyaya bağlayan görünmez bağları ve zihnimizin doğasını daha iyi anlarız.

Bu kitapta, açıklaması olmayan insani yetenekler üzerinde odaklanmakla birlikte, Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda tartışılan yeteneklerle ilgili araştırmaları esas aldım. Elinizdeki kitap insanın açıklaması olmayan insani yetenekleri hakkında yazılmış diğer kitaplardan çeşitli açılardan farklıdır. Birincisi, elinizdeki kitap biyolojiyi ve hayvan davranışını temel almaktadır, telepati ve açıklaması olmayan diğer yetenekleri biyolojik, hayvanî doğamızın çehreleri olarak görmektedir.

İkincisi, bazı kitaplar ya yaşanmış öyküleri bir araya getirmekte ya da laboratuvarda test edilmemiş herşeyi dışlayan katı bir deneysel yaklaşım sergilemektedir. Ben bu iki yaklaşımı birleştirdiğime inanıyorum. Bu kitap, kişisel deneyimlerden oluşan hikâyelerden yola çıkmakla birlikte, vakıaya ışık tutabilecek deneyleri de mümkün mertebede ele almaktadır.

Üçüncüsü, insanın açıklaması olmayan yetenekleri hakkındaki bilimsel araştırmanın çok basit bir şekilde yapılabileceğini gösteriyorum. Ek A'da, okuyucuların kendi başlarına söz konusu araştırmayı yapabilecekleri çeşitli yolları gösterdim.

Dördüncüsü, her ne kadar ele aldığım olguların halihazırda açıklaması olmasa da bunların doğaları gereği açıklanamaz olduğunu düşünmüyorum. Elinizdeki kitap boyunca, bu yeteneklerin araştırılmasının insan ve hayvan zihninin mahiyetine dair yeni bir anlayışa kapı açacağını savunuyorum. Zihnin beyinle sınırlı olduğunu düşünmek yerine, onun, beyin ve bedenin çok ötesine uzanan geniş etki alanlarını içerdiğini öne sürüyorum.

Bu kitap çok sayıda insanın yardımını alarak, 15 yıldan fazladır yürütmekte olduğum araştırmayı özetlemektedir. 5000'den fazla insanın kişisel deneyimlerini ve hayvanlarla ilgili gözlemlerini içeren vakıa hikâyeleri veri bankama katkıda bulundu. Hayvan terbiyecileri, çiftçiler, veterinerler, doğa bilimcileri, avcılar, vahşi doğa fotoğrafçıları, evcil hayvan sahipleri, nezaret memurları, askerler, dedektifler, öğretmenler ve savaş sanatlarını icra edenler de dahil olmak üzere yüzlerce insan, ben veya araştırmacı arkadaşlarımın yaptığı mülakatlara katılmak suretiyle bu araştırmaya yardımcı oldu. 1600'den fazla insan, rastgele yürüttüğüm aile incelemelerine yanıt verdi. 2000'den fazla insan kendi deneyimleri hakkındaki anketleri doldurarak araştırmama katkıda bulundu. Ayrıca 20.000'den fazla insan deney niteliğindeki testlere katıldı. Tüm bu insanlara yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. Onlardan bazılarının isimlerini kitapta zikrettim.

Araştırma ekibimle birlikte pek çok deneyi kendimiz gerçekleştirdik. Diğer pek çok deney de düzinelerce bağımsız araştırmacı tarafından çoğunlukla kolejlerde ve üniversitelerde yapıldı. Ayrıca 50'den fazla öğrenci, kitaplarımda ve web sayfamda önerilen bilimsel deney tasarımlarına dayalı araştırma projelerini yürüttü. Deneylerinden elde ettikleri bilgileri ve raporları bana gönderme nezaketinde bulunan tüm bu insanlara teşekkür ediyorum. İncelemeleri ve röportajları yürüten, deneyleri yapan ve benim adıma her tür bilgiyi toplayan araştırma ekibime büyük minnet borçluyum. Lancashire'daki Pam Smart, bilgisayar tabanlı veri bankamın oluşturulmasında, web siteme gelen pek çok e-mail'e cevap verilmesinde ve telefon telepatisi konusunda yüzlerce deneyin düzenlenmesinde başlıca sorumluluğu üstlendi. Sekreterim Cathy Lawlor'la birlikte Jane Turney ve Katy Barber, Londra'da bana yardım ettiler. Zürih'te Susanne Seiler, Kaliforniya'da David Jay Brown, New York'ta Helen Robinette, Moskova'da Nina Nikolaeva ve Atina'da Socrates Seferiades benim için çalıştı. Hepsine candan teşekkür ederim. The Free University of Amsterdam'da istatistik dalında yardımcı profesör olan Jan van Bolhuis, istatiksel metodolojiler konusunda bana önerilerde bulundu ve benim için çok sayıda istatiksel analiz yaptı. Sabrını, titizliğini ve nezaketini takdirle anıyorum. Matthew Clapp, Georgia Üniversitesi'nde öğrenciyken 1996'da www.sheldrake.org adresindeki web sitemi kurdu ve mesleki görevlerinin artık devam etmesini imkânsız kılacak denli ağırlaştığı 2002 yılının başına kadar sitenin yöneticiliğini yürüttü. Tüm bu süre boyunca site hizmetlerini ücretsiz gerçekleştirdi, tıpkı Hamburg'daki Alman site yö-

neticim Helmut Lasarcyk gibi... Helmut ayrıca yüzlerce vakıa hikâyesinin ve diğer yazışmaların tercümesini yaptı. Her ikisine de şükranlarımı sunuyorum.

Bu kitapta anlatılan araştırma, Torontolu merhum Ben Webster'ın mali desteği, New York'taki Lifeebridge Vakfı, Kaliforniya'daki Noetik Bilimler Enstitüsü, Portekiz'deki the Bial Vakfı, Hollanda'daki Fred Vakfı'nın bağışları ve Connecticut, Old Greenwich'deki Evelyn Hancock'un hediyeleri sayesinde mümkün olmuştur. Onların cömertliğini takdirle karşılıyorum.

Bu araştırma boyunca çok sayıda cesaret verici tartışmalarda bulundum ve pek çok insanın yorum, eleştiri ve tavsiyelerinden istifade ettim. Bu bağlamda özellikle şu isimleri anmak istiyorum: Ralph Abraham, Hunter Beaumont, John Beloff, Dick Bierman, John Brockman, Christopher Clarke, Larry Dossey, Lindy Dufferin ve Ava, Brenda Dunne, Leni Erikson, Sally Rhine Feather, Peter Fenwick, Jan Fjellander, David Fontana, Mathew Fox, Robert Freeman, Alan Gauld, Franz-Theo Gottwald, Anne Harrison, Renée Haynes, Bert Hellinger, Myles Hildyard, Rupert Hitzig, John Hubbard, Nicholas Humphrey, Francis Huxley, Diana Issıdorides, Theodore Itten, Robert Jahn, Jürgen Krönig, David Lorimer, Betty Markwick, Katinka Matson, Robert Matthews, Elizabeth Lloyd Mayer, Terence McKenna, John Michell, Guido Mino di Sospiro, Aimée Morgana, Robert Morris, Roger Nelson, Charles Overby, John Palmer, Guy Lyon Playfair, Wyllys Poynton, Dean Radin, Anthony Ramsay, John Roche, Miriam Rothschild, Janis Rozé, George Sassoon, Gary Shwartz, Edward st. Aubyn, Marilyn Schlitz, Stephan

Schmidt, Giuseppe Sermonti, Ian stevenson, Harris Stone, James Trifone, Barbara Valocore, Mario Varvoglis, Ian ve Victoria Watson, Zofia Weaver ve Goetz Wittneben. Ayrıca eşim Jill Purce ve oğullarımız, Merlin ve Cosmo sadece yeni deneyler yürütmekte ilk başvurulan katılımcılar olmakla kalmayıp pek çok açıdan bana yardımcı oldular. Bu kitabın müsveddeleri üzerinde öneride bulunan ve yorum yapan herkese teşekkür ediyorum, bilhassa David Christie-Murray, Ted Dace, Montague Keen, Aimée Morgana, Guy Lyon Playfair, George Sassoon ve Pam Smart'a. New York'taki Crown Publishers'ın editörü olan Kristin Kiser'den daha iyi bir editörün olabileceğini sanmıyorum. Merlin Sheldrake'e Şekil 11.5 ve 18.2'deki şemaları çizdiği için müteşekkirim. İlüstrasyonları kopyalama izni verdikleri için de Aimée Morgana (Şekil 1.1), E.N. Willmer malikanesi (Şekil 10.2), Max Velmans ve Routledge Publishers (Şekil 13.2), Dean Radin (Şekil 17.1) ve Dick Bierman'a (Şekil 17.2) teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

YEDİNCİ DUYU VE GENİŞLEYEN ZİHİN

Çok yakın olduğum iki kız evladımla telepati kurduğuma uzun süredir inanıyorum. Telefon çalmadan hemen önce onları düşünmeye başlıyorum. Bunu arkadaşlarımla da yaşıyorum. Telefonu açtığımda onlara her zaman "Ben de şimdi seni düşünüyordum" diyorum. (Janet Ward)

Leto Seferiades kız bebeğiyle aynı odada uyuyordu:

Tamamen uyanık ve birşey beklercesine tetikte bir halde birden kalktım. 6 aylık bebeğimin pencerenin dibindeki karyolasında huzur içinde uyuduğunu görebiliyordum. Sonra içimden gelen bir ses bebeğimin karyolasında rahat olup olmadığını kontrol etmemi söyledi. Karyolaya yaklaştığımda; ses, acil bir emir gibi, karyolayı hemen pencereden uzaklaştırmamı söyledi bana. Karyolayı tuttum ve odanın içine doğru bir adım çekmiştim ki, ağır, ağaçtan perdelik ve kornişler yerinden çıkıp tam da karyolanın olduğu yere düşüverdi!

William Carter, 1951'de Malaya'da anti-tetörist bir operasyonda Gurkhas devriyesine önderlik ederken, az önce terk edildiği belli olan bir kampa rastladı.

> Çevredeki kalıntı ve parçaları incelerken, içimde birisinin beni izlediğine dair esrarengiz bir his uyandı. Tehlikede olduğum duygusuna kapıldım. Sanki bir şey boynumun arkasını sıkıyormuş gibi hissettim. Çevreme baktım ve orada, 20 metre uzaklıkta, kepinde kırmızı bir yıldız bulunan üniformalı bir adamın bana sert sert baktığını gördüm. Silahını omuzuna doğru kaldırıyordu, ikimizden birinin öleceğini biliyordum. Ondan önce ben ateş ettim, böylece bu hikâyeyi sizlere anlatmak üzere hayatta kaldım.

Carter, gözetlenme duygusunun varlığından hiç şüphe etmediğini söylüyor. "Eğer gözetlendiğimi hissetmeseydim bugün hayatta olmayacaktım."[1]

Telepati, önseziler ve gözetlenme duygusu halihazırda bilimsel açıdan açıklanamayan olgulardır. Gerçekte bu hislerin varlığı tartışmalıdır. Görünüşe bakılırsa vardırlar, ama halihazırda bilimsel açıdan bilinen olası tüm kuvvet, alıcı ve bilgi aktarım türlerine göre bu çeşit hislerin var olmaması gerekmektedir. Gerçi temel ilkeler hakkındaki bilimsel anlayışımız az veya çok eksik değil midir? Tüm büyük sorular cevaplandırılmış mıdır? Bazı bilim adamları bunların cevaplandırıldığını düşünmektedir.[2] Öte yandan bu olgular gerçekten vuku buluyorsa, o zaman bu, halihazırdaki bilimin eksik olduğunu göstermektedir. Söz konusu olgular bilim camiası içinde dikkate alınırsa, bunun sonuçları devrimsel nitelikte olur. Bu olgular, zihin ve beyin, insan ve hayvan doğası, uzay ve zaman hakkındaki fikirlerimizi zenginleştirecektir.

[1] Matthews (1996).
[2] Horgan (1996)

Bu kitapta pek çok kanıt öne sürdüm ve telepati, gözetlenme duygusu ve önsezinin hem köpek ve kedi gibi hayvanlarda hem de insanlarda gerçekleştiğini gösteren son araştırmaları özetledim. Söz konusu olgular, "paranormal" veya "doğaüstü" değil, bilakis normal ve doğaldır, biyolojik yapımızın bir parçasıdırlar. Farklı gruplardan insanlar bu olgulara farklı isimler vermektedirler. Bazıları bunları "psyche" veya ruhla ilintili anlamında psişik diye adlandırmakta veya kısaca "psi olgular" diye nitelendirmektedir. Bazıları da duyuötesi algı, EXTRASENSORY PERCEPTION veya kısaca ESP (extrasensory kelimesindeki extra eki modern İngilizce'deki "ilave"anlamında değil, Latince aslındaki gibi "öte" anlamında kullanılmaktadır) türleri diye tanımlamaktadırlar. Bazıları bu olguları normalötesi anlamında "paranormal" (Yunanca'da para "öte" anlamına gelmektedir) veya psikolojinin ötesinde anlamında parapsikolojik diye tanımlamaktadır. Diğerleri ise bu olguları görme, işitme, koklama, dokunma ve tat almadan oluşan bilindik beş duyuya ilave bir duyu olan "altıncı duyu"nun tezahürleri diye kabul etmektedir. Çok sayıda farklı tanımlamanın kullanılmasının kafa karıştırıcı olduğu bir gerçek. Ve tüm bu tanımlamalar farklı anlamlar içeriyor. Psişik, "psyche" veya ruha bağlılığı ifade etmektedir. Bu tanım, meseleyi bir adım geriye götürüyor, çünkü hiç kimse ruhun, bu deneyimleri nasıl izah edebileceğini bilmiyor. Bu deneyimleri açıklayabilmek için ruhun beynin ötesine geçmesi gerekir. Ama nasıl? Duyuötesi algı tanımı meseleyi farklı kelimelerle yeniden ifade etmekten öteye geçmiyor. Bu olguların bilindik duyularla açıklanamayacağını söylemekle birlikte bunların nasıl açıklanacağını belirtmiyor.

Paranormal kelimesi normalin ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Gözetlenme duygusu ve telepati yaygın

olma açısından normaldir. Çoğu insan bunları yaşar. Ancak yerleşik bilimin şüphe duymadığı materyalist zihin teoremi açısından bunlar paranormal görünmektedir. Bu teoreme göre zihin, beynin işlevinden başka bir şey değildir. Kafanın içiyle sınırlanmış bir zihin ruhsal olguları açıklayamaz. Bu yüzden materyalist bakış açısına göre ruhsal olguların var olmamaları gerekir. Lakin şayet bilim daha geniş bir zihin teoremini benimserse durum ne olur?

Bilim ilerledikçe bilimsel anlamda "normal"in sınırları da sürekli değişmektedir. Televizyon ve cep telefonu, elektromanyetik alıcılar hakkında hiçbir şey bilmeyen 18.yy fizikçisine mucizevi görünürdü. Uzaktaki şeyleri görmek veya uzaktaki insanların seslerini duymak büyücülerin işi ya da delilerin yanılsamaları olarak yorumlanırdı. Oysa şimdi bu eylemler televizyon, radyo ve telefon sayesinde günlük alışkanlıklarımızın bir parçası olmuştur. Aynı şekilde, hidrojen bombası 19.yy fizikçisinin aklından bile geçmezdi. Buhar ve silah gücü çağında, bu araçlar bir kıyamet fantezisi gibi görülürdü. Laserin ışığın mistik kılıçları olduğu sanılırdı. Bütün bu fantaziler ancak izafiyet ve kuantum teoremlerinin mümkün kıldığı bilimsel devrimler sayesinde 20.yy fizikçilerinin anlayabilecekleri olgular haline geldi. Bilimdeki bu gelişmeler mevcut bilgilerle ne çelişmekte ne de onları geçersiz kılmakta, bilakis bu bilgilere dayanmaktadır. 19.yy'da elektromanyetik alıcıların bulunması klasik Newton fiziğini geçersiz kılmaktan ziyade onu tamamlamıştır.

Fizikteki 20.yy devrimleri kuantum ve izafiyet teoremlerini doğurmuş ve modern kozmoloji 19.yy fizikçilerinin başarılarını ortadan kaldırmamış, aksine onlara katkıda bulunmuştur. Biyolojide Darwin'in evrim teoremi, 18.yy'ın büyük biyoloğu Linnaeus'un canlı organizmaları sınıflandırmasını

geçersiz kılmayıp aydınlatmıştır. Önde gelen bilim tarihçisi, Thomas Kuhn,[3] bilim tarihinin her evresinde, hakim modele veya paradigmaya uymayan olguların gözardı, ihmal veya örtbas edildiğini söylemektedir. Bu olgular, anormallikler-dir. Ne var ki ortadan kaybolmazlar. Hakim teoremlere utanç verecek şekilde direnirler. Bilim er ya da geç bunları kuşatacak ölçüde genişlemek zorunda kalır.

Çok sayıda örnekten birini dile getirmek gerekirse, 18.yy'de göktaşları anormaldi. Newton fiziğinin mükemmel evreninde gökyüzünden rastgele düşen taşlara yer yoktu. Dolayısıyla insanlar göktaşlarının varlığını iddia ettiklerinde, bilim adamları bunları reddetmek zorunda kaldılar, yanılsama diye örtbas ettiler veya batıl inanç diye bir kenara attılar. Bunun en meşhur örneği şudur: 13 Eylül 1768'de Fransa'da, Maine'de, birkaç köylü gök gürültüsüne benzeyen bir ses duydu. Bu sesi bir ıslık sesi takip etti ve bir şeyin çayıra düştüğünü gördüler. Bunun dokunulamayacak kadar sıcak bir taş olduğu anlaşıldı. Yöredeki rahip onun bir parçasını incelenmesi için Paris Bilimler Akademisi'ne gönderdi. Kimyacı Lavoisier taşı alıp bazı testlerden geçirdi ve bu taşın gökten düşmediğini kanıtladığını söyledi. Bunun muhtemelen şimşeğin çarpttığı, sıradan bir taş olduğunu öne sürdü.[4] Akademiye "gökte taş yoktur, bu yüzden gökten taş düşemez" açıklamasını yaptı.[5] Kuşkusuz şimdi göktaşları kuramsal bir sorun doğurmamaktadır ve göktaşlarının varlığı artık tartışılmamaktadır.

Fiziksel gerçekliğe dair bilimsel görüşler değiştikçe, bir felsefe olarak materyalizm de evrim geçirmektedir. "Normal"in sınırları sabit değildir, bilimsel kanılardaki değişim-

[3] Kuhn (1970).
[4] Inglis (1977), s.148-9.
[5] Michell ve Rickard (1977), s.16.

lerle paralel şekilde değişmektedir. Bilim felsefecisi Karl Popper'in belirttiği gibi, 20.yy'de materyalizm fizik sayesinde kendini "aştı."[6] Madde artık eski tür materyalizmde olduğu gibi temel gerçeklik değildir. Alıcılar ve enerji şimdi maddeden daha esastır. Maddenin nihai parçacıkları alıcılar içindeki enerji salınımları oldu. Bilimsel "normallik"in sınırları bilinç gerçeğinin ufuk açıcı kabulüyle birlikte bir kez daha değişmektedir. İşte öteden beri fiziğin gözardı ettiği zihinsel güçler, bilimin yeni ufkudur.

6 Popper ve Eccles (1977).

ALTINCI DUYU VE YEDİNCİ DUYU

Telepati gibi olguları tanımlamak için kullanılan ifadeler arasında yer alan "altıncı duyu", bana göre, diğerlerine kıyasla daha iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu tanım, "duyuötesi" veya "paranormal" tanımlarına kıyasla daha olumlu bir anlam içermektedir, zira bilindik duyuların üstünde ve ötesinde olmakla birlikte yine duyularla ilgili olan bir sistemi ifade etmektedir. Altıncı duyu, bir duyu olarak zamanın ve mekânın içinde kök salmıştır; doğaüstü değil biyolojiktir. Her ne kadar bu duyunun nasıl işlediğini şimdilik bilmesek de, bedenin ötesine geçtiği kanısındayız

Daha da iyi bir tanım "yedinci duyu"dur. Altıncı duyu, hayvanların elektrik ve manyetik duyuları üzerinde çalışan biyologlar tarafından zaten öne sürülmektedir. Yılan balıklarının bazı türleri çevrelerine elektrik alanları yayar ve bu alanlar sayesinde karanlıkta olsalar dahi çevrelerindeki nesneleri duyumsarlar.[7] Köpekbalıkları ve kedi balıkları potansiyel avlarının beden elektriğini şaşırtıcı bir duyarlılıkla saptarlar.[8] Göçmen kuşların ve balıkların çeşit-

[7] Electromangetic senses, McFarland (1981).
[8] Downer (1999).

li türleri manyetik bir duyuya, yeryüzünün manyetik alıcıya tepki vermelerini sağlayan biyolojik bir pusulaya sahiptirler.[9] Altıncı duyu olduğu savunulabilecek başka duyular da vardır. Sözgelimi çıngıraklı yılan ve buna akraba türlerin ısıya duyarlı organları, bu hayvanların ısıya odaklanmalarını ve termo-coğrafi bir teknikle avlarını izleyerek bulmalarını sağlamaktadır.[10] Ayrıca ağ ören örümceklerin titreşim duyuları vardır. Bu duyuları sayesinde ağlarında ne olup bittiğini tespit ederler, hatta bir çeşit titreşim telgrafı sayesinde birbirleriyle iletişim dahi kurabilirler.[11] "Yedinci duyu" tanımı, telepati, gözetlenme duygusu ve önsezinin, hem normal beş duyudan hem de bilinen fiziksel ilkelere dayanan altıncı duyudan farklı bir kategori içine girdiğini ifade etmektedir.

Kanıt

Yedinci duyunun birinci ve en temel kanıtı kişisel deneyimdir. Bu duyuyla ilgili pek çok deneyim yaşanmıştır. Çoğu insan bazen arkadan izlendiği hissine kapılır veya birazdan telefon edecek kişiyi aklından geçirir. Yine de bu milyarlarca kişisel deneyim veya açıklamasız görünen olgu, yerleşik bilim içinde "anekdotsal" diye nitelendirilerek gözardı edilmektedir. Peki bunlar esasında ne anlama gelmektedir? Anekdot kelimesi Yunanca an ve ekdotos köklerinden gelmekte ve "yayımlanmamış" anlamını taşımaktadır. Öyleyse anekdot yayımlanmamış bir öyküdür. Mahkemeler anekdotsal kanıtı ciddiye alır ve insanlar da bundan memnuniyet duyarlar. Tıp gibi bazı araştırma alanları büyük ölçüde anekdotlara dayanır. Ancak öyküler yayımlandığında artık anekdot olma özelliğini yitirirler; vakıa bilgileri mertebesine çıkarlar. Bu vakıa bilgileri, üzerine ileri araştırmaların bina edileceği deneyim temelini oluşturur. İnsanların gerçekten yaşadıklarını bir kenara itmek bilimsel bir tavır değildir, aksine bilime terstir. Bilim amprik metoda, yani deney

[9] Baker (1980).
[10] Droscher (1971).
[11] A.g.e.

ve gözleme dayanır. Deneyler ve gözlemler bilimin çıkış noktasıdır ve bunları gözardı etmek veya dışlamak bilim karşıtı bir tutumdur.

Isaac Newton'un yerçekimi hakkındaki görüşleri, yere düşen elmalar gibi gündelik olgulara dair gözlemlerden ve ay ile gelgitler arasında bir ilişkinin bulunduğu tespitinden doğmuştur. Charles Darwin'in "doğal ayıklanma"ya ilişkin hemen hemen tüm kanıtları, bitki ve hayvan yetiştiricilerinin başarılı sonuçlarına dair anlattıklarından kaynaklanmaktadır. Darwin araştırmalarını büyük ölçüde gündelik yaşamda işlev gören insanların deneyimlerine dayandırmıştır. Darwin'in en beğendiğim kitabı The Variation of Animals and Plants Under Domestication (Yetiştirilen Hayvan ve Bitkilerin Çeşitliliği) ilk önce 1868'de basılmıştır. Bu kitap, Darwin'in; doğa bilimcileri, araştırmacılar, koloni idarecileri, misyonerler ve dünyanın her tarafından yazıştığı kimselerden topladığı bilgilerle doludur. Darwin, Poultry Chronicle (Tavukçuluk Günlüğü) ve The Gooseberry's Register (Gooseberry'nin Kayıt Defteri) gibi yayınları inceledi. Kendisi 54 çeşit bektaşi üzüm yetiştirdi. Kedi ve tavşan meraklıları, at ve köpek yetiştiricileri, arıcılar, çiftçiler, meyveciler, bahçıvanlar ile hayvan ve bitkiler konusunda tecrübeli kimselerin gözlemleriyle ilgilendi. Londra'daki iki güvercin kulübünü birleştirdi, ulaşabildiği tüm yetiştiricileri bir araya getirdi ve kuşlarını görmek için kuş meraklılarını ziyaret etti.

Aynı şekilde insanların kişisel tecrübeleri, zihnin yetenekleri ve kapsamı alanındaki araştırma için çıkış noktasını oluşturmaktadır. 1880'lerdeki psişik araştırmanın öncüleri, insanların psişik deneyimlerine ilişkin büyük ölçekli incelemeler yürütürken, aynı zamanda bu deneyimlerin zamanın bilimsel terimleriyle açıklanıp açıklanamayacağını da araştırıyorlardı. Bu kişiler, şans faktörünün, inceledikleri deneyimlerin makul bir açıklamasını sağlayıp sağlayamayacağını görmek için istatistiğin kullanılmasına öncülük ettiler. Onlar ayrıca "gözlerin bağlandığı" deneysel teknikler de geliştirdiler ve psişik araştırma, bu tekniklerin rutin bir şekilde kullanıldığı ilk bilimsel araştırma alanı oldu.

Ne var ki etkileyici oranda birikmiş delillere rağmen psişik araştırma, kurumsal bilim içinde asla kabul görmedi. "Paranormal"a karşı güçlü tabuların neticesinde söz konusu araştırma marjinalleşti. Sonuçta yedinci duyu olguları üniversitelerde, bilimsel kurumlarda ve akademilerde büyük çapta ihmal edildi. Az sayıdaki psişik araştırmacı ve parapsikoloğun özverili çalışmalarına rağmen bu araştırma alanı bilimlerin Sinderallası'dır.[12]

Psişik araştırmacıların ve parapsikologların keşfettikleri şeylerden çok etkilendim. Kendilerine hayli muhalif ve hatta düşman kazandırmış bir araştırma alanını yürütmede gösterdikleri cesarete hayranlık duymaktayım. Deneysel araştırmanın zahmetli metotlarını kullanmadaki öncü tavırlarını da takdirle karşılıyorum. Ben parapsikolog değil biyoloğum, yedinci duyuyla; insan ve hayvan doğasına, zihnin yapısına ve nihayet hayatın doğasına dair bizlere sunacağı zengin bilgilere sahip olduğu için ilgileniyorum. Neredeyse tamamen insanlara odaklanmış psişik araştırmacılar ve parapsikologların yaklaşımına nazaran benim yaklaşımım daha çok biyolojik temellidir. Ben diğer pek çok hayvan türleriyle paylaştığımız yedinci duyunun biyolojik yapımızın bir parçası olduğunu düşünüyorum.

Kendi araştırmamda üç çağdaş yaklaşımı kullandım. Her şeyden önce insanlar ve hayvanlardaki sıra dışı algının tarihçesini araştırdım. Avrupa, Avustralya, Güney Afrika ve Kuzey Amerika'daki dergiler, gazeteler, radyo ve televizyonlar yoluyla bilgi topladım. İnsanlara kişisel deneyimlerini ve açıklaması olmayan duyarlılıklar gösteren evcil ve vahşi hayvanlara dair gözlemlerini sordum. Ayrıca araştırma arkadaşlarımla birlikte, meslekleri yedinci duyuyu fiilen gözlemlemelerine imkân veren yüzlerce insanla söyleşi yaptık. Bunlar arasında askerler, savaş pilotları, savaş sanatçıları, psikoterapistler, güvenlik görevlileri, özel dedektifler, suçlular, fotoğrafçılar, avcılar, at sürücüleri, hayvan yetiştiricileri ve evcil hayvan sahipleri bulunmaktadır.

[12] Yazar burada masal kızı Sinderalla'nın güzelliğinin ve değeri anlaşılmamış olmasına vurguda bulunmaktadır (ç.n).

Bu yöntemlerle, insan ve hayvanların görünüşte açıklaması olmayan algı yeteneklerine ilişkin 5000'den fazla vakıa örneğinden oluşan bilgisayar tabanlı bir veri bankası oluşturduk. Bu vakıa örnekleri 100'den fazla katerogiye ayrılmaktadır. Pek çok insanın açıklamaları tutarlı ve tekrarlanabilir modelleri birbirinden bağımsız şekilde işaret ettiğinde, anekdotlar doğal bilgiye dönüşür. En azından bu, insanların beşeri ve hayvani algı hakkındaki doğal bilgileridir.

İkinci bir adım olarak açıklaması olmayan algı türleri ve bunların varlık gösterdiği koşullar hakkında İngiltere, Almanya, Amerika, İsviçre ve Arjantin'de incelemeler yürüttüm. Ayrıca anketlerle 2000'den fazla insanın deneyimlerini ayrıntılı olarak inceledim. Çalışma arkadaşlarımla birlikte, telefon görüşmesi yoluyla Amerika ve İngilitere'de rastgele seçilmiş 1500'den fazla aileyi araştırdım.

Üçüncüsü, on yıldan fazla bir süre boyunca, insanlarda ve hayvanlarda telepatinin çeşitli türleri ve gözetlenme duygusu üzerinde değişik deneyler yaptık. Kitabın ilerleyen bölümlerinde sonuçları özetleyecek ve Ek B'de teknik detayları sunacağım.

Bu Konu Niçin Çok Tartışmalıdır?

Bu kitapta anlatılan araştırma kendi içinde zararsızdır ve pek çok insanın ilginç bulduğu konularla ilgilidir. Yine de şaşırtıcı ölçüde yoğun hisler uyandırabilir. Bazı insanlar bu olguları ciddiye alanlara kızmakta veya onları küçümsemektedir.[13] Neden? Evet,

[13] 2001'in güzünde, İngiltere'de bu türden bir tartışma yaşandı. Tartışma, Kraliyet Postanesi, masum bir şekilde Nobel Ödülü'nün yüzüncü yılını kutlamak amacıyla bir dizi pul bastırınca patlak verdi. Çeşitli Nobel ödülü sahiplerine konu hakkında fikirleri soruldu ve söz konusu fikiler Postane'nin bastığı bir kitapçıkta yayımlandı. Fizik dalında Nobel ödülü almış, Cambridge Üniversitesi'nde profesör olan Brian Josephson "Kuantum teoremindeki gelişmelerin günümüz biliminde hâlâ anlaşılmamış telepati gibi olguların açıklamasına yardım edebileceğini" belirtti. Bu açıklama Josephson'un başına dert açtı ve çok geçmeden Josephson, öfkeli akademisyenler ve diğer muhalifleri tarafından "paranormal" olmakla suçlandı. Örneğin Oxford Üniversitesi'nde fizikçi olan David Deutsch, Observer gazetesine "Telepati yoktur. Kraliyet Postanesi, saçma sapan fikirleri desteklemeye alet olmuştur" beyanatını verdi (McKie, 2001). Anlaşılan Deutsch görüşünden öylesine emindi ki, telepati lehine sunulan kanıtları inceleme gereğini bile duymamıştı (Carr, 2001). Amerikalı profesyonel bir tartışmacı olan James Randi, BBC radyo-

bazı insanlar psişik olgularla hiç ilgilenmemektedir; bu oldukça dürüstçe bir tavırdır. Çoğu insan mürekkepbalığının davranışının bilimsel incelemesiyle veya yosunların genetiği hakkındaki araştırmalarla pek ilgilenmez. Buna karşın hiç kimse mürekkepbalığı veya yosun araştırmalarına duygusal açıdan düşmanca yaklaşmaz. Burada, salt yeni düşüncelere karşı bir düşmanlık mı söz konusu? Bu, kısmi bir açıklama olabilir. Oysa çağdaş bilimsel düşüncenin bazı alanları çok daha radikal iddialar sunsa da, bu alanlar muhalefete yol açmaz veya çok az yol açar. Örneğin bazı fizikçiler bizim evrenimiz dışında sayısız paralel evrenler olduğunu savunur.[14] Çok az insan bu savları ciddiye alır, ama hiç kimse bunlara karşı kızgınlık beslemez. Uzay-zamandaki "kurtdelikleri" sayesinde zamanda yolculuk hakkındaki spekülasyonlar bile bir bilimkurgu konusu değil de, akademik fizik içinde meşru bir araştırma alanı olarak görülür.[15]

Psişik araştırmacılar özellikle kötü bir üne sahip olabilirler mi veya bu alan hile ve aldatmayla dolu olabilir mi? Paleontoloji (Piltdown İnsanı diye bilinen sahte "kayıp halka fosili" aldatmacası örnek verilebilir), hatta botanik de dahil olmak üzere bilim ve tıbbın pek çok branşında[16] sahtekârlık örnekleri saptandı.[17] Buna karşın, saygın psişik araştırmacıların ortaya çıkardığı iki tane çok bilindik psişik araştırma sahtekârlığı gerçekleşti.[18] Ancak hiç kimse tıp veya botanik alanlarındaki birkaç insanın sahtekârlıkları yüzünden bu alanları es geçmez. Aynı şekilde birkaç sahtekâr araştırmacı yüzünden psişik araştırma veya herhangi bir araştırma kolu tamamen gözardı edilemez.

sunda dinleyicilere, "Telepatiyi kuantum fiziği açısından açıklamaya çalışmanın alçakların sığınağı" olduğunu söyledi (BBC Radio 4, Today Program, 2 Ekim 2001). Josephson kuantum fiziği alanında Nobel ödülü kazanmıştı; Randi ise bilimsel sıfatı olmayan bir şarlatandı.

14 Örneğin David Deutsch paralel evrenlerin önde gelen savunucularından biridir (Deutsch, 1997).

15 Deutsch (1997).

16 Broad ve Wade (1985).

17 Sabbagh (1999).

18 W. J. Levy (Rhine, 1974) ve S.G. Soal (Markwick, 1978)'in durumları.

Aslında psişik araştırma ve parapsikoloji, bilimin diğer kollarına nazaran sahtekârlığa daha az müsaittir, çünkü bu alanlar daha fazla şüpheci sorgulamaya tabidir.[19] William Broad ve Nisholas Wade'in bilimde sahtekârlık ve aldatmaca üzerine yaptıkları ufuk açıcı çalışmada, sahtekârlığın imünoloji gibi tartışmasız, araştırma dallarında başarılı şekilde yürütülme ihtimalinin çok daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır: "Sahte sonuçları kabullenmek, yeni fikirlere direnme madalyonunun diğer yüzüdür. Makul bir tarzda sunulduğunda, hakim olan önyargılar ve beklentilerle uyuştuğunda ve elit bir kurumun desteklediği uygun nitelikteki bir bilim adamı tarafından öne sürüldüğünde, sahte sonuçların bilim içinde kabul edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bilimde yeni fikirler tüm bu özelliklerden yoksun olduğu için dirençle karşılaşmaktadır."

Geriye kalan tek açıklama psişik olguların varlığının güçlü tabuları yıkması olmalı. Psişik olgular derinlerde yer edinmiş inançları, özellikle de zihnin, beynin etkinliğinden başka bir şey olmadığı yönündeki inancı sarsıyor. Nitekim bilimi ve aklı materyalist felsefeyle özdeşleştiren kimseler psişik olgulardan korku duyuyor. Psişik olgular akıl ve mantık için bir tehdit niteliğinde, kontrol altına alınmazsa bilim, hatta modern uygarlık batıl inanç ve safdillik dalgasının tehlikesinden kendini kurtaramayacakmış gibi görünüyor. Bu nedenle psişik olguların doğrudan reddedilmesi veya bilim ve akla ters oldukları beyan edilerek bir kenara atılması gerekiyor.

Ayrıca "paranormal"in karşıtlarının bir kısmı kendi özel hayatlarının işgal edileceğine dair güçlü şahsi korkular duyuyor. Psişik olguları en amansız şekilde reddedenlerden biri olan Martin Gardner, "Başkalarının benim gizli düşüncelerimi öğrenmek için sahip olduğu telepatik gücün veya ne yaptığımı görmek için kullandığı durugörünün olduğu bir dünyada yaşamak hiç de hoş değil" diye

[19] Kuşkusuz psişik araştırma ve parapsikolojideki deneysel incelemeler, metodoloji açısından diğer bilim alanlarından daha katıdır. Çeşitli bilim dalları üzerinde yakın zamanda yapılan bir araştırmada, psişik araştırma ve parapsikolojideki deneylerin %85'inin göz bağlama metotlarını kullandığı ortaya çıkmıştır. Tıp bilimlerinde bu oran %6, psikolojide %5, biyolojide %1, fizik ve kimyada %0 idi (Sheldrake, 1998b, 1998c).

yazıyor.[20] Bundan daha kötüsü; madde üzerinde zihnin etkisi olarak bilinen psikokinez hakkında şunu söylüyor: "Psikokinez daha dehşet verici ihtimallere kapı aralıyor. Benden hoşlanmayan birinin uzaktan bana zarar verebilecek güce sahip olabilmesi ihtimalinden hoşnut değilim."[21] Arka planda büyücülere karşı beslenen arkaik bir korku yatıyor.

Bu tabular en çok entelektüeller arasında güçlü ve çok sayıda akademisyen tarafından fiilen savunulmakta. Başka zaman gayet akıllı olan bu insanlar telepati gibi olgulara sıra geldiğinde şaşırtıcı bir şekilde önyargılı davranmakta. Her ne kadar bu tür eğilimlere sahip insanlar kendilerini septik (kuşkucu) diye adlandırsalar da, onlar hakiki septik (kuşkucu) değiller. Aslında bu insanlar, genelde psişik olguları dışlayan bir dünya görüşüne inanmaktalar. Bazıları kendi inançlarına ters düşen herhangi bir kanıtı inkâr etmeye veya karalamaya çalışır. Bu insanların en iflah olmazları, bilimin sınırlarında nöbet tutan zaptiyeler gibi davranır. Septik kelimesinin kökü, Yunanca'da şüphe veya sorgulama anlamına gelen skepsis'dir. Bu kelime "inkâr" veya "dogmatizm" anlamı taşımamaktadır. Bu tabuların etkisi, araştırmayı engellemek ve genelde akademik dünyada, özelde ise kurumsal bilimde tartışmayı bastırmak olmuştur. Sonuçta, halk psişik olgulara karşı müthiş bir ilgi gösterse de, psişik araştırma ve parapsikoloji için kamusal bir fon yoktur ve üniversitelerde bu türden araştırma yapmak için çok az imkân mevcuttur.[22]

[20] Gardner (1983), s.57.

[21] A.g.e., s.58.

[22] Örneğin, Amerika'da 21.yy'nin başında, parapsikoloji alanında tam zamanlı çalışan profesyonel bilim adamlarının sayısı 10'dan azdır. Hepsi de özel teşebbüsle finanse ediliyor. Dünya çapında yayın yapan, alanın başlıca dergisi The Journal of Parapsychology 800'den az sayıda çıkıyor. Bu arada CSICOP gibi psişik olgulara karşı olumsuz bir tavır sergilemeyi amaç edinmiş, çeşitli zengin ve güçlü organizasyonlar var. Bu organizasyon araştırma yapmayıp, esasen karşı tarafın kirli çamaşırlarını ortaya dökmekle meşgul. CSICOP'un dergisi Skeptical Inquirer, 50.000'den fazla sayıda basılmakta ve kendini "bilim ve aklın dergisi" diye tanıtmakta. Söz konusu derginin destekçileri arasında, biyolog Richard Dawkins gibi seçkin bilim adamlarının yanı sıra, önde gelen bilimsel bir dergi olan Nature'nin eski editörü Sir John Maddox gibi bilimsel medyada etkin isimler de yer alıyor.

Ben, anlamadığımız olguları inkâr etmede ısrarcı olmak yerine onları araştırmanın daha bilimsel olduğu kanısındayım. Ayrıca yedinci duyunun doğaüstü veya büyüsel bir olgu değil de, pek çok diğer hayvan türleriyle paylaştığımız, biyolojik yapımızın bir parçası olduğunu kabul etmenin daha az korkutucu olduğunu düşünüyorum.

Beynin Ötesindeki Zihin

Eğer yedinci duyu gerçekse, bu duyu daha geniş bir zihin görüşüne -zihnin, sadece insan bedenlerinin değil hayvan bedenlerinin de etrafındaki dünyaya yayıldığı, bir görüşe- işaret eder.

Bu kitapta zihnin gerçekten yayıldığını savunuyorum; zihin, organizmaları birbirine ve çevreye bağlayan alıcılar yoluyla açılır. Bu alıcılar telepati, gözetlenme duygusu ve yedinci duyunun diğer türlerini açıklamaya yardım eder. Ancak bundan daha da önemlisi, söz konusu alanların normal algının açıklanmasına da yardımcı olmasıdır. Zihnimiz etrafımızdaki dünyaya uzanır, gördüğümüz her şeyle bizi irtibatlandırır. Örneğin birinin ardından bakarım ve o, arkasında olduğumu bilmese de birden, dönüp bana bakar. Ve ben de bazen birdenbire arkama döner, ardımda birinin bana baktığını görürüm. Çoğu insan buna benzer deneyimler yaşar. Eğer dikkat beynin içindeyse, izlenme duygusunun yaşanmaması gerekir. Fakat şayet dikkat yayılıp bizi baktığımız şeyle irtibatlandırıyorsa, o zaman bakışımız baktığımız şeyi etkileyebilir. Dikkat sayesinde çevremize yayılan, bizi baktığımız şeyle irtibatlandıran algı alanları yarattığımızı ileri sürüyorum. Bu alanlar vasıtasıyla gözleyen ve gözlenen arasında irtibat kurulur.

Beynin dışına uzanan zihinsel alanlar telepatiyi de açıklamaya yardım eder. Modern dünyada en yaygın telepati türü, 6. bölümde de göreceğimiz gibi, telefon görüşmeleriyle bağlantılı şekilde yaşanır. Çoğu insan telefona cevap vermeden hemen önce kimin aradığını bildiğini söyler. Görünüşe bakılırsa telepati hayvanlar aleminde de yaygındır ve bizim biyolojik yapımızın bir kısmını oluşturmaktadır; her ne kadar bizim telepatik güçlerimiz, kedi, köpek, at, papağan ve diğer memeli ve kuş türlerininkine kıyasla

genelde daha zayıf olsa da... Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home, adlı kitabımda hayvan türlerinde görülen telepatiye ilişkin pek çok kanıt sundum. Her ne kadar elinizdeki kitap esasen insanın yedinci duyusuyla ilgili olsa da, hayvanların yedinci duyusuyla ilgili kanıtları da içeriyor ve devam eden araştırmamdan yola çıkarak ilave kanıtlara da yer veriyor. İnsanın yedinci duyusunu ancak biyolojik bağlamda geniş kapsamlı ele aldığımız takdirde söz konusu duyuyu anlamaya başlayabilir ve bu duyunun insan ve hayvan zihinlerinin doğasıyla nasıl ilişkili olduğunu görebiliriz.

Gözetlenme duygusu gibi telepati de, zihin beyinle sınırlıdır teoreminin tanımladığı "normal"e göre paranormaldir. Fakat eğer zihnimiz, gerçekte olduğu gibi, beynimizin dışına çıkar ve diğer zihinlerle temas kurarsa, o zaman gözetlenme duygusu ve telepati gibi olgular normal görünür. Bunlar anormal insan psikolojisinin kıstaslarına göre tekin olmayan esrarengiz şeyler değil, biyolojik yapımızın bir parçası.

Elbetteki beynin, zihni kavrayışımızla alâkasız olduğunu söylemiyorum. Bilakis oldukça alâkalıdır ve beyin araştırmalarındaki son gelişmelerin bizlere söyleyeceği çok şey var. Zihnimiz bedenimizde, daha net bir biçimde söyleyecek olursak, beynimizde yer alır. Öte yandan ben zihnin beynimizle sınırlı olmadığını, beynimizin dışına uzandığını düşünüyorum. Bu uzama zihnin içinde ve ötesinde mevcut olan zihinsel alıcılar yoluyla gerçekleşir.

Maddi cisimler etrafındaki alanlar fikri zaten bilinmekte. Manyetik alıcılar mıknatıslarda bulunur; kütle çekimsel alanlar dünya gibi maddi cisimlerde bulunur. Bir mıknatısın alanı mıknatısın içiyle sınırlı olmayıp dışına uzanır. Dünyanın kütle çekim alanı dünya yüzeyini aşar, ayı ve uyduları yörüngesinde tutar.

Elektrik ve kütle çekim alanları gibi manyetik alıcılar da görünmez olmakla birlikte uzakta da etkilerini göstermekte. Aynı şekilde, zihinsel alıcılar da, kafatasıyla sınırlı olmayıp, onun dışına çıkmakta. Zihinsel faaliyetimizin uzakta da etkiler doğurabilen görün-

mez alıcılara bağlı olduğunu savunuyorum. 19. bölümde bu zihinsel alıcıları etraflıca ele alacak ve nasıl işlediklerini anlatacağım.

Kafamızın Dışındaki Görüntüler

Şimdi etrafınıza bakın. Baktığınız varlıkların görüntüleri beyninizin içinde mi? Yoksa onlar sizin dışınızda, tam da göründükleri yerde mi?

Zihninizin beynininizin dışına açılıp, çevrenizdeki dünyaya daldığını öne sürüyorum. Görme iki taraflı bir işlemdir; ışığın içeriye doğru hareketi ve görüntülerin dışarıya yansıması. Oysa genel olarak kabul edilen teoreme göre tek taraflı bir işlem söz konusu: Işık içeri girer, fakat hiçbir şey dışarıya yansıtılmaz.

Işığın içeriye doğru hareketi yeterince bilinmekte. Siz bu kitaba bakarken, ışık, elektromanyetik alıcı sayesinde kitaptan gözlerinizin içine yansır. Gözlerinizin lensleri ışığı odaklar ve retinada baş aşağı görüntüler oluşturur. Retinadaki koni ve çubuk hücrelerine düşen ışık, onların içinde elektriksel değişimler doğurur ve bu da sözü edilen hücreleri beyne bağlayan sinirlerdeki değişimleri tetikler. Sinir uyarımları optik sinirler boyunca yukarıya doğru ilerler ve beyne girer. Orada karmaşık elektriksel ve kimyasal etkinliklere yol açarlar. Buraya kadar her şey iyi. Tüm bu işlemler, görme ve beynin faaliyeti konusunda uzman kimseler ve nörofizyologlar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenebilmekte.

Sonra çok gizemli bir şey gerçekleşir. Baktığınız şeyi, örneğin bu kitabın sayfalarını bilinçli olarak görürsünüz. Ayrıca basılı harfleri ve onların anlamlarını da idrak edersiniz. Standart teoremin bakış açısına göre tüm bunların bilincinde olmamızın mantıklı bir nedeni yoktur. Bilinç olmadan da beyinsel mekanizmalar işleyebilmektedir. O zaman başka bir sorun daha gündeme gelmekte. Bu kitabı gördüğünüzde, kitabın görüntüsünü, orada olduğu kabul edilen, beyninizin içindeki görüntü olarak deneyimlemezsiniz. Bunun yerine, sizden yirmi santim uzakta, gerçekte olduğu yerde bir kitabın görüntüsü olarak deneyimlersiniz. Görüntü bedeninizin dışındadır.

Standart teorem sahip olduğu tüm fizyolojik ayrıntılara rağmen en doğrudan ve en yakın tecrübenizin açıklamasını sunamıyor. Tecrübenizin gerçekte göründüğü yerde değil, bütünüyle beyninizin içinde gerçekleştiğini varsayıyor.

Benim öne sürdüğüm temel sav anlaşılması son derece basit bir sav. Sizdeki bu kitabın görüntüsü, kitabın gerçekte olduğu yerde, gözlerinizin önündedir, gözlerinizin ardında değil. Söz konusu görüntü beyninizin içinde değil. Zihniniz onu dışarıya, onun olduğu yere yansıtmakta.

Bir şeyi gördüğümüz zaman dışarıya yansıttığımız görüntü genelde, baktığımız şeyle tastamam çakışır. Eğer böyle olmasaydı, yürüyemez, bisiklet süremez, araba kullanamazdık ve sürekli bir şeylere çarpardık. Neyse ki illüzyonlar ve halüsinasyonlar nispeten nadirdir. Algılarımız ve çevremizdeki dünya arasındaki doğru bağlantılar kuşkusuz, diğer canlı türlerinde olduğu gibi bizim faydamızadır. Söz konusu bağlantıları "doğal ayıklanma"nın hayli desteklediğine şüphe yok.

Sadece görme değil, tüm duyularımız evrim tarihinin derinliklerine kök salmıştır. Nasıl görebildiğimizin tarihi sadece beşeri geçmişimiz değil; bizim gibi gören memeliler, sürüngenler ve balıkların evrim tarihleri sayesinde de takip edilebilir. Bizimkinden bağımsız diğer evrim tarihler ise bizimkisiyle kıyaslanabilen gözbebeği, lens ve retinaya sahip ahtapot gibi kafadanbacaklıların evrimleridir. Böceklerin bileşik gözlerinin ise evrim kökeni farklıdır. Tüm bu tarihler yüz milyon yıllarla ifade edilen bir geçmişe sahiptir. Ve eğer insanın görmesi görüntülerin dışarıya yansıtılmasını içeriyorsa, sayısız başka canlı türlerinin de görme faaliyeti sırasında görüntüleri dışarıya yansıttıkları muhtemeldir. Belki de gözleri evrim sürecinin sonucunda oluştuğundan beri bunu gerçekleştirmekteler.

Zihnimiz bizi dış dünyaya bağlar. Duyu organları yoluyla gerçekleşen bu bağlantı bizi algıladığımız şeyle doğrudan irtibatlandırır. Gördüğün şey zihnindeki bir görüntüdür. Ama gördüğün şey

beyninin içinde değildir. Beyin kafatasının içindedir. Zihnin ise uzayda yayılmış ve çevrendeki dünyaya doğru uzanmıştır. Zihnin, gördüğün şeye dokunmak için dışarıya uzanır. Eğer 16 km. uzaktaki dağa bakarsan, zihnin 16 km. açılır. Uzaktaki bir yıldıza bakarsan, zihnin gerçekten de astronomik meşafelerde genişler.

Şaşırtıcı Hipotez

Öyleyse, görme standart teoreme göre tek taraflı bir işlem. Işık gözün içine girer, uyarımlar doğurur. Söz konusu uyarımlar optik sinirler boyunca ilerler, beynin görme bölümünde ve diğer bölümlerde karmaşık etkinliklere yol açar. Sonra her nasılsa görüntü belirir ve beynin içinde görünür.

Standart teoreme göre, gördüğümüz görüntüler, her ne kadar çevremizdeki dünyada görünseler de beynimizin içindedir.

Bu teoremin deneyimimizle ne ölçüde çeliştiğini, ne kadar çok şeyi açıklamasız bıraktığını ve ne denli zayıf kanıtlara sahip olduğunu unutmak kolay. Her şeyden önce hiç kimse beynin içindeki bir görüntüyü gözlemlemiş değil. Çoğumuz beynin içindeki zihin teoremini, sorgulamaya fırsat bulmadan kabullenmişiz. Bu teoremden kesinkes eminiz ve bunun tüm bilimsel otoritelerce desteklendiğini görüyoruz.

İsveçli psikolog Jean Piaget, çocukların zihinsel gelişimi üzerine yaptığı araştırmada, test ettiği Avrupalı çocukların çoğunun 10 veya 11 yaşından önce zihnin beyinle sınırlı olduğunu bilmeyen "ilkel" insanlara benzediğini tespit etti. Bu çocuklar zihnin çevrelerindeki dünyaya doğru uzandığını düşünüyorlardı. 11 yaş civarına geldiklerinde çoğu, Piaget'in "doğru" dediği görüşü benimsemişti: "Görüntüler ve düşünceler kafada bulunur."[23]

Belki de hiç kimse aptalca, çocukca veya ilkel görünmek istemediğinden dolayı, bu "bilimsel doğru", eğitimli insanlar tarafından halk önünde nadiren sorgulanmakta. Ne var ki, söz konusu "doğru" çevremize her bakışımızda yakinen yaşadığımız tecrübey-

[23] Piaget (1973), s.280.

le kaçınılmaz bir şekilde çelişmekte. Ayrıca bu "doğru", telepati gibi açıklaması olmayan olguların varlığını dogmatik bir şekilde inkâr etmeye yol açmakta.

Materyalist teorem, bilincimizin gerçekte hiçbir şey yapmadığını belirterek deneyimimize ters düşmekte. Bu teoreme göre bilinç, ya gölge gibi beynin faaliyetinin "ikincil bir olgusu"dur ya da beynin faaliyetiyle özdeştir. İkincil bir olgu, bir sürecin salt yan ürünüdür, sürecin kendini etkilemez. Bu bakış açısından bakıldığında, bilinç amaçsız ve işlevsiz bir halde, beyin korteksindeki fiziksel ve kimyasal faaliyetlere tesadüfî bir şekilde eşlik etmekten öteye geçmez.

Özdeşlik teoremi, zihinsel faaliyetin beynin faaliyetinin öznel deneyiminden başka bir şey olmadığını söyler. Nobel Ödülü sahibi, moleküler biyolojinin kurucu babalarından biri olan Francis Crick, bunu "şaşırtıcı hipotez" diye adlandırmıştı. "Sen, sevinçlerin ve acıların, anıların ve hırsların, kişisel kimlik ve özgür irade duyguların aslında sinir hücreleri ve onlarla ortak çalışan moleküllerin oluşturduğu geniş bir ağın davranışından başka bir şey değil... Bu hipotez günümüz insanlarının çoğuna son derece yabancı geleceğinden haklı olarak şaşırtıcı diye tanımlanabilir."[24]

Crick elbette haklıdır. Bu gerçekten de şaşırtıcı bir iddiadır. Her ne kadar bu, yerleşik bilim içinde standart ortodoks görüş olsa da, en yakın tecrübelerimizin tümüyle çelişmektedir. Çoğu insanın düşüncesine ve sağduyusuna yabancıdır. Aklı başında yetişkinleri eylemlerinden sorumlu tutan toplumsal sistemi ve hukuk sistemini anlamsızlaştırmaktadır. Pratikte, insanlara tercihi ve özgür iradesi olmayan salt otomat gözüyle bakılamaz ve insanlar kendilerinin tercihsiz mekanizmalar olduğunu düşünemez. Tüm siyasi demokrasi sistemleri tercih, özgür irade ve sorumluluk kavramlarına dayanır, çoğu dinler de öyle. Dini, politik, hukuki, sosyal ve kişisel bakış açılarının tümü, bizlerin, sinir hücreleri ve onlara eşlik eden moleküllerden oluşan geniş ağların otomatik faaliyeti olmadığı kanısında birleşir. Carl Sagan'ın dediği gibi, "Sıra dışı iddialar sıra dışı kanıt

[24] Crick (1994), s.3.

gerektirir." Zihin beynin faaliyetinden başka bir şey değildir diyen şaşırtıcı teoremin sıra dışı kanıtı nerede?

Mevcut kanıt çok zayıftır. Şimdiye kadar hiç kimse bir başkasının veya kendisinin beyninde bir düşünce veya görüntü görmüş değildir.[25] Bizler görüntüleri kendimizin dışında görürüz, kafalarımızın içinde değil. Bedenlerimizin uzayda yer işgal ettiğini görürüz. Parmaklarıma dair deneyimim parmaklarımdadır, kafamın içinde değil. Doğrudan deneyim, tüm deneyimlerin beynimizin içinde olduğunu savunan şaşırtıcı iddiayı desteklememekte. Doğrudan deneyim bilincin doğasıyla alâkasız değildir, bilinçlidir.

Tüm bulgularımız zihnin faaliyetiyle beynin faaliyeti arasında bir tür ilişkinin bulunduğunu göstermekte. Oturmaya veya ayağa kalkmaya karar verdiğimizde, beyinde ve kaslara gönderilen sinir uyarımlarında değişimler gerçekleşir. Bilinç beyni etkiler. Ve beyin de bilinci etkiler. Duyular, kimyasal maddeler, elektriksel uyarım veya hasar yoluyla meydana gelen beyindeki değişimler, bilinçte değişime yol açabilir. Herkes zihin ile beynin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu hususunda hemfikirdir. Ancak, bu zihnin beyin olduğunu kanıtlamaz.

Şoförler arabalarıyla sıkı bir temas içindedirler. Birindeki bir değişim diğerini etkileyebilir. Ama şoförle araba özdeş değildir. Aynı şekilde, piyanistler piyanolarıyla sıkı bir temas içindedirler. Parmaklarının hareketleri piyanonun çıkardığı seslerle yakından ilişkilidir. Ancak bu, piyanistlerin piyano oldukları veya sonradan peyda olmuş hayaletler gibi piyanonun salt ikincil olguları oldukları anlamına gelmez.

Daha az ölçüde dualist bir benzetmede bulunacak olursak, televizyonu ele alabiliriz. Ekrandaki görüntüler ve mikronlardan yayılan sesler, alıcının içindeki elektriksel faaliyetle yakından ilişkilidir. Ancak hepsi bu kadar değildir. Gördüğünüz veya duyduğunuz

[25] Nörolog Wilder Penfield, beyin ameliyatları sırasında hastaların beyin zarını uyararak anıları canlandırabileceğini keşfetti. Lakin her ne kadar bu uyarım anıları canlandırabildiyse de, Penfield, anıların uyarılan yerde bulunmadığını ve hafızanın "beyin zarında yer almadığını" düşünüyordu (Penfield, 1975).

şey, antenin topladığı, uzaktaki vericilerden gelen görünmez alıcılar sayesinde gerçekleşen etkilere bağlıdır. Bu görüntüler hangi kanalı izlediğinize ve hangi programın yayında olduğuna bağlıdır. Görüntü ayrıca sizin tepkinize de bağlıdır. Eğer program ilginizi çekmezse, kanalı değiştirebilir, o görüntüye bakmayabilir veya televizyonu kapatabilirsiniz.

Bazı bilinçli deneyimlerin, beynin belli kısımlarının belli faaliyetleriyle ilişkili olduğu doğru. Modern tarama teknikleri, beynin belli kısımlarının, belli zihinsel faaliyetler yürütüldüğünde nasıl "uyandığını" göstermekte. Öte yandan, televizyon ekranındaki görüntülerin ve mikrofonlardan yayılan seslerin, alıcının içindeki elektriksel faaliyetin türüne bağlı olduğu da doğru. Ayrıca elektrik devresinin çeşitli kısımlarının görüntülerin ve seslerin üretilmesinde farklı roller oynadığı da doğru. Ancak bu, televizyonda gördüğünüz ve duyduğunuz her şeyin alıcının içinden kaynaklandığını ve alıcının faaliyetinden başka bir şey olmadığını kanıtlamaz.

Kısaca, zihin ile beynin birbiriyle irtibatlı olduğu gerçeği zihin ile beynin aynı olduğunu kanıtlamaz. Zihinle beynin aynı olduğu fikri bir varsayımdan öteye geçmez. Eğer Francis Crick'i takip edip, bu varsayımı felsefi bir dogma değil de bilimsel bir hipotez olarak görürsek, o zaman bu hipotezin test edilebilmesi gerekir. Bu da bu hipotezin çürütülebilir olmasını gerektirir.

Peki, bu hipotezi ne çürütebilir? İlkin, doğrudan deneyim. Bizler şeyleri beynimizde değil, çevremizde görürüz. Fakat "şaşırtıcı hipotez" taraftarları, bu türden bir kanıt etkilememekte. "Şaşırtıcı hipoteze inananlar, bu kanıtın tanım gereği nesnel değil öznel olduğunu, dolayısıyla rahatlıkla bir kenara atılabileceğini düşünmekte.

Peki yedinci duyuya ilişkin kanıt için ne demeli? Dikkat ve niyetin uzaklara uzanan etkileri "şaşırtıcı hipotez"le çelişiyor mu? Evet. İşte bu yüzden telepati ve yedinci duyunun her çeşidi çok tartışmalı bir olgudur.

Önümüzdeki bölümlerde de göreceğimiz gibi, niyet ve dikkatin, doğdukları beynin ötesine yayılabildiğini gösteren pek çok kanıt var.

Genişleyen Zihin

Zihnimiz veya ruhumuzun bedenimizin ötesine uzandığı fikrine dünyanın her yerindeki geleneksel toplumlarda rastlanır ve bu fikir çoğu dinde mutlak surette kabul görür. Söz konusu fikir, deneyimle de uyuşuyor ve geleneksel sağduyunun bir kısmını oluşturuyor. Gerek kadim gerekse modern filozoflar bu fikri desteklemişler. 13. bölüm ve Ek C'de meselenin tarihsel ve felsefi temelini ayrıca ele alacağım.

Hepimiz genişleyen zihni çocukluğumuzdan biliriz, her ne kadar genişleyen zihni kelimelerle ifade etmemiş ve bir zamanlar kesin gözüyle baktığımız bu olguyu sonradan unutmuş olsak da... Genişleyen zihin fikri dilimizde de yer edinmiştir. Attention (dikkat) ve intention (niyet) kelimeleri, tension (gerilim) ve tense (gergin) kelimeleri gibi, "açılma, genişleme" anlamlarına gelen Latince tendere kökünden gelmektedir. Attention, ad ve tendere'nin birleşiminden gelmektedir, sözlük anlamı ise "bir şeye doğru açılmak (zihin), uzamak" demektir. Intention, in ve tendere'nin, birleşiminden gelmektedir, ve sözlük anlamı ise "bir şeye nüfuz etme (zihin)"dir. Extend ise ex ve tendere'nin birleşiminden gelmektedir, ve sözlük anlamı "dışarıya doğru açılma, genişleme, uzama"dır.

Genişleyen zihin fikri basit bir felsefi teorem değil. Test edilebilir tahminlerde bulunan bilimsel bir hipotez. Ayrıca hem insanların doğal deneyimlerinden hem de kontrollü deneylerden elde edilen pek çok kanıtla da desteklenmekte. Bu kitabın ilk üç kısmında, yedinci duyunun ve dolayısıyla genişleyen zihnin varlığına dair kanıtları ortaya koydum. 1. Kısım insanlarda ve hayvanlarda telepatiyi ele almaktadır. 2. Kısım gözetlenme duygusunu incelemektedir. 3. Kısım ise uzağı görme, önsezi ve önbiliş olgularını ele almaktadır. Genişleyen zihin fikrinin bilimsel açıdan nasıl test edilip incelenebileceğini gösterdim. Nihayet 4. Kısım'da genişlemiş zihnin ne olduğunu, nasıl çalıştığını ve yedinci duyuyu açıklamaya ne gibi bir katkı sağladığını anlattım. Zihnin zihin alıcıları yo-

luyla genişlediğini öne sürüyorum. Bu alıcılar yoluyla hayvanlar ve insanlar hem uzaktaki varlıkları görebilmekte hem de uzaktan eylemde bulunabilmekte.

Zihin alıcıları nelerden oluşuyor ve nasıl işliyor? Zihin alıcılarının, morfik alıcıların bir türü olduğunu düşünüyorum. Bunlar, fizikte halihazırda kabul edilen kütle çekim alanı, elektrik alanı, manyetik alan ve kuantum madde alanına ilaveten yeni bir alan türü. Morfik kelimesi Yunanca "form" anlamına gelen morphe kelimesinden geliyor.

The Presence of the Past (Geçmişin Şimdiselliği) adlı kitabımda anlattığım gibi, morfogenetik (meydana gelmek anlamındaki genesis ile morphe kelimelerinden türeyen) alıcılar da dahil diğer morfik alıcı türleri, hayvan ve bitkilerin gelişiminde rol alır, yapıların alacağı şekilleri belirler. Davranış alanları, hayvanların beyinlerindeki sinir hücrelerinin faaliyetlerini şekillendirerek hayvan davranışlarını düzenler. Sosyal alanlar, sosyal grupların üyelerini birbirlerine bağlar ve topluluk tek bir organizma gibi davranacak şekilde söz konusu grupların faaliyetlerini düzenler; tıpkı karınca kolonileri, kuş kümeleri, balık ve kurt sürülerinde olduğu gibi... Morfogenetik alanlar, davranış alanları, sosyal alanlar ve zihin alıcıları farklı morfik alan türleridir. Tüm morfik alıcılar ortak özelliklere sahiptir ve hepsi de morfik rezonans diye adlandırılan bir süreçten kaynaklanan içsel bir hafızaya sahiptir. 19. bölümde morfik alıcılar hipotezini özetledim ve bu hipotezin, telepati ve gözetlenme duygusu gibi açıklaması olmayan olguları anlamamıza nasıl yardım ettiğini gözler önüne serdim.

1. KISIM
TELEPATİ

1. BÖLÜM

DÜŞÜNCELERİ VE NİYETLERİ SEZMEK

Telepati, televizyon ve telefonda olduğu gibi "uzaklık" anlamına gelen Yunanca tele ve empati ve sempatide olduğu gibi his anlamına gelen pathe kelimelerinden türemiştir.[1] Telepatinin sözlük anlamı "uzaktan hissetme"dir. Psişik araştırmacılar ve parapsikologlar telepatiyi, duyuötesi algı -bilinen duyuların ötesindeki bir algı türü- sınıfına sokmaktadırlar. Buna mukabil telepati altıncı veya yedinci duyunun bir türü olarak da görülebilir. Telepati ve diğer psişik olgular zihnin beyinle sınırlı olduğunu savunan varsayımla çelişir. Bu nedenle materyalist bakış açısına göre söz konusu olgular imkânsızdır ve dogmatik kuşkucular da bu olguları, yanılsama diye tanımlayıp bir kenara iterler. Yine de pek çok insan telepati veya benzeri bir psişik deneyim yaşadığını iddia etmektedir.

Amerika'da yapılan ulusal bir araştırmada, insanların %58'i kişisel olarak telepati tecrübesi yaşadığını belirtmiştir. 1990'da yapılan başka bir araştırmada, insanların %75'i en azından bir tür paranormal deneyim yaşadığını belirtmiş, %25'i ise telepati deneyimi

[1] Psişik araştırmanın öncülerinden olan Frederic Myers, 1882'de telepati kelimesini ilk kez kullanan kişi oldu (Myers, 1882).

geçirdiğini ifade etmiştir.[2] İngiltere ve Amerika'da yakın zamanda yapılan hane halkını hedef alan araştırmalarda, insanların %45'i telepati deneyimi yaşadıklarını söylemiştir. İngiltere'deki büyük bir gazete araştırmasında, insanların %59'u duyuötesi algıya inandıklarını belirtmiştir.[3]

Araştırmalar, rakamlar değişse de, Batı Avrupa ve Amerika'da pek çok insanın telepati deneyimi yaşadığını ve çoğu insanın da psişik olgulara inandığını yeterince açık bir şekilde ortaya koymuştur.

İki Tür Telepati

İki tür telepatinin varlığından söz edilebilir. Birincisi, düşünce aktarımı yoluyla yaşanan ve genelde birbirine yakın, birinin diğerinin varlığından haberdar olduğu ve öteden beri etkileşim içinde olan insanlar arasında gerçekleşendir. Her ne kadar düşünce aktarımı genelde birbirini çok iyi tanıyan insanlar arasında yaygın olsa da, yeni yeni diyalog kurmaya başlayan insanlarda da bu aktarım yaşanabiliyor. Bu ve önümüzdeki bölümlerde bu çeşit telepatiyi ele alacağım.

3. ila 6. bölümler arasında ele alacağım ikinci tür telepatide ise, bir kişi uzaktaki birinin davetini, niyetini, ihtiyacını veya sıkıntısını algılayabiliyor. Telepatiyi yaşayan, söz konusu kişiyi düşünüyor, o kişinin bir görüntüsünü görüyor onun sesini duyuyor yahut onun hakkında bir duygu veya izlenime kapılıyor. Bu çeşit telepatide, birisinin dikkati çekilir; tıpkı o kişi ismiyle çağrıldığında olduğu gibi veya bir alarm sinyali ya da telefon sesinin yaptığı gibi... Bir iletişim veya bağlantı kanalı açılır. Bu çeşit telepati çoğunlukla yakın ilişki içinde olan kimseler arasında görülür.[4] Aynı ilkeler insanlar ve hayvanlar arasındaki telepatide de geçerlidir.

Sahiplerinin Niyetlerini Sezen Evcil Hayvanlar

Evcil hayvan besleyen pek çok insan, beslediği hayvanın kendi düşüncelerine ve niyetlerine tepki verdiğini fark ediyor. Amerika ve

[2] Gallup ve Newport (1991).
[3] Blackmore (1997).
[4] Örneğin, Scouten (1982).

İngiltere'de gelişigüzel seçilmiş evcil hayvan sahipleriyle yapılan araştırmada, köpek sahiplerinin ortalama %48'i, kedi sahiplerinin de %33'ü hayvanlarının bazen kendileriyle telepati kurduğunu belirtiyor.[5] Örneğin pek çok kedi, sahibinin kendisini ne zaman veterinere götüreceğini sezip ortadan kayboluyor. Sözgelimi:

> Kedime, veterinere gitmek üzere olduğumuza dair hiçbir ipucu vermemeye her zaman dikkat ederdim. Lakin böyle günlerde kedim, sabah kalktığım andan itibaren bana şüpheyle bakardı. Benim her zamanki sevgi dolu kişi olmadığımın farkındaydı ve evden ayrılma zamanı yaklaştığında kaçmaya çalışırdı. (Jean Segal, Londra)

Veri bankamda buna benzer yüzlerce hikâye vardır. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımdaki araştırmada, araştırma arkadaşlarımla birlikte, Kuzey Londra Sarı Sayfaları'nda sıralanan tüm veteriner kliniklerine, kedileri ortadan kaybolduğu için randevularını iptal eden kedi sahiplerine rastlayıp rastlamadıklarını sordum. 65 klinikten 64'ü iptaller çok sık olduğundan kediler için randevulaşma sistemini terk ettiğini belirtti. İnsanlar artık kedileriyle beraber randevusuz geliyordu, iptal sorunu böylece çözüldü.

Köpeklerin sahiplerinin niyetlerini sezdiğinin en yaygın örneklerinden biri, köpeklerle yapılan yürüyüşlerde ortaya çıkar. Yürüyüş rutin bir zamanda yapıldığında veya köpek, sahibinin kapıya yöneldiğini veya dışarı çıkmak için giyindiğini gördüğünde hiç kimse söz konusu sezginin garip olduğunu düşünmez. Fakat bazı köpekler rutin olmayan zamanlarda yürüyüşe çıkarılacaklarını, o sırada farklı bir odada olsalar bile hissederler.

> Maltalı Tammy adlı köpeğimiz ne zaman yürüyüşe çıkacağımızı her zaman bilirdi, buna karar verdiğimizde uyuyor olsa bile yattığı yerden kalkıp koşarak gelir, çok hevesli bir şekilde bir aşağı bir yukarı zıplar dururdu. Bunu nasıl bildiğini asla anlayamazdık, zi-

[5] Sheldrake ve Smart (1997); Sheldrake, Lawlorn ve Turney (1998); Brown ve Sheldrake (1998).

ra yürüyüş planlı bir günde veya zamanda yapılan planlı bir iş değildi. (Gillian Coleman, Avustralya)

Veri bankamda buna benzer yüzlerce hikâye var. Köpeklerinin, gizli duyusal ipuçlarını sezmek yerine zihinlerini okuduğunu düşünen pek çok köpek sahibinin bulunması, kuşkusuz durumun böyle olduğunu kanıtlamaz. Ancak hayvanlarını çok iyi tanıyan ve yıllarca onları gözlemlemiş kimselerin fikirlerini ciddiye alıyorum. Ne var ki en ikna edici kanıt, duyusal ipuçları ve rutinle alâkalı açıklamaları çürütmek için özellikle tasarlanmış deneysel testlerden gelmektedir.

Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda, bir binaya kapatılıp, sürekli kamerayla izlenen köpeklerle yapılan bir deneyden söz ettim. Bu köpeklerin sahipleri, evlerinin içinde, rastgele seçilen zamanlarda köpeklerini yürüyüşe çıkarma fikrini yürüyüşe çıkmadan önce beş dakika boyunca içlerinden geçirdiler. Bu testlerin çoğunda o beş dakikalık süre içinde, köpeklerin kapıya gidip, kapının etrafındaki yarım çember dahilinde oturduğu veya dikildiği, bazılarının kuyruklarını salladığı tespit edildi. Köpekler sahipleri gelip onları yürüyüşe çıkarana değin, bu bariz sezgi pozisyonu içinde beklediler. Diğer zamanlarda kapının yanında bu pozisyonda beklememişlerdi.

Pek çok köpek ve kedi, sahiplerinin ne zaman dışarı çıkacağını ve kendilerini evde bırakacağını sezer, özellikle de sahiplerinin ne zaman tatile veya yolculuğa çıkacaklarını çok iyi anlarlar. Bu, evcil hayvanların, sahiplerinin niyetlerini sezmelerinin en yaygın örneklerinden biridir. İngiltere ve Amerika'daki hane halkını hedef alan araştırmalarda, köpek sahiplerinin %67'si, kedi sahiplerinin ise %37'si, dışarı çıkacaklarına dair her hangi bir fiziksel işaret göstermeden önce hayvanlarının bunu anladıklarını söylemişlerdir.[6] Bazı papağanlarda da bu sezgi görülüyor. New Yorklu bir yazar bitkibilimci olan Michael Fallarino'nun Afrikalı gri papağanı Robbi, sahibinin ne zaman odadan veya evden çıkacağını, "Güle güle, sonra görüşürüz! İyi günler" deyip, ardından sızlanarak ıslık çalmak suretiyle bildiriyor.

6 Sheldrake (1999a), 7.Bölüm.

Papağanım beni göremese, örneğin ben üst katta o da alt katta olsa bile, evden ne zaman ayrılacağımı bilir. Bir keresinde üst kattaki çalışma masamda saatlerce çalıştıktan sonra durdum ve sadece şunu düşündüm: "Bir yere gitme vakti", Bunun üzerine hemen aşağıdan dokunaklı protesto çığlıklarının yükseldiğini duydum. Robbi'nin bilgisinin sezgisel olduğuna ve her tür duyusal algıyı aştığına kesinkes kanaat getirdim.

Bazı hayvanlar sahiplerinin ne zaman kendilerini besleyeceklerini bilerek, onların zihinlerini okurlar. Beslenme, rutin bir zamanda olduğunda ya da hayvan, yemeği hazırlayan kişiyi gördüğünde, duyduğunda veya onun kokusunu aldığında, bu durum hiç kimseye tuhaf gelmez. En çarpıcı örnekler planlı olmayan beslenmelerde yaşanır. Kılavuz köpeğe sahip bir çok kör insan, hayvanının esrarengiz bir şekilde onun niyetlerini sezdiğini fark etmiştir. Bazen köpekler sahiplerinin hemen eyleme dökmeyi planlamadıkları düşüncelere dahi tepki verirler.

Köpek eğiticilerinin telepati yetenekleri genelde gelişmiştir. Çok tanınan İngiliz köpek eğiticisi Barbara Woodhouse şunları söylemektedir:

Hiç kimse köpeklerin duyularından şüphe etmez. Köpeğinin gerçek bir telepati duyusuyla senin düşüncelerini sezdiğini ve belli bir şeyi düşünürken düşündüğüne zıt bir şeyi söylemenin faydasız olduğunu her zaman aklında tutmalısın; bir köpeği asla kandıramazsın. Eğer köpeğinle konuşmak istiyorsan, bunu zihninle, irade gücünle ve ayrıca sesinle yapmalısın...Bir köpeğin zihni senin aklında geçirdiğin düşünceleri sezmekte çok hızlıdır, o düşünceler hemen köpeğin zihnine girer.[7]

Atlar ve Biniciler

Bazı biniciler atlarıyla yakın bir ilişki yaşarlar ve atlarının düşüncelerine tepki verdiğini fark ederler:

Adeta bir olmak gibi. At ne düşündüğünü hemen anlar. Sanki at senin bir parçan olmuştur. Nitekim sen bir şey düşündüğünde at onu yapar. (Paul Hunting Hampshire)

[7] Woodhouse (1992, s.54).

> Chip ile aramda telepatinin olduğundan eminim. Chip'e bindiğimde yapmam gereken tek şey bir şeyi aklımdan geçirmek, o hemen buna karşılık verir. Bu tespitimi test ettim ve ona en ufak bir fiziksel ipucu vermediğime emin oldum. Örneğin, atımla tarlanın sonuna gidip geri döneceğimizi düşündüğümde, o hemen tarlanın sonuna gitmeye koyulur ve tam da düşündüğüm noktaya geri döner. (Andrea Oakes, Cheshire)

Ancak at ve binici böylesine yakın bir temas içinde olduklarından, zihinsel etkileşimleri, kas gerilimindeki ufak değişimler gibi bilinçdışı beden işaretlerinden ayırmak zordur.[8] Deneyimli binicilerin bu izlenimlerinin nasıl açıklanabileceği meselesi gündemi işgal etmektedir. Maalesef, ufak hareketleri dışlayan deneyler, at sürerken pratik açıdan imkânsız olacaktır. Dolayısıyla aşikâr düşünce aktarımına dair çoğu örnekte, telepatik etkiler bilinen duyular yoluyla gerçekleşen iletişimle birlikte yürümektedir. Bu yüzden, telepatinin gerçekten olup olmadığını anlamak için resmi deneylerin yapılması gerekmektedir. İşte size bir örnek:

Dili Kullanabilen Bir Papağanla Yapılan Deneyler

1999'da Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabım yayımlandıktan sonra, duyarlı hayvanlara dair bana binden fazla olay aktarıldı. Bunların en ilginç olanlarından bazıları papağanlarla ilgilidir. Sahiplerinin, ruh hallerine, duygularına ve niyetlerine, uygun yorumlarla karşılık veren papağanlara dair çok şey duydum. Bazı durumlarda bu yeteneğin telepatik olduğu görünmektedir.

Bazı papağanlar yukarıda anlatıldığı gibi sahiplerinin dışarı çıkma niyetlerini sezerler. Bazıları sahiplerinin ne zaman eve geleceklerini bilir ve bunu onlar gelmeden önce çevrelerindekilere bildirirler (bkz. 5.Bölüm). Bazı papağanlar da belli şahısların ne zaman

[8] "Bir binici, çok iyi eğitilmiş veya sahibini çok iyi tanıyan bir atı sürdüğünde, atın telepatik mesajlar aldığını düşünmek mantıklılıdır. Öte yandan at, binicinin ufak hareketlerini yorumlayıp harekete geçiyor da olabilir" (Kiley-Worhington, 1987, s.88-9).

telefon edeceklerini, telefon çalmadan önce tahmin eder ve arayanı ismiyle bildirirler, örneğin sigortacılar gibi yabancılardan gelen aramaları dikkate almazlar (bkz. 6.Bölüm).

Halen Massachusetts Tekonloji Enstitüsü'nde çalışan Dr. Irene Pepperberg, papağanların dili anlamlı şekilde kullandığı gerçeğini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlamıştır. Pepperberg, Afrikalı gri papağanı Alex'i 20 yıl boyunca eğitmiştir. Alex şimdi 200 civarında kelime bilmektedir. Pepperberg, titiz deneylerle sonunda Alex'in soyutlama yapabildiğini, "var"ve "yok" gibi kavramları kavrayabildiğini ve renkli bir nesnenin şekli ne olursa olsun renklerle ilgili kelimeleri doğru bir şekilde kullanabildiğini ortaya çıkardı.

Pepperberg'in araştırmasından önce, yerleşik bilim içinde, papağanların kelimeleri, anlamadan "papağanca" taklit ve tekrar ettikleri düşüncesi yaygın kabul görüyordu. İnsan ile hayvan arasındaki iletişim hakkında yapılan çoğu bilimsel incelemeler işaret dilini kullanan maymunlarla yürütülmüştü. Pepperberg, sözde kuş beyinli olsalar da papağanların düşünceleri ve kavramları kullanmakta maymunlarla yarışabileceğini ve müthiş bir konuşma kapasitesine sahip olduklarını gösterdi. The Alex Studies: Cognitive and Communicative Abilities of Grey Parrots (Alex Araştırmaları: Gri Papağanların Zihin ve İletişim Yetenekleri) adlı şaheser kitabında, Alex ve diğer papağanlarla yaptığı araştırmayı özetledi.[9]

Pepperberg'in öncü çalışması, papağanların dili anlamlı şekilde kullanması üzerine araştırmalar yürütmek için pek çok insana esin verdi. Bu yeni nesil araştırmacılarından biri, New York City'de yaşayan bir sanatçı olan Aimée Morgana'dır (bkz. Şekil 1.1). Aimée'nin Afrikalı gri papağanı N'kisi ("en-ki-si" diye telafuz edilen) Ocak 2002'de henüz 4 yaşında olmasına rağmen 700 civarında kelime biliyordu. Aimée, N'kisi sanki bir insan yavrusuymuş gibi ona dili kullanmayı öğretti. N'kisi kelimelerin bağlamsal anlamlarını öğrendi ve yerinde ifadelerde bulunmak üzere dil yeteneğini kul-

[9] Pepperberg (1999).

landı. Cümleler kurdu. Aimée Morgana'nın en güncel kayıtlarına göre, N'ikisi'nin kurduğu cümleler 7000'den fazladır.

Her ne kadar Aimée'nin asıl odak noktası dilin anlamlı kullanımı olsa da, çok geçmeden, N'kisi'nin, sık sık kendi düşünceleri ve niyetleriyle ilgili şeyler söylediğini fark etti. N'kisi, Aimée'nin kocası Hana için de aynı şeyi yapıyordu. Morgana, Ocak 2000'de hayvanlarda telepati üzerine yaptığım araştırmam hakkında yazılanları okuduktan sonra, web sitemdeki e-mail adresim yoluyla benimle temas kurdu, gözlemlerinin bir kısmını bana anlattı.

Bana anlattıkları daha önce duyduklarımın çok ötesindeydi. Her ne kadar köpek ve kedi gibi pek çok ev hayvanı sahiplerinin niyetlerini ve düşüncelerini sezse de, N'kisi'nin devasa kelime haznesi, onun pek çok farklı spesifik tepki geliştirmeye elverişli olduğu anlamına geliyordu. Aimée şunları yazmıştı:

"Ne zaman yemek yemeyi, dışarı çıkmayı ve duş almayı düşünsek, N'kisi bunu algılayıp dile getirir, hatta biz başka bir odada sessiz sedasız oturduğumuzda ve o, beden dilimizi görmediğinde ve sesli ipuçları almadığında bile... Böyle zamanlarda örneğin 'Biraz tatlı istiyorsun', 'Dışarı çıkacaksın, sonra görüşürüz' veya 'Duş almak istiyorsun' gibi laflar eder."

Ocak 2000'de, Aimée telepati vakıalarının ayrıntılı bir kaydını tutmaya başladı. İki yıl sonra ben bu kitabı yazmaya başladığımda kaydedilmiş tam 630 vakıa vardı. İşte onların birkaçı:

"Bob'u aramayı düşünüyordum. Ve bunu yapmak için telefonu elime aldım. Derken telefon elimdeyken, N'kisi 'Selam Bob' dedi ve numarasına bakmak için telefon defterine yöneldi."

"Müzik eşliğinde sunulan bir Jackie Chan filminin sonundaki tanıtım yazılarını seyrediyorduk. Bir gökdelene uzanan bir kirişin üzerinde sırt üstü yatan bir Chan görüntüsü vardı. Yükseklikten korkmuştum ve N'kisi 'Aşağı düşme' dedi. Sonra film, müzik eşliğinde sunulan bir reklamla kesildi ve bir araba görüntüsü çıktı. N'kisi 'Bu benim arabam' dedi. (N'kisi'nin kafesi odanın diğer ucunda, televizyonun arkasındaydı. Ekranı görmüş olamazdı ve hiçbir yansıma kaynağı da yoktu.)"

"'Kiraz ne kadar siyah olursa suyu o kadar tatlı olur' ifadesini okudum. Aynı anda o 'Buna siyah denir' dedi."

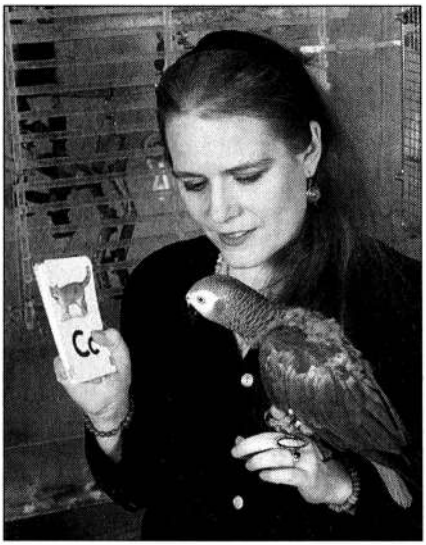
"Farklı bir katta bir odadaydım, ama onun sesini duyabiliyordum. Resimli kartlara bakıyordum ve pembe bir araba resminde durdum. Bunun, pembenin hayranlık uyandırıcı bir tonu olduğunu düşündüm. Bu esnada o yukarıdan 'Aman, şu güzelim pembeye bak' diye seslendi."

Tüm bu değişik vakıalar arasında en çarpıcı bulduklarım, N'kisi'nin rüyalara verdiği tepkiler esnasında yaşananlardır. Örneğin şuna bakın:

"Rüyamda teyiple uğraştığımı görüyordum. N'kisi de başucumda uyuyordu. Birden 'Düğmeye basıyorsun' diye bağırdı, meğer tam da rüyada gördüğüm şeyi yapıyormuşum. Sesi beni uyandırmıştı" (N'kisi genelde Aimée'nin yatağında uyur). "Başka bir seferinde, kanepede yatıyordum ve rüyamda kahverengi bir ilaç şişesini elimde tuttuğumu görüyordum. N'kisi 'Bak, bu bir şişe' diyerek beni uyandırdı."

Çok geçmeden, eğer Aimée'nin bana anlattığı doğruysa, bunun, insan-hayvan telepatisinin şimdiye kadar karşılaştığım en çarpıcı örneği olduğunu düşündüm.

Nisan 2000'de, Manhattan'daki Aimée ve N'kisi'yi ziyaret ettim. Ve hemen onların dikkat çekici ölçüdeki yakın ilişkisinden ve N'kisi'nin dili anlamlı şekilde kullanmasından etkilendim. Şüphesiz çok çarpıcı pek çok vakıa dinledikten sonra, N'kisi'nin, gerçekten Aimée'nin düşüncelerini sezip sezmediğini merak etmiş ve basit bir test yapmaya karar vermiştim. N'kisi'nin kendiliğinden telepati sergileyeceği bir durum yaratacaktım. Aimée ve ben yan odaya geçtik. N'kisi bizim bu odada ne yaptığımızı göremiyordu. Aimée çeşitli resimlere bakarken ben de onu gözlüyordum. Bir kızın resmini alıp, onun üzerinde bir süre yoğunlaştıktan sonra, N'kisi'nin apaçık bir şekilde "Bu bir kız" dediğini duyduk. Biz başka bir odada olduğumuz ve resimden söz etmediğimiz için normal duyu kanallarıyla aktarılabilecek bir ipucu ihtimali de söz konusu değildi.

Şekil 1.1. Aimée Morgana ve Afrikalı gri papağanı N'kisi.

Kontrollü deneylerle bu bariz telepatik iletişimi test etmek çok önemliydi. Öte yandan Aimée ve N'kisi'nin etkileşimlerinin püf noktası birlikte geçirdikleri hayatın içinde yatıyordu. Aimée ve N'kisi'yi klinik bir laboratuvar ortamına alınca, papağanın normal davranması mümkündü.

Hem tam olarak bilimsel, hem de N'kisi'nin aşina olduğu ortamda da doğal olarak uygulanabilecek bir prosedür geliştirdik. Aimée, N'kisi'nin keşif anlarına tepki verdiğini fark etti. Aimée'nin deyişiyle N'kisi Aimêe'nin bilincinin "uçlarında geziniyordu." Bu nedenle kart tahmin etme testleri gibi tekrarlı resimlerin kullanıldığı test metotları işlemeyecekti. Sürpriz unsurunu muhafaza etmek için, Aimée'nin her defasında mühürlü bir zarfı açacağı bir deney tasarladık. Her zarfta farklı bir resim vardı. Bu resimler, üçüncü bir şahıs tarafından seçilmiş ve her biri kalın, ışık geçirmez bir zarfın içine konulmuştu. Ne Aimée ne de ben üçüncü şahsın hangi resimleri seçtiğini veya resimlerin hangi sıra içinde olduğunu bilmiyorduk.

Her denemede, Aimée numara sırasına göre bir zarfı açıp, resme iki dakika boyunca baktı. İki eşzamanlı kamera, evin farklı katlarındaki, kapıları kapalı ayrı odalarda bulunan Aimée ve N'kisi'yi kaydediyordu. Mutlak surette ne birbirlerini görebilir ne de duyabilirlerdi. Her denemede, kamerasının ses bandının onayladığı gibi Aimée hiçbir şey söylemedi.

Peş peşe üç farklı kişi birbirinden bağımsız olarak N'kisi'nin ifadelerinin kaydını çözdü. Aimée'nin hangi resimlere baktığını bilmiyorlardı. Çözülen kayıtlar birbirleriyle gayet uyumluydu. Daha sonra bu kayıtlar, eşzamanlı video kayıtlarında yer alan, Aimée'nin baktığı resimlerle karşılaştırıldı.

Pek çok denemede, N'kisi'nin ifadeleri Aimée'nin gördüğü resimlerle uyuşuyordu. Örneğin, Aimée bir çiçek resmine bakarken, N'kisi "Bu bir çiçek resmi" dedi. Telefonda konuşan birisinin resmine bakarken de, "Telefonda kim var?" dedi ve telefon tuşlarına basılınca çıkan seslere benzeyen sesler çıkardı. Kumsalda tanga bikini ve mayo giyen iki insanın resmine bakarken de "Benim çıplak güzel vücuduma bak" diye laf attı.

N'kisi basitçe ratgele konuşmuş olsaydı bu kadar isabetli ifadeler sarf etmeyecekti. Teknik bir dille konuşursak, önceden belirlenmiş, anahtar bir kelimeyi o kelimeyi temsil eden bir görüntüye karşılık gelecek şekilde dile getirdiğinde bunu, "isabetli" olarak kabul ettik. N'kisi 71 denemeden 23'ünü isabetli sonuçlandırdı. Sonuçların istatiksel analizi, "isabetli ifadelerin, şansla meydana gelmesi beklenen isabetli ifadelerden çok daha fazla olduğunu ve "hatalar"ın da hayli az olduğunu ortaya koydu. Sonuçlar istatiksel açıdan hayli önemliydi (Bu deneyin istatiksel ve teknik ayrıntıları için bkz. Ek B).

Kısacası bu testler, Aimée'in yüzlerce vakıada fark etmiş olduğu hususu, N'kisi'nin sahibinin düşüncelerini şansla olması beklenenden çok daha fazla oranda sezdiği gerçeğini onayladı.

N'kisi, Aimée'nin düşüncelerine ve niyetlerine telepatik bir yolla karşılık vermeye devam etti. Ayrıca müthiş kelime haznesini geliştirmeyi de sürdürdü.[10]

[10] Şu sıralar daha ileri düzeyde deneyler yapıyoruz, ve Aimée, papağanının dil gelişimini takip etmeye ve dili kullanış biçimini incelemeye devam etmektedir.

Birisinin Ne Söyleyeceğini Bilmek

Evcil hayvanların kendilerine yakın olan şahısların "zihinlerini okumasına" benzer şekilde insanlar da aynı şeyi yapmaktadırlar. Çok sayıda insan, sözel veya görsel olarak iletişim kuracak kadar yakın olduğu kişiler söz konusu olduğunda bile bir başkasının kendi düşüncelerini ve niyetlerini sezdiğini fark etmiştir. Bunun en yaygın biçimi, birinin diğerinin ne düşündüğünü söylemesidir. Bu deneyimler en çok, karı-koca, ebeveyn-çocuk ve sevgililer arasında yaşanır. Ayrıca arkadaşlar, iş arkadaşları ve insanların yakın ilişkide oldukları diğer durumlarda da benzer deneyimler yaşanır.

İşte size bazı tipik ifadeler: "Çok defa kocam bir şey düşünmeye başlar ve ben onun düşündüklerini kelimelere dökerim veya o benim düşüncelerimi ifade eder." "Sık sık, bir şeyi düşündüğümde, kocam aklımdan geçirdiklerimden söz etmeye başlar veya tersi olur."

Aynı deneyim arkadaşlar arasında da yaşanır. Örneğin, benim araştırmalarımda rol almış, Massachusetts'deki bir kadın şunu söylemişti: "Lise ve üniversitedeki en iyi arkadaşımla birlikte önceden bir hazırlık yapmadan tamamen aynı kelimelerle konuşma alışkanlığı geliştirdik." Bazı sevgililer bu deneyimi hayli çarpıcı bir şekilde yaşarlar, Kaliforniya'daki genç bir kadın gibi: "Erkek arkadaşımla çok iyi anlaşıyoruz. Kelimeler olmadan iletişim kuruyoruz, tek yaptığımız birbirimize bakmak ve karşıdakinin düşündüğü şeyin özünü yakalamak. Bazen birbirimizin cümlelerini tamamlarız ve kimi zaman da biri diğerinin yapmayı düşündüğü şeyi yapar."

Araştırmalarım bu deneyimlerin ortak olduğunu göstermiştir. Muhtemelen bu kitabın birçok okuyucusu da benzer deneyimleri yaşamıştır.

Ancak bu gerçekten telepati midir? İnsanlar birbirlerini çok iyi tanıdığında, belki de, düşüncelerini tetikleyen şeyin ne olduğunun farkında bile olmadan gördükleri veya duydukları şeylere karşı aynı anda aynı düşünceleri geliştirmekteler. Yahut belki de bu insanlar ortak deneyimlerinden kaynaklanan "zihinsel bir uyum"a sa-

hiptirler. Bu uyum gerçekte öyle olmadığı halde telepatik görünen düşünce benzerliklerini doğurmakta.

Halihazırda bu soruların kesin cevapları yoktur. İnsanların duyusal iletişimin ötesine geçtiklerine dair kanıtlar olmasaydı, bu olaylar telepati için ikna edici bir kanıt teşkil etmeyecekti. Ne var ki, gelecek bölümlerde de anlatılacağı gibi bu kanıtların var olduğu göz önüne alınırsa, bir kişinin diğerinin düşüncesini dile getirmesinin ne anlama geldiği sorusu ortada kalmaktadır.

Her halükarda "zihinlerin uyumu" ve dış uyarıma karşı verilen benzer tepkiler telepatiye alternatif teşkil etmeyebilir, aksine bunlar telepatinin değişik yollarla ifadesi olabilir. İnsanlar "uyum" hali içinde bulunduklarında, düşünceleri arasında rezonans olabilir. Bu da aslında telepatinin ta kendisidir. Aslında telepati normal iletişimde kuşku götürmez, büyük bir rol oynayabilir.

Melodiyi Sezmek

İnsanların başkalarının ne düşündüğünü söyledikleri gibi, arkadaşlarının kafalarındaki bir melodiyi de alçak sesle mırıldandıkları çokca görülmektedir. Sözgelimi, "Zaman zaman kocam başka bir odadayken bir şarkıyı veya melodiyi düşünürüm. Kocamın aynı melodi veya melodiyi mırıldandığını veya ıslıkla o şarkıyı çaldığını duyduğumda hayrete düşerim!" (Elizabeth Monaghan, Egremont, Cumbria, İngiltere). İşte başka bir örnek: "Bir melodiyi düşündüğüm veya mırıldandığım olur, tam o sırada karım da aynı melodiyi aklından geçirdiğini dile getirir." (Alfred Bryant, Londra.)

Bu tür tecrübelere, en fazla eşler, ebeveyle çocuklar, hatta çok küçük yaştaki çocuklar arasında rastlanır.

> Bir gün, kızım iki buçuk yaşındayken arabadaydık ve öndeki bir arabanın arka camına konmuş bir kutuda bir demet renkli çiçek gördüm. Bu, "yüzük-bir gül yüzüğü" şarkısını düşünmeme yol açtı. Melodiyi sesli şekilde söylemediğimden veya mırıldanmadığımdan eminim. Bir saniye sonra kızım aynı mısrayı mırıldanmaya başladı. Ona, "Bu şarkıyı aklına getiren şey nedir, tatlım?" diye sordum. "Sen, anne" diye cevap verdi. "Ben bu şarkıyı mırıldandım mı veya düşün-

düm mü?" diye sorduğumda ise, "Onu düşünüyordun" diye cevap verdi. (Nadine Hayduchok, Wethampon, New Jersey).

Yine bu örneklerde, telepatinin yaşandığı hiçbir surette kesin değildir, çünkü her iki insan da aynı dış uyarım yüzünden aynı melodiyi düşünmüş olabilir. Ama az önce gördüğümüz gibi, bu iddialar belirsizdir. Aynı uyarıma aynı şekilde tepki verme eğilimi, telepatiye alternatif bir şeyin değil, telepatinin bir sonucu olabilir.

Öte yandan bazı durumlarda, bu açıklamalar geçersizdir. İşte size Sir Lepel Griffin'in kaydettiği bir Viktoryan örneği:

11. Süvari Birliği'nin baş komutanı Albay Lyttleton Annesely, bir süre önce benim evimde kalıyordu. Bir öğleden sonra yapacak bir şey olmayınca, lüzumsuz eşyaların ve sandıkların olmadığı, kullanılmayan geniş bir odada oyalanıyorduk. Ben uzun zaman unutulmuş bir kutuyu açıp içine baktığımda, Albay A., bu geniş odanın karşı ucunda duruyordu. Sandıktan bir miktar kâğıt ve eski müzik besteleri çıkardım, elimde tutarak göz gezdirdim. Kâğıtların arasında yıllar önce seslendirdiğim Dal tuo stellato soglio parçasıyla karşılaştım... Bu eski şarkıya bakarken, benim ne yaptığımla hiç ilgilenmeyen Albay A, Dal tuo stellato soglio parçasını mırıldanmaya başladı. Hayretler içinde ona niçin özellikle bu aryayı mırıldandığını sordum. Bunun cevabını bilmiyordu. Daha önce bu aryayı söylediğini de hatırlamıyordu; aslında ben Albay A.'nın her ne kadar müziğe epey düşkün biri olsa da daha önce şarkı söylediğine hiç şahit olmamıştım. Ona bu şarkının bulunduğu kâğıdı elimde tuttuğumu söyledim. O da benim gibi hayrete düştü ve elimde herhangi bir müzik parçasının olduğunu bile bilmediğini söyledi.[11]

Bu olgu çok sayıda insanın bana anlattıkları, bir şarkıyı düşündükten sonra radyoyu açıp o şarkının çaldığını duyma deneyimiyle ilintili olabilir. Tabii, aklından geçen parçanın radyoda çalması bir rastlantı da olabilir, zira popüler şarkılar sık sık çalınmaktadır. Radyo açıldığından çalacak parçayı sezmeyi sağlayan bir tür önsezi de olabilir. Bununla birlikte bu olgu, muhtemelen kişinin yakın

[11] Gurney, Myers ve Podmore, F. (1886), 6.Bölüm, örnek 37.

ilişki içinde olduğu şahıslar da dahil, halihazırda parçayı radyoda dinleyen pek çok kimsenin etkisinden kaynaklanan telepatik bir deneyim de olabilir.[12]

Düşünceleri Sezmek

Çok sayıda evli çift ve arkadaştan biri, diğerinin ne düşündüğünü sık sık söyleyebildiğini, hatta henüz dile getirilmemiş sorulara cevap verebildiğini ifade eder. Aynı şey pek çok ebeveyn ve çocuk için de geçerlidir.[13] Bu yine, bir "zihinsel uyum" meselesi olabilir. Ancak bazen bu deneyim, uzaktan yaşanabilir ve faydalı bir işleve sahip olabilir. Örneğin, Kaliforniya, Sonoma'daki Jeanne Salzman'ın dile getirdiği gibi: "Kocamla ben, marketten getireceğimiz şeyin mesajını neredeyse her zaman telepati yoluyla birbirimize bildirebiliyoruz."

Ben düşünceleri sezmeye dair tecrübelerimi genelde çocuklarımla yaşarım. Bunların bazıları, ortak zevklerden veya dış uyarımlardan kaynaklanabiliyor, ama bazılarını bu şekilde açıklamak imkânsız. Örneğin, bir gün, iki oğlumla birlikte bir takside yolculuk ediyorduk. Londra'nın Küçük Venice bölgesinden geçiyorduk. Pencereden dışarı baktığımda, üzerinde "Alan Turing burada yaşıyordu" yazısı olan bir tabelanın olduğu bir bina gördüm. Tabelayı çocuklara göstermeyi düşündüm, ama daha sonra onların Alan Turing adını muhtemelen hiç duymamış olabileceklerini tahmin ederek bundan vazgeçtim. Bir dakika sonra 12 yaşındaki büyük oğlum bana şunu sordu: "Baba, II. Dünya Savaşı sırasında Bletchley karargâhındaki Enigma şifresini çözmeye yardım eden adamın adı nedir?" "Alan Turing" diye cevap verdim. Ona bu soruyu neden sorduğunu söyledim. O da bir hafta önce, Bletchley karargâhındaki şifre çözücüleri hakkında bir televizyon programı seyrettiğini ve bunu okulda arkadaşlarıyla tartıştığını söyledi. Fakat tam da o anda bana o soruyu sormayı aklından geçirmişti. Tabelayı gördüğümde arka koltukta kardeşiyle oy-

[12] Bunu sık sık yaşayan insanların yardımıyla, deneysel testler yapılabilir. O insanlara radyo açıldığında hangi parçanın çalacağı sorulup, yeterli sayıda örnek alındıktan sonra, olgunun, rastlantı mı yoksa başka bir şey mi olduğu ortaya çıkarılabilir.

[13] Buna çok çeşitli örnekler verilebilir, bkz. Eason (1994, 1995).

nuyordu ve tabelayı fark etmesi neredeyse imkânsızdı. Ayrıca tabelayla ilgili bir anısı da yoktu. Ben daha önce bu binanın yanından o tabelayı fark etmeden defalarca geçip gitmiştim.

Bazen bu tür bir iletişim sık sık yaşanır. Örneğin, Washington State'deki Teri Woods şunları söylüyor: "Çocuklarım dört ila sekiz yaş arasındayken, onlara bir şey söylemek zorunda kalmıyordum; onları çağırmadan önce oyundan geliyorlar veya sorularımı daha sormadan cevaplandırıyorlardı. Üniversiteye gidene kadar bunu annemle de yaşadım. Ne düşündüğünü 'görebiliyordum'. Bana dükkândan bir şey aldığında, daha eve gelmeden onu taşıdığını görebiliyordum."

İngiltere'de yaşayan Claire Boyd, bu tür deneyimleri dokuz yaşındaki kızıyla sık sık yaşadığını belirtiyor: "Bir şey düşündüğümde, çoğunlukla zihnimdeki soruya sesli cevap verir. Sık sık düşündüğüm konuyu açar. Bir keresinde aynı anda aynı rüyayı gördük. Rüyamızda arka bahçemize bir yolcu uçağı iniyordu."

Dr. Berthold Schwarz, ebeveyn-çocuk telepatisi üzerine yaptığı ayrıntılı araştırmasını eşi ve iki çocuğuyla birlikte yürüttü. New Jersey'de yaşayan ve psikiyatr olan Schwarz ve eşi Ardis, çocukları Lisa ile Eric ve kendileri aralarındaki telepatik hadiseler hakkında çocukların doğumlarından itibaren ayrıntılı notlar tuttular. Çocukları 14 ve 12 yaşlarına geldiklerinde toplam 1520 adet telepatik hadise kaydetmişlerdi. Schwarz, Parent-Child Telepathy: A Study of the Telepathy of Everyday Life[14] (Anne-Baba ve Çocuklar arasındaki Telepati: Günlük Yaşamdaki Telepati Üzerine Bir Araştırma) adlı kitabında çocukları 9 ve 7 yaşına gelene kadar yaşanan 524 hadisenin ayrıntılarını sundu. İşte size iki örnek. Birinci örnekte Eric 3 yaşında, ikincisinde ise Lisa 8 sekiz yaşında: Her iki örnek de çocukların babalarıyla yaşanmıştır.

> Kahvaltıdan sonra Eric'le birlikte mutfakta kaldım. Eric sırtı bana dönük halde yazı tahtasının önündeydi. Üşümüştüm, ama kollarımı ve sırtımı sıkı sıkı ovma arzumu bastırdım. Eric birden arkasına dönüp kendi kollarını ve sırtını güçlü bir şekilde ovdu.[15]

[14] Schwarz (1972)
[15] A.g.e., s.77.

> Koltuğumda rahat bir halde oturup, yanımda duran Lisa'yla birlikte topografik bir haritaya bakıyordum. Stickle Gölü'nü haritada ilk kez fark etmiştim... Epey ilgimi çekmişti. "Hımın, doğal bir göl, güzel olmalı" diye içimden geçirdim. Lisa "Stickle Gölü, doğal bir göl mü?" diye bağırdı. Amerika'da 75 tane göl vardı ve bunların 35'ten fazlası Amerika'nin topografik haritasında görünüyordu. Arkamda duran Lisa'nın benim gözlerimi görmüş olmasına da ihtimal yoktu.[16]

Kuşkusuz Scwarz, bu gibi hadiselerin gerçekten telepatik mi olduğu yoksa gizli ipuçlarını veya benzer çağrışımsal anıları mı içerdiği ya da salt tesadüf mü olduğunu bilmenin zorluğunun farkındaydı. Gerçekte o, söz konusu hadiselerin çoğunun "bir uçta saf telepatik olaylar ile diğer uçta duyuların sıradan algılamaları" arasındaki bir yelpazede yer aldığını düşünüyordu.[17]

Fiziksel ve duygusal açıdan yakın ilişki içinde bulunan kimseler arasındaki muhtemel telepati durumlarının çoğunda, sıradan düşünceleri telepati yoluyla düşünce aktarımından ayırmak zordur. Birbirlerini çok iyi tanıyan insanlar arasındaki düşünce benzerliklerinin normal olduğu varsayılarak durumu telepatiyle açıklamak gerekirsiz görülür. Düşünce aktarımları hakkında çok az şey bildiğimiz göz önünde bulundurulacak olursa telepati sıradan iletişimde çok büyük bir rol oynuyor olabilir.

Kuşkusuz kelimeler düşünceleri aktarmakta kullanılabilir ve düşünceler sözel ise, kelimeler aktarımı en iyi şekilde yaparlar. Ancak bir kimse bir görüntüyü tarif etmeye çalıştığı zaman, kelimeler genelde yetersiz kalır. Görüntüleri zihinden zihine aktarmada kullanılıcak doğrudan iletişim araçlarına sahip değiliz. Böyle durumlarda benzer şeylere işaret ederiz veya resim ve çizimler kullanırız. Bazı insanlar, görüntüleri bir şekilde doğrudan aktarmak yoluyla daha etkili iletişim kurabildiklerinin farkına varmışlardır. Örneğin, Londra'lı genç bir adam, bana bir arkadaşına bir şeyi anlatmakta

16 A.g.e, s.152.
17 A.g.e., s.203.

başarısız kaldığı bir anısını anlatmıştı. "Sonra bir resim düşündüm. Arkadaşım 'Haa!' dedi ve hemen anladı." Buenos Aires'de bir kadın bana, birisi kendisine ismini unuttuğu bir filmden bahsettiğinde, "filmden bir sahne"yi aklına getirip, filmin ismini bulduğunu anlattı. Belki de bu sık sık olmaktadır. Telepatinin aşikâr örneklerini sıradan iletişimle açıklamaya çalışmak yerine, sıradan iletişimin örneklerini telepatiyle açıklamak daha yerinde olabilir.

Görüntülerin telepatik aktarımı insanlar arasındaki iletişimde gerçekleşiyorsa, bu, hayvanlar arası iletişimde de pekâlâ gerçekleşebilir. Genelde biz, köpeklerin havlamasını veya kuşların ötmesini iletişim biçimleri olarak kabul ederiz. Peki, ya bunlar esasında bir ilgi çekme ve telepatik iletişime kanal açma yoluysa? Sesler, sesleri çıkaran hayvanın zihnindeki görüntüleri dinleyiciye aktarma işlevi görebilir. İnsanlar ve hayvanlar arası iletişim, kulak ve gözün algıladığından çok daha fazlasını içermektedir.

Bu ilkenin önemi özellikle matematiksel düşüncelerin aktarımında kendini göstermektedir.

Telepati Kuran Matematikçiler veya Platonik Matematikçiler

Pek çok matematikçi görsel düşünür ve zihinlerinde, Charles Darwin'in kuzeni olan Francis Galton'un dediği gibi "matematiksel manzaralar" vardır.[18] Matematik işlemlerini "görürler" ve fikirleri bir tür görsel sezgiyle anlarlar. Bu tür manzaralara sahip olmayan kimseler için matematik genelde anlaşılması veya takip edilmesi zor bir alandır. Matematik sembolleri görsel açıdan yetenekli matematikçilerin zihinsel tasavvurlarındaki herhangi bir şeyi aktarmaya elverişli değildir. Bu, sağır olan birine, üzerinde bir şarkının yazılı olduğu bir kâğıt parçasıyla o şarkıyı öğretmek için gayret etmeye benzer. İstisnai ölçüde müzik yeteneğine sahip bazı insanlar, yazılı müziği okuyabilmekte ve onu "iç kulağı" ile işitebilmektedirler. Lakin çoğu insan için bu mümkün değildir, sıradan insanlar için notalar, müziği aktarmaya yeterli değildir.

[18] Galton, (1883).

Görsel olarak düşünen matematikçiler için matematik sembollerinin rolü, düşünceleri aktarmaya yardım etmektir; ama düşünceler, görsel ve sözel işaretlerin ötesine geçen bir yolla anlaşılmaktadır.

Çoğu önde gelen matematikçi ve matematikle ilgilenen fizikçi Platoncudur ve matematiğin dünyasının, tek tek zihinlerin ötesinde yer alan sonsuz bir idealar âlemine sahip olduğuna inanır. (Platoncu gelenekte, bu aşkın İdealar, -İ büyük harfle!-, daha sınırlı ve çürütülebilir insani fikirlerden ayrılır.) Copernicus, Kepler, Galileo, Descartes ve Newton gibi modern bilimin kurucu babaları için, matematiğin öğeleri, matematikçi bir Tanrı'nın zihnindeki İdealar idi ve çok sayıda matematikçi bu görüşü hâlâ savunmaktadır. Artık Tanrı'ya inanmayanlar bile matematiksel İdeaların, uzayzamanın normal dünyasının ötesindeki aşkın bir zihin dünyasında mevcut olduğuna inanmaktadırlar.

Matematikçilerin bu düşünceye böylesine bağlanmalarının belki de bir nedeni, matematiksel düşüncelerin kavranış biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu kavramların aktarımı sıradan insan dilinin kapasitesinin ötesinde görünmektedir. Meşhur Oxford'lu matematikçi Roger Penrose bu işlemin özellikle parlak bir açıklamasını sundu:

> Neredeyse tüm matematiksel akıl yürütme işlemlerim sözel olmayan kavramlarla görsel olarak gerçekleşir...Genelde gerekli kavramları ifade etmeye elverişli kelimeler yoktur... Çok sık yaşadığım bir deneyimden söz edeyim. Bazen matematikçi bir arkadaşım bana bir parça matematik anlatmaya çalışır. Onu dikkatle dinlerim, ama bir cümleyle, onun peşinden gelen cümle arasındaki mantıksal bağı neredeyse hiç anlamam. Bununla birlikte anlatmaya çalıştığı fikirlere karşılık gelen bir görüntü zihnimde oluşur -arkadaşımın kendi anlayışının temelini oluşturan zihinsel görüntülerle pek bağlantısı olmayan, bütünüyle benim kendi oluşturduğum bir görüntü- ve cevap veririm. İlginçtir, yorumlarım genelde doğru kabul edilir ve konuşmamız bu şekilde sürüp gider.[19]

[19] Penrose (1989), s.424-7.

Penrose kelimelerin yetersizliğine rağmen bir görüntünün nasıl aktarılabileceğini anlatmaya devam ediyor ve diyor ki, "Bu tuhaf prosedüre göre iletişimin nasıl mümkün olduğu benim için bir muammadır." Penrose bunu açıklarken telepati ihtimalini hesaba katmamaktadır. Bunun yerine standart bilimin çatısı içinde kalmakta ve sadece iki seçenek sunmaktadır. Birincisi, herşeyi, bilinen duyular ve beyindeki fiziksel faaliyetler yoluyla açıklama yanlısı materyalist yaklaşımdır. İkincisiyse, bilimsel materyalizm madolyonunun diğer yüzü olan Plantonculuk'tur. Her ne kadar mekanikçi bilimde, tüm fiziksel işlemlerin, enerji dolu, maddi doğanın hareketleri sonucu mekanik bir şekilde gerçekleştiği kabul edilse de; doğanın, şeylerden ziyade Platoncu İdealar'a benzeyen, uzay ve zamanın ötesindeki matematik yasalarıyla yönetildiği düşünülmektedir. Bu, Penrose'un matematiksel fikirlerin nasıl aktarıldığını açıklarken kullandığı nosyondur:

> Zihin ne zaman matematiksel bir fikir algılasa, Platon'un matematiksel kavramlar dünyasıyla temas kurduğunu düşünüyorum. (Hatırlarsak, Platoncu görüşe göre, matematiksel ideaların herşeyden bağımsız bir mevcudiyetleri vardır ve sadece akıl yoluyla ulaşılabilen ideal bir Platonik dünyada yer alırlar.) Birisi matematiksel bir hakikat 'gördüğünde', bilinci bu idealar dünyasına uzanır ve bu hakikatle doğrudan temas kurar...Bu 'görme' matematiksel anlayışın özüdür. Matematikçiler iletişim kurduklarında, bu, her birinin hakikate doğrudan ulaşma yoluna sahip olması sayesinde mümkün olmaktadır. Bu görme işlemi sayesinde her birinin bilinci matematiksel hakikatleri doğrudan algılar (aslında çoğu zaman bu algı faaliyetine Evet, anladım! gibi sözler eşlik eder) Her biri Platon'un dünyasıyla doğrudan temas kurabildiğinden, birbirleriyle beklendiğinden daha kolay iletişim kurabilmektedirler.

Belki de pek çok matematikçi Penrose'un görüşünü paylaşmaktadır, yine de çok azı bunu halkın önünde hayli mistik bir konumda savunmayı isteyecektir. Fakat matematikçi olmayan çoğu kimse için bu çok şaşırtıcı bir teoremdir. Penrose bu teoremi benimse-

di, çünkü matematiksel iletişimin nasıl gerçekleştiği meselesi zihnini meşgul ediyordu ve sembolik ve sözel iletişimlere dayalı halihazırdaki açıklamaları yetersiz bulmuştu. Ancak bu meseleyi açıklamak için Platonculuk tek alternatif değildir. Telepati diğer bir ihtimaldir. Matematik biricik ve özel bir durum olmaktan ziyade, genel bir mesele olan sözsüz iletişimin bir yanıdır. Ve telepatik düşünce aktarımı sözel olmayan matematiksel iletişimde önemli bir rol oynamaktadır.

Terapist ve Hastası Arasındaki Telepati

Psikoterapistler ve hastaları arasında çoğu zaman yoğun ve yakın duygusal bağlar oluşur, özellikle de Freudçu psikanalizde olduğu gibi sık sık bir araya geliyorlarsa... Bu bağlara aktarım (transferecence) ve karşı aktarım (countertransference) adları verilmektedir. Freudçular, aktarımı, "diğer insanlara (genelde kişinin anne babasına, çocuklarına, eşine vb.) yöneltilmesi gereken duygu ve tutumların analiste yöneltilmesi" diye tanımlamaktadır.[20] Karşı aktarım analistin hastası üzerine yönelttiği yansıtmalarını veya daha genel bir ifadeyle hastasıyla duygusal ilişkisini içermektedir.

Bu durum sadece telepatik düşünce aktarımı için uygun koşulları sağlamakla kalmaz, bunun fark edilmesi için de uygun bir zemin oluşturur. Zira terapistler ve hastaları genelde düşüncelere, rüyalara ve duygulara gündelik ilişkiler içindeki insanlardan daha fazla dikkat ederler. Telepati bu durumda sık sık gerçekleşebilir, ama entelektüellerin sahip oldukları tabuları olan terapistler bunu kabul etmeye pek yanaşmazlar.

Sigmund Freud psişik olgularla ilgilenmişti ve Psişik Araştırmalar Cemiyeti'nin bir üyesiydi. Sadece takipçilerinin arasında elden ele dolaşan yazılarında, başka türlü açıklamaya elverişli olmayan düşünce aktarımının çeşitli çarpıcı örneklerini vermişti.[21] Bununla birlikte Freud, psikanalizin bilimsel açıdan güvenilirliğini

[20] Penguin Psikoloji Sözlüğü, s.785-6.
[21] Freud (1955), s.175-193.

tesis etme endişesi içindeydi. Genelde entelektüeller ve yerleşik bilim adamları arasında ruhsal olgulara karşı sergilenen tabunun farkındaydı. Halkın önünde yapılacak bir "gizem olgusu" ithamının sadece psikanalize değil aynı zamanda bir bütün olarak mekanikçi bilimde ciddi zarar vermesinden endişe ediyordu:

> Eğer dikkatler gizemli olgulara yöneltilirse, sonucun, bu tür hadiselerin bir kısmının varlığının çok geçmeden onaylanması olacağına kuşku yok. Ancak bu yeni gerçekleri kuşatacak makul bir toreme ulaşılması muhtemelen hayli zaman alacaktır. Oysa hevesle gündemi takip eden izleyiciler çok beklemeyecektir. İlk onayda, gizemciler zafer ilan edecektir... Gizemciler, entelektüel esaret yükünden kurtarıcı kimseler diye lanse edilecektir. Bireylerin daha gelişmemiş olması ve insan soyunun emekleme döneminde bulunması nedeniyle, gizemciler yalanları yutmaya hazır bir saf-dillikle, neşe içinde alkışlanacaktır. Bunun peşinden determinist standartlar, mekanikçi bilim ve eleştirel düşüncenin korku verici çöküşü gelebilir."[22]

Bu tür dehşetengiz korkular ve Freud ile takipçilerinin bilimsel saygınlığa duydukları sonsuz bağlılık göz önüne alındığında, düşünce aktarımından alenen bahsetmemeyi tercih etmeleri şaşırtıcı değildir. Yine de analistler, düzinelerce yayında muhtemel telepati deneyimlerinden söz etmektedirler.[23] Ama bu durum artık değişiyor.[24] 1990'lardan itibaren bir grup psikanalist, en azından kendi aralarında telepatinin gerçekte yaşandığını kabul etmeye hazırdı. Bu psikanalistler, telepati hakkında daha çok düşünmeye, hatta hastalarıyla birlikte telepatiyi incelemeye açıktılar.

Bu hareket içindeki liderlerden biri Kaliforniya, Berkeley'den Elizabeth Lloyd Mayer'dir. Mayer, kendi deneyimlerinden yola çıkarak bir örnek hadiseler yayımladı ve tartıştı. Bu hadiselerin birinde, hastası,

[22] A.g.e., s.179-80.

[23] Inceleme için bkz. Ehrenwald, J., "Psi, psychotherapy and psychoanalysis", In: Wolman (1977).

[24] Psikanalizde telepatinin araştırılmasında öncü olanlardan biri Jule Eisenbud idi (Eisenbud, 1970).

amcasının kız arkadaşını tarif ederken, kızın ne denli sevimli, zarif ve zeki olduğunu vurguluyor. Mayer şunları söylüyor: "Olgun, taze bir şeftali görüntüsünün aklımdan geçtiğini fark ettim. Sonra hastam kız arkadaşının dört genç kız kardeşinin bulunduğunu söyledi...Hastam Georgia'lıydı ve anlatmaya devam etti. Bu esnada hastam, kız arkadaşının babasının, beş tane kız çocuğuna sahip olmaktan övündüğünü ve onları beş Georgia şeftalisi diye çağırdığını söyledi."[25]

Mayer yaşadığı hadiseleri özellikle sıra dışı değil, "gayet sıradan klinik deneyimler" olarak görüyor ve tüm bu hadiselerin telepatinin varlığını kanıtlamaya yeterli olduğunu kabul ediyor. Fakat Mayer bunların "meseleyi yeterince açıklamadığını" düşünüyor ve meselenin psişik olguların daha kapsamlı bir araştırması içinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır.[26]

Kaliforniya Üniversitesi'nde öğretmenlik yapan, Freudçu analist Robert Stoller "telepati rüyaları" adlı bir makale yayınlandı. 1973'te yazılıp, ancak 2001'de yayınlanan bu makale, Stoller ile hastaları arasındaki aşikâr telepati örnekleriyle doludur. Sözgelimi, erkek bir hastası ona önceki gece gördüğü rüyayı anlatmıştır: "Rüyamda bir adam bana yeni bir bulgudan söz ediyordu. Bu, ev inşa etme ve satmanın yeni bir yoluydu. Bana gösterdiği şey, büyük, mekânın merkezine dikilmiş beton bir direkti. Bunun üzerine tek tek odalar yapılabilirdi. İnsanlar da istediği sayı ve stilde odayı emlakçıdan alabilirdi." Hasta rüyayı çok iyi hatırlamıyordu ve rüyanın ayrıntıları önceki rüyalarındakilerden farklıydı ve bu rüya ilk kez görülüyordu. Ancak rüya Stoller'in kendi hayatındaki gerçek bir olayla yakından ilişkiliydi. "Önceki gün, San Francisco'dan bir arkadaşım geldi ve yeni bir düşünceyi pazarlamaya çalışan bir mimarla yaptığı sohbetten söz etti: Biri, beton bir sütun dikip bunun üzerine de her nevi hacim ve sayıda prefabrik odalar inşa edebilecekti."

Bu telepati hadiselerinin sık sık yaşanması gerçeğine rağmen, Stoller bunlardan hayli rahatsız olmuştu. "Konuyu kendi bilimsel görüşlerime yabancı bulmuştum; bunu yazmakta tereddüt ettim,

[25] Mayer (1996), s.718.
[26] A.g.e.

çünkü doğru veya yanlış, içimde olup biten hakkında bir şey bilmiyordum. Eğer bir gün, bu deneyimlerin insan psikolojisinin olağan bir işlevini yansıttığı bulunursa, o zaman benim rahatsızlığım garip görünecektir."[27]

Carl Jung'ı takip eden psikoterapistler, genelde telepati ve diğer ruhsal olgulara karşı daha korkusuz bir tavır sergilerler.[28] Örneğin Jung'un kendisi bir otelde uyurken gördüğü rüyanın yorumunu yayınlamıştır. O sırada depresyondan mustarip bir hastası hakkında endişeleniyormuş. Gece ikide irkilerek uyanmış ve birinin odaya girip ışığı yaktığını hissetmiş, ama ortada kimsecikler yokmuş. "Tastamam ne olup bittiğini hatırlamaya çalıştım ve şiddetli bir acıyla uyandığımı hissettim, sanki önce alnıma sonra da kafatasıma bir şey çarpmış gibiydi. Ertesi gün, hastamın intihar ettiğini bildiren bir telgraf aldım. Kendini vurmuştu. Daha sonra kurşunun kafatasının arka kısmında takılıp kaldığını öğrendim."[29]

Telepati "insan psikolojisinin olağan bir işlevi" olarak görülmeye başlandığında, muhtemelen daha fazla sayıda psikoterapist kendileri ve hastaları arasındaki telepatiyi kaydedip araştırmakta özgür olduklarını hissedeceklerdir. Psikoterapistlerin yapacağı araştırmalar, telepatinin nasıl işlediğini aydınlatabilir ve özellikle telepatik düşünce aktarımı ile normal duyu organlarıyla yapılan düşünce alışverişi arasındaki ilişkinin açıklanmasına yardımcı olabilir.

Tahmin Oyunlarında Telepati

Tahmin oyunları oynarken, bazı insanlar, diğerlerinin zihinlerindeki düşüncelere telepatiyle karşılık verirler. Minnesota'da yaşayan Katie Campbell, deneyimini şöyle anlatıyor: "Annemle samimiyizdir, annem benim içimden geçenleri okuyabilir ama mesajlar göndermek konusunda ondan daha iyi olduğumu düşünüyorum. Tahmin oyunu oynarken, ona bir soru sorarım (veya bir başkası sorar) ve ben cevabı bilirim, sonra o cevap verebilir. Ama eğer ben cevabı bilmiyorsam,

[27] Mayer (2001).
[28] Örneğin bkz. Whan (2000)
[29] Jung (1963), s.137-8.

o da doğru cevabı pek bulamaz. Ayrıca eğer kasten yanlış cevabı düşünüyorsam, o da genelde soruyu cevaplandıramaz."

Bunun çok yaygın olarak yaşandığı oyunlardan biri Trivial Pursuits oyunudur. Bu oyun, oyuncuların, kartlarda yazılı genel bilgi sorularını cevaplandırmak zorunda olduğu bir masa oyunudur.

> Trivial telepati, kocama karşı oynadığımda benim gizli silahımdır, her ne kadar bu fikir, onu kızdırsa da! Kocam cevap vermeden önce tereddüt ettiğinde ve ben cevaba baktığımda, onun her defasında doğru cevabı bulduğunu fark ettim. Öte yandan şayet o tereddüt ettiğinde ve ben diğer tüm cevapları düşündüğümde, doğru cevabı bulamamaktadır. Lakin bu şeytanca taktiklere rağmen, o beni yenmektedir. Maalesef onun çok daha donanımlı olan zihnini okuyamıyorum! (Eirwen Dallas, Alford Lincolnshire).

Telepatinin en çarpıcı örneklerine sahne olan oyunlardan biri de Pictionary'dir. Bu oyunda iki takım, her takımın bir üyesinin çizdiği kelime, kişi veya nesneyi bulmak için birbirleriyle yarışır. Her takımdan bir üye çizim yapar ve üzerinde bir nesne veya kelime olan kartı görür. Her bir oyuncu, takımlarının diğer üyeleri ne çizdiğini tahmin etmeye çalışırken kartta gördüğünü çizmek zorundadır. Tek yumurta ikizlerine sahip bir ailede, ikizler aynı takımda olduğunda, o takım hemen hemen her zaman kazanır, çünkü "ikizlerden biri, diğeri henüz çizmeye yeni başladığında ikizinin ne çizdiğini tahmin edebilmektedir."

Kuşkusuz böyle durumlarda, gerçekten telepatinin mi yaşandığından yoksa gizli ipuçları, beden dili, benzer çağrışımsal anılar vb. gibi hususların mı işin içine girdiğinden emin olmak imkânsızdır; fakat yine de bunlar aslında telepatiye alternatif değildir. Telepati bu diğer iletişim biçimleriyle de pekâla birlikte yürüyebilir. Telepatinin nisbi katkısını ortaya çıkarmak için özel deneylere gerek vardır.[30]

[30] Örneğin, televizyonda canlı olarak yapılabilecek bir deney önerebiliriz. Popüler "Kim Beş Yüz Milyar İster?" yarışmasında, çok seçenekli bir format söz konusudur. Katılımcılar her soru için dört faklı seçenekten birini tercih etmek zorundadırlar. Bu deneyin amacına uygun olarak, bazı seferler cevaplar seyircilere ekrandan gösterilebilir. Diğer seferlerde cevaplar gösterilmeyecektir. Acaba cevaplar milyonlarca seyirci tarafından bilindiğinde, katılımcılar, daha fazla doğru cevap verecekler mi?

Takımlar ve Diğer Gruplar

Esalen Enstitüsü'nün kurucusu ve insan kapasitesi konusunda öncü bir araştırmacı olan Michael Murphy, sporların, modern dünyada insanların değişik bilinç halleri hatta mistik tecrübeler yaşadıkları, en yaygın etkinliklerden biri olduğunu ikna edici şekilde savunmaktadır.[31] Rhea White ile birlikte yazdığı The Psychic Side of Sports (Sporun Psişik Yanı) adlı kitabında, takım oyunlarında, "'şans', rastlantı ve gizli duyusal ipuçlarını sezmenin yanı sıra, duyuötesi bir algı unsurunun da mevcut olabileceğini"[32] ileri sürmektedir.

Sözgelimi New York Knicks takımının eski basketbol yıldızı Walt Frazier, Bill Bradley'in paslarını sezme yeteneğine sahip olduğunu belirtiyor: "Bazen ben ilk adımı atmadan o pas verirdi. Aramızdaki bir çeşit telepati gibiydi. Birbirimizin gözlerinin içine bakardık ve o benim düşündüğüm yaramazlığı anlardı." Ancak Murphy ve White'in işaret ettikleri gibi, "Birbirlerinin gözlerinin içine baktıkları sürece, duyusal ipuçları göz ardı edilemez.

Söz konusu ipuçları kasten verilmese veya bilinçli şekilde alınmasa dahi... Bunun telepatiye benzemekle birlikte gerçekten tam bir telepati olduğunu söyleyemeyiz."[33]

Jayne Torville ve Chris Dean, dönemlerinin en ünlü buz dansçıları oldular ve olağanüstü uyumlarıyla tanındılar. İki beden "tek bir beden" gibi hareket ediyordu. Dean'in kendisi şunu söylüyor: "Buzun üzerinde telepati kuruyorduk. Bunun başka bir açıklaması yok."[34] Burada da onların uyumlarında duyusal ipuçları önemli bir rol oynamış olsa gerek, ama Dean'ın da belirttiği gibi bundan başka unsurlar da söz konusu olabilir.

Brezilyalı meşhur futbolcu Pelé, daha da ileri gitmişti. "Herhangi bir anda, sahadaki tüm oyuncuların konumlarını sezgisel bir şekilde biliyordu ve her bir oyuncunun az sonra yapacağı şeyi göre-

[31] Bkz. Murphy (1992).
[32] Murphy ve White (1978), s.52.
[33] A.g.e., s.52
[34] Hawkins (1983)

biliyordu."[35] Kuşkusuz bu bir farkındalık, odaklanma ve ayrıca çevreyi iyi görme meselesidir, ama işin içinde bundan daha fazlası olabilir. Gördüğümüz gibi, telepati ve normal duyular birbirini dışlayan değil, genellikle birlikte işleyen unsurlardır.

Bir grubun üyelerinin arasındaki bağ, silahlı kuvvetlerde son derece önemlidir. Askeri eğitim programları genelde takım ruhunu aşılamak için planlanır. Birlikte çarpışma deneyimi bunu daha da pekiştirir.

Takımlar, bireylerin ortak amaçlara -sözde amaçlar da dahil- ulaşmak için tek bir organizma gibi birlikte çalıştıkları sosyal gruplardır. Üyeler arasındaki bağlar, diğer sosyal gruplarda olduğu gibi telepatik iletişim kanalları olarak işlev görür. Fakat bu, bireylerin her zaman güçlü bağlarla birbirlerine bağlı olduklarını ve tüm takımların organizmalar gibi gayet başarılı çalıştığı anlamına gelmez. Üyelerinin epey ortak tecrübeye sahip olduğu, çok iyi kurulmuş bir takımda bile, bu hal gelip geçicidir. Bu, bulaşıcı bir güven olarak takımda yayılabilir; üyeler yorulduğunda veya morallerini yitirdiğinde de kaybolur. Algısı oldukça iyi olan başka bir spor yazarı, Michael Novak bunu şöyle izah ediyor:

> Bir grup birey ilk kez bir takım şeklini aldığında, beş veya on iki kişinin bir toplamı olarak değil de, beş veya on iki kafalı bir birim olarak hareket etmeye başlarlar. İşte o zaman âdeta "klik" sesini duyarsınız: İnsan gelişiminin yeni bir evresinde yeni bir gerçeklik türü varlık kazanır... Takım ruhunu bilerek takıma katılanlar için bu tecrübe unutulmazdır, en azından bir süre için yüksek bir varlık düzeyine çıkmak gibidir.[36]

Müzik yapmak da dahil diğer pek çok grup etkinliklerinde de benzer deneyimler yaşanır. Usta bir bassonist[37] olan Catherine Baker, birlikte çalan müzisyenlerin sözel olmayan iletişimi her zaman kullandıklarını, bazen de enstrüman çalanlar arasında, hatta enstrüman çalanlarla şefler arasında telepatik bağların kurulduğunu be-

[35] A.g.e., s.43.
[36] Novak (1976), s. 135-6.
[37] çifte kamışlı bir nefesli saz (ç.n.)

lirtmektedir. "Öyle görünüyor ki bir oda orkestrası, bir performansta bu psişik 'bağ'ı kurduğunda, dinleyiciler (enstrüman çalanlar gibi!) kendilerinin özel bir şeyin parçası olduğunu gerçekten bilirler." Caz veya halk müziği çalan diğer müzisyenler de bana aynı şeyi söylemişlerdi. Aynı şey tiyatro gruplarında çalışan oyuncular için de geçerlidir, özellikle de doğaçlama yaptıklarında... Ve nihayet birlikte dans edenler için de aynı durum söz konusudur.

Belki de geleneksel toplumlarda bu tür bağlar şarkı söyleme ve dans etme yoluyla yaygın şekilde tesis ediliyor ve avlanma gibi grup etkinliklerinde hayati bir rol oynuyor. Lakin sosyal gruplarda telepatinin muhtemel rolü hakkında çok az şey biliniyor. Açıkçası, bu etkinliklerde beden dili ve gizli duyusal ipuçları da dahil olmak üzere normal duyusal iletişim, tıpkı hafıza ve üstü kapalı beklentiler gibi esaslı bir rol oynamaktadır. Burada da telepati diğer iletişim biçimlerine ve hafızaya bir alternatif olmayıp onlarla birlikte işlemektedir. Örneğin, grubun diğer üyesinin ne yaptığını görmek veya duymak bir şeydir; bu bilgiyi yorumlayıp, uygun karşılığı vermek başka bir şeydir. İnsan topluluklarındaki telepati evrim sonucunda gelen mirasımızın bir parçasıdır ve hayvan topluluklarının sosyal alanlar yoluyla kordinasyon sağlamasına imkân tanıyacak şekilde kök salmıştır. Bu konu 7. ve 18. bölümlerde ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

LABORATUVARDA DÜŞÜNCE AKTARIMI

Telepati üzerine yapılan araştırmaların çoğu birinci tür telepatiye, yani düşünce aktarımına odaklanmıştır. İkinci tür telepati ise telepatik telefon konuşmalarında olduğu gibi uzaktan niyeti sezmeyi içerir.

Düşünce aktarımı deneyleri diğer şahsın hangi kartlara baktığını veya neyi çizdiğini, gördüğünü ya da düşündüğünü tahmin etmeyi kapsamaktadır. Öte yandan niyetleri ve çağrıları uzaktan saptama hakkında pek fazla araştırma yoktur. Benim, sahiplerinin eve ne zaman geleceğini bilen köpeklerle yaptığım deneylerim buna bir örnek teşkil etmektedir. Telefon telepatisi üzerine yaptığım deneyler (bkz. 6.Bölüm) ise başka bir örnek sunmaktadır.

Telepati üzerine yapılmış eski ve son derece ilginç bazı deneyler, hipnoz yapanlarla onların denekleri arasındaki bağlantıları keşfetmeyi sağlamıştır.

Hipnoz Yapanlarla Denekleri Arasındaki Telepati

Hipnoz 19.yy'nin başlarında, hem cazip hem de tartışmalı bir konuydu. Gerçi o dönemde bu, hipnoz diye değil, olguyu Fransa'da popülerleştiren Anton Mesmer (1723-1815)'den sonra "mesmerizm" veya "hayvani çekim" diye adlandırılmıştı. 1840'larda, bir

grup cerrah hastalarında anestezi yapmak için hipnozu oldukça başarılı şekilde kullanmıştı.[38] Bu doktorlardan bazıları, hastaları hipnotize olunca, bir "birlik duygusu"nun sonucu olarak kendilerine karşı bir "uyum" veya "eşduyum" geliştirdiklerini fark ettiler.[39] Denek, hipnoz yapanın kokladığı, tattığı veya hissettiği şeyi koklayabiliyor, tadabiliyor veya hissedebiliyordu.

Bu ilk deneylerin bazıları tatların ve kokuların aktarımıyla ilgiliydi. Bu konudaki öncülerden biri, Hindistan, Calcutta'da devlet cerrahı olarak görev yapmış, İskoç doktor James Esdaile idi. 1840'larda Esdaile, hastalarına anestezi yapmak için 3000'den fazla ameliyatta hipnozu kullanmıştı ve sadece anestezide değil, ameliyatta da çarpıcı başarılar elde etmişti.

Esdaile'nin deneylerinin birinde, hasta, hipnotik anestezi altında başarılı bir ameliyat geçirmiş genç bir Hintli adamdı. Adam iyileştikten sonra teşekkür etmek için geldiğinde, Esdaile ondan bir teste katılmasını istedi. Adamı trans haline soktu ve gözlerini bağladı. Ardından asistanına, tuz, yılan otu, konyak ve misket limonu gibi çeşitli maddeleri gelişigüzel bir sırayla kendi ağzına koymasını söyledi. Asistanın Esdaile'nin ağzına koyduğu ilk madde, bir parça yarı çürümüş limondu. "Adam onu çiğnedikten sonra 'Bir tat alıyor musun' diye sordum. 'Evet, nahoş, bayat bir limon tadı aldım' diye cevap verdi ve yüzünü ekşitti. Diğer tüm maddeleri de aynı doğrulukla bilmişti."[40]

Başka doktorlar ve din adamları da benzer sonuçlar veren benzer deneyler yaptılar. Bunlardan biri, İskoçya, Greenock'lu Aziz Andrew Gilmour'du. Aziz Gilmour hizmetçilerinden birini her akşam hipnoz ediyordu ve kadını bir dakikadan daha az bir süre boyunca trans halinde tutuyordu. Benimle aynı odada bulunmamasına rağmen tattığım şeyin, soda, tuz, şeker, su, süt veya başka bir şey mi olduğunu biliyordu. Ayağım acıdığında, saçım çekildiğinde

[38] Temple (1989), 5.Bölüm; Richet (1923).
[39] Gregory (1919).
[40] Alıntı için bkz. Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 2, s.324.

veya bedenimin herhangi bir yeri çimdiklendiğinde bunu hissediyor ve hatasız şekilde anlatıyordu."[41] Charles Darwin'le birlikte evrimin doğal ayıklanma yoluyla gerçekleştiği hipotezini ileri süren biyolog Alfred Russel Wallace, Leicester'de genç bir öğretmen iken bu türden deneyler yapmıştı. Bazı delikanlıları ve hatta okul müdürünü hipnotize etmişti.[42] Hipnotize olmuş bir deneğin zihniyle "kendi zihninin birleştiğini " keşfetmişti. Kendi ağzına bir miktar tuz veya şeker koyduğunda veya bir başkası onun bir yerini çimdiklediğinde ya da hafifçe dürttüğünde, deneği uzaktan duygudaş bir halde tepki veriyordu.[43]

Bazı denekler hipnoz yapanın özel düşüncelerini dahi sezmişti. İngiltere, Suffolk, Bury St.Edmunds'daki bir din adamının kızı, kilise cemiyeti üyesi bir kadının kronik rahatsızlıklarını hipnoz yoluyla hafifletebiliyordu. Üye kadın, kızdan bunu düzenli olarak yapmasını istedi. Bir süre sonra din adamının kızı, üye kadının kendi düşüncelerini bir şekilde okuduğunu fark etti. Örneğin bir gün, üye kadın, Hindistan'daki genç bir adamdan bahsetmeye başladı. Oysa din adamının kızının Hindistan'da devlet hizmetinde görev almaya başlayacak genç bir adamla gizlice nişanlandığını bilmiyordu.

> Kasabadaki hiç kimse bundan haberdar değildi... Buna rağmen onu hipnotize eder etmez tüm gerçekleri biliyor gibi konuşmaya başladı. "Hindistan çok uzakta, değil mi tatlım?" Hipnotize olduğunda aylarca başka bir konudan bahsetmiyor ve kocamın ismini, yaşını ve görünüşünü söyleyebiliyordu. Ama doğal halinde o da olaydan dünyanın geri kalanı kadar habersizdi.[44]

Her ne kadar çoğu durumda, hipnoz yapanlar ile denekler aynı odada bulunsa bile, bazı hipnozcular etkinin uzaktan da gerçekleşip gerçekleşmediğini görmeye çalışmışlardır. Bunun bir örneği,

[41] Gregory (1919), s.212.
[42] Clements (1983).
[43] Wallace (1874), 10.Bölüm.
[44] Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 2., s.340.

acısını dindirmek için annesini düzenli olarak hipnotize eden İrlandalı Kaptan Battersby'dır. Battersby, annesinin, onun ne yediğini veya içtiğini, duygularını, sözgelimi alnını bir saç gıdıkladığında hissettiklerini bildiğini ve kendisi cevabı bildiği sürece annesinin de soruları yabancı dillerde cevaplandırabildiğini keşfetti. Bazen annesini 800 metre uzaktaki kendi evinden hipnotize ediyordu.

> Bu durumlarda benim ne yaptığımı söyleyebiliyordu ve genelde uykuya dalıyordu. Tarif ettiği duygu, bir elin alnına bastırmasının yol açtığı duyguydu. Her ne kadar onu uyutabilse de, bu halde tutamıyordu. Benim dikkatimin dağıldığı an tekrar uyanıyordu. Elimi onun evine doğru uzatarak ve irademi dikkatli bir şekilde toplayarak hipnoz yapıyordum.[45]

1880'lerde yeni kurulmuş Psişik Araştırma Cemiyeti'nin ilk araştırmalarından biri, hipnoz yapanların deneylerinin hipnoza ihtiyaç duyulmadan tekrarlanıp tekrarlanmayacağını görmekti. Normal bilinç hali içinde duyarlı deneklerle yapılan çalışmalar sonucunda, "birlik duygusu"nun tatlar ve kokularda yaşanabildiğini tespit ettiler. Ayrıca acının telepati yoluyla aktarımını da incelediler. Liverpool'da yapılan kayda değer bir deneyde, denek oturtuldu ve gözleri bağlandı. Deneyi yapanlar da onun arkasına oturdu. Deneycilerin her birinde bir toplu iğne vardı. Küçük sinyaller sonucunda her bir psişik araştırmacı aynı anda aynı şekilde acı duyuyordu, örneğin sol bileklerine veya sağ dizlerine iğne batırılıyordu veya dillerinin ucunu ısırıyorlardı. "20 denemenin 10'unda denek acının yerini büyük oranda isabetle bilmişti; 6 denemede acının yerini neredeyse tam isabetle bilmişti."[46] Bu bulgular psişik araştırmacıların, birlik duygusunun yalnızca hipnotik uyum halinde değil, normal bilinç hallerinde de yaşandığına inanmalarına yardım etti.

Telepati üzerine deneysel araştırmaya esin veren diğer bir kaynak da 1870'lerde Amerika ve İngiltere'de gözde olan "gönüllü oyunu" diye adlandırılan oda oyunudur.

[45] Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 2., s.344.
[46] Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 1, 2.Bölüm.

Oyunlardan Bilimsel Testlere

"Gönüllü oyunu"nda, oyuncu grubunun bir üyesi odadan dışarı çıkar ve kapıyı kapatır. Geride kalanlar dışarı çıkanın yapması gereken basit bir eylemi seçerler veya bulması gereken bir nesneyi saklarlar. Sonra dışarıdaki oyuncu içeri çağrılır ve bir ya da birden fazla "gönüllü" onun elini tutar veya omzuna hafifçe dokunur. Genelde içeri gelen kişi hemen istenen eylemi yapar veya saklanan nesneyi bulur. Son zamanlarda bu oyunu ailemle ve arkadaşlarımla oynadım ve nasıl işe yaradığını görünce hayrete düştüm.

Ne var ki bu oyunlar, oyuncuları ne derece etkilerse etkilesin telepatinin varlığını kanıtlayamaz. Edmund Gurney'in 1886'da belirttiği gibi, "Mutlak tarafsızlıkla hafif teması korumaya en ileri düzeyde dikkat gösterilse de, herhangi bir deneğin bu tür ufak dokunma ve kas ipuçlarına karşı duyarlılığının sınırlarını belirlemek imkânsızdır."[47]

Saygın fizikçi Sir William Barret, gönüllü oyununda gerçekte ne olup bittiğini saptamak için deneyler yaptı. Barret, gönüllülerle kapıdan içeri giren arasında fiziksel bir temas olmasa, hatta gönüllüler sakin bir halde otursalar bile "gönüllülüğün" yine de işlediğini tespit etti. Ama oyuncuların odadaki şahıslardan ipuçları edinme veya odadakilerden birinin mesaj vererek kasten sahtekârlık yapması ihtimali de söz konusuydu. Dolayısıyla bu ihtimalleri bertaraf edecek testlere başvurdu. Barret deneylerden birini şöyle anlatmaktadır. Bu deneyde papazın kızı olan denek odadan dışarı gönderilir ve kapı kapanır. Ona, içerdekilerin istediği nesneyi getirmesi ve o nesneyi bulana kadar da odaya tekrar girmemesi söylenir:

> Evdeki nesneleri aklımdan geçirdim ve rastgele birini seçtim; nesnenin ismini yazıp aile üyelerine gösterdim. Hiç kimsenin çıt çıkarmamasını sağladım. Sonra hepimiz seçilen nesnenin ismini düşündük...Kısa bir aradan sonra çocuk, seçilmiş nesneyle birlikte oturma odasına girdi. Nesne belirlendikten sonra hiç kimsenin oturma odasından çıkmasına müsade edilmedi. Çocukla hiçbir ile-

[47] A.g.e.

> tişim kurulmadı... İşte bu şartlar altında ben, bir tarak seçtim; çocuk getirdi. Bir portakal seçtim, getirdi; bardak seçtim, getirdi. Elma seçtim, getirdi; çatal seçtim, ilk denemde başarısız oldu, maşa getirdi; ama ikinci denemede çatalı getirdi.[48]

Bu deneydeki bir sonraki adım, yazılı talimatları kullanarak, gruptan belli bir oyun kartının üzerine odaklanmasını istemekti. Daha sonra deneğe o kartın ismi soruldu. Bu prosedür defalarca tekrarlandı. Denekler şans eseri bilmeleri beklenenden çok daha fazlasını bildiler. 1880'lerin başlarında, Barret ve diğer psişik araştırmacılar, sonuçların şansla ilişkisinin olup olmadığını anlamak için istatiksel analizi kullanıyorlardı. Çok sonraları istatiksel testler diğer bilim dallarında da standart şekilde kullanılır oldu.

Gönüllü oyununun bu farklı türü açısından bakılınca, kartlarla yapılan deneylerin, herhangi bir oyuncu çiftinin telepati testlerinin başarıyla yürümesine yarayacak basit bir yöntem sunduğu görülüyordu. Denekler özellikle duyarlı olmasalar dahi, yeterince fazla sayıda denemede, şansın yol açabileceği sonuçlardan kaynaklanan küçük sapmalar istatiksel açıdan önemli olacaktı. 1886'da, bu türden 17000 deneme gerçekleştirildi. Bu denemelerde denekler, iskambil kartlarını tahmin ettiler; kupa mı, maça mı, sinek mi yoksa karo mu. Şans eseri doğruyu tahmin etme ihtimali %25 idi; bu yüzden düşünce aktarımı olmadan elde edilmesi beklenen başarı oranı da %25 olacaktı. Gerçekte ortalama başarı oranı %26,5 çıktı. Her ne kadar bu etkileyici bir rakam olmasa da, çok sayıda denemede, bu sonuç, istatiksel testlere göre şans düzeyinin çok üstüne çıkmaktaydı.[49] Kartlarla yapılan telepati deneyleri psişik araştırmacılar ve parapsikologlar için en gözde metotlardan biri oldu. Bu deneyleri önümüzdeki sayfalarda detaylı şekilde ele aldım.

Diğer bir deney türü de gönüllü oyunundan çıktı. Bunlar resim veya diyagramların kullanıldığı testlerdi. Bir kişi bir resim veya di-

[48] A.g.e.
[49] A.g.e.

yagram çizer. Bu, görünürde olmayan, genelde başka bir odada bulunan bir nesnenin resmidir. Ve o kişi bu resim üzerinde odaklanır. Bu arada denek de onu çizmeye çalışır. Çizilen resimler arasında çoğunlukla kayda değer oranda bir örtüşme görüldü. Bu, amatör psişik araştırmacılar arasında gözde bir test türü oldu ve genelde çarpıcı ölçüde başarılı neticeler verdi.[50] Amerikalı yazar Upton Sinclair, eşiyle birlikte son derece çarpıcı deneyler gerçekleştirmiştir. Sinclair veya diğer aile üyelerinin üzerinde odaklandıkları çizimlere tekabül eden şekilleri, başka bir odada hatta onlardan 64 km. uzaktaki bir evde yarı karanlıkta, gözleri kapalı halde duran eşi sezmiş, sonra da onları çizmişti. Buna benzer pek çok örnek Sinclair'in 1930'da basılan Mental Radio adındaki kitabında verilmiştir.[51] Lakin her ne kadar başarılı uyuşmaların olduğu apaçık ortadaysa da, bu tür deneylerle ilgili sorun, istatiksel açıdan analiz veya hesap yapmanın zorluğudur.

Kartlarla Yapılan Deneyler

1880'lerle 1939 yılı arasında, dünyanın her tarafından düzinelerce araştırmacı, kart tahminini içeren toplam 4 milyon deneyle ilgili 186 adet yazı yayımladı. Bu yazıların çoğu olumlu, istatiksel açıdan kayda değer, yani tahminlerin şansla olması beklenenden daha doğru çıktığı sonuçlar verdi. Tüm bu denemelerin sonuçları meta-analiz adlı bir istatiksel metot kullanılarak bir araya getirildiğinde, bu olumlu sonuçların şans eseri elde edilmesi ihtimali, 10 [21] (10'un yanında 21 sıfır) de bir civarındaydı.[52]

Bu etkileyici veriler karşısında kuşku duyanların yönelttikleri tipik itiraz, araştırmacıların sadece olumlu bulguları yayınlamaya eğilim göstermiş olabilecekleri, kayda değer olmayan sonuçların ise laboratuvar dosyalarında hasıraltı edilmiş olabileceğidir. Kuşkusuz olumlu sonuçları yayınlama ve gerisini hasırlatı etme eğilimine bilimin çoğu alanında rastlanmaktadır. Ama benim tecrübelerime gö-

[50] Bilgi için bkz. Thouless (1972), 5.Bölüm.
[51] Sinclair (1930).
[52] Radin (1997), s.97.

re, psişik araştırmacılar, daha yaygın araştırma alanlarındaki bilim adamlarına nazaran bu sorunun çok dafa fazla farkındadırlar. Ayrıca bu alanda yayınlanan yazılar, olumsuz sonuçlara dikkat çekmek isteyen şüphecilerin yazılarını da içermektedir. Yine de bu dosya çekmecesi etkisinin ciddiye alınması gerekir. Olumlu psişik etkilerin astronomik boyutlara varan istatiksel göstergesini şans düzeyine düşürmek için kaç tane yayınlanmamış başarısız araştırmanın var olması gerektiğini hesaplayabiliriz. Ortaya çıkan sonuç, kart tahmini testlerinin beraberinde 626.000 yayımlanmamış raporun gerekli olduğudur. Başka bir şekilde ifade edersek, her bir yayımlanmış rapora karşılık 3300 adet yayımlanmamış başarısız raporun olması gerekmektedir. Elbette ki bu pek mümkün değildir.

Kart tahmin etme testlerinden elde edilen olumlu sonuçlar, normal duyularla açıklanamayacak bir bilgi aktarımının yaşandığına işaret etmektedir.[53] Ancak her ne kadar psişik araştırmanın öncüleri öncelikle telepati üzerinde odaklanmış olsalar da, tek başına telepatinin, verileri açıklamaya yetmediği çok geçmeden anlaşıldı. Bazı deneylerde, kartlar kapalı zarflara konuldu ve deneklerden, zarflara bakmadan içinde ne olduğunu tahmin etmeleri istendi. Denekler şans faktörünün doğurabileceğinin üstünde bir başarı elde ettiler. Başka bazı deneylerde, deneyi yapan, karılmış bir destenin üzerinden, kartları ters çevirip yüzlerine bakmadan peşpeşe kart çekti. Bu deneylerde de denekler, ortalama olarak, şans düzeyinin üstünde başarı elde ettiler.

Kartlarla yapılan en bilindik deneyler, Kuzey Carolina'daki Duke Üniversitesi'nde Prof. Joseph Banks Rhine ve ekibinin, 1920'lerin sonlarından 1965'e kadar yürüttükleri duyuötesi kart testleridir. Rhine, yaklaşımını önceki psişik araştırmaların yaklaşımından ayırmak için parapsikoloji tanımını ileri sürdü. Parapsikolojinin "sıra dışı psişik olgulara daha kapsamlı ve hoşgörülü bir yaklaşım" sergilediğini söylüyordu.[54] Öte yandan Rhine, parapsikolojiyi, akademik ortamdaki profesyonel bilim adamlarının uy-

[53] Ayrıntılı bilgi için bkz. Radin (1997).
[54] Rhine (1937), s.56.

guladıkları "katı deneysel metotlar"a sahip, muntazam bir laboratuvar bilimi yapmak istiyordu.

Rhine ve ekibi, sıradan oyun kartlarını kullanmak yerine, Zener kartları diye adlandırılan özel bir deste kullandılar. Bu destede her birinin farklı bir sembol taşıdığı beş farklı kart bulunuyordu: kare, çember, dalgalı çizgiler, yıldız ve üçgen. Her bir deste, her kart türünden beşer adet bulunduğu toplam 25 karttan oluşuyordu. Deste elle veya makineyle karıştırıldı. Deneklerden, deney yapan kişi kartlara tek tek bakarken veya hiç kimse kartlara bakmadan, destedeki kartların sırasını tahmin etmeleri istendi. Deneklerin şans eseri doğruyu tahmin etme olasılığı %20 idi; dolayısıyla tahminler ortalama olarak %20 ihtimalle şans eseri doğru olacaktı. Rhine ve ekibi, hileyi veya gizli duyusal ipuçları vermeyi engellemek için titiz önlemler aldılar, örneğin deneyi yapanlarla denekleri farklı binalara yerleştirdiler. Kartların karıştırılmasının sahiden rastgele diziler üretmesini temin ettiler ve şüphecilerin ileri sürdükleri eleştirilere başarılı bir şekilde yanıt verdiler. Dahası diğer araştırmacılar da onların olumlu sonuçlarını kopya ettiler.

Fakat her ne kadar Duke kart-tahmini deneyleri önemli sonuçlar verdiyse de, bunun etkileri küçük çaplı oldu. Ortalama olarak, doğru tahminlerin oranı %21 civarındaydı, yani şans düzeyinin çok az üstünde. Öte yandan yüz binlerce deney yapıldığı için bu fark istatiksel açıdan çok büyük çıkıyordu.[55]

Rhine ve ekibi alışılmadık ölçüde duyarlı denekler bulmaya çalıştılar ve gerçekten de bir süre için harikulade başarılı olabilen bazı denekler tespit ettiler.[56] Ne var ki deneyler tekrarlandığından en iyi deneklerin bile performansları düşüyordu. Bu "düşüş etkisi" diye adlandırıldı. Bu durumun en muhtemel açıklaması sıkıntı idi. Anlamsız gelişigüzel kart dizilerini tahmin etmek başlarda sıkıcıdır ve yüzlerce denemeden sonra gerek deney yapanlar gerekse denekler açısından gerçekten çok usandırıcı bir hal alır.

[55] Bu sonuçların bir özeti için bkz. Radin (1997).
[56] J.B. Rhine (1937).

Bu deneyler epey yapay, sıkıcı ve gerçek hayatta fiziksel olguların vuku bulma biçimiyle alâkasız olmasına rağmen, bir şeyin yaşandığını kanıtlaması açısından başarılı oldu. Dahası Rhine ve ekibi farklı türlerdeki duyuötesi algıların birbirleriyle yakından bağlantılı olduğunu gösterdiler.

Bir kişi, başka bir kişinin baktığı bir kart dizisini şans düzeyinin üstünde bir doğrulukla tahmin edebiliyorsalar, bu telepati diye adlandırılabiliyordu. Eğer tahmin yapılırken kimse kartlara bakmıyorsa bu durugörü oluyordu. Ve insanlar, deney yapanın daha sonra bakacağı kartları tahmin edebiliyorsa bu da önbiliş oluyordu.[57] Fakat sonraları bu ayrımlar ortadan kalkmaya başladı. Örneğin, insanların hiç kimsenin bakmadığı kartları tahmin ettikleri durugörü testlerinde, sonuç gerçekte önbilişsel telepatiden mi kaynaklanıyordu? Belki de denek, deneyi yapanın sonradan tahminlerin doğru olup olmadığını görmek için kartların sırasını incelerken, zihninden neyin geçeceğini sezmiş olabilir.

Duke araştırmacıları bu farklı duyuötesi algı türlerini birbirinden ayırmaya çalıştılar. Sözgelimi durugörüyü telepatiden ayırmaya çabaladılar. Standart telepati testlerinde bir "gönderen" kartlara bakar. Lakin "alıcı", gönderenin zihninden ipucu alma ihtiyacı gütmeden, durugörüyle vericinin hangi karta baktığını sezemez mi? Bu durumda bu farklı duyuötesi algıları birbirinden ayırmak imkânsız görünüyordu. Dolayısıyla bu tür "genel duyuötesi algı" testlerinin yerine, "saf telepati" deneyleri yapmaya çalıştılar. Bu deneylerde gönderen, gerçek kartlara bakmak yerine sadece rastgele dizilmiş kartları düşünüyordu. Dizilişlerin gerçekten de rastgele olduğundan emin olmak için gönderenlere, rastgele sayıların listeleri veriliyordu. Gönderenler de yazmayıp sadece akıllarında tuttukları bir şifreyi kullanarak, o sayıları kartların dizilimine çeviriyorlardı. Ancak denekler tahminlerini yazdıktan sonra gönderenler zihinlerindeki sembolü kaydediyorlardı. Bu deneyler işe yaradı. Rhine'nin ifadesiyle, "Tüm karşılaştırmaların neticesinde görüldü ki, ister saf telepati testi kullanılsın

[57] L.E. Rhine (1967)

isterse de eski tür ayrışmamış duyuötesi algı testi kullanılsın elde edilen sonuç hemen hemen aynıdır."[58]

Bu kart tahmini araştırmasında elde edilen diğer bir önemli bulgu da, bazı insanların tahminlerinin şans düzeyinin altında olmasıydı. Bu olumsuz tahminler, duyuötesi algının işlediğini ama deneklerin duyuötesi algının etkilerini bir şekilde inkâr veya reddettiğini gösteriyordu. Bu olgu "psi isabeti"ne mukabil "psi ıskalaması" diye adlandırılmıştı. Rhine bu olguyu, parlak deneklerinden birinin stres altında isteksizce çalıştığını görünce fark etti. Rhine ayrıca başka bir deneğin istenildiği zaman önemli oranda başarısız sonuçlar elde edebildiğini de gördü: "Biz istemediğimiz sürece asla şans düzeyinin altına inmiyordu. Şans düzeyinin altına inmesini ve kasten kartları ıskalamasını istediğimizde, bunu yapabiliyordu ve bazen sıfır sonucunu elde ediyordu."[59] New York'ta çalışan başka bir parapsikolog Gertrude Schmeidler, psi-ıskalamasının insanların duyuötesi algı hakkındaki inançlarıyla ilgili olduğunu tespit etti. Deneklerinden, standart duyuötesi algı kart tahmini testlerini yapmalarını istemeden önce, onlara söz konusu testlere inanıp inanmadıklarını soruyordu. Schmeidler, "keçi" rumuzlu şüphecilerin, şans düzeyinin altına düşüp olumsuz sonuç elde ederlerken, "koyun" rumuzlu diğerlerinin olumlu sonuç elde ettiklerini tespit etti.[60]

Rhine, üniversitelerin psikoloji laboratuvalarındaki hakim görüşün davranışçılık olduğu bir dönemde çalışıyordu. Materyalizmin uç bir şekli olan davranışçılık, insan bilincini önemsiz bulduğundan ve en iyi ihtimalle, beyindeki fiziksel faaliyetlerin salt bir "yan olgusu" olarak gördüğünden dolayı bir kenara itiyordu. Bu yaklaşıma göre psikolojinin işi, yalnızca hormon salgılarını ve ölçülebilir kas edimlerini incelemekti. İronik bir şekilde, Rhine'nin kendi yaklaşımı da bu kuru akademik modadan etkilendi. Rhine'ın herhalde bilimsel inandırılıcığı başka türlü elde etme şansı yoktu. Yine de parapsikolojinin olumlu bulgularını materyalist zihin te-

[58] J.B. Rhine (1954), s.24.
[59] J.B. Rhine (1937), s.115.
[60] Schmeidler ve McConnell (1958).

oremini çürüten kanıtlar olarak değerlendirdi." Psişik araştırmalar, canlı varlıkların hem kişisel olan hem de fiziksel olmayan bir tepki biçimine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Sonuç, psikolojinin zihinsel bir gerçeklik alanı yaratma yolundaki ilk icraatı olmuştur."[61] Bugünlerde davranışçılığın kaderi pek parlak değildir ve çoğu akademik psikolog artık eskisi gibi, bilinç ve kişisel deneyimin gerçekliğinden söz etmeye düşmanca bakmamaktadır. Fakat bu psikologların çoğu yine materyalisttir ve tüm zihin faaliyetlerini beynin içine yerleştirirler.

Rhine'nin bilimsel açıdan ortaya koyduğunu düşündüğü, fiziksel olanla zihinsel olan arasındaki keskin ikilik, genişleyen zihin teoremiyle ortadan kalkmaktadır. Telepati ve durugörü, zihnin uzayda genişlediğini kanıtlamaktadır. Önbiliş zihnin zamanda da yayıldığını göstermektedir. 3. Kısım'da önbiliş ve durugörü konularına döneceğiz.

Rüya Telepatisi

1960'larda, yeni bir araştırmacı nesli, 1920'lerden beri parasikoloji alanına hakim olmuş, sıkıcı tekrarlı kart tahmini testlerinden usanmıştı. Daha ilginç ve gerçek hayata daha yakın deneyler yapmak istiyorlardı. Rüyada kendiliğinden gelişen pek çok psişik olgu yaşanıyordu.[62] Rüya telepatisini deneysel olarak incelemek için, psikiyatr Montague Ullman ve psikolog Stanley Krippner'in başını çektikleri, New York, Brooklyn'deki Maimonides Tıp Merkezi'ndeki bir grup araştırmacı, 1966'dan 1972'ye kadar, uyuyan deneklerle bir dizi çarpıcı deney yaptılar. Denek önce, araştırmacılar arasından seçilen gönderenle buluşuyor, sonra da geceyi ses geçirmez bir rüya laboratuvarında geçiriyordu. Araştırmacılar, beyin dalgalarını (EEG) ve göz hareketlerini ölçmek için deneğin kafasına elektrot bağlıyorlardı. Denek odada yalnız bırakılıyor ve uykuya dalıyordu. Bu arada beyin dalgaları ve göz hareketleri sürekli gözetleniyordu. Gözleri hızlı hızlı hareket etmeye başladığıda -ki bu, onun muhtemelen rü-

[61] J.B. Rhine (1954), s.166.
[62] Fenwick ve Fenwick (1998).

ya görmeye başladığını gösteriyordu gönderen, sekiz aday resim arasından rastgele seçilmiş bir resmin bulunduğu kapalı bir kutuyu açıyordu. Daha sonra gönderen, deneğin rüyasını telepatik yolla etkilemek amacıyla seçilen resmin üzerinde odaklanıyordu. Bazı denemelerde gönderen ile alıcı arasında 72km. uzaklık bulunuyordu.

Her bir rüya periyodunun sonuna doğru, denek elektrik ziliyle uyandırılıyor ve gördüğü rüyayı anlatması isteniyordu. Anlattıkları teybe kaydedilip sonradan çözülüyordu. Sonra bağımsız jürilerden oluşan bir heyet, çözülmüş kaydı aday sekiz resmin her biriyle karşılaştırıyor ve resimleri sıralıyordu. Heyettekilere gerçekte hangi resmin testte kullandığı söylenmiyordu.

Bazı denemelerde uyuşma çok çarpıcıydı. Örneğin, bir denek rüyasında New York'taki Madison Meydanı'na gittiğini ve bir boks maçına bilet aldığını görmüştü. Seçilen resim bir boks maçının resmiydi. Bazen uyuşma daha sembolik oluyordu. Örneğin bir denek rüyasında bir puro kutusunun içinde ölü halde duran bir fareyi görmüştü. Seçilen resim ise tabutun içindeki ölü bir silahşörün resmiydi.[63]

Bilimsel dergilerde, bu deney dizisi hakkında çıkan yazılardaki toplam 450 rüya telepatisi denemesinde, toplam %63 oranında isabet kaydedildiği belirtildi. Şans eseri elde edilecek isabet oranı ise %50 idi.[64] Bu sonuç karşısında şanstan kaynaklanacak tahmin oranı istatiksel olarak 75 milyonda 1 diye hesaplandı.[65]

Görüntülerin Telepati Yoluyla Aktarımı

1970'lerin ortalarında, birkaç genç parapsikolog, hafif bir duyu yoksunluğu hali içinde olan deneklerle yeni bir telepati deneyi tasarladı. Parapsikoloji alanında yapılan önceki araştırma, alıcı tarafın, rahat olduğunda en iyi performansını sergilediğini ortaya koy-

[63] Ullman, Kripper ve Vaughan (1973).

[64] Teypten çözülmüş kayda en çok uyan resim 1, en az uyan ise 8 idi. Eğer kullanılan gerçek resim en üst 4 sıra içindeyse, bu bir isabet olarak görülüyordu; ama eğer 5. sırada veya onun altındaysa, bu bir kayıp idi. Eğer telepati rüyalarda yaşanmıyorsa, şans eseri testlerin yarısı isabetli yarısı da kayıplı olacaktı. Başka bir deyişle ortalama sonuç %50 olacaktı.

[65] Radin (1997), 5.Bölüm.

muştu. Rüya telepatisi araştırması ise telepatinin rüyalarda gerçekleşebileceğini göstermişti. Yeni metot, denekleri uyanıklık hali içinde telepatik etkilere karşı daha duyarlı hale getirmek için tasarlanmıştı. Bu deneylerin başarılı olduğu kanıtlandı. Benzer deneyler günümüzde de kullanılmaktadır.

Denek özel bir odaya alınır ve arkaya yaslanabilen rahat bir koltuğa oturtulur. Kulaklarına devamlı, radyo istasyonlarının arasındaki parazite benzeyen "beyaz gürültü" veren kulaklıklar takılır. Gözlerinin üzerine yarım pin pon toplarından yapılmış yarı şeffaf yarıküreler konulur ve yüzüne kırmızı bir ışık yansıtılır. Bu yumuşak, ritmi olmayan ses ve ışık, Almancada "tüm alıcı" anlamına gelen Ganzfeld kavramıyla ifade edilen bir duyu yoksunluğu hali yaratır. Buna ilaveten, bazı testlerde, test başlamadan önce, kulaklıklar aracılığıyla 10 dakikalık bir dinlendirme parçası çalınır.

Bu esnada gönderen başka bir odadadır ve içinde dört aday fotoğraf arasından rastgele seçilmiş bir fotoğraf bulunan kapalı bir zarf, gönderene verilir. Yahut gönderene, aday dört video kaset arasından seçilmiş bir video kaset seyrettirilir. Alıcı ve gönderen ses geçirmez odalarında tek başlarına kaldıklarında, gönderen fotoğrafı deneğe "göndermeye" çalışır. Bu esnada denek, izlenimlerinden bahseder ve söyledikleri kaydedilir.

15 veya 30 dakikalık test süresinin sonunda, deneğe, dört fotoğrafın her biri gelişigüzel bir sırayla gösterilir. Fotoğrafları sıralaması istenir. Test süresi sırasında yaşadığı deneyimlere en yakın olan fotoğrafı birinci sıraya koyması söylenir. Eğer gerçekte seçilen fotoğrafı ilk sıraya koyarsa bu isabetli bir tahmin olarak değerlendirilir. Şans eseri doğru fotoğrafı bulma ihtimali dörtte bir olduğundan, deneğin rastgele isabetli bir tahmin yapma oranı %25'tir.

Ayrıca deneğin izlenimlerinin kayıtları fotoğraflarla karşılaştırılır. Bu karşılaştırmalardan bazıları çarpıcı bir uyuşma sergiledi. Örneğin bir testte, seçilen video kaset, asma bir köprünün çöküş klibiydi. Köprü önce ileri geri sallandı sonra da çökerek aşağıya düştü. Deneğin izlenimi şuydu: "Merdivene benzeyen bir yapı rüzgârda

sallanıyordu. Adeta merdivene benzeyen bir köprü, rüzgârda dalgalanan bir yarığın üstünde gibiydi. Bu dikey değil yatay bir köprüydü...Bir şeyin üzerinde bulunan bir köprüydü, bir asma köprü..."[66]

Bu araştırma alanının liderlerinden biri, Charles Honorton'du. Honorton, önceden, Maimonides rüya telepatisi projesinde yer almıştı. 1982'de, çeşitli laboratuvarlarda yürütülmüş 28 ayrı Ganzfeld çalışmasının sonuçlarını bir araya getirdi. Toplam isabet oranı olan %35'in, şans oranı olan %25'ten istatiksel açıdan çok büyük olduğunu tespit etti. Bu sonuç karşısında şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimali 10 milyarda 1 civarındaydı.

Kuşku duyanlar Honorton'un analizine meydan okudular. Onlardan biri olan Ray Hyman, verileri kendi başına analiz etti. Hayret ki, o da aynı sonuca ulaştı. Gerçek verileri bir kenara atamayan Hyman ve diğer kuşkucular deneylerin tasarlanış ve yapılış tarzında kusur bulmaya çalıştılar. Sonraları Hyman ve Honorton, muhtemel kusurları ortadan kaldırabilecek gelişmiş metotlar hakkında ortak bir beyenatta bulunmak için birlikte çalıştılar. Her ikisinin de kabul ettiği ölçütleri ortaya çıkardılar, böylece hiçbir taraf kale direklerini yerinden oynatamayacaktı.[67]

Bu yeni ölçütler ışığında, farklı laboratuvarlardaki parapsikologlar, Ganzfeld deneylerinin, bilgisayar kontrollü, yeni türlerini gerçekleştirdiler. Bu deneylere Autoganzfeld adı verildi. 1989'da 10 farklı Autoganzfeld incelemesi tamamlandı. Toplam isabet oranı olan %32 istatiksel açıdan hayli büyüktü.

Bunun üzerine kuşkucular, yeni kusurlar bulmaya çalıştılar. Sözgelimi, gönderenin klima kanalları, tavana monte edilmiş mekanizmalar ve benzeri yollarla alıcı'ya ipuçları göndermiş olabileceğini iddia ettiler. Araştırmacıları suçlamaya çalıştılar, çünkü araştırmacıların testlerini yürüttükleri binalara dair mimari detayların hepsini bilmiyorlardı.[68] Başkaları ise, testlerde tekrar tekrar gösterilen video kasetlerin yıpranmış olabileceğini ve deneklerin,

[66] A.g.e., s.78.
[67] Radin (1997).
[68] Örneğin, Wiseman, Smith ve Kornbrot (1996).

telepati yoluyla değil de düşük kalitelerinden dolayı video kasetleri tanımış olabileceğini savundular.

Neticede Ganzfeld araştırmacıları metotlarını bir kez daha sağlamlaştırdılar. Örneğin deneklere göstermek üzere hazırladıkları video kasetlerin ikişer kopyasını kullandılar. Sonunda da yine olumlu, istatiksel açıdan önemli sonuçlar elde ettiler.[69]

Öte yandan tüm deneyler böyle yürütülmedi.[70] Örneğin, bir testte gönderen yoktu, sadece boş bir odada görüntüler gösterildi. Eğer alıcılar bu görüntüleri sezmiş idiyseler, bunu telepatiyle değil de durugörüyle yapmış olmalıydılar. Gerçete onların isabet oranı şans oranından daha iyi değildi.[71] Ama telepatiyi test etmek için kullanılan alışıldık prosedürler uygulanarak yapılan, düzinelerce yeni ve daha sağlam Ganzfeld testinden elde edilen sonuçlar bir araya getirildiğinde, isabet oranları yine şans düzeyinin çok üstünde çıkıyordu.[72] 2001'de yayımlanan bir incelemede, en son on deneyin toplam isabet oranı %37 idi.[73]

Diziler halinde yapılan Ganzfeld deneyleri sadece telepatinin varlığını kanıtlamakla kalmadı, telepatinin gerçekleşmesini etkileyen faktörleri de aydınlattı. Sözgelimi, Marilyn Schlitz ve Charles Honorton, sanatsal yeteneğe sahip insanların diğer insanlara oranla alıcı olarak daha iyi bir performans sergilediklerini tespit etti. New York'ta, güzel sanatlar eğitimi vermek için kurulmuş bir kon-

69 Örneğin, Parker, (2000).

70 1999'da içlerinden birinin ünlü şüpheci Richard Wiseman olduğu iki araştırmacı, yeni Ganzfeld çalışmalarının birleşik sonuçlarının kayda değer ölçüde şans düzeyinin üstünde olmadığını savundu (Milton ve Wiseman, 1999). Ancak onlar bu sonuca, vericilerin olmadığı durugörü deneyleri de dahil bir takım standart olmayan deneyleri de katarak ulaşmışlardı. Ayrıca yakın zamanda yapılmış hayli başarılı bazı deneyleri de hesap dışı tutmuşlardı. Bu deneyler de eklendiğinde birleşik sonuçlar aslında istatiksel açıdan büyük çıkmaktadır (Milton, 1999). Onların analizi başka açılardan da kusurludur (Storm ve Ertel, 2001; ayrıca bkz. Milton ve Wiseman, 2001) ve uzamanlar arasında ciddi bir tartışma konusudur. Bu tartışma için bkz. Schmeidler ve Edge, (1999). Günümüze gore düzenlenmiş kapsamlı bir inceleme için bkz. Schlitz ve Radin (2002).

71 Broughton ve Alexander (1997).

72 Bem, Palmer ve Broughton (2001); Storn ve Ertel (2000).

73 Bem at al. (2001).

servatuvar olan Juilliard Okulu'ndaki öğrencileri test ettiler. Öğrenciler istisnai derecede yüksek bir performans sergilediler. Ortalama isabetli tahmin oranları %50 idi. Bu, %25'lik şans oranının iki katıydı.[74] Edinburgh Üniversitesi'nde çalışan Kathy Dalton, bu bulguyu müzisyen ve oyuncularla yaptığı testlerle onayladı.[75] Ayrıca Dalton şu bulguyu da elde etti: Gönderen ve alıcı birbirini çok iyi tanıdığında, örneğin çok iyi arkadaş veya anne-kız olduklarında, elde edilen isabetli tahmin oranları gönderenle alıcının birbirine yabancı oldukları durumlarda elde edilen isabetli tahmin oranlarına kıyasla genelde çok daha yüksek çıkmıştı. Diğer araştırmacılar da, duygusal açıdan yakın olan gönderen-alıcı çiftlerinin, bilhassa ebeveyn-çocuk veya kardeşlerin, isabetli tahmin oranlarının istisnai ölçüde yüksek olduğunu saptadılar.[76]

Ganzfeld telepati deneyleri böylece 25 yıl boyunca çok daha sıkı koşullar altında yürütüldü. Her defasında bilgili kuşkucular deneylerde bir kusur bulmak için ellerinden geleni yaptılar, ama başarısız oldular.[77] Deneylerin tekrarlanabilir olduğu ispatlandı; deneyler çeşitli ülkelerde bağımsız bir şekilde tekrarlandı ve etkileyici sonuçlar vermeye devam etti. Laboratuvar koşullarında telepatinin tahmin edilebildiğine ilişkin en güçlü kanıtları sağladı.

Zihinsel Etkileri Bilinçsizce Sezmek

1970'lerde, Texas, San Antonio'daki Zihin Bilimi Kurumu'nda görev yapan William Braud ve çalışma arkadaşları, yeni bir deney çeşidine başladılar. Bu deneyin kayda değer ölçüde başarılı olduğu ortaya çıktı. Ganzfeld deneylerinde olduğu gibi, gönderen ve alıcı

74 Schlitz ve Honorton (1992).
75 Dalton (1997).
76 Broughton ve Alexander (1997).
77 Aslında dogmatik kuşkucular kanıtı gözardı etmekle yetindiler. Örneğin 2001'de, Londra Üniversitesi'nde biyolog olan, profesör Lewis Wolpert, Discovery Kanal'ın bir televizyon programında bilimsel bir otorite olarak konuşuyordu: "Telepatinin hiçbir çeşidinin kanıtı yoktur." (Hayvan X, Discovery Kanalı, USA, Ağustos 31, 2001). Oxford Üniversitesi'nde meşhur bir fizikçi olan David Deutsch, bir kaç ay sonra The Observer gazetesine şu demeçte bulundu: "Telepati yoktur" (McKie, 2001). Bu iddialar doğru değildir. Ama bu demeçlerin kasıtlı yalanlar olup olmadığından kuşkulanıyorum. Bunlar cahillik ve önyargının göstergeleridir.

ayrı ses geçirmez odalarda tutuluyor ve bilindik duyular yoluyla iletişim kurmaları engelleniyordu. Ama gönderen görüntüleri aktarmak için uğraşmak yerine, sadece rastgele seçilen periyotlar, diyelim 30 saniye boyunca alıcının üzerinde odaklanıyordu. "Aktif" periyotları takip eden "durgun" kontrol periyotlarında, gönderen alıcıyı etkilemeye çalışmıyordu. Odaklanma ve kontrol periyotları rastgele bir sıra içinde gerçekleşiyor ve deneyler arasında bir dinlenme periyodu yer alıyordu.

Bu esnada alıcı, zihnini "açık ve esnek" bir halde tutmaya çalışıyor ve başka herhangi bir düşünce silsilesiyle meşgul olmaktan sakınmaya gayret ediyordu. Alıcının duygusal hali parmaklarına yerleştirilen elektrotlarla sürekli kaydediliyordu. Bu elektrotlar yalan makinesinde olduğu gibi deri direncindeki değişimleri ölçüyordu. Duygusal uyarılmadaki değişimler terleme miktarında değişimlere yol açıyor, bu da deri direncini etkiliyordu. Alıcının herhangi bir tahmin yürütmesi veya herhangi bir görüntüyü sezmesi gerekmiyordu. Deneyin amacı, gönderen alıcı üzerinde odaklandığında, duygusal uyarımda herhangi bir değişimin ortaya çıkıp çıkmadığını tespit etmekti. Çıkıyordu. San Antonio'da yapılan 15 ayrı çalışmadan elde edilen net sonuç istatiksel açıdan oldukça önemlidir. Bu deneyler Amerika ve Avrupa'daki değişik laboratuvarlarda yapılan 19 deneyle tekrarlandı. Elde edilen net sonuç yine olumlu ve istatiksel açıdan hayli önemliydi.[78]

Bazı deneylerde, sadece alıcıların deri direnci kaydedilmedi, ayrıca alıcılardan, gönderenlerin ne zaman kendileri üzerinde odaklanıp ne zaman odaklanmadıklarını tahmin etmeleri istendi. Tahminleri şans düzeyinin altındaydı. Ama deri dirençleri "durgun" periyotlara kıyasla "aktif" periyotlarda önemli ölçüde farklıydı. Bu da alıcıların, gönderenlerin niyetlerini bilinçsizce sezdiklerini gösteriyordu.[79]

Parapsikologlar bu tür etkilerden genelde "canlı sistemlerle doğrudan zihinsel etkileşimler" veya CSDZE diye söz etmektedir-

[78] Bu araştırma için bkz. Schiltz ve Braud (1997); Delanoy (2001).
[79] Delanoy ve Sah (1994).

ler. Alıcıların tepkileri bir tür bilinçsiz telepati örneğini ortaya koymaktadır. Bu da yedinci duyunun bu çeşidinin bilinçli zihne bağlı olmadığını apaçık göstermektedir; bilinçsiz telepati daha ziyade fizyolojik yolda ölçülebilen duygusal uyarıma bağlıdır. Bu deneyler bizlere telepatinin sözlük anlamının "uzaktan hissetme" olduğunu hatırlatmaktadır.

Bir Anne ile Zihinsel Özürlü Oğlunun Arasındaki Telepati

Her ne kadar rüya telepatisi, Ganzfeld ve CSDZE deneyleri kart tahmini testlerinden sonra büyük bir ilerleme sağladıysa da, yine de çok yapaydır, gündelik hayattaki telepatiyle ilişkisi pek yoktur. Ama söz konusu deneyler, bu olguların disiplinli laboratuvar koşullarında incelenebildiğini ve toplam sonuçların, şans düzeyinin epey üstünde tahminlerle olumlu ve istatiksel açıdan çok yüksek olduğunu göstermiştir. Öte yandan akademik parapsikologlar genelde kendilerini laboratuvar deneyleriyle sınırlandırırken, psişik araştırma, J. B. Rhine'nin deyimiyle gerçek hayat vakıalarından yola çıkan "geniş ve hoşgörülü bir yaklaşım" sergilemeye devam etmiştir.

Açık fikirli bilimsel araştırmaya iyi bir örnek, bir anneyle onun İngiltere, Cambridge'de yaşayan zihinsel özürlü oğluyla alâkalıdır. Araştırma dergilerinde çıkmış bu vakıa pek bilindik olmasa da, benim açımdan özel bir öneme sahiptir, çünkü böyle bir raporun bir benzerini hiç okumadım.

Cambridge Üniversitesi'nde Biyokimya Bölümü'nde araştırma yaparken, Sir Rudolph Peters'la konuşmaktan keyif alıyordum. Peters, Cambridge'den emekliye ayrılmıştı, ama bizim laboratuvarda deneyler yapmaya devam ediyordu. Etkileyici bir insandı, gözleri ışık saçıyordu ve dünyayı, onun yarı yaşındaki kimselerden daha fazla merak ediyordu. Bir gün laboratuvarın çay salonunda konuşuyorduk ve telepati konusu açıldı. Bilimsel eğitimimin bir parçası olarak benimsediğim, düşünmeden sürdürülen bir şüphecilikle telepatiyi bir kenara atmıştım. Ne tesadüf ki, Peters bana aşikâr bir telepati vakıasını fiilen incelediğinden söz etti ve sözü işin içinde

bir şeylerin olduğuna getirdi. Kendisiyle birlikte iki çalışma arkadaşının yürüttükleri testleri özetleyen yazının bir kopyasını bana verdi. Ayrıca detayları kendi başıma incelemem için deneylerin teyp kayıtlarını da verdi.

Bu vakıa bir anne ve onun, karmaşık gereksinimleri olan oğluyla alâkalıydı. Çocuk doğuştan görme bozukluğu çekiyordu, kısmi felçliydi ve ayrıca zihinsel özürlüydü. Bir göz uzmanı onu 5 yaşından itibaren düzenli aralıklarla test ettiğinde, standart göz testlerinde, onun sınırlı görme kapasitesinin izin verdiği ölçüden çok daha iyi bir performans sergilediğini saptayıp şaşırdı. "Görme kapasitesini ölçmek için harfleri ve benzeri şeyleri tanımasını istediğimde sergilediği şaşırtıcı tahmin gücü karşısında hayrete düştüm. Giderek bu tahmin gücünün özel bir ilginçlik taşıdığı kanısına vardım; ve annesiyle birlikte çalışıyor olması gerektiği sonucuna ulaştım." Annesi harflere baktığı taktirde çocuk onları tanıyabiliyordu. Bu tespit, onların her nasılsa telepatiyle iletişim kuruyor olabilecekleri ihtimalini gündeme getirdi.[80]

Peters'le birlikte çalışma arkadaşları ailenin evinde bazı ön deneyler yaptılar. Anne ve oğlu bir ekranla birbirlerinden ayrıldılar, böylece görsel ipuçları bertaraf edildi; zaten her şekilde çocuk neredeyse kördü. Anneye bir dizi yazılı sayı veya tek heceli sözcük gösterildi. Çoğu durumda çocuk bunları doğru olarak tahmin etti.

Sonraki deneyler telefonla yapıldı ve teybe kaydedildi. O sırada delikanlı 19 yaşındaydı. Anne, çocuğun Cambridge'de kaldığı evden 9.6km. uzaktaki Babraham'da bir laboratuvara alındı. Deneyi yapanlar üzerlerinde sayılar veya harflerin yazılı olduğu kartlar hazırladılar. Ve bu kartlar, yüzleri ters çevrilip gelişigüzel bir şekilde toplandı. Araştırmacılardan biri ilk kartı ters çevirip anneye gösterdi. Daha sonra 9.6km. uzaktaki delikanlı kartı tahmin etti. Anne "doğru" veya "yanlış" demek suretiyle onun tahminine yanıt verdi. Sonra delikanlı bir sonraki kartı tahmin etti ve böylece deney devam etti. Her bir test yalnızca birkaç saniye sürüyordu.

[80] Recordon, Stratton ve Peters (1968).

Sayılarla yapılan 58 testin sonucunda, delikanlı ilk seferde 20 (%34,5), ikinci seferde de 19 (%32,7) doğru yanıt vermişti. 1'den 10'a kadar sayılar kullanılmıştı, bu nedenle şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı 10'da 1 idi (%10). Delikanlının elde ettiği sonuç şansın çok üstündeydi ve istatiksel açıdan hayli önemliydi. Şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı 50 milyonda 1 idi.[81]

Harflerle yapılan testlerde, 45 deneme gerçekleştirilmişti. Delikanlı ilk seferde 17 (%37,8), ikinci seferde ise 12 (%26,7) doğru tahminde bulunmuştu. Bu testlerde şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimali 26'da 1 idi (çünkü alfabede 26 harf vardır). Ve bu sonuç karşısında şans eseri doğru tahminde bulunma oranı 10^{16} (10'un yanında 16 adet sıfır var)'da 1 idi.[82]

Peters ve çalışma arakadaşları sonraki deneyleri telefonla yaptılar ve benzer sonuçlar elde ettiler. Sayılarla yapılan 479 denemede, delikanlı ilk seferde %32 oranında doğru tahminde bulundu. Bunun şans eseri olma ihtimali 10^{27}'de 1 idi. Sayılarla yapılan toplam 163 testte, delikanlı ilk seferde %32 oranda doğru tahminde bulundu. Bunun şans eseri elde edilme ihtimali ise çok daha küçüktü: 10^{75}'te 1.

Anne ile oğlu arasındaki telepatik iletişim, standart laboratuvar deneylerinde parapsikologların gözlemledikleri her şeyden çok daha önemliydi. Testlerin çoğunda alıcılar ve gönderenler birbirleri-

81 Yayımlanmış makalelerinde Peters ve arkadaşları istatiksel bir analiz sunmamaktadır. Benim isteğim üzerine Amsterdam'daki Free Üniversitesi'nde istatistik profesörü olan Jan van Bolhuis, binom testini kullanarak onların sonuçlarını analiz etti. Bu metinde yer verdiğim rakamlar onun hesaplarının sonuçlarıdır.

82 Kayda değer ölçüde başarılı bu testlerle ilgili tek sorun, delikanlının annesinin, oğlunun yaptığı kart tahminini "evet" veya "hayır" şeklinde değerlendirmeden önce tahmin edilecek bir sonraki kartı görmek istemesiydi. Bu, "evet" veya "hayır"a yaptığı vurguyla farkında olmadan şifreli bir şekilde bilgi aktarmış olabileceğine dair uzak bir ihtimali gündeme getirmektedir. Ama Peters ve çalışma arkadaşları bunun pek mümkün olmadığı kanısındaydılar ve testlerin teyp kayıtlarında bu tür bir şifre izine rastlamadılar. Dahası delikanlı ciddi ölçüde zihinsel özürlüydü ve test, bir şifrenin kullanılmasına imkân vermeyecek derecede hızlı yapılmıştı. Ayrıca bantlar Sihirbaz Grubu'na üye üç sihirbaz tarafından dikkatlice incelendi. Onlar da olası bir şifre izine rastlamadılar. Ben de dinledim ve annenin kelimelerinde ve diğer olası tüm seslerde herhangi bir şifre izine rastlamadım.

ni pek tanımıyorlardı ve aralarındaki telepatik iletişim hiçbir biyolojik veya duygusal ihtiyaca cevap vermiyordu. Sadece bilimsel testlerin usule uygun yapılması isteğine cevap veriyordu. Halbuki bu anne ve oğlu duygusal açıdan çok yakındılar ve aralarındaki iletişim günlük ihtiyaçlara cevap veriyordu. Peters'in de belirttiği gibi, "Anne engelli oğluna duygusal olarak yardım etmeye çalışıyordu."[83]

Kuşkusuz pek çok ebeveyn çocuğuna duygusal olarak yardım eder. Cambridge'li bu kadınla oğlu arasındaki telepati sıradan anne ve çocukların arasında olandan sadece derece açısından farklılık arz edebilir. Belki de çok sayıda ebeyvn, yüz ifadesi, beden dili ve diğer bilindik yollarla iletişim kurmanın yanı sıra, çocuğunu telepati yoluyla etkilemektedir. Aynı zamanda bu telepatik bağın hiç farkında olmayabilirler. Bu düşünceleri 7.Bölümde tekrar ele alacağız.

83 Recordon, Stratton ve Peters (1968), s.396.

3. BÖLÜM

TELEPATİK ÇAĞRILAR

Telgraf ve telefonun icadından önce, insanların ihtiyaçlarını başkalarına uzaktan anında bildirmeleri veya onları uzaktan çağırmalarının tek yöntemi telepatik çağrılardı. Bu yöntem, teknoloji öncesi toplumlarda herhalde önemli bir rol oynamıştı. Bu çeşit telepatik iletişimler hayvan topluluklarında da büyük öneme sahiptir. 7.Bölümde, telepatinin evrimi meselesini tartışacağız.

Telepatik çağrılar gözetlenme duygusuna; birinin dikkatini bir başkası üzerinde odaklandırması açısından benzer. Fakat gözetlenme duygusu esasen mekânsal iken telepatik çağrılar öyle değildir. Bakış, dikkati belli bir yerdeki belli bir kişiye çevirmeyi içerir. Fakat çağrılar genelde çağrılacak kişinin bulunduğu yeri bilmeye bağlı değildir. Sıradan sesli çağrılar elbetteki sesle olur ve bu yüzden onlara herhangi bir yönden yanıt verebiliriz. İşitme duyumuz her yönümüzün farkında olmamızı ve gerektiğinde tetikte bulunmamızı sağlar. Ve hepimiz, hangi yönden gelirse gelsin ismimizi duyduğumuz anda içgüdüsel olarak tepki veririz. Çağrı dikkat kanalını açar. Telepatik çağrılar her yönden saptanabilir olması hasebiyle sıradan sesli çağrılara benzer. Öte yandan her ne kadar bu çağrılar bazen sesler olarak deneyimlense de, her zaman böyle olmak zorunda değildir.

Telepatik çağrılar bazen görsel bir imaj, bazen de bir duygu veya izlenim olarak bilince girer. Çoğu durumda insanlar telepatik çağrıları kimden geldiğini bilerek sezerler.

Telepatik çağrıların sıklığı telefonların yaygın şekilde kullanılmasının sonucu son yıllarda arttı. Nitekim telefon, bizlere ne kadar uzakta olursa olsun bir kişiyi telepatik olmayan bir yolla arayabilme imkânını sunuyor. Çoğu insan bir başkasıyla telepati yoluyla konuşmaya niyet etmez, ama telefonda biriyle konuşma eylemi dikkati o kişi üzerinde toplamayı gerektirir. Telepatik bağlantılar genelde telefon konuşmalarından hemen önce, bir tür yan ürün olarak yaşanır. 6.Bölümde bu konuya döneceğiz. Telefonsuz telepatik çağrıların en aşikâr örnekleri, çoğu insanın evinde henüz telefon yokken yaşanıyordu. Bereket versin ki, psişik araştırmacılar, 19. yy'nin sonlarından itibaren, henüz telefonun yaygınlaşmadığı döneme kadar telepatiyle alâkalı çok sayıda vakıa örneği topladılar. Çağrılara veya ihtiyaçlara uzaktan cevap veren insanlara ilişkin elimizde çok sayıda özgün örnek mevcuttur. En etkileyicileri, çağrı sahiplerinin isteklerine göre harekete geçen insan örnekleridir. İşte size Psişik Araştırma Cemiyeti'nin 1893 tutanaklarından alınmış, tipik bir örnek: Bayan Hadselle hiç beklenmediği bir şey olunca, New Jersey'deki Williamstown'a gitmek üzere trene biner:

> İçimden gelen güçlü bir sesle ayağa fırladım, Biletini değiştir ve Elizabeth [N.J.]'e git. Biletini değiştir ve Elizabeth'e git. Biletini değiştir... Biletimi değiştirdim ve bir an kendimi Elizabeth'e gider halde buldum. Oysa daha önce aklımdan hiç geçmiyordu bu... Arkadaşımın evine vardığımda bana sarıldı ve hıçkırarak ağlamaya başladı: Ah! Seni görmeyi çok istiyordum. Sonra beni bir odaya götürdü. Çok sevdiği biricik kız kardeşi yatakta hayatının son mücadelesini veriyordu. Bir saat sonra öldü. Benim zavallı kederli arkadaşım, aniden niyet değiştirmemin, yanında olmama yönelik sürekli içinden tekrarladığı isteğine doğrudan bir cevap olduğunu sonradan dile getirdi.[84]

[84] Alıntının kaynağı için bkz. Stevenson (1970), s.5-6.

Telepati ve diğer psişik olgularla ilgili binlerce vakıayı içeren en kapsamlı veri bankalarından biri, 1930'lardan itibaren, Kuzey Carolina'daki Duke Üniversitesi'nde bulunan Parapsikoloji Laboratuvarı'nda oluşturulmaya başlandı. Louisa Rhine, bu vakıalar üzerinde yaptığı analizde, bir kişinin bir başkasını bilerek çağırdığı pek çok örnek vakıaya rastladı. Bazı durumlarda çağrı sesli yapılmıştı. Örneğin, Ohio'da bir kız, bir gece, bir apartmanın üstte yer alan dairelerinden birinde bebek bakıcılığı yapıyordu. Her şey yolunda görünüyordu. Kız uykuya daldı. Birden küfredip sendeleyerek merdivenlerden çıkan bir sarhoşun çıkardığı seslerle uyandı. Ayağa kalktı ve elini ağzına götürerek ıslık çaldı ve, "Anne, anneciğim!" diye seslendi. Derken sarhoşun kendi dairesine değil de yandaki daireye yöneldiğini anladı. Çok geçmeden üç apartman ötede yaşayan annesinin sesini duydu. Merdivenlerin dibinde durmuş kendisini çağırıyordu. Annesini içeriye almak için aşağıya indi. Annesi de onu görünce sorunun ne olduğu sordu. Kız herşeyi anlattıktan sonra annesi; sallanan koltukta uyuklarken, birden kızının "Anne, anneciğim!" diye seslenip ıslık çalar halde karşısında dikildiğini "görerek" uyandığını söyledi.[85] Bu telepatik çağrı büyük bir mesafeden yapılmamıştı, ama bu tür bazı çağrılar binlerce kilometre öteden bile duyuluyor. Louisa Rhine'nin yayımladığı başka bir vakıada, Los Angeles'da bir kız bir gece, annesinin onu sanki yan odadan çağırdığını duydu. Hiç düşünmeden dönüp "Evet" diye cevap verdi. Fakat daha sonra annesinin 4800km. uzakta olduğunu hatırladı. Birkaç gün sonra, annesinden bir mektup aldı. Mektupta annesi şunu yazıyordu: "O gece seni çok özlemiştim, öyle ki odana giden koridorda durup seni çağırdım."[86]

Bazı çağrılar sesli olarak söylenen bir ifadeyi içermeyip, yalnızca sessiz düşüncelerden ibaretti. İngiliz psişik araştırmacı Rosalind Heywood'un anlattığı hikâye bu cinstendir.

Rosalind Heywood ve kocası Albay Frank Hewwood tatildeydiler. Kocası, kum tepeciklerinin çevrelediği bir çayırda golf oyna-

85 L.E. Rhine (1981), s.88.
86 A.g.e., s.46.

mak için dışarı çıkmıştı. Bu esnada Rosalind yatağında uzanmış, dinlenme fırsatının keyfini çıkarıyordu. Yaklaşık yarım saat sonra,

> Telaşlanmaya başladım. "Frank ayağını bir tavşan deliğine soktu. Ayak bileğini burkmuş olabilir. Dışarı çıkıp ona bakmalıyım" diye düşünüyordum. Bana malum olan görüntünün sadece onun ayağını deliğe sokmasıyla sınırlı olduğunu belirtmeliyim. Ayak bileğini burkma tamamen benim bu görüntüden yola çıkarak yaptığım çıkarımdı. Çok yorgun bir halde yerimden kalktım, ne yapacağımı bilmiyordum... Sonunda içime doğan şeyle dışarı çıkmak istemeyen yanım arasında bir uzlaşma yarattım. Frank, akşam yemeği saatine kadar dönmezse aramaya çıkacağım diye düşündüm. Derken Frank, her zamanki yemek saatinde çok mutlu halde eve döndü. Ona hemen şunu söyledim: "Telaşlanmaya başlamıştım, ayağını bir tavşan deliğine soktuğunu sandım" Gülerek cevap verdi: "Gerçekten de ayağımı bir tavşan deliğine soktum. Ve bunu söylemek için de sana bir mesaj gönderdim" Ona ne demek istediğini sordum. "Tam deliğe düştüğüm sırada seni düşündüm," dedi. Bu cevabın, yaşlı bir adam olan kocam deliğe düştüğü sırada kendini incitmekten korkup, ona yardım etmem için beni hemen yanına çağırdığı anlamına geldiğini düşündüm.[87]

İnsanlar bazen ters giden şeye ilişkin bir fikir veya görüntüye sahip olmuyor; sadece belli bir kişinin onlara ihtiyacı olduğu duygusuna kapıldıklarını söylüyorlar. Bazen de, Williamstown'a trenle giden bayan Hadselle gibi, belli bir yerde onlara ihtiyaç duyulduğunu bilirler.

Psişik araştırmacılar, insanların, telepatik çağrılara göre hareket ettikleri, ama niçin bunu yaptıklarına dair kesin bir fikirlerinin olmadığı yüzlerce vakıayı kaydetmişlerdir. Nitekim ben de telepatik yolla çağrılma deneyimi yaşamış insanlardan düzinelerce rapor topladım. Bu raporların çoğu yayımlanmış raporlara benziyor. Fakat ara sıra kişi, niçin yapıldığını bilmediği bir çağrı işitip bunun

[87] Stevenson (1970), s.89.

kişisel olduğunu ve başkalarının da duyabileceği gerçek bir çağrı olmadığını fark etmeyebilir. Dr. William Grierson da İngiltere'de geçirdiği çocukluğu sırasında böyle bir şey yaşamıştı:

> Annem sık sık ciddi şekilde hastalanırdı. Bir defasında annem hasta yatarken, 64km. ötedeki akrabalarımızı ziyaret etmek için bisikletle yola çıkmıştım. Geri döndüğümde, ev karanlıktı ve annemi bulamadım. Dehşet içinde odadan odaya koştum ve ona seslenmek için bahçeye çıktım. Uyanmış, hasta olduğu halde bisiklete binip, akşam duası için birkaç kilometre ötedeki kiliseye gitmişti. Döndüğünde, kilisenin dışından onu çağırarak herkesin içinde utandırdığım için bana serzenişte bulundu. Benim çaresizce sağa sola koşarak yaptığım çağrılarımı kelime kelime tekrar etti. "Allahtan anlayışlı insanlardı ve seni duymazdan geldi," dedi.

Çağrılara verilen telepatik cevap örnekleri en sık küçük yaştaki çocuklarla anneleri arasında geçiyor. Anne rahminde kurulan ve daha sonra bakımla devam eden anne ve bebeği arasındaki fizyolojik ve duygusal bağların, çocuk büyümeye devam ettikçe varlığını sürdüren psişik bağlar tesis ettiği sık sık görülmektedir.

Bazı ailelerde, annenin çocuğun çağrılarına ve ihtiyaçlarına uzaktan cevap verme yeteneğine sahip olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, çocukken sık sık hasta olan Londra'lı Lisa Shendge bana şunu anlatmıştı:

> Annemi "çağırmak" için bir "yöntemim" vardı. Ben çağırınca nerede olursa olsun eve geliyordu. Sözgelimi, bir keresinde annem tiyatrodaydı. Gala temsili veya onun gibi bir şeydi. Kocasına dönüp eve gitmek zorunda olduğunu söyledi. Neredeyse aynı zamanda ben de evde büyükanneme dönüp şunu söyledim: "Üzülme, şimdi eve geliyor." Bu olayın gerçekliğinden adım gibi eminim.

Bazen insanlar yalnızca bir şeyin ters gittiğini hissetmekle kalmıyor, meseleyle ilgili bazı detayları da zihinlerinde canlandırıyorlar. Wisconsin, Cedarburg'daki Bayan Joicey Hurth'un yaşadığı tecrübe bunun bir örneği. Adaşı olan 5 yaşındaki kızı Joicey baba-

sıyla buluşmak için yakındaki bir sinemaya gitti. Bayan Hurth'un içinde birdenbire "bir korku duygusu" uyandı. "Açıklanamaz bir nedenden dolayı Joicey'a bir arabanın çarptığını veya çarpmak üzere olduğunu sezdim." Sinemayı telefonla aradı ve kazanın az önce olduğunu öğrendi. Allahtan kız fena yaralanmamıştı. "Joicey arabanın kendisine çarptığı anda 'Anne' diye bağırdığını hatırlıyor. Kaldırımda oturup, ağlayarak 'Anne, anne, annemi istiyorum' dediğini hatırlıyor."[88]

Yukarıdakine benzeyen vakıalarda çocuğun annesini çağırdığı apaçık ortada, ama bazen çağrı gerekli olmayabilir. 4.Bölümde de göreceğimiz gibi, sıkıntı çeken veya ölen insanlardan kaynaklanan telepatik etkiler, kimi zaman aşikâr çağrılar içerirken kimi zaman da içermiyor. Önemli olan vakıayı yaşayan kişiler arasındaki duygusal bağ. Şimdi tüm insani çağrıların en temel ve biyolojik olanını; aç bir bebeğin annesini çağırışını ele alacağım.

Aç Bebeklerin Emziren Annelerini Telepati Yoluyla Çağırması

Bebekler konuşamaz, ama ağlamaları aç olduklarını veya sıkıntı çektiklerini açıkça ifade eder. Genelde ebeveynler, özelde ise anneler bebeklerin yanına gidip, gerekeni yaparak, onlara karşılık verirler. Bir bebeğin çığlığına karşılık vermek kuşkusuz içgüdüsel bir olaydır ve bu, gerek insan gerekse insan öncesi canlının milyonlarca yıllık evrim tarihi boyunca "doğal ayıklanma"yla desteklenmiştir.

Bebeğini emziren annelerde, anne sütü bebeğin beslenmesine elverişlidir. Bu, hipofiz bezinde üretilen oxytocin hormonunun aracılık ettiği, süt salgısı refleksi diye adlandırılan fizyolojik bir işlemle gerçekleşir. Salgılama olduğu zaman çoğu kadın göğüslerinin sızladığını hisseder ve genelde göğüs uçlarından süt sızmaya başlar. Birkaç saniye süren bu refleks, genelde bebeğin göğüs ucunu uyarmasıyla veya ağlama sesiyle, hatta sırf bebeği düşünmekle tetiklenir.[89]

[88] Stevenson (1970), s.61-2.
[89] Stoppard (1985).

Pek çok emziren anne bebeğinden uzakta olduğunda, onun ne zaman kendisine ihtiyaç duyduğunu genelde bildiğini, çünkü o sırada sütünün salgılandığını iddia eder.[90] İşte size bu konu hakkında bilgi almak için ricada bulunduğum kimselerden gelen düzinelerce örnekten üçü:

> En küçük oğlum bebekken, ondan uzak olduğum zaman sütümün "salgılandığı" olurdu. Buna onun bana ihtiyacı olduğu "bilgisi" eşlik ederdi. Evi telefonla aradığımda, dadı genelde, bebeğin yeni kalktığını söylerdi. Oğlumu, süt istediği zamanlar beslerdik, asla bir beslenme programı olmadı. (Carole Tyra, Arlington, Washington)

> Yedi çocuğum var; en büyüğü 12 yaşında ve en küçüğü de 7 aylık. Altı çocuğumu kendim emzirdim ve onlardan ayrı kaldığımda "süt salgısı refleksi"ni yaşadım. Ayrı olduğumuzda bebeğin ne zaman ağladığını biliyordum. Ağlamakta olabileceğini düşündüğüm anda sütüm akmaya başlardı. Eve geldiğimde sütümün aktığı zamandan beri ağlıyor olurdu. Kocam göğüslerimin antene benzediğini söyler. Bebeklerin ağlamalarını kilometrelerce uzaktan sezebileceğime eminim. (Pam Briggs, Blackburn, Lancashire)

> Ben profesyonel bir oyuncuyum. Oğlum 4-5 aylıkken onu annemin yanına bırakıp tiyatroya gittim. Oyunun ortasında sütümün yoğun ölçüde geldiğini hissettim (Oysa bebeğe yetecek kadarını bıraktığımı düşünüyordum; ve bebeğin acıkma zamanı da değildi). Kostümüm sütle ıslanmıştı ve repliklerimi hatırlayamıyordum. Sahneyi terk edene kadar zor bekledim. Sahneden ayrılır ayrılmaz annemi aradım. Bebeğim balkondaymış ve karnı aç olduğu için ağlıyormuş, annem onu duyamamış. Uyuyor sanıyormuş. (Tatyana Shiraykina, Moskova, Rusya)

Bu türden tecrübeler yaşayan çoğu kadın yaşadıklarından emin görünüyor ve bunun psişik bir bağa dayandığını düşünüyor. Haklılarsa, bu, genelde psişik araştırmacılar ve parapsikologların incelediği duyuötesi algı türlerinden daha temelli ve fizyolojik bir telepati çeşidine işaret etmektedir.

[90] Eason (1992).

Telepati hipotezine karşı başlıca iki alternatif vardır. Birincisi, olgunun, rastlantı ve seçici hafızanın birleşmesinden doğan bir yanılsama olması ihtimalidir. Süt salgısı, anneler bebeklerinden uzakta oldukları zaman, bebeklerinin ihtiyaçlarıyla alâkasız nedenlerden dolayı gerçekleşir. Söz konusu nedenler, bebekten uzakta geçen uzun bir süre sonra göğüslerin dolması, diğer bebeklerin ağlamalarını duymak veya bebeği emzirmeyi düşünmek olabilir. Anneler sadece süt salgısı refleksiyle bebeklerin ihtiyaçlarının çakıştığı zamanları hatırlayıp yanıldıkları diğer tüm zamanları unutabilirler.

İkinci alternatif, süt salgısı refleksinin anneyle bebeğin paylaştığı fizyolojik ritmlerin bir sonucu olarak gerçekleşme ihtimalidir. Annenin bebekten uzakta bile olsa, bebek acıkınca süt salgılaması böylece açıklanıyor. Fakat eşzamanlı ritm hipotezinin emziren anneler tarafından genelde pek ciddiye alınmadığını tespit ettim. Çünkü anneler, bebeklerini sabit bir programa göre değil, acıktıkları için ağladıklarında emziriyorlar. Ayrıca emzirme dönemi boyunca mümkün olduğu kadar bebeklerinden ayrılmamaya çalışıyorlar. Ama pratikte bu konu üzerinde herhangi bir araştırma yapılmamıştır.

Bu olgunun sistematik şekilde araştırılmasına yönelik ilk adım olarak, kısa süre önce bebeği olan 100 kadınla bir inceleme yürüttüm. Başlıca amacım, annelerin bebeklerinden uzakta oldukları zaman süt salgı refleksini ne sıklıkta yaşadıklarını ve kaç annenin bunu, bebeklerinin kendilerine ihtiyaç duymalarıyla ilişkilendirdiğini tespit etmekti.

Bu inceleme, Kuzey Londra, Highgate'de bulunan Doğum Merkezi'ndeki kadınlar üzerinde yapıldı. Bu merkez yoga ve normal doğumu teşvik edip bebeği anne sütüyle beslemeyi salık veriyor. Araştırmaya katılan kadınların çoğu ilk kez anne oluyordu. Bazıları bebeklerinden hiç ayrılmıyor ya da çok kısa süreyle ayrılıyorlardı. 100 denekten 62'si bebeklerinden ayrı olduklarında sütlerinin salgılandığını hatırladıklarını söylediler. Ve bu gruptan 16'sı (%26), süt salgısının bebeklerinin onlara ihtiyaç duymalarıyla çakıştığını söyledi. Diğerlerinin çoğu süt salgısının bebeklerin onla-

ra ihtiyaç duyduğu zaman mı yoksa başka bir zaman mı gerçekleştiğini bilmiyordu. İlginç olan husus, süt salgısının bebeğin ihtiyacıyla çakıştığını fark ettiğini söyleyen kadınların genelde bebeklerini uzun süre emzirmiş olmasıydı.[91]

Bu sonuçlar, annelerin bebekleriyle telepatik bağlar kurduklarına dair abartılı iddialarda bulundukları düşüncesini desteklemediği gibi annelerin çoğu telepati olgusuna ihtimal bile vermedi. Emzirme konusunda tecrübeli kadınların, süt salgısı ile bebeğin ihtiyacı arasındaki bağlantının farkına varması kuvvetle muhtemeldi, çünkü belki de onlar bunun için daha fazla fırsata sahiptiler. Birkaç çocuğa sahip olan anneler, tecrübesiz annelere oranla telepati olgusunun daha çok farkında olabilirler. Nitekim bu incelemedeki kadınların çoğu söz konusu olgunun farkındaydı. Daha tecrübeli annelerle yapılacak sonraki incelemelerin bu düşünceyi test etmesi gerekir.

Sonra süt salgısının bebeğin ihtiyacıyla hangi sıklıkta çakıştığını ortaya çıkarmak için ayrıntılı bir araştırma yaptım. Bu araştırmada yer alan kadınlar da Aktif Doğum Merkezi'ndendi ve çoğu ilk kez anne oluyordu. Tecrübeli bir ebe olan Katy Barber bu araştırmayı benim için yürüttü. Bu çalışmada 19 kadın yer aldı. Kadınların her birine, 8 haftalık bir süre boyunca, emzirme süresi içinde doldurmaları için iki adet not defteri verildi. Bebeğinden uzakta olduğu zaman anne, not defterlerinden birini yanına alıp, sütünün salgılandığı zamanları ve hissettiği duyguları yazacaktı. Bakıcı hemşire de diğer not defterini tutup, bebeğin ağladığı, aç göründüğü ve başka sıkıntı belirtileri sergilediği zamanları deftere kaydedecekti. Böylece sonunda ben iki not defterini karşılaştırarak, süt salgısının bebeğin ihtiyaç zamanıyla çakışıp çakışmadığını saptayabilecektim.

Süt salgısı refleksinin bebeğin ihtiyacıyla çalışmasının beklenenin çok üstünde bir oranda gerçekleştiğini tespit ettim (Bu çalışmanın ayrıntıları için bkz. Ek B). Buna rağmen yine de önemli sa-

[91] Sheldrake (2002).

yıda "yanlış mesaj" vardı. Sonraki çalışmalarda, bebeklerinden ayrılmaktan daha az endişe duyan, daha tecrübeli annelerle çalışmak ve bebeğin davranışını daha doğru saptamak için not defteri yerine, annenin yokluğu sırasında bebeği sürekli kaydeden bir kamera kullanmak daha iyi olacaktır.

Elde edilen sonuçlar, bebek uzakta olsa ve hatta normal emzirme zamanı olmasa bile göğüslerinin bazen bebeğinin ihtiyacına telepati yoluyla karşılık verdiğini savunan pek çok anneyi destekliyor. Doğumdan sonra anneyle bebek, emzirme sayesinde fizyolojik açıdan birbirlerine aylarca bağlı kalabildikleri gibi, ruhsal açıdan da bağlı kalabilmektedirler.

Bebeklerinden Hemen Önce Uyanan Anneler

Emziren annelerin yanı sıra biberon kullanan annelerin de ifade ettikleri yaygın bir olgu, geceleyin, bebek bir başka odada olsa hatta bebeğin çıkardığı sesleri duyamasalar bile bebekleri ağlamaya başlamadan hemen önce uyanmalarıdır. Sözgelimi:

> Bebeklerim her zaman başka bir odada uyurdu, dolayısıyla onların çıkardığı sesleri duyamazdım. Ağlamalarının beni uyandırmayacağını biliyordum. Çünkü hepsi de sessiz sakin bir şekilde uyanırdı. Yine de bebek ağlamaya başlamadan önce, mamayı hazırlamak için yataktan çıkardım.
>
> Dünyada beni uyandıran tek bir "şey" vardır, o da oğlum. Ne zaman uyanacağını bilirim; bunu hissedebiliyorum. Yatağında sağa sola dönmelerini hissedebiliyorum. Aniden kalkarım ve odasına koşarım. İlk kez onu emzirmeye başladığımdan beri bunu yaşıyorum.

Bazı anneler, bu bağı başka türlü yaşarlar ve bebeklerinin uyanmasını kendilerinin uyanmasına bağlarlar:

> Doğumundan sonraki dört ay boyunca, küçük oğlum, geceleyin, onu beslemek için kalktığım zamanlardan hemen sonrasını hesaplayıp ona göre uyanabiliyordu. Kalkmak hoşuma gitmezdi, çünkü onun da uyanacağını bilirdim. Geceleyin onu uyutma zamanı geldiğinde, kendimi gece boyunca uyanmamaya şartlardım. (Caroline Johnson, Philadelphia)

Bu türden deneyimler telepatik bağlara mı yoksa eşzamanlı ritimlere mi bağlıdır? Yoksa bir şeyin olmak üzere olduğuna dair annenin duyduğu bir çeşit önseziye mi? Hiç kimse cevabı henüz bilmiyor. Bu soruları hayli basit bir araştırma aydınlatabilir (Bkz. Ek A).

Hayvanları Telepati Yoluyla Çağırmak

Kedi veya köpek besleyen çok sayıda insan, hayvanlarının düşüncelerine ve niyetlerine telepati yoluyla karşılık verdiğini fark etmişlerdir. Bunun bir örneği, kedi ve köpeklerin çağrıldıklarında gelmeleridir. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda bu konuda çok sayıda örneğe yer verdim. Sonraları da pek çok vakıa işittim. Sözgelimi, Kaliforniya, Carmel Vadisi'ndeki Teresa McKenzie, eğitimine epey zaman harcadığı köpeğinin, düşüncelerine karşılık verdiğini hayretle fark etti:

> Beni gerçekten ikna eden olay şu oldu: Köpeğimle engebeli bir arazide uzun bir yürüyüş yaptığım yorucu bir günün sonunda, hayvancağız oturma odasındaki yatağında uyuyordu, hatta biraz da horluyor, gecenin tadını çıkarıyordu. Bense banyo küvetindeydim ve "zihinsel yöntemler"le onu çağırmaya karar verdim. Onun dışarıda benden çok uzakta olduğunu ve benim ayakta onu çağırdığımı hayal ettim. Hareket etmemeye ve ses çıkarmamaya özen gösteriyordum. Gerçi köpekle ayrı odalardaydık ve birbirimizi göremiyorduk. Oturma odasında kalktığını ve uykunun verdiği mahmurluğu silkelenerek üzerinden attığını duyup şaşırdım. Banyoya yürüyüp, küvetin yanına geldi ve "Beni sen mi çağırdın?" der gibi bana baktı.

Bu çağrı kısa bir mesafeden yapılmıştı, ama kimi zaman köpekler kilometrelerce uzaktan bile karşılık verirler. J. H. Williams, Burma ormanlarında fillerle çalışırken, köpeği Molly Mia'nın sessiz çağrılarına yanıt vermesi için köpeğe özel bir eğitim vermişti. Köpeği önce kulübesinde onunla birlikteyken eğitti, sonra uzaktan sessiz çağrının etkisini denedi: "Kamptan yaklaşık yüz metre uzakta, Molly Mia'nın görüş ve koku alanının dışındaydım. Esrarengiz bir tecrübeydi, çünkü çağırır çağırmaz yanıma geldi. Nerede oldu-

ğumu biliyormuş." Böylece Williams, köpeğinin balta girmemiş ormanda 3.5 km. uzaktan bile sessiz çağrılarına karşılık verebildiğini tespit etti. Sonra daha yorucu bir deney planladı: "Eşzamanlı olmaları için kampın saatiyle kendi saatimi ayarladım. Sabah 6'da ormandaki işimi bitirip, nehirden karşıya geçtim, sonra aynı yolu geri geldim. Öğle vakti kamptan en az 6.5km. uzakta iken, oturup Molly'e yoğun bir şekilde odaklandım. Yarım saat içinde, onun yakınlarımda bir yerde gezindiğini ve bana yaklaştığını duydum. Bir kaç dakika içinde zıplaya zıplaya geldi. Bununla ilgili olarak en ilginç gözlemse, hizmetçim Aung Net'e aitti. Öğlenleyin, Molly Mia adeta onu çağırdığımı duymuş gibi birden hızla koşmaya başlamış; ama nehri geçememişti."[92] Sonuç olarak köpek sadece sahibinin ne zaman onu çağırdığını bilmekle kalmamış, koku duyusundan yardım almadan onun nerede olduğunu da bilmişti.

Vahşi hayvanlar için sessiz çağrılara cevap verme ve grubun diğer üyelerinin yerlerini bilme yeteneği son derece önemli olmalı. Köpeğin atası kuşkusuz kurttur. Doğa bilimcilerin gözlemlerinden elde edilen kanıtlara göre, vahşi doğadaki kurtlar telepati yoluyla birbirleriyle iletişim kurabiliyor ve koku duyusundan yardım almadan kilometrelerce uzaktan birbirlerini bulabiliyorlar.[93]

Kedi yetiştiren pek çok kimse de, kedilerini zihinsel yolla çağırabildiklerini gözlemlemiştir. Veri bankamdaki 30'dan fazla benzer örnekten bir tanesi şöyle: "Kedilerim dışarda iken onları çağırmama gerek olmuyor. Sadece onları zihnimde canlandırıp, onlar üzerine odaklanınca geliyorlar." (Christine Schülte, Kapellen, Belçika) Kedilere yapılan sessiz çağrılarla ilgili deneysel araştırma Ek A'da tartışılacaktır.

İnsanları Çağıran Hayvanlar

Yalnızca insanlar hayvanları telepati yoluyla çağırmazlar, hayvanlar da aynı şeyi yaparlar. Bu konuyla ilgili en çarpıcı örneklerden

[92] Williams (1960), s.208.
[93] Long (1919).

bazılarında atlar yer almaktadır. İskoçya, Ayrshire, Largs'daki Pat Westwood örneğinde, Pat Westwood'un atı sahibini düzenli aralıklarla çağırıyordu. Westwood, atlarla çalışıyordu ve 15 yıl boyunca ona yakın arkadaşlık etmiş olan atını, çalıştığı ahırda tutuyordu.

> İşe birkaç gün ara verdim ve eve gittim. Üçüncü veya dördüncü gün, işe dönmek zorunda olduğum hissine kapıldım. Avludan içeri girdiğimde, atımın büyük bir azimle duvarları tekmeleyip çığlıklar attığını görüp çarpıldım. Hiç kimse yanına yanaşamadığından, şaşkın görevliler beni telefonla aramak üzerelermiş. Ona ismiyle sakince seslendim. Ani bir sessizlik oldu, nazikçe kişnedi, derinden bir iç çekişin ardından sanki hiçbir şey olmamış gibi samanını azar azar yemeye başladı. Ondan üç veya dört günlüğüne ayrıldığım sonraki seferlerde de aynı şeyi yaptı ve görevliler atımın kendi "telefon çağrıları"nı yapmasını izlediler. Yaşı ilerleyip, daha inatçı bir yapıya kavuştukça bunu faydalı bir alışkanlık haline getirdi.

Kuzey Galler'de Pwllheli yakınlarındaki Aberdaron'da midilli ve koyun besleyen Jane Strick, doğum yapacak bir kısrağın sancılarının ne zaman başladığını sezebildiğini ve bu sezgisinin koyunlar için de geçerli olduğunu fark etti. "Koyunlar yavrulama dönemlerinde iken, çevrede dolaştığım sırada, ters giden bir şey olduğu hissine kapılır, yolumu değiştirir ve tersliği bulurum. Bu hisse kapıldığımda her zaman haklı çıkmazdım, ama %75 ihtimalle haklı çıktığımı söylemeliyim." Bazı insanlar da benzer deneyimleri ineklerle yaşamaktadır.

Çobanlar ve çiftçiler, özellikle çiftçilik yapan ve hayvanlarını iyi tanıyanlar arasında bu tür deneyimlerin ne kadar yaygın olduğunu bilmek hayli ilginç olurdu. Elbette ihtiyaç duyduğunda sahibinin dikkatini çekme yeteneği, hayvan için hayati öneme sahiptir. Sahipleri onlardan seslerini duyamayacak kadar uzakta olduklarında, telepatik çağrılar hayvanların hayatlarını kurtarabiliyor. Aynı şekilde çiftçilerin de değerli mallarını korumak adına bile olsa, kendilerine ihtiyaç duyulduğunda, hayvanların çağrılarına karşılık vermeleri faydalıdır.

Bazı köpekler, özellikle dışarıda olup, içeri girmek istedikleri zaman sahiplerini düzenli olarak, telepati yoluyla çağırırlar. Aynı şeyi bazı kediler de yapar. Gariptir ki, bunu okumakta olduğunuz bölümü yazarken kendi kedim Allegra'yla yaşadım. Geceleyin dışarıdaydı. Saat 3 sularındaydı karım Jill, birden uyandı ve burnunun dibinde Allegra'nın yüzünü gördü, hayvancağız karımın gözlerinin içine bakıyordu. Ama kedi orada değildi. Tekrar uyumaya çalıştı, fakat yapamadı ve yaklaşık 15 dakika sonra yataktan çıkıp aşağı indi. Bir de ne görsün! Allegra yüzünü cam kapıya dayamış, içeriye davet edilmeyi bekliyor.

Kediler en dramatik çağrılarını kaybolduklarında veya yaralandıklarında yaparlar ve kendilerini kurtarmaları için sahiplerini bir şekilde çağırırlar. Kimi zaman sahipleri onların nerede olduklarını "görürler", Bonnie Kutsch örneğinde olduğu gibi: "Tekir bir kedim var. Kaybolduğunda veya bir yerde kapalı kaldığında oranın görüntülerini bana yollar. Ne zaman birkaç gün boyunca ortadan kaybolsa her defasında bunu yapar." Ne var ki kediler her zaman sahiplerini çağıramayabilirler, aksi halde kaybolan kedilerle ilgili bu kadar çok ilan görmezdik.

Bu bölümde gördüğümüz ve gelecek iki bölümde de göreceğimiz gibi, telepatik iletişimin büyük çoğunluğu, güçlü duygusal bağlara sahip insanlar arasında ve yine güçlü duygusal bağlara sahip insanlarla hayvanlar arasında yaşanmaktadır. Grubun üyeleri birbirlerinden uzakta bile olsalar, bu bağlar sayesinde temas kurabilmektedirler. Bağlar elastiktir: görünmez elastik bantlar gibi uzayabilir. Yahut başka bir örnek vermek gerekirse, bu bağlar etkileşimlerin aktığı kanallara benzemektedir. 7. ve 19. bölümlerde bu bağların doğasını daha ayrıntılı şekilde ele alacağım.

4. BÖLÜM

UZAK ÖLÜMLER VE SIKINTI

> 1879 yılının 27 Ekim sabahında, bir süre önce uyanmış, yatakta yatar bir haldeyken, tedirgin ve acı çeken bir sesin beni "Christian!" diye adımla, peş peşe çağırdığını duydum. Bu sesin eski bir dostuma ait olduğunu fark ettim... Haftalardır, hatta aylardır unutmuştum onu. Hindistan'daki bir ordu birliğinde olduğunu biliyordum, ama cepheye gönderilmemişti ve son zamanlarda onu anımsamamı sağlayacak hiçbir şey olmamıştı. Birkaç gün sonra, arkadaşımın, çağrısını duyduğum sabah koleradan öldüğü haberini aldım. O sabah yaşadığım deneyim öylesine güçlüydü ki kahvaltıdan önce olayı ve tarihi günlüğüme kaydetmiştim... Bundan başka herhangi bir işitsel halüsinasyon yaşadığımı hatırlamıyorum.[94]

"Mucizelere inanmayan ve gayet sağdulu olan" bir kadına ait bu hikâye, 1886'da yayımlandı. 19.yy'nin son çeyreğinde, beden öldükten sonra ruhun hayatta kalıp kalmadığına ilişkin yoğun tartışmalar bağlamında, ölen insanların hayaletleri özel bir önem kazandı. Bir tarafta tüm bilinçli yaşam türlerini reddeden materyalistler vardı. Onlar, kişisel deneyimin beynin faaliyetinin bir özelliğiden başka bir şey olmadığına inanıyorlardı. Nitekim beyin faaliyeti ölümle sona erdiğinde, bilinç de yok olurdu. Çürümüş beynin

[94] Gurney, Myers ve Podmore (1886), 5.Bölüm.

içindeki tüm anılar silinirdi. Düşünce aktarımı gibi doğaüstü görünen güçlerin var olması imkânsızdı. Onlara inanmak hurafeydi.

Diğer yanda ise, bedensel ölümün ardından ruhun hayatta kaldığına dair yaygın bir dini inanç vardı. Ayrıca ruh çağırma seansları, medyumlar, gaipten sesler, eşyaları hareket ettirme ve medyumların içinden çıktığına inanılan sihirli ruhlar gibi olgularla birlikte maneviyatçılığa yönelik bir eğilim söz konusuydu. Daha sonraları pek çok medyumun safdilleri kandıran sahtekârlar olduğu ortaya çıktı. Yine de bazı seçkin bilim adamları bazı ehil medyumları incelediler ve mevcut bilimsel terimlerle açıklanamayan kimi gerçek olguların bulunduğunu keşfettiler. Bu açık fikirli araştırmacıların arasında, fizikçi Sir William Crookes ve biyolog Alfred Russel Wallace de vardı.

Ayrıca o zamanlar hipnotizmaya yönelik yoğun bir ilgi de söz konusuydu. Hipnotizma, büyücülük olarak değil de, tıp mesleği içinde doğal bir olgu olarak görülüyordu. Hipnotizma ("mesmerizm") yıllarca maruz kaldığı küşümsemeden kurtulmuştu.[95] Bu ortam içinde psişik araştırma bir bilim dalı olarak ortaya çıktı. 1882'de Londra'da Psişik Araştırma Cemiyeti'ni kuran kurucular, amaçlarını şöyle özetliyorlardı: "Tarafgirlik ve önyargıdan uzak bir şekilde, bilimsel bir ruhla, genel kabul gören hipotezler ışığında açıklanamayan gerçek veya varsayımsal beşeri yetenekleri incelemek." (Bu özet Psişik Araştırma Cemiyeti Dergisi'nin her sayısında hâlâ yer alır.)

İlk amaçlardan biri ölülerin hayaletlerini araştırmaktı. Eğer ölüler, ölümlerinden başka türlü haberdar olamayacak kimselere gerçekten görünüyorlarsa, o zaman bu, onların ruhlarının ölüm esnasında bedenden ayrıldığına işaret etmekte ve dolayısıyla ölümden sonraki hayat inancını desteklemektedir.

Bu öncü araştırmacılar çok geçmeden tüm hayaletlerin ölü insanlara ait olmadığını buldular. Çoğu daha önce kaza geçirmiş veya ciddi bir hastalığa ya da türlü rahatsızlıklara yakalanmış kimse-

[95] Inglis (1985).

lere aitti. Hatta bazıları bu tür şeyler bile yaşamamıştı. Bu hayaletleri, hortlaklar gibi ölülere dair geliştirilen fantezilere karşılık "yaşayanlara dair fanteziler" diye adlandırdılar. Fantezi kelimesini "görme, koklama, dokunma, tat alma veya işitmeye dayanan her tür halisünasyonu" ifade etmek için kullanıyorlardı.[96]

Araştırmaların sonuçları iki ciltlik bir kitapta anlatıldı. Edmund Gurney, Frederick Myers ve Frank Podmore'nin kaleme aldığı 1300 sayfalık kitabın adı Phantasms of the Living (1886) -Yaşayanlara Dair Fanteziler- idi. İlk ikisi Cambridge, Trinity Koleji'nin üyesi olan yazarlar bilgi almak için çok sayıda insana başvurmuş ve binlerce insandan gelen raporları incelemişlerdi. Bu raporları incelediler ve rapor sahiplerinin iddialarını teyit edebilecek şahitlerden imzalı beyanat aldılar. Dolayısıyla kitabın hazırlanmasında hukuki incelemede kullanılan metotlara benzer metotlar kullanıldı. Doğal nedenlere makul surette atfedilebilecek tüm durumları ayıkladılar ve doğruluk payı içermeyen açıklamaları da reddettiler. Geriye bu muazzam çalışmada detaylı şekilde anlatılan 702 örnek kaldı.

Bu projede araştırmacılar önemli sonuçlara ulaştılar. Söz konusu sonuçların belki de en önemlisi, ölülerin hayalet şeklinde görünmesinin, sadece açıklaması olmayan bir tür iletişim tarzı olmasıydı. Myers bu iletişim biçimi için "telepati" kelimesini önermişti. Kelime hemen kabul gördü ve gündelik dile yerleşti. Myers, hayalet görme veya düşüncelerin aktarılmasından çok, duyguları ve izlenimleri yansıtan bu kelimeyi kasten seçmişti. Ve kelimeye yüklediği anlam şuydu: "İzlenimlerin, bilinen duyu kanallarından bağımsız olarak, bir zihinden diğerine iletilmesi"[97]

Bazı telepati vakıaları görseldi, ama çoğunda rüyada ya da uyanıklılık halinde çağrılar ve sesler duyuluyordu. Birkaçında ise koku duyuluyordu. Duyulara dayalı halüsinasyonlardan yoksun olan bazı telepatik iletişimlerdeyse, sebebi bilinmeden bir kişi hakkında bir uyarı veya kaygı duygusu algılanıyordu.

[96] Myers (1903), s.xvi.
[97] A.g.e., s.xvii.

Örneğin, Winchester Katedrali'nde çalışan duvarcı ustabaşısı, bir gün eve gitmesi gerektiğine yönelik güçlü bir dürtüye kapıldı. Aslında ustabaşı iş gününü yarıda bırakırsa ücret alamayacağı ve eşinin kendisini küçük göreceği için eve gitmek istemiyordu. Ancak sonunda dayanamayıp katedralden ayrıldı. Eve vardığında kapıyı açan eşinin kız kardeşi ona olayı kimden duyduğunu sordu. Eşine bir taksi çarpmış ve fena halde yaralanan kadın yana yakıla kocasını çağırmıştı.[98]

Bazen telepati, fiziki bir duyum biçiminde gerçekleşir. Örneğin 1880'de, İngiltere'nin Göller Bölgesi'ndeki Coniston Suyu'na yakın oturan Arthur Severn'in eşi, bir sabah yatak odasında uyandı. Ağzına sert bir darbe aldığını hissetti. Saatine baktı, 7 idi. Kocası odada yoktu, gölde tekneye binmek için dışarı çıkmış olabileceğini düşündü. Kocası nihayet kahvaltıya geldiğinde, onun her zamanki yerine oturmayıp kendisinden uzaklaşmaya çalıştığını ve mendilini gizli gizli ağzına götürdüğünü fark etti.

> "Arthur bunu neden yapıyorsun?" dedim ve biraz endişeli bir halde ekledim "Yaralandığını biliyorum! Nereden bildiğimi sana sonra anlatacağım." Kocam cevap verdi: "Teknedeyken, aniden fırtına çıktı, şiddetle savrulan dümen yekesi üst dudağıma kötü bir darbe indirdi. Dudağım bayağı kanadı, kanamayı bir türlü durduramadım." Arthur'a hadisenin ne zaman olduğunu sorunca "7 civarı" diye cevap verdi.

Kimi zaman bendensel duyumlar daha genel bir hal alır. Cambridge Üniversitesi'nde bir öğrenci, akşamleyin 8'den 11'a kadar kendini berbat hissetmiş, üzerine bir üşüme gelmiş ve sebepsiz yere kederlenmişti. Tam o sıralarda ikiz kardeşinin kilometrelerce uzaktaki evinde ecelle pençeleştiğinden haberi yoku.[99]

İlk psişik araştırmacılar, telepati deneyimini yaşayanı "algılayan", telepatinin kaynağını da "kaynak" diye nitelendirmişlerdi. Algılayanların çoğunluğunun (%58) kadın, kaynakların çoğunluğunun (%63) da erkek olduğu tespit edildi. "Erkek kaynakların

98 Inglis (1977), s.382.
99 Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 1, vakıa 76.

çokluğu muhtemelen erkeklerin kadınlara oranla kazalara ve beklenmedik ölümlere daha kolay maruz kalmaları ve büyük bir kısmının en yakın akrabalarından ve dostlarından uzakta ölmeleriyle açıklanabilir."[100]

Algılayanlarla kaynaklar arasındaki ilişki incelendiğinde, çoğunun (%53) aynı aileden olduklarını buldular. En yaygın örnekler anne, baba ve çocukları arasında yaşanan (%23) vakıalardı. Bunu erkek kardeşlerle kız kardeşler izliyordu (%15). Peşi sıra kuzenler, amcalar vb. geliyordu (%9), son sıradaysa karı kocalar (%6) vardı. Aynı aileden olmayan çiftler arasında toplam örneklerin %32'sini arkadaşlar, %11'ini ise tanıdıklar oluşturuyordu. Yalnızca %4'lük bir oran yabancıları içeriyordu ve bu örneklerin yarısı da algılayan, kaynakla samimi olan ve onunla telepati deneyimi yaşamış biriyle birlikteyken gerçekleşmişti: Yani kolektif bir vakıa idi.[101]

Halüsinasyonlar ve Rastlantı

Telepati ve diğer psişik olguların varlığı bügün de 19.yy'da olduğu kadar tartışmalıdır ve aynı nedenden dolayı; materyalist bakış açısına göre böyle şeylerin hiç gerçekleşmemesi gerekir. Psişik araştırma ve parapsikoloji hâlâ yerleşik bilimin dışındadır ve Myers'in 1894'te belirttiği gibi, "küçümseyici şekilde şüphecilik ve hevesli şekilde batıl inançlılık"[102] arasında kararsız bir konumda yer almaya devam etmektedir. Yine de tüm kösteklemelere rağmen, psişik araştırmacılar, büyük bir cesaretle açıklansın ya da açıklanamasın, telepati ve diğer psişik olguların gerçekte vuku bulduğunu gösteren, deneysel araştırmalar ve vakıa incelemelerinden bir yığın kanıt topladılar. Ve bu araştırma alanı, diğer bilim dallarına oranla daha fazla şüphe çektiğinden, çoğu psişik araştırmacı kanıtları gözden geçirirken ve alternatif açıklamaları ele alırken olağanüstü bir titizlik göstermiştir. Phantasms of the Living kitabında yer alan vakıa incelemelerine yöneltilen başlıca itiraz, bu olayların salt rastlantı ol-

[100] Gurney, Myers ve Podmore (1886), Cilt 2, s.723.
[101] A.g.e.
[102] Kaynak için bkz. Kelly (2001).

duğu idi. İnsanlar zaman zaman halüsinasyonlar yaşarlar ve bunlar ara sıra tanıdıkları birinin ölümüne veya rahatsızlığına rast gelirdi. Bu isabetli rastlantılar öylesine çarpıcıydı ki, diğer halüsinasyonlar unutulurken onlar hafızaya kazınırdı.

Bu hipotez tamamen mantıklıdır, ama diğer bilimsel hipotezler gibi geçerli olup olmadığının anlaşılması için test edilmesi gerekir. İşte bu hipotezi test etmek için, Psişik Araştırma Cemiyeti, muazzam bir "Halüsinasyon Sayımı" düzenlemiştir. Sayımın sonuçları, sonradan Newnham Koleji Müdürü olan, seçkin Cambridge akademisyeni Eleanor Sidgwick ile yine önde gelen bir Cambridge akademisyeni olan, biyolog Alice Johnson'un kaleme aldıkları 400 sayfalık bir raporla 1894'de yayımlandı.

Bu araştırmanın başlıca amacı normal ve akıllı görünen kaç tane insanın uyanıklık halinde halüsinasyon yaşadığını ortaya çıkarmaktı. İngiltere'de 410 tane veri toplayıcısının yardımıyla, 17000 kişiye şu soru soruldu: "Tamamen uyanık olduğunuza inandığınız bir zamanda, canlı bir varlık veya cansız bir nesnenin sizi gözetlediğine veya size dokunduğuna ya da bir ses duyduğunuza dair, herhangi bir harici fiziki nedenden kaynaklanmayan güçlü bir duyguya hiç kapıldınız mı?" Bu araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılanların %9,9'u, en azından bir defa böyle bir halüsinasyon yaşadığını söyledi. Aslında insanlarda bu deneyimleri unutmaya yönelik bir eğilim vardır, çünkü deneyimlerin büyük bir kısmı geçen yıl, bundan daha azı ondan önceki yıl, daha daha da azı ondan daha daha önceki yıl gerçekleşmiş ve bu böylece sürüp gitmişti.

Bu halüsinasyonların çoğu beklenmeyen ölümlere rast gelmemişti: %5'ten daha az bir oranda böyle bir rastlantı söz konusuydu. Başka bir deyişle, kendisine zikredilen sorunun yöneltildiği insanların sadece %0,5'i, halüsinasyonunu yaşadıkları kişinin öldüğünü, bu deneyimden sonraki 12 saat içinde öğrendiklerini söylemişlerdir. Araştırmacılar daha sonra ölüm anındaki bir kişinin halüsinasyonunu yaşama ihtimalini saptamak için bir dizi hesap yaptılar. Ölümlere rast gelmeyen halüsinasyonların ileride unutulacağını da hesaba katarak, yıl başına vuku bulan toplam halüsinasyonların sa-

yısını artırdılar (6,5 kat). Sonra sayımın yapıldığı dönemde, İngiliz nüfusunun istatiksel ölüm oranını kullanarak şu sonucu elde ettiler: Halüsinasyonu yaşanılan insanın ölümünün üzerinden geçen 24 saat içinde şans eseri bir halüsinasyon yaşanması ihtimali 19000'de 1 idi. Gerçekte ise 43 kişide 1 kişi bunu yaşamıştı. Başka bir ifadeyle, ölüm sıralarında yaşanan halüsinasyonlar, şans eseri olması beklenenden yaklaşık 440 kat daha fazlaydı.[103]

Doğal telepati vakıalarının araştırılması 20.yy'da da devam etti ve yıllar boyunca çok sayıda vakıa hikâyesi yayımlandı.[104] Sonuçlar, Psişik Araştırma Cemiyeti'nin öncü çalışmasıyla genellikle uyuşuyordu.

Uzaktaki Sıkıntı

Phantasms of the Living adlı kitapta ve Halüsinasyon Sayımı'nda kaydedilen araştırmalar, ölen insanlardan kaynaklanan telepatik etkilerin, genel telepatik iletişimlerin nispeten küçük bir kısmını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bunlar en etkileyici ve unutulmaz olanlarıdır, ama ölü insanların "ziyaretlerinin", ruhun ölümde bedenden ayrıldığını gösterdiği yönündeki inancı destekleyen bir kanıt yoktur.

Örneğin kaza, hastalık veya intihar bunalımı sonucunda ıstırap çeken kimselerin telepati vakıaları da hayli dramatik ve unutulmazdır. 3.Bölümdeki telepatik çağrılar bahsinde buna dair çeşitli örnekler görmüştük. Phantasms of the Living'de yayımlanan vakıaların bazıları da, örneğin kocası gemide alt dudağına darbe aldığında, acıyı kendi dudağında hisseden Arthur Severn'in eşinin tecrübesi örnekler arasındadır (bkz. s/106). Belki de en esaslı örnekler annelerin bebeklerin ihtiyaçlarına telepati yoluyla karşılık verdikleri örneklerdir (bkz. s/94).

Sıkıntı veya ihtiyaca verilen telepatik yanıt, ölümlere verilen yanıtlardan daha sık yaşanmaktadır. Sözgelimi, kendi veri bankamda,

[103] Bu hesaplamaların faydalı bir özeti için bkz. Broad (1962), 5.Bölüm.
[104] Örneğin Stevenson (1970) ve L.E. Rhine (1981)

ölen insanlardan gelen aşikâr telepati örnekleri 29 iken; sıkıntı, tehlike veya ihtiyaç halinde olan insanlardan gelen telepati örneklerinin sayısı 50'dir. Bunun bir nedeni bir kişinin defalarca sıkıntı, tehlike veya ihtiyaç hali içinde olabileceği, ama sadece bir kez ölebileceği gerçeği olabilir. Dolayısıyla sıkıntı nedeniyle telepati kurmak için daha fazla fırsat vardır. Aile üyelerinin ve yakın arkadaşların sıkıntılarına verilen telepatik tepkiler biyolojik açıdan hayli anlamlıdır. Bunlar sadece önemsiz tuhaflıklar değil, genelde ölüm ya da yaşamın söz konusu olduğu önemli hadiselerdir. Telepatik sezgilere sadece bir telefon görüşmesi şeklinde olsa bile karşılık vermek kimi durumlarda hayat kurtarır veya hiç değilse ıstırap çekene yardım ve rahatlık sağlar. Ancak telefonun icadından önce, en uygun tepki, genelde, telepatik mesajı alan kişinin mesajı veren kişinin yanına gitmesi veya hiç değilse onu arayıp sormasıydı.

Modern psişik araştırmacılar arasında en seçkin olanlardan biri, Virginia Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü olan Ian Stevenson'dur. Stevenson, 200 adet özgün telepatik sezgi örneğini incelemiş ve verilerde bazı ilginç kalıplar bulmuştur. İncelemesinde, görsel ve işitsel halüsinasyonlara değil de, telepatik sezgi örnekleri üzerine eğilmiştir. Önceki çalışmalarla tutarlı bir şekilde, algılayan-kaynak çiftlerinin çoğunun aynı yakın aile üyeleri (%63), çoklukla da (%34) ebeveyn ve çocuk olduklarını tespit etmiştir. Vakıaların geriye kalan %7'si ise geniş aileleri (kuzenler, evlilik vasıtasıyla yakın akrabalar, büyükanne ve büyükbabalar vb.) kapsıyordu. Arkadaşlar ve tanışık olanlar %28'i, yabancılar ise sadece %3'ü oluşturuyordu. Stevenson'un da belirttiği gibi, aynı ailedekilerin oranının çiftlere ve arkadaşlara nispeten yüksek olması, kan bağının telepatiyi desteklediği yönündeki kanıya kanıt teşkil etmez. "Duygusal bağların biyolojik bağlardan daha önemli olduğu görünmektedir. Evvela biyolojik ilişki içinde olduğumuz kimselerle duygusal ilişkiye girme fırsatımız çok fazladır. Ancak bu duygusal bağlar, bahsedilen biyolojik ilişkilerden ziyade ortak tecrübelerle gelişir."[105] Çoğu durumda, al-

[105] Stevenson (1970), s.17.

gılayanlar, çok iyi tanıdıkları birinin sıkıntıda olduğunun veya yardıma ihtiyacı olduğunun farkına varırlar. Özellikle endişe veya depresyon ya da her ikisini birden hissederek tepki verebilirler. Bu duygulara, sıkıntıda olan kimseye yardım etmek için harekete geçmeye yönelik bir itki eşlik eder. "Algılayan genelde, kaynağa ulaşma çabası içinde tüm mantıksal değerlendirmeleri bir kenara atar. Kaynağın nerede bulunduğunu algılıyorsa, oraya ulaşmak için planlarını birden değiştirir, tatilini yarıda keser, rahatsız bir halde kilometrelerce yolculuk eder ve her türlü zahmete katlanır."[106]

Söz konusu davranışın çeşitli örneklerini gördük. Bazı durumlarda algılayan, nedenini bilmese de bir şeylerin ters gittiğini hisseder, hatta kimi göreceğini bilmemesine rağmen bir yere gitme zorunluluğu duyar. Bunun bir örneği İngiltere'deki Winchester Katedrali'ndeki duvar ustasıydı. Ustamız sebebini bilmediği halde evine gitme ihtiyacı hissetmişti. Stevenson'un da belirttiği gibi, "Anlattıkları kadarıyla bazı algılayanların davranışı, bir kuklacının kontrol ettiği kuklaların davranışını hatırlatır. Veya hipnoz sonrası bir kişinin, belli bir eyleme yönelik dayanılmaz itkisinin kaynağı olan direktifi tamamen unutmuş göründüğü halde, bu direktife verdiği tepkiye benzer."[107]

İnsanların uzaktaki ölümlere verdikleri tepkilerle sıkıntıdaki kimselere verdikleri tepkiler arasında genelde çarpıcı bir tezat vardır. Ölümlerle ilgili olarak yapabilecekleri pek bir şey yoktur. Çoğunlukla "Allah rahmet eylesin!" demekten öteye geçemezler. Örneğin:

> 20 yaşındaki Willis, Pennsylvania'daki evinden yıllarca uzakta kalmıştı, ama özellikle büyükbabası kaza geçirdikten sonra sık sık evini ziyaret ederdi. Büyükbabasıyla çok samimiydi... Willis bir gece, büyükbabasını ziyaretten döndükten hemen sonra, büyükbabasının kendisine seslenmesi üzerine uyandı. "Willis, Willis!" Genelde çok karanlık olan oda geçici olarak aydınlandı. Büyükbabasının ona gülümsemekte olduğunu gördü. Willis, önce ne olduğunu anlamadı ve korktu. Bir süre yatakta hareketsiz kaldı, sonra ışı-

106 A.g.e., s.24.
107 A.g.e., s.25.

ğı yaktı. Gece saat 01:10 idi. Artık uyuyamazdı. 06:00'da erkek kardeşi aradı. Willis ondan önce davranarak: "Büyükbaba dün gece öldü!" dedi.

"Evet ama sen nereden biliyorsun?"

"Beni görmeye geldi. Gece saat 01:10 civarıydı."

"Evet, o saatte öldü."[108]

Bazı insanlar içlerinde, sıkıntıda olan kimseye yönelik bir "itki" duyarlar, bu kişi öldüğünde bu itki de kaybolur. İngiltere, Cambridge'deki Anita Richards bana, annesine yönelik andan ana değişen algılamalarını anlatmıştı. Annesi hastaneye yatmıştı, ama ölüm tehlikesi söz konusu değildi. Anita annesini ziyaret etmeyi planlıyordu, fakat hastanedeki görevlilerin tavsiyesi üzerine ziyaretini birkaç gün ertelemeye karar verdi.

Eve dönerken, ziyareti erteleme fikrimden huzursuzluk duymaya başladım. Kocamın öğle yemeğini hazırladım. Yemeğini yedikten sonra o işe döndü. Kanepeye oturduğumda annemin beni çağırdığı hissine kapıldım. O günlerde evde telefonumuz yoktu. Tüm varlığımla anneme gitmek istiyordum. Dışarı çıkıp, işe gitmek üzere yola koyulduğumda bu his aniden kayboldu. Saate baktım; 14.05 idi. Bir süre annemi düşündüm ve iş yerine geldim. Saat 16.00'ı birkaç dakika geçe hastaneden bir telefon geldi. Annemin öğleden sonra beklenmedik bir şekilde öldüğünü bildirdiler. 14.00 ile 14.30 arasında ölmüştü.

İnsanların acilen harekete geçme duygusuna kapıldıkları çoğu durumda, ulaşılması gereken kişinin ya ciddi bir sıkıntıda veya hayati bir tehlike içinde olduğu görülüyor. Stevenson'un belirttiği gibi, "bu belirgin farklılık, aracının yardım ihtiyacının telepati deneyiminde önemli bir rol oynadığını göstermektedir."[109]

Kuşkusuz ölüm ve sıkıntı içerikli telepati deneyimleri, nispeten daha önemsiz tecrübelere oranla daha çok hatırlanılmaktadır. Öte

[108] L.E. Rhine (1981), s.20.
[109] Stevenson (1970), s.22.

yandan evlilik veya bir iddiayı kazanma gibi hoş tecrübeler de, nahoş olanlar kadar hatırlanmaktadır; buna rağmen bunlara telepati vakıalarında nahoş tecrübeler kadar sık rastlanılmamaktadır.

Çağrılar Gerekli mi?

Psişik araştırmacılar önce, "kaynak"ın aktif, "algılayan"ın pasif bir rol oynadığı bir telepati modeli geliştirmişlerdi. Bu modeli somutlaştırmak için kullanılan radyo benzetmesinde ise kaynak, verici; algılayan ise alıcı olarak nitelendiriliyordu. Biri uyarıyor diğeri de yanıtlıyordu. Bu aktif/pasif model, "kaynak"ın, sıkıntı çeken bebekler örneğinde olduğu gibi ağlayarak ya da genel bir yardım çağrısıyla veya çağrılan şahsı ismiyle çağırdığı pek çok duruma uymaktadır. Söz konusu model pek çok telefon telepatisi örneği için de geçerlidir (6.Bölüm): Bir kişinin diğerini çağırma niyetinin yansıması, çağrılan kişiyi uzaktan etkilemektedir. Ne var ki, "kaynak"ın sesli olarak ya da düşüncelerini algılayan üzerinde odaklayıp onu bilinçli bir şekilde çağırdığına dair herhangi bir ifade bulunmayan pek çok kaza, hastalık ve ölüm vakıaları da mevcuttur.

Stevenson'un incelediği telepati örneklerinin sadece %32'sinde, kaynak bilinçli bir şekilde algılayanın üzerinde odaklandığını ifade eder.[110] Stevenson, bu örneklerde, algılayanın eylemde bulunma, örneğin kaynağın yanına gitme veya ona telefon etme ihtimalinin, kaynağın algılayan üzerinde odaklanmadığı örneklerdekine kıyasla daha yüksek olduğunu buldu. Algılayanların çoğu, kaynağın kim olduğunu bilmese bile eyleme geçiyordu. Elbette ki bazı örneklerde, kaynak algılayan üzerinde odaklanmış olsa da, bu durum kayda geçmemiş veya sıkıntı çeken insanlar gizliden veya bilinçsizce yardım çağrısında bulunmuş olabilir.

Kuzey Carolina'daki Duke Üniversitesi'nde bulunan Parapsikoloji Laboratuvarı'ndan Louisa Rhine, kaynak ve algılayanın rollerine ilişkin farklı bir yorum ileri sürmektedir. Bu laboratuvar 1930'lardan 1970'lere kadar, parapsikoloji alanında en fazla tanı-

[110] A.g.e., s. 24, 183.

nan araştırma merkezlerinden biriydi. Yıllar geçtikçe binlerce insan kaleme aldıkları deneyimleriyle bu merkeze başvurdular. Sonunda 10 000 vakıa hikâyesinden oluşan bir veri bankası meydana geldi ve Louisa Rhine bu örnekleri inceleme görevini üstlendi. Rhine'nin yaklaşımı, Duke'daki laboratuvar deneylerinin sonucunda ortaya çıkan duyuötesi algı (ESP) hakkındaki fikirlerden hayli etkilendi. Oradaki araştırmacılara göre üç çeşit duyuötesi algı vardı: telepati, durugörü ve önbiliş. Rhine, telepatinin sadece algılayanın değil de iki kişinin birden rol aldığı tek duyuötesi algı çeşidi olduğuna işaret etti. Rhine, birleşik bir duyuötesi algı teoremi geliştirmek için, telepatiyi, kaynaktan ziyade algılayanın etkinliği olarak yorumladı. Telepatiyi "düşünce gönderme" olarak değil de, bir tür "düşünce okuma" olarak gördü.

Yine de Duke veri bankasındaki pek çok telepati örneğinde, önceki veri bankalarında olduğu gibi kaynak, özellikle de sıkıntıda veya ölmek üzere olduğu zamanlarda aktif bir rol oynuyordu. Öte yandan Louisa Rhine, kaynağın algılayanı çağırmaya yönelik bilinçli bir çaba sarf etmediği örneklere de rastladı. Bu örneklerden biri Texas Koleji'ndeki bir delikanlıyla ilgilidir. Oda arkadaşı, delikanlıdan kendisini bellli bir saatte uyandırmasını ister.

> Belirtilen saat yaklaştığında, delikanlı oda arkadaşını "olası en şeytanca yolla" uyandırmaya karar verir. Oda arkadaşı uyanana kadar, gözbebeklerine damlalıkla su damlatmaya karar verir. Bir bardak su almak için banyoya gider ve tam geri döndüğü sırada oda arkadaşının aniden uyandığını görür. Oda arkadaşı gözlerini ovup başını sallayarak delikanlıya şunu söyler: "Tanrım ne rüyaydı ama! Rüyamda yağmurun damla damla yüzüme çarptığı, korkunç bir fırtınaya yakalanmıştım..."

Rhine, bu örneği şöyle yorumlamaktadır: "Telepati süreci, düşünce göndermekten ziyade düşünce okumaya benziyor, çünkü kaynak bilinçli bir şekilde mesaj göndermeye niyetli değilken, mesaj alınmıştır." Yine de kaynak, oda arkadaşının göz bebeklerine su damlatmaya bilinçli bir şekilde niyetli olduğundan telepati sürecinde aktif bir rol oynadı ve algılayanın hissettiği de bu niyetti.

Rhine'nin kaynağın rolünü geri plana itip, algılayanın aktif rolünü ön plana çıkarması yanıltıcı görünmektedir. Aslında Rhine telepatiyi, algılayanın aktif bir rol oynadığı durugörüye benzetmek istemişti. Ayrıca telepeatinin, iki kişinin rol aldığı tek duyuötesi algı türü olduğu düşüncesinden bir hayli etkilenmişti. Ancak bu düşünce doğru değildir çünkü gözetlenme duygusunu hesaba katmaz. Aslında parapsikologlar yakın bir zamana kadar gözetlenme duygusunu gözardı etmiştir. Gözetlenme duygusunda kaçınılmaz olarak iki kişi söz konusudur: "kaynak" rolünü oynayan gözetleyen ve algılayan.

Gelecek bölümlerde, telepatinin nasıl gerçekleştiğini tartışmaya devam edeceğim. Şimdilik, en önemli mesele, telepatik çağrılarda ve ihtiyaç ya da sıkıntının iletilmesi sırasında iki kişi arasında ne olup bittiğidir. Eğer iki kişi toplumsal bir bağla birbirine bağlanmışsa, bu bağ aralarında bir iletişim kanalı işlevini görür (7. ve 18.Bölümlerde bu konu ele alınacaktır). Eğer biri diğerini çağırırsa veya niyetini onun üzerinde odaklandırırsa, o zaman bu, kanal yoluyla aktarılır ve sonuçta telepatik etki ortaya çıkar. Ayrıca, bir kişi ciddi bir kaza geçirmişse veya ölmek üzereyse bu, ortada bilinçli veya bilinçsiz bir iletişim kurma niyeti olmasa bile diğerini etkileyebilir. Bu olay kabaca bir benzetmeyle görünmez, elastik bir bant ile açıklanabilir. İki kişinin böyle bir bantla birbirine bağlı olduklarını ama birbirlerini göremediklerini düşünelim. Eğer biri elastik bandı gererek uzatırsa diğeri bir tuhaflık hisseder. Diğer insana ne olduğunu tam olarak bilmese de bir şeyler olduğunu bilir.

Yedinci duyunun bir türü olan telepati, diğer duyular gibi değişimlere ve farklılıklara dayanır. Birine bağlı başka bir insanın ölümü, aralarındaki bağda tabii ki büyük bir değişikliğe yol açar. Bir bakış açısından bu durum, algılayanın aktif duyumsamaması olarak yorumlanabilir. Başka bir bakış açısından ise, değişikliğin sebebi, bilinçli bir niyet beslemese bile kaynağa bağlanabilir. Burada bir ve/veya durumu söz konusu değildir, daha çok iki kişinin arasındaki bağlantıya dayanan bir durum söz konusudur. Ayrıca bu durum, kaynak ve algılayanın zihni meşguliyetlerine de bağlıdır. İnsanlar

genelde istirahat ederken veya uyurken ya da hiç değilse başka bir şeyle meşgul değilken telepatik etkilere karşı daha duyarlıdırlar.

Hayvanların Uzaktaki Kazalara Tepkileri

Sadece insanlar değil hayvanlar da, özellikle de köpek gibi evcil hayvanlar, sahiplerinin ölümüne veya sıkıntısına tepki verirler. Nasıl ki tehlikede olan birinin ihyitacını duyumsayan bir insan, o kişiye ulaşmaya veya hiç değilse bir şeyler yapmaya çalışıyorsa, köpekler de aynı şeyi yapar. Benim veri bankamda uzakta ani olarak ortaya çıkan üzücü olaylara, sıkıntı veya huzursuzluk işaretleri göstererek tepki veren köpeklere dair 33 örnek vakıa mevcuttur. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda, bu türden çeşitli vakıaları ayrıntılı bir şekilde anlattım. Bunların bazılarında yangınlar, bazılarında kalp krizleri ve benzeri sağlık sorunları, bazılarında intihar girişimleri, bazılarında araba ve motorsiklet kazaları, birinde ise hastanede doğum yapan bir kadın yer almaktadır. Sözgelimi, Fransa'nın Tourcoing bölgesinden Marguirite Derolet bana, köpeği Büyük Dane'nin "çıldırdığı" bir günü anlattı: "Giriş kapısına saldırıp posta kutusunu yerinden söktü. Çok korkmuştum, çünkü onu sakinleştiremiyordum. Daha sonra herşeyi anladım, çünkü birkaç dakika sonra kocam üzüntülü bir sesle telefon edip, polis çağırmamı istedi." Taksi şoförü olan kocası, tam da köpeğin çok heyecanlı bir şekilde davranmaya başladığı "sırada" evden 5 kilometre uzakta ciddi bir kaza geçrmişti.

Her ne kadar kazalara ve müşkil durumlara, köpeklere oranla daha az sayıda kedi tepki verse de, kedilerle köpeklerin tepki verdiği durumlar birbirine benzemektedir. Örneğin, İngiltere, Peterborough'da yaşayan Jean Parker, bir öğleden sonra işten eve döndüğünde, kedisi Timmy'nin kendisini beklediğini görünce şaşırdı; hayvancağız genelde gün boyunca Parker'ın oğlunun yatağında uyurdu.

> Acıklı bir sesle sürekli miyavlıyordu. Fiziksel bir acı çektiğini düşündüm, ama tüm çabalarıma rağmen onu sakinleştiremedim. Hikâyeyi kısa kesmek gerekirse, öğleden sonra 8:15'te oğlumun feci

bir trafik kazası geçirdiğini ve Cambridge'deki Addenbrooke Hastanesi'nin yoğun bakımında yaşam mücadelesi verdiğini öğrendim. Oğlum bu birimde sekiz hafta komada yattı. Sonra bir akşam Timmy doğruca oğlumun odasına koştu, yatağına atlayıp müthiş bir zevkle mırıldanmaya başladı. O gün oğlum komadan çıkmış ve tekrar hayata dönmüştü.

Sahiplerinin Ne Zaman Öldüğünü Bilen Köpekler

Köpeklerin kaybolan sahiplerinin ölümüne verdikleri tepkilere ilişkin bana 106 örnek vakıa ulaştı. Tüm bu vakıalarda, hayvanlar, görünürde belli bir sebebi olmayan, çeşitli sıkıntı işaretleri sergiliyor; inilti, hırıltı, sızlanma, ağlama ve uluma (%32) gibi alışılmadık sesler çıkarıyordu. Köpeğin davranışı ya söz konusu meseleyle ilgili bir telefon geldiğinde ya da olacak olan yaşandıktan sonra dönüp geçmişe bakıldığında anlaşılabiliyordu.[111]

Ayrıca bazı kediler de sızlanma, inleme, acılı miyavlama gibi alışılmadık sesler çıkarmak veya başka sıkıntı işaretleri sergilemek yoluyla uzaktaki ölümlere tepki verir. İnsanlar ve köpeklerde olduğu gibi kedilerde de, bir kişinin ölümüne tepki verme yeteneği, uzaklığın artmasıyla yok olmaz. Benim veri bankamdaki bazı örneklerde, ölen kişi binlerce kilometre ötede olmasına rağmen kedisi onun öldüğünü sezmişti. Örneğin, İsviçre, Koppingen'de Pulfer ailesine ait bir erkek kedi, ailenin oğul Frank'a çok bağlıydı. Frank gemide ahçı olarak çalışmak için evden ayrılıp uzaklara gitmişti. Eve ara sıra geliyordu. Kedi Frank gelmeden önce kapıda onu beklemeyi alışkanlık haline getirmişti. Bir gün kedi kapının önünde miyavlıyor ve oldukça üzgün görünüyordu. Frank'ın babası Karl, hikâyenin devamını şöyle anlatıyor: "Onu kapıdan uzaklaştıramadık. Sonunda onu Frank'ın odasına soktuk. Odadaki herşeyi kokladı, ama yine de feryat etmeyi sürdürdü. Kedinin bu garip davranışından iki gün sonra, oğlumuzun, kedinin garip davrandığı sıralarda, Tayland'a giderken yolda öldüğünü öğrendik."

[111] İlgili örnekler için bkz. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home.

Uzaktaki Hayvanların Ölümlerine ve Sıkıntılarına İnsanların Tepkileri

Eğer hayvanlar sahipleriyle aralarındaki bağdan dolayı onların ölümünü veya sıkıntısını sezebiliyorsa, bu bağ prensipte telepatik sürecin karşıt yönde, yani hayvandan insana doğru da işlemesine imkân tanımalıdır. Gerçekten de bazı insanlar, kaza geçirmiş veya ölmek üzere olan hayvanlara uzaktan tepki verirler. Veri bankamda, uzaktaki insanların ölümüne veya sıkıntısına tepki veren 211 hayvan vakıası olmasına karşılık, tersi durumdaki vakıaların sayısı sadece 38'dir: 16'sı kedilerle, 13'ü köpeklerle, 6'sı atlarla, 2'si koyunlarla ve 1'i de bir tavukla ilgilidir. Bu vakıalardan bazıları şahıslar uyanıkken, diğerleri de şahıslar uykudayken gerçekleşmiştir. Bazılarında görsel ve işitsel halüsinasyonlar yaşanırken, bazılarında da herhangi bir görüntü veya ses olmaksızın, ters giden bir şey olduğuna dair bir sezgi algılanmıştır. Bazı insanlar hayvanların ıstıraplarıyla alâkalı fiziki duyumlar yaşamışlardır.

Bazı vakıalarda insanlar, bir hayvanın kendilerine ihtiyacı olduğunu sezmiş ve hayvanın yanına gitmişti. 3.Bölümde ele alınan, sıkıntıya düştüğünde sahiplerini çağıran koyun, at, kedi ve köpek örneklerinde böyle olmuştur. Diğer vakıalarda, insanlar hayvanın yanına gitme imkânına sahip olmasalar bile hayvanın sıkıntısının farkına varmışlardır. Örneğin, Lancashire, Tottington'dan Christine Flood, Fransa'ya düzenlenen bir okul gezisinde görevliydi. Bir gece titreye titreye kalktı ve kedisine bir arabanın çarptığını ve hayvancağızın kanama geçirdiğini sezdi. "Bir yağmur oluğunda acı içinde, feryat figan beni çağırıyordu." Christine, diğer görevlilere durumu anlattı ama eve telefon etmedi, çünkü kazadan emin olduğu halde asabının bozulacağını biliyordu. Gezi dönüşü, evi aradı ve Lester'in, arabanın altında kalıp kaza sonucunda bir ayağını kaybettiğini öğrendi.

Bütün bu hikâyelerde üzüntü ve sıkıntı duyguları hissedilmiştir, ama bazı insanlar bunlarla birlikte fiziki duyumsamalar da yaşamışlardır. Sözgelimi, Oregon, McMinnville'deki Ronita Brown,

kocasıyla birlikte evden 20 km uzaktaydılar. "Birdenbire içimi feci bir sıkıntı kapladı. Boğazım daraldı ve çığlık atacak gibi oldum. Kocama, gitmek zorunda olduğumuzu söyledim. Eve vardığımızda köpeğimizi trajik bir şekilde boğulmuş halde bulduk." Kimi zaman da insanlar Belçikalı bir delikanlının papağanıyla yaşadığı vakıada olduğu gibi, herhangi bir görüntü veya fiziki duyumsama olmaksızın ne olduğunu sezmişlerdi.

> 10 veya 11 yaşındaydım. Bir haftalığına büyükbabamın evine gitmiştim. Son gece aklıma aniden gelen bir düşünceyle uyandım: "Papağanım öldü!" Bütün gece bu düşünce aklımdan çıkmadı: "Öldü!, öldü!" Bu yüzden uyuyamadım. Ertesi gün annemle babam beni almaya geldi. Bana papağanımla ilgili hiçbir şey söylemediler. Eve vardığımızda, papağanım nasıl diye baktım ve evet, kafesinin dibinde cansız bir şekilde yatıyordu! Şok geçirmiştim tabi, zira çok yakın arkadaştık; ben evdeyken her zaman başıma veya omuzlarıma konar, elimden beslenirdi" (Koen van de Moortel).

Hayvanlarının ölümlerine veya sıkıntılarına telepatik tepkiler veren insanlara dair daha fazla örnek, Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda yer almaktadır.

Telepatinin Biyolojik Temeli

Telepati üzerine yapılan araştırmalar, önemli bir sonucu ortaya koymuştur. Bu bölümde de gördüğümüz gibi, psişik araştırmanın ilk zamanlarında bazı insanlar, ölülerin hayaletlerinin; ruhun ölümden sonra bedeni terk ettiğinin ve dolayısıyla ölümden sonraki hayatın delili olduğunu düşünüyorlardı. Fakat çok geçmeden bu fantezi'lerin, daha genel bir olgu olan telepatinin örneklerinden olduğu anlaşıldı. Her ne kadar ölüyle bağlantı vakıaları en ilgi çekici deneyimler arasında olsa da, telepati özellikle ölümle ve ölülerle alâkalı değildi. Ruh hayat esnasında bedenin içine hapsolup, ölümden sonra onu terk etmez. Aksine ölümden sonra ne olursa olsun, beden hayattayken ruh bedenle sınırlı değildir. Telepati doğaüstü değil, doğal bir olgudur.

İkincisi, telepatik algılar çeşitli yollarla bilince ulaşır: Rüyalarda, uyanma anında veya tamamen uyanıkken. Söz konusu algılar; görsel veya işitsel halüsinasyon, fiziki duyumsama, ters giden bir şeyin olduğuna dair bir sezgi, endişe veya sıkıntı gibi bir duygu veya aşikâr bir neden olmaksızın harekete geçme itkisi şeklinde hissedilebilir.

Üçüncüsü, telepati genellikle çok samimi insanlar arasında gerçekleşir; özellikle de anne babalar ve çocukları, tek yumurta ikizleri, karı kocalar, sevgililer ve en iyi arkadaşlar arasında...[112]

Dördüncüsü, en çarpıcı telepati vakıaları ölüm, sıkıntı, kaza ve benzeri üzücü olaylardır.

Beşincisi, önceki bölümde ele alınan telepatik çağrılar da dahil olmak üzere pek çok telepati vakıasında, geleneksel olarak "kaynak" diye adlandırılan bir kişi, algılayanı çağırmak veya düşüncelerini ya da niyetlerini onun üzerinde odaklandırmak suretiyle iletişimde aktif rol alır. Öte yandan her zaman durum böyle olmayabilir. Telepatik iletişimler iki kişi arasındaki bağa dayandığından, ortada bilinçli veya bilinçsiz bir niyet olmasa bile, bir kişinin koşullarındaki bir değişiklik bu bağ yoluyla diğer kişiyi etkileyebilmektedir.

Son olarak, telepati insanlarla sınırlı değildir. Belki de psişik araştırmanın öncelikli ilgi alanı psişik meseleler olduğu için, bu alan yıllarca neredeyse tamamen insan merkezli bir araştırma dalı olarak kalmıştır. Psişik araştırmanın amacı, "Önyargı ve taraf girlikten uzak, bilimsel bir ruhla, genel kabul görmüş hipotezler ışığında açıklanamayan gerçek ve varsayımsal beşeri melekeleri incelemektir." Hayvanların psişik güçlerini incelemek özellikle dışlanmış değildir, ama aynı zamanda inceleme konusu da yapılmamıştır. Psişik araştırma ve parapsikoloji birkaç kaydadeğer istisnanın dışında genelde hayvanları görmezden gelmiştir. Ancak en azından kedi ve köpek gibi evcil hayvanlar söz konusu olduğunda, telepati insan doğasının olduğu kadar hayvan doğasının da bir parçasıdır, hatta çoğu zaman daha

[112] Playfair (1999, 2003)

çok hayvan doğasının bir parçasıdır. İnsan-insan telepatisi gibi, insan-hayvan ve hayvan-insan telepatileri de genelde güçlü sosyal bağlara dayanır. Telepati, kedi, köpek, at ve papağan gibi evcil hayvanlarda sırf evcilleşmenin ve vahşi ataların yokluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Kolonilerde, sürülerde, kümelerde, yığınlarda ve hayvanlardan oluşan diğer sosyal gruplarda da pekâlâ ortaya çıkabilir. Ancak vahşi hayvanlardaki telepati konusunda; masallar, avcı hikâyeleri ve birkaç açık fikirli doğabilimcinin gözlemleri dışında pek bir şey bilinmemektedir (7.Bölümde ele alınacak). Psişik araştırma, bakir bir bilimsel araştırma alanıdır.

5. BÖLÜM

NİYETLERİN UZAKTAN ETKİLERİ

Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda, sahiplerinin ne zaman döneceklerini bilen kedi ve köpeklerle ilgili çok sayıda örnek vakıayı ele aldım. Söz konusu hayvanlar pencere veya kapıda beklemek suretiyle sahiplerinin geleceğini bildiklerini gösterirler. Sahiplerinin gelmesinden birkaç dakika önce kapıya koştuklarında, aşina oldukları ayak seslerine tepki verdikleri veya tanıdıkları bir arabanın yaklaştığını duydukları öne sürülebilir. Fakat bazen hayvanlar sahipleri taksiyle veya yabancı bir arabayla beklenmedik bir zamanda gelse bile, onlar gelmeden yarım saat veya daha uzun bir süre önceden kapıya koşup beklerler. Normal duyularla algılanan hiçbir bilgi, bu sezgileri açıklamaya yetmez. Bazı hayvanlar sahipleri yola çıkmadan önce bile tepki vermekte ve onların eve dönme niyetlerini sezebilmektedirler.

Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabım yayımlandıktan sonra, bu davranışla ilgili yüzlerce örnek daha duydum. Kraliçe Elizabeth'in bile kendisinin eve dönüşünü sezen köpekleri vardı. Kraliçe Elizabeth ünlü bir hayvan severdi ve Sandringham'daki Norfolk malikânesinde av köpeklerini eğitmek en gözde hobilerinden biriydi. Sandringham'daki görevlilere Kraliçe'nin ne zaman geleceğini söylemeye gerek yoktu, çünkü av köpekleri bunu haber veriyordu. Baş avlak bekçisi Bill Meld-

rum'un söylediğine göre "Kraliçe kapıdan yarım kilometre ötedeyken kulübelerdeki tüm köpekler havlamaya başlar. Bunu nasıl yapabildiklerini bilmiyorum, gelecek olan kişi başkası olduğunda havlamıyorlar."[113]

Kimi zaman bu davranış, evdeki insanları şaşırtmaktan öteye gitmese de aslında pratik faydaları söz konusudur. Köpeklerinin davranışından eşlerinin yolda olduğunu öğrenen ve ona göre yemek hazırlayan kadınlardan, bana 50'den fazla vakıa örneği ulaştı. İşte size Almanya'daki bir ormancının eşinden bir örnek:

> "Genelde kocamın ne zaman eve döneceğini bilmezdim, ama köpeğimiz Birko bunu duyumsardı. Araba eve yaklaşmadan yaklaşık yarım saat önce harekete geçer, kapıya koşar ve orada uzanırdı. İlk başta, köpeğin, sahibinin eve gelmesinden yarım saat önce bunu bilmesinin imkânsız olduğunu düşünüyordum. Ancak çok geçmeden şaşkınlığım kayboldu. Ondan sonra zamanında sıcak yemekler hazırlayabildim" (Ingeborg Pullsken).

Eve varışı sezme sadece insanlar arabayla geldiklerinde yaşanmaz. Köpekler sahiplerinin, tren, otobüs, bisiklet, gemi, uçak veya diğer ulaşım araçlarıyla bile ne zaman eve geleceklerini bilirler. Bazı durumlarda, köpekler her zamanki geliş zamanına tepki gösterebilirler; ama çoğu durumda köpekler, sahipleri rutin olmayan zamanlarda bile eve gelecek olsa, aynı tepkiyi gösterirler. Ve bu durumlarda evdeki insanlar eşlerinin ne zaman ve hangi vasıtayla geleceklerini bilmemektedir.

En etkileyici örnekler, insanlar uzun süren bir ayrılıktan sonra haber vermeden eve geldiklerinde yaşanmaktadır. İngiliz Ticaret Filosu'nda görevli olan Alan Cook'un durumu böyleydi. Cook dört aya varan süreler boyunca evden uzakta oluyordu. Evden ne kadar uzak kalacağı, çalıştığı gemilerin güzergâhına göre değişiyordu.

> Evden ayrıldıktan sonra ne zaman döneceğimi karıma hiç bildirmezdim. Çünkü eve varışımı geciktirecek çok şey olabilirdi ve bu da karımı üzerdi. Hangi hafta, hangi gün ve hangi saat eve döne-

[113] Country Life, 5 Kasım, 1999.

ceğimi asla bilmezdi. Birçok defa, eve döndüğümde onu beni bekler halde bulurdum. Eve döneceğimi nereden bildiğini sorduğumda, köpeğimin haber verdiğini söylerdi. Köpeğim ben eve gelmeden önce her zaman heyecanlanır ve beni beklerdi.

44 farklı köpek cinsine ait bu sezgisel davranış örneklerini teker teker topladım. Sezgi kapasitesi açısından bazı cinslerin diğerlerine kıyasla daha iyi olduklarını gösteren bir kanıt yoktur. Dönüşü sezen köpekler; avcı köpekler, tazılar, teriyerler, küçük köpekler, çalışan köpekler ve melezler de dahil belli başlı tüm cinslerde bulunmaktadır.

Beş yıl boyunca, sahiplerinin eve gelme zamanını bilen köpeklerle sayısız video kayıtlı test yaptım. Köpeğin beklediği yer, sahibinin yokluğu sırasında sürekli filme alındı. Bazı deneylerde sahipler taksi ve diğer alışılmadık araçlarla eve geldiler. Ayrıca bazı deneylerde rastgele seçilmiş zamanlarda eve geldiler. Telefon yoluyla onlarla iletişim kuruldu.

Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda, Kuzey Batı İngiltere'de, Manchester yakınlarındaki Ramsbottom'da sahibi Pam Smart'la birlikte yaşayan Jaytee adlı teriyer kırması bir köpekle yaptığım, vedeo kayıtlı uzun bir dizi deneye yer verdim. Bu deneyler Pam'in evden en azından 5.5 km, bazı durumlarda ise 42.5 km'den fazla uzakta olduğu zamanlarda yapıldı. Bu testlerin sonucu, Jaytee'nin, sahibinin eve dönmek üzere olduğu zamanlarda pencerede diğer zamanlara oranla daha uzun beklediğini gösterdi. Tepkileri istatiksel açıdan oldukça önemliydi. İlginç olan nokta, genelde, Pam daha arabasına henüz binmemişken, hayvancağızın pencerede beklemeye başlamasıydı. Genelde Pam eve gelmeye karar verdiğinde köpek beklemeye başlıyordu. Başka bir deyişle Jaytee, sahibi daha arabasına veya bir taksiye doğru yürümeden önce, sahibinin eve dönme niyetini seziyordu.[114]

[114] Bu deneylerin ayrıntıları konu hakkında yayımladığımız çalışmalarda okunabilir, bkz. (Sheldrake ve Smart, 1998, 2000a) ve Sheldrake (1999a)'daki Ek B.

Sonraları buna benzer tepkiler sergileyen başka köpekleri de inceledim. Onlardan biri, bir veteriner öğrencisi olan Sarah Hamlett'e ait, Kane adlı Rodezya'lı dağ köpeğiydi. Kane, pencerede beklemek, arka ayakları üzerinde durmak ve dışarıyı yoklamak için ön pençelerini bir masaya koymak suretiyle sahibinin dönüşünü sezdiğini gösteriyordu. Bu testlerde, sahibinin evde olmadığı ana zaman diliminde sadece ortalama %1 oranında pencere önünde beklemişti. Oysa sahibinin eve dönmek üzere olduğu zamanlarda %26 oranında pencere önünde beklemişti. Bu fark istatiksel açıdan hayli büyüktür.[115] Kontrollü koşullar altında yürütülen bu video kayıtlı deneyler, köpeklerin sahiplerinin eve döneceğini sezmelerinin rutin dönüş zamanlarına, ev halkının verdiği ipuçlara, aile arabasının aşina gelen sesine veya diğer duyusal ipuçlarına bağlı olmadığını kanıtlamıştır. Köpeklerin sezgisi, uzaktaki sahiplerinin niyetlerine bağlı görünmektedir ve esasen telepatiktir.

Sahiplerinin Dönüşlerini Sezen Kediler, Atlar ve Papağanlar

Pek çok kedi, sahibinin eve döndüğünü sezer, ama bu köpeklerde daha yaygındır. Bu durum, kedilerin köpeklere kıyasla daha duyarsız olduğu anlamına gelmez; sadece kedilerin sahiplerinin eve dönmesine daha az ilgi gösterdiği anlamına gelebilir. Bazı kediler, sahiplerinin işten veya alışverişten dönmelerini önemsemezler, ama tatilden veya uzun süren bir seyahatten sonra sahiplerinin eve dönmek üzere olduklarını saatler öncesinden sezmekte görülmeye değer bir başarı sergilerler. Sözgelimi, İngiltere, Birmingham'daki bir çift, gemi yolculuğuna çıkmıştı, aylarca evden uzak kalmayı planlıyorlardı, ne zaman dönecekleri konusunda bir fikirleri yoktu. Çiftin kedisini komşuları besliyordu. 3 ay sonra eve döndüklerinde şunu fark ettiler:

> Onu yerde bir şişe süt ve bir somun ekmekle bizi bekler bir halde bulduk. Şaşırmıştık, çünkü hiç kimse bizim ne zaman eve dönece-

[115] Sheldrake ve Smart (2000b).

ğimizi bilmiyordu, biz bile. Komşuma bizim döneceğimizi nasıl bildiğini sorduğumda "Biz bilmiyorduk, ama Thomas biliyordu" diye cevap verdi. "Apartmanlarının önündeki parka hiç gitmezdi, ama o gün gitti, gün boyu yola bakıp durdu. Bunun üzerine sizin bugün geleceğinizi anladık" diye sözlerini tamamladı (Jacqui Geater).

Bazı papağanlar sahiplerinin eve döneceğini sezerler, tıpkı papağan ailesinin üyeleri olan muhabbet kuşları ve horozlar gibi. Diğer birkaç kuş türünün, özellikle de mynah kuşlarının sahiplerinin geri döneceğini sezdiği söylenmektedir. Lakin kanaryalar ve zebra ispinozları gibi evde beslenen diğer türlerde geri dönüş sezgisine ilişkin kanıtlara sahip değilim.

Bazı konuşan papağanlar, ismini söylemek veya başka türlü bildirilerde bulunmak suretiyle birisinin gelmek üzere olduğunun haberini verirler. Örneğin, Deb Whitebread ve kocası Ron, Rocket adında Afrikalı gri bir papağana sahiptiler. Bayan Whitebread, Rocket'i daha 5 haftalıkken alıp evinde beslemeye başlamıştı.

Şimdi 8 yaşında ve her ne kadar bana bağlı olsa da, kocam Ron'un ses tonuyla konuşuyor. Ron ona, kendisi eve geldiğinde "Selam" demeyi öğretti. Birkaç ay önce, Ron eve gelmeden on dakika önce Rocket'in "Selam" demeye başladığını fark ettim. Arabasının sesini veya buna benzer başka bir şey duymuş olamazdı. Ron çok yoğun çalışır ve eve farklı saatlerde gelir. Eskiden Ron'u eve ne zaman geleceğini öğrenmek için arardım, ama şimdi sadece Rocket'in bana bunu söylemesini bekliyorum. Rocket bunu düzenli bir şekilde yapıyor.

Biyoloji profesörü ve The Parrot Who Owns Me adlı kitabın yazarı olan Joanna Berger, Afrikalı gri papağanı Tiko'nun tatilden sonra kendisini karşılamak için nasıl evde beklediğini, merdivenlerin ayağındaki parmaklığın üstüne tünediğini anlatmaktadır. "Nasıl anladığını bilmiyorum" diyor Bayan Berger'in arkadaşı. "Fakat sen kapıdan içeri girmeden on dakika önce, kafesinin kapısını açtı, merdiven parmaklığına doğru uçtu ve yumuşak bir sesle seni çağırdı. Dışarıya baktım, ama ortalıkta taksi falan yoktu." Ber-

ger'i düşünceler sarmıştı: "Geleceğim zamanı nasıl bilmişti? Hayatımın çoğunu bilime adadım. Ancak son yıllarda Tiko ile ilişkim bana bambaşka bir alanın kapılarını araladı. Aramızda bir bağ olması için birçok sebep var ama yine de ben Tiko'yla aramda nasıl bir bağlantı olduğunu anlayabilmiş değilim."[116]

Aynı şekilde bazı atlar, ya sahipleri onları beslemek veya ziyaret etmek için ahıra geldiklerinde veya haftalar ya da aylar süren bir ortadan kayboluştan sonra geri döndüklerinde, sahiplerinin döneceğini sezerler. Bir vakıada bu, klinik gözlem altında gerçekleşti.

> Bir kısrağımız vardı ve tayıyla birlikte Davis'deki Kaliforniya Veteriner Hastanesi Üniversitesi'nde yoğun bakım altındaydı. Bir gün onu ziyarete gittiğimizde, görevli doktor yanımıza gelip, "Sahiplerine bu kadar bağlı bir atı daha önce hiç görmemiştim" dedi. Kapıdan girmemizden ön dakika önce atın tüm tutumunun değiştiğini söyledi. Bu duruma oradaki görevlilerin hepsi de şahit olmuştu. Atın bulunduğu birim, özellikle izole edilmiş, 10cm kalınlıkta beton duvarlara, çelik kapılara ve kapıların üzerinde kuvvetli bir yalıtıma sahipti. Geldiğimizi duymuş olamazdı. Her nasılsa at, henüz açıklanamayan bir duyuyla bizim geleceğimiz zamanı biliyordu" (Bob Griswold).

Tüm bu vakıalardaki ortak faktör, geri dönüşü sezen hayvanların geri dönen insanlara yönelik güçlü duygusal bağlara sahip olmasıdır. Çoğu örnekte hayvanlar, aile efradının sadece bir üyesinin dönüşüne tepki vermişlerdir. Az sayıdaki bazı vakıalarda ev halkının iki üyesine tepki vermişlerdir. Çok az sayıdaki vakıalarda ise üç veya daha fazla üyeye tepki vermişlerdir.

Sahiplerinin geri dönüşüne tepki veren türler aynı zamanda insanlarla aralarında en güçlü bağlar bulunan hayvan türleridir. Bunların dışındaki türlerin sadece birkaç üyesi, ancak geri dönen insana özel bir bağla bağlıysa onun dönüşünü sezdiğini göstermektedir. Örnekler arasında, kazlar, tavuklar, evde yetiştirilen kuzular, tavşanlar, Gine domuzları ve dağ gelincikleri sayılabilir. Sözgelimi

116 Berger (2001), s.240.

yılanlar temelde yalnız yaşarlar ve diğer yılanlara dahi bağlılık göstermezler; dolayısıyla ben de yılanların geri dönüşü sezdiklerini gösteren hiçbir vakıaya rastlamadım. Evde beslenen balıklar esasen farklı bir çevrede yaşarlar ve diğer balıklara bağlandıkları gibi insanlara bağlanmazlar. Sahibinin yolda olduğunu sezen herhangi bir kırmızı balığa veya diğer balık cinslerine rastlamadım.

Aslında sahiplerinin eve varmak üzere olduğunu sezen çok farklı türlerin tümü, bu yeteneklerini evcilleşme süreci içerisinde geliştirmiş olsalardı oldukça şaşırtıcı olurdu. Bu durum belki, 100.000 yıldan beri evcil beslenen köpekler ve 5000 yıllık evcillik geçmişine sahip kedilerin durumunda akla yatkın olabilir. Fakat evde beslenen pek çok papağan doğada yakalanmış veya sadece birkaç nesil boyunca evde beslenmiştir. Dolayısıyla onların geri dönüşü sezme yetenekleri böylesine kısa bir zamanda gelişmiş olamaz.

İnsanlar tarafından beslenip büyütülmüş bazı vahşi hayvanlar bile bu türden davranışlar sergilemektedir. Kenya'da Joy Adamson'un beslediği aslan yavrusu Elsa bunun bir örneğidir. Adamson, Born Free adlı kitabında, kendisi Nairobi'ye gittiğinde, Elsa'nın kocasının peşine nasıl takıldığını ve her akşam onunla yürüyüşe çıktığını anlatmaktadır. "Fakat ben döndüğüm gün, Elsa kocaama eşlik etmeyi reddetti ve bir şeyler beklermiş gibi araba yolunun ortasına çöktü. Hiçbir şey onu hareket ettiremezdi." Daha sonra Elsa doğadaki hayata döndüğünde, Adamsonlar birkaç haftada bir onu ziyarete gidiyorlardı ve Elsa, Adamsonlar ormanda kamp kurduktan birkaç saat sonra kampa geliyordu. "Bizi büyük bir sevinçle karşılıyor ve eskisinden daha fazla ilgi gösteriyordu."[117] Joy Adamson, Elsa'nın, onlar geldiklerinde kamptan uzakta olduğu zamanlar bile "dönüşümlerini gizemli bir şekilde sezdiğine" kanaat getirmişti.[118]

Dönüşü sezmenin, muhtemelen, doğadaki pek çok türün doğal davranışının bir parçası olduğu görülmektedir. Genç hayvanlar,

[117] J. Adamson (1960), s.28.
[118] A.g.e., s.137.

sözgelimi yavru kurtlar, annelerinin ya da büyüklerinin avdan döndüğünü pekâlâ sezebilmektedir. Ancak, henüz hayvanların bu sezgileri hakkında doğal koşullar altında pratik bir bilgiye sahip değiliz. Bu, verimli bir araştırma alanı olurdu.

Birisinin Gelmek Üzere Olduğunu Bilen İnsanlar

Güçlü bir bağ ile birine bağlanmış olan bazı insanlar, karşıdakinin eve geliş zamanını bilirler. Birçok anne baba, bebeklerini bakıcıya bırakıp akşam dışarı çıktıklarında, genelde eve dönmeden hemen önce bebeklerinin uyandıklarını anlatmışlardı. Yaşı daha büyük olan çocuklar arasında, anne veya babalarının eve geldiğini haber verenler vardır. Sheila Michaels New York'ta, annesi hastanede yatan üç yaşındaki bir oğlan çocuğuna bakarken buna şahit olmuştu.

> Annesinin hastaneden bir sonraki gün çıkacağını tahmin ediyordum. Çocuğa sevdiği bir öyküyü okurken yatağından çıkıp kapıya gitti ve sakin bir şekilde "Anne, anne!" dedi. Onu tekrar yatırıp öyküye kaldığımız yerden devam etmeye çalıştım ama beni dinlemedi, sürekli "Anne, anne!" diyordu. Annesinin ertesi gün eve döneceğini, babasının da birkaç saat içinde evde olacağını söyledim. Hiç umursamıyordu. Sonra annesi içeri girdi.

Bazen yatılı okuldaki çocuklar, anne babalarının onları ne zaman ziyarete geldiklerini bilirler. İngiliz yazar Osbert Sitweel, özyaşam öyküsünde, 10 yaşındayken, yatılı bir okulda kendisini son derece mutsuz ve ezik hissettiğini anlatır. "Annemin, kız kardeşimin veya erkek kardeşimin beni görmeye geleceği zamanı hiç yanılmadan, tereddüt etmeden ve herhangi bir ipucunu değerlendirmeden önceden bilirdim. Bir önceki gün geleceklerini sezerdim ve ziyarete bir maninin çıkmasının pek mümkün görünmediği zamanlarda bile ziyaretin erteleneceğini hemen söyleyebiliyordum."[119]

Bazen anne babalar, çocuklarının yatılı okuldan geldikleri zamanı bu konuda bilgilendirilmedikleri halde bilirler. Çevreci Vandana Shiva, Hindistan'da yatılı okuldaydı. O zamanlar babası da

[119] Sitwell (1946), s.144.

Hindistan Orman Hizmetleri'nde memurdu. Babası, sık sık telefondan uzak, elektronik postayla iletişimin güç olduğu ücra yerlere gönderiliyordu. Shiva, haftasonu veya beklenmedik bir zamanda ziyarete geleceğini anne babasına söyleyemiyordu, ama bu sorun değildi. "Annem hangi gün geleceğimi her zaman bilirdi ve benim için sevdiğim yemekleri hazırlardı. Aynısını farklı okullardaki kız ve erkek kardeşlerim için de yapardı. Ne yapmayı planladığımızı esrarengiz bir şekilde biliyordu."

Bu konuda karı kocalarla ilgili örnekler de vardır. İşte size bir kocanın hikâyesi:

> Yorkshire'de otururken, ben Newcastle-upon-Tyne'de bir iş buldum. Bir gün karımı öylesine özledim ki, aniden trene atlayıp eve gitmeye karar verdim. Ne bizim ne de komşularımızın telefonu vardı. Eve vardığımda, karım benim için yemek hazırlamış, beni karşılamak için bekliyordu. Yolda olduğuma dair bir hisse kapıldığını söyledi (R. H. Molton).

Özellikle etkileyici bir dönüş sezgisi örneğini de Nobel ödülü sahibi Richard Ernst yaşamıştı. Onun gizli yeteneklerini 2000 yılında İsveç Bilimler Akademisi'nin Yıllık Konferansı'nda geri dönüşü sezen hayvanlar hakkındaki araştırmamla ilgili bir konuşma yaptıktan sonra öğrendim. O akşam yemekte Richard'ın karısının karşısında oturuyordum. Karısı bana muammalı bir şekilde "Kocam söylediklerinize inanmaz ama aslında onda da eve dönüş sezgisi var." Ona ne demek istediğini sordum. Bayan Ernst bana, Zürih'te ciddi bir hastalığa yakalanan annesini ziyaret ettiğinde, eve ne zaman dönebileceğini bilmediğini, hangi trene bineceğini de kocasına telefonla bildirmediğini anlattı. "İstasyona vardığımda, kocam beni bekliyordu. Hangi trenle geleceğimi nasıl bildiğini açıklayamıyordu. Yalnızca iyi olduğumdan emin olmak için benimle buluşmak istediğini söylemişti." Bazı durumlarda, kişinin dönüşüne, bir tür esin veya Victorian psişik araştırmacılarının deyişiyle fantezi öncelik eder. Örneğin, Kanada'nın Silton Saskatchewan bölgesindeki Ann Greenberg, bir gölün kenarındaki aile kulü-

besinde kocasıyla tatildeydi. Bir gece kocası kayıkla göle açıldığında fırtına çıktı ve kocası zamanında geri dönmedi.

> Kulübede yalnızdım ve öylesine endişeliydim ki gece 2'ye kadar uyanık kaldım, sonra sedirde uyuyakalmışım. Bir süre sonra kocamın iskeleden ayak sesleri geldi, iskeleden geçip ön kapıya geldi. Kapıyı açtı, sedire doğru yürüdü, eğildi ve omuzuma dokundu. Hemen uyandım, sabah olmuştu, ama kocam ortada yoktu. Saate baktım, sabahın 5'iydi. Tam bir saat sonra kocam kulübemizin bulunduğu koya girdi ve seslendi. Fırtına sırasında korunaklı bir koya demir atıp sandalda uyuduğunu anlattı. Uyandığında gölün durulduğunu görünce geri dönmeye karar vermiş. Tam o sırada saatine bakmış, sabahın 5'iymiş. Sığındığı koy bizim kulübemizden sandalla yaklaşık bir saat uzaklıktaydı.

Gelecekteki sesleri duyma, Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda da belirttiğim gibi, İskandinavya'nın kuzeyinde olacakların sesini önceden duyma olgusu çok iyi bilinmektedir. Norveç'te bu olguyu ifade etmek için, sözlük anlamı "uyarıcı ruh" olan vardoger diye bir özel kelime bile vardır. Evdeki bir kişi, bir başkasının eve doğru yürüdüğünü veya arabayla yaklaştığını, içeri girdiğini ve elbiselerini astığını duyar. Ne var ki ortalıkta kimse yoktur. On ile otuz dakika arası bir zaman sonra, o kişi benzer seslerle gerçekten gelir. Bazı insanlar bunu alışkanlık haline getirmiştir. Ev hanımları vardoger geldiğinde, kocalarının varmak üzere olduklarını bildiklerinden çayı hazırlarlar.[120]

Oslo Üniversitesi'nde profesör olan Georg Hygen, yakın zamanda geçen düzinelerce vakıayı araştırıp, bu konuda bir kitap yayımladı.[121] Olgunun bir tür geleceği görme değil de telepatik olduğu sonucuna vardı. Başka bir deyişle vardoger, gelecekte olacak bir şeyin ön-yankısından ziyade, kişinin niyetleriyle bağlantılıdır. Nitekim sesler her zaman, gelecekte duyulan seslerin aynısı değildir. Bir kişi önceden yatak odasına çıkıyormuş gibi duyulup sonra aynı ki-

[120] Hygen (1987).
[121] A.g.e.

şinin mutfağa gittiği görülebilir. Dahası, vardoger olgusu, kişi kararını değiştirip gelmekten vazgeçtiği durumda bile gerçekleşebilir.

Bir başka örnekte bir adam karısıyla dükkânda buluşmak üzere randevulaştı. Sonra fikrini değiştirip, onu ofisten almaya karar verdi. Ama geç kalıp buluşmayı gerçekleştiremedi. Bunun üzerine ilk baştaki plana uyup karısını beklemek üzere dükkâna gitti. Kadın gelmedi. Adam bir saat bekledikten sonra eve gitti. Kadın eve daha geç geldi, kocasının ofise gelmemesinden yakındı. Kocasının vardoger'ini duymuştu ve daha önceki tecrübelerinden dolayı buna öylesine güvenmişti ki, onu ofiste beklemeye karar vermişti.

İngilizce'de vardoger'in karşılığı bir sözcük yoktur. Belki de buna en yakın İngilizce ifade, Kuzey İskoçya'nın yerlileri olan Keltlerin "ikinci görüş"üdür. Bu yetenek sayesinde, "uzaktaki insanların 'geleceklerini' görmek" mümkün olur.[122] Ancak Kuzey İskoçya'da, İskandinavya'dakinin aksine bilmenin başlıca yolu işitsel değil görseldir.

Afrika'nın pek çok yerinde, insanların belli bir yere geleceğini sezme yeteneğine kesinkes inanılır. Laurens van der Post'un söz ettiği (bkz. s/139), Kalahari'nin ormancıları da buna inanırlar. Ayrıca, koloni döneminde Afrika'ya gönderilen İngiliz görevlilerinden de çok sayıda hikâye duydum. Bu kişilerin anlattıklarına göre, uzun aralıklardan sonra önceden bildirmeden Afrika'daki evlerine döndüklerinde, eski hizmetkârlarının, efendilerinin geldiğini onlara bildirecek hiçbir araca sahip olmadıkları halde, köylerinden çıkıp kilometrelerce yürüdükten sonra evde onları beklediğini görmüşlerdir.

İnsanlar eve gitmeye karar verdiklerinde veya yolda olduklarında, niyetleri eve yönelir. Sezgi sahibi insanların ve hayvanların saptadıkları şey de işte bu niyetlerdir. Bu bağlamda, eve gelişin sezilmesi telefon çağrılarının (6.Bölüm) sezilmesiyle bağlantılıdır. Zira her ikisi de belli bir yere yöneltilmiş niyet vasıtasıyla tetiklenir.

Her ne kadar gelişi sezme yeteneğine modern Batı toplumlarında nispeten az rastlansa da, bu yetenek telepatinin doğal tarihinin

[122] Lang (1911).

önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bu sezginin bebeklerde ve uyuyan insanlarda da görülmesi, bunun yüksek zihin yeteneklerine bağlı olmadığını göstermektedir. Söz konusu sezgi çok daha temel bir düzeyde işler. Genel olarak konuşursak, kedi ve köpek gibi hayvanlar insanlardan daha duyarlıdır. Benim veri bankamda, insanların geri dönüşü sezmelerine ilişkin 46 örnek varken, hayvanlara ait örneklerin sayısı 1501'dir.

Cinsel Arzu ve Aldatma

Çeşitli duygular telepati yoluyla tespit edilebilir. Cinsel duygular da bunların arasında yer alır. En basit örneklerin konusu cinsel arzudur. Örneğin, New York'lu genç bir adam bana şunu anlatmıştı: "Önceden planlanmış ya da kararlaştırılmış bir şey olmaksızın kız arkadaşımla ilgili kurduğum erotik hayaller, onun yüzlerce kilometre uzaktayken cinsel açıdan uyarılmasına yol açıyordu." Hollanda'daki genç bir adam, "Sevgilim 20km uzaktayken, önceden kararlaştırmaksızın ikimiz de aynı anda sevişmeyi düşünüyoruz ve sonra aynı anda birbirimize e-mail gönderiyoruz."

Kuşkusuz, birbirinden uzaktaki sevgililer, seviştiklerini sık sık hayal edebilirler, dolayısıyla bu tür vakıalar kolaylıkla şans eseri gerçekleşebilir. Uzaktan eşzamanlı cinsel uyarılmanın telepatik olduğu iddia edilemez, ama öte yandan öyle olmadığı da öne sürülemez. Bu meseleyi sadece dikkatle denetlenmiş deneyler çözebilir ve bu alanda bilimsel bir araştırma düzenlemek hiç de kolay değildir.

Ne yazık ki, bazı insanlar, eşlerinin bir başkasıyla cinsel ilişkiye girdiğini telepatik yolla sezebilmektedir. Örneğin, Yeni Zelandalı bir öğrenci Amerika'da kalırken, çok sevdiği kız arkadaşı Yeni Zelanda'daydı.

> İşten eve döndüğümde kız arkadaşımın bir başkasıyla seviştiği bana malum oldu. O sırada Yeni Zelanda'da öğleden sonraydı. Kız arkadaşımı aramaya karar verdim. Sesimi duyunca çok şaşırdı ve başka biriyle yatakta olduğu için benimle konuşmak istemedi.

Bir Amerikalıdan başka bir örnek:

Karımın evden 3200km uzakta bir sevgilisi vardı. En iyi kız arkadaşıyla buluşacağı uzun bir haftasonu sırasında bana ihanet ettiğini üç kez kalben hissettim. O herifle nerede, ne zaman ve kaç kez seviştiğini ona söylediğimde hayrete düştü. Bunu sadece kendilerinin bildiklerini sanıyordu.

Belçikalı bir kadın anlatıyor:

Kocam Amerika'ya iş yolculuğuna çıkmıştı. Bir grup iş arkadaşıyla birkaç günlüğüne arazi yürüyüşüne çıkacağını söylemişti bana. Panik duygusuna kapıldım ve sonra yoğun bir yalnızlık ve acı hissettim. O gece uyuyamıyordum ve kocamın başka biriyle sevişmesi sahne sahne hayalimde canlanıyordu. Çıldırmak üzere olduğumu düşündüm. Yaşadıklarımı yazmaya karar verdim. Ertesi gece de aynı şey oldu. Paul eve geldiğinde, o uykusuz gecelerde yazdıklarımı okudu ve herşeyi itiraf etti. İş toplantısı yaptıkları otelde bir kadınla tanışmış ve arazi yürüyüşüne arkadaşlarıyla değil de onunla çıkmıştı.

Neyse ki çift bu krizi aştı ve hâlâ mutlu bir evlilik sürdürmekteler.

Aldatmanın telepati yoluyla tespiti genelde, aldatan insanın telepati yoluyla iletişim kurmaya yönelik bilinçli bir çabasından kaynaklanmaz. Herhalde bunun tersi söz konusudur. Belki de, çiftin bir üyesi aralarındaki bağda bir değişiklik olduğunu sezince, kıskançlığı telepati yoluyla uyarılmış olur. Diğer duyular gibi yedinci duyu da, bir değişimin ya da farklılığın sezilmesine dayanmaktadır. Bu değişimleri bildirmeye dönük bilinçli bir çaba olup olmaması belirleyici değildir.

Yakında Mektubu Gelecek Kişiyi Düşünmek

Telgraf ve telefon icat edilmeden önce, insanlar sadece bir ulak veya mektup aracılığıyla iletişim kurabiliyorlardı. 19.yy'ın ikinci yarısında, gerek medeni dünyanın her yerinde okuryazarlığın artması gerekse posta hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte mektup yazma

alışkanlığı önemli ölçüde yaygınlaştı. O dönemde pek çok insan, aşikâr bir neden olmadan bir dostunu veya aile ferdini aklından geçirdiğini ve sonra birkaç gün içinde ondan mektup aldığını fark etti. Yahut iki kişinin birbirlerine yazdıkları mektuplar postanede rastlaşıyordu, her iki mektup da aynı zamanda beliren bir yazma isteğinin ürünüydü. Amerikalı yazar Mark Twain bu olguya özel bir ilgi göstermişti. 1884'de yazdığı bir mektupta belirttiği gibi:

> Sürekli gözlemde bulunmanın meyvesini bu yıllarda aldım...O güçlü mektup yazma dürtüsüne itaat etmeyi reddederek birçok mektubumu yazmaktan vazgeçtim. Bu istek bende uyandığında karşıdaki dostumun mektup yazmaya başladığını hep biliyordum. Şu halde her ikimizdeki bu aynı şeyi yazma duygusu ne olabilirdi? İnsanlar mektuplarının "rastlaşmasına" her zaman hayret etmişlerdir. Eğer yazma isteklerini bastırsalardı, rastlaşma falan olamazdı, çünkü bir tek karşı taraf yazıyor olurdu. Sizin durumunuzda ben bir istisna yapmış oluyorum.[123]

Bu tecrübeler hâlâ oldukça yaygındır. Örneğin, Atina'da yaşayan Andreas Roussopoulos, Paris'te yaşamak üzere birkaç ay önce Paris'e giden yakın bir kız arkadaşıyla bunu yaşamıştı. "Beş sefer, onunla telepati yoluyla iletişim kurmaya yönelik yoğun duygular hissettim. Bir seferinde, öylesine etkilenmiştim ki, tarihi kaydettim ve daha sonra üzerinde o günün tarihi olan bir mektup aldım. Mektupların gelmesi doğal olarak 3-4 günü buluyordu."

Hampshire, Fareham'dan Jack Wilson, erkek yeğeniyle hayli çarpıcı bir deneyim yaşamıştı. Yeğeni çocukken onunla arası çok iyiydi.

> Bir arabada yolcu olarak seyahat ederken, yıllarca görmediğim yeğenimi düşünmeye başladım. Hatırladığım kadarıyla, düşüncelerim çevreden ve olaylardan kaynaklanmıyordu. O çocukken yaşadıklarımızı düşünür halde bulmuştum kendimi. İki gün sonra ondan uzun bir mektup aldım. Mektubunda, aklıma gelen anılarımı-

[123] Twain (1884).

zı hatırlatıyordu. O gün daha sonra eşiyle telefonda görüştüm ve ona mektubu ne zaman yazdığını sordum. Bana onu düşündüğüm zaman ve günde yazdığını söyledi.

Bu tür durumlarda telepati en muhtemel açıklama gibi görünmektedir. Ancak mektuplarla ilgili yaşanan başka bir deneyim türü biraz daha sorunludur. Bu örneklerde, kişi mektup yazılırken değil de mektup gelmek üzereyken diğer kişiyi düşünür. Örneğin: "Bir sabah rüyamda, hole gittiğimi ve altı aydır haber alamadığım eski kız arkadaşımdan kahverengi zarfta bir mektup aldığımı görmüştüm. Hole indim, gerçekten de posta kutusunda kahverengi zarfta bir mektup duruyordu" (Dylan Bates, Londra).

Belki de mektubu yazan onu postaya verdikten sonra ne zaman karşıdakinin eline ulaşacağını sezmiş ve tam o zaman alıcıyı düşünmüştü. Ama bu sav posta servisinin normalde olduğundan daha dakik olmasına bağlıdır. Bu durumlarda önbiliş telepatiden daha muhtemel bir açıklama gibi görünmektedir. Bu konuya 16.Bölümde döneceğiz.

6. BÖLÜM

TELEFON TELEPATİSİ

Sir Laurens van der Post, The Lost World of the Kalahari adlı kitabında, Güney Afrika'daki Kalahari çölünde yaşayan ormancıların duyusal iletişim alanının çok ötesine geçip telepati yoluyla nasıl temas kurduklarını anlatmaktadır. Bir seferinde, birkaç ormancıyla ava gittiğinde, arkada kampta kalan insanların, iri bir geyiği avladıklarını 53.5 km öteden bildiklerini gözlemlemişti. Kamptakiler, avcıların ne zaman döneceklerini de biliyorlardı. Kendi iletişim metotlarını beyaz adamın telegraf ve "kablo"suyla kıyasladılar. Etle yüklü Land-Roverlarla kampa dönerlerken, van der Post bir ormancıya, başarılarını öğrendiklerinde insanların nasıl tepki vereceklerini sordu. Bunun üzerine ormancı "Zaten biliyorlar. Kablo sayesinde... Biz ormancıların haberleşmek için burada bir kablosu vardır" diye cevap verdi, sonra göğsüne vurarak, "Bu haber verir" dedi. Gerçekten de, kampa yaklaştıklarında, insanlar "geyik şarkısı"nı söyleyerek avcıları karşılamaya hazırlanıyorlardı.[124]

Herhalde modern dünyadaki insanlar, başkalarıyla iletişim kurmak için telepatiye pek güvenmezler. Telefon daha güvenilir ve etkin bir iletişim aracıdır. Yine de ironik bir şekilde, uzaktaki birini telefonla arama niyeti de telepati için elverişli koşullar yaratır. Ara-

[124] Van der Post (1962), s.236-7.

yan, aramak istediği kişiyi düşünür, belki numarasına bakar ve sonra numarayı çevirir. Tüm bu süre boyunca, dikkatini aramak istediği kişiye odaklandırır ve rasyonel zihni bu odaklanmaya müdahale etmemektedir, çünkü teknoloji bunu mümkün kılmıştır. Telefon, insanlara istedikleri zaman ihtiyaç duydukları kimseleri arama imkânı sunmaktadır. Telefon icat edilmeden önce, uzaktaki bir kişiyi çağırmanın mümkün olduğuna inanan entelektüeller, muhtemelen teosofistler ve diğer ruhani hareketlerin takipçileriydi. Günümüzde en katı materyalistler, ne kadar uzakta olursa olsun görüşmek istedikleri kimselere niyetlerini yönlendirmektedirler. Onlar ister hoşlansın isterse hoşlanmasın, niyetleri telepati yoluyla tespit edilebilir.

Sonradan Telefonla Arayacak Birini Düşünmek

Araması beklenen bir kişinin aramasını sezmenin garip bir yanı yoktur. Nitekim pek çok insan, aşikâr bir neden olmaksızın, belli bir kişiyi düşünmeye başlar, sonra telefon çalar ve o kişi telefondadır. Veri bankamdaki düzinelerce örnekten üç temsili örneği sizlere sunuyorum:

> Belçika'daki bir arkadaşımı düşünürken, 5-10 dakika sonra beni arar. Aynı şeyi annemle de yaşarım. Onu düşünürüm ve birkaç dakika sonra beni arar veya faks gönderir. Belçika'dan İsveç'e!

> Birçok psikoterapi seansından sonra tedavilerini tamamladığım kimi hastaların çağrılarını sık sık sezerdim. Nasıl olduklarını merak ederdim. Kısa bir süre sonra telefonla ararlar, tavsiye almak için randevü talebinde bulunurlardı.

> Yıllardan beri aramızdaki bağın çok güçlü olduğu bir arkadaşım var. Her ne kadar yalnızca birkaç ayda bir konuşma fırsatımız olsa da, birdenbire aklıma düşer. Onu aklımdan geçirdiğimde, neredeyse her seferinde genelde birkaç dakika içinde beni arar.

Genelde bu çağrılar tanıdık ve duygusal açıdan bağlanılmış kimselerden gelmektedir. Ancak Atina'dan Ersi Hatzimichalis'in

yaşadığı tecrübede olduğu gibi bazı durumlarda, çağrılar uzaktaki tanıdıklar veya olumsuz duygular hakkında da olabilir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki askeri idare döneminde, güvenlik teşkilatı Ersi'nin kardeşi Niko'yu arıyordu. Niko demokratik direniş hareketine katılmıştı.

> Bir gün stüdyomda resim yaparken, aklıma birden Bay K.'nın hayali geldi. Bay K., işgal sırasında Almanlarla işbirliği yapmış, güvenlik teşkilatına bağlı bir görevliydi. Onunla savaştan önce tanışmıştım, fakat bu adamda beni rahatsız eden bir şeyler vardı; her zaman kendinden hoşnut olmayan bir havası vardı, saman altından sü yürüten, hilekâr biriydi. Bizi tutuklayabilirdi de bize yardım da edebilirdi. Neyse, 25 yıldır onu düşünmemiştim ve düşünmek için de bir nedenim yoktu. Telefon çaldı, arayan oydu. Çok sakin bir şekilde bana nasıl olduğumu sordu, ama gerçekte Niko'nun yerini öğrenmek istiyordu. Niko'nun Paris'te olduğunu söyledim.

İnsanlar genellikle önce belli birini düşündüklerinin farkında olmazlar; ama telefon çaldığında hattakinin kim olduğunu bilirler. Örneğin: "Telefon çaldığında %70 veya 80 ihtimalle en iyi arkadaşımın beni aradığını bilirim veya o benim aradığımı bilir; bu, 18 yıldır böyledir" (Dr. Eleanor Pryor, Avustralya). Pek çok insan, belli bir insan aradığında telefonun çalma biçiminin farklılaştığını söylemektedir. Sözgelimi, İskoçya'daki Ann Murray bana şunu söylemişti: "Birkaç yıl önce çok yakın bir ilişkim vardı ve aşkım beni aradığında telefonun sesine bakarak hattakinin o olup olmadığını her zaman söyleyebilirdim. Bunu açıklamak zor, ama o aradığında telefon farklı çalıyordu."

İnsanların Telefon Etmesini Sağlamak

Eğer birinin sizi aramasının istiyorsanız, onu düşünmek bazen onu, sizi aramaya sevk edebilir. Hindistan, Haydarabad'da yaşarken başımdan bu tür bir tecrübe geçti. Benden kilometrelerce uzaklıkta oturan bir İngiliz arkadaşıma özellikle ihtiyacım vardı ve bu arkadaşın telefonu yoktu. Arkadaş beni nadiren arardı. Ona na-

sıl bir mesaj ulaştırabileceğimi merak ediyordum. Yaklaşık 10 dakika sonra beni aradı ve beni arama ihtiyacı duyduğunu söyledi, ama bunun nedenini bilmiyordu.

İngiltere'nin Kent, Dungeness şehrinden Alan Cook, bir kadın arkadaşıyla bu tür bir deneyim yaşamış. Kadın İtalya'da tatildeymiş. Kadın tam onu aramak üzereyken arayan hep Alan olurmuş, ama bu sefer Cook, kadının kaldığı otelin numarasını bilmiyormuş.

> Bir akşam işten eve geldim. Arkadaşım benden uzaktaydı ve onunla konuşmanın gerçekten hoşuma gideceğini düşündüğümü hatırlıyorum. 20 dakika sonra telefonum çaldı ve duyduğum ilk söz "Üzgünüm geciktim" oldu. Daha sonra, otelde akşam yemeğini yerken, onunla konuşmaya ihtiyacımın olduğunu "hissettiğini" açıkladı. Sonra gidip bir telefon kartı almış ve aramak için bir telefon bulmuş. Bu yüzden gecikmiş. Onunla konuşmaya ihtiyacım olduğundan kesinlikle eminmiş.

Washington, Tacoma'dan Joann Ertz, aynı olguyu annesiyle bir tür oyun gibi yaşarmış:

> Herşey, bir gün annemin bana, "Beni ara" düşüncesiyle birbirimiz üzerinde yoğunlaşmamız gerektiğini söylemesiyle başladı. Ve bu her seferinde işe yaradı. Aslında bu ikimizin arasındaki bir oyundu ve birçok kez aklıma sadece "Annemi aramam" lazım düşüncesi geliyordu. Onu aradığımda annem gülüyor oluyor ve "Sadece hâlâ işe yarayıp yaramadığını merak etmiştim. Nasılsın?" diyordu.

Uzaktan yapılan bu zihinsel çağrılar 3.Bölümde ele alınan telepatik çağrılara çok benzer. Ne var ki, telefon ve telgrafın icadından önce, bu tür çağrılara, kişinin kendisini çağırdığını düşündüğü insanın yanına gitmekten başka bir tepki vermesine pek imkân yoktu. Yahut mektup yazar ya da basitçe bunu unutmaya çalışabilirdi. Ama şimdi telefon öylesine yaygın ki, belli bir insanla temas kurmak çok kolay ve muhtemelen giderek artan sayıda insan bunu yapıyor. Şimdilerde çok sayıda insanın cep telefonuna sahip olması bunu daha da kolaylaştırıyor.

Kim Kimi Etkiliyor?

Gördüğümüz gibi, kimi zaman bir kişi bir başkasını düşünüyor ve sonra düşünülen kişi telefon ediyor. Sanki düşünen kişi, arayanın niyetini kendine yönlendiriyor gibi. Bazen bu başka türlü gerçekleşir. Biri ötekinin kendisini aramasını ister, sonra da telefon çalar. Ama genelde etkinin yönü belirsizdir: "Yaklaşık 6 yıl önce, aylarca konuşmadığım, çok uzaktaki bir arkadaşımı aradım. Telefonu çaldığı sırada, bana telefon etmek için numaramı aradığını söyledi. Ondan sonra bu olguyu defalarca yaşadım" (Jai Flicker, Forect Knolls, California).

Kimi zaman her iki insan da aynı anda birbirini arar. Wyoming'deki Jill Andrews, Michigan'da yaşayan eski bir biyoloji öğretmeni olan annesini ararken bu olguyu defalarca yaşamış.

> Yıllarca çeşitli defalar, onu aradığımda telefonu meşgul sinyalini verdi. Sonra telefonu kapadığımda birden çalmaya başlardı. Beni o anda arayan annem olurdu! Başka zamanlardaysa numarasını çevirmek için telefonu elime aldığımda kadrandan ses çıkmazdı. Evde telefonu benden başka kullanan biri olup olmadığını öğrenmek için "Alo?" derdim. Annem "Alo" diye cevap verirdi. Telefonun çaldığını bile duymadan onun aradığını sezerdim. Neredeyse her seferinde evi aradığımda, annem "Jill! Ben de seni düşünüyordum!" diye karşılık verirdi.

Bu Tecrübeler Ne Kadar Yaygın?

Telefonla telepatik tecrübe çok yaygındır. Aslında bu, modern dünyadaki en yaygın telepatik tecrübedir. Bundan kuşku duyan okurlar, aile üyelerine, arkadaşlarına veya meslektaşlarına, telefon çağrılarıyla ilgili bariz bir telepati tecrübesi yaşayıp yaşamadıklarını sorarak resmi olmayan bir araştırma yapabilirler. Pek çoğunun belki de çoğunluğunun yaşadığını söyleyeceğini tahmin ediyorum. Bildiğim kadarıyla, kaç tane insanın telefonla telepati tecrübesi yaşadığını tahmin etmeye dönük bir çabaya şimdiye kadar girişilmedi. Bu tecrübenin ne kadar yaygın olduğunu üç farklı yöntemle hesap etmeye çalıştım.

Birincisinde, beş yıllık bir zaman dilimi boyunca; Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika'daki dersler, konferanslar ve seminerlerimde insanlara telefona cevap vermeden önce kimin aradığını telepati yoluyla bilip bilmediklerini sordum. Kalkan elleri saydığımda, %80 ile %95 arasında bir oranda insan bu tecrübeyi yaşadığını söyledi. Bu elbette çok kaba bir araştırma biçimidir ve bu mekânlarda karşılaştığım dinleyiciler kümesi açıkçası, nüfusu yansıtan rastgele bir örnek değildi. Yine de bu yöntemle Batı Avrupa ve Amerika'dan toplam 6000 kişiyi soruşturma imkânı buldum. Bu ön sonuçlar en kötü ihtimalle, telefon görüşmeleriyle ilgili telepatinin çeşitli ülkelerde çok iyi bilindiğini göstermiştir.

İkincisinde; İngiltere, Almanya, Amerika ve Arjantin'de verdiğim dersler ve seminerlere katılan insanlardan, telefonla ilgili tecrübeleri hakkında bir anket formunu doldurmalarını istedim. İlk soru şuydu: "Tam telefon çaldığı sırada veya ondan az önce birini düşündüğünüz ve telofondaki kişinin gerçekten o düşündüğünüz kişinin çıktığı oldu mu? (Sıradan bir açıklaması olan sezgileri gözardı edip, telepatik görünenleri göz önüne alın.)" Bu anketi dolduran toplam 1691 insandan 1562'si, yani %92'si olumlu cevap verdi.[125]

Üçüncüsünde, araştırma arkadaşlarımla birlikte İngiltere ve Amerika'dan rastgele seçtiğimiz aileler üzerinde telefon yoluyla resmi bir kamuoyu araştırması yaptık. Bu incelemelerde, bize cevap verenlerin yarısı, telefona cevap vermeden önce kimin aradığını bildiklerini söylediler. Bu insanların oranı Londra'da %51; kuzeybatı İngiltere, Bury'de %49 ve Santa Cruz, California'da %47'ydi.[126] Daha da yüksek bir orandaki bir grup, telefonda az ön-

125 "Hayır" cevabını verecek bazı insanlar anketleri doldurup geri vermekten rahatsızlık duydukları için bu yüzde şişirilmiş olabilir. Gerçekte, incelenen insanların yaklaşık %20'si anketlere cevap vermedi. Dolayısıyla incelenen insanların gerçek sayısı 2113 civarındadır. En kötü olasılıkla, formu doldurmamış olanların tümünün "hayır" dediğini varsayarsak, bu "evet" cevabının yüzdesini 74'e düşürür. Ama yine de bu yüzde büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedir.

126 Sheldrake (2000); Brown ve Sheldrake (2001).

ce kendisini aramayı düşündüğünü söyleyen birine telefon ettiklerini belirtmektedir. Bu insanların oranı İngiltere'de ortalama %65, California'da ise %78'di.[127] Tüm örneklerde, bu tecrübeleri yaşadıklarını savunan kadınların sayısı erkeklerinkinden fazlaydı.

Bu incelemeler, telefon çağrısını sezmeyle ilişkili telepati tecrübelerinin diğer tüm telepati tecrübelerinden daha yaygın olduğunu göstermiştir.

Telefon Telepatisi Tecrübesi Hakkında Bilgiler

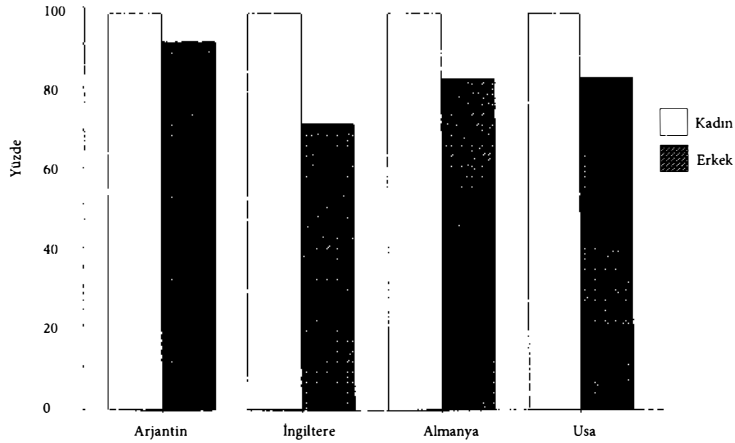
Anketlerim öncelikle, telefon telepatisine ilşkin bilgi edinme, özellikle bunun ne sıklıkta ve kimlerle gerçekleştiğini öğrenme amacını taşıyordu.

İlk ve en açık bulgu, bu tecrübeyi erkeklerden çok kadınların yaşadığıydı (bkz. Şekil 6.1). Bu cinsiyet farklılığı dört ülkenin (Arjantin, İngiltere, Almanya ve Amerika) hepsinde görülmekteydi. Bu bulgu, rastgele seçilen ailelerle yapılan incelemelerden elde edilen sonuçlarla da onaylandı ve kadınların sezgilerinin daha güçlü olduğu yönündeki yaygın inanışı güçlendirdi. Erkekler arasında, Arjantinlilerin sayısı en fazla, İngilizlerin sayısı ise en düşüktü.

Bu tecrübeyi yaşayan insanlar; dostlar, anneler, karı kocalar, sevgililer ve iş arkadaşlarıydı. Diğer aile üyeleri, özellikle de kız kardeşler, ayrıca işçiler ve işverenler arasında da telefon telepatisi yaşanmıştı (bkz. Şekil B.2, s.406). Bununla birlikte, cevap verenlerin küçük bir yüzdesi, bu tecrübeleri müşteriler, büyük anneler, büyükbabalar, terapistler, hastalar ve öğretmenlerle yaşadıklarını kaydetmişlerdi. Diğer dört ülkenin hepsinde de aynı genel tablo ortaya çıktı.

Aynı cinsiyetteki dostların telepatik bağlantı kurma ihtimali karşıt cinsiyettekilere oranla daha fazlaydı. Bu sonuç, anne ve babalara verilen karışılıklarla tezat teşkil etmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler, babalardan daha çok annelere karşılık vermişlerdir (bkz. Şekil B.3, s.407). Deneklere, "Bundan başka türde bir telepa-

[127] Sheldrake (2000); Brown ve Sheldrake (2001).

Şekil 6.1. Telefon çağrısıyla ilgili telepati deneyimi yaşadığını söyleyen, çeşitli ülkelerden erkeklerin ve kadınların yüzdeleri. Bu anket araştırmasının detayları Ek B'de verilmiştir.

ti tecrübesi yaşadınız mı?" sorusu da yöneltildi. Toplam %68'i evet yanıtını verdi. Yine, olumlu yanıt veren kadınların sayısı erkeklerinkinden önemli oranda (%72 kadınlar, %58 erkekler) fazlaydı. Bu yüzdeler telefon telepatisi yüzdelerinden (Şekil 6.2.) çok daha düşüktür ve telefon çağrılarıyla ilişkili telepatinin modern dünyadaki en yaygın telepati türü olduğuna ilave bir kanıt sağlamaktadır.

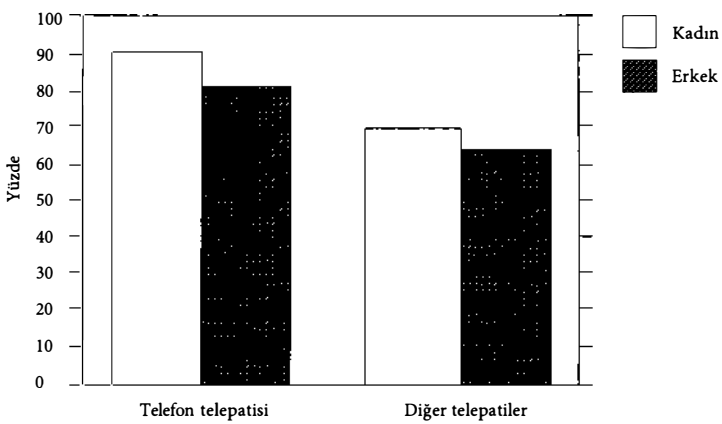
Bu anket araştırmasının ayrıntıları Ek B'de verilmiştir. Özetle, araştırma, erkelerden daha çok kadınların, telefon çağrılarıyla ilişkili telepati tecrübeleri yaşadığını göstermiştir. Bazı insanlar bu tecrübeleri oldukça sık, neredeyse günbegün yaşamışlar (Şekil B.1, s.403). Telefon telepatisi belli bir teknoloji türüne bağlı değildi ve cep telefonlarında yaşandığı gibi kablolu telefonlarda da yaşanmıştı. Dört ülkenin tümünde, bu tecrübelerin çoğu, çok tanıdık kimseler, özellikle dostlar, anneler, karı kocalar, sevgililer, kız kardeşler ve iş arkadaşları arasında gerçekleşmişti.

Telefon Telepatisi Üzerine Araştırma

Telefon telepatisi böylesine yaygın görünmesine rağmen, bilimsel araştırmacılar, hatta parapsikologlar bunu şaşırtıcı şekilde göz

ardı etmiştir. Halbuki bu konu üzerinde araştırma yapmak ne zor ne de pahalıdır.

Her zaman olduğu gibi, sorulması gereken ilk soru şudur: Bu aşikâr telepati, sadece şans eseri meydana gelen bir rastlaşma meselesi midir? Muhtemelen insanlar belli bir neden olmaksızın başkalarını sık sık düşünürler. Şans eseri, bu düşünceleri bazen o kişinin telefon etmesi takip edebilir. Eğer insanlar, sadece, isabetli tahminlerini hatırlayıp, isabetsiz olanları unutuyorlarsa, o zaman telepati yanılsaması, şans eseri rastlaşmayla seçici hafızanın birlikteliğinin bir ürünü olabilir.

Şekil 6.2. Telefon çağrısıyla ilgili telepati deneyimi yaşadığını söyleyen erkek ve kadınların yüzdeleriyle, diğer türlü telepati deneyimleri yaşadığını söyleyenlerin yüzdeleriyle karşılaştırılması. Bu sayılar, Ek B'de de gösterildiği üzere Arjantin, İngiltere, Almanya ve Amerika'da yapılan anket araştırmasının elde edilen ortalamalardır.

Bu ihtimali araştırmakta kullanılabilecek bir yöntem, telefon günlüğü tutmak ve telefon çaldığında, kimin aradığına dair sezgiyi telefona cevap vermeden önce yazmaktır (Elbette bu testte, arayanın kimliğini ortaya çıkarabilecek her tür sistemin devre dışı bırakılması veya gizlenmesi gerekir). Sonra görüşmenin ardından, arayanın ismi, aramanın beklenip beklenilmediği, saat ve tarih kaydedilir. Sa-

dece beklenilmeyen aramalar telepati araştırmasının kapsamına girer. Bu günlüklerden yola çıkarak, toplam başarı oranının yanı sıra arayan bireylerle ilgili başarı oranları da kolaylıkla saptanabilir.

Her ne kadar günlükler, seçici hafızayı devre dışı bırakmanın en kolay yolu olsa da, başka bir olası "normal" açıklamaya hâlâ kapı aralamaktadır. Bir kişi belli bir zamanda belli bir kişiden telefon bekliyor olabilir, ama bu beklentisinin farkında olmayabilir. Dolayısıyla, telefon geldiğinde telepatiden söz etmeye gerek yoktur, çünkü bu durumu farkında olunmayan bir beklenti açıklayabilir. Burada sorun, farkında olunmayan beklentinin anlaşılması zor bir kavram olduğudur. Bu kavram net değildir; ancak bilimsel olarak kabul edilmeyen ve test edilemeyen bir hipoteze dayanak olabilir. Nitekim şayet telefon çağrısı beklentisi bilinç dışıysa bunun gerçekten var olduğu nasıl kanıtlanabilir? Ve eğer o gerçekten varsa, bu beklentinin başka bir alternatifin değil de telepatinin bir sonucu olduğunu nereden bilebiliriz?

Bu soruları cevaplamanın en iyi yolu, istatiksel yolla değerlendirilebilecek deneysel testler yapmaktır. Ben net ve kesin, tekrarlanabilir sonuçlar vermiş, deneysel bir prosedür geliştirdim.

Deneysel Testler

Bu testlerde denekler, belli bir zamanda, dört farklı arayanın birinden bir telefon çağrısı aldılar. Denekler, potansiyel arayıcıların kimler olduğunu biliyor, ama herhangi bir testte hangisinin arayacağını bilmiyorlardı, çünkü arayan, deneyi yapan tarafından rastgele seçilmişti. Denekler telefona cevap vermeden önce kimin aradığını tahmin etmek zorundaydılar. Şans eseri doğru kişiyi bilme ihtimalleri %25 idi. Denekler, şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimalinden daha büyük bir ihtimalle isabet kaydetmişler miydi?

Araştırmacı arkadaşlarımla birlikte, bazen telefona cevap vermeden önce kimin aradığını telepati yoluyla bildiklerini savunan denekleri kaydettik. Her denek, ona, telepatik karşılık verebileceğini düşündüğü dört insanın, örneğin annesinin, kız kardeşinin ve

iki arkadaşının ismini söyledi. Elbette deneklerden, telefonlarında arayanın kimliğini ifşa eden herhangi bir sistem olmadan bu deneyi yürütmeleri istendi (Zira tüm cep telefonları arayanın kimliğini belirten sistemlere sahiptir. Biz bu sistemlere sahip olmayan kablolu telefonları kullandık).

Denek deneyi yapmaya müsait olduğu zamanı seçti ve bu zaman içinde, diyelim perşembe günü öğleden sonra saat 14.00 ila 14.20 arasında, potansiyel dört arayıcının aramaya elverişli olup olmadığını kontrol etti. Sonucu deneyi yapana bildirdi, o da daha sonra deneysel aramanın zamanını, diyelim öğleden sonra 14.15'i kararlaştırıp bunu deneğe bildirdi. Telefon görüşmesinin yapılmasından 15 dakika önce başlayan deneysel periyodun başında deneyi düzenleyen kişi, bir zar atarak 1 ila 4 arasında bir rakam seçti. Bu sayede, dört potansiyel arayıcıdan hangisinin arayacağını belirledi. Daha sonra deneyci seçilen kişiyi aradı ve ondan, kararlaştırılan 14.15 saatinde deneği aramasını ve aramadan önce de bir dakika onu düşünmesini istedi. 14.05'de diğer üç potansiyel arayıcı, deneyci onları aramadığı için seçilmiş olmadıklarını anladılar.

14.15'te telefon çaldığında, denek, bu potansiyel dört arayıcıdan birinin hatta olduğunu biliyordu ve telefona cevap vermeden önce onu tahmin etmek zorundaydı. Telefona cevap verirken, arayan henüz hiçbir şey söylemeden tahmin ettiği kişiyi bildirdi, sözgelimi "Selam, Ben" dedi. Verileri kaydederken yaşanabilecek olası dikkatsizlik hatalarına ve olası hilelere karşı, testlerin çoğu, deney süresi boyunca filme alındı. Denekler telefona cevap vermeden önce kameraya tahminlerini bildirdiler. Bazı testlerde, deneklerin yanı sıra arayanlar da sürekli filme alındı.

Eğer denekler telepati yeteneğine sahip olmayıp sadece tahminde bulunduysalar, dört potansiyel arayıcı ile doğru tahminde bulunma ihtimalleri %25'tir. Bazı denekler gerçekten de şans düzeyinde bir performans sergiledi. Ama diğerleri şansın çok üstüne çıktı. Eylül 2002'de, 65 farklı denekle bu tür 854 test yaptık. Toplam başarı oranı, %42 idi. Bu oran, şans oranı olan 1026'da 1'den

istatiksel açıdan astronomik ölçüde büyüktür.[128] Bu denemelerden, başarı oranı %40 olan 571'i filme alınmadı[129], ve başarı oranı %45 olan 237'si video kasede kaydedildi.[130] Bu testlerle ilgili ayrıntılar Ek B'de verilmiştir.

Filme alınmış araştırmalarımızın çoğu, Yorkshire, Wakefield'de yaşayan Sue Hawkslet ile yürütüldü. Sue, filme alınmamış ilk 30 deneyde, 14 kez doğru tahminde bulunup %47'lik bir başarı oranı elde etmişti. Bu sonuç, 2500'de 1 şans oranına karşı istatiksel açıdan hayli büyüktür. Daha sonra Sue'yi 100 kez teste tabi tuttuk ve tüm deneyleri video kasede kaydettik. 49 kez doğru tahminde bulundu. Şans eseri bu sonucu elde etme ihtimali 100 milyonda 1'den daha azdır. Sue bazı insanlarda diğerlerine nazaran daha başarılı çıkmıştı ve yakın bir arkadaşını %75 oranında doğru tahmin etmişti (bkz. Tablo B.4, s.409).

85 adet video kasede kayıtlı testten oluşan ikinci seride, Sue'nin toplam başarı oranı %45 idi ki, bu da şans düzeyinin oldukça üstündedir.[131] Ancak bu testlerde, sadece iki arayıcı arkadaşıydı; diğer iki arayıcı ise önceden tanışmadığı araştırmacılardı.

Arkadaşlarıyla yaptığı denemelerin %66'sında, araştırmacılarla yaptığı denemelerin ise %18'inde (şans düzeyinin altında, bkz. Şekil 6.3) doğru tahminde bulunmuştu.

Başka bir deneme serisinde, hem Sue hem de dört arayıcı bağımsız bir kameraman tarafından sürekli filme alındı. Sue denemelerin %47'sinde doğru bilmişti. Yine arkadaşlarıyla yaptığı denemelerde şans düzeyinin çok üstüne çıkmış, ama arkadaşı olmayan bir araştırmacıyla yaptığı denemelerde şans düzeyinde kalmıştı (Ayrıntılar için bkz. Tablo B.5, s.410).

Sue de dahil bazı denekler, tahminlerini kimi zamanlar diğer zamanlara oranla daha kendinden emin yaptıklarını söylemişlerdi.

[128] Bu sayı, kayda değer telepati yeteneği sergilemeyenler de dahil olmak uzere, test edilen tüm deneklerden elde edilen ssonuçları içermektedir.
[129] Sheldrake ve Smart (2003a).
[130] Sheldrake ve Smart (2003b).
[131] Binom testinde p = 0,00004.

Ayrıca kendilerine güvendikleri zaman daha fazla doğru tahminde bulunacaklarını düşünüyorlardı. Bu ihtimali test etmek için, Sue'den, telefona cevap vermeden önce tahmininden ne kadar emin olduğunu kaydetmesini istedim. Bunu, video kasede kaydedilmiş 134 denemede yaptı ve üç dereceli "güven"den birini işaretledi: "eminim", "çok emin değilim" ve "sadece tahmin ediyorum". Gerçekte, %85'lik en büyük başarıyı, tahmininden emin olduğu zamanlarda elde etti. Çok emin olmadığı zamanlardaki başarı oranı yalnızca %34 idi. Ve nihayet sadece tahmin yaptığına inandığı zamanlardaki başarı oranı %28'di. Bu oran %25 olan şans düzeyinin kayda değer ölçüde üzerinde değildir (Ek B, Tablo B.6).

Telepati sosyal ilişkilere bağlı göründüğünden, bazı arayan-denek ikililerinin diğerlerinden daha iyi bir başarı elde etmeleri şaşırtıcı değildir. Deneklerin tanıdıkları arayanlarda elde ettikleri başarıyı tanımadıkları arayanlarda elde ettikleri başarıyla karşılaştırmak için, bir deneme serisi daha yaptık. Bu seride arayanlar, deneklerin isimlerini bildiği, ama hiç karşılaşmadığı araştırmacılar, hatta bilgisayarlardı (İngiliz telekomun otomatik uyandırma servisi). Tanınmadık ve bilgisayarlarla yapılan denemelerdeki başarı oranının, tanıdık ve aile üyeleriyle yapılan denemelerdeki başarı oranından düşük olması bekleniyordu. 30 farklı deneğin arkadaşları ve aile üyeleriyle yaptığı 147 denemede, başarı oranı %83'di. Bu oran 10 milyarda 1'den daha az olan şans eseri doğru tahminde bulunma oranının çok üstündündeydi.[132] Tanınmadık insanlar ve uyandırma çağrılarıyla yapılan 109 denemede 27 doğru tahmin vardı. %24,7'e karşılık gelen bu oran neredeyse tastamam şans düzeyindeydi (bkz. Şekil 7.3.) Tanıdık insanlarla yapılan denemeler ile tanınmadık insanlarla yapılan denemeler arasındaki bu fark istatiksel açıdan hayli büyüktür.[133]

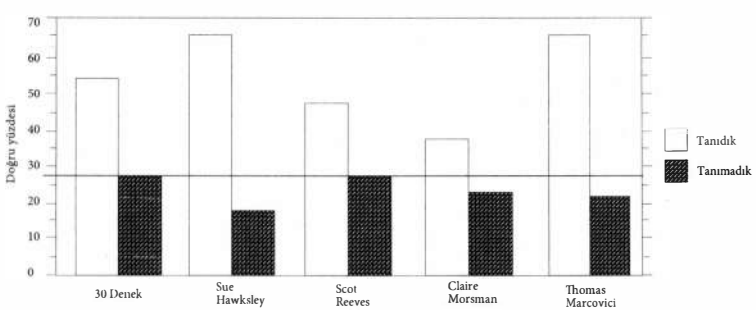
Telefon telepatisi üzerine yapılan deneyler, mesafenin etkisini veya etkisizliğini sınamak için iyi bir fırsat sunmaktadır. İngilte-

[132] Binom testinde $p = 10^{-16}$

[133] 2x2 ihtimal tablosunu kullanarak arkadaşlar ve yabancılardan elde edilen sonuçları karşılaştırırsak, ki kare = 25, 65, p = 0,0000002 (iki yönlü).

re'de yapılan deneylerde, yakındaki arayanların, daha uzaktakilere oranla daha etkili olduğuna dair bir göstergeye rastlamadık. Örneğin, denek olarak kullandığımız Pam Smart'la çalışırken, benim ondan 320km'den fazla uzaklıktayken arayan olduğum deneylerdeki başarı oranı %67 iken, 8km uzaklıktaki bir arkadaşıyla yaptığı deneylerdeki başarı oranı %50 idi.

Arayanla denek arasındaki mesafenin 20117 km'ye kadar çıktığı deneyler yapıldı. Bu, yeryüzünde bulunabilecek herhangi iki uç nokta arasındaki en uzun mesafedir. Nitekim bu deneylerde kullandığımız denekler, uç nokta olmaya yakın Avustralya ve Yeni Zelanda'dan, ayrıca Güney Afrika ve diğer uzak ülkelerden yakın zamanda İngiltere'ye gelmiş ve Londra'da yaşamaya başlamış insanlardı. Uzak ülkelerdeki arkadaş ve aile üyeleriyle yapılan deneylerde elde edilen başarı oranlarıyla, İngiltere'deki arkadaşlarla yapılan deneylerde elde edilen başarı seviyesini karşılaştırdık. 7 denekle yapılan toplam 58 denemede, binlerce kilometre ötedeki arayanlarda elde edilen başarı oranı ortalama %61 iken, İngiltere'deki arkadaşlarda elde edilen başarı oranı %36 idi (bkz. Ek B, Tablo B.8). Denekler uzaktaki arayanlarda yakındakilere kıyasla daha büyük bir başarı elde etmişlerdi. Niçin? Bunun en muhtemel açıklaması,

Şekil 6.3. Tanıdık ve tanımadık arayıcılarla yapılan telefon telepatisi deneylerinde doğru tahminlerin yüzdeleri. 30 farklı denekle filme çekilmeden yapılan deneylerin birleşik sonuçlarının, dört farklı denekle yapılan, filme çekilmiş deneylerden elde edilen sonuçlarla karşılaştırılması. Rastgele tahmin temelinde beklenen %25'lik başarı oranı yatay bir çizgiyle gösterilmektedir.

denizaşırı arayanların çoğunluğu, anneler ve erkek arkadaşlar gibi, deneklerin özellikle güçlü bir şekilde bağlı oldukları kimselerdi. Oysa İngiltere'den arayanların çoğu yeni tanışılmış kimselerdi.

Telefon telepatisindeki mesafenin etkisi genelde diğer telepati türleri üzerinde yapılan önceki araştırmalarla uyuşmaktadır. Telepatik etkiler, gerek insanlarla[134] gerekse kedi, köpek ve papağan gibi hayvanlarla yapılan deneylerde mesafeyle birlikte azalmamaktadır.[135] Bu etkiler, mekânsal yakınlığa değil de kişisel yakınlığa ve ilişkiye bağlı görünmektedir.

Telefonla yapılan deneyler, araştırma yürütmenin en basit ve en etkin yolunu sağlayacak ve bu türden testler harika öğrenci projeleri oluşturacaktır. Pratik ayrıntılar Ek A'da verilmiştir.

Kimin Telefon Ettiğini Bilen Ev Hayvanları

Dogs That Know When Theirs Owners Are Coming Home adlı kitabımda da belirttiğim gibi bazı evcil hayvanlar, belli bir kişinin ne zaman telefon edeceğini bilirler. Aslında insanlardaki telefon telepatisine duyduğum merakı uyandıran kedi ve köpeklerde gözlemlediğim kimin aradığını sezme yeteneği oldu. Çok geçmeden bunun, insanların hayvanlardan daha başarılı olduğu yedinci duyunun sadece bir yönü olduğunu kavradım.

Telefona cevap veren hayvan hakkında duyduğum ilk hikâyelerden biri, Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde görev yapan bir profesörün karısına aitti. Bana, kocasının ne zaman aradığını her seferinde bildiğini, çünkü gri renkli tekir kedileri Whiskins'in telefona koşup patilerini ahizeye attığını anlattı. "Birçok defa, ahizeyi çengelden kurtarmayı ve diğer uçtaki kocamın açıkça duyabileceği şekilde miyavlamayı başardı. Eğer telefonda başka biri varsa, Whinskins telefon çalınca hiç umursamıyordu." Whiskins, sadece kocası kampüsten evi aradığı zaman değil, iş seyahatine gittiği Afrika ve Güney Amerika'dan ararken de bunu yapıyor.

[134] Cooper (1982); Braude (1979).
[135] Sheldrake (1999a).

Bazı insanlar gibi bazı kediler de telefon çalmadan önce bile kimin arayacağını sezebilirler. Örneğin, Norfolk, Yaxham'dan Sheila Geddes'in anlattıklarına bir bakın:

> Kedimiz bay Yumuşak, evi arayacağım zamanı hep bilir, telefon masasının yanına gider, oracığa oturup miyavlardı. Bir keresinde ben Avustralya'dayken, Canberra'da saat 13.00 iken, telefon masasının üzerine zıplamış. Kocam, Canberra'da vaktin ne kadar geç olduğunu biliyordu ve Yumuşak'a "Bu doğru değil, onun sesini şimdi duyamayız" demişti. Ama ben birden uyandım ve evden çok uzakta olduğumu hissederek orada sabahın erken saatleri olduğunu düşünüp, beş dakika sonra telefon ettim. Yumuşak, sesimi duyunca sevinmişti.

Bayan Geddes ile kedisi arasındaki mesafe yaklaşık 17702km idi.

Aynı şekilde bazı köpekler belli bir insanın ne zaman aradığını o kişi binlerce kilometre uzakta bile olsa bilirler. Suffolk, Ipswich'de yaşayan Marie McCurrach'ın, oğlu on yaşında iken aileye katılan bir labrador köpeği vardı. Dört yıl sonra oğlu, deniz harp okuluna katılmak için evden ayrılmış, donanmada görev alarak Güney Afrika'ya gidip gelmeye başlamıştı.

> Ne zaman eve telefon etse, daha kimse cevap vermeden köpek telefona koşardı. Köpek başka çağrıları değil, sadece oğlumun çağrılarını dikkate alıyordu. Telefonu köpeğin kulağına götürürdük, böylece oğlum onunla konuşur o da cevap verirdi. Oğlum telefon edeceği zamanı önceden hiç söylemezdi ve beklenen zamanlarda da aramazdı. Peki herhangi biri ahizeyi kaldırmadan önce telefondakinin oğlum olduğunu köpek nasıl biliyordu?

Kediler ve insanlar gibi bazı köpekler de telefon çalmadan önce bile tepki verirler. Sözgelimi Londra, Hampstead'dan Tansy Ellison, tazısı Maisie'nin "telefonun çalmak üzere olduğunu sezdiğini" fark etmiş. "Eğer yıkarı kattaysa, aşağı inip telefonun yanına gelir veya telefon çalmadan önce havlamaya başlar. Bunu başka biri değil de sadece annem ararken yapar."

Bazı papağanlar da belli kimselerden gelen çağrılara tepki verir, hatta telefon çalmadan önce onların isimlerini bildirirler. Yorkshire, Harrogate'dan Richard Dalby'nin, Kerry adında Afrikalı gri bir papağanı vardı. Kerry, ailenin çeşitli fertlerinin, özellikle de üvey kız kardeşleri Michele ve Jeanine'nin aramalarınıa tepki veriyordu.

> Michele'nin aradığı zamanı sezgisel olarak biliyor. Telefonun çaldığını duyduğunda, "Shell" diye bağırmaya başlar, biz genelde Michele'ye kısaca "Shell" deriz. Bunu nasıl yaptığını bilmiyorum. Michele değişik zamanlarda, sabah da olabilir akşam da, haftada birkaç kez arar. Fakat Kerry bazen "Jeanine"der ve telefondaki Jeanine'dir.

Köpek ve kedilerin durumunda olduğu gibi, bazı papağanlar da telefon çalmadan önce tepki verirler. Sözgelimi, Cennecticut, Guilford'dan Lilla Cabot, kızı Jane evden ayrılıp okula gittiğinde, Amazon papağanları Phoenix'in, Jane'in birazdan telefon edeceğini bildirdiğini fark etti.

> Bir gece saat on civarında, Phoenix birden "Jane, Jane"diye seslenmeye başladı. Diğer kızım "Anne, saate bak, muhtemelen Jane arayacak!" dedi. On dakika geçmesine rağmen hâlâ arayan yoktu. Tam kuşku duymaya başlamıştım ki, telefon çaldı ve arayan Jane'di. Ona zamanlamasını sorduğumda, saat tam onda telefon etmek için ayrılmak üzereyken, arkadaşının odaya girdiğini ve kendisini on dakika oyaladığını söyledi. Kızımın ilk kez aramaya niyetlendiği zamanda Phoenix bunu bildirmiş olsa gerekti.

Veri bankamda, arayan kişiyi bilen 103 hayvan vakıası vardır; 52'si köpeklere, 43'ü kedilere, 8'i de ibikli papağan ve papağan ailesinin diğer üyelerine aittir. Ayrıca kaydedilmiş bir telefon-sezme örneği de, Pazar adında bir uzun kuyruklu maymuna, aittir. Sahibi Richard Savage, bir film-yapımı işi için evden uzağa gittiğinde, Pazar'ı İngiltere, Columbia'daki arkadaşına bırakmıştı. "Richard bana telefon etmeden birkaç dakika önce, Pazar havaya zıplayıp sesler çıkarmaya başlardı. Richard'ın telefonundan sonra hayvan-

cağız günlerce sessiz sakin durur, çalan telefonlara aldırış etmezdi, ta ki Richard'ın tekrar aramak üzere olduğu ana değin..."[136]

Bildiğim kadarıyla, şimdiye kadar hayvanlarda telefon telepatisi üzerine deneye dayalı yapılmadı. Ek A'da bu tür deneylerin nasıl yürütülebileceğini açıkladım.

Telepatik E-mailler

Telepatinin evrimi hâlâ devam etmektedir. Telefon telepatisinin peşinden genelde onunla aynı tarzda işleyen e-mail telepatisi gelir. İnsanlar, bir süredir akıllarına getirmedikleri birini düşünmeye başlarlar ve kısa bir süre sonra o kişiden bir e-mail alırlar. Örneğin Surrey'deki Christine Steel'in deneyimine bakalım: "Avustralya veya Güney Afrika'daki bir arkadaşımı düşünürüm ve ondan tam bu sırada yazılmış olduğunu gördüğüm bir e-mail alırım." Kimi zaman bu deneyim hemen hemen eşzamanlı gerçekleşir: "Birisine e-mail göndermek üzereydim ve tam yazmaya başlarken, benimle temas kurdu" (Nickolai Parker, New York).

Bazen insanlar özellikle almak istedikleri e-mail'i almak yerine, sanki sırf birisine dikkat kesilmenin ürünü olan mailler alırlar. New York'taki bir yayın müdürü bana, dosyalarını elemeden geçirirken, ilerde yazar olabilecek birinin dosyasını dikkatsizlik veya ihmal yüzünden kaybettiğinde, aylardır haber almadığı o kişiden bir e-mail aldığını anlattı.

2002'de, telefon telepatisi için yaptığım testlerde kullandığım metodu değiştirerek e-mail telepatisi üzerine deneysel bir araştırma başlattım. Her denek, e-mail gönderen olarak dört arkadaş veya aile üyesi seçti. Önceden kararlaştırılmış bir zamanda, diyelim sabahın 10.30'unda, deneyci tarafından rastgele seçilmiş bu dört kişiden biri, deneğe e-mail gönderdi ve e-mailin bir kopyasını da deneyciye gönderdi. Denek, mail gönderilmeden bir dakika önce, yani 10.29'da, tahminini deneyciye e-mailler bildirdi. Bu mesajların gönderildiği zamanlar otomatik olarak e-maillerde kaydediliyordu.

136 Steiger ve Steiger (1992), s.16.

Telefon telepatisi denemelerinde olduğu gibi, şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimali %25 idi. Eylül 2002'de, bu türden 160 deneyi tamamladım. Bu deneylerin 69'unda denekler doğru tahminde bulundular. Bu %43'lük başarı oranı şans düzeyinin çok üstündeydi.[137]

E-mail telepatisi üzerine deney yapmak nispeten basit ve ucuzdur, ayrıca harika öğrenci projelerine kaynaklık edebilir (deneysel ayrıntılar için bkz. Ek A ve devam eden bu araştırmayla ilgili son bilgiler için bkz. benim web sayfam: www.sheldrake.org).

[137] Binom testinde p = 0,0000001.

7. BÖLÜM

TELEPATİNİN EVRİMİ

Telepati birçok hayvan türünde gerçekleşmektedir. Peki telepati ne kadar yaygındır? Ve evrimsel kökenleri ne kadar geriye dayanmaktadır?

Evcilleştirilmiş çeşitli hayvanlar, insanın düşüncelerini ve niyetlerini telepatik bir biçimde sezmektedir. Çoğu vakıalar köpekler, kediler, atlar ve papağanlarla ilgilidir. Ayrıca ev hayvanı olarak beslenen diğer türlerde de ara sıra telepatiye ilişkin kayıtlara rastlanır. Bu türler arasında tavşanlar, dağ gelincikleri, elde bakılan kuzular, cockatieller, muhabbet kuşları, mynah kuşları, tavuklar ve kazlar yer almaktadır.[138]

Bu hayvanların tümü ya memeli ya da kuştur. İnsanların düşüncelerini ve niyetlerini sezen evcil sürüngenlere ilişkin güçlü kanıtlara rastlamadım. Amfibiyenler ve balıklar için de aynı şeyi söyleyebilirim.

Kovanda beslenen arıların da bazen sahiplerinin ölümüne tepki gösterdikleri söylenmektedir. Ama eldeki deliller çok güçlü değil. Bilgi almak için arıcıların çeşitli dergilerine (Scottish Beekeeper ve L'Abeille de France) başvurdum. Oğul vermenin beklenmedik bir zamanda gerçekleştiği yıllarda arıların, sahiplerinin ölümünden he-

[138] Sheldrake (1999a).

men sonra oğul verdiklerine ilişkin yalnızca üç adet ilk elden rapor aldım. Ne var ki bazı arıcılar, sahiplerinin ölümüne tepki veren arılarla ilgili anlatılanlardan kuşku duymaktadırlar; bu kişiler, ayrıca, sahiplerinin öldüğünü arılara söyleme şeklindeki eskiden yaygın olan adeti batıl inanç olarak görüp dikkate almamaktadırlar.

Arıları bir kenara bırakıp insanlar ile sürüngenler arasında muhtemel telepati meselesini de tartışmaya açık bırakırsak, insan-hayvan telepatisi örneklerinin büyük çoğunluğunu evcilleştirilmiş memeliler ve kuşlarla gerçekleştiğini söyleyebiliriz. İnsan-hayvan telepatisi nasıl ortaya çıkmıştır? Evcilleştirilmiş memeliler ve kuşlarda telepati, sırf insanın etkisi sayesinde mi gelişmiştir? Yoksa bu tür hayvanlar doğada birbirleriyle telepati kuruyorlar mı?

Köpekler çok uzun zaman önce, muhtemelen 100.000 yıl önce evcilleştirilmiştir.[139] Kediler ve atlar nispeten daha yakın zamanda, muhtemelen 5000 yıl önce evcilleştirilmiştir.[140] Bu türlerde telepati, belki de nesiller boyu insanlarla etkileşim içerisinde yaşamanın sonucunda gelişmiştir. Doğal, hatta kasti ayıklanma için geniş bir zaman dilimi ve birçok fırsat mevcuttu. Ama bu sav papağanlar için geçerli değildir. Bügün evde beslenen pek çok papağan, doğada henüz gençken yakalanmıştır ve evcilleştirilmiş atalara sahip değildir. Doğada yakalanan Afrikalı gri papağanların Amerika'ya ithal edilmesi henüz 1993 yılında yasaklandı ve halihazırda beslenen kuşlar, en fazla bir veya iki nesil doğal ortamlarından uzaklaştırılmıştır. Pek çok hayvan yetiştiricisi, hâlâ, doğada yakalanmış Afrikalı gri papağan beslemektedir. İnsanlar ile papağanlar arasındaki telepatik iletişim, evcilleştirme altında pek çok neslin genetik ayıklanmaya uğramasıyla açıklanamaz.

Ayrıca, insanlar tarafında büyütülen bazı vahşi hayvanlar, koruyucularıyla güçlü bağlar kurarlar ve Joy Adamson'un aslan yavrusu Elsa gibi (bkz. s/129) doğaya döndükten sonra bile bu telepatik bağlantıyı muhafaza edebilirler.

[139] Morell (1997).
[140] Clutton-Brock (1981).

Her halükârda, evcilleştirilmiş hayvanlar, telepatik yeteneklerini insanlardan almış olamazlar. Kediler, köpekler, atlar ve papağanlar genelde telepatik etkilere karşı insanlara nazaran daha duyarlıdırlar. Bu asimetri, veri bankamda da açıkça görülmektedir. Veri bankamda, insanlardan hayvanlara yönelik telepati örneklerinin sayısı 2731 iken, hayvanlardan insanlara yönelik olanların sayısı 251'dir. Ayrıca İngiltere ve Amerika'da rastgele yapılan incelemelerde, hayvan sahiplerinin söylediklerine göre, hayvanlar sahiplerinden daha telepatiktir.[141]

Dolayısıyla, hayvanlardaki telepati, evcilleşmenin kendine has bir özelliği olarak görünmemektedir. Belki de doğal koşullarda çok çeşitli türdeki hayvanlar, sosyal gruplarının diğer üyeleriyle telepati kurabiliyorlar. Telepatinin evcilleşmeye bağlı olarak görünür hale gelmesi, büyük olasılıkla, hayvanların doğadaki atalarında zaten mevcut olan telepati yetenekleriyle alâkalıdır.

Hayvan-hayvan Telepatisi

İster evcilleştirilmiş isterse de vahşi hayvanlar arasında olsun, hayvan-hayvan telepatisi üzerine pek fazla araştırma yapılmamıştır. Yine de, Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda da belirttiğim gibi, ara sıra kaydedilen gözlemler, köpeklerin güçlü şekilde bağlı oldukları kimselerden telepatik biçimde etkilendiklerini göstermektedir. Diğer türlere ait hayvanlar da sosyal gruplarının üyeleriyle telepatik iletişim kurabilmektedirler. Hayvan-hayvan telepatisi üzerine yapılmış sadece üç tane resmi deney biliyorum ve bu deneylerin hepsi de aynı sonucu işaret ediyor.

Birincisinde, New York'da köpeklerle yapılan deneylerde, bir anne boxer, oğlundan ayrı bir odada tutuldu. Daha sonra oğlu belli zamanlarda deneyci tarafından "korkutuldu" Hayvancağız korkudan çömelince, aynı anda öteki odadaki annesi de çömeldi.[142]

[141] Sheldrake ve Smart (1998); Sheldrake, Lawlor ve Turney (1998); Brown ve Sheldrake (1999).
[142] Wylder (1978).

İkincisinde, İngiliz at eğiticisi Henry Blake, bir arada yaşamış kız kardeşler ve erkek kardeşlerden oluşan at çiftlerini kullanarak atların telepati yeteneğini test etti. Toplam 119 testte, at çiftlerinin üyeleri, birbirlerini görüp duyamayacakları şekilde ayrı tutuldular. Blake, testlerin %68'inde, at çiftinin bir üyesi beslendiğinde, idman yaptığında veya endişelendiğinde diğer üyenin de aynı zamanda tepki verdiğini bulguladı. Ayrıca Blake birbirlerine düşman olan atlardan oluşan çiftlerlerle kontrol testleri de yaptı; 15 testen sadece birinden olumlu sonuç çıktı. Blake, birbirlerine bağlı atların telepatik iletişim kurabildikleri sonucuna vardı ve bu tür bir iletişimin onların doğada hayatta kalmalarında kilit bir rol oynayabileceğini ileri sürdü. Sözgelimi bir at sürüsü dağılabilir, bazı üyeler birbirlerinin görüş ve duyuş alanının dışına çıkabilirler. Telepati yoluyla uyarıda bulunma yeteneği, sürüdeki üyelerin, normal duyusal iletişim alanının dışında bile olsalar birbirlerini tehlikeye karşı uyarmalarına imkân tanıyabilir.[143]

Üçüncüsünde, Fransız bilim adamı René Peoc'h, aralarında güçlü bir bağ olan tavşanların telepati yoluyla iletişim kurduklarını göstermiştir. Deneylerinde, tavşanların stres hali, kulaklarından geçen kan akımının ölçülmesiyle sürekli izlenmişti. Peoc'h aynı kafesi paylaşan kardeş yavru tavşan çiftlerini, farklı kafeslerde tutulan kontrol çiftleriyle karşılaştırdı. Tavşanlardan biri stres yaşadığında[144], kulağındaki kan akımı azalıyordu ve genelde üç saniye içinde diğer tavşanın kulağındaki kan akışında da benzer bir azalma görülüyordu. Kontrol çiftleri böyle bir bağlılık sergilemedi.[145]

Hayvan Sürüleri ve Kümelerinde Telepati

Doğadaki hayvan sürüleriyle ilgilenmiş doğa bilimcileri ve avcılar, bir veya daha fazla hayvan tehlike duygusuna kapıldıktan sonra, tüm sürünün alarm durumuna geçip bulundukları yerden hemen uzaklaştıklarını sık sık gözlemlemişlerdir. Elbette, çoğu du-

[143] Blake (1975).

[144] Herhangi bir özel stres uyarımı ile hayvana stres verilmedi, daha ziyade hayvan çevresiyle etkileşim içindeyken stres kendiliğinden oluştu.

[145] Peoc'h (1997).

rumda, bu uyarı sinyalleri, normal duyu ipuçlarıyla açıklanabilir. Ama bazen uyarının aşikâr bir duyusal iletişim biçimi olmaksızın sessizce ve hızla yayıldığı görülmektedir. Amerikalı doğa bilimcisi William Long, Kanada'daki ren geyiği ve boynuzlu geyik sürülerini izlerken bu olguyu defalarca gözlemlemişti. Long, tüm sürünün telepatik bir biçimde bulundukları yerden uzaklaşmaya yönelik bir itki hissettiği ve sorgulamadan bu itkiye uyduğu sonucuna ulaştı.[146] Belki de insandaki panik duygusunun evrim süreci içerisindeki kökleri bu türden bir kolektif davranışta yatmaktadır. Long, ayrıca Kanada'daki kurt sürülerinin davranışını da günlerce peşlerine takılmak suretiyle incelemişti. Sürünün üyelerinin birbirlerinden uzakta olsalar dahi birbirleriyle nasıl temas kurduklarına özel bir dikkat göstermişti. Sürüden ayrılan kurtlar, diğerlerinin nerede olduklarını biliyorlardı. "Kış zamanında, bozkurtlar genelde küçük sürüler halinde dolaştıklarından, yalnız veya sürüden ayrılmış bir kurt, diğer kurtların nerede avlandıklarını, avare avare mi dolaştıklarını yoksa yuvalarında mı dinlendiklerini bilir. Bir tür bağ, çekim ya da sessiz iletişim sayesinde onları bir haftadır görmediği ve bu süre boyunca onlardan kilometrelerce uzaklaşmış olduğu halde, günün veya gecenin herhangi bir saatinde dosdoğru onların yanına gidebilir.[147] Long, bu davranışın, kurtların her zamanki güzergâhlarını takip etmek, kokusunu izlemek veya uluma ve benzeri sesleri duymakla açıklanamayacağını tespit etti.[148]

Her ne kadar uzaktan kurulan bu bağlantıları incelemeye ve nasıl işlediklerini anlamaya henüz başlamış sayılmasak da, bu bağlantılar, hayvan topluluklarının normal bir özelliği olabilir.

Kuş Sürüleri

Sığırcık kuşu gibi bazı kuş türleri, çarpıcı bir koordinasyonla uçan, birbirlerine hiç çarpmadan yönlerini neredeyse aynı anda değiştiren sürüler oluştururlar. Peki bunu nasıl yapıyorlar?

146 Long, 1919, s.101-5.
147 A.g.e, s.95.
148 Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sheldrake (1999a), 13.Böl.

Kuş sürülerinin hareketlerinin detayları hakkında şaşırtıcı ölçüde az sayıda inceleme bulunsa da, sürü davranışının benzerini bilgisayarda yapmaya yönelik bazı çabalar sarf edilmiştir. Craig Reynolds, 1980'lerde bu modellerin en iyi bilinenini geliştirip, buna boidler adını verdi.[149] Bir örneği internette görülebilir.[150] Bu model elbette sadece iki boyutludur, ama ilk bakışta sürü davranışını hayli etkileyici bir biçimde taklit etmektedir.

Boidler modeli "birey temelli"dir, yani boidleri tek tek ele alarak başlar. Her bir boid, şu üç basit ilkeye göre davranmak üzere programlanır:

1. Komşularına çok yakın olmaktan sakın.
2. Komşularının başını çektiği ortalama yönü takip et.
3. Komşularının ortalama konumlarına doğru yönel.

Bu ilkeleri takip eden bir boid topluluğu, bilgisayar ekranında bir sürü gibi davranabilmektedir. Bu simülasyon sonucu "beliren davranış", bir bütün olarak sürünün davranışının, başka herhangi gizemli bir düzenleyici ilkeye ihtiyaç kalmadan, basit ilkeler uyarınca birbirleriyle etkileşime giren bireylerin ürünü olduğunu göstermektedir. Ancak bu model her ne kadar, bilgisayar programı için doğru olsa da, üç boyutlu gerçek sürülerin davranışını pek yansıtmamaktadır. Reynolds, boidler programını, komşu birimlerin basit ilkeler uyarınca "etkileşim" kurdukları iki boyutlu bir modeli olarak, "yapay hayat"a dayanan bir bilgisayar programı ekolünden yola çıkarak geliştirmişti. Özel efektörler, bu tür programları, Aslan Kral ve Batman'ın Dönüşü gibi filmlerde sürülerin animasyonlarını yapmak için kullanırlar.

Boid türünde bilgisayar modelleri iki boyutlu animasyonlar üretmekte faydalıdır, ama biyolojik açıdan çok yetersizdir. Gerçi gerçek kuş sürülerinin davranışı hakkında şaşırtıcı derece az çalışma yapılmışsa da, boid tarzı modellerin dayandığı komşu-komşu

[149] Carlson (2000).

[150] www.red3d.com/cwr/boids. "Etobur boids"in Ariel Dolan tarafından daha karmaşık bir modeli için bkz. www.aridolan.co/eFloys.html.

türü etkileşim biçimininin geçersiz olduğunu söylemeye yetecek kadar bilgimiz vardır.[151]

Örneğin, 1980'lerde, biyolog Wayne Potts, Washington, Puget Sound'daki büyük kum çulluğu sürülerinin kümeleşme davranışını filme aldı. Çok hızlı bir şekilde ard arda pozlarla film çektiğinden, hayvanların görüntüleri, sürünün nasıl oluştuğunu ayrıntılı şekilde incelemeyi mümkün kılacak şekilde yavaşlatılabiliyordu (Kum çullukları sahil şeritlerinde yaşayan, kırmızı sırtlı, küçük hayvanlardır). Potts, sürünün bütün hayvanlarının yönünün değişmesinin, tam olarak aynı anda gerçekleşmediğini; ilk önce tek bir kuşun veya birkaç tanesinin yön değiştirmeye başladığını gözlemledi. Bu başlangıç noktaları sürünün herhangi bir yerinde olabiliyordu ve buradan bir dalga gibi sürünün tamamına yayılıyordu. Bu "manevra" dalgaları çok hızlıydı ve bir komşudan diğerine geçmesi ortalama 15 milisaniyeyi (saniyenin 15 binde biri) alıyordu.

Potts, ani bir uyarma ne kadar hızlı tepki verdiklerini saptamak için yakaladığı çullukları laboratuvarda test etti. Kuşlar, ani bir ışık çakmasından ortalama 38 milisaniye sonra ürkme tepkisi vermişlerdi. Bu, onların komşularına tepki vererek yönlerini değiştirmediklerini göstermektedir, çünkü yön değiştirmeye başlamaları, asgari tepki süresinden çok daha hızlı gerçekleşmektedir.

Potts, kuşların, yakın komşularına değil, bir bütün olarak "manevra dalgasına" tepki verdikleri ve dalganın gelişini sezerek uçuş tarzlarını ayarladıkları sonucuna ulaştı. Manevra dalgası algısının görsel olduğundan emindi. Yine de, görme yoluyla sürünün diğer kısımlarına tepki vermek, 360 derecelik bir alana hâkim olacak, kesintisiz ve göz kırpmaksızın sürdürülen bir bakışı gerekli kılmaktaydı. Kesintisiz bir dikkatin olduğu varsayıldığında bile, kuşlar arkadan gelen dalgalara tepki verirken bu nasıl gerçekleşiyordu? Hiçbir kuş, gözleri ister baykuş gibi önde; isterse de kaz, çul-

[151] Bir güvercin sürüsünün iki kamerayla üç boyutlu incelenmesine bir örnek için bkz. Pomeroy ve Heppner (1992). Ve sürü ve diğer hayvan topluluklarına dair bir inceleme için bkz. Parrish ve Hammer (1997).

luk ve sığırcık kuşu gibi başının iki yanında olsun, 360 derecelik bir bakış açısına sahip değildir.

Sözgelimi Kanada kazının, her bir gözü 135 derecelik bir bakış açısına sahiptir, bu durumda iki gözün bakış açısının başın önünde çakışmasıyla, 40 derecelik bir bakış açısına sahiptirler. Başka bir deyişle, iki gözle birden görebildikleri 40 derecelik bir bakış açıları vardır. Öte yandan Kanada kazının başının arkasında 58 derecelik bir kör alanı vardır.[152] Bu kör alana rast gelen herhangi bir şeyi muhtemelen göremezler, çükü başın arka tarafı görüşü engeller, tıpkı gözlerimizi döndürüp arkaya bakmaya ne kadar gayret edersek edelim, başımızın, arkamızı görmemizi engellediği gibi. Kazlar genelde V şeklinde uçar ve V pozisyonunun açısı, normalde 30 ila 40 derece arasındadır.[153] Bu, kazların önlerindeki kuşları görebildikleri, ama kafalarını 45 derece döndürmedikleri sürece, yan sıradaki kuşları göremedikleri anlamına gelmektedir. Yine de kazlar ve ördekler gibi V şeklinde uçan sürüler, liderlerini izleyerek görsel yolla koordinasyon sağlayabilirler.

Öte yandan, çulluk ve sığırcık kuşu gibi kuşlar diziler halinde uçmaz ve liderlerini takip etmezler. Sürünün arkası da dahil her yönden gelebilecek manevra dalgalarına tepki verirler. Eğer arkalarındaki kuşları görmek zorunda kalsalardı, bu mümkün olamazdı. Ama ancak bu kuşlar, sürü alanının içindeki değişimleri doğrudan duyumsuyorlarsa, o zaman davranışlarını anlama imkânımız söz konusu olabilir.

Bir grup doğa bilimci yıllardır, uçan sürülerin yönlerindeki değişimlerin, "ortak düşünme" veya telepatiye bağlı olacak denli hızlı gerçekleştiğini öne sürmüşlerdir.[154] Benim teorim, kuş sürülerinin gerçekten de sürülerin morfik alanları yoluyla telepati sayesinde organize oldukları yönündedir (Morfik alanların yapısını A New Science of Life ve The Presence of the Past adlı kitaplarımda

[152] Heppner, Convissar, Moonan ve Anderson (1985).
[153] Gould ve Heppner (1974).
[154] Örneğin, Selous, (1931).

ele aldım ve elinizdeki kitabın 19. bölümü'nde bu konuya kısaca değindim). Morfik alanların iki rolü vardır.

Birincisi, sürü alanları bireylere, sürüdeki diğer kuşların nasıl hareket ettiğini yorumlama ve buna göre tepki verme imkânı tanır. Değişik türler değişik sürü alanlarına sahiptir: Sözgelimi, kaz sürüleri V şeklinde iken, çulluk ve sığırcık kuşu sürüleri nispeten şekilsizdir ve bu sürülerdeki kuşlar lideri takip etmezler. Kuşlar türlerine bağlı olarak, sürünün geri kalanının hareketini farklı şekillerde yorumlar ve buna göre tepki verirler.

Sürü alanlarının yapıları kalıtsaldır. Değişik türler değişik çeşitlerde sürü alanına ve sürü dinamiğine sahiptir.[155]

İkincisi, sürünün morfik alanı, bu alan içindeki kuşların hareketlerini düzenler. Elbette ki, görsel uyarımlar önemli bir rol oynamaktadır, ama bunlar tek başına sürünün koordinasyonunu açıklayamaz. Sürü alanının, tekil kuş alanları üzerinde doğrudan bir etkisi olabilir; tıpkı bir mıknatısın alanının, hem bu alan içindeki küçük çekim "alanları"na bağlı olması hem de onları etkilemesi gibi. Çekim alanları bir bütün halindeki mıknatısın içindeki küçük mıknatıslara benzer.

Yeni nesil bilgisayar modelleri, sürüleri alanlar açısından modelleme yoluyla boid-tipi modellerin sınırlarını aşmaya çalışmıştır. Bazı modeller, demir çubukların manyetikleşme biçiminin bir benzerini esas almıştır. Tekil alanlar rastgele yönlendirildiğinde, çubuk bir bütün olarak manyetik olmaz. Çubuk manyetikleştiğinde,

[155] Halihazırda kabul gören teoreme göre sürü davranışındaki kalıtsal farklılıklar genlerde kaydedilmiştir. Sürü davranışının bu "genetik programı", yapay hayata dayalı "boidler" modelindekilere benzer, birey temelli programlarla sürülerin oluşmasına yol açmaktadır. Sürü davranışını bu programlarla açıklamanın zorluğu bir yana, genetik programların salt metafor olması da başka bir sorundur. Genlerin gerçekte yaptığı şey, proteinlerdeki amino asitlerin sırasını şifrelemektir. Belli proteinlerin yapılması beynin bu şekilde gelişmesine nasıl yol açar? Ve sonra bu proteinler sürülerdeki belli hareket biçimlerini nasıl doğurabilir? Ayrıca bu hareketlerin kuşların görsel dünyasına temel teşkil eden beynin içindeki bazı içsel sembollerle düzenlendiği sanılmaktadır. Bu nasıl işlemektedir? Cevaplanmayı bekleyen pek çok derin soru vardır. Standart görüş son derece tartışmalıdır ve yeterli kanıta sahip değildir.

alanlar belli bir model içinde sıralanır, diğer alanlar bu modeli izler ve birden tüm alanlar aynı yönde sıralanır. Sonra çubuğun içinde ve çevresinde, spesifik bir manyetik alana sahip bir mıknatıs oluşur. Bir bütün olarak mıknatısın alanı tekil alanlardan meydana gelir ve sonuçta bu alanları etkiler ve düzenler. Aynı şekilde, bir kuş sürüsünün alanı da, hem bu alan içindeki bireylerin alanlarına bağlıdır hem de o alanları etkiler.

Diğer sürü alanı modelleri ise sıvıların akışını esas alır. Fizikçiler akışı modellendirirken, işe tekil atomlardan ve moleküllerden değil, bir bütün olan sıvıdan başlarlar.[156] Oregon Üniversitesi'nde fizikçi olan John Toner, bu iki tür alanı birleştirerek kuş sürüsü davranış modelleri geliştirmiştir.[157] Bu bilgisayar modellerinde, grup içinde dalgalar, alacakaranlıkta uçan sığırcık kuşu sürülerindeki dalgalanmalar gibi yayılır.

Eğer kuş sürülerinin uçuşu morfik alanlarla koordine ediliyorsa, bu alanlar, kuşları diğer etkinlikleri sırasında da temas halinde tutabilir. Sözgelimi, bir grup kuş yiyecek bulmaya gittiğinde, gurubun bazı üyeleri iyi bir yiyecek kaynağı bulmuşsa, bu keşif dağınık duran sürünün alanıyla yayılabilir ve gurubun diğer üyelerini bu keşiften haberdar edebilir.

Doğa bilimci William Lond kuşların, yiyecek bulma olayına gerçekten de bu şekilde tepki verdiklerini gözlemlemişti. Vahşi kuşları düzensiz aralıklarla beslemiş ve birkaçı yiyecek bulduğunda, hemen diğerlerinin de ortaya çıktığını fark etmişti. Bunda bir gizem söz konusu değildir, çünkü sonradan gelen kuşlar, beslenen kuşları görmüş veya seslerini duymuş olabilirler. Fakat Long, kuşların kırsal alana çok dağınık bir şekilde yayıldıkları zamanlarda bile, yiyecek bulunduğunda çabucak ortaya çıktıklarını gözlemle-

156 Schechter (1999).

157 "Bizim modelimiz, üzerine basınç uygulanabilen basit bir sıvı için bulunmuş Navier-Stoke eşitliğiyle, ferromıknatıstaki spinler için öne sürülen basit boşalma modelinin özelliklerini birleştirmektedir." Bkz. http: //materialscience@uoregon.edu/toner.html

mişti. Long, pek çok gözlemden sonra, beslenen kuşların "sessiz bir yiyecek çağrısı" gönderdiği veya heyecanlarının telepatik bir şekilde dışarıya yayıldığı sonucuna vardı. Bu etkinin "olası tüm görüş ve duyuş alanının dışında bulunan, uzaktaki, uyanık ve duyarlı diğer aç kuşlar" tarafından hissedildiğini ileri sürdü.[158]

Balık Sürüleri

Uzaktan bakılınca balık sürüsü tek bir organizma gibi görünür.[159] Bu sürünün üyeleri birbirlerine az ya da çok paralel, yön değiştiren ve hızla geriye dönen kalabalık gruplar halinde yüzerler. Ringa ve uskumru dahil çoğu türler, lideri olmayan sürüler oluşturur.

Sürü bir avcının tehditi altındaysa, savunmaya yönelik çeşitli davranış biçimleri sergiler. Görülmeye en değer olanı, saldırıya uğrayan sürüdeki her bir balığın, sürünün merkezinden bir ok gibi uzaklaştığı, aniden dağılma davranışıdır. Bu süre içinde balıklar, saniyede on ila yirmi kat vücut uzunluğu kadar yol katedebilecek bir hıza ulaşabilir. Buna rağmen çarpışmazlar. "Saldırıya uğrayan her balık yalnızca nereye doğru yüzeceğini bilmekle kalmaz, komşularının da nereye doğru yüzmeleri gerektiğini bilir."[160] Bu davranış basitçe, komşu balıktan alınan duyusal bilgiyle açıklanamaz; çünkü hareketler, sinir uyarımlarının gözden beyne ulaşmasına, oradan da kaslara gitmesine imkân tanımayacak denli hızlı gerçekleşir.

Kuş sürülerinde olduğu gibi, balık sürülerini modellendirme çabalarının çoğu, gerçek balıklar üzerinde yapılmış fiili gözlemlerden ziyade, "yapay hayat"a dayalı bilgisayar programlarından yola çıkmıştır. Bu bilgisayar modellerinde, boid modellerinde olduğu gibi, iki boyutlu "sürü"deki sanal balık, hemen yakınındakilerin konumuna ve davranışına göre hareket etmeye programlanmıştır.[161] Daha karmaşık modellerde, her bir balık, bütün balıkları

158 Long (1919).
159 Wilson (1980).
160 Partridge, "Schooling", In: McFarland (1981).
161 Huth ve Wissel (1992). The Virtual Fishtank adındaki Boston Bilim Müzesi'ndeki sergi hakkında bilgi için bkz. www.mos.org

birbirine bağlayan bir alan sayesinde, sürüdeki diğer üyelerin etkilerine tâbi kılınmaktadır.[162]

Balıkların sürüleşmesini açıklama çabalarının çoğu, üyelerin, görme ve bedenlerinin iki yanı boyunca uzanan basınca duyarlı organlarla sudaki basınç değişimlerini saptama suretiyle diğer balıklardan gelen duyu bilgilerine tepki verdiklerini kabul etmektedir. Ne var ki balıklar gece de yüzmeye devam ederler, dolayısıyla görme zorunlu değildir. Laboratuvar deneylerinde, balıklara, onları geçici şekilde kör eden, şeffaf olmayan kontakt lensler takıldı. Bu durumda bile sürü oluşturabildiler ve sürünün içindeki konumlarını muhafaza edebildiler.

Belki de balıklar, basınç değişimlerini saptayarak komşularının konumunu tespit edebiliyorlardır. Nitekim bu fikir, balıkların solungaç kısmında yer alan basınca duyarlı organlarının sinirleri kesilerek laboratuvar deneylerinde test edildi. Bu balıklar da sürü oluşturabildiler.[163]

Kuş sürüleri gibi balık sürülerinin de morfik alanlar yoluyla koordinasyon kurduklarını ileri sürüyorum. Bu alanlar, hem her bir balığın duyu bilgilerine yanıt verme biçimini şekillendirir hem de onun, normal duyuları işlemediğinde bile çevresindeki alana doğrudan tepki vermesini sağlar.

Sosyal Böcekler

Termit, karınca, yaban arısı ve normal arı toplulukları sık sık organizmalara benzetilmiş ve süper organizmalar diye nitelendirilmiştir. Bu türlere mensup bazı topluluklar, milyonlarca böceğin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu topluluklar ince iş ve emeğin ürünü olan büyük yuvalar yapar, karmaşık bir iş paylaşımı sergiler ve ürerler.[164]

[162] Örneğin bkz. Niwa (1994).
[163] Partridge, "Schooling". In: McFarland (1981).
[164] Hölldobler ve Wilson (1994).

Dogs That Know When Their Woners Are Coming Home adlı kitabımda, sosyal böceeklerin, diğer sosyal hayvanlar gibi sosyal grupları içinde morfik alanlarla birbirlerine bağlandıklarını öne sürdüm. Morfik alanlar, sosyal organizasyonun "programlar"ını ve alışkanlık biçimlerini taşır. Örneğin, morfik alanlar, yuva ve diğer yapılar inşa eden sosyal böceklerin inşa faaliyetini düzenler. Morfik alanlar yuvanın görünmez bir kopyasını taşır. Koloninin morfik alanı sadece tek tek böceklerin içinde değil, daha ziyade grubun morfik alanının içindedir. Bu alan uzay-zaman içinde yayılmış bir örüntüdür, tıpkı güneş sisteminin kütle çekim alanının sadece tek tek güneş ve gezegenlerin içinde kalmayıp, bunların tümünü kapsaması ve hareketlerini düzenlemesi gibi.

Sosyal böcekler bilindik duyular aracılığıyla çeşitli şekillerde iletişim kurabilirler; örneğin, kokuyu takip etme, dokunma, görme veya yiyecek bulup geri dönen bal arılarının yiyeceğin yönünü ve mesafesini haber vermek için kullandığı "sallanma dansı" gibi. Öte yandan tüm bu duyusal iletişim biçimleri grubun tek tek bireylerinin morfik alana bağlı olması sayesinde işler. Bu alan, böceklerin, koku izleri, dans türleri ve benzeri şeyleri yorumlamasına ve buna göre tepki vermesine imkân tanır.

Duyu iletişimi; örneğin termitlerin, yüksekliği 3 metreyi bulan, odalar ve tünellerle dolu, hatta havalandırma kanallarıyla donatılmış mucizevi yapları nasıl inşa ettiklerini açıklamakta büsbütün yetersiz kalmaktadır. Bu böcek şehirleri, tek tek bireylerin hayat tecrübesinin çok ötesinde, kapsamlı bir plana sahiptir.[165] Böceklerin faaliyetlerinin koordinasyonunun, normal duyularla açıklanamayacak, alan-benzeri etkilere bağlı olduğuna ilişkin kanıtlar mevcuttur.[166]

Sosyal Alanlar Yoluyla Telepati

İster toprak yığınları inşa eden termitler, sürüler halinde dolaşan balıklar, sürüler halinde uçan kuşlar, tehlikeden kaçan hayvan

[165] von Frisch (1975).
[166] Marais (1973). Ayrıca bkz bu çalışmanın incelenmesi için Sheldrake (1994),3.Böl.

sürüleri, avlanmaya çıkan kurtlar isterse de insan toplulukları, futbol takımları ve aile grupları olsun; sosyal grupların morfik alanlarının her bir hayvanın davranışını ve faaliyetlerini düzenlemeye yardım ettiğini iddia ediyorum. Sosyal alanlar grubun üyelerini birbirine bağlar ve normal duyuların üstünde ve ötesinde iletişim biçimlerine imkân tanır. Sosyal grupların bu morfik alanlarında telepatinin evrim sürecindeki temelini buluruz.

Sosyal alanlar doğal ayıklanmaya tâbidir; öyle ki, başarılı sosyal organizasyon modelleri ayakta kalır ve bunların morfik alanları tekrarlanarak güçlenir. Elbette ki bu başarılı modellerle ilişkili genler desteklenir ve bu genlerin nüfus içinde rastlanma sıklıkları artma eğilimi gösterir.

Telepati, grubun üyelerine, diğerlerinin hareketleri ve faaliyetlerine göre davranma ve onların duygularına, ihtiyaçlarına ve niyetlerine karşılık verme imkânı tanıyan bir yedinci duyu biçimidir. Telepati yoluyla aktarılan duygular arasında; korku, uyarı, heyecan, yardım çağrıları, belirli bir yere davet etme, varış, gidiş, sıkıntı ve ölümü sezme vardır. Telepatini en görülmeye değer örnekleri, 3.,4., 5. ve 6. bölümlerde incelediğim gibi, grubun üyeleri birbirlerinden çok uzakta, bilinen duyuların alanının dışında iken gerçekleşir.

Sosyal grubun üyeleri birbirlerinden uzakta olduklarında, sözgelimi yaralı bir kurt sürünün geri kalanından ayrıldığında, yine sosyal grubun bir parçası olarak kalır, gruba morfik alanla bağlıdır. Bu alan bozulmaz, sadece genleşir. Söz konusu alan, her bir bireyi grubun geri kalanına bağlayan ve bireyler arasında bir iletişim kanalı gibi işlev gören, görünmez bir tel olarak düşünülebilir.

Bu türden genleşmiş bir alanla birbirine bağlanmış organizmaların birinde meydana gelen herhangi bir değişim, bu alan yoluyla, alana bağlı olan diğerlerini etkiler. Bu bağlantılar insanlara ve hayvanlara; uzaktan yapılan çağrılara (3. ve 6.Bölümler), bağlı olunan bir grup üyesinin sıkıntısına veya ölümüne (4.Bölüm) ve grubun uzaktaki bir üyesinin niyetlerine (5.Bölüm) karşılık verme imkânı tanır.

Normal İletişimde Telepati

Uzaktan sürdürülen telepatik iletişimi tespit etmekten daha da zoru; telepatinin, normal duyu iletişiminin alanı içinde, birbirlerine yakın olan sosyal grup üyelerinin arasındaki iletişimdeki rolünü tespit etmektir. Normal duyu kanallarıyla yapılan iletişim ve telepati birbirini dışlayan olgular değildir. Birini konuşurken gördüğümüzde bu, onun aynı anda etrafına bakmadığı veya koku almadığı anlamına gelmez. Nasıl ki bilinen duyular genelde birbirlerini dışlamadan, ortak işliyorsa, yedinci duyu da diğer duyularla birlikte, onlara alternatif olmadan işleyebilir.

Hayvanlar grubun diğer üyelerinin çağrılarını duyabilir ve onlardan gelen görsel sinyalleri görebilirler. Bununla birlikte bu seslerin ve sinyallerin ifade ettiği şey telepatik bilgi aktarımıyla da iletiliyor olabilir. Aynı şekilde, sürüdeki bir kuş veya balık, grubun diğer üyelerinin nasıl hareket ettiğini görebilir, ama tepki verme biçimi grubun morfik alanına ve söz konusu kuşun veya balığın grup içindeki konumuna bağlıdır.

Dolayısıyla, hayvanlar veya insanlar normal duyularla temas kurduklarında telepati; niyetlerin, hayallerin ve düşüncelerin normal aktarımında esaslı bir rol oynayabilir. Örneğin, iki insan sohbet etmek için oturduğunda, sadece duyulan ve söylenen sözcükler yoluyla temas kurmazlar, beden dili, görsel etkileşim, paylaşılan ortam ve benzeri şeyler yoluyla da temas kurarlar. Eğer birbirlerini çok iyi tanıyorlarsa, duygusal bağlarla ve ortak anılarla da birbirlerine bağlıdırlar. Tüm bunlar telepati için elverişli koşullardır ve duyguları, hayalleri, kavramları ve düşünceleri aktar mayı destekler. 2.Bölümde bu ilkelerin, anne babalarla çocuklar, eşler, terapistlerle danışanlar, matematikçiler, binicilerle atlar, insanlarla köpekler arasında düşünce ve niyetlerin aktarılmasına nasıl uygulanabileceğini görmüştük.

Demek ki sıradan normal iletişim hem bilindik yollardan duyularla hem de telepati yoluyla bilgi aktarımını içerebilir. Her ne kadar telepati farkedilmeden sürekli gerçekleşse de, kendini sadece normal duyu kanallarının azaldığı veya ortadan kalktığı zaman gösterir. Genelde diğer duyularla birlikte işler, onların taşıdığı bil-

ginin yorumlanmasını ve benimsenmesini sağlar. 1. ve 2.Bölümlerde ele alınan düşünce aktarımı türündeki telepati, normal iletişimin sınırlandırılmış bir çeşidir.

İki insanın arasında ne kadar büyük bir uyum varsa, o kadar çabuk telepati kurulur. Örneğin, tahmin oyunlarında, bazı anne baba ve çocuklar, karşıdakinin iletmek istediği şeyi neredeyse anında kavrarlar (bkz. s/62). Uç örneklerde insanlar, hiçbir kelime ve mimik olmadan karşıdakinin düşüncelerini ve niyetlerini sezerler (bkz. s/53-56). Aynı şey, hiçbir işitsel iletişim olmadan diğer kişinin zihnindekini okuma durumunda da yaşanır (bkz. s/51-53). Deneklerin ayrı odalara konulduğu deneylerde olduğu gibi, kelimeler ve mimikler yoluyla gerçekleştirilen iletişimin tamamen ortadan kalktığı durumlarda, normal iletişimin telepatik yanı duyusal yandan ayırt edilebilir. Ancak normalde iki kişi arasındaki bağı korumaya yardım eden duyusal bağlantı olmayınca telepatinin etkisi azalabilir.

Zihinler sosyal alanlar yoluyla bağlantı kurar. Zihinler ayrıca dikkat yoluyla yayılır, organizmaları çevreleriyle irtibatlandırır. Ne zaman bir şeyi görsek zihnimiz, beynimizin ve bedenimizin ötesine uzanır. Giriş bölümünde de belirttiğim gibi, görme iki-yönlü bir işlemidir: ışığın içeriye yönelik hareketi ve görüntülerin dışarıya yansıması. Çevrenizde gördüğünüz her şey, bu sayfa da dahil, zihninizin dışarıya yansıttığı bir görüntüdür. Bu görüntüler beyninizin içinde değil, tam da gerçekte oldukları yerdedir.

Zihnimiz bu algı alanları yoluyla baktığımız şeye dokunmak üzere dışarıya uzanır. Böylece canlıları ve eşyaları sadece onlara bakarak etkileyebiliriz. Gerçekten böyle midir? Bu tartışmanın en iyi başlangıç noktası, diğer insanlara bakmanın ne gibi etkiler doğurduğunu ele almaktır. Birine ardından baksam, o da benim bulunduğum yeri bilmese ve herhangi bir normal duyu bilgisi aracılığıyla ona baktığımı söyleyemiyor olsa; yine de ona baktığımı duyumsayabilir mi? Önümüzdeki bölümlerde açıklayacağım gibi, gözetlenme duygusuna ilişkin önemli miktarda kanıt vardır. Yedinci duyunun bu yönü, insanların ve hayvanların doğasını kavramaya katkıda bulunacak pek çok anlam taşımaktadır.

2. KISIM
DİKKATİN GÜCÜ

8. BÖLÜM

GÖZETLENME DUYGUSU

II. Dünya Savaşı sırasında, Royal Airforce savaş pilotlarına, bir düşmanı vurmaya hazırlanırken düşmana bakmamaları tavsiye edildi. "Bakışın yoğunluğunun, düşman pilotun bakışlarını dosdoğru kendisine saldıracak olana yöneltmesine sebep olabileceği biliniyordu."[167]

Emma Clarke 8 yaşında iken, ıssız bir araziden eve doğru yürüyordu. Ne düşündüğümü hatırlayamıyorum, yalnızca aylak aylak yürüyordum. Sonra durdum ve etrafa baktım. Derken içimi bir korku kapladı. Arazinin diğer ucundan bir adamın bana baktığını gördüm. Bir ağacın ardına saklanmıştı. Yolun kalan kısmını koşarak katettim. Bunu annemle babama hiç anlatmadım, çünkü evden çok uzakta olmamam gerektiğini biliyordum.

Bunun gibi korku durumlarında, gözetlenme duygusu özellikle unutulmaz. Fakat çoğu insan gözetlenme duygusunu, genelde bu denli etkileyici olmayan koşullarda yaşar. Avrupa ve Amerika'daki yetişkinler üzerinde yaptığım araştırmalarda, %70 ila %90'ı arkadan gözetlendiklerinde bunu hissettiklerini söylemiştir.[168] Diğer

[167] Bana anlatan A.R. Mansfield idi.
[168] Sheldrake (1994).

araştırmacıların incelemeleri de aynı sonucu vermiştir.[169] Gerald Winer ve Ohio State Üniversitesi'ndeki çalışma arakadaşları, bu tecrübelerin çocuklar arasında yetişkenlere nazaran daha yaygın olduğunu tespit ettiler. 6. sınıf öğrencilerin (11 ve 12 yaşındakiler) %94'ü şu soruya "evet" yanıtını verdi: "Birisinin size baktığını fiilen görmeden gözetlendiğiniz duygusuna kapıldığınız hiç oldu mu?" Kolej öğrencilerinin %89'u bu soruya "evet" yanıtını verdi.[170]

Gözetlenme duygusu, kısa öykülerde ve romanlarda sık sık işlenir. "Gözleri kadının ensesine saplanmıştı" cümlesi, popüler romanların bir klişesidir. İşte size Sherlock Holmes'in yaratıcısı Sir Arthur Conan Doyle'den bir örnek:

> Adam beni psikolojik bir vakıa olarak ilgilendiriyordu. Bu sabah kahvaltıda içimde aniden, yakından gözetlenen bazı insanların kapıldıkları belli belirsiz bir rahatsızlık duygusu uyandı. Hızla başımı yukarı kaldırdım ve vahşete denk bir yoğunlukla üzerime dikilmiş gözlerle karşılaştım. Neyse ki, havadan sudan iki çift laf edince gözlerinin ifadesi yumuşadı. Tuhaftır, Harton buna çok benzer bir tecrübeyi de kendisinin dün güvertede yaşadığını söylüyor.[171]

Bu olgu, Tolstoy, Dostoyevsky, Anatole France, Victor Hugo, Aldous Huxley, D.H. Lawrence, John Cowper Powys, Thomas Mann, J.B. Priestley gibi birçok yazarın romanlarında da işlenmektedir.[172]

Bakışın Geldiği Yönü Algılamak

Gözetlenme duygusu genelde belli bir yönden algılanır. İnsanlar gözetlendiklerini duyumsamakla kalmaz, bakışın geldiği yönü de saptarlar.

Peki bazı insanların, birininin arkadan kendilerini gözetlediğini bilinçsizce duyumsayıp, dönüp geriye bakmalarına rağmen ra-

169 Sheldrake, 1994, Braud et la (1993a).
170 Cottrell Winer ve Smith (1996).
171 Conan Doyle (1884).
172 Poortman (1959).

hatsızlık duymalarına ne demeli? Sebebini bilmeden sadece rahatsızlık duyuyor olabilirler. Yalnızca geriye dönüp onlara bakan kimseyi görenler, gözetlendiklerini bilirler. Bu duygunun yön tarafı, en azından gözetlenen kimselerin yaşadıkları tecrübe esnasında, olgunun neredeyse vazgeçilmez bir özelliğidir. Arkadan gözetlendiklerini bilmek için geriye dönüp gözetleyeni teşhis etmeleri gerekir.

Veri bankamda, insanların gözetlenme tecrübelerini anlattıkları, 100 vakıa örneği bulunuyor. Bunlardan 97'sinde, insanlar bakışın geldiği yönü saptamıştır. Hatta üç tane aşikâr istisnai örnek bile aslında istista değildir. Bir örnekte, bir öğrenci sık sık, arkasında oturan sınıf arkadaşlarının kendisini utandırmak için ensesine baktıkları duygusuna kapılmıştı. Bakanların yerini zaten bildiğinden arkasına dönmemişti. Başka bir örnekte, bir kadın, uykudayken birinin ona bakıp bakmadığını öğrenmek için sıçrayarak uyanmıştı. Uyuduğu için bakışın geldiği yönü hemen kestirememişti. Üçüncü örnekte de, gözetlendiğini hisseden bir kadın, gözetleyenin kim olduğunu ve nerede olduğunu teşhis edememişti. Missouri, St.Charles'dan Connie Trammel, bir gece geç bir vakitte apartmandaki dairesine dönerken, ortalık karanlıktı ve onu gözetleyen adam saklanmıştı.

> Arabamdan dışarıya adımımı atar atmaz, birinin beni seyrettiği duygusuna kapıldım. Ani ve güçlü bir duyguydu. Park yeri arabalarla doluydu, ama etrafta kimsecikler yoktu. Duygumu bastırıp hızla ön kapıya doğru yürüdüm. Posta kutusuna bakmak için durdum. Sırtım ön kapıya dönük halde posta kutumu açarken, birden kapının açıldığını ve birinin içeri girdiğini hissettim. Geriye döndüğümde, çıplak bir adamın oracıkta dikildiğini, katlanmış elbiseleriyle yüzünü kapadığını gördüm. Daireme doğru koştum ve polis çağırdım.

Bazı durumlarda insanlar, belli bir yönden gözetlendiklerini hissederler, ama orada kimseyi göremezler. Ancak sezginin doğruluğu sonradan ortaya çıkar.

Galler bölgesinin kırlık arazisinde tatildeyken, gözetlendiğime dair güçlü bir duyguya kapıldım. Bir grup arkadaşla çayırla kaplı bir tepede yürüyorduk ve etrafta kimsecikler yoktu. Arkamızdan izlendiğimizi hissediyordum. Arkama baktığımda beni gözetleyenin tepede, 90m ötedeki katırtırnağına benzeyen bir çalılıkta olduğunu düşündüm. Etrafa bakmaya devam ettim. Arkadaşlarım sorduğunda, biri tarafından gözetlendiğimi hissettiğimi söyledim. Hepimiz durduk ve geriye baktık. O sırada çalılıktan bir adam çıktı ve tepenin yamacını aşıp gitti. Onu daha sonra tekrar gördük. Yerli bir çobandı.

Veri bankamdaki vakıaların çeşitliliğine dair bir fikir vermek için sizlere Kuzey Carolina, Asheville'de yürüttüğüm incelemeden alınmış üç örneği daha sunuyorum:

Bir konferansa katılmıştım. Konferansın başlamasından 15 dakika sonra ensemde bir karıncalanma ve rahatsızlık hissettim. Geriye döndüğümde, kocamın eski karısının yedi sıra arkamda oturduğunu ve bana baktığını gördüm.

Geçenlerde, benden yaklaşık 15m uzaktaki birinin arkamdan bana baktığı duygusuna kapılmıştım. Geriye döndüm ve gözlerimi bana bakan şahsa diktim.

Hindistan'da kalabalık bir markette, yüzlerce insanın arasında, içimde beni arkama dönmeye zorlayan bir itki uyandı. Geriye döndüğümde, yaşlı bir kadının bana baktığını gördüm. Onu tanıdığımı onun da beni tanıdığını sanmıştım, ama kadın bir yabancıydı.

Hindistan'da yaşamış bir İngiliz kadın olan Philena Bruce, oradayken, özellikle dilencilerden benzersiz derecede keskin bakışlar aldığını söylüyordu. Onların dikkatini çekmek için kasıtlı olarak böyle baktığı kanaatine varmıştı.

Kendimi bilinçli olarak ona bakmayı tercih etmediğim bir dilenciye bakar halde bulur ve sonra tabi ona bir miktar para veririm. Hatırlıyorum, böyle durumlarda yürümeye devam edip sadece önüme bakmaya çalışırdım. Düşüncelerimi vücut enerjim üzerinde

yoğunlaştırıp herhangi biri enerji vücuduma çarparsa, darbenin geldiği kaynağa bakmak yerine, yoluma devam edip bir süre sonra gözlerimi dikkatlice o yöne çevirdiğimde bir dilenciye rastladığımı hatırlıyorum. Gerçekten de çok zekice bir oyun. Çevrede dolaşan insanları seyret ve muhtemel bir para kaynağı gördüğünde gözlerinle ona bir enerji patlaması gönder. Gör bak nasıl arkaya dönüp sana bakıyor.

Özetle, örneklerin büyük çoğunluğunda, gözetlenme duygusunu algılamanızla beraber, bakışın yönünü de tespit edersiniz. Gözleyen ve gözlenilen doğrudan temasa geçer.

Çoğu insan sadece gözetlenme deneyimi yaşamakla kalmaz, aynı zamanda gözetler ve başkasına baktığında baktığı kişinin nasıl davrandığını fark eder. Pek çok gözetleyenin yaşadığı tecrübeler, gözetlenme duygusunun genelde belli bir yönden geldiğini ve bakışın yönünü yansıttığını onaylamaktadır. Ama bazı insanlar arkalarına dönmez, sadece rahatsızlık belirtileri sergilerler.

İnsanların Arkalarına Dönmesini Sağlamak

Zaman zaman çoğu insan gibi ben de insanlara arkalarından baktığımda onların arkaya dönüp bana baktıklarını fark ederim. En çarpıcı örnekler, binanın üst katlarından birinin penceresinden onları seyrettiğimde olmuştu ve insanlar sadece arkalarına dönmemiş ayrıca yukarıya da bakmışlardı. Bir seferinde Almanya, Düsseldorf'ta bir konferansa katılmıştım. Kaldığım otelin 7.katından aşağıyı seyrediyordum. İki kadın yolda yan yana yürüyordu. Biri durdu, arkasına döndü ve dosdoğru bana baktı.

Pek çok insan buna benzer deneyimler yaşamıştır. Örneğin, James Godfrey bir apartmanın dokuzuncu katındaki dairesinde otururken şunu yaşamıştı: "Mutfak pencerem kalabalık bir caddeye bakıyordu. Bakışlarımı aşağıdan geçen birine diktiğimde, genelde onun tam penceremin yönünde yukarıya baktığını görürdüm. Bu her zaman olmasa da çok sık olurdu."

Gözetlenme duygusunun belli bir yöne sahip olma özelliği özellikle bu vakıalarda apaçık görülmektedir. Bu duygu insana sadece yabancılar baktığında değil, birbirlerini çok iyi tanıyan insanlar arasında da söz konusudur. Örneğin, Los Angeles'dan Rupert Hitzig, bana şunu anlatmıştı: "Spor salonundaki yüzme havuzuna gitmiştim ve aşağıda, tam 20-25m derinlikte, karım Karen sualtı gözlüğü ve başlığıyla dalış yapıyordu. Ben ona bakınca yüzmeyi durdurdu, başını çevirdi, dosdoğru yukarı bakıp gözlerimi yakaladı."

Bazı vakıalarda, gözetlenen kişi bakışın geldiği yönü hemen fark etmez, önce çevresine bakınır. Pauline Watson'un Lincolnshire'deki bir diskoda yaşadığı da buydu:

> "Oğlanların tümü birlikte dans ediyor, kızlar da oturmuş çene çalıyorlardı. Sıkılmıştım, dans edenleri seyretmek için salonun üstündeki balkona çıktım, neon ışıkları piste vuruyordu. Müziğin sesi çok yüksekti. Her ne kadar dans edenler (müzik çalarken) aydınlık bir ortamda idiyse de, balkon karanlıktı. Buna rağmen erkek arkadaşım bir an durdu, etrafına bakındı ve sonra gözlerini dosdoğru bana çevirdi. Dans pistini terk edip bana eşlik etmeye geldi ve birisinin onu gözetlediğini hissettiğini söyledi.

Patricia Watts, yukarıya bakmadan önce etrafa bakma eylemini, Londra'daki işinden eve otobüsle dönerken sık sık gözlemlemişti. Üst koltukta oturuyordu.

> (Her şey satan büyük bir mağaza olan) Selfridges'e yaklaştığımızda, mağazaya girip çıkan bir sürü yolcu olurdu. Böylece zihnimi ve gözlerimi mağazanın dışındaki kişilere odaklandırma fırsatını bulurdum. Sırtları otobüse dönük olmak zorundaydı ve sanki onlara bilgi veren bir cihazları varmış gibi dönüp etrafı kolaçan ederlerdi, etraflarına ve havaya bakarlardı. Otobüsün en üst penceresine gözleri iliştiğinde, başımı başka yöne çevirirdim. Bunu yapmak çok kolaydır, sadece konsantrasyon istiyor.

Ne var ki veri bankamda, yukarıdaki gibi gözle tarama davranışına ait öyküler az sayıdadır. %83'lük bir çoğunluk, gözetledikleri insanların geri dönüp onlara baktığını söylemektedir.

Öte yandan, insanların %13'ü, bakışlarının etkilerini anlatırken, bazı insanların arkaya dönmeyip, kendilerine bakmadıklarını, daha ziyade enselerinin kaşınması veya huzursuzluk gibi rahatsızlık işaretleri sergilediklerini ifade etmiştir. Bazı örneklerde, konferanslar ve kilise ayinlerindekiler gibi, insanlar arkalarına dönüp, kendilerini gözetleyeni görebilecekken böyle yapmamış, bunun yerine rahatsızlık belirtileri göstermişlerdi. Ama bazen insanlar, onları gözetleyen kişiler görüş alanının dışındayken de rahatsızlık belirtileri sergilemişlerdi. Massachusetts, Boston'daki U.S. Veterans Administration kurumunun tıp kütüphanesinde kütüphanecilik yapan Delmar Cain'in yaşadığı bunun bir örneğidir. Delmer'ın bulunduğu binada gümüşle kaplı, ayna benzeri pencereler vardı, içeriyi görmeniz imkânsızdı.

> Bir pencerenin kenarında durmuş, aşağıda yaya kaldırımından yürüyen insanları gözlüyordum. Onların beni görmelerine imkân yoktu. %10 ila %20 arası belli bir oran, onları gözlediğimi duyumsayıp arkaya döner, boyunlarını veya sırtlarını kaşır, gözlenmiş olmaktan duydukları rahatsızlığı gösterir, ama gözlemin nereden geldiğini söyleyemezdi. Bu insanlar çoğu zaman kaldırımda yürüyen tek insan olurdu, dolayısıyla kaldırımda yanlarında yürüyen birinin onları gözlemlemesinden rahatsızlık duymuş olamazlardı.

Pencereden veya aynadan baktıklarında insanların bakışlarına tepki verdiklerini (yukarıdaki örneklerde olduğu gibi) ifade eden başka insanlar da vardır. Dolayısıyla bakış ister güçlü ister zayıf olsun, cam arada bir engel teşkil etmemektedir.

Bazı vakıalarda, insanlar sadece karşıdakini meraklandırmak için bakmışlardır. Ama genelde insanlar bunu dikkat çekmek ya da eleştirmek için bakarlar. Baktıkları kişiyi cinsel açıdan cazibeli buldukları için ya da zorunluluktan dolayı bakanlar da vardır. Örneğin Gerald Turner, İngiltere Midlands'daki gürültülü bir çelik fabrikasında çalışırken, aynı durumu pratik bir gerekçeyle yaşamıştı: "Birbirimizin konuşmasını duyamıyorduk. Şans eseri birinin dikkatini çekmek istiyorsam, sırf onun başına doğru bakıp içim-

den ismini çağırarak bunu yapabildiğimi keşfettim. Aniden geri dönüp yüzüme 'Sorun ne?' der gibi bakarlardı."

Gece kulübü fedaileri, öğretmenler ve kolejde ders verenler, bana bakış gücünü, düzeni sağlamayı kolaylaştırsın diye bilinçli olarak kullandıklarını söylemişlerdi. Sözgelimi Connecticut'da öğretmenlik yapan Kerri Donohue şunu anlatmıştı: "Yanlış bir şey yapan bir öğrenciye bakarım ve öğrenci genelde ona 'baktığımı' hissedip başını yukarı kaldırır. Bazen kişinin bunu anlaması uzun zaman alır, ama genelde anlarlar."

Görüştüğüm bazı şahıslar insanlara bakarak onları uykularından uyandırabildiklerini söylemişlerdi. Yunanistan, Atina'daki Alexander Seferiades şunu anlatmıştı:

> Kız kardeşimle birlikte ufak bir odayı paylaşıyorduk. Onu uyandırmak için tek yapmam gerekenin o uyurken gözlerimi ona dikmek olduğunu zamanla keşfettim. Bu hemen hemen her zaman işe yarıyordu. Dolayısıyla onun uyanmasını istemediğim zaman, odadan ayrılırken veya odaya girerken ona bakmıyordum. Bu söylediğim kadar kolay bir şey değildi. Dayanamayıp uyanık olup olmadığını öğrenmek için ona baktığımda hemen uyanıyordu.

Gözetlemenin etkileriyle ilgili çeşitli eserler yayımlanmıştır. Genelde bu eserler veri bankamdaki kayıtlarla aynı görüştedir. Örneğin İngiliz araştırmacı Renée Haynes'in 1973'te yazdığı bazı tespitleri ilginize sunuyorum:

> Dönüp bakma isteği herkeste eşit güçte değildir. Ve garsonlarda olduğu gibi, bu isteğin zayıfladığı, gözardı edildiği veya doğrudan dirençle karşılaştığı örnekler de vardır. Diyelim sıkıcı bir konferansta veya kalabalık bir kantinde yapılacak küçük bir deney, çoğu durumda bir kişinin ensesine bakmanın huzursuzluk yaratıp, kişinin rahatsız bir şekilde arkasına dönüp bakmasına yol açacağını gösterecektir. Bu deney ayrıca uyuyan kediler, köpekler, erişkinlerden çok daha doğal tepkiler verecek olan çocuklar ve bahçedeki kuşlarla da yapılabilir.[173]

[173] Haynes (1973).

Gerçekten de pek çok insan, hayvanlara bakarak onları uyandırabildiklerini fark etmiştir. 11.Bölümde bu konuya değineceğim.

Bedenin Farklı Bölümlerinin Duyarlılığı

İnsanları arkadan gözetlemenin etkilerine ilişkin açıklamalar, başın veya boynun arkasına veya sırta bakılan durumlarda dile getirilmiştir, öte yandan birçok insan bedenin diğer bölümlerinin duyarlılığına da değinmiştir.

Güney Afrika, Transvaal, Bethal'daki Martha Fischer'in 14 yaşındayken, insanların kulaklarının tepkilerini ölçmek için çok iyi fırsatları vardı.

> Pazar sabahları kilisede otururken bir kulak seçip kızartana kadar bu kulağa bakıyordum. Üç dört metre ötede, hafif solumda oturan bir adamın sağ kulağını olduğu gibi görebiliyordum. İlahiler ve dualardan sonra herkes oturmuş va'azı dinlerken kasıtlı olarak bu kulağa bakardım ve kulak kızarırdı. Nedendir bilmem, adamın sol kulağına hiç bakmadım. Baksaydım o da kızarır mıydı bilmiyorum.

Birkaç genç adam, kadınların vücutlarının belli bir yerine bakınca verdikleri tepkilerden söz etmişti. Surrey, Richmond'daki Jeffrey Darlington göğüslere odaklanıyordu:

> Hayatımda cinsel ilişki yaşayabileceğim biri yok. Çekici bir kadın gördüğümde ona bakarım. Bu büyük ölçüde otomatik bir süreçtir. Önce yüzlerine bakarım, sonra gözlerim göğüslere kayar; sonra da hemen başka tarafa bakarım. Şaşırtıcı ölçüde sık bir şekilde, kadınlar aniden göğüslerine bir göz atarlar, belki de kıyafetlerinin yerli yerinde olup olmadığını kontrol etmek istiyorlardır. Bu durumun "bilindik" açıklaması şu olabilir: Bir kadın önüne bakarak tek başına yürürken, çevresel görüşü hafif bir hareket yakaladığında, merkezi görüşünü kaynağa yöneltmeden adamın bakışının yönünü öylesine doğru algılar ki, arada 50 metrelik bir mesafe ya da arabanın camı bile olsa, adamın tam olarak nereden baktığını bilir. Bu açıklama, merkezi görüş için bile müthiş bir kesinliği gerektirir. Bu açıklamayı ikna edici bulmuyorum. Bir kadının

gözetlendiğini görsel ipuçları olmaksızın hissedebileceği görüşü, bana daha iyi bir açıklama gibi geliyor. Bu "gizemli" his, cinsel ilginin olduğunu söyleyebilir. Bu da kadının bakışa neden cevap vermediğini açıklıyor.

Los Angeles'dan John Pasic bana, kadınların bakışlarına verdikleri tepkilerden söz etmişti. İşte size iki örnek:

Stajyer öğrenci olarak bir klinikte çalışıyordum. Dışarıda, bayan bir çalışma arkadaşımın yaklaşık 6m gerisinden yürüyordum. Kadın, diğer iş arkadaşları ve hastalardan oluşan bir grubun içindeydi. Sırtına yapışmış elbisenin içinde ne kadar çekici göründüğünü fark ettim. Aniden arkaya döndü ve ona bakan gözlerimi yakaladı; elini arkasında yumuşak bir hareketle gezdirirken bana gülümsedi. Bundan haftalar önce aramızda bir çekim oluşmuştu, ama selamlaşmanın dışında kişisel bir iletişimimiz yoktu. Diğer bir örnek olayda, Mart 1997'de Las Vegas'ın kalabalık otellerinden biri olan Luxor'un lobisindeydim. Genç bir kadının sanırım üç dört metre gerisinden yürüyordum. Kadının çevresinde aynı yönde giden çok sayıda insan vardı. Uzun, ince, parlak sarı saçlarının ne kadar güzel olduğunu düşündüm. Kadın birden hızla geriye dönüp gözlerimi yakaladı ve hafifçe gülümsedi.

Bedenin değişik bölümlerinin duyarlılığı hakkında yapılmış sistematik bir çalışmaya rastlamadım. Çoğu insanın bu konuyu araştırmak için bir nedeni veya fırsatı yoktur. Çıplak modelleri resmeden sanatçılar hariç. Pek çok sanatçı, bedenlerinin belli bölümlerine yoğunlaşılmasına diğer insanlardan daha fazla tepki verirler. Sanat eğitimine başladığından beri, derslerde canlı modellerle çalışan Kent, Canterbury'den Ann Holms, çoğu modelin el ve ayaklarının özel bir duyarlılığa sahip olduğunu fark etmişti. "Poz verirken size (sanatçıya) ister baksınlar isterse bakmasınlar bu gerçekleşir. Bazı modellerin el ve ayakları, onlar üzerinde yoğunlaştığım zaman sanki gıdıklanmış gibi, kimi zaman da istemsiz bir seğirmeyle tepki verir."

Elbette ki insanlar gözetlendikleri çoğu durumda giyinik halde olurlar. Çok sayıda insanın, giysinin örttüğü sırtlarına bakıldığı zaman tepki vermesi, bakışın hissedilmesi için sırtın çıplak olmasının gerekmediğini göstermektedir. İnsanın, ensesine veya başının arkasına bakıldığını hissetmesi için, derinin çıplak olması gerekmez. Bu duyarlılık kel ve kısa saçlı insanlara özgü değildir. Uzun saçlı insanların, giyinik insanlar gibi tepki vermeleri, ne saç ne de giysinin bakışın etkisine engel olmadığını göstermektedir.

İnsanların Tecrübelerinin Ayrıntıları

Gözetlenme duygusuna dair daha ayrıntılı bilgi edinmek için, anketler yoluyla sistematik bir çalışma yürüttüm (ayrıntılar için bkz. Ek B). Bu çalışmaya İngiltere, İsveç ve Amerika'dan 320'yi aşkın insan katıldı. Katılımcıların yaşları 18'in altından başlayıp 70'in üzerine kadar çıkıyordu. Kadınların ve erkeklerin sayısı eşitti.

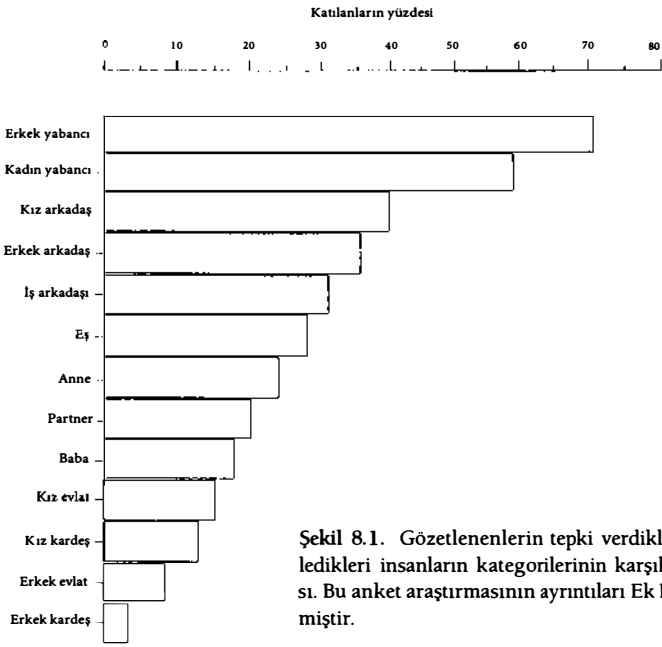
Her yerde, arkadan gözetlendikleri sırada, gözetleyenin gerçekte kim olduğunu öğrenmek için arkaya döndüklerini söyleyen kadınların sayısı erkeklerden fazlaydı. Oran kadınlar için %81, erkekler içinse %74'tü. Kuşkusuz, derslerime ve seminerlerime katılan insanlar nüfusun rastgele bir örneği değildir; yine de bu tepki düzeyleri, rastgele deneklerin kullanıldığı araştırmalar da dahil diğer araştırmalarda ortaya çıkan düzeylere benzemektedir.[174] Öte yandan bu anket çalışmasının ana noktası, kaç tane insanın gözetlenme duygusu yaşadığını tespit etmek değil, bu tecrübelere ilişkin bilgilerin ayrıntılarını temin etmekti.

Görünüşe bakılırsa, gözetlenme duygusu tecrübesi sık sık yaşanıyor. Çalışmaya katılan insanların neredeyse yarısı, ayda en az bir kez bunun gerçekleştiğini söyledi.

Bu olgu en çok kimlerle yaşanıyor? Çoğu yabancılarla, özellikle yabancı erkeklerle (Şekil 8.1), sonra arkadaşlarla, iş arkadaşlarıyla, eşlerle, sevgililerle, anne babalarla, çocuklarla ve kardeşlerle.

[174] Braud et La (1993a), Cottrell Winer ve Smith (1996).

Ayrıca çarpıcı bir cinsiyet farklılığı da söz konusu: Kadınlar yabancı kadınlardan ziyade yabancı erkeklere tepki vermişler. Oysa erkekler yabancı erkeklere ve kadınlara eşit ölçüde tepki vermişler (Tablo B.9, Ek B).

Şekil 8.1. Gözetlenenlerin tepki verdiklerini söyledikleri insanların kategorilerinin karşılaştırılması. Bu anket araştırmasının ayrıntıları Ek B'de verilmiştir.

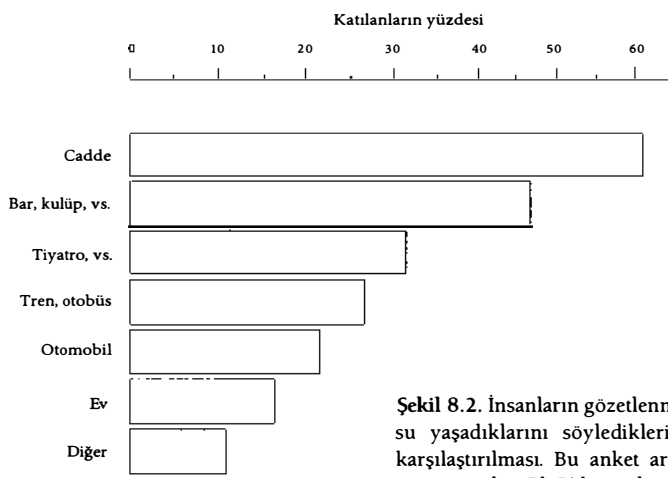
Gözetlenme duygusu en çok nerede yaşanıyor? Kadın ya da erkek, bu tecrübeyi genellikle sokakta yaşıyor. Gözetlenme duygusunun en sık yaşandığı ikinci yer ise, barlar ve kulüpler. Ardından tiyatrolar ve halka açık benzeri yerler geliyor; sonra da tren ve otobüs, otomobil, ev, ofis ve hava alanları geliyor (bkz. Şekil 8.2.).

Tecrübelerindeki rollerinin aktif mi pasif mi olduğu sorulduğunda, erkeklerden (%71) daha fazla sayıda kadın (%88), insanları gözetlediklerini ve dönüp kendilerine bakmalarını sağladıklarını belirtmiştir.[175] Bu bilgi ilk bakışta, gözetlenme duygusunun en fazla ya-

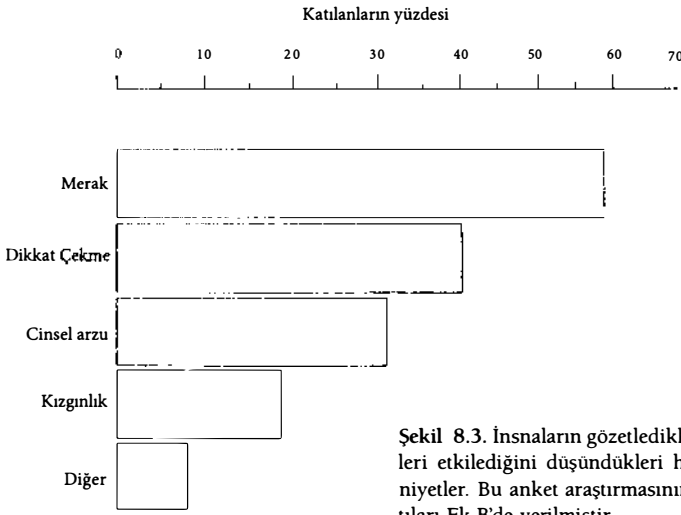
[175] Kadınlarla erkekler arasındaki bu farkın istatiksel büyüklüğü 2x2 ihtimal tablosu kullanılarak hesaplandı: ki kare = 15,15; p<0,0001.

bancı erkeklerle yaşandığı tespitiyle çelişiyor görünmektedir. Fakat belki de kadınlar tanımadıkları kimselere bakmaya daha az eğilimliyken, erkekler için bu durum tam tersidir. Gerek kadınlar gerekse erkekler, erkek arkadaşlarından çok kız arkadaşları, babalarından çok anneleri, erkek evlatlardan çok kız evlatları ve erkek kardeşlerden çok kız kardeşleri tarafından gözetlendiklerini fark etmişlerdir. Dolayısıyla her ne kadar erkek yabancılar kadın yabancılara oranla daha fazla tepki vermişlerse de, daha çok kadınlar tanıdıkları insanların dönüp kendilerine bakmalarını sağlamıştır (Tablo B.9).

Ayrıca insanlara, başkalarını hangi duygu ve niyetlerle gözetlediklerini de sordum. Sonuçlar Şekil 8.3'de verilmiştir. Gerek kadın gerekse erkekler için, en yaygın itici güç merak olmuş. Bunu dikkat çekmek izliyor. Peşinden arzu, sonra da öfke geliyor. Ayrıca sağlık, sevgi, itibar ya da keder isteği gibi arzular da gözetleme eyleminin ardında yatan duygular arasındadır. Bu bulgular, gözetlenme duygusuyla alâkalı koşulların ve duyguların geniş bir yelpazesini ortaya koymaktadır. Bu soruya verdikleri yanıtlar açısından kadınlar ve erkeler arasında önemli bir farklılık yoktur.

Şekil 8.2. İnsanların gözetlenme duygusu yaşadıklarını söyledikleri yerlerin karşılaştırılması. Bu anket araştırmasının ayrıntıları Ek B'de verilmiştir.

Şekil 8.3. İnsnaların gözetledikleri kişileri etkilediğini düşündükleri hisler ve niyetler. Bu anket araştırmasının ayrıntıları Ek B'de verilmiştir.

Çoğu insan bu tecrübelerini doğal karşılar ve sonradan tesadüfen hatırlarlar. Ama bazı insanlar, zamanlarının çoğunu başkalarını gözetleyerek geçirirler, özellikle de denetleme işinde çalışanlar... Bu mesele önümüzdeki bölümün konusudur. Daha fazla ayrıntıya girmeden, gözetlenme duygusuna karşı öne sürülen savları ele almak gerekiyor. Çok sayıda insan bu tecrübeyi yaşadığını söylüyor ama acaba bu bir yanılsama olamaz mı?

İtirazlar

Eğer gözetlenme duygusu gerçekse, işitme, görme, dokunma ve koklama gibi bilinen duyuların ötesinde bir duyarlılığa işaret eder. Bu olgu, altıncı duyu veya yedinci duyu ya da bilinen duyuların ötesinde bir algı türü, bir başka deyişle "duyuötesi algı" olarak düşünülebilir veya "ruhsal" bir gerçeklik diye de yorumlanabilir. Yahut genişleyen zihnin bir özelliği diye de görülebilir. Fakat nasıl adlandırırsak adlandıralım, bu yetenek daha geniş ve kapsamlı bir gerçeklik haritasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, bildiğimiz bilim ciddi anlamda yetersiz görünmektedir.

Bu potansiyel olarak tehlikeli bir düşüncedir. Gözetlenme duygusunu bir yanılsama -hatta bir tür paranoya- olarak görüp bir kenara atmak belki de daha az yıkıcıdır.

Gözetlenme duygusunun aleyhinde üç tane standart sav vardır. Birincisi, aslında sav değil değerlendirmedir: Bakışların gizemli gücüne inanmak batıl inançtan başka bir şey değildir ve eğitimli insanlarca ciddiye alınmamalıdır. Bu çoğu insanın ağzını kapamaya yeter, çünkü kimse aptal yerine konulmak istemez.

İkinci sava göre, insanlar aslında bakışın bir tür gizemli gücüne değil de, görüş alanlarındaki seslere, hareketlere ve bilinçaltıyla algıladıkları diğer gizli duyusal ipuçlarına tepki verirler.

Üçüncü sava göre, eğer sesler ve diğer duyu ipuçları makul bir açıklama sağlamıyorsa, o zaman gözetlenme duygusu, kör şansla seçici hafızanın birleşimine bağlıdır. İnsanlar sık sık arkalarına dönerler, ama sadece gözetlendikleri anları hatırlarlar ve geriye dönüp arkada kimseyi bulamadıkları zamanların tümünü unuturlar. Bu yanılsama, görme duyumuzun hareketi saptamaya dönük eğilimiyle güçlendirilir. Geriye dönüp arkamıza baktığımızda, eğer arkamızdaki insan bizim hareket ettiğimizi görürse, muhtemelen onun dikkatini çekeriz ve gözlerimiz buluşur.[176]

Bu savlar çekicidir. Söz konusu savlar, gözetlenme duygusuna fazla ilgi göstermemek ve onu bilimsel alanının dışına atmak için bilimsel gibi görünen nedenleri ortaya koymaktadır. Peki gözetlenme duygusunun duyulardan gelen ipuçlarına veya rastlantı ve seçici hafızaya bağlı olduğunu gösteren bilimsel bir ispat var mı? Hayır, yok.

Bu olguyu ciddiye almaya yönelik tabu öylesine etkindi ki, 1980'lere kadar neredeyse hiç bir bilimsel araştırma yapılmadı. 1890 ile 1990 arasında yayımlanan bilimsel dergilerde bu konuyla ilgili yalnızca dört makaleye ve biri 1978'de diğeriyse 1983'de gerçekleştirilmiş ama yayımlanmamış iki öğrenci projesine rastladım.

[176] Titchener (1898).

Konuyla ilgili en eski bildiriler, Amerikalı kuşkucu psikoloji profesörleri olan J. B. Tichener (1898) ve J.E. Coover (1913)'e aitti. Bu zatlar, bu duyuyu bir yanılsama olarak görüp dikkate almamışlardı (bkz. s/228-231). Yargılarının arkasındaki otorite, kuşkucu yaklaşımı güçlendirmiş ve yıllarca bu konuda araştırma yapılmasına engel olmuştur.

Daha sonra gerçekleştirilen neredeyse tüm deneye dayalı çalışmalar kuşkucu hipoteze karşı yürütülmüştür.[177] 11.Bölümde, gözetlenme duygusunun gerçekliğine dair güçlü bir kanıt sunan son deneylerin sonuçlarını verdim. Ek A'da bu testleri tek başınıza nasıl yapabileceğinizi gösterdim.

[177] Tek önemli istisna, kuşkucuların son zamanlarda yaptıkları bazı deneylerdir. Kuşkucuların gözetmenlik yaptığı bu deneyler 12.Bölüm ve Ek B'de ele alınmıştır.

9. BÖLÜM

GÖZETİM VE İHTİYAT

Bazı insanlar diğerlerini meslek icabı gözetlerler. Eğer gözetlenme duygusu gerçekten varsa, gözetim işiyle uğraşanlar muhtemelen bu duyguyla karşılaşmıştır. Araştırma arkadaşlarım; İngiltere'den Jane Turney ve California'dan David Borwn'la birlikte, bu duyguyla ilgili neyi fark ettiklerini ortaya çıkarmak üzere polis memurları, şerifler, hapishane gardiyanları, suçlular, askeri nezaret memurları, gümrük memurları, güvenlik görevlileri ve özel dedektiflerle görüşmeler yaptık. Ayrıca savaş sanatlarında ustalaşmış kimselerle de görüştük.

Ancak öncelikle, insanları teleskop veya dürbünle gözetleyen lerin neler fark ettiğini ele alacağım. İnsanlar uzaktan gözetlendiklerinde bunun farkına varabilirler mi?

Teleskop ve Dürbünle Bakmanın Etkileri

Kişinin teleskop veya dürbünle gözetlendiği durumlarda gözetlenme duygusu, uzak bir mesafeden gerçekleşir. Gözetleme mesleğinden olan ve olmayan pek çok insan bazı kişilerin, gizli bir gözlemci tarafından uzaktan gözlemlendiklerini bildiklerini fark etmişlerdir.

Bernadette Wainwright, Yorkshire'deki Ribble Vadisinde bulunan anne babasının evini bir pencereden teleskopla gözetlerken bunu yaşamıştı.

> Bir gün, uzaktaki nehir kıyısında yer alan arazide birtakım çadırların olduğunu fark ettim. Teleskobumu odaklayıp etrafta dolaşan birkaç genç kampçı delikanlıyı seyrettim. Birini birkaç dakika seyretmiştim ki birden dönüp bana doğru bakmaya başladı. Bakışı benim bulunduğum yönü tarıyor gibiydi. Beni çıplak gözle göremeyecek kadar uzağımdaydı. Hayli soğukkanlı bir şekilde gözlerimi hemen başka bir yöne çevirdim. Diğer delikanlılardan birkaçına odaklandım ve kısa bir süre geçtikten sonra aynı şey yine oldu. Bir tanesi çok duyarlı görünüyordu ve her seferinde, neredeyse ben ona odaklanır odaklanmaz, dönüp benim bulunduğum yöne bakıyordu.

Pek çok insan bana buna benzer hikâyeler anlattı. İngiltere'nin güney sahilinde yaşayan bir bayan bana, hassas bir dürbünle pencereden yattaki denizcileri gözetlemekten hoşlandığını söylemişti. Denizciler çıplak gözle bayanı göremeyecek kadar uzaktaydılar; ama sık sık dönüp dosdoğru ona bakar, rahatsızlık duyarlarmış. Bayan, denizcilerin gözetlendiklerini hissettiklerinden emindi. Bunu yapmaktan zevk alıyordu ve defalarca aynı şeyi yaşadığını söyledi.

Texas'taki San Jacinto Nehri'nin kenarında yaşayan Dianne Arcangel, bir çift ördek besliyordu. Bir gün ördekler kayboldu. Kocası, yakındaki bir adada yuva yapıyor olabileceklerini söyledi. Teleskopla adayı taradılar. Ördekleri bulamadılar, ama adada komşularının botunu gördüler.

> Adanın uzakta kalan kıyısına odaklanmış teleskobun yardmıyla, iki insan görüntüsünü yakalayabiliyordum, ama öylesine uzaktaydılar ki, sadece botlarını tanıdığımız için komşularımız olabileceklerini tahmin edebiliyordum. Daha sonra kocamla birlikte dışarı çıktık ve ördekleri bulmak için kıyı şeridinde yürümeye başladık. Şarşırtıcı bir şekilde, çift hızla bize yaklaştı ve kadın bağırarak şöy-

le dedi: "Neden dürbünle bizi gözetliyorsunuz? Adada çıplak halde güneşlenirken bizi evinizin içinden gözetlediğinizi fark ettim."

Bu örneklerde gözetleme niyeti zararsızdır, oysa bu duyarlılık yaşamı tehdit eden durumlarda kendini çok çarpıcı bir şekilde gösterir. 1995'te Robert Hendrickson, Amerikan Deniz Kolordusu'nda pusuya yatarak düşmanı avlayan bir askerdi. Bosna'da görev yapıyordu. "Yabancı teröristler"i ve "haydutlar"ı vurmak onun görevlerinden biriydi. Namlusunun teleskop gözünden bakarken, "Nişan almadan bir saniye önce hedef her nasılsa benimle göz teması kurardı. Bu insanların bir kilometre uzaktaki varlığımı her nasılsa hissettiğine kanaat getirmiştim. Bunu şaşmaz bir doğrulukla yapıyorlardı, bulunduğum tarafa gözlerini dikiyorlardı."

Uzun mercekli fotoğrafçılar teleskopla sık sık uzaktaki insanların fotoğraflarını çekerler. İngiltere'de önde gelen fotoğrafçılarla konuştuk. Odaklandıkları kişilerin, uzakta ve gizlenmiş olsalar dahi kendilerinin farkına varıp varmadıklarını sorduk.

Kimi insanlar izlendiklerinin farkına varmazken, kimilerinin ne zaman fotoğraflarının çekildiğinin gizemli bir şekilde farkında olduklarına dair genel bir kanı vardır. Örneğin Prenses Diana yıllar geçtikçe fotoğrafçılara karşı giderek daha fazla duyarlı hale gelmiş. Bir fotoğrafçı, "Fotoğrafının çekilebileceğinin hep farkında olan ender insanlardan biriydi" diyor. "Fotoğrafının çekilmesine öylesine karşıydı ki, farkında olmadığı bir anda onu yakalamayı neredeyse imkânsız kılacak denli ince bir duyarlılık geliştirmişti. Prenses, altıncı duyuya sahip olduğunu ve bir fotoğrafçının kokusunu iki kilometre öteden alabildiğini söylemişti."

İngiltere'deki boyalı basının en gözde örneği olan Sun için uzun mercekle çalışan bir fotoğrafçı, fotoğrafı çekilen insanların karşıt yönde olsalar dahi kim bilir kaç kez "arkaya dönüp merceğe bakmaları"na hayret ettiğini söylemişti. Onu göremeyeceklerini ve hareketlerini yakalayamayacaklarını sanıyordu. "Ben onları görebilsem de onların beni göremeyecekleri 800 metreye varan mesafelerden fotoğraf çekmekten söz ediyorum. Esrarengiz bir biçimde olayın farkındalar."

İnsanların teleskop mercekleriyle gözetlendiklerini fark etme yeteneği, teleskobun yalnızca ışığı gözetleyenin gözüne odaklandırmadığını, ayrıca gözetleyenin dikkatini de gözetlenen üzerinde odaklandırdığını kanıtlamaktadır.

Gözetleme Mesleği

Modern anlamda gözetleme işi, büyük ölçüde kapalı devre televizyon kullanmayı gerektirmektedir.

Bu konuyu önümüzdeki bölümde ele alacağım. Burada insanları kasıtlı olarak gözetlemek, tek yönlü aynalarla seyretmek ve izlemek suretiyle yapılan doğrudan gözetim üzerine eğileceğim.

Gözetleme personeli arasında genelde kabul gören görüşe göre, insanları seyrederken veya izlerken önemli olan nokta, onlara mümkün olduğunca dolaylı yoldan bakmaktır. Heathrow hava alanının gümrük araştırma birimindeki kıdemli bir memur bana şunu anlatmıştı: "İyi bir gözetleme memuru, gözlerini insanlara dikmez. Yan tarafa, öteye veya başka bir yöne bakar. Buradaki ana nokta göz teması kurmaktan sakınmaktır. Size bakan birinin ne düşündüğünü her zaman bilemezsiniz. Eğer "Bu kişi neden bana bakıyor?" diye düşünürlerse, o kişinin farkına varırlar. Sonradan o kişinin hâlâ onlara bakıp bakmadığını kontrol edebilirler."

Görüştüğümüz tüm gözetim memurları, bazı insanların, özellikle de suçlular ve bir şey saklayanların, sıra dışı bir "gözetim bilinci"ne sahip oldukları konusunda hemfikirdiler. İngiliz bir polis memurunun belirttiği gibi, "Müşterilerimizin çoğu profesyoneldir, bilinen gözetleme biçimlerinden sakınmaya çalışır ve çevrelerinde hep bu tür gözetleme biçimlerini ararlar. Görünmeden orada olmanın yollarını bulmak zorundayız." Dahası "müşterilerin" bazen başka insanlardan daha uyanık oldukları bilinir.

> Günün başlangıcında özellikle tetikte olurlar, çünkü gözetlenmediklerinden emin olmak isterler. İkinci en yüksek uyanıklılık hali, bir iş yapmaya başlamadan önce gelir. Gözetlenmedikleri gerçeğini pekiştirmek isterler. Güvenli bir şekilde işi bitirip sıvışmak isterler. Bu iki hali iyi biliyoruz ve onların uyanıklılığıyla birlikte bizimkisi de artıyor.

İnsanların gözetlenmeyle ilişkili "altıncı duyu"ya sahip olup olmadıkları meselesine gelince, çeşitli görüşler söz konusudur. Eskiden polislik yapmış bir yeni özel güvenlik memuru, bize çoğu suçlunun bu yeteneğe sahip olmadığını söylemişti: "Eğer gizlice gözetleme yeteneğiniz gerçekten iyiyse ve çevre faktörler olumsuz bir unsur teşkil etmiyorsa, herhangi bir ipucu elde edemezler. Devam edip işlerini bitirirler. Gözetlendiklerini bilmezler."

Londra, New Scotland Yard'ın, Gözetim Birimi'nde kıdemli bir memur, "altıncı duyu" diye bir şeyin olmadığını söylemişti. Bazı insanların fiilen gözetlendiklerini fark ettiklerini kabul ediyordu, ama bunu operatörün bir hata yapmasıyla, örneğin göz teması kurmasıyla açıklıyordu.

Gözetim işinde çalışan diğer insanlar farklı görüşteydiler. Texas, Plains'de narkotik memur olan Rick Dickson, şunu anlatmıştı: "Kapkaççıların, ters giden bir şeyler olduğuna ve izlendiklerine dair bir hisse kapıldığına sık sık şahit oldum. Bizleri göremediği halde dosdoğru bize bakan birine sık sık rastlarız. Çoğu zaman aracın içinde oluruz." Ortabatı'dan bir şerif, gözetlerken iyice saklanmış olsalar dahi bazı insanların dürbünle gözetlendiklerini fark ettiklerini söylemişti.

Bazı memurlar, bazı insanların ne zaman gözetlendiklerini bildiğini ifade etmişti. Londra'da önde gelen bir mağazada çalışan baş gözetim görevlisi, tecrübesini şöyle özetlemişti: "Mağazada işinizi yaparken, insanların sağa sola dönüp size baktıklarını görebilirsiniz. Gizli bir yerden birini gözetlediğinizde dönüp size bakacaklardır. Birisini gözetlerken yakalanmadığını söyleyen bir mağaza gözetmeni yalan söylüyordur."

Gözetlenen bazı insanların bunu bildiğine ve gözetleyeni tespit ettiğine dair bir fikir birliği söz konusudur. Eğer gözetleyen kişi gözlerini gözetlenene dikmişse, gözetlenenin bunu fark etme ihtimali daha da artmaktadır. Öte yandan gözetleyen tespit edildiğinde, "gözetlenilen"in gözetleyene bakmasına neden olan onun bakışı mıdır? Yoksa sırf gözetlenenin uyanık olması ve birinin baktığını görmesi mi gözetlendiğini bilmesine yol açmıştır? Gördüğümüz

gibi, bazı gözetim memurları, gözetlenme duygusundan eminken, diğerleri bu duygunun varlığını kabul etmemektedir.

İnsanların kapalı devre televizyondan gözetlendiği durumda bu soruların cevabını bulmak daha kolaydır. Özellikle kameralar gizliyse, kişinin uzak bir odadan televizyon ekranıyla gözetlendiğini, normal duyular vasıtalarıyla bilmesi imkânsızdır. Bazı insanlar, kapalı devre televizyondan gözetlendiklerini bilebilir mi?

Kapalı Devre Televizyonla Gözetleme

Kapalı devre televizyonla gözetleme sistemleri, pek çok ofis, hastane, alışveriş dükkânı, hava alanı, araba otoparkı ve halka açık diğer yerlerde bulunmaktadır. Buralarda çok çeşitli kameralar kullanılır: görünür kameralar, genelde insanların onları fark etmeleri ve böylece istenmeyen hareketlerden sakınmaları için yerleştirilir. Karanlık veya aynalı örtülerle gizlenen, ayarlanabilir kameralar, dönebilir ve kameranın hareketi görülmeden zum yapabilir; gizli kameralar ise gözden uzakta veya değişik kamuflajlarla kullanılır.

Kapalı devre televizyon, 1990'larda önemli ölçüde gelişmiş, zengin bir endüstri dalıdır. Sadece İngiltere'de, Security Surveyor ve CCTV Today gibi bu alanla ilgili pek çok ticari dergi vardır. Bu dergiler, yeni ürünleri inceleyen yazılar, ticaret istatistiği ve farklı gözetleme sistemlerinin verimliliği hakkındaki verilerle doludur. Örneğin, İngiliz hükümetinin desteklediği açık cadde sistemleri suçun azalmasına yol açar mı? Yahut bunlar sadece suçun başka yere kaymasına mı neden olur?

Çoğu durumda, kapalı devre TV kameraları video kaydı yapıp sonradan bir olay çıktığında, suçluları teşhis etmek amacıyla kaydı incelemek için kullanılmaktadır. Birçok kamera, güvenlik görevlilerin izleyebildiği TV monitörlerine bağlıdır. Pratikte, çoğu monitör çoğu zaman izlenmez. Birçok monitörün bulunduğu güvenlik kontrol odalarını gezdiğimde, güvenlik görevlilerinin gazete okuduklarını ve arada bir de TV ekranına baktıklarını gördüm.

Gözetleme işinde çalışanların ortak kanısına göre, çoğu insan kapalı devre televizyonla gözetlendiğini fark etmez. Bazı insanlar,

tam kameranın önünde suç işlerler. Fakat diğerleri gözetlendiklerini anlayabilirler.

On tane kapalı devre TV gözetim görevlisiyle konuştuk ve ikisinin meseleye şüpheci yaklaştığını saptadık. Londra'daki Harrods mağazasının güvenlik şefi olan Barry Thorne, şunları anlattı: "Kameralara bakan insanlar istisnadır ve genelde suç işleme eğiliminde olan kimselerdir. Gövenlik görevlileri, bu kimseleri çevreye kuşku uyandıracak bir şekilde bakınıyorlarsa izlerler. Bu yüzden birine bakmanın onun kameraya bakmasına yol açıp açmayacağını veya bu insanların öncelikle gözetlendiklerini hissettikleri için mi kameraya baktıklarını söylemek zordur."

Yine de görevlilerin çoğu, bazı insanların gözetlendiklerini gerçekten hissedebildiklerini savunmuşlardı. Sözgelimi, Colorado, Lakewood'da büyük bir restorantta güvenlik şefi olan olan Charles Sibert, gizli kameralar kullanıldığında bile, "bazı insanların, özellikle de kapkaççıların gözetlendiklerini bildiklerini" söylemişti. "Kameraya bakarlar. Huzursuz olurlar; ileri geri yürümeye başlarlar. Kameranın görüş alanından çıkmaya çalışırlar. Yukarıya bakarlar. Bazen bu çok komik görünür." Yorkshire'deki Sheffield Şehir Konseyi'nin güvenlik idarecisi olan Tony Coopland, buna benzer tecrübeler yaşamıştı: "Monitöre baktığınızda ne kadar çok insanın kameraya baktığını görüp şaşırırsınız. Bu sanki normal duyulardan farklı, ilave bir duyu veya başka bir şey gibidir."

Kuzey İrlanda'da terörizme karşı gözetleme görevinde çalışmış eski bir SAS görevlisi, gözetledikleri adamların genelde bunu fark ettiklerini söylemişti. Bir seferinde, bir bahis dükkânına girip çıkan terörist zanlılarını karşıdaki bir dükkânın çatısında yer alan gizli bir kameradan seyrediyorlarmış. "Bir kiremit kaldırıp, çatıda ufak bir delik açtık. Ve aşağıdaki caddeyi izlemek için deliğe bir mercek koyduk. İki gün sonra, insanların yerimizi bildikleri duygusuna kapıldık. Üçüncü gün bizim dükkâna saldırdılar. Dükkâna patlayıcı madde yüklü bir araba sokmaya çalıştılar."

Londra'da büyük bir firmanın güvenlik yöneticisi olarak çalışan Les Lay, bazı insanların altıncı duyuya sahip olduğundan kuşku

duymuyor. "İster sırtları kameraya dönük olsun ister gizli araçlarla gözetlensinler, kamera onları izliyorsa mutlaka rahatsız olurlar. Bazıları ileriye doğru yürür, bazıları da etrafına bakınır."[178] Lay, Londra'da uluslararası bir bankada çalışırken, bazı görevliler hırsızlıktan şüphelenmiş ve suçluları yakalamak için işe koyulmuşlar. "Birkaç gün belli bir alanı tarayıp sonra diğer alanlara geçen gizli kamera sistemleri kurduk. İnsanlar gözetlendikleri duygusuna kapıldılar. Hatta bazı insanlar yangın alarmlarına ya da klimalara yaklaşıp, buralarda kamera olup olmadığını anlamaya çalıştılar."

Bazen mağaza gözetmenleri, hırsızların gözetlendiklerini fark ettiklerinde, çalmayı düşündükleri ürünleri geri bıraktıklarını tespit etmişlerdir. İşte size Londra'dan bir örnek:

> İki kadının ayakkabı dükkânında hırsızlık yaptıkları olay hiç aklımdan çıkmaz. Ellerinde alışveriş için el arabası vardı ve raftan birkaç çift ayakkabı alıp el arabasına atmışlardı. Etrafta görevli yoktu, ama onları güvenli bir yerden kamerayla izliyorduk. Birden ayakkabıları el arabasından çıkardılar ve raflardaki yerlerine koydular. Onları seyrederken fikirlerinin değişmesine yol açacak bir nedene rastlamadık. Kamera, tavandaki kubbe şeklindeki yarı karanlık bir yerin ardında gizliydi, dolayısıyla kameranın onlara yöneltilmiş olduğunu görmüş olamazlardı. Ayakkabıları rafa geri koyarken kameraya bakıyorlardı. Bunu yaparken sanki "Bunları çalmayacağız, yakalanmak istemiyoruz" der gibiydiler.

Bir mağaza gözetmeni bana, eskiden özellikle kitapçı dükkânlarında hırsızlık yaptığını söylemişti .

> Yakınımdaki bir kameranın olduğunu hissetmek, beni ürkütür; bir an için kararsızlıktan ve müşteri olarak yapıtığım tercihlerden uzaklaşırım. Çok iyi hatırladığım bir anım var: dükkânı denetleyenlerin göremeyeceği bir yer ve çalmak için de bir kitap seçtiğim sırada gözlerim, etrafı tararken, yukarıya monte edilmiş kamerayı yakaladı. Eşyaların bulundukları rafların yukarısına bakmak dük-

[178] Matthews (1996), s.16.

kânlarda pek rastlanılan bir hadise değildir. Bu ani perspektif kayması sadece kavranamaz gözetlenme duygusuna atfedilebilir.

Gözetleme işini amatör olarak yapan bir tek kişiyle karşılaştık: Sussex'de yaşayan Denis Williams. Bir uyuşturucu madde satıcısı, Dennis'in evinin yanındaki apartmanda bir daire kiraladı. Daireye gelip gidenler mahalle sakinlerine bir hayli rahatsızlık veriyordu. Polis herhangi bir müdahalede bulunmaya hevesli değildi. Bunun üzerine Bay Williams, Mahalle Komşuluk Dayanışması Kurulu'nun organizatörü olarak, evinin ön yatak odasına bir video kamera yerleştirerek, satıcıyı ziyaret eden kimseleri filme almaya karar verdi.

Zaman zaman kamerayı kendi kendine çekim yapsın diye öylece bırakırdım. Daha sonra, daireye giren insanların bulunduğu filmin üzerine saat ve tarihi gösteren kaydı eklerdim. İlginç olan nokta, ben odada kamerayı çalıştırırken, yoldan geçen birçok insanın yatak odasının penceresine bakmasıydı. Oysa ben olmadığım sırada, kamera otomatik çalıştığında, daha az sayıda insan bakıyordu!

Her ne kadar bu tür gözlemler ufuk açıcı olsa da, yalnızca kontrollü deneyler, bu insanların gerçekten kapalı devre televizyonlarla gözetlendiklerini duyumsayıp duyumsamadıklarını ortaya çıkarabilir. Bu tür deneyleri 12.Bölümde ele alacağım.

Savaş Sanatları

Bazı Asya savaş sanatları niyete büyük önem verir. Bu sanatlar gözetlenme duygusunu, genelde bu geniş bağlamda ele alırlar.

Niyet, genelde Çinceden ch'i, chi veya qi, Japoncadan ise ki diye harf çevirisi yapılan "yaşam enerjisi"nin yönüyle yakından ilişkilidir. T'ai chi klasiklerinin birinde bu, "Niyet chi'yi yönetir. Chi bedeni yönetir" sözüyle ifade edilmektedir.[179] İngiliz bir T'ai chi uygulamacısı bu kavramı şöyle anlatıyor: "Bu gizli ve ince niyet düzeyi, hassas ve esnek olabilir; bir yumruk veya tekme için doğ-

[179] Payne (1981), s.34.

ru açıyı yakalar, rakibin savunmasındaki zayıf noktaları görür, en az direnç gösteren hatları keşfeder. Burada irade, yumuşak zihni bir dokungaça veya antene benzer, dışarıya yönelir ve savaş alanını inceler. Kişi sanki, tekniği fiili olarak uygulamadan önce, zihninde uyguluyormuş gibi.

Madalyonun diğer yüzü, bu niyetlerin yöneltildiği kimsenin niyetlerin farkına varmasıdır. Rakibin niyetleri sadece beden hareketleri ve diğer duyu ipuçlarının gözlemlenmesiyle değil, ayrıca chi'nin akışının bilincinde olmak suretiyle de tespit edilir. Çin ve Japon savaş sanatlarının çeşitli ekollerinde, öğrenciler gözü kapalı halde, rakibin ne zaman, hangi bölgeye darbe yapacağını hissettikleri egzersizler yaparlar. Aşağıdaki örnekte gözü kapalı bir kişi sınıf arkadaşlarından oluşan bir çemberin ortasına yerleştirilmişti:

> Bazen çemberdekiler arasından önceden seçilmiş biri, ortadaki kişiye karşı düşmanca hisler beslemeye başlar. Yavaş yavaş bir kolunu kaldırır, eli sanki bir tabanca tutuyormuş da gözü kapalı kişiye "ateş" edecekmiş gibidir. Ortadaki kişinin, herhangi bir şey hissederse, "dur" diye bağırması ve tehditin ne yönden geldiğini işaret etmesi istenir. İlk başta çok başarılı değildik, ama iki ay geçtikten sonra giderek daha iyi olduk. Hocamız, bu becerinin olağanüstü bir şey olmadığını ve eski insanların bizimkilerden çok daha keskin duyulara sahip olduklarını söylemişti. Bize öğrettiği tek şey, kaybedilmiş yetenekleri tekrar kazanmanın bir yolluydu (Roger Ainsworth).

1990'dan beri, Japonya'da savaş sanatlarının araştırılması üzerine aşırı bir ilgi vardır. Japon ve Çinli uygulamacılarla birlikte laboratuvar çalışmaları yürütülmüştür.[180] Özellikle de, fiziksel temas kurmadan rakibe saldırma tekniğini öğreten eski bir savaş sanatı ekolü olan to-ate hakkında araştırmalar yapılmıştır. Mikio Yamamoto ve çalışma arkadaşları; bu çalışmaları Japonya, Chiba'daki Ulusal Radyoloji Bilimleri Enstitüsü'nde yürütmüşlerdir.

[180] Kokubo (1998).

Saldırıya maruz kalan insanın başta görsel olmak üzere çeşitli duyusal ipuçları veya tavsiye uyarınca karşılık vermesi ihtimalini devre dışı bırakmak için, araştırmacılar, "saldıran" ve "saldırılan"ı duyusal açıdan korunaklı, birbirinden üç kat uzaktaki odalarda tuttular. "Saldıran" Çinli bir qigong ustasıydı. Araştırmacılar, "saldırılan"ı video kasede aldılar ve elektroencephalograf (EEG) cihazıyla deri direncini ve beyin dalgalarını ölçtüler. Deneylerde, qigong ustası, "saldırılan"a, deneyci tarafından rastgele seçilen zamanlarda to-ate sanatını uyguladı. Bu deneme periyotlarının pek çoğunda saldırılan, görünür şekilde irkildi, EEG ve deri direncinde değişimler tespit edildi. Saldırılanın gözlerinin kapalı olduğu bu gelişigüzel denemelerin sonuçları, istatiksel açıdan hayli kayda değerdi ve to-ate'nin "bilinmeyen bir aktarım"da, yani bilimin hâlihazırda tanımadığı bir çeşit aktarımda bulunduğunu gösteriyordu. Qigong ustasının bakış açısına göre, aktarılan şey, ki ya da ch'i idi.[181]

Chi'nin kişiden dışarıya doğru aktığı, niyetle yönlendirildiği ve yöneltildiği kişiyi etkileyebileceği yönündeki teoremin bağlamında, insan bakışının etkisi, daha genel bir sürecin küçük bir parçasıdır. 30 yıldan fazla bir süredir aikido yapan ve bir aikido hocası olan Terry Ezra, şunu söylemişti: "Öğrencilerime her zaman söylediğim sözlerden biri şudur: Gözlerinizle daima farkındalık ve bilinç yansıtıyorsunuz." Ama bu etki başka yollarla da yansıtılabilir: "Sadece gözlerimden değil, her yerden, bilhassa ellerimden, alt karnımdan ve alnımdan geliyormuş gibi hissedilebilir. Bunu yaptığımda ortaya kesinlikle bedenimden akan, elektriğe benzer bir şey çıkmaktadır."

Kore savaş sanatı Jung Do'nun uygulayıcısı olan Andy Macarthy, rakibi yıldırmak için gözlerden bilinçli şekilde enerji yansıtılabileceğini vurgulamıştı:

> Gerektiğinde, "bakışınızı" rakibin üzerine dikip, onun yere bakar bakmaz kaybedeceğini bilebilirsiniz. Eğer bir aslana baktığınızı

181 Yamamoto et al, (2000).

düşünürsek, bunu çok uzun süre yapmak istemezsiniz, çünkü birdenbire onun müthiş gücünü hissedersiniz. Rakibinizin size boyun eğdiğini tahayyül etmelisiniz. Başarısızlık düşüncesini asla aklınıza sokmamalısınız, çünkü aklınızdan ne geçiyorsa o olacaktır.

Bir aslanın dehşet salan bakışıyla yapılan bu benzetme, savaş sanatlarının ilkelerinin insanlarla sınırlı olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Aslında, çeşitli savaş sanatları sistemleri, hayvanların aralarında geçen mücadelelerin dikkatle gözlemlenmesine dayanmaktadır. T'ai chi'nin; kurucusu Chang San-feng'in, bir yılanla dövüşen bir turnayı seyrederken ortaya çıktığı söylenir. Kaplan, maymun, leopar ve avcı peygamber devesi, kung fu'nun çeşitli türleri için esin kaynağı olmuştur.[182]

Önümüzdeki bölümde, insanların ve diğer hayvanların gözetledikleri hayvanların duyarlılığını ele alacağım. Ayrıca insanların hayvanların bakışlarını saptama yeteneklerine de değineceğim.

182 Payne (1981), s.72.

10. BÖLÜM

HAYVAN DUYARLILIĞI

Gözetlenme duygusu insanlarla mı sınırlıdır? Yoksa bu duygu hayvanlar aleminde de yaygın mıdır? Bu bölümde hayvanların, insanların ve diğer hayvanların bakışlarına duyarlılığının ve insanların da hayvanların bakışlarına yönelik duyarlılığının kanıtlarını ele alacağım. Bakışları saptama yeteneği pek çok türde bulunmaktadır.

Hayvanlar bakışlara niçin duyarlı olsun ki? Bu yetenek nasıl gelişmiş olabilir? En bariz ihtimal av-avcı ilişkisidir. Avcının bakışını saptayan bir av hayvanı muhtemelen bu yeteneğe sahip olmayan bir hayvana oranla daha fazla kurtulma şansına sahiptir. Doğal ayıklanma bakışları ve tehlikeli niyetleri duyumsayan hayvanları destekler.

Avcı ve Av

Avcı hayvanlar avlarını üç ana yolla avlar: bekleyerek, izleyerek ve nispeten hareketsiz bir av arayarak.

Kuşkusuz doğal ayıklanma, avcılar tarafından öldürülmekten kurtulabilen hayvanları güçlü şekilde desteklemektedir. Avcılara karşı ilk savunma hattı, hayvanların dış görünüşü ve yaşam şekilleridir. Bunlara birincil savunmalar denir, çünkü her zaman yürürlüktedirler. Söz konusu savunmalar bir avcının avını bulma veya ona saldırma ihtimalini azaltırlar. Örneğin, bazı hayvanlar gizli bir

yaşam sürerler, deliklerde yaşayan köstebekler bu hayvanlara bir örnektir. Bazıları kamuflaj olur ve böylece avcılara görünmezler; ince dallara benzeyen böcekler gibi. Kimileri zehirlidir, kimilerinin ise iğne gibi savunma aletleri vardır. Göze çarpan renkler ve işaretlerle potansiyel avcıları sık sık uyarırlar, bazı yaban arılarının göze çarpan sarı ve yeşil çizgilerle yaptıkları gibi. Yine bazıları uyarıyı sesli sinyaller vererek yaparlar, çıngıraklı yılanın çıngırağıyla yaptığı gibi. Bazı hayvanlar da tehlikeli ve zehirli türleri taklit ederek yaşam şanslarını arttırırlar; onlar da taklitçidir.

Öte yandan ikincil savunmalar, ancak bir hayvanın avcıyı tespit etmesinden sonra devreye girer. Hayvan davranışlarını inceleyen bilim adamları altı temel savunma davranışı tespit etmişlerdir.[183] Çoğumuz muhtemelen tehdit altındayken verdiğimiz tepkilerde bu davranışların benzerlerini sergileriz.

1. **Geri çekilmek:** Sözgelimi, tavşanlar tehlikeyi hissettiklerinde oyuklarına girerler, kaplumbağalar ise koruyucu kabuklarına çekilirler.

2. **Kaçmak:** Koşma, zıplama, yüzme veya uçma suretiyle.

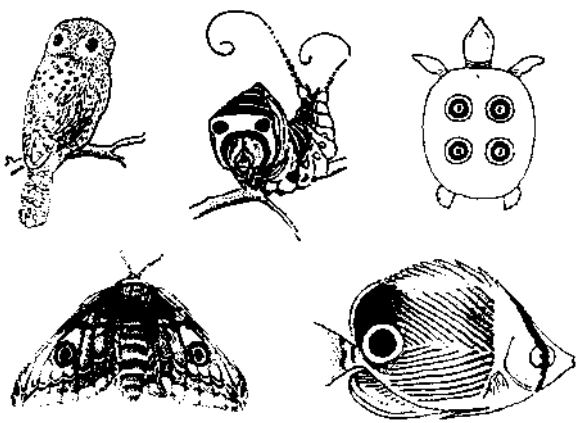
3. **Dona kalmak:** Çoğu avcı hareketsiz halde duran bir hayvanı pek fark etmez. Pek çok avcı sadece hareket halindeki avı kovalar ve ona saldırır. Sülün gibi pek çok hayvan türü, geçici olarak hareketsiz kalır ve sonra birdenbire kaçma girişiminde bulunarak avcıyı şaşırtır. Öte yandan keseli sıçan gibi bazıları ise bu hareketsizliği sürdürerek sonunda ölecek kadar uzun bir süre hareketsiz kalabilir.

4. **Püskürtme savunmaları:** Çoğu avcı avına, genelde en hassas yer olan başından saldırmayı tercih eder. Bazı hayvanlar, avcının daha az hassas yerlere saldırmasını sağlayarak kaçarlar. Kelebek balığı (Şekil 10.1) gibi bazı balıklar, vücutlarının sırt uçlarında çarpıcı renkleri olan göz biçiminde noktalara sahiptir. Ayrıca, bazı balık türleri, tehlikenin ilk işaretini aldıklarında geriye doğru yavaşça yüzüp, çarpıcı renkleri olan yalancı gözlerini sanki gerçekmiş gibi gösterir-

[183] McFarland, D., "Defensive behaviour", In: McFarland (1981).

ler. Avcı öldürmek için harekete geçtiğinde, balık son hareket olarak hızla ileriye doğru atılır, avcının boş suyu kapmasını sağlar.[184]

5. **Korkutma gösterileri.** Bazı hayvanlar, saldırganı korkutmak suretiyle kendilerini savunmaya çalışırlar. Bu avcının paniğe kapılmasını sağlamasa dahi, tehdit altındaki hayvana zaman kazandırır ve kaçmasına fırsat verir. Korku filmi yönetmenlerinin çok iyi bildiği gibi, içgüdüsel bir korku tepkisine yol açmak için ani hareketlerde bulunmak zaruridir: Silah patlaması gibi ani bir ses veya kahramanın yüzünün yakınına hızla gelen garip bir şekil, seyircinin yerinden zıplamasına ve nefes nefese kalmasına yol açar.

Şekil 10.1 Çeşitli hayvanlardaki göz noktaları. Üst sırada, solda: Afrikalı bir baykuşun (Glaucidium perlatuim) kafasının ardındaki göz noktaları; Üst sırada, ortada: Tırtıl Dicranura vinula'nın savunma pozisyonu. Hayvanın gerçek kafası, tomurcuk gözlü ucube yüzünün altındadır. Üst sırada, sağda: Burma kaplumbağası Trionyx hurum'ın kabuğundaki göz benzeri işaretler. Alt sırada, solda: İmparator güve Pavonia pavonia'nın üzerindeki göz noktaları. Diğer pek çok kelebek ve güvede olduğu gibi, kanatlardaki bu noktalar, saldırganların dikkatini bedenin en zayıf noktalarından başka yerlere yöneltir. Sağda: Kelebek balığı Chaetodon sp.'nin üzerindeki göz noktaları saldırganların dikkatini yanlış uca çekerek, hayvanın aksi yönde ok gibi fırlamasına fırsat verir (Huxley, 1990 ve Plant, 1993).

184 Morris (1990), s.69.

Hayvanlar ya ani sesler ya da birdenbire sergilenen korkutma şekillerini kullanılarlar. Örneğin, bazı hayvanlar, özellikle vahşi kediler gibi karanlık mağaralarda veya oyuklarda saklananlar, bir avcı yaklaştığında bir tükrük patlatarak veya zehirli yılanlarınkine benzeyen bir tıslama sesiyle karşılık verirler. Pek çok hayvan türü içgüdüsel olarak sineklerden korkar ve saldırgan genelde hemen geriye doğru zıplar.

İlginçtir, gözetlenme duygusuyla yakından alâkalı olan bir nokta; hayvanların kullandıkları aniden korkutma biçimlerinin çoğunda, saldırganın sanki bir avcıyla karşılaşmış gibi hissetmesine yol açan göze benzeyen motifler gösterilmesidir. Bu korkunç ürkütücü "gözler", kelebek balığında olduğu gibi, püskürtme savunmalarında aniden gösterilen göz noktalarından farklıdır. Sözgelimi, keskin bakışlı bir güve, normalde günlerini yaprak parçaları üstünde geçirir. Arkaya doğru bükülmüş kanatları onu ölü bir yaprak gibi gösterir. Ancak eğer bir kuş çok yaklaşırsa, güve birden ön kanatlarını kaldırarak "gözlerini açar", iri gözlerini sergiler.[185] Pembeli yeşilli bir zeminde dik dik bakan bir çift mavi göz, potansiyel saldırgana meydan okur (Şekil 10.2). İleriye bakan gözler baykuş ve şahin gibi avcıların ayırt edici özellikleridir. Böcek yiyen bir kuş, öldürücü bir saldırganla yüz yüze olduğu izlenimine kapılırsa, geri çekilir ve güvenin kaçmasına zaman tanır.[186]

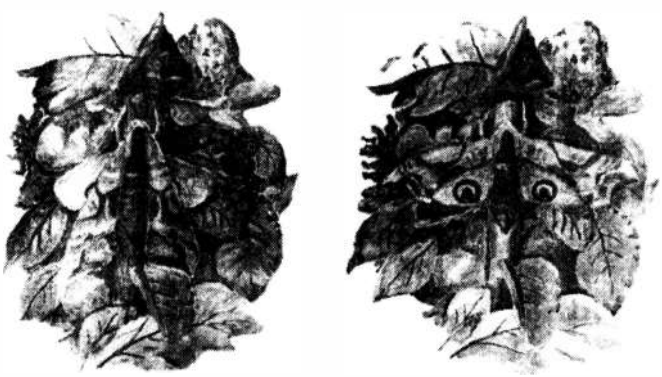
6. Misillemede bulunmak: Saldırıya maruz kalmış pek çok türün son savunma şekli; diş, boynuz ve pençe türünden hangi silahlara sahipse onları kullanarak misillemede bulunmaktır.

Potansiyel öldürücülerin saldırısına açık hayvanlar, saldırganın yerini olabildiğince çabuk tespit edebildikleri vakit avantaj elde ederler. Kuşkusuz hayvanlar "normal" duyularını bu amaç için kullanırlar. Kimileri öncelikle koku duyusuna güvenir, kimileriyse görme duyusuna ve beden diline. Bazıları da işitme veya çeşitli duyuların toplamına. Ayrıca tehditkâr niyetleri tespit etmelerini sağlayan

[185] Willmer (1999).
[186] Morris (1990).

yedinci duyuya da sahip olabilirler. Görme, koklama veya işitmeyle saldırganı henüz tespit etmemiş olsalar bile, potansiyel bir öldürücünün onlara baktığını sezebilirler. Tehlikenin yakın olduğunu haber veren bu duyu, öncelikle korku duygusu uyandırabilir.

Bu, standart bilim ilkelerince açıklanamaz görülen her şeye karşı bir tabu söz konusu olduğu için bilim adamları tarafından henüz araştırılmamış bir konudur. Yine de elimizde önemli miktarda bilgi vardır. En fazla tecrübeye sahip olanlar, laboratuvarlardaki akademisyenler değil, avcılardır. Çoğu avcı, hayvanların avcı tarafından gözetlendiğini saptayabildiklerini ve potansiyel avın, avcının niyetlerine göre farklı davranışlar sergilediğini gözlemlemiştir.

Şekil 10.2. Solda: Yaprak yığını üzerinde yaşayan, arka kanatlarının üzerine katladığı ön kanatlarıyla çok iyi kamuflaj olan keskin gözlü güve (Smerinthus ocellata). Sağda: Alarm durumuna geçtiğinde, güve ön kanatlarını açar ve hemen arka kanatlarındaki göz noktalarını gösterir, böylece potansiyel avcı üzerinde şaşırtıcı bir etki yapar (Willmer, 1999).

Avcı İnsanlar

Milyonlarca yıl boyunca atalarımız, özellikle de erkek atalarımız, zamanlarının bir kısmını avlanarak geçiriyordu. Avcı-toplayıcı toplumlar tarımsal toplumlardan ve medeniyetlerden çok öncesine dayanır. Bugün hâlâ birçok insan avlanmaktadır, bazıları bunu geleneksel yaşam biçiminin bir parçası olarak, bazıları meslek olarak, diğerleri ise spor olarak yapmaktadır.

Potansiyel kurbanların, avcı bir insanı görüp işitir veya kokusunu alırsa, muhtemelen mücadeleye gireceği konusunda görüş birliği vardır. Ancak avcılar arasında yaygın olan başka bir kanıya göre, bazı hayvanlar avcının niyetini uzaktan sezebilmekte; ayrıca bazıları da gözetlendiklerini hissedebilmektedir.

Gerek geleneksel avcılar gerekse bu işi spor olsun diye yapan insanlar, bazı hayvanların, kendilerinin avlama niyetlerini uzaktan sezebildiği görüşündedirler. Örneğin, Colombia'daki Amazon yağmur ormanlarında bulunan Tukano grubuna bağlı usta bir genç avcı, su içmek için nehre inen tapirlere nasıl pusu kurulacağını şöyle anlatıyor: "Tapiri düşündüğümüzde kafasında bizi canlandırıyor. Onu düşündüğümüzde niyetlerimizi fark ediyor ve suya inmiyor; olacakları önbilişle biliyor. Eğer onu öldürmek istiyorsak başak şeyler düşünmeliyiz. Size söylüyorum, başka bir şeyi değil de onu düşünürsek, öldüremiyoruz. Başka bir şey düşünürsek öldürebiliyoruz."[187]

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki pek çok avcı da niyetlerinin kendilerinin önünden gittiği görüşündedirler. Örneğin, avlanmak maksadıyla hayvanların genelde bulundukları bir yere gittiklerinde ortalıkta hayvan kalmadığını görürler.

İşte size Kinship With All Life adlı kitabın yazarı J. Allen Boone'den çarpıcı bir öykü. Boone, bir meydanda oynayan maymunları seyrederek saatler geçirdiği bir Asya ormanında yaşadığı deneyimi anlatıyor. Maymunlar önce ona pek dikkat etmemişler ama sonra birden herşey değişmiş:

> Şaşırtıcı bir şekilde aniden tüm maymunlar yaptıkları şeyi bıraktılar ve güneye doğru baktılar. Derken aşikâr korku ve paniğin etkisiyle meydandan kuzeye doğru hızla kaçtılar... Bu ani kaçışa neyin yol açtığını kestiremedim. Bulunduğum yerde kalkmaya ve ne olup biteceğini izlemeye karar verdim...Muammalı saatler beklemeyle geçti. Sonra bir sıra halinde yürüyen beş adam, güneyden

187 Reichel-Dolmatoff (1997), s.115

meydana girdi. İlk ikisi tüfek taşıyordu, diğerleri ise onları izliyordu. Beni görünce şaşırdılar, ben de onları görünce şaşırdım. Tanıştık... Bu olay sayesinde aydınlatıcı bir gerçek ortaya çıktı. İki avcının tam da tüfeklerini alıp, yürüyerek üç saatlik mesafedeki meydana doğrulttukları sırada, buradaki tüm maymunlar kaçmıştı."[188]

Avcılar ve balıkçılar bana ve araştırma arkadaşlarıma, öldürmeye yönelik güçlü bir niyet taşıdıklarında daha başarısız olduklarını defalarca söylemişlerdir. Örneğin, Northumberland'dan David Boston elli yıldır balık avlamakta ve av partilerine katılmaktadır. Bana şunu anlatmıştı:

Balığa çıktığımda, verimsiz geçen saatler sonrasında neden sadece bir som balığı yakalayabildiğimi hep merak ederdim. Sonra Amerikan Kızılderililerine ait bir inanışı öğrendim. Buna göre hayvanlar avcıların niyetlerini sezebiliyordu ve bu yüzden zihninizden düşmanca düşünceler geçirmemeniz gerekiyordu. Bu yaklaşımı uygulamaya çalıştım ve zihnimin tabiri caizse "boşa çalışmasına" izin verdim. Yakalama ve öldürme oranım önemli ölçüde arttı. Tavşan, geyik, hatta bir seferinde tilkileri seyrederken, yanımda silah olmasa bile onları vurmayı düşündüğümde son derece huzursuz oluyorlar ve bulundukları yerden çabucak sıvışıyorlardı.

Bazı hayvanlar uzaktaki avcıların genel olarak niyetlerini sezebilir, ama eğer bu niyete avcının bakışlarındaki öldürme isteği de eklenirse, etkisi daha da güçlü olur. 1940'lardan beri balığa çıkıp avlanan Hampshireli Peter Railey, kendi duygularında bu etkiyi görmektedir:

Balığı gördüğünüzde hissettiğiniz heyecanın ona geçtiğinden eminim. Bir arkadaşım ilk kez balığa çıkmıştı, 11kg gelen bir deniz alabalığı yakaladı. Takip eden üç yıl boyunca hiç balık yakalayamadı; çünkü çok umutlu ve çok heyecanlıydı. Aniden bana doğru yüzen 4.5 kiloluk bir deniz alabalığını gördüğümde kalp atışlarım

188 Boone (1970), s.74-75.

hızlanır. En başarılı olduğum zamanlar biraz viski içip, kendimi tamamen gevşemiş hissettiğim zamanlardır.

Peter, geyik avlarken, özellikle de hayvan görüş alanındayken ateş etmeyi geciktirdiğinde, hayvanın kendi niyetini sezdiğini fark etmişti. "Tüfeği uzun uzun ayarlarsınız, pür dikkat doğrultursunuz ve geyiğin görüş alanınıza girmesini beklersiniz; ama eğer bir saniye fazla beklerseniz, sizi fark eder ve hemen sıvışır."

Geyiğin niyetlerine karşı duyarlılığını fark etmiş başka bir deneyimli izci de, Staffordshire'de yaşayan Jack Jones'dur.

Görünmeden geyiğin birkaç metre yanına yaklaştığımda tam isabet kaydediyorum. Ne var ki, izleme ve öldürme niyetiyle 200 metre uzaktaki bir geyiği seçince, hayvan rahatsız olabiliyor. Acaba geyiğin çok sayıdaki kendini savunma duyularının hangisini uyandırıyorum? Beslenmeye ara veriyor, yürüyüşünü kontrol ediyor, ayağını oynatıyor, hızlı hareketlerle başını sağa, sola, öne ve arkaya çeviriyor, burnundan nefes alıp veriyor, sağa sola veya öne arkaya hareket ediyor, ama beni göremiyor. Rüzgarın yönünde olduğum için kokumu almış olamaz. Acaba benim işitemeyeceğim, ama hayvanın işitebileceği bir frekansta bir ses mi çıkardım? Farkında olmadan yol açtığım bir titreşimi mi algıladı? Benim öldürme niyetimi "hissetmiş" olabilir mi? Defalarca yaptığım gözlemler gösterdi ki, tam isabet edecek bir atış yapamazsam (sözgelimi otlar kurşunu sektirirse) sakinleşmeli ve ateş etmemeye karar vermeliyim, böylece hayvan da rahatlar! Ne var ki vazgeçmediğim veya oradan uzaklaşmadığım sürece geyiğin rahatlığı çok kısa sürer. Onun hayatta kalması uyanık olmasına bağlıdır."

Gözetleme görevlileri gibi, pek çok deneyimli avcı da, hedefe doğrudan bakmaktan kaçınır, çünkü dosdoğru bir bakışın, hedefin kendisini göremese bile varlığını sezmesine yol açacağını öğrenmiştir. Hampshire'deki bir malikânede avlak bekçisi olarak yıllarca çalışmış John Frankcom, ister geyik isterse kaçak avcı izi sürsün, aynı ilkelerin geçerli olduğunu fark etmişti: "Eğer bir geyik ya da bir insan yakalamaya çalışıyorsanız, ona doğrudan bakmamalı-

sınız. Sanırım, zihninizin onları avlamakla meşgul olduğunu onlara söyleyen bir ışın veya başka bir şey var."

Bazı insanlar hayvanların bakışlarına karşı duyarlı olduğunu özellikle fark etmişlerdi. Bir gün, Almanya, Grossenaspe'deki Dr. Hans-Heinrich Hatlapa, yükseğe yerleştirilmiş bir kamuflajın içinde otururken, kırmızı geyiklerden oluşan bir sürü, hallerinden hoşnut bir şekilde otlanıyor ve yavaş yavaş ona yaklaşıyordu.

> Koku faktörünü devre dışı bırakan rüzgar benden yanaydı. Dışarıya bakmadım, gözlerimi yere çevirdim. Hayvanlar 20 metre yakınıma geldiğinde, kamuflajdaki aralıktan onlara baktım. Birden durdular. Her bir hayvan kafasını kaldırıp, dik dik bana baktı. Sonra geriye dönüp geldikleri yönden geri gittiler.

Bazı türler gözetlendiklerini diğer türlere kıyasla daha iyi anlarlar. Kuşlar ailesi içinde, kuzgun ve saksağanların da dahil olduğu karga ailesinin özellikle duyarlı olduğunu çeşitli insanlardan duymuştum. Hayvan, Buckinghamshire, High Wycombe'deki Tony Butler'in yakınlarındaysa, bu duyarlılık kuşkusuz hayati önem taşır: "Saksağanlardan nefret ederim. Bazen onları takip edip tüfeğimle vurmaya çalışırım. Bunu her yapışımda yalnızca bir kuşu "avlamayı" başarabildim. Esrarengiz bir gözetlenme duygusuna sahip görünüyorlar. Hatta tetiği çektiğimi bile sezebiliyorlar."

Dünyanın değişik yerlerindeki avcıların deneyimleri üzerine yapılacak sistematik bir çalışma, hayvanların insanların bakışlarına ve niyetlerine verdikleri tepkiler hakkında önemli miktarda bilgi sağlayacaktır. Böyle bir çalışma henüz yapılmadı.

Doğa Fotoğrafçıları

Avcılar gibi, doğa fotoğrafçıları da "çekmek" istedikleri hayvanları bulup, yanlarına yaklaşmak zorundadırlar. Yine avcılar gibi onların çoğu da, niyetlerinin başarı şanslarını etkilediği görüşündedirler. Görüştüğüm İngiliz fotoğrafçıların bir kısmı, bu etkiyi "Murphy Yasası"nın bir örneği olarak yorumlamaktadır. Bu yasaya göre olacak şeyler aksi bir şekilde hep yanlış zamanlarda vuku bu-

lur. Ne zaman kamerayı arabada bıraksalar veya kamerada film olmasa, filme almak istedikleri hayvanla karşılaşırlar. Doğayı Korumak için Lincolnshire Tröstü adına çalışan bir fotoğrafçı olan Geoff Trinder şunu anlatmıştı:

> Eğer dışarı çıkıp doğadaki bir şeyin fotoğrafını çekmek istiyorsanız, yapacağınız en iyi şey, kamerayı evde bırakmaktır, o zaman çekmek istediğiniz şeyi görürsünüz. Birkaç doğa manzarası ve bir çift hayvan derisi arıyorken, "Bu sabah yıkanan bir atmaca olabilir" düşüncesiyle evden çıktığımda atmacaya hiç rastlayamıyorum. Öte yandan, bacaklarımı açmak için rastgele yürüyüşe çıktığım ve kendimi kamufle ettiğim olur. Kamuflajın kapağını açtığımda, önüme yıkanan bir atmaca çıkıyor ve yapacağım her şeye tamamen açık bir hedef halinde karşımda duruyor.

Birçok sualtı fotoğrafçısı da benzer deyimlere sahiptir. İşte size bir örnek:

> Belli bir alanda yaşadığını bildiğim kimi hayvanların fotoğrafını çekmeye karar verdiğimde, bir tanesini bile bulamıyordum. Sonra da kamerayı kapatıp filmi sonuna sarıyordum. Derken kızgınlıktan küplere biniyordum, çünkü birden karşıma yüz tane hayvan çıkıyordu. Kimi deniz hayvanlarının filminizin bittiği zamanı bilme yeteneğine sahip olduklarından eminim!(Lawson Wood, Berwickshire, İskoçya)

Avcılar ve gözetleme memurları gibi, çoğu fotoğrafçı da izlediği hayvana dosdoğru bakmadığı takdirde daha başarılı olduğunu keşfetmiştir. Hayvan onun varlığından haberdar bile olsa, doğrudan kendisine bakılmadığı zaman daha az endişeye kapılmaktadır. Sussex'de profesyonel bir doğa fotoğraçısı olarak çalışan Roger Wilmshurt'un belirttiği gibi:

> Kuşların fotoğrafını çekiyorsanız ve bir sığınak kullanmıyorsanız, onlara yavaş yavaş yaklaşmaya bakın. Her defasında biraz ilerleyip, kuşa bakmadan, başınızı tamamen başka yana çevirdiğinizde; sakin olup, ona yavaş yavaş baktığınızda, fotoğrafı yakalama şansını-

zın çok yüksek olacağını, tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim. Onlara baktığınızın kesinlikle farkına varıyorlar.

Çeşitli fotoğrafçılar, hayvanlara dolaylı yoldan veya gizli gizli yaklaşıp, onlara dik dik bakmaktan kaçınmanın en iyi yöntem olduğunu söylemektedirler. En kötü yöntem onlara sert sert bakarak üzerlerine doğru yürümektir.

Çeşitli kuş fotoğrafçıları, gizli bir yerdeyken ve gözetledikleri kuşlara görünmüyorlarken, kuşların yine de gözetlendiklerini bildiklerini söylemişlerdi. Buckinghamshire'den Russel Hartwell balıkçıl kuşlarda şunu gözlemlemişti:

> Kamuflajda çok zaman geçirdim. Kuşların sizin orada olduğunuzu duyumsamaları, hareket etmediğinizi bilseniz dahi huzursuz olmaları esrarengiz bir hadisedir. Balıkçı kuşlar söz konusu olduğunda, tehlikeye karşı uyanık olduklarını hemen söyleyebilirsiniz. Kafaları aşağıda işlerini yaparlar ve korktuklarında kafalarını bir periskop gibi yukarı kaldırırlar. Gözleri genelde tamamen donuktur; sonra birden onlara bakan bir şeyin olduğunu fark edip başlarını yukarı kaldırır, dik dik yürür ve etrafta bir şeyin olup olmadığını görmek için beklerler. Eğer o anda gözlerine çarparsanız, bir flaş patlaması gibi aniden sıvışırlar.

Doğa fotoğrafçılarının deneyimleri, avcılarınkiler gibi, geniş bir yelpazedeki hayvan türlerinin insanların niyetlerini sezdiklerini göstermektedir. Ayrıca onlar, kendilerini gözetleyen şahsı göremeseler dahi gözetlendiklerini hissederler.

Ev Hayvanlarına Bakmak

Ev hayvanı besleyen çok sayıda kişi, hayvanlarının kendilerini göremeseler bile bakışlarına tepki verdiklerini fark etmişlerdir. Gerald Winer ve çalışma arkadaşları, yaptıkları araştırmalarda, yetişkinlere ve çocuklara şu soruyu yönelttiler: "Köpek veya kedi gibi bir hayvanın, gözlerinizi görmeden ona baktığınızı hissedebileceğini düşünüyor musunuz?" Çocukların %53'ü ve yetişkinlerin %50'si evet yanıtını verdi.

Avrupa ve Amerika'da yetişkinlerle yapılan araştırmalarda, ortalama %55'lik bir oran şu soruya evet yanıtını vermişti: "Bir hayvanın arkasından bakarak, onun arkaya dönmesini sağladığınız oldu mu?" Bu tecrübeyi yaşadığını söyleyen kadınların sayısı erkeklerden fazlaydı. Bu durumun çok sık vuku bulduğu hayvanlar kabaca eşit oranlardaki köpekler ve kedilerdi. Ancak bazı insanlar atların arkasından bakarak onları arkalarına döndürdüklerini, bazıları da bunu kuşlarla yaptıklarını belirtmişlerdi.

Amerika'da yapılan araştırmalarda insanların söylediklerine ilişkin bazı örnekler sunalım:

"Ne zaman kedime baksam ve onu düşünsem tepki verir ve arkasına döner.

"Köpeğim avluda uyurken, evin penceresinden ona bakıyordum, tepki verdi, başını kaldırıp bana baktı."

"Kedilerime ve köpeklerime uyurlarken baktığımda, uyanıp bana bakarlar."

"Köpeğimiz neredeyse tamamen sağırdır. Arkasından ona baktığımda çoğu kez arkasına döner. Oysa beni duyuyor olamaz."

Bu örneklerde hayvanların tehlikede olmadığı açıktır; onlar sadece sahiplerinin dikkatinin odağıydılar ve bazıları uykudayken bile bu dikkati sezmişti. Berkshire, Reading'de yaşayan Fiona Richards, elinde büyüttüğü ve sürekli peeşinden gelen bir çift evcil tavukta bu duyarlılığı fark etmişti:

> Bazen pencereye bakan bir masada otururum ve tavuklar pencerenin eşiğine veya dışarıdan eve dayanmış bir merdivene tünerler. Bir süre sonra uyuşukluk çöker ve gözlerini kaparlar, başlarını yukarı diker veya sırt tüylerinin içine gömerler, oraya öylece tünerler. Onları gözlemlemek için dikkatimi üzerlerine yönelttiğimde bunu farkedip gözlerini açtıklarını saptadım. Bu beni büyüledi; gürültü ve hareket gibi olası işaretleri devre dışı bırakmaya çalışarak bazı deneyler yaptım. Kitap okumaya dalmışken, gözlerimi ve dikkatimi onlara yönelttiğimde tepki verdiklerini keşfettim. Ayrıca fiziksel olarak onlara bakıp, aklımdan başka şeyler veya bir "boşluk" geçirmeyi, sonra da dikkatimi onlara yöneltmeyi denedim. Bu işe yara-

madı, rahatsızca da olsa tünemeye devam ettiler. Tüm dikkatimi onlara verdiğimde aniden tekrar tepki gösteriyorlardı.

Evrimsel bir görüş açısından bakıldığında, uykudaki hayvanların gözetlenmelerine tepki vermeleri şaşırtıcı değildir. Bu duyarlılık, onların, avcıların davetsiz dikkatlerine tepki vermelerini sağlamakta ve hayatta kalmak adına esaslı bir değer taşımaktadır.

Potansiyel Av Olarak İnsanlar

İnsanlar ve insanın ataları, en azından 4 milyon yıl boyunca avcı-toplayıcı olarak ve aslan gibi daha güçlü ve başarılı avcıların geride bıraktıkları leşleri yiyerek yaşadılar. Müze diyoramalarındaki avcı insan resmine hepimiz aşinayız. İnsanın insanlık tarihinin çok büyük bir bölümünde, aynı zamanda da av olduğunu kolaylıkla unutabiliyoruz. Afrika ve başka yerlerdeki kazılarda bulunan insana benzeyen eski çağlara ait bazı canlıların kemiklerinde leoparların ve diğer iri kedilerin diş izlerine rastlanmıştır.[189] Henüz 19.yy gibi yakın bir zamanda, Hindistan'ın çeşitli bölgelerindeki kaplanlar binlerce insanın hayatına son veriyordu. İngiliz devletinin kayıtlarına göre, 1800 ile 1900 yılları arasında yaklaşık 300.000 insan ve 6 ila 10 milyon arası çiftlik hayvanı Hindistan'da kaplanlar tarafından öldürülmüştü.[190]

Küçük yaştaki çocukların çoğu, çocuk yiyen avcı masallarına bayılırlar. Kötü karakterler; kaplan, kurt, canavar, ucube ve cadıdır. Bazıları sadece bu avcı masallarında ortaya çıkmazlar, onlara "Sen çok hoşsun, seni yiyebilirim" diyen yetişkinlerle de karşılaşırlar. Daha büyük çocuklar ise dinazorlara bayılırlar, özellikle Tyrannosaurus rex gibi dev et yiyicilere. Bu hayvan, gerek korkutucu olma gerekse neslinin tükenmiş olması bakımından etkileyici bir hayvandır.

1933'te, şehir çocuklarının korkuları hakkında Amerika'da yapılan bir araştırmada, çoğunluğun en büyük korkusunun hayvan

[189] Ehrenreich (1997), s.40.
[190] Ag.e., s.43.

ve canavar korkusu olduğu ortaya çıktı. Televizyon, canavarları oturma odasına getiriyordu. 1965'te yapılan sonraki bir araştırmada ise, Amerikalı okul çocuklarının, trafik, nükleer savaş ve mikrop gibi gerçek tehditlerle pek ilgilenmedikleri ortaya çıktı. "Nelerden korkarsınız?" sorusuna beş ve sekiz yaş arasındaki çocukların verdikleri cevapların %80'i, yılan, aslan, kaplan, ayı ve diğer vahşi hayvanları oldu.[191] Yazar şu sonuca varmıştı: "Garip olan gerçek şu ki çocuklar, vahşi hayvanlar gibi şehir medeniyetimizde gerçek olmayan bir tehlike kaynağından korkuyorlar."

Çocukların bu korkuları, atalarımızın avcılık deneyimlerine dayanıyor olabilir elbette. Avcı korkusu çocuklar büyüdükçe devam eder, diğer insanlara nazaran onlarda daha fazla yer edinir. Çocuklar vahşi hayvanlardan korkarken, yetişkinler hırsızlar, katiller, fidyeciler, teröristler ve ordulardan korkarlar. Eğlence sektörünün başta gelen konularından biri; gizemli cinayetler, korku ve gerilim filmleri ile savaş hikâyelerindeki avcılıktır.

Gerçek savaşlarda, bütün uluslar birer avcı haline gelir. Pek çok ulusun rütbe işaretleri avcı hayvanlardır: Amerika, Meksika, Almanya, Avusturya ve İspanya'nın kartalı; İngiltere, Finlandiya, Hollanda ve Norveç'in aslanı, Mısır'ın şahini ve benzeri...

Tehlike Duygusu

Avcı korkusu sadece kültürel olarak nesilden nesile aktarılmaz. Bizler de dahil çoğu hayvan türü potansiyel avcılardan içgüdüsel olarak korkarız. Ve bu korkuya, bireyin ve bazen tüm grubun kurtulmasını sağlayan içgüdüsel tepkiler eşlik eder

1920 ve 1930'larda Hindistan'da önde gelen bir avcı olan Jim Corbett, "yakın tehlike duygusu"nun kendisini defalarca ölümden kurtardığı görüşündedir. Himalaya'nın eteklerindeki uzak köylerde yaşayan pek çok insanın hayatını, insan yiyen kaplanları ve leoparları vurmak suretiyle kurtarmıştı. Man-Eaters of Kumaon (1944) adlı kitabında, balta girmemiş bir ormanda çok tehlikeli bir dişi

[191] Ag.e., s.52.

kaplanı nasıl aradığını ve başarısızlıkla dolu 14 günlük bir süreden sonra, bir kaya yığınına yaklaştığını anlatır: "Aniden önümde bir tehlikenin olduğunu hissettim... Daha önce defalarca bu yoldan geçmiştim. Ve ilk kez geçip geçmemek konusunda tereddüt ediyordum." Ne var ki çok geçmeden ortalık karardı ve o yoldan geçmekten başka şansının olmadığına karar verdi. Bir geyiğin yanından geçti, ama geyik ona dikkat etmedi. Gerçi yanından geçer geçmez, hayvan alarm durumuna geçmişti. Kaplanı görmüş olmalıydı ve araştırmak için geri döndü. Yürüdüğü yerlerdeki yaş balçıkta kendi ayak izlerini gördü. "Bu ayak izlerinin üstünde kayalardan atlayıp beni izlemiş olan kaplanın etrafa yayılmış izlerine rastladım."

Corbett "tehlike duygusu"nun gerçek olduğundan emindi. "Bunu neyin uyandırdığını bilmiyor ve dolayısıyla açıklayamıyorum. Bu vakıada kaplanı ne görmüş ne de duymuştum...Yine de kayaların arasından beni gözetlediğini hiç şüphesiz biliyordum. O gün saatlerce dışarıda kalmıştım ve hayli ihtiyatlı bir halde ormanda kilometrelerce yürüdüm. Ama bir an olsun rahatsız olmadım ve sonra bayıra tırmanırken, kayalardan bakacak herhangi birinin görüş alanına girdim. Bu kayaların benim için tehlike taşıdığını biliyordum."[192] Corbett, bu yakın tehlike duygusunun genel olarak farkında olduğunda, etrafta gizlenmiş kendisini izleyen bir kaplanın olup olmadığını söylebileceği görüşündeydi.

Deneyimli bir sualtı fotoğrafçısı olan Jeremy Stafford-Dietsch, "tehlike duygusu"nun hem karada hem de denizde geçerli olduğunu keşfetmişti.

> Benim çok korktuğum mangrovların arasına daldığımız veya o bölgede çalıştığımız zamanlar olur. Bir seferinde (Avustralya'nın) Kuzey Bölgesi'ndeki bir nehir kıyısı boyunca yürürken, aşağıdaki çamurda güneşlenen timsahları izliyordum. Kıyıda dosdoğru onlara giden bir patika vardı. Birden kendimi gereksiz yere, kıyının üstündeki çimenlikten geçen dolambaçlı yola sapmış halde buldum. Uzaklaştığım yere geri dönüp baktığımda, orada bir timsahın gü-

192 Corbett (1986), s.179-181.

neşlendiğini gördüm. Gözetlenme duygusu, yakında çok tehlikeli bir şeyin bulunduğu duygusu, çalışma alanımızdaki arkadaşlar tarafından kabul edilir. Hiç birinin bunu gözardı edeceğini sanmıyorum.

Jeremy, başka bir sefer de, Güney Avustralya sahilinde sualtındaydı, koruyucu bir kafesin ardından kocaman beyaz bir köpekbalığının fotoğrafını çekiyordu.

Kafeste kameranın rahat film çekebilmesi için bir aralık vardı, hayvanın bir fotoğrafını çekmek için kolumu o aralıktan dışarı çıkarmıştım, kamerayı önümde tutuyordum. Ona doğru bakıyordum ve bir sarsıntı beni tam aksi tarafa bakmaya zorladı. Hakikaten de başka bir beyaz balina bir metre ötemde belirmiş, kollarıma doğru yüzüyordu.

Vahşi Hayvanların Bakışlarını Sezmek

Jane Goodall, Afrika'ya ilk kez gittiğinde, vahşi şempanzeleri incelemeye başlamadan önce, Olduvai Gorge'deki fosil kazılarında çalışmıştı. Bir seferinde, ekip arkadaşlarıyla birlikte bir dikenliğin içinde çalışırken, "Birinin gözetlenirken hissettiği türden bir karıncalanma hissettim. Etrafıma baktığımda, yaklaşık bir metre ötede genç erkek bir aslanın olduğunu gördüm. Büyük bir ilgiyle bize bakıyordu." Neyse ki Goodall ve arkadaşları yavaş adımlarla oradan uzaklaşabilmişti. Eğer koşsalardı aslan muhtemelen peşlerine düşerdi.[193]

Ken Pole 13 yaşındayken, Kanada, Vancouver Adası'nın iç kısmında bir erkek izci grubuna üyeydi. Uzak bir gölde kamp yapıyorlardı.

Şafak vakti uyandım, çişim gelmişti. Göle çıkıntı yapan bir kaya tabakasından aşağıya doğru yürüdüm. Sakin sakin işimi yaparken, tüylerimin diken diken olduğunu hisettim. Birinin beni gözetlediğine dair güçlü bir duyguya kapılmıştım, fakat ne çadır arkadaşlarımdan ne de öteki arkadaşlardan çıt çıkmıyordu. Benim için bir oyun

193 Goodall (2000), s.47.

hazırlandığını düşünüyordum ve şansım yaver giderse bunu ortaya çıkarmayı ümid ediyordum. Birkaç saniye hiç kıpırdamadım. Sonra başımı çok yavaş hareket ettirince iri bir puma veya dağ aslanıyla göz göze geldim. 15 metre ötede, kayanın üstünde duruyordu.

Pek çok insan, potansiyel olarak tehlike taşımasa da diğer türlerin bakışlarını sezmiştir. Şahin, karga, geyik, rakun, sığır, ayı, porsuk, keseli sıçan, sansar, kertenkele, çakal, karatavuk ve dingo[194] tarafından gözetlendiğini hissettiğini söyleyen düzinelerce insana rastladım. Bunlar bazen korkutucu deneyimlerken kimi zaman da değildi. Ama çoğu elbette ki şarşıtıcıydı.

Doğa bilimci Miriam Rothschild bana, II. Dünya Savaşı sırasında bir kış akşamı, günbatımında, akşam yemeği için bir sülün avlamak amacıyla dışarıyı çıktığını anlatmıştı.

Kuşların tünemek için girdikleri çalıklıkların arasında beklemek üzere sık bir çalılığa girdim. Gözetlendiğimi hissetmeye başladım. Sessiz ama sinirli bir haldeydim, bölgede başka bir insan var mı yok mu diye başımı güçbela çeviriyordum. Hemen önümde bir yerlerde yasak avlanan bir avcı olabileceğini düşündüm. Etrafta kimsecikler görünmüyordu, ama içimdeki duygu giderek yoğunlaşıyordu. Kendi kendime isterik olduğumu söyledim. Derken aniden yukarıya baktım ve yaklaşık bir metre yukarıdaki bir dala bir çiftlik baykuşunun konduğunu gördüm. Altın rengi bir çift göz bana bakıyordu.

Kimi zaman insanlar evdeyken bile gözetlendiklerini hissedebilirler. Yunanistan, Atina'daki Anna Michailides, yazın bir öğleden sonra üstünü değiştirmek için odasına gitmişti. "Her zaman olduğu gibi büyük bir balkona bakan cam pencere tamamen açıktı. Hiç kimse içerisini göremezdi. Aynanın önünde çırılçıplak duruyordum ve ne giyeceğime karar vermeye çalışıyordum. İçimde birinin beni gözetlediğine dair güçlü bir duygu uyandı. Bunda korkutucu veya olumsuz bir şey yoktu, sadece gözetlendiğimi fark etmiştim.

194 Dingo: Avustralya'ya özgü bir çeşit yabani köpek.

Etrafa baktım, cam pencereye bir Mısır güvecinin konmuş olduğunu gördüm, dosdoğru bana bakıyordu. Odaya bile girdi. Hareketlerimden ürkmedi, sakin bir halde giyinmemi izledi."

Illinois, Chicago'daki Camille Einoder, öğretmenlik yaparken, evin içinde daha da tedirginlik verici bir deneyim yaşamıştı. "Bir gün eve erken geldim. Erzak odasında alttaki rafa doğru eğilmiştim. Derken birden ensemdeki tüylerin diken diken olduğunu hissettim. Yavaşça yukarıya baktım ve biyoloji odasından kaçmış iri bir boa yılanının, sırtımın üstündeki projektörün başına çöreklendiğini ve oradan bana baktığını gördüm."

Genelde bu tür deneyimler beklenmedik bir şekilde vuku bulur, ama bazı insanlar diğer türlü bulmaları zor olan hayvanları bulmak için onlara dikkat kesilirler. Dr. Russell Hanley, Avustralya'daki bir mangrov bataklığında zor bulunur, etobur ve iri bir mangrov kertenkelesinin fotoğrafını çekmek istediğinde, saatlerce aramasına rağmen çok iyi kamufle olan bu canlılardan hiçbirine rastlamamıştı. "Sonra 'İşte burada bir tane var' duygusu içimde uyandı ve mangrov kertenkelesi, bir ağacın içinden bana bakıyordu."

Ev Hayvanlarının Bakışlarını Sezmek

Grald Winer ve arkadaşları, Ohio, Columbus'ta yürüttükleri araştırmalarda, yetişkinler ve çocukların yarısının, hayvanların gözetlendiklerini hissettiklerini düşündüklerini tespit ettiler. Ayrıca yetişkinlerin %34'ü ile çocukların %41'i hayvanların kendilerini gözetlediğini hissedebildiklerini söylemişlerdir (bkz. s/215-216). İngiltere, İsveç ve Amerika'da yetişkinlerle yaptığımız araştırmalarda, ortalama %54'lük bir oran, bir hayvan tarafından arkadan gözetlendiğini hissettiğini söylemişti. Bu deneyimi yaşadığını söyleyen kadınların oranı (%62), erkeklerin oranından (%44) önemli ölçüde fazlaydı. Tepki verdikleri başlıca hayvanlar kedi ve köpeklerdi. Tepki verdiklerini söyledikleri diğer hayvanlar ise at, domuz, sığır, keçi, sincap, ayı, maymun, fare, kuş, iguana, yılan ve balıktı.

İşte sizlere Amerika ve İngiltere'den bazı örnek deneyimler:

"Köpeğim geceleyin yüzüme bakarak beni uyandırır. Bunu yapan birden fazla köpeğim var. Genelde bunu dışarıya çıkmaya ihtiyaç duyduklarında yapıyorlar. Ses çıkarmıyorlar, sadece yoğun bir şekilde bakıyorlar. Uyanıyorum ve ne olup bittiğini hemen anlıyorum."

"Çeşitli defalar, Alsatian cinsi dişi köpeğimle dışarıda yürüyüş yaparken, içimde durmamı söyleyen bir ses duyardım. Arkama baktığımda, hayvancağızın işemek için durduğunu ve kasıtlı olarak bana baktığını görürdüm. Yüzündeki aşikâr ifade şu olurdu: 'Beni bekle!"

"Dışarıda, evin önünde eğilmiş bir ağacın dibindeki çer çöpü temizliyordum. Birinin arkadan beni gözetlediğini hissettim, ama kimseyi göremedim. İşime döndüm. Fakat bu his o kadar güçlüydü ki, ayağa kalktım ve dikkatlice etrafa baktım. Komşumun spanyel cinsi köpeği sert sert bana bakıyordu. 'Niçin dönüp benimle konuşmuyorsun?' der gibiydi. Onunla konuştum ve onu bir süre okşadıktan sonra dönüp evine gitti."

Köpeklerin davranışlarını keskin bir şekilde gözlemlemiş bir yazar olan Jack London, Vahşetin Çağrısı adlı kitabında, Buck adlı köpeğin dostluğunu tasvir etmektedir: " Uyanık ve istekli bir halde Thornton'un ayağının dibinde bir saat uzandırdı...veya fırsatını bulduğunda daha uzun bir süre, sırt üstü ya da yanlamasına yatardı. Aralarında böyle bir iletişim vardı. John Thornton Buck'un bakışıyla başını çevirir ve hiç konuşmadan o bakışa karşılık verirdi. Buck'un kalbi parladığında, onun da gözlerinden, parlayan kalbinin ışıkları yansırdı."[195]

Başka Hayvanların Bakışlarını Sezen Hayvanlar

Nasıl ki insanlar hayvanların, hayvanlar da insanların kendilerine baktıklarını sezebiliyorsa, hayvanlar da başka hayvnaların kendilerine baktıklarını fark edebilirler. Ama maalesef henüz bu konu üzerinde sistematik bir çalışma yapılmamıştır ve doğadaki gözetlenme duygusu hakkında pek az şey bilinmektedir.

[195] London (1991), s.77-8.

İnsanların hayvanlarla yaşadıkları deneyimlerin apaçık gösterdiği gibi, gözetlenme duygusu potansiyel avcıların dikkatini sezmede önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca bu, bakışın tehdit içermediği daha arkadaşça durumlarda da geçerlidir. Doğada yaşayan hayvanlarla evcil hayvanlar üzerinde yapılan gözlemler, düşmanca olan ve olmayan bakışların saptanabildiği görüşünü desteklemektedir.

Örneğin, bononolar (cüce şempanzeler) arasında bakış, sosyal ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. İngiltere'deki Twycross hayvanat bahçesinin kıdemli bakıcısı olan Betty Walsh bunu gözlemlemişti.

> Başka şempanzelerin arkasından bakan bazı şempanzeler görmüştüm. Öndekiler sanki bakışı hissetmiş gibi arkaya dönüyorlardı. Bu genelde yiyecek konusunda oluyordu. Eğer bir şempanze bir şey yakalarsa, diğeri ona sert sert bakar veya bakışmamaya çalışırlar, çünkü göz göze geldiklerinde yiyeceği paylaşmak zorunda kalacaklardır, ama genelde bunu en son yaparlar.

Amerikalı doğa bilimci William Long, doğadaki tilkileri gözlemlerken, dişi tilkinin hiç ses çıkarmadan yavruları arasındaki disiplini muhafaza etme yönteminden çok etkilenmişti:

> Bir öğleden sonra yavrular, güneşin altında yayılmış bir halde sıçrayıp oynaşırlar. Ayrı yatan anne tilki, bulunduğu yerden oyunu ve etrafı görebilir. Hiç ses çıkarmadan adeta aileyi her an kontrol altında tutmaktadır. Eğer zaman zaman bir yavru biraz fazla uzaklaşırsa, tilki kafasını kaldırarak kasıtlı şekilde ona bakar ve bu bakış, sanki dişi tilki yavrunun peşinden bir çığlık veya mesaj yollamış gibi yavruyu durdurur. Bu bir kez olsa, rastlantı diye yorumlayabilirsiniz; ama tekrar tekrar ve hep aynı meydan okuma tarzında olmaktadır. İstekli yavru hemen kendini toplar, bir emir almış gibi arkasına döner, annesinin bakışını yakalar ve eğitimli bir köpeğin ıslık çalınınca gelmesi gibi eski yerine döner.[196]

[196] Long (1919), s.91-2.

Gözetlenme Duygusunun Evrim Sürecindeki Kökenleri

Gözetlenmeye karşı duyarlılık sadece insanlara özgü bir özellik olmayıp, hayvanlar aleminin diğer pek çok üyesi tarafından paylaşılır. İnsan bakışına karşı hayvani ve hayvan bakışına karşı da insani duyarlılığa ilişkin yukarıda anlatılanların tümü memeliler, kuşlar, sürüngenler ve balıklar için geçerlidir.

Peki solucan, böcek, akrep, örümcek ve yumuşakça gibi omurgasızlar da gözetlendiklerini sezebilirler mi? Ve daha yüksek düzeydeki hayvanlar omurgasızların kendilerini gözetlediğini fark edebilir mi? Bu soruların evet veya hayır yönünde cevaplandırılmasını sağlayacak bir kanıta rastlamadım. Özellikle ilginç bir araştırma konusu bizimkine benzemeyen yumuşakça gözlere sahip, salyangoz ve istiridyenin akrabası ahtapot olurdu. Ahtapotun avladığı balıklar ve diğer canlılar gözetlendiklerini sezebilirler mi? Ve ahtapot diğer ahtapotlar veya başka hayvan türleri tarafından gözetlendiğini fark edebilir mi?

Bu soruların cevapları hakkında henüz pek fazla şey bilinmiyor, ama doğa bilimcilerinin bunları doğada ve laboratuvar deneylerinde araştırmaması için hiçbir neden yok. Ancak hangi organizma gruplarının gözetlenme duygusuna sahip olduğu hakkında daha daha fazla bilgi sahibi olduktan sonra bu yeteneğin evrim sürecindeki kökenlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyebiliriz.

Bakışa duyarlılık gözün gelişiminden önce edinilmiş bir yetenek olamaz, ama gözün evrimi çok eskilere dayanmaktadır. Kanada kayalıklarındaki, Burgess Shale'de bulunan fosil yataklarına bakılırsa, ilk çok hücreli hayvanlar muhtemelen 570 milyon yıl önce ortaya çıktı ve 530 milyon yıl önce birçok hayvanın gözü vardı.[197] Belki de gözetlenme duygusu gözlerle birlikte evrim geçirdi. Bu gerçekten de çok eskilere dayanabilir.

197 Gould (1989).

11. BÖLÜM

GÖZETLENME DUYGUSU ÜZERİNE YAPILAN DENEYLER

Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, çoğu insan zaman zaman gözetlendiğini hisseder veya başkalarına bakarak onların arkalarına dönmelerine yol açar. Ayrıca çok çeşitli türde hayvan, insanların bakışlarına karşı duyarlı görünmektedir; aynı şekilde insanlar da hayvanların bakışlarına karşı duyarlıdır.

Tüm bu kanıtlara rağmen, güçlü bir tabu, bu konuda bilimsel araştırma yapılmasını yıllarca engellemiştir. Bildiğim kadarıyla 1890 ile 1990 yılları arasında, bilimsel dergilerde bu konuda yalnızca dört tane makale yayımlanmıştır. Önümüzdeki iki bölümde, bu tabunun nedenlerini ve tabuyu ortaya çıkaran tarihsel koşulları ele alacağım. Bu bölümde, bu konuya açık fikirlilikle yaklaşmaya devam edeceğim ve bu olguyu test etmek için yapılan deneylerden söz edeceğim.

Gözetlenme duygusu deneysel testlerle kolay ve ucuz bir şekilde incelenebilir. Nitekim 1990'dan itibaren bu türden çok sayıda test yapılmıştır. Artık elimizde insanların arkadan gözetlendiklerini, bilinen duyularla açıklanamayacak bir şekilde gerçekten hissettiklerine dair güçlü kanıtlar mevcut. Bu konuda üç tür deney yapılmıştır.

Birinci tür deneyde, denek sırtı birine dönük bir halde oturur. Deneğin sırtını döndüğü kişi ya onu arkadan gözetlemekte veya başka bir yöne bakıp farklı bir şey düşünmektedir. Gözetleme ve gözetlememe denemeleri rastgele bir şekilde gerçekleşmektedir. Her denemede, denek gözetlenip gözetlenmediğini tahmin eder. Bu tahminler ya yanlış ya da doğrudur. Acaba denekler şans eseri olması beklenenin üstünde doğru tahminlerde bulunmuşlar mıdır?

İkinci tür deney, gerçek yaşamdaki koşullara daha yakın koşullar altında yürütülür. Bir yere gizlenmiş gözetleyiciler, kendilerinin varlığından haberdar olmayan deneklere bazen bakar bazen de bakmazlar. Örneğin, gözetleyiciler karanlık bir odadan dışarıya doğru veya tek yönlü bir aynadan fuayedeki ya da alışveriş yerindeki insanlara bakabilirler. İnsanlar gözetlendikleri zaman mı yoksa gözetlenmedikleri zaman mı daha fazla arkalarına dönüp gizlenmiş gözetleyicilere bakarlar? Bunu tespit etmek için, gizli gözetleyicilerin yanına bir video kamera yerleştirilir. Bu durumdan habersiz denekler sürekli filme alınır, böylece hem gözetlendikleri hem de gözetlenmedikleri süreçler kaydedilir. Video kaset daha sonra bu süreçlerin içeriğinden habersiz olan biri tarafından incelenir.

Üçüncü tür deneyde, denek başka bir odadaki gözetleyiciler tarafından kapalı devre televizyonla izlenir. Gözetleyiciler TV ekranındaki deneklere bazen bakar bazen de bakmazlar. Bu kapalı devre TV denemelerinde, deneklerden, gözetlenip gözetlenmediklerini tahmin etmeleri istenmez. Bunun yerine (yalan makinesi testinde olduğu gibi) deri dirençleri ölçülür. Böylece duygularındaki değişimler otomatik olarak kaydedilir. Bu bilinçdışı tepkiler, gözetlenildiğinde değişmekte midir?

Deneye Dayalı Araştırmanın Öncüleri

Bu konudaki bilimsel araştırmalar yıllar önce E.B. Titchener ve J. Edgar Coover adlı iki Amerikalı psikolog tarafından başlatılmıştır. Bu bilim adamlarının her ikisi de gözetlenme duygusunun yanılsama olduğunu kanıtladıklarını iddia etmişlerdir.

Titchener, Amerika'da deneysel psikolojinin kurucu babalarından biriydi. 1890'larda, Cornell Üniversitesi'ndeki pek çok öğrencisinin, arkadan gözetlendiğini fark ettiğine veya herhangi birinin ensesine bakarak onun dönüp arkaya bakmasını sağlayabileceğine kesinkes inandığını tespit etti. Titchener, bunda gizemli bir etkinin söz konusu olmadığından emindi ve "akılcı bir açıklama"nın olması gerektiğini düşünüyordu. İnsanların çevrelerine bakınmaya eğilimli olduklarını ve bu hareketleriyle arkalarındaki birinin dikkatini çektiklerini, böylece göz göze geldiklerini öne sürdü. "Bu rastlantılar besbelli kişilerin birbirini çekmesi ve telepati etkisi teoremi tarafından kullanılmaktadır."[198]

Titchener, 1898'de Science dergisinde yayımladığı bir makalede, bu olgu üzerine laboratuvar deneyleri yaptığını ve bu deneylerin "hep olumsuz sonuç verdiğini; başka bir deyişle ileri sürdüğü yorumu ispatlandığını" ilan etti. Deneye dayalı ayrıntılar vermedi ve hiçbir veriyi de yayımlamadı. Ancak bu deneyleri yapmasını haklı çıkarma gereği hissetmişti:

> Eğer bilimsel düşünen okur bu sonucun önceden tahmin edilmiş olabileceği ve dolayısıyla deneylerin zaman kaybı olduğu yönünde bir itirazda bulunursa, buna verebileceğim tek cevap şudur: Genel kanıda derin ve yaygın bir şekilde kök salmış batıl bir inancın yıkılmasında deneyler gerekli görülebilir. Bilimsel kafa yapısına sahip hiçbir psikolog telepatiye inanmaz. Aynı zamanda telepatinin örnek niteliğinde bir vakıa hikâyesiyle çürütülmesi, öğrencinin en kısa zamanda bilim yoluna dönmesini sağlayabilir ve bunun için harcanan zamanın yüz katı bilime geri kazandırılmış olur.[199]

Titchener'in makalesi çok etkili oldu ve her ne kadar gerçek deneyler hakkında, olumsuz sonuç verdiklerini söylemekten başka tek bir laf etmemiş olsa da, yüzyıldan fazla bir süre, kuşkucuların dilinden düşmedi.

198 Titchener (1898).
199 A.g.e.

Öte yandan Coover, çok zarif ve basit bir deney yapıp verilerini yayımladı. Denek sırtı gözetmene dönük halde oturmuştu. Deneylerde gözetmen deneğe bazen bakmış bazen de bakmamıştı. Bakma veya bakmama kararı yazı tura atma yoluyla gelişigüzel belirlenmişti. Denekler, Coover'in Stanford Üniversitesi'ndeki kendi öğrencileriydi. Coover, bakışları sezmeye dönük kayda değer bir yetenek olmadığını savunmuş ve gözetlenme duygusuna dair yaygın inanışın "temelsiz" olduğu sonucuna varmıştı.[200] Coover'in çalışması, Titchener'in olumsuz sonuçlarını güçlendirerek, meseleye bilimsel bakış açısından son noktayı koymuş görünüyordu. Coover'ın makalesi 1913 yılında yayımlandı.

Bilimsel literatürdeki bir sonraki makale, J.J. Portman adlı Hollandalı bir profesörün, 1939'da Almanca yazdığı bir makaleydi.[201] Bu makalenin bir özeti İngilizce olarak ancak 1959'da yayımlanabildi.[202] Poortman hem kendi gözetlenme deneyimleri hem de birçok başka insanın da benzer deneyimler yaşadığını tespit etmesi sonucunda konuyla ilgilenmişti. Coover'ın metodunun yeniden düzenlenmiş bir çeşidini kullanarak, denek olarak kendinin ve gözetmen olarak da bir kadın arkadaşının yer aldığı deneyler yaptı. Arkadaşı, Lahey'de şehir encümeniydi ve bakış gücüyle diğer encümenlerin dikkatini çekmeye alışık olduğunu söylüyordu. Poortman'ın kadının onu gözetlediği deneylerde yaptığı doğru tahminleri, yanlışlardan kayda değer oranda fazlaydı.[203]

Poortman'ın deneyinden sonra, bu konuda başka hiçbir araştırma yapılmadı. Ta ki 1978'de, Donald Peterson'un, Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenci projesi olarak bir deney yapmasına değin... Peterson'un deneyinde, gözetmen, tek yönlü bir aynayla denekten ayrılmış ve deneğe görünmeyen, kapalı bir kulübenin içinde oturtulmuştu. Sonuçlar olumluydu ve istatiksel açıdan kayda değerdi.[204]

200 Coover (1913). Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Coover (1917).
201 Poortman (1939).
202 Poortman (1959).
203 Poortman (1959) kendi sonuçlarını istatiksel açıdan analiz etmemişti, ama ben ettim (Sheldrake, 1994) ve onların $p<0,05$ düzeyinde sahiden kayda değer olduğunu buldum.
204 Sonuçlar hiç yayımlanmadı, ama bir yüksek lisans tezinde kullanıldı (Peterson, 1978).

1983'de, Linda Williams, Avustralya'daki Adelaide Üniversitesi'nde öğrenci iken, gözetleme deneylerinde kapalı devre televizyonun kullanılmasına öncülük etti ve denek farklı bir odadaki bir kişi tarafından kapalı devre bir televizyonla gözetlendiğinde istatiksel açıdan önemli bir etkinin oluştuğunu bulguladı.[205]

Kendi Araştırmam

Gözetlenme duygusuna karşı benim ilgim, bu duygunun önemli kuramsal anlamlar içerdiğini fark ettiğim, 1980'lerde başladı. Morfik alanlarla ilgili düşüncelerimi geliştirirken, bir avcının avına bakarken (av, avcıyı göremese dahi) avıyla, avı etkileyen bir alan sayesinde temas kurduğunu fark ettim.[206]

Sonra bu fikrin genel olarak, görme duyusuyla ilişkilendirilecek şekilde genişletilebileceğini anladım. Bir şeye bakarken, algı alanları baktığımız şeyle bizi irtibatlandırır. Bu yüzden sırf bakarak şeyleri ve insanları etkileyebiliriz. Gözetlenme duygusu böyle bir etkinin kanıtını sağlamakta ve bu etkiyi deneylerle test etmenin bir yolunu sunmaktadır.

1986'da, basit bir deneysel yöntem geliştirdim ve deney yapmaya ailem ve arkadaşlarımla başladım. Sonra Coover'in kullandığı metodu yeniden icat ettiğimi öğrendim. İnsanlar, denek ile onun ardında oturan gözetmenden oluşan çiftler halinde çalıştı. Gözetleyen, bakıp bakmayacağına karar vermek için havaya para atar: Tura "deneğin ensesine bak", yazı ise "başka tarafa bak ve farklı bir şey düşün" anlamına geliyordu. Gözetleyen sesli bir işaret vererek denemenin başladığını gösteriyordu. Ve denek 10 saniye geçtikten sonra "gözetlenip" "gözetlenmediğini" tahmin ediyordu. Gözetmen gözetleyip gözetlemediği bilgisi ile deneğin tahminin doğru veya yanlış olduğunu kaydediyor ve sonra deneğe tahminin doğru veya yanlış olduğunu söylüyordu.

[205] Bu çalışmanın sadece kısa bir özeti yayımlandı (Williams, 1983).
[206] Sheldrake (1981), s.165.

Bu basit yöntem hayli işe yaradı ve sonuçlar olumluydu. Daha sonra İngiltere, Almanya, İsveç ve Amerika'daki seminerler, dersler ve konferanslardaki gönüllülerden oluşan gruplarla deneyler yaptım. Katılımcılar çok değişse de sonuç çarpıcı şekilde aynı çıkıyordu. Yöntemin basitliği ve ucuzluğu öğrencilerin de onu uygulayabileceği anlamına geliyordu. Gözetlenme duygusu hakkında hazırlanan öğrenci projelerinin ilki 1991'de Kaliforniya'da gerçekleştirildi.[207]

1994'te, bu yöntemi Seven Experiments That Could Change The World adlı kitabımda açıkladım ve okuyucuları, bu deneyi kendi başlarına uygulamaları için teşvik ettim. Çoğu yaptı. Londra'daki okullarda okuyan öğrenciler ve öğretmenlerin yanı sıra yetişkin gönüllülerden oluşan grupların yardımıyla deneysel programıma devam ettim. Ayrıca, Güney Connecticut Devlet Üniversitesi yoluyla, Connecticut'daki okullarda kapsamlı bir deney serisi organize ettim. 1996'da başlayan bu deneyler öğretmenler ve onların öğrenciler tarafından yürütüldü.[208]

1997'de, New Scientist dergisi bu araştırma hakkında bir yazı yayımladı ve benim deneysel yöntemimi web sitesinde yayımladı. Bu, söz konusu araştırmama daha geniş ölçekte bir katılımın gerçekleşmesini sağladı. 1997'de Discovery Kanalında bu deneylerle ilgili yapılan bir program, araştırmayı daha ileri bir safhaya taşıdı. Sonraki yıllarda, pek çok insan bu araştırmaya katıldı ve web sayfamdan bilgiler edindi. Düzinelerce orta öğrenim ve üniversite öğrencisi bu metotlara dayalı projeler hazırladılar. Bu projelerin bazıları bilim sergilerinde araştırma ödülü kazandı. Binlerce deneme halihazırda tamamlanmış bulunmaktadır ve gözetlenme duygusunun gerçekliğine dair kanıtlar sahiden de çok güçlüdür.

Bu deneylerde, insanlar gözetlendiklerini saptama yeteneğinden yoksun olsalardı ve rastgele tahminde bulunsalardı, doğru tahminde bulunma olasılıkları her seferinde ortalama %50 olacaktı. Gerçekte

[207] Michael Mastrandrea, Nueva Middle School, Hillsborouhg, Kaliforniya.
[208] Düzenleyiciler Dr.Harris Stone ve James Trifone idi.

ortalama %55 oranında doğru tahminde bulundular. Her ne kadar bu oran, şans düzeyinin çok üstünde olmasa da, tekrar tekrar yinelendiğinde, istatiksel açıdan son derece büyük bir orana ulaşmaktadır. 1999'da, toplam 13.900 denemeden elde edilen birleşik sonuçlar astronomik ölçüde büyüktü. Şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı 10 ^{20}'de (10'un yanında 20 sıfır) 12'den daha azdı.[209] Günümüzde birleşik sonuçlar daha da büyük rakamlar vermektedir.

Eğer insanlar gözetlendiklerini gerçekten fark edebiliyorlarsa, bu deneylerde elde edilen sonuç niçin şans seviyesinin sadece %5 fazlası olacak kadar küçüktü? Bunun çeşitli nedenleri olabilir.

Birincisi, yapay deney koşulları altında, insanlardan, genelde bilinçdışı yaptıkları şeyleri bilinçli halde yapmaları istenir. Düşünme ve özbilinç, duyarlılıklarına müdahele edebilir.

İkincisi, bazı denekler ve gözetmenler deney süresi sırasında sıkılmış veya zihinleri dağılmış olabilir ki, bu da başarı oranını düşürür.

Üçüncüsü, bazı insanlar diğerlerinden daha iyi birer gözetleyici veya denektirler ve denemelerde verimli olmayan gözetleyici ve duyarsız deneklerin kullanılması sonucu yetenekleri gölgede kalmış olabilir. Almanya, Freiburg'daki bir okulda seçilmiş denekler ve gözetleyicilerle yapılan bir dizi denemede, tahminlerin %90'ı doğruydu.[210] Ve İrlanda'dadaki orta öğrenim öğrencileriyle yapılan deneylerde, denek ve gözetleyici çifti olarak ikizler kullanıldığında, ikiz veya tanıdık olmayan çocuklarınkine oranla daha büyük bir başarı elde edildi.[211] Fakat yukarıda anlatılan deneylerin çoğu duyarlı denekler ve iyi gözetleyiciler seçilmeden, tanıdık olmayan kimselerle yürütüldü.

Sonuçlar

Seven Experiments That Could Change the World adlı kitabımda, kendimin ve başkalarının yürüttüğü öncü deneylerin sonuçlarını toplam başarı oranları açısından değerlendirdim. Ancak o ki-

209 Sheldrake (1999b).
210 Sheldrake (1998a).
211 Sheldrake (2001).

tap basıldıktan sonra, ayrıntılı sonuçların çarpıcı ölçüde tutarlı bir model koyduğunu fark ettim. Gözetleme denemelerindeki sonuçlar olumlu ve istatiksel açıdan şaşırtıcı derecede kayda değerken, gözetlememe denemelerinde şans düzeyinde seyrediyordu (şekil 11.1). Gözetleme denemelerinde, başarı oranı genelde %60 civarındayken, gözetlememe denemelerinde %50, yani şans düzeyi civarındaydı. Dünyanın her tarafından düzinelerce bağımsız araştırmacı, buna benzer sonuçlar elde ettiler.[212]

Bu sonuçlar az sayıdaki bir insan grubunun çok iyi başarı elde edip, diğerlerinin hiçbir duyarlılık göstermemesinden kaynaklanmış olabilir mi? Yüzde açısından ortalama başarı oranlarına bakmak bu sorunun cevabını bize vermez. Sonuçları analiz etmenin daha iyi bir yolu, "bir denek bir oy" sistemi temelinde her deneğe eşit ağırlık vermektir.[213] Eğer bir kişi yanlıştan çok doğru tahminde bulunmuşsa bu, (+) işaretiyle gösterilir. Eğer doğrudan çok yanlış tahminde bulunmuşsa bu, (-) işaretiyle gösterilir. Eğer doğru tahminleri yanlış tahmnilerine eşitse bu da, (=) işaretiyle gösterilir. Örneğin, eğer bir kişi 10 tane denemede bulunmuşsa ve tahminlerinin 6'sı veya daha fazlası doğru çıkmışsa bu kişi (+) işaretiyle gösterilir. Eğer 4 veya daha az doğru tahminde bulunmuşsa (-) işaretiyle, 5 doğru 5 de yanlış tahminde bulunmuşsa da (=) işaretiyle gösterilir.

Eğer insanlar sırf rastgele tahminde bulunmuş olsalardı, yaklaşık olarak eşit sayıda (+)'lı ve (-)'li kişiler bulunacaktı. Fakat gözetleme denemelerinde böyle olmadı; (+)'ların sayısı (-)'lerden çok fazlaydı. Gözetleme ve gözetlememe denemelerindeki zıt sonuçlar apaçık ortadaydı (Şekil 11.1).

212 Sheldrake (1998a, 1999b, 2001). Ortaokullarda ve kolejlerdeki projelerin yanı sıra, Kuzey Amerika'daki sanat müzelerinde, "Do it" adlı gezici bir sanat sergisinde, benim gözetleme deneyimin bir versiyonu, gerçek modele uygun olumlu ve istatiksel açıdan büyük sonuçlarıyla sergilendi. Örneğin, Kanada, Calgary Üniversitesi'ndeki Nickle Sanat Müzesinde, 37 gözetmen-denek çifti 1999'un başlarında bu deneyi yürüttü. Gözetleme denemelerinin %63'ünde, gözetlememe denemelerinin ise %50'inde tahminler doğruydu. Toplam oran ise %56,5 idi. Deneklerin skoru 27 + 7 - 3 = gözetleme denemeleri için; 12 + 16 - 9 = gözetlememe denemeleri için; ve 23 + 7 - 7 = toplam.

213 Bu analiz metodunu önerdiği için Prof. Nicholas Humphrey'e teşekkür ediyorum.

Coover'in 1913'te yayımlanan ve olumsuz kabul edilen sonuçları bile bu yolla analiz edildiğinde benzer bir sonuç ortaya çıkar (Şekil 11.2.).[214] İronik bir şekilde, bu deney 90 yıldan beri kuşkucuların konumunu desteklemek için kullanılmıştır, ama gerçekte benim ve diğer bağımsız deneycilerin pek çoğunun deneylerindeki olumlu sonuçların aynısını vermektedir.

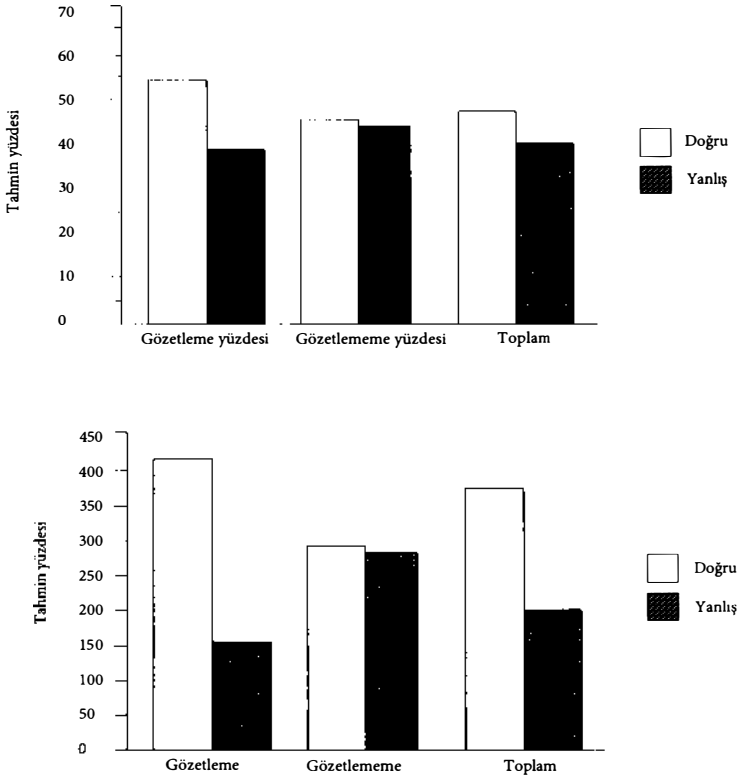
Bu sonuçlar, gözetleme denemelerinde deneklerin daha iyi bir performans sergilemelerinin, özellikle duyarlı bir azınlığı oluşturan deneklere bağlı olmadığını, deneklerin gözetlendikleri zaman gözetlenmedikleri zamana oranla genelde daha iyi performans sergilemeye eğilimli olduklarını gösteriyordu. Bu, deneklerin başarı oranlarının kesin dağılımları tarafından ayrıntılı olarak gösterilmektedir (Şekil 11.3). Kontrol denemelerinde, dağılım eğrisi şans düzeyi olan 10^5 gibi bir skorda odaklanmıştı. Gözetleme denemelerinde tüm eğri, zirve noktası 10 üzeri 6 olmak üzere sağa kaymıştı.

Gözetleme ve gözetlememe denemeleri arasında niçin böylesine keskin bir farklılık oluşmuştu? Eğer sahiden insanlarda gözetlendiklerini bilmeye yönelik bir eğilim varsa, gözetlendiklerinde doğru tahminde bulunmuş olmalıydılar.

Öte yandan kontrol denemelerinde, denekler gözetlenmedi. Onlardan, gerçek hayat koşullarındakinden farklı bir etkinin yokluğunu saptamaları istendi. Ve hakikaten de o koşullar altında sonuçlar şans düzeyinden daha iyi çıkmadı; denekler rastgele tahminde bulunmuşlardı.

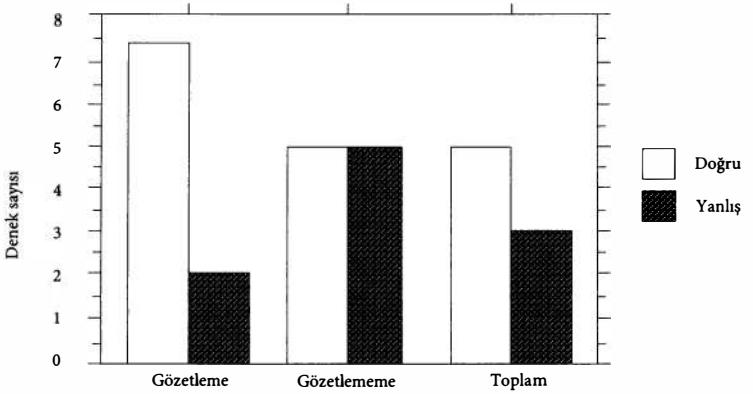
Seçilmiş ve deneyimli deneklerle elde edilen hayli olumlu sonuçlar, sadece, bazı insanların diğerlerinden daha başarılı olduğunu değil, ayrıca insanların hem gözetleme hem de gözetlememe denemelerindeki başarı oranlarını pratikle geliştirebileceklerini göstermektedir. Gerçi yeni başlayanlar gözetleme denemelerinde en

[214] Coover, çıkarımını şans düzeylerine çok yakın olan ortalama skorların toplamına dayandırmıştı. Ancak deneklerin tek tek performansları hesaba katıldığında, toplam sonuç sadece olumlu (5 + 3 - 2) çıkmakla kalmaz, ayrıca insanların fiilen gözetlendiklerini doğru tahmin etmeye yönelik bariz bir eğilime sahip olduklarını da gösterir (7 + 2 - 1 =), gözetlememe denemelerindeki şans oranı (5 + 5 - 0=).

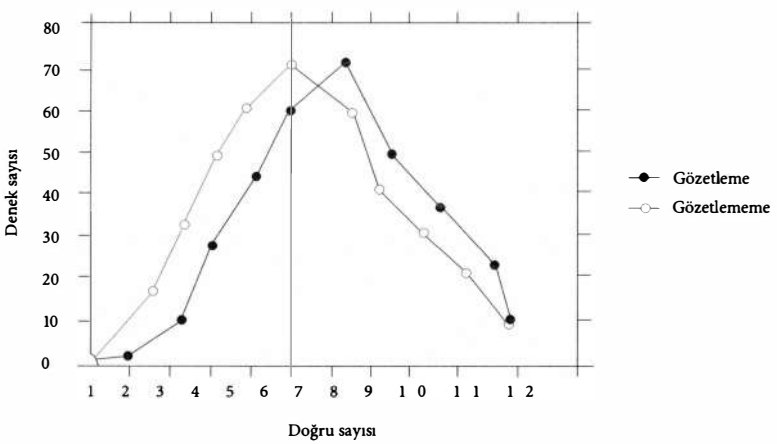

Şekil 11.1. İngiltere, Almanya ve Amerika'da toplam 661 denekle yapılan gözetlenme duygusu deneylerinin birleşik sonuçları (Veriler Sheldrake, 1999b, Şema 5). Üstteki çizelgede, gözetleme ve gözetlememe denemelerindeki doğru ve yanlış tahminlerin yüzdeleri ve toplam puanlar görülmektedir. Alttaki çizelgede, doğru tahminleri fazla olan deneklerin sayısı yanlış tahminleri fazla olanların sayısıyla karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın amacı doğrultusunda, doğru ve yanlış tahminlerinin sayıları eşit olan denekler hesap dışı tutulmuştur. Denekler hayatlarında ilk kez test olmuşlardı.

yüksek başarıyı elde etme ve gözetlememe denemelerinde şans düzeyinde kalma eğilimi gösterseler de (Şekil 1), defalarca test edilenler ve geri beslenim alanlar her iki deneme türünde de gelişme kaydetmeye eğilim göstermektedirler. Gözetlenme ile gözetlenmeme arasındaki farkı saptamayı öğrenmek mümkün görünmektedir.

Şekil 11.2. Coover (1913)'in gözetleme deneylerinin sonuçları, doğru tahminleri yanlış tahminlerinden fazla olan denekleri, doğrusu yanlışından az olan deneklerle karşılaştırmaktadır.

Şekil 11.3. Connecticut'taki okullarda yapılan gözetleme ve gözetlememe denemelerinin puan dağılımı (Veriler, Sheldrake (1999b). Dikey eksen belirli bir puana sahip deneklerin sayısını, yatak eksen ise, 10 tahmin içinden doğru tahminlerin sayısını göstermektedir. Dikey çizgi rastgele tahminde bulunma (%50 şansla) temelinde beklenen ortalama puanı göstermektedir.

Sonuçlar Düzmece Diye Yorumlanabilir mi?

Bu basit deneyler doğru olamayacak kadar başarılı görünüyor. Tekrar tekrar olumlu sonuçlar veriyorlar. Maliyetleri neredeyse sıfır. O kadar basitler ki bunları bir çocuk bile yapabilir ve zaten pek çok çocuk da yapmıştır.

Bu deneylerin tutarlı şekilde olumlu sonuçlar verdiğini ilk kez fark ettiğimde, elbette dogmatik kuşkucuların bunlardan kuşkulanacağını tahmin ettim. Çok geçmeden parapsikologların da kuşku duyduklarını öğrendim. Bazıları psişik olguların, zayıf, tahmin edilemez ve anlaşılmaz olduğu; öyle ki böylesine basit bir deneyin tutarlı biçimde olumlu sonuçlar vermiş olamayacağı kanısındaydılar. Aslında ben de kendimden kuşkulanıyordum. Belki de fark etmediğim feci bir hata vardı. Bu sonuçlar gizli duyusal ipuçlarıyla açıklanabilir miydi? Ya da yöntemdeki hatalardan kaynaklanan düzmece şeyler miydi?

Önce, deneklerin, "gözetliyor" deme yönünde içten gelen bir eğilim sonucu "gözetliyor" dedikleri ihtimalini düşünelim. Bu onları gözetleme denemelerinde başarılı kılacaktır. Ama aynı zamanda gözetlememe denemelerinde eşit ölçüde başarısızlığa yol açacaktır ve sonuçlar birbirini dengeleyecektir. Uç bir örnek vermek gerekirse, eğer bir denek 20 denemenin tümünde "gözetliyor" demişse, gözetleme denemelerinde 10'da 10 doğru, gözetlememe denemelerinde ise 10'da 10 yanlış tahminde bulunacaktır. Toplam skor, 20'de 10 yani %50 olan şans düzeyidir. Gerçekte ise, gözetleme denemelerindeki olumlu sonuçlar gözetlememe denemelerindeki olumsuz sonuçlarla silinmemişti. Bunun yerine, gözetlememe denemelerindeki skorlar şans düzeyindeydi ve gözetleme ile gözetlememe denemelerinin birleşik skorları olumluydu (Şekil 11.1).

İkincisi, belki de bazı denekler bilinçdışı olarak, gözetleme ve gözetlememe denemelerinde gözetleyicinin nefes alış verişinde farklılık hissetmek veya duymak gibi, duyuya dayalı ipuçları alıyordu. Hatta bazı denekler bir aralıktan gizlice, gözetleyicinin ne yaptığına bakıyor ve böylece sahtekârlığa başvuruyor olabilirdi. Yahut bazı gözetleyiciler deneğe gizlice işaret gönderip, ona bakıp bakmadığını söylüyor olabilirdi.

Tüm bunlar makul olasılıklardır ve gözetleme denemelerindeki hayli yüksek başarıyı akla yatkın şekilde açıklayabilir. Ama deneklerin gözetlenmediklerini bilmelerini sağlamada sahtekârlığın ve gizli ipuçlarının niçin işe yaramadığını açıklayamaz. Zira sahtekârlık gözetleme ve gözetlememe denemelerinde skoru eşit ölçüde yükseltmiş olmalıdır. Elde edilen sonuçlar bu olasılıklarla önemli ölçüde tezat oluşturmaktadır. Yine de emin olmak adına, bu olasılıkların olabildiğince sıkı şekilde test edilmesi gerekmektedir.[215]

Deneklerin gözlerinin bağlandığı yeni bir deney serisi yaptım. Gözleri bağlamak için, uçakların yolculara uyumalarına yardımcı olmak için verdikleri bandajı kullandım. Bu bandajlar aradan bakmayı ve yanlardan birşeyler görüp ipucu almayı engellemektedir. Deneklerin gözlerini bağlamak önemli bir farklılık doğurmadı.[216] Yine de emin olmak için 1997'den beri deneylerimde bandaj kullanıyorum ve web sayfamda sıraladığım standartlara bandaj kullanımını da ekledim.

Deneklerin her tür gizli duyu ipuçlarını sezmeyi öğrenme olasılığını engellemek için, onlara hiçbir geri beslenim verilmedi. Böylece denekler 20 denemenin hepsini tamamlayana değin tahminlerinin doğru ya da yanlış olduğunu hiçbir surette bilmiyorlardı. Geri beslenim olmadan da sonuçlar hayli olumlu ve istatiksel açıdan kayda değerdi.[217]

Sesler ve kokulardan gelecek olası her çeşit ipucunu engellemek için, deneyler pencereler kapalıyken yapıldı. Gözetleyenler içeride, gözleri kapalı denekler ise dışarıda, sırtları pencereye dönük halde, gözetleyenden 100 metreye varan uzaklıktaydılar. Ayrı-

215 Her denemenin başladığını işaret eden sinyalin veriliş biçimindeki farklılıklardan dolayı ipuçlarının elde edilmesinin önüne geçmek için, denemenin başladığını gösteren mekanik sesler, ziller ve başka araçlar kullandım. Her sinyal türünde sonuçlar aynı çıktı. (Sheldrake, 1999b). Ayrıca okullarda yapılan testlerin çoğunda tüm öğrenci çiftleri denemeyi aynı anda yaptı ve öğretmen tüm sınıfa sinyal verdi. Her bir çift farklı bir ihtimal modeli kullandığından, ama denemenin başında öğretmenden aynı sinyali işittiğinden, bu sinyal deneklere, gözetlenip gözetlenmediklerine dair herhangi bir bilgi vermiş olamazdı. Sonuçlar yine olumlu ve olağan modele uygundu (Sheldrake 1998, 1999b).

216 Sheldrake (2001).

217 Sheldrake (2000a, 2001).

ca deneklere hiçbir geri beslenim verilmedi. Sonuçlar yine olumlu ve istatiksel açıdan hayli yüksekti.[218]

Bandajlı, geri beslenimsiz ve kapalı pencerelerle birbirinden ayrılmış denekler ve gözetleyenlerle elde ettiğim olumlu sonuçlar Avrupa ve Amerika'daki diğer bağımsız araştırmacılar tarafından da tekrarlandı.[219] Bu sonuçlar gözetlenme duygusunun ispatını daha da güçlendirdi.

Kuşkucu araştırmacılar benim yöntemlerimi kullanarak gözetleme deneyleri yaptılar ve benimkilerle uyuşan olumlu ve istatiksel açıdan kayda değer sonuçlar elde ettiler (Şekil 11.4). Bu sonuçları Ek B'de ele aldım.

Amsterdam Deneyi

1995'ten beri gözetlenme duygusu üzerine yapılmış en büyük deney Hollanda, Amsterdam'da halen devam etmektedir. Bu deneyde 18.700'den fazla gözetleyen-denek çifti yer almıştır ve olumlu sonuçların istatiksel büyüklüğü astronomik düzeydedir: Şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı 10^{376}'da 1'dir. Akıl almaz bir sayı.

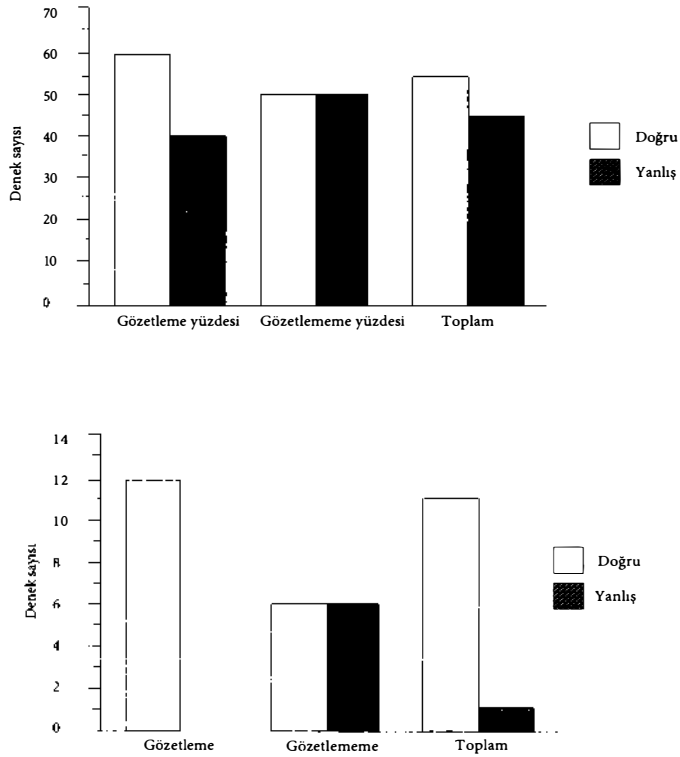
Benim önerilerim ışığında, Diana Issidorides ve onun, Amsterdam'daki bir bilim müzesi olan New Metropolis Merkezi'ndeki çalışma arkadaşları, ustaca, bilgisayar tabanlı bir yöntem geliştirdiler. Bu yöntem grafikleri ve talimatları hareket ettirerek deneye bir oyun havası veriyordu. Karmaşık ama kullananın işine yarayan istatiksel bir yönteme[220] başvurdular. Bu yöntem deneğin performansına dair anında geri beslenim veriyordu.

Amsterdam deneyinde, gözetleyen deneğin arkasına oturur ve bakıp bakmaması ona bilgisayar ekranındaki bir sinyalle söylenir. Her bir denemede, denek tahminini sesli söyler ve gözetleyen bu

218 Sheldrake (2000a).

219 Diğer araştırmacıların verilerinin özeti için bkz. Sheldrake (1998a; 1999b; 2000a; 2001).

220 İstatiksel metot, Amsterdam Free Üniversitesi'nde yardımcı istatistik profesörü olan Jan van Bolhuis tarafından geliştirilmiştir.

Şekil 11.4. John Colwell ve çalışma arkadaşlarının Middlesex Üniversitesi'nde yaptıkları gözetleme deneylerinin sonuçları. Üstteki çizelge, doğru ve yanlış tahminlerin yüzdelerini, alttaki çizelgeyse doğru tahminleri fazla olan deneklerle, az olan deneklerin sayılarını göstermektedir (Veriler, Colwell ve çalışma arkadaşlarının Şema 1'inden (2000), deneklere geribeslenim verilen denemeler için).

tahmini bilgisayara kaydeder. Doğru veya yanlış tahminlerin sayısına bağlı olarak, en fazla 30 denemeden sonra bilgisayar, deneğin "başının arkasında gözlerinin olup olmadığını" ilan eder.

İstatiksel program, herkes rastgele tahminde bulunuyorsa, katılımcıların %20'sini, "başının arkasında gözleri var" şeklinde sınıflanacak bir biçimde tasarlandı. Bu %20'lik şans beklentisine karşı gerçekte, deneklerin %32 ila %41'i, "başının arkasında gözlere sa-

hipti".[221] En başarılı denekler, süpriz şekilde 8 yaşın altındaki erkek çocuklardı, en duyarsız denekler ise 9 ila 16 yaş arası kızlardı (Tablo 11.1)

Tablo 11.1 Amsterdam gözetleme deneyinde "başının ardında gözleri olan" insanların yüzdeleri.
Rastgele tahminde bulunmanın sonucunda beklenen başarı %20 idi.
Katılımcıların sayısı Mart 2002 itibarıyla 18.793 idi.

	8 yaş altındakiler	9 ila 16 yaş arasındakiler	17 yaş üstündekiler
Erkekler	41	37	35
Kadınlar	38	32	33

Aynadan Bakma Etkileri Üzerine Deneyler

Pek çok insan birine aynadan baktığında (örneğin bir barda), o kişinin dönüp kendisine baktığını fark etmiştir. Bu, gözetlenme duygusunun, yansıma şeklinde bile olsa bakışın geldiği yöne bağlı olduğunu göstermektedir.

Çalışma arkadaşlarımla birlikte, aynadan bakmanın etkileri üzerine bir ön araştırma yaptık. İlk deney dizisinde yöntem, yukarıda anlatılan deneylerde kullanılan yönteme benziyordu, ama gözetleyen ve denek ayrı odalara değil de bitişik odalara koyulmuştu. Birbirlerini doğrudan göremiyorlardı. Ama ara kapı açıktı ve ayna kapı aralığına, gözetleyen kapı aralığından deneğin arkasını görebilecek şekilde yerleştirilmişti (Şekil 11.5). Deneğin gözleri bağlanmıştı. Her zaman olduğu gibi, rastgele sıralanmış 20 denemenin bazısında,

[221] Gerçi Amsterdam deneyinin sonuçlarının istatiksel büyüklüğü astronomik de olsa ve gözetlenme duygusunun gerçekliğini kuvvetli bir şekilde onaylıyor görünse de, bu deneyler kontrolcü olmadan yapıldı ve bazı çocukların hileye başvurmuş olma ihtimali söz konusudur. Ancak bazıları bunu yapmış olsa dahi, gözlemlenen sonuçları tek başına hilenin açıklayabileceğini pek sanmıyorum. Yine de bu deneyi daha kontrollü koşullar altında yapmak gerekir. Bu deneyin gelişmiş türleri gerek müze ve diğer okullarda gerekse ev bilgisayarlarında nispeten kolay bir şekilde yürütülebilir. Ayrıca Amsterdam deneyindeki bilgisayar, sadece "başlarının arkasında gözü" olan veya olmayan insanların sayısını kaydetmek için programlanmıştı. Bilgisayar, gözetleme ve gözetlememe denemeri için sonuçları ayrı ayrı kaydetmemişti. Bu deneyin gelişmiş bir türünde, bu verilerin de elde edilmesi kuşkusuz önem arz edecektir.

gözetleyen deneğe baktı, bazısında ise bakmadı. Sonuçlar normal gözetleme deneylerininkilere çok benziyordu ve deneklerin aynadan gözetlendiklerini sahiden fark edebildiklerini gösteriyordu.[222]

Daha sonra deneklerin bakışın geldiği yönü saptayıp saptayamayacaklarını test etmek için başka bir deney yaptım. Gözetleyen aynı odada gözleri kapalı olan deneğin arkasına oturdu ve odanın her iki yanına simetrik bir şekilde iki ayna yerleştirildi (Şekil 11.5). Her testte, rastgele sıralanmış 20 denemede, gözetleyen sağdaki veya soldaki aynadan deneğe baktı. Bu, deneğin başının ya sağ ya da sol tarafına bakıldığı anlamına geliyordu. Denek başının hangi tarafına bakıldığını tahmin etmek zorundaydı ve bu tahminini sağ veya sol kolunu kaldırmak suretiyle belirtiyordu. Tahminler ya yanlış ya da doğruydu ve şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı %50 idi.

O zaman 10 ve 9 yaşlarında olan iki oğlum, dönüşümlü olarak denek ve gözetleyen oldular. Tahminlerin büyük çoğunluğu doğruydu.[223] Aynı deney, isteğim üzerine kadınların kaldığı bir Alman hapishanesinde yapıldı ve yine kayda değer, olumlu sonuçlar alındı.[224] Böylece bu ön deneyler, insanların bakışın geldiği yönü, aynadan yansıdıktan sonra bile saptayabildikleri görüşünü desteklemektedir.

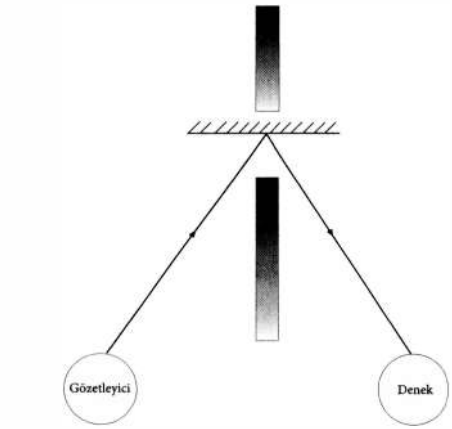
Gizli Gözetleyenlerle Gözetleme Deneyleri

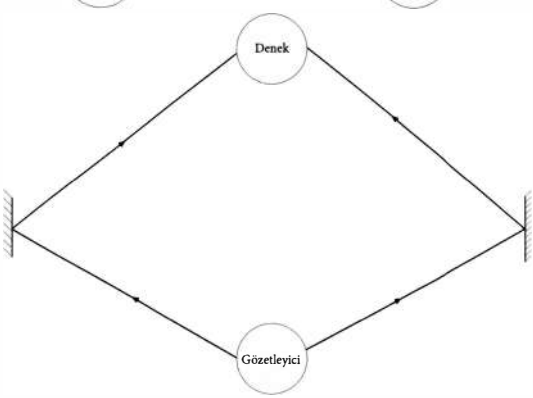
Şimdiye kadar bahsettiğimiz deneyler çok yapaydır. Gerçek hayatta insanlar, birinin rastgele düzenlenmiş bir programa göre arkadan onlara bakıyor olacağını bilmezler. Daha doğal koşullar altında test yapmak için, gözetleyenler gizlenir ve denekler nereden gözetlendiklerini bilmezler.

[222] Bu deneyler araştırma arkadaşım Pam Smart tarafından yürütüldü. Bayan Smart, Ramsbottom, Greater Manchester'daki arkadaşları, yeğenleri ve kız kardeşleriyle bu tür deneylert yaptı. Gözetleme denemelerinde deneklerin doğru tahminde bulunmaları şans düzeyinin önemli ölçüde üstündeydi, gözetlememe denemelerinde ise şans düzeyinden önemli ölçüde farklı değildi. 28 test (her birinde 20 deneme yapıldı) sonucu elde edilen toplam skorlar 17 + 7–4= (yani, denekler daha çok doğru tahminde bulunmuştu; 7'sinin yanlışı doğrusundan fazlaydı, 4'ü ise eşit oranda doğru ve yanlış tahminde bulunmuştu). Bu olumlu sonuç istatiksel açıdan büyüktür ($p<0,05$).

[223] Skorlar 23 + 10 - 4 =.

[224] Hapishane Willich'deydi. Skorlar 9 + 3 - 1 =.

Şekil 11.5. Aynaların kullanıldığı deneylerde deneklerin ve gözetleyenlerin konumların gösteren diyagramlar. Üstte: Gözetleyen deneğe kapı aralığındaki bir aynadan bakmaktadır. Altta: Gözetleyen deneğe ya soldaki ya da sağdaki bir aynadan bakmaktadır. Denek bakışın hangi yönden geldiğini tahmin etmek zorundadır.

Bu türden bir deneyi, açıklanamayan olgular hakkındaki bir program için, Londra'daki BBC Televizyonu Merkezi'nde yaptım.[225] Denekler, bir yarışma için stüdyoya girmeyi bekleyen seyircilerdi. Gözetleyenler arasında ben, sunucu Carol Vorderman ve aralarında BBC Karate Kulübü'nün bir üyesinin de yer aldığı dört kişi daha vardı. İnsanların sırtları bize dönük halde merdivende

[225] BBC TV, "Out of This World", ilk yayın 30 Temmuz 1996.

bekledikleri bir alana bakan bir ofisin içindeydik. Ofis penceleri karartılmış camdan yapıldığı ve ofisteki ışıklar kapatıldığı için denekler bizi göremiyordu.[226] Bir video kamera sürekli çalışıyordu ve rastgele düzenlenmiş bir dakikalık süreler dahilinde, kalabalıktaki insanlara ya bakıyor ya da bakmıyorduk.

Gözetleme süreleri boyunca, insanların sık sık dönüp onları gözetlediğimiz karanlık cama baktıklarını fark ettik. İlginç olan nokta, onlarla sonradan görüştüğümüzde, hiçbiri, arkasına döndüğünün veya gözetlendiğini hissettiğinin farkında olmadığını söylemişti. Elbette eğer biz saklanmasaydık ve onlar da göz teması kurmuş olsalardı, onlara baktığımızın hemen farkına varacaklardı.

Video kaset, hangi bir dakikalık periyodun gözetleme periyodu olduğunu hangisinin de olmadığını bilmeyen, bağımsız bir hakem tarafından incelendi. Gözetlememe periyotları sırasında bazı insanlar arakaya dönmüş veya arkalarındaki biriyle konuşmuşlardı. Ama gözetleme periyotlarında arkaya dönen insanların sayısı daha fazlaydı: 12'ye karşı 27. Bu fark, istatiksel açıdan önemliydi ve bazı deneklerin, bir yerlerde gizlenmiş gözetleyenlerin bakışlarına gerçekten de tepki verdiği görüşünü destekliyordu.

Aynı deneyler hayvanlarla da uygulanabilir. Bu türden iki deney, kuşlarla gerçekleştirilmişti. İlk deney bilim ve sanat konulu bir konferansın bir parçası olarak, İtalya, Roma yakınındaki La Selva adındaki kuş parkında beş sanat öğrencisi tarafından gerçekleştirildi. Öğrenciler göl kenarındaki çalılıkların içinde gizlendiler. Oradan dürbünle kıyıdaki kazları seyredebiliyorlardı. Kazlar sürekli filme çekiliyordu. Deney, kuşların uyuma zamanında yapılmıştı. Üç dakikalık seyretme süreçleri sırasında, beş öğrenciden her biri farklı bir kazı gözlemledi ve üç dakikalık seyretmeme süreçleri sırasında da kazla-

[226] BBC yönetimi, stüdyo seyircilerinin, gizlice gözetlenebilecekleri bir deneyde yer alabilecekleri uyarısında bulunan bir form imzalamaları konusunda ısrar etti. Binaya ilk girdiklerinde, yetkililerin hayli görünür bir şekilde onları sütünların arkasından filme almalarını sağladık. Gerçek deney yapılırken çoğunun deneyin bittiğini düşünmesini umduk.

rın hiçbirini seyretmediler. Video kasedin analizi, gözleme süreçleri sırasında kazların 10 defa uyandıkları ve çalılarda saklanmış gözetleyenlere baktıklarını, gözetlememe süreçleri sırasındaysa, bunun sadece 3 defa vuku bulduğunu ortaya koydu.[227]

Başka bir kuş deneyi daha başarısız çıkmıştı. Çeşitli kuş gözlemcileri bana, karga ailesinin üyelerinin, özellikle de kuzgunların gözetlenmeye karşı aşırı duyarlı olduğunu söylemişlerdi. Deneyimli bir doğa bilimcisi olan Dr.Tony Cross'un yardımıyla, bu tespiti deneye dayalı olarak araştırmak için kuzgunlarla çeşitli deneyler yaptım.

Orta Galler'de, sabahın erken saatlerinde ve akşamları yüzlerce kuzgunun toplaşıp leziz atıklarla beslendikleri, çöp atılan büyük bir tepenin kenarına bir barınak yerleştirdim. Barınak iki hafta orada kaldı, böylece hayvanlar ona alışabildiler. Sonra, çamura ve kötü kokulara göğüs gererek, şafaktan önce ve kuzgunlar akşam yemeğine gelmeden önce öğleden sonra barınağa girdik. Kuşlar gelip yemeğe başladıktan sonra, çer çöp yığının olduğu tepenin belli bir yerine bir dakika ara ile pür dikkat baktık, bir dakikalık kontrol süreçlerinde ise bakmadık. Kuşları sürekli video kasede aldık. Maalesef o kadar çok sayıda kuzgun ve o kadar taşkın bir hareketlilik vardı ki bakışımızdan kaynaklanabilecek herhangi bir değişimi saptamamız mümkün olmadı; deney neticeye varmadı. Sonradan yapılacak bu tür testlerde, gözlem altındaki kuşların heyecanlı ve meşgul değil de sakin oldukları koşulları bulmak önemliydi.

Kapalı Devre Televizyonla Deneyler

1980'lerden itibaren, parapsikologlar arasında gözetlenme duygusuna karşı artan bir ilgi baş gösterdi. Bu şahıslar, ayrı odalardaki denekler ve gözetleyenlerle, kapalı devre televizyon kullanarak karmaşık bir deneysel yöntem uyguladılar. Deneklerden gözetlenip gözetlenmediklerini tahmin etmeleri istenmedi. Bunun yerine denekler, yalan makinesi testlerinde olduğu gibi, galvanik deri tep-

[227] Sheldrake (1996).

kileri otomatik olarak kaydedilirken, rahat bir halde durdular. Bu yöntem, 2.Bölümde (bkz. s/79-80) ele alınan, niyetin etkisi üzerine yapılan deneylerdeki yöntemin aynısıydı. Sadece bu testlerde gözetleyenler, TV ekranındaki deneklere bakarken, niyet deneylerinde gözetleyenler denekleri görmeden, dikkatlerini onların üzerinde yoğunlaştırıyorlardı.[228]

Kapalı devre televizyon deneylerinin bir avantajı, bunların, bilinçli tahmine değil de, bilinçdışı psikolojik tepkilere dayanmasıydı. Diğer bir avantajı da, gözetleyenden gelecek duyu ipuçlarının deneklerin tepkilerini etkilemesi ihtimalini tamamen devre dışı bırakmasıydı. Gözetleyen ayrı bir odada iken bu tür ipuçlar söz konusu olamazdı.

Bu deneylerin çoğu istatiksel açıdan kayda değer olumlu sonuçlarla başarılı oldu.[229] İnsanlar gözetlenirken farkında olmadan deri dirençleri önemli ölçüde değişiyordu. Bu kapalı devre televizyon araştırmasını Ek B'de daha ayrıntılı şekilde ele aldım.

Sonuçlar

Gözetlenme duygusunun gerçekliği deneye dayalı araştırmalarla güçlü şekilde desteklenmektedir. Bu duygu, pencere yoluyla veya aynadan yansıyarak bakıldığında bile, etkili olmaktadır. İnsanlar gerçek yaşam tecrübesine uygun bir şekilde bakışın hangi yönden geldiğini saptayabilmektedirler. Kapalı devre televizyon yoluyla ve deneklere fark ettirilmeden bakılsa dahi insanlar bundan etkilenmektedir.

Bu araştırma alanında keşfedilecek daha pek çok şey vardır. Örneğin, insanlar pratik yaparak bu konuda daha iyi olabilirler mi? Ne

[228] William Braud ve araştırma arkadaşları, bir duygu uyanması göstergesi olarak deri direncini ölçerek, ayrı odalardaki denekler üzerinde dikkatin etkilerini araştırma deneylerini yaparlarken, ben 1986'da Texas, San Antonio'daki Zihin Bilimi Kurumu'nu ziyaret etmiştim. Doğrudan gözetlemeyi kullanarak, gözetlenme duygusu üzerine yaptığım kendi ön araştırmamdan söz etmiştim. Sonradan Braud ve arkadaşları kapalı devre televizyon deneylerinde bu iki yaklaşımı birleştirdiler.

[229] Braud, Shafer ve Andrews (1990, 1993a, 1993b); Schlitz ve LaBerge (1994, 1997); Delanoy (2001); Schlitz ve Braud (1997). İncelemeler için bkz. Delanoy (2001); Schmidt et la, (baskıda).

tür insanlar gözetleyen olarak daha etkili veya denek olarak daha duyarlıdır? Birden fazla gözetleyen, bir gözetleyenden daha mı etkili olur? Gözetleyenle denek arasındaki mesafe önemli bir fark doğurur mu? Televizyon yayınlarında insanlar gözetlendiklerini fark edebilirler mi? Bu deneylerin çoğu hayli ucuz bir şekilde yapılabilir ve ideal öğrenci projeleri olabilir (Ayrıntılar için bkz. Ek A).

Gözetlenme duygusu hakkında çok az şeyin bilinmesi, bu konudaki araştırmanın pahalı ve zor olmasından değil, düşünce ve araştırmayı engelleyen güçlü tabulardan dolayıdır. Bu tabular başlıca iki nedenden kaynaklanmıştır.

Birincisi, bakışın gücü, pek çok geleneksel toplumda kabul edilir ve genelde nazar inancıyla ilişkilendirilir. Rasyonalistler bu inanışı batıl inanç olarak sınıflandırır ve rasyonel söylemin dışında tutarlar.

İkincisi, yaklaşık 400 yıldan beri Batı toplumunda benimsenen "bakış" konsepti; bakışın, bakılan şeyi etkilemesi ihtimalini geçersiz saymaktadır. Dolayısıyla gözetlenme duygusu kuramsal açıdan imkânsızdır.

Eğer gözetlenme duygusu gerçekse, ki öyle görünmektedir, gelecek bölümde de tartışacağım gibi, rasyonalizmin bazı temel doktrinlerini tartışmaya açmaktadır. Ayrıca bu, 13.Bölümde de göstereceğim gibi, bakışla ilgili standart bilimsel teoremi son derece kuşku uyandırıcı kılmaktadır. Zihnin doğasına dair yeni bir anlayışa işaret etmektedir.

12. BÖLÜM

NAZAR VE RASYONALİZMİN YÜKSELİŞİ

İnsanların bakış yoluyla etkilenebileceği inancı, birçok geleneksel toplumda bulunur. Bakışın olumsuz etkileri kem göze ve nazara atfedilir. Nazar, baktığı şeyi soldurur, hastalığa ve talihsizliğe yol açar. Hz. Süleyman'ın mesellerinde (28: 22) "Zengin olan kem göz sahibi olur" diye uyarıda bulunulmaktadır. Küçük yaştaki çocuklar, sığırlar, tahıllar, evler, arabalar ve haset edilebilecek her şeyin nazardan etkilendiği varsayılır.

Bakışın, özellikle de sevgi dolu bakışın olumlu etkileri de yaygın şekilde kabul edilir. Hindistan'da birçok insan, büyük ihsanlar bahşettiğine inanılan, darsham, yani nazar sahibi kutsal kimseleri ziyaret eder.

Nazarın eskiden bir tür "büyüleme"(fascination), gözler yoluyla yapılan bir büyü olduğu düşünülüyordu. Latince fascinum kelimesi, sihirli bir efsun anlamına gelmektedir. Bu orijinal kullanım, bakışlarıyla kuşları hareketsizleştiren yılanların efsanevi gücüyle ilintili olarak hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Eski Yunanlıların mitolojisinde, yılan başlı Medusa'nın bakışı insanları taşa çeviriyordu. Gorgon'un kafası olarak da bilinen Medusa'nın maskesi, Tanrı Atena'nın himayesi altındaydı ve onun dehşetengiz gücünü simgeliyordu.

Modern bilimin kurucu babalarından biri olan Sir Francis Bacon'ın bazı görüşlerine yer verelim. Aşağıdaki alıntı onun ölmeden önceki yılda, 1625'te yayımlanmış "Haset Üzerine" adlı makalesinden yapılmıştır:

> Hiçbir duygulanım haset ve sevgi kadar büyüleyici olmamıştır; bunların her ikisi de şiddetli arzuları yansıtır; zihinde canlandırma ve önergelerde bulunma şeklinde ifade bulabilir ve kolaylıkla büyüye vesile olacak nesnelerin varlığında göze gelirler. Kutsal kitabın hasedi kem göz diye tanımladığını görüyoruz... Haset etme eylemi sırasında, gözün fırladığı veya parladığı kabul edilir. İmdi hasedin an zararlı olduğu zamanların, hased edilen tarafın muzaffer görüldüğü zamanlar olması dikkate değerdir; bu hasedin zirve noktasıdır.

Envy (haset) kelimesi pür dikkat bakmak anlamına gelen, Latince invidere fiilinden türemiş invidia kelimesinden gelmektedir. Ancak her ne kadar haset sık sık nazarla ilişkilendirilse de, "bıçak gibi keskin baktı" deyişinde anlatıldığı gibi, kıskançlık ve nefret gibi diğer olumsuz duyguların da gözler yoluyla insanları etkilediği düşünülmektedir.

Bazı alimler nazar inancının pratikte evrensel olduğunu kabul ederler. Mısır uzmanı Sir Wallis Budge şunu yazmıştı: "Dünyanın hiçbir yerinde nazarın etkilerinin varlığından şüphe edilmez ve nazar inancı hiç şüphesiz esaslı ve evrenseldir. Dahası ister eski ister modern olsun her dil 'kem göz' deyiminin karşılığı olan bir kelimeye veya ifadeye sahiptir."

Öte yandan İngiltere gibi bazı modern toplumlarda bu inanış az ya da çok silinmiş durumdadır. Ve Budge'nin görüşünün aksine, dünyada nazarın onun sandığı kadar yaygın olmadığı yerler de vardır. Bazı alimler nazarın Amerika'nın yerli kültüründe neredeyse hiç bulunmadığını savunur.[230] Ayrıca Afrika'nın alt Sahra bölgesinde, Avustralya'nın yerlilerinin yaşadığı bölgelerde ve Okyanusya'da nazara pek rastlanmaz.[231]

[230] Jones (1992).
[231] Dundes (1992).

Ne var ki her ne kadar nazar inancı evrensel olmasa da, çok yaygın ve eskidir. Büyünün gücüne dair yapılan anıştırmalar M.Ö. 3000 yılında Sümer kaynaklarında yer almaktadır ve Asurlular, eski Yunan ve Roma kaynaklarında da bu güce birçok gönderme yapılmaktadır. İncil'de kem göze sık sık atıfta bulunulur ve Yahudilerin Talmut ve Eski Ahdin Arami diliyle yazılmış tefsirlerinde bu konuda İncil'dekinden daha fazla atıf yer alır. Kem göze Nordik efsanelerinde, İrlanda ve İskoç mitlerinde ve diğer pek çok Avrupa dillerinde rastlanmaktadır.

Nazar inancı İslam âleminde de çok yaygındır. Muhammed peygamber nazara karşı muska kullanılmasını önermiştir.[232] Kuran'daki çeşitli ayetlerin koruyucu özelliğe sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu bağlamda özellikle 113. surenin sığınma duasını belirtmeliyiz: "Düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden, haset ettiği zaman hasedçilerin şerrinden, tan yerini ağartan Rabbe sığınırım." Yunan Ortodoks kilisesinde nazara karşı meleklerin korumasını sağladığına inanılan kutsal dualar vardır. Nazara ve hasedin yıkıcı gücüne inanış; güney Avrupa, İslam âlemi, Hindistan ve diğer pek çok ülkede hâlâ çok yaygındır.

Nazara inananlar genelde, bazı insanların diğerlerinden daha fazla nazara sahip olduklarını ve ayrıca nazara sahip bu kişilerin, gösterdikleri gücün bilincinde olmayabileceklerini kabul ederler. Ancak her ne kadar bakışın gücünde bireysel farklılıklar bulunsa da, haset tüm bakışları daha tehlikeli kılar. Haset, övgü ve hayranlıkla yakından bağlantılı olduğu için, övgü ve hayranlıktan da korkulur.

Güney Hindistan'da, Haydarabad yakınlarında, uluslararası bir tarım araştırma enstitüsünde çalışırken, bu inançların gücünü bizzat yaşadım.[233] Buraya vardıktan birkaç hafta sonra, akşam yemeği için Müslüman bir kıdemli devlet memurunun evine davet edildim. Birlikte viski soda içerken, duvarda asılı duran tablolardan biri hakkında övgü dolu sözler ettim ve bir de ne göreyim, ev sahibi

[232] A.g.e., s.67.
[233] ICRISAT (The International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics)'da.

resmi hemen çengelinden çıkarıp bana verdi. Güç bela ona resmi geri vermeyi başardım.

Birkaç hafta sonra, başka bir toplantıda Hintli bir tanıdığın boyun bağı hakkına iltifatta bulundum. Adam boyun bağını çıkarıp bana uzattı ve "Bunu sana almıştım" dedi. Onu reddetmek çok zordu. Bu ve bunun gibi deneyimler sonucunda bir şeye hayranlık duymanın veya onu övmenin toplumsal açıdan utandırıcı durumlara yol açtığını öğrendim. İlk başta bunun aşırı br konukseverlik veya hoşgörü duygusundan kaynaklandığını sandım; çok geçmeden işin içinde başka şeylerin olduğunu öğrendim.

İngilizce admire (hayranlık) kelimesi, merak etmek, hayran olmak anlamlarına gelen Latince miriari kelimesinden gelmektedir. Bir şeye hayranlık duymak veya iltifat etmek onu istemek veya ona haset etmek, dolayısıyla büyülemek veya kem gözle talihsizliğe yol açabilmek demektir.

Bunun övgüye değer bulunan en iyi panzehirlerinden biri cömertliktir. İnsanlara hayran kaldıkları şeyi vermek, hasetlerini ortadan kaldırır. Ancak bu yalnızca sınırlı durumlarda işler. Örneğin, çocuklar için işlemez, çünkü onlar genelde kendilerine hayranlık duyan kimselere verilemez.

En kötüsü de bebeklere duyulan hayranlıktır. Romalı yazar Pliny, "Bebeğe bakan bir bakıcı, bebeği özellikle uyurken bir yabancının nazarından korumak için bebeğin yüzüne üç kez tükürmek gerek" der.[234] Türkiye'de hayran hayran bakılan bebeklere bir şaplak vurulur. "Türk kadınları, konuşmacının tatlı sözlerinin altında yatan haset ve garezi tesirsiz kılmak için, övgü ve hayranlığı davet eden tüm durumlarda kötü söz ve lakap kullanırlar."[235] Benzer davranışa başka yerlerde de rastlanmaktadır. İskoçya'da bu durum henüz 19.yy'a kadar yaygındı. Amerikalı bir kadınla birlikte; Tamil Nadu'daki bir köyde yaşayan, tanıdık bir aileyi ziyaret etmiştim. Evde bir bebek vardı ve arkadaşım bebeğin güzelliğine ve hoşluğuna coş-

[234] Dundes (1992), s.12.
[235] A.g.e, s.13

kulu övgüler yağdırmıştı. Yol açtığı endişenin hiç farkında değildi. Bebek hemen oradan uzaklaştırıldı. Daha sonra öğrendim ki, aile, bu hayranlığın uğursuz etkilerine karşı bebeği korumak için, bebeği bir tuz çemberi içinde tutarak, özel mantralarla özel bir ayin yapma gereği duymuş. En fazla endişe uyandırıcı övgüler çocuksuz kadınlardan gelmektedir, çünkü onların diğer kadınların çocuklarına haset etmeye en yatkın kimseler olduğu düşünülmektedir.

Ekinler de hasetten zarar görebilir. Tamil Nadu tarlalarında, çiftçiler genelde tarlaya diktikleri sopaların ucuna ters çevrilmiş sepetler asarlar. Sepetler, nazara karşı koruma için göze benzeyen büyük noktalar halinde boyanır.

Tamil Nadu'da, bir otobüsün içinde Tiruchirapalli'den Tanjore'ye doğru yol alırken, bu tür geleneksel uygulamaların etkisiyle deneye dayalı bir test yapmayı düşünmeye başladım. Genç bir Hintli bilim adamının yanında oturuyordum. Derken sohbet etmeye başladık. Yanlarından geçtiğimiz tarlalardaki boyalı sepetleri ona sordum. "Bunlar salt batıl inançtır. Buna eğitimsiz insanlar inanıyor" diye cevap verdi.

Bu uygulamarın tamamen etkisiz olduğundan nasıl bu kadar emin olabildiğini merak ettim. Bu konuda kontrollü deneyler yapılmamıştı. Boyalı sepetler tarlaları korur mu korumaz mı? Hiçbir veri yoktu. Sohbetimizin seyri içinde iki zıt inanç sistemi olan geleneksel inançla rasyonalist inanç açıklık kazandı. Arkadaşım bu inançlar arasında bölünmüştü. Çalışırken usta bir bilim adamı ve rasyonalist idi. Evde, Hindu ailesinin içinde ise gelenekseldi.

Bu boyalı sepetlerin ölçülebilir bir etkiye sahip olup olmadığını nasıl test edebileceğimizi düşündük ve olası bir deney tasarladık. Eğer yol kenarındaki tarlaların yarısında standart koruyucu göz noktalarıyla boyalı sepetler bulunsaydı ve diğer yarısında bulunmasaydı, hektar başına ürün miktarında veya haşerat ve hastalık vakıalarında bir değişim olur muydu? Her örnekteki tarlalar elbette rastgele seçilecekti; deney standart istatiksel metotlarla analiz edilebilecek tesadüfi bir yapıya sahip olmalıydı.

Pratikte böyle bir deneyi yapmak zor olur. Rastgele seçilmiş çiftçiler, onlara hiçbir kazanç sunmayan bilimsel bir araştırma adına, tarlalarının nazara karşı geleneksel korunma biçiminden arındırılmasını muhtemelen istemeyeceklerdir. Ancak masraf ve zararlarını karşılayacak ölçüde yeterli para verilirse, belki böyle bir araştırmada yer alabilirler.

Prensipte, bilimsel metot inançların salt çatışmasının ötesine geçmede bize yardım eder. Kötü niyetlerin odaklanan şeyi gerçekten etkileyip etkilemeyeceği ve özellikle sepetlerdeki göz noktalarının, vahşi hayvanları kokutarak bile olsa ekinler üzerinde herhangi bir ölçülebilir koruma sağlayıp sağlamadığı deney yoluyla ortaya çıkarılabilir. Bildiğim kadarıyla, böyle bir araştırma henüz yapılmamıştır.

Koruyucu Muskalar

Nazara karşı pratik önlemler almak için insanlar çeşitli yollara başvurmaktadır; dualar, koruyucu muskalar, tılsımlar ve büyüler. Muska, "büyülü güçler taşıyan bir nesnedir ve bu güçler hep onu takan kimsenin yararına işler; onu evine bağlar, birine bağlanmasını sağlar ve sahip olduğu malı mülkü kem gözlerin nazarından korur."[236] Tılsım sözcüğü sık sık muska yerine kullanılır, ama aslında tılsımlar daha spesifiktir ve daha sınırlı bir role sahiptir. Örneğin, bir tılsım saklı bir hazinenin içine, hazineyi korumak maksadıyla gömülebilir ve başka da bir işlevi olmayabilir.

Çok çeşitli muska türleri vardır ve bunlar halen nazara karşı kullanılmaktadır. Yunanistan'daki en yaygın muskalardan biri muhtemelen; eski Mısır'daki, üzerinde hem Osiris'in hem de Horus'un gözünün yer aldığı göz muskalarına dayanan nazar boncuğudur. Fenikeliler, Etruryalılar ve geçmişte yaşamış diğer birçok insan da göz muskalarını kullanıyorlardı. Modern Türkiye'de nazar boncuğu çok yaygındır. Ve her bir dolar banknotunda Horus'un parlak gözü, Amerika'nın büyük mührüne doğru bakar. Gerçek gözlerin saldırgan bakışlarına karşı korunmak için yapay

[236] Budge (1930), s.13.

gözlerin kullanılması; kelebekler, balıklar ve diğer hayvanlardaki minik gözlerin koruyucu işlevini hatırlatmaktadır (Şekil 12.1).[237]

Dünyanın çeşitli yerlerinde, fallus modelleri veya fallusa benzeyen çıkıntı yapmış baş parmaklı sıkılmış yumruk modeleri, hilaller, boynuzlar, Gorgon'un kafaları, grotesk figürler, haçlar, halkalar, değerli taşlar, madeni boncuklar, deniz kabukları, kurutulmuş koyun gözü, geyik derisi parçaları, soğan, yazılı dualar ve efsunlar kullanılmaktadır. Oxford'daki Pitt-Rivers Müzesi'nde, bu tür nesneler hem açıktan hem de altlarındaki merak uyandırıcı çekmeceler içinde sergilenmektedir. Çeşitlilik hayret vericidir. Bunların tümünün aynı amaca hizmet ettiği sanılmaktadır. Peki bunların ortak noktası nedir?

Yunanlı yazar Plutarch (M.Ö.46-M.S. 120), büyü ve nazarı savuşturmak için kullanılan nesnelerin, şekillerinin tuhaflığı veya gülünçlüğü nedeniyle kem gözleri kendilerine çekme işlevi gördüklerini belirtmişti.[238] Modern bir yazar, aynı şekilde, muskanın bir tür "paratoner" işlevi gördüğünü, dikkati üzerine çektiğini ve böylece korunma sağladığını söylemişti.[239] Bu tespit, Güney Hindistan'daki çiftçilerin tarlalarında, göz şekilleriyle kaplı ters çevrilmiş sepetler gibi, ekinleri korumak için kullanılan büyük nesneler için de geçerlidir.

Büyü ve Kuşkuculuğun Yükselişi

Klasik antikitede, nazar inanışı çok yaygındı. Ayrıca bundan şüphe duyan kuşkucular da vardı. Plutarch'ın kitabı Table Talk'ta yer alan diyaloglardan biri şöyle başlar: "Bir seferinde, bir akşam yemeğinde, büyülendiğini ve nazara uğradığını söyleyen iki insan arasında bir tartışma başladı. Diğer herkes meseleyi bütünüyle aptalca bulup alay konusu yapsa da, ev sahibimiz Mestrius Florus, gerçek olayların ortak kanıyı büyük ölçüde desteklediğini belirt-

[237] Huxley (1990).
[238] Eksworthy (1895), s.143.
[239] Dundes (1992), s.112.

ti."[240] 4.yy'da St. Basil, "Haset sahibi kimselerin sırf bir bakışla kötü şans getireceği" inancını ele almış ve bu inanca karşı çıkmıştı: "Ben bu masalları revaçtaki hayaller ve kocakarı inanışları olarak görüp reddediyorum"[241]

Kuzey Avrupa ve Güney Amerika'da nazar hakkında bu çeşit bir şüphecilik şimdilerde kesin kabul görmektedir. Aynı şüphecilik gözetlenme duygusu için de söz konusudur. Bakışın kendi içinde büyüye ve kötü talihe yol açtığına normalde inanılmaz. Bakış ancak, bakandan dışarıya yayılan ve bakılanı etkileyen zihinsel bir etkiyi ima etmesi açısından nazarla ilintilidir.

Peki bu şüphecilik nasıl gelişti? Bu sürecin tartışılmasını belirli bir ülkeyle, yani İngiltere'yle sınırlandıracağım. Böyle yapmamın bir nedeni, benim de İngiliz olmam, diğer nedeni ise, İngiltere'de bu tarihin tarihçiler tarafından kapsamlı şekilde incelenmiş olmasıdır. Bu bağlamda, Religion and the Decline of Magic: Studies of Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England adlı harikulade kitabın yazarı Keith Thomas'ı anmak gerekir. Başka bir neden de, İngiltere'deki tutumların, Kuzey Amerika ve uluslararası bilim kültürü üzerinde güçlü bir tarihsel etkiye sahip olagelmesidir.

Orta Çağ İngilteresi'nde, Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, nazar inancı yaygındı ve insanlar muskalar ve dualarla "bakış"a ve "büyü"ye karşı tedbirler alıyordu. Fakat bu kötücül etkilerin sorgulanması, Protestan reformcuların pek çok geleneksel inanca batıl inanç diye saldırdığı 16.yy'da başladı. Bu dindar devrimciler Roma Katolik kilisesinin benimsediği pagan uygulamalara karşı kampanya başlatmıştı. 1530'larda Kral VII.Henry'nin idaresi altındaki İngiltere'de başlayan Protestan reformunda, söz konusu şüphecilik temel bir unsurdu. Şüphecilik büyücülük hakkındaki tartışmalar sonucunda daha da ileri bir düzeye ulaştı.

17.yy'da, İngiliz püritenler, bu çabayı uç bir noktaya taşıyarak; pagan, batıl inanç ve büyüyle bağlantılı tüm ayinleri ve adetleri or-

[240] Ag.e., s.259.
[241] A.g.e., s.259.

tadan kaldırmaya çalıştılar. Hatta bazıları sağlık için kadeh kaldırmayı putperestlerin adak adama şekli olarak görüp aşağıladılar. Bu pagan karşıtı çaba, en uç şekliyle, reformcu kilisenin pratiklerine karşı çıkan şüpheci bir rasyonalizm haline geldi. 1645'den 1660'a kadar süren İngiltere Cumhuriyeti döneminde, daha gayretkeş bazı antikonformistler İngiliz kilisesinin dua kitabını "büyü" diye ilan ettiler. Fanatikler kilise ayinlerini yarıda keserek, başkanı "büyü, sihir ve ve ruh çağırmayı terk etmeye" davet ettiler.[242]

16. ve 17.yy İngilteresi'nde, büyücülük davaları revaçtaydı. 15.yy'da Avrupa'nın bazı yerlerinde büyücülere yaygın ölçüde işkence ve zulüm yapılıyordu. Aynı durum İngiltere'de ancak 16.yy'daki Protestan Reformu'ndan sonra başladı.

Orta Çağ İngilteresi'nde, kimi büyücülerin büyüyü kötü amaçlar için kullanırken, kimilerinin de yardım etmek ve hastalıkları iyileştirmek için kullandıkları şeklinde genel bir kanı vardı. Ne var ki büyücülük ciddi bir tepki ve kızgınlık uyandırmamıştı. Tarihçilerin şimdiye kadarki bulgularına göre, 1066'da Normandiya'nın fethedilmesinden Reform'a kadar geçen zaman içinde, büyücü olduğu için idam edilenlerin sayısı bir düzineden azdı. İnfaz edilenlerin çoğunun adı, krala ve kral taraftarlarına karşı yürütülen komplolara karışmıştı.[243] 1542'de, Kral VIII. Henry'nin idaresi altında, büyüye karşı ilk özel yasalar yürürlüğe sokuldu. 1563'te I.Elizabeth'in idaresi altında yeni yasalar çıktı ve büyücülüğe karşı çıkan bu yasalar 1736'ya kadar yürürlükte kaldı. Bu süre boyunca, Cumhuriyet dönemindeki en kötü büyücü avları da dahil olmak üzere, 1000'den az sayıda insan İngiltere'de büyücülükten dolayı idam edildi.[244] Son idam 1685'te infaz edildi ve son dava da 1717'de görüldü.

Avrupa'da Romalı Katoliklerin büyücülüğe karşı ileri sürdükleri teolojik savlar, büyücülüğün şeytanla yapılan bir anlaşmaya bağlı olduğu varsayımına dayanıyordu. Ancak bu iddialar İngiltere'de

[242] Thomas (1973), s.79.
[243] A.g.e., s.540.
[244] A.g.e., s.535.

pek etkili olmadı. İngiltere'deki yaygın kanı; büyü, beddua ve "nazar" yoluyla, yaşama, mal ve mülke zarar verildiği yönündeydi.[245] İnsanlar, teolojinin öne sürdüğü iddialardan çok gelenekler yüzünden büyücülerden korkuyordu. "İnsanların büyücülere karşı duydukları nefret, dini inançlardan kaynaklanmıyordu; büyücülerin şeytanla yaptıkları varsayılan anlaşmanın fenalığından değil, komşularına karşı yapabilecekleri düşmanca eylemlerden duyulan endişeden kaynaklanıyordu."[246]

Öte yandan giderek artan sayıda insan büyücülük mahkemelerinde yargılanırken, büyücülüğün gerçekten mümkün olup olmadığına dair şüphecilik de artıyordu. Bazı Protestan teologlar, büyücüler ve iblislerin, Romalı Katoliklerin onlara atfettikleri güçlere sahip olamayacaklarını ve bu tür görüşlere İncil'de yer verilmediğini öne sürüyorlardı. Bu teologlar, şeytani ruhların aslında zihinde bulunduğunu savunuyorlardı.

Standart kuşkucu konum, Reginalf Scot tarafından The Discovirie of Witchcraft adlı kitabında 1584 gibi erken bir tarihte tanımlandı. Reginalf büyücüleri dört kategoriye ayırıyordu. İlk kategoridekiler büyücü değil, salt kötülükle suçlanan kimselerdi. İkinci kategoridekiler kendilerinin şeytanla anlaşma yaptıklarını sanan, ancak yanılsamadan başka birşey yaşamayan kişilerdi. Üçüncü grup sahiden de kötü kalpliydi ve gizli gizli komşularına zarar veriyordu; ancak doğaüstü güçler değil, zehir gibi doğal yöntemler kullanıyorlardı. Ve nihayet bazıları, hastalıkları iyileştirebileceklerini, geleceği görebileceklerini ve kaybolmuş malları bulabileceklerini söyleyerek halkı aldatan şarlatan ve sahkekârlardı.[247]

Büyücülüğe karşı İngiliz yasaları 1736'da kaldırıldı. Bunların yerine büyü veya sihir suçlamalarını reddeden yeni bir büyücülük yasası çıkarıldı. Yeni yasa da büyü yapma, geleceği okuma ve kaybolmuş malları bulma iddiasını suç sayıyordu. Önceki durum ter-

[245] A.g.e., s.531.
[246] A.g.e., s.533-4.
[247] A.g.e., s.684.

sine döndü. Artık büyücü olmak kötü karşılanmıyordu; aksine büyücülük taslamak veya birini büyücülükle suçlamak suçtu.[248] Bu resmi şüphecilik, eğitimli insanların bakış açısını yansıtıyordu. Yine de nazarın ve kötücül sihirlerin gücüne inanmak nispeten daha eğitimsiz kimseler arasında devam etti. Bu inanışlar batıl inanç diye sınıflandırıldı. 18.yy'den itibaren eğitimli insanların görüşü giderek daha çok rasyonalist olmaya başladı.

Aklı kullanmakla rasyonalizm arasında önemli bir fark vardır. Rasyonalizm hem bir inanç sistemi hem de toplumsal bir harekettir. Köklerinin bir kısmı klasik antikiteye ve Orta Çağ skolastik düşüncesine dayanır, ama modern hali, önce Protestan Reformu ardından 17.yy bilmindeki mekanikçi devrim tarafından şekillendirilmiştir. Rasyonalizim, 18.yy'nin sonlarına damgasını vuran aydınlanma hareketinin sembolü oldu ve ondan sonra ister kapitalist ister sosyalist isterse de komünist olsun tüm entelektüellerin karakteristik inanç sistemi haline geldi. Rasyonalistler rasyonel temelleri olmadığı gerekçesiyle hem halk arasındaki inanış ve adetleri hem de dini inanışları reddettiler.

Rasyonalist tutumlar bilim kültürü üzerinde derin ve kalıcı bir etkiye sahip oldu ve rasyonalist varsayımlar genelde aşikâr bilimsel gerçeklermiş gibi kabul edildi. Aslında bunlar daha çok dinsel dogmalara benzemişti. Gerçi pek çok insan bilimi rasyonalist ideolojiyle bir tutsa da, ben de dahil olmak üzere bir grup insan da buna karşı çıkmaktadır. Bilim dogmatik bir inanç sistemi veya bir ideoloji değil; bir araştırma metodudur. Bu araştırma ruhuyla deneye dayalı yöntemler kullanarak gözetlenme duygusu gibi olguların gerçekten var olup olmadığını araştırırız. Eğer var iseler bilime dayalı verilerle dünyayı daha iyi anlamış oluruz. Eğer yoksalar onları reddetmek için iyi bir sebebimiz olur.

[248] 1736 Büyücülük Yasası uyarınca bakılan son dava, medyum Helen Duncan'ın 1944'teki mahkemesiydi. Bu mahkemenin bir sonucu olarak Büyücülük Yasası'nın yerine 1951'de Sahte Medyumluk Yasası koyuldu (Cassier, 1996).

Ancak böyle bir araştırma, yapısı gereği tartışmaya açıktır. Gözetlenme duygusu uzun süre önce batıl inanç diye sınıflandırılmış ve bu sayede aşılmaması gereken bir tabuyla kuşatılmıştı. Hiçbir eğitimli insan batıl inanışa sahip biri sanılmayı istemez, zira bu onun eğitimli olma iddiasını zayıflatır. Bu tabuya karşı çıkmak, entelektüel duruşun ciddi ölçüde zayıflamasına, eğitimsizler arasına sürgün edilip, çocukca ve batıl inanışa sahip biri olarak görülmeye neden olur.

İngiltere'de tarihsel açıdan psişik güçler de dahil büyüyle ilintili her türlü şeyden şüphe duymak, asırlar boyu bilimsel ve akademik dünyanın hâkim tutumu olmuştur. Entelektüellerin şahsi düşünceleri ne olursa olsun, şüphecilik genelde onların genel imajının bütünleyici bir parçasıdır.

Benzeri bir tutum şimdilerde entelektüeller arasında fiilen her yerde görülmektedir. Kuzey Avrupa'da gelişen rasyonalist tutumlar eğitim sistemiyle dünyanın her yerine yayılmıştır. Söz konusu tutumlar, Sovyetler Birliği, Çin ve diğer yerlerdeki komünist devletlerin hararetli çabalarıyla yayılmıştır. Çoğu ülkede en güçlü rasyonalist inançlar; üniversitelerde, yerleşik bilimde ve teknokratlar arasında görülür.

Her ülke farklı bir entelektüel tarihe sahiptir ve her ne kadar kuşkucu rasyonalizm İngiltere'de birkaç yüzyıl gerisine dayansa da, dünyanın pek çok yerinde nispeten yenidir ve genelde küçük bir grup teşkil eden şehirli elitlerle sınırlıdır. Bu elitler arasında bile, modern Yunanistan'da olduğu gibi, o, geleneksel inançların üzerine sürülmüş cila gibi durur.

Yunanistan'da Nazar

Modern Yunanistan'da nazar inancı hâlâ yaygındır. Yunanistan Protestan Reformu'yla bağlantılı entelektüel karışıklıkların hiçbirini yaşamadı. Ve Yunan Ortodoks kilisesi Roma Katolik ve Protestan kiliselerinden çok farklı bir teolojiye, daha mistik ve daha az entelektüel bir teolojiye sahiptir.

Yunanistan'ın çoğu, Bizans İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul'un 1453'teki fethinden itibaren 1820'lere kadar Türk idaresi altındaydı. Türkler arasında şimdi de olduğu gibi nazar inancı çok yaygındır. Yunanistan'da 16. ve 17.yüzyıllarda İngiltere'dekiyle kıyaslanabilecek bir şüpheciliğin gelişmesini teşvik edecek entelektüel bir akım yoktu. 19. ve 20. yüzyıllarda, Yunan entelektüelleri de diğer yerlerdeki gibi şüpheciliği benimsediler, ama son zamanlara kadar Yunanistan baskın şekilde kırsal kesimi yansıtan bir toplum olarak kaldı ve entelektüeller küçük bir şehirli azınlığı teşkil etti.

Bir tatilde Yunanistan'da gezinirken nazar inancının ne denli yaygın olduğunu ilk kez fark etmiştim. Son model arabalarda ve havalandırmalı otobüslerde bile nazara karşı koruyucu cisimler görünce, ailem vasıtasıyla tanıştığım genç bir Yunanlı mühendise bu konuyu açtım. Modern ve bilimsel eğitim almış biri olarak hemen nazarı batıl inanç diye reddetti. Ancak sohbet ilerledikçe, önce dindar büyükannesinden ve onun dinsel görüşlerinden alay ve saygı karışımı bir tavırla bahsetti; sonra da kendisinin de, açıklayamadığı bazı şeyler yaşadığını söyledi. Bir gün, "nazarı kuvvetli" olduğu söylenilen bir arkadaşıyla birlikte güvercin besleyen birini ziyarete gitmişler. Arkadaşı kuşlara hayran hayran bakınca hayvancağızlar kaçıp etrafa dağılmış. Daha sonra bir tanesi, aniden ölüp gökyüzünden aşağıya düşmüş.

Atina'da yaşayan bir mimar olan Socrates Seferiades, 2000 yılında benim ricam üzerine, şehirlerde ve kırsal bölgelerde nazar inancı hakkında bir araştırma yürüttü. İlk önce, Seferiades'in insanların tutumlarını ve tecrübelerini ortaya çıkarmaya dönük çabaları büyük bir sukûtla karşılandı. Bana şunu anlatmıştı:

> Herhalde bu kısmen benim şüpheci tavrımdan kaynaklanmıştı. Ayrıca "Nazara inanıyor musunuz?" şeklinde bir soru sormak, zamanımızın kabul gören toplumsal imajına uygun rasyonel cevapları aydınlığa çıkardı. Halbuki "Başınızdan muhtemelen nazara atfedilebilecek bir olay geçti mi?" sorusu genelde nazara inanmayan birinden bile olumlu cevap almayı sağlar. Çok geçmeden fark ettim ki, ortada bir inanç olsun ya da olmasın nazar, Yunan kültürü-

nün pek çok düzeyinde derinlere kök salmıştır, deneyimleri ve hayata bakış tarzını renklendirmektedir. Kötü şans veya talihsizlik kadere değil de, nazara, dolayısıyla diğer günahkâr ve şeytani tabiattaki insanlara atfedilebilmektedir.

Seferiades, nazarın bilinçdışı işleyebileceğine genelde inanıldığını ve en çok korkulan insanların, kıskanç ve kötü niyetli insanlar olduğunu gözlemledi. Birçok insan, hayranlık duyulan bir kimseye veya bir şeye nazar değmesin diye üç kez "tu tu tu" diye tükürmektedir. Yunanlılar arasında hayranlık belirttikten hemen hemen sonra yaygın olarak söylenen söz "Tu, aman nazar değmesin" dir. Ayrıca insanlar sık sık tahtaya da vururlar.

Yunan şüphecileri bile, insanların nazara atfettikleri hastalık belirtilerinden mustarip olduklarını inkâr etmezler. Örneğin şair Spyro Harbouri, nazara inanmadığını ama inananların inançlarından ötürü nazardan etkilenebileceklerini söylemişti: "İnsanlar nazara, şeytani bir iş dedikleri büyüye inandıkları için inanmaktalar. Büyü yoluyla, kötü ruhun bedenden çıkabileceğine inanırlar. Hepsi kafada bitiyor, bir çeşit kendi kendini şartlandırma. Eğer kara büyüye inansalar o da gerçek olur."

Her ne kadar rasyonalistler nazara inanmadıkları için kendilerini emniyette görseler de bazıları, diğer insanların duygularının olumsuz etkilerine açık olabileceklerini kabul ederler. Yine de rasyonalist inançlarından dolayı, söz konusu durumda kendilerine geleneksel tedavi metotlarının yardım edebileceğine ihtimal vermezler.

Bazı insanlar, kendi duygularının başkalarını olumsuz bir şekilde etkileyebileceğini düşünür, tıpkı Atina'da yaşayan Anna Baryy gibi:

Nazara veya olumsuz duygularımızın başkalarını etkileyebileceğine kesinlikle inanıyorum. Bundan dolayı kendimi çok kötü hissediyorum ama bazen ben de bunu yapıyorum. Biri beni çok kızdırırsa, kinlenip onun başına kötü bir şeyin gelmesini istiyorum ve maalesef bu kimi zaman gerçekleşiyor.

Diğer insanlar bu konuda kararsız olsalar da istemeyerek de olsa nazar değdirebilecekleri kanısındaydılar. Sözgelimi:

Nazara inanmıyorum, ama bir seferinde MacDonald's'da oturmuş, milk shake içiyordum. O sırada merdivenlerden çok yakışıklı bir adam çıkıyordu. Kendi kendime: "Ne kadar yakışıklı bir adam bu böyle!" dedim. Adamın son basamakta ayağı takıldı ve düştü, elindeki tüm patatesler etrafa saçıldı (Monika Kalinowska).

Eğer sadece insanlara nazar değiyor olsaydı, o zaman kuşkucuların öne sürdükleri gibi, bu etki sadece psikolojik açıdan açıklanabilirdi. Ne var ki nazar; at, bitki ve cansız nesneler üzerinde de etkin olmaktadır. Örneğin, Despina Perimeni, bir aile dostunun bakışlarının, annesinin üç gözde bitkisini nasıl mahvettiğini anlatıyor:

Bu aile dostumuz bizi aynı yıl üç kez ziyaret etmiş ve annemin on yıldır yetiştirdiği sardunya çiçeğine, gardenyasına ve köknarına hayran kalmıştı. Ziyaretlerinin ertesi günü adamın hayran olduğu bitki öldü. Köknarın ateşten yanmış gibi göründüğünü çok iyi hatırlıyorum. Annem şifalı parmaklara sahip olmakla ünlüdür, ama bitkilerini diriltmeyi başaramadı.

Nazardan her tür nesnenin etkilenebileceği sanılmaktadır. Örneğin:

Nazar değdirdiğine inanılan bir kadın, bir gün bizi ziyarete geldi. Oturma odasına girer girmez duvardaki tablolarımızdan birine hayran kaldı ve bunun ne kadar da sevimli bir resim olduğunu söyledi. Kadının ağzından bu sözler dökülür dökülmez resim inanılmaz bir şekilde çengelinden çıkıp yere düştü! (Dr. Michael Stavropoulos)

Çömlekçi olan Anna Mihailides nazara inanıyor ama yine çömlekçi olan annesi rasyonalist bir tutuma sahip ve sık sık insanların nazar inancıyla dalga geçiyor. Yine de,

Annemin bir arkadaşı var, ne zaman annemin atölyesine ziyarete gelse, annemin fırınlamakta olduğu seramiklerinin çoğu mutlaka çatlar. Annem bu arkadaşını fırınlama sırasında atölyeden uzak tutmaya çalışır. Bana kalırsa annem bir şekilde nazara inanıyor.

Dimitri Yiatsouzaki başka bir kuşkucudur:

Nazara inanmam. Ama nazardan korkarım. Motorsikletimle dolaşırken, bana gıptayla bakan birini gördüğümde hemen bakire Meryem'e dua ederim, gerçi korku anları dışında ona da inanmam!

Modern makinelerin bile nazardan etkilendilerine inanılmaktadır. Poppy Stavropouls, bir süre yaşadığı Doğu Avrupa'dan beş parasız Yunanistan'a dönüp yaşamını kapı kapı kitap satarak kazanan bir kadın dostunun kendisine yaptığı ziyareti anlatıyor:

> Eski güzel günlerden konuştuk. Birlikte yemek yedik ve ihtiyacının olduğunu fark ettiğimden ona giysilerimden birkaçını verdim. Onu arabayla istasyona kadar götürdüm. Yol boyunca benim ne kadar şanslı olduğumu, ne kadar hoş bir evimin olduğunu ve ne kadar iyi yaşadığımı falan anlatıp durdu. Hoşçakal dedikten sonra arabayı çalıştırmaya uğraştım ama arabanın motorundan korkunç sesler geliyordu. Yeni model bir arabaydı. Tamirci marşın yandığını ve bu durumun arabanın tamamını etkilediği söyledi. Daha önce böyle bir durumla hiç karşılaşmamış. Sanırım farkında olmasa da haset eden arkadaşımın nazarı değmişti.

İnsanlar nazardan korunmak için muska ve dualaların yanı sıra çeşitli metotlara başvurmaktadırlar. Ortodoks kilisesi nazardan korunmak ve nazarın etkilerini defetmek için resmen onaylanmış dualar önermektedir. Eritre'nin pederi olan Ioannis, bunu şöyle açıklamaktadır:

> Ortodoks kilisesi nazarın varlığını kesinkes kabul etmektedir. Ben bunu, insanları çok güçlü bir şekilde etkileyebilen olumsuz ve kötü düşüncelere karşı bir korunma olarak görüyorum. Bu düşünceler ve yoğun duygular haset ve kıskançlıktan kaynaklanmaktadır...Cemaat üyeleri sık sık bana içlerindeki kötü ruhları defetmeye gelirler. Elimdeki haçla üç kez istavroz çıkarmakla başlarım hep. Altın haç en iyisidir. Ayrıca onların üzerine kutsal su serperim. Şeytan kutsal suyun arındırıcı ve iyileştirici gücünden nefret eder. Sonra nazara karşı bir kötü ruh çıkarma duası okurum.

Ayrıca tüm Yunanistan'da nazardan kaynaklanabilecek fiziksel hastalıkları iyileştirme gücü olduğu söylenen birçok insan vardır. Bu insanlar genelde babadan oğula veya anneden kıza geçen gizli dualar ve büyüler kullanarak ayin yaparlar. Bir yöntemde, hastanın bir saç teli bir bardak suyun içine veya bardağın altına atılır. Su üç

kez tekrarlanan haç işaretiyle kutsanır. Genelde suya küçük bir miktar karanfil çiçeği külü damlatılır. Eğer kül suda yüzerse hastalık nazara atfedilmez, batarsa atfedilir. Şifacı gizli duayı fısıldarken suyla hastanın alnına haç işareti çizilir. Ayin hastanın sudan biraz içmesiyle son bulur.

En yaygın yöntem, Atina'da bir avukat olan Mario Georgakopoulos'un aşağıda anlattığı gibi yağ ve suyun kullanıldığı yöntemdir:

> Büyükannem nazarı defedebilir. Bunu annesinden öğrenmiş, annesi de kendi annesinden. Büyükannem sık sık bendeki kötü ruhu çıkarırdı; bunu arkadaşlara ve akrabalara yaparken de onu seyrettim. Nadiren gizli reçeteler kullanarak telefonda da yapardı bunu. Bu iş bir başkasına asla anlatılmamalıdır, aksi halde etkisini yitirir ve kişinin büyüyü tesirsiz kılma gücü kaybolur. Büyükannem yağa daldırdığı parmağıyla suyla dolu bir kaba bir kaç damla yağ damlatır. Eğer yağ suyun yüzeyinde yayılırsa bu, nazarın varlığına işarettir. Eğer yağ damlası batarsa nazar yok demektir. Dua, tüm ritüel boyunca, bir mantra gibi sürekli tekrarlanır. Suyun üzerinde bir yağ lekesi oluşana kadar yağ damlasını suya damlatmaya devam eder. Yağ lekesi, işlemin bittiğine ve nazarın kalktığına işaret eder. Büyükannem ritüelin sonunda esner ve kendini yorgun hisseder. Nineciğimin kendine gelmesi on dakikayı bulur. Ninem iyice yaşlandığı ve kolayca yorulduğundan dolayı artık bir günde ikiden fazla ritüel yapamıyor.

Bazı hastalar, ritüel sırasında sürekli esnerler, ama şifacıların esnediği daha sık görülür. Dr. Hero Thomopoulos, bunu, şifacının zararlı etkiyi ortadan kaldırdığı sürecin bir parçası olarak görmektedir.

> Şifacı büyününün etkisini hissetmeye başladığında gözleri oynamaya başlayabilir ve tekrar tekrar eseneyebilir. Kendini çok kötü hissedebilir. Hatta fiziksel olarak hasta da düşebilir, ama genelde on dakika içinde toparlanır. Hemen sonra kişi kendini daha iyi hisseder. Bu geleneksel olarak "gözleri açıldı" diye ifade edilir. Kuşkusuz her seferinde üzerinizden bir yük kalkmış gibi bir hafiflik ve iç rahatlığı duygusuna kapılırsınız.

Gelenekselciler bu görüşleri destekleyen pek çok örnek verirler. Örneğin Atina'daki Monica Diamantopoulos, bunun faydalı bir inanç olduğunu ve tedavilerin gerçekten iç rahatlığına yol açtığını savunmaktadır.

> Nazar inancı çok faydalı bir psikolojik alışkanlıktır. Talihsizliklerden birini veya bir şeyi sorumlu tuttuğunuzda, gündelik sorunlarla daha kolay yüzleşebiliyorsunuz. Bir sağlık sorununun iyileşebileceğini hissetmek büyük bir iç rahatlılığı kazandırır. Dolambaçlı da olsa bir çözüm yoludur bu. Aciz bir insanın psikolojisi. Bu inanç, kötü olayların, koşulların ve hayatın stresinin yükünün altında ezilmekten kurtulmama yardım ediyor. Çağdaş Batı toplumlarında, örneğin Amerika'da insanların buna inanmaması ne kadar acı. Burada Yunanistan'da çoğu üniversite mezunu ve eğitimli olan şaşırtıcı derecede fazla sayıda insan nazara inanmakta. Bu iyi bir şey.

Kuşkucular dertlerin ve tedavilerin hepsinin zihinde yer aldığını savunurlar. Tedaviler bir tür placebo (hastaya ilaç diye verilen tesirsiz madde) etkisine sahip olsa da, placebolar gerçekte işe yarar ve her nasılsa gerçekten de faydalı etkilere yol açar.

Öte yandan İngiltere gibi ülkelerde başat olan şüphecilik, insanları haset ve kötülük korkularından azade kılmaktadır. İnsanları, başkalarının niyetlerine ve bakışlarına ilişkin kronik paranoyalardan kurtarmaktadır. Nazara inanmamak güven vericidir ve insanı sıhhatli kılabilir.

Gelecek bölümde göreceğimiz gibi, nazara karşı duyulan inanç ve inançsızlık, görmeye ilişkin teoremlerin, dolayısıyla zihnin doğasına dair teoremlerin gelişimini etkilemiştir.

Nazar inancının psikolojik faydaları ve zararları ne olursa olsun, insanların başkalarını bakışlarıyla etkiledikleri bir gerçektir. Gözetlenme duygusu hem insanlarda hem de hayvanlarda vardır. 10.Bölümde ileri sürdüğüm gibi, eğer bu duygu av-avcı ilişkisi bağlamında gelişiyse korkunun, bakışın uyandırdığı duygulardan biri olmasına şaşmamak gerekir.

13. BÖLÜM

GÖRÜNTÜLER BEYİNDE Mİ YOKSA GÖRÜNDÜKLERİ YERDE MİDİR?

Gözetlenme duygusu görmenin doğası hakkında temel sorulara yol açtığı için bu denli tartışmalı bir konudur. Görmenin doğası hakkındaki tartışma en azından 2500 yıl öncesi Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Bu tartışma oradan Roma İmparatorluğuna ve İslam dünyasına geçmiş; Orta Çağ ve Rönesans boyunca da Avrupa'da sürmüştür. Söz konusu tartışma, 17.yüzyılın başlarında mekanikçi bilimin doğmasında önemli bir rol oynadı ve günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Bu tartışma, bu kitabın da ana temalarından birini oluşturmaktadır.

Nasıl gördüğümüze ilişkin belli başlı dört tane teorem vardır. Birincisi, görmenin, gözler yoluyla görünmez ışınların dışarıya yansıtılması sonucu gerçekleştiğini savunur. Bu genelde, sözlük anlamı "dışarıya göndermek" demek olan extramission teoremi diye adlandırılır. Söz konusu teorem faal bir süreç olarak görme deneyimiyle uyuşmaktadır. Çeşitli şeylere bakarız ve dikkatimizi nereye yoğunlaştıracağımıza karar veririz. Görme salt edilgen bir işlem değildir. Yunan filozofu Platon, bu aktif görme teoremini desteklemişti ve geometri üzerine yaptığı çalışmalarla ünlü olan Öklit de bu teoremin matematiksel ayrıntılarını ortaya koymuştu. Dışa-

rıya gönderme teoremi ayrıca genel büyü ve nazar inancıyla uyuşmuş ve gözetlenme duygusuna açıklama getirmişti.

İkinci teorem, gözlere giren ışık yoluyla görüntülerin "içeriye gönderilmesi", intromission teoremidir. Bu teoremin eski versiyonları, yine eski Yunan'a dayanmaktadır. Söz konusu teorem, astronomideki keşifleriyle tanınan Johannes Kepler (1571-1630) sayesinde 17.yy'den bu yana genelgeçer bilimsel görüş olagelmiştir.

Üçüncü teorem, bahsettiğimiz iki teoremin birleşimi olup, görme eylemi sırasında hem dikkatin dışarıya doğru hareketinin hem de ışığın içeriye doğru hareketinin söz konusu olduğunu savunur.

Dördüncü teorem, görmenin, nesne ile göz arasındaki şeffaf ortamdaki değişimlere bağlı olduğunu söyler. Bu teorem filozof Aristo tarafından ileri sürülmüş ve genelde önceki teoremlerden biriyle birleştirilmişti.

2000 yıldan fazla bir zaman önce filozofların zihnini meşgul eden sorulardan bazıları bugün çözülmüştür; bazılarıysa günümüzde de hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Ek C'de, Kepler'in retinal görüş teorisini öne sürdüğü 17. yüzyılın başına kadar gelen görme teoremlerinin bir tarihçesini verdim.

Kepler, Orta Çağ görme teoremlerinden ve önceki yüzyıllarda teknik alanda kaydedilen gelişmelerden etkilenmişti. Bu gelişmelerin birincisi, sanatçıların doğrusal perspektifi geliştirmeleriydi. İkincisi, göz anatomisinin daha iyi anlaşılması ve özellikle göz merceğinin küresel değil de mercek şeklinde olduğunun keşfedilmesiydi. Üçüncü gelişme, camera obscura'(gizli kamera)nın icadıydı: Işığın küçük bir delikten karanlık bir bölmenin içeri girmesi, karşı duvarda ters dönmüş bir görüntü oluşturuyordu. Ve dördüncü gelişme, gözlük merceklerinin yapımı ve çift dışbükey merceklerin ışınları bir noktada birleştirdiğinin bulunmasıydı.[249]

Kepler'in Retinal İmge Teoremi

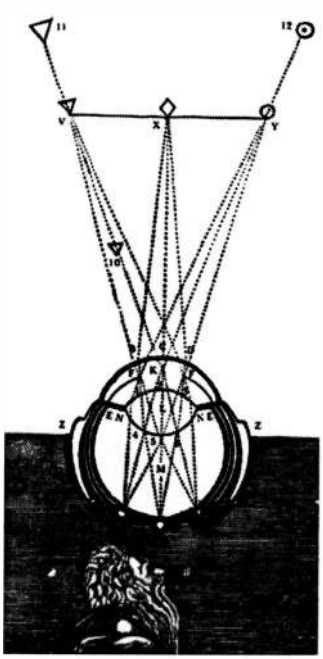
Kepler, gözbebeği yoluyla göze giren ışığın, camera obscura'ya giren ışık gibi davrandığını fark etmişti. Göz mercekleri ışığı odak-

[249] Lindberg (1981).

lıyor ve retinada ters dönmüş bir görüntü oluşturuyordu. Retinal imge teoremini 1604'de yayımladı. Kepler retinal imge sürecinin bir şemasını çıkarmamıştı ama bunu 33 yıl sonra René Descartes yapacaktı (Şekil 13.1). Kepler'in teoremi o zamandan beri ciddi bir sorgulamaya tabi tutulmadan kabul edildi.

Kepler'in retinal görme teoremi mekanikçi bilimin temellerinden birini teşkil etti. İçeriye gönderme, intromission teoremi başarı kazanmış görünüyordu. Ama aynı zamanda Kepler'in çözemediğini kabul ettiği yeni bir sorunu da ortaya çıkarmıştı. Söz konusu teoremin gündeme getirdiği soruların cevapları bugün dahi bulunamamıştır. Sorun retinadaki görüntünün ters çevrili oluşuydu; başka bir deyişle başaşağıydı ve sağ, sol; sol da sağdı. Oysa bizler varlıkları bu şekilde görmeyiz.

Rönesans sanatçıcı ve matematikçi Leonardo da Vinci (1452-1519), Kepler'in gözü camera obscura'yla kıyaslamasını benimsemiş ve aynı ters çevrili görüntü sorunuyla karşılaşmıştı. Söz konusu sorunu, görüntünün normal hale gelmesini sağlayacak, gözün içindeki ikinci bir ters çevirme işlemiyle çözmeye çalıştı. Kepler görüntüyü normal haline getirmenin bir yolunu bulmak için elinden geleni yapmıştı. Gözbebeğinin içinde ikinci bir ters çevirmenin olduğunu göstermek için "görev bilinciyle kendine eziyet çektirmesine" rağmen bunu başaramadığını itiraf etmişti. "Geometri yasaları bu konuda başka bir seçenek bırakmıyor" sonucuna varmıştı.[250]

Şekil 13.1. İlk kez 1637'de yayımlanan, Descartes'in retinal görüntü teoreminin illüstrasyonu

250 A.g.e., s.202.

Kepler'in bu sorunla başa çıkmasının tek yolu, onu optik biliminin ilgi alanından çıkarmaktı. Görüntü bir kez retinada oluştuktan sonra gerçekte nasıl gördüğümüzü açıklamak bir başkasının işiydi:

> Görüntü veya resim, retina ve (optik) sinirde bulunan görsel nüvelerden nasıl oluşur? Bu resim, beynin kıvrımlarındaki bir gücün görme yeteneğine ilişkin vereceği kararından önce mi belirir? Yoksa görme yeteneği, ruhun gönderdiği bir yetkili gibi, daha alt düzeydeki bir mahkemeye iner gibi, beynin idare yerinden optik sinire ve oradan da retinaya ulaşarak görüntüyle mi buluşur? Bu sorular fizikçilerin tartışması gereken sorulardır. Nitekim optikçilerin otoriteleri, bu soruları gözün içinde rastlanan bu ilk ışık geçirmez duvarın ötesine geçiremiyor.[251]

Görme kendi başına "gizemliydi". İronik bir şekilde, içeriye gönderme toreminin başarısı algı deneyimini açıklamasız bırakarak kazanılmıştı. Gizem beynin içiyle ilgiliydi. Bu sorun o zamandan beri bilimi meşgul edip durdu.

Makinedeki Hayalet

Kepler'in çağdaşı Galileo Galilei (1564-1642) de, dış dünyadan algılar alıp onları beyne sıkıştırmıştı, ama daha radikal bir yol kullanmıştı. Nesnelerin birincil ve ikincil özellikleri arasında bir ayrım yapmıştı. Uzunluk, genişlik, ağırlık ve şekil gibi birincil özellikler; ölçülebilir ve matematiksel yolla ele alınabilir özelliklerdi. Bunlar, nesnel bilimin ilgi alanına giriyordu. Renk, tat, dokunma ve koku gibi ikincil özellikler ise, nesnel bilimin alanının dışında kalan şeylerdi. Bunlar nesnel değil özneldi. "Öznel" demek "beynin içinde" demekti. Dolayısıyla dünyaya dair doğrudan deneyimimiz, iki ayrı kutba bölünmüştü: Nesnel, dışarıda olan ve öznel, beyinde olan.

[251] A.g.e., s.202.

René Descartes (1596-1650) daha da ileri gitti. Başta "mekanik felsefe" diye adlandırılan mekanikçi doğa teoremine göre tüm evren tam anlamıyla cansız ve ruhsuzdur ve dolayısıyla insan aklı hariç evrendeki her şey de böyledir. İnsan bedeni gibi, hayvanlar ve bitkiler de ruhsuz birer makineye dönüştüler. Öte yandan ruhun dünyası maddi değildi; bu yüzden uzamsal da değildi, uzamın büsbütün dışındaydı.[252] Descartes kuşkusuz prototip bir kartezyen dualistti. Kartezyen onun soyadından türeyen bir sıfattır. Bu dualizm içinde zihin ile madde alanlarının arasında kapatılamaz bir uçurum vardır.[253] Yine de Descartes'e göre zihin, beynin küçük bir bölgesi olan beyin epifizi içindeki beden makinesiyle etkileşim kuruyordu. Ama Descartes bu etkileşimin nasıl gerçekleştiğini açıklayamıyordu.

Kartezyen dualizm birçok çözümsüz mantıksal ve felsefi sorunu gündeme getirdi. Bunlardan biri, bedenimizin dışındaki uzayda, çevremizdeki her şeyi görüyor olmamız gerçeğiyle ilgiliydi. Tecrübe ettiğimiz dünyaya ne oluyordu? Onun tümü beynin belli bölgelerine sıkıştırılmıştı, ama tecrübenin kendisinin uzamsal olmadığı kabul ediliyordu.[254]

Eğitimli insanlar, zihinlerinin beyinlerinin içinde bulunduğuna ve tüm tecrübelerinin ve algılarının her nasılsa beyinlerinde birik-

252 Descartes'e gore, manevi alan, Tanrı'nın, meleklerin ve insan zihninin alanıydı ve bu alan maddi dünyadaki hayvanları ve diğer tüm şeyleri dışarıda bırakıyordu.

253 Descartes, bitkiler ve hayvanlar da dahil olmak üzere canlıların tamamının ruhunun olduğunu kabul eden, Orta Çağ'ın Aristocu felsefesini bilinçli ve ihtiyatlı bir şekilde reddediyordu. Ruh kelimesinin Yunancadaki karşılığı, "psikoloji" ve "psikoterapi" kelimelerinin türediği psyche idi. Ruh kelimesinin Latincedeki karşılığı ise İngilizcedeki "animate" ve "animal" kelimelerinin kökü olan anima idi. Descartes'in karşı çıktığı bu ruhçu görüşe gore, insanlar ve hayvanlar, gelişmesi için bedeni şekillendiren ve formda tutan besleyici, bitkisel bir ruhu bitkilerle paylaşırlar. Insanlar ayrıca duygularını, hareketlerini ve içgüdülerini düzenleyen hayvani veya duyarlı bir ruhu hayvanlarla paylaşırlar. Bununla birlikte insanlar entelektüel veya rasyonel bir ruha sahiptirler. Descartes'den önce rasyonel zihin, tüm bedeni işgal eden, hatta bedenin dışına yayılan psişik sistemin bir parçası olarak görülüyordu. Hiç kimse bu genişlemiş ruhun bütünüyle bilinçli olduğunu sanmıyordu. Modern terminolojiyi kullanırsak, bilinçli zihin büyük ölçüde bilinçdışı olan çok daha büyük bir psişik sistemin bir parçasıydı.

254 Burtt (1932), 4.Böl.

tiğine inanmaya eğilimli şekilde yetiştirilmiştir. Öte yandan Descartes'in zamanından bu yana, beynin varsanılan otağı, beyin epifizinden beyin kabuğuna doğru yarım santim kadar kaymıştır.

Zihnin beynin içinde bulunduğu teoremi bilimin otoritesine dayanılarak kabul edilen bir dogmadır ve çoğu insan bunu sorgulamadan benimser. Çok az sayıda insan, bunun bir teoremden ibaret olduğunun farkındadır; aksine bu teoremi bilimsel bir gerçek olarak kabul ederler. Gelişim psikoloğu Jean Piaget, Avrupalı okul çocuklarına bu teoremin yaklaşık 10 ila 11 yaşında benimsetildiğini belirtmektedir (bkz. s/ 278).

Ancak şayet zihnimiz beynimizin içindeyse, nasıl bilinçli bir şekilde etrafımızdakilerin farkında olabiliyoruz? Bilindik varsayım, beynin içinde bilinçli bir benliğin, 20.yüzyıl felsefecisi Gilbert Ryle'nin deyişiyle "makinenin içinde bir hayalet"in olması gerektiğini ileri sürer. Bu bilinçli benlik, genelde küçük bir şahıs olarak temsil edilir. Elbette ki bu sonsuz bir kısır döngüye yol açmaktadır. Zira bu küçük şahsın kafasının içinde de daha küçük bir şahıs olacak ve böylece sonsuza dek sürüp gidecektir.

Tüm bu paradokslara ve söz konusu varsayımın, bedenlerimizin dışındaki şeyleri görme deneyimimizle çeliştiği gerçeğine rağmen, bu varsayım, hâlâ yaygın biçimde "bilimsel" görülmektedir. Londra'daki Doğal Tarih Müzesi'ndeki Eylemlerinizi Kontrol Etmek adlı yakın zamanlı bir sergide model olan bir adamın, alnının içindeki cama benzer plastik pencereden bakıp kafasının içini görebiliyorsunuz. İçerisi kadran ve bilgisayar tabanlı uçuş kontrolü bölmeleriyle modern bir jetin kokpitidir. Ayrıca muhtemelen sizin için düşünülmüş boş koltuklar, hayali bir pilot ve beynin diğer yarı küresinde de yedek pilot yer almaktadır.[255]

[255] Kartezyen dualizme çoğu eğitimli insan kesinkes inanır, ama çok azı, meydan okunduğunda bu görüşü savunmaya çalışır, çünkü bu kavram çözümsüz sorunlar doğurmaktadır. Iki nadir istisna nörofizyolog Sir John Eccles ve bilim felsefecisi Sir Karl Popper'dir. Bunlar birlikte bir kitap yazdılar: The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism (Popper and Eccles, 1977).

Mekanik Zihinler

Modern bilim adamlarının ve düşünürlerin dualizm sorununun üstesinden gelmek için başvurdukları bilindik yol, zihnin bağımsız bir varlığa sahip olduğunu reddetmektir. Yalnızca beynin faaliyeti söz konusudur. Bilinç; ya kendi başına hiçbir şey yapmayan bir gölge gibi, bu fiziksel faaliyetin bir "yan olgusu"dur ya da beynin faaliyetinden bahsetmenin başka bir yoludur. Bu bakış açıları, tek gerçeklik türünün maddi veya fiziksel gerçeklik olduğu doktrinini savunan materyalizm veya fizikçilik felsefesinin değişik türleridir.

20.yy'de, İngilizce konuşulan dünyada akademik psikolojiye yıllar boyunca davranışçılık ekolü hakim olmuştur. 1913'te, Amerikalı davranışçı John B. Watson şunu yazmıştı: "Psikolojinin bilince yaptığı gördermelerin tümünün bir kenara atılmasının zamanı geldi." Watson, bilincin varlığına ilişkin inancı, batıl inanç ve büyü olarak görüyordu. Watson daha sonra, bilimsel lügatın "duyum, algı, hayal, arzu, amaç ve hatta öznel şekilde tanımlanan düşünce ve duygudan" arındırılması gerektiğini ilan etti. Davranışçılar bu yaklaşımı sıkıca takip ettiler ve 1953'te etkili bir Amerikalı psikolog olan B.F. Skinner, zihin ve bilincin mevcut olmayan şeyler olduğunu belirtti: "Bunlar, sırf gerçekçi olmayan açıklamalar sağlamak amacıyla icat edilmiştir... Nitekim zihinsel veya ruhsal olgular fizik biliminin yokluğuna atıfta bulunduğundan, onları reddetmek için ilave bir sebebimiz var."[256]

Bilinç deneyiminin benzer bir reddi "dışlayıcı materyalizm" diye bilinen ekolün çağdaş düşünürleri arasında hâlâ reveçtadır. Bunlardan biri, nesnel açıdan deneyimlenen zihinsel hallerin, nöroloji bilimi çerçevesinde ifade edilemediği için mevcut olmadığını öne süren Paul Churchland'dir.[257]

1980'lerde davranışçılık, akademik psikoloji içinde gözden düştü ve yerini, büyük ölçüde, bilişsel psikoloji aldı. Bilişsel psiko-

[256] Wallace (2000), s.28-9.
[257] A.g.e., s.49.

loji bilgisayar metaforunun hakim olduğu bir düşünce ekolüydü. Kuramsal çatısı üç temel ilkeye dayanıyordu: Birincisi, insanlar bilgi edinme sayesinde davranış sergilerler; ikincisi, bilgi zihinsel temsilleri içerir ve üçüncüsü bilme faaliyeti bu temsillere bilgisayar işlemlerinin uygulanmasından oluşur.[258] Tüm bu temsiller ve hesaplamaların beyin makinesinin içinde yer aldığı sanılmaktadır.

Bilgisayar metaforunu en istekli şekilde benimseyen düşünür Daniel Dennett'dir. Dennett nesnel deneyimimizi bir yanılsama olarak gören bir materyalisttir: "Bizler, doğal ayıklanma diye adlandırılan bir araştırma-gelişme sürecinin yarattığı organik robotlarız."[259] Consciousness Explained adlı kitabında, yerleşik bilim içinde hakim olan teoremi şöyle izah ediyor:

> Çeşitli şekillerde ifade edilen ve savunulan hakim görüş materyalizmdir: bir tek varlık vardır, o da (kimya, fizik ve psikolojinin fiziksel maddesi olan) maddedir ve zihin, bir şekilde, fiziksel bir maddeden başka bir şey değildir. Kısaca, zihin beyindir. Materyalistlere göre her nevi zihinsel olguyu, radyoaktivite, kıta kayması, fotosentez, üreme, beslenme ve gelişmeyi açıklamaya yeten fizik ilkeleri, (prensipte) yasaları ve hammaddeleriyle açıklayabiliriz.[260]

Francis Crick bunu "şaşırtıcı hipotez" (bkz. s/32) diye adlandırmıştı. 1995'te, Time dergisi "Beyne Adanmış On Yıl" dolayısıyla bir kapak konusu hazırladı: "Zihnin İşlevleri: Bilinç, Hafıza, Duygu Nedir? Bilim, İnsan Beyninin En Gizli Sırlarını Aydınlatıyor." Konunun yazarı, çeşitli saygın bilim adamlarından alıntı yapmış ve görüşünü şöyle özetlemişti: "Beyin araştırmacıları bir asırdan fazla bir zaman araştırdıktan sonra, fiziksel beyinde benlik diye nitelendirilebilecek bir yerin olmadığı ve dolayısıyla benliğin var olmadığı sonucuna ulaşmışlardır."[261] İngiliz beyin bilimcisi

[258] Bilişsel psikolojinin standart görüşü, zihnin temsili-bilgisayar görüşü olarak tanımlanabilir. Ufuk açıcı bir eleştiri için bkz. Shannon (1993).
[259] Kayser (1997), s.43.
[260] Dennet (1991), s.33.
[261] Wallace (2000), s.147.

Susan Greenfield, bir ameliyat sırasında ortaya çıkan beyninin görünüşünü anlatırken aynı görüşleri savunmaktadır: "Sarah ve hepimiz için herşey bundan ibaretti. Bizler, sulu beyinleriz ve her nasılsa karakter ve zihin bu sulu kütle içinden meydana çıkmaktadır." Greenfield, beyin çürümesi hastalığı olan başka bir hasta örneğinde, hastasının yeteneklerinin kaybolmasını "Bizlerin beyinlerden başka bir şey olmadığımız yönündeki kati gerçeğin trajik onayıdır" şeklinde yorumlamıştı.[262]

Çok sayıda bilim adamı ve düşünürün bu şaşırtıcı hipoteze bağlanmasına rağmen, çoğu insan, kendisinin, kararları ve fikirleri sadece beyindeki fiziksel süreçlerce belirlenen bir otomat olduğu görüşüne katılmaz. Sağduyu, bilinçli varlığımızın beyinden fazlasını içerdiğini söylemektedir. Bu görüş, zihinsel hastalık ve çıldırma durumları hariç, bireysel tercih ve sorumluluğa kesin gözüyle bakılan mahkeme salonları da dahil günlük yaşamımızı kuşatmıştır.

Duailizm yanlısı belli başlı varsayımlar, materyalizmin zayıflığına dayanmaktadır. Materyalist teorem, kendimiz ve başkalarına dair en yakın tecrübelerimizle çelişmektedir. Entelektüel varsayımlar bağlamında ne derlerse desinler, materyalistlerin çoğu, (materyalizme inanmak gibi) özgür tercihlerde bulunabilen bilinçli bir benliğe sahipmişler gibi davranmaktadırlar. Neyse ki pratikte, arkadaşlarına ve aile fertlerine karşı, kendilerini ve sevdikleri diğer kimseleri, bilinçsiz otomatlar olarak görmemektedirler.

Aynı şekilde materyalizm yanlısı belli başlı varsayımlar da dualizmin zayıflığına dayanmaktadır. Şayet beynimizin bir yerinde maddi olmayan bilinçsiz bir benliğe sahipsek, o zaman o benlik nerededir? Nedir o? Ve sinir sisteminin faaliyetiyle nasıl etkileşim kurmaktadır?

Asırlar boyu, batılı entelektüeller, bu materyalist-dualist açmaza saplanmış ve makul görünmeyen alternatifler arasında tercih yapmaya zorlanmışlardır. Bu açmaz Descartes'in zihin-madde du-

[262] Greenfield (2000), s.12-15.

alizminde kök salmıştır. Ancak Descartes, zihni yaşadığımız uzamsal dünyadan çıkaran ilk kişi değildi. Onun sistemi, Kepler'in görme duyusuna ilişkin içeriye gönderme, intromission teoremine ve Galileo'nın birincil ve ikincil özellikler ayrımına dayanıyordu. Kepler ve Galileo, çevremizdeki dünyada deneyimlediğimiz her şeyin, göründükleri yerde değil de beynin içinde bulunduğunu savunan teoremin temellerini atmışlardı.

Görmeye İlişkin Teoremler

Akademik bilim adamları ve düşünürler neye inanırlarsa inansınlar, çoğu insan deneyimlerinin tümünün kafasının içinde yer aldığını kabul etmez. Gerald Winer ve Ohio Devlet Üniversitesi'ndeki psikloji bölümünden çalışma arkadaşları, öncü çalışmalar sonucunda, çoğu Amerikalı yetişkin ve çocuğun, görüntülerin dışarıya yansıtıldığından emin olduğunu saptadılar.

Onların çalışmaları, Jean Piaget'in[263] çocukların, baktıklarında gözlerden dışarıya bir şeyin gittiğine inandıkları yönündeki tespitiyle desteklenmişti. Onlar bunu "bilimsel bir yanlış anlamanın çarpıcı örneği" diye adlandırmış[264], anket ve testlerle bu konuyu incelemişlerdi. Ne var ki yürüttükleri bu çalışma akademik dünyada tartışmalara yol açtı. Çalışma arkadaşlarının çoğu, birinin, görme esnasında gözlerden dışarıya bir şeyin çıktığını düşünebileceğine inanamıyordu.[265]

Winer ve çalışma arkadaşları, dışarıya gönderme görüşlerinin, çocuklar arasında yaygın olduğunu fark edince şaşırdılar. Fakat söz konusu görüşlerin, üniversite öğrencileri, hatta okulda "doğru" görme teoremi olarak intromission'u öğrenen psikoloji öğrencileri arasında da yaygın olduğunu gözlemeyince "şok" geçirdiler.[266] Öte yandan görmenin salt "dışarıya gönderme" meselesin-

263 Piaget (1974).
264 Winer ve Cottrel (1996).
265 A.g.e.
266 A.g.e.

den ibaret olduğuna inanan çocuk ve üniversite öğrencisi oldukça az sayıdaydı. Çoğu, Platon, Galen ve diğer eski teorisyenlerle fikir birliği içinde, hem dışarıya hem de içeriye göndermenin söz konusu olduğunu düşünüyordu. 5. ila 8. sınıf arasındaki okul çocuklarının %70'ten fazlası birleşik bir dışarıya-içeriye gönderme teoremine inanıyordu ve bu oran üniversite öğrencileri arasında %59'du.[267] Öte yandan çocukların %30'undan daha azı ve kolej öğrencilerin yalnızca %41'i "bilimsel açıdan doğru" olan içeriye gönderme teoremine inanıyordu.[268]

Winer'in grubu ayrıca insanların, bakan insanı görmeden onun bakışını hissedebilmelerine ilişkin görüşleri hakkında da araştırmalar yürüttü. Evvelce belirttiğimiz gibi (bkz. s/178), üniversite öğrencilerinin %89'u ve 6. sınıf orta öğrenim öğrencilerinin %94'ü bakışları hissedebildiklerini söylemişlerdi. Daha genç yaştaki çocuklar daha düşük oranda olumlu yanıt vermişlerdi, ama bu oran çocuklar büyüdükçe artıyordu.[269] Winer ve çalışma arkadaşları, bakışları hissedebilme yeteneğinin, "yaşla birlikte arttığı, sanki rasyonel olmayan tutumların çocukluktan yetişkinliğe geçişte azalmak yerine arttığı" sonucuna ulaşmışlardı.[270] Öte yandan bu inanç, gözetlenme duygusunun gerçekte var olduğu göz önüne alınırsa, rasyonel olmayan tutumlardan dolayı değil deneyimden dolayı artmıştı. Kişinin kendi deneyimine inanması mı yoksa o deneyimle çelişen bir teoremi sorgulamadan kabul etmesi mi daha mantıklıdır?

267 Winer et la (1996).

268 İlk, orta, lise ve yükseköğrenim öğrencileri, kendilerine "içeriye gönderme" intromission teoremine inanıp inanmadıkları sözel olarak sorulduğunda; aynı soru resimlerle, bilgisayar animasyonuyla ya da onlara şema çizdirerek sorulduğunda söylediklerinden daha büyük bir oranda olumlu cevap vermişlerdir (Cottrell ve Winer, 1994; Winer et la 1996). Winer ve çalışma arkadaşları, bunun bir nedenini tamamen sözel cevaplarda, deneklerin görme teoreminin kendilerine öğretilen şekilde doğru kabul etmeye daha eğilimli olmaları; oysa resimsel metodun "az gelişmiş" ve "daha ilkel" bir cevap için fırsat oluşturması şeklinde değerlendirmektedirler.

269 Cottrell, Winer ve Smith (1996).

270 Winer ve Cottrell (1996b).

Ne var ki genelgeçer muhafazakâr doktrinin öğretilmesinin bir miktar etkisi olmuştu. Winer ve çalışma arkadaşları, ortaöğrenim öğrencilerine kıyasla daha çok üniversite öğrencisinin "içeriye gönderme" teoremine inanmasından ötürü biraz rahatlamışlardı.[271] Fakat eğitim sisteminin, öğrencilerin çoğunu "doğru" inanca sevketmede başarısız kaldığını görmüşlerdi. Araştırmalarımıza katılan "dışarıya gönderme" teoremi yanlılarının, görmeyle ilgili kendilerine öğretilen şeylere rağmen "dışarıya gönderme" olgusunu kabul etmeleri, dikkatimizi; eğitimin, algıyla ilgili bu eski fakat görünürde etkili sezgileri silip silemeyeceğine yöneltmiş durumda.[272]

Kuşkusuz algıyla alâkalı bu sezgiler, deneyime resmi doktrinden daha yakın olduğu için varlığını sürdürmektedir. Resmi doktrin, bilincin varlığı da dahil olmak üzere pek çok şeyi açıklamasız bırakmıştır.

Genişleyen Zihin

Deneyimle, standart materyalizm teoremi arasındaki bu çatışmanın tek çıkış yolu, tüm deneyimlerimiz, algılarımız ve niyetlerimizin gerçekte kafamızın içiyle sınırlı olup olmadığını sorgulamaktır. Algıyla ilgili yaygın kanıya uygun şekilde, görmenin iki yönlü bir işlem; yani ışığın içeriye doğru hareketi ve görüntülerin dışarıya doğru yansıması olduğunu öne sürüyorum. Çevremizde gördüğümüz şeylerin görüntüleri tam da göründükleri yerde; bizim dışındadır. Bu dışarıya doğru yansıtma, algı alanları dediğim zihinsel alanlar içinde gerçekleşir. Bu alanlar 19.Bölümde ayrıntılı şekilde ele aldığım morfik alanların bir çeşididir. Algı alanları beynimizde kök salmıştır ve beynimizin içindeki faaliyet türlerinden etkilenmekle beraber bizi, çevremizde algıladığımız dünyaya bağlamak için dışarıya yansır.

Zihni bağlı olduğu genişleyen alanlardan ayrı şekilde anlamaya çalışmak; mıknatısın etkilerini, onun manyetik alanlarla kuşatıl-

271 Winer et la (2002).
272 Winer ve Cottrell (1996a).

mış olduğunu kabul etmeden anlamaya çalışmaya benzer. Eritilmiş mıknatısların kimyasal analizi, onların uzaktaki nesneleri nasıl etkilediğini açıklayamaz. Manyetik etkiler ancak manyetik alanlar hesaba katıldığı takdirde anlaşılabilir. Bu alanlar hem içeride hem de dışarıda bulunur.

Michael Faraday alan kavramını bilime 1840'larda sokmuştu. Alanlar "etki bölgeleri" olarak tanımlanır. Bunlar boş görünen uzaydaki varlıkları birbirine bağlar ve doğadaki pek çok bağlantı türlerinden sorumludur. Örneğin, dünyanın kütle çekim alanı, atmosferin sınırlarının çok ötesine uzanır ve ayı yörüngede tutar. Bu alan hem dünyanın içindedir hem de dünyayı çepeçevre sarar.

Her ne kadar güneş bizden 99.5 milyon km uzakta olsa da güneşin elektromanyetik alanı, dünyadaki yaşamı etkiler. Güneşten yayılan ışık ve diğer ışımalar, güneşin alanının içindeki titreşim etkinliği türleridir ve gerçekten de astronomik büyüklükte mesafelere yayılır.

Modern teknolojinin birçok ürünü de görünmez alanlara bağlıdır. Sözgelimi cep telefonları, sadece, işlevleri içlerindeki elektronik devrelerle sınırlı maddi yapılar olsalardı hiçbir anlam ifade etmezlerdi. Onlar, elektromanyetik alan sayesinde bilgi alış verişinde bulunur. Cep telefonlarında, görünmez etkilerin hem içeriye alınması hem de dışarıya verilmesi söz konusudur.

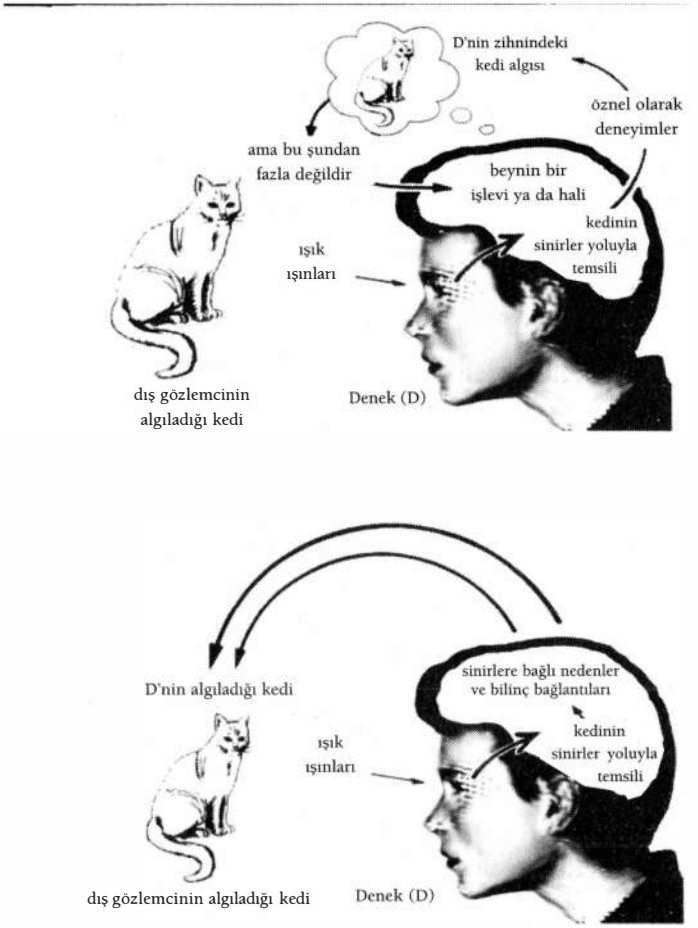
Maalesef, zihnin doğasına ilişkin modern düşünce, yalnızca uzaydaki madde ve uzayın dışındaki ruh kavramlarının hesaba katıldığı 17. ve 18. yüzyıllarda şekillendi. Çoğu mekanikçi bilim adamı bilinci basitçe dışlamış ve sonuçta zihnin doğasına dair bilimsel düşüncede pratikte bir ilerleme kaydedilmemişti. Günümüze değin bu materyalist-dualist açmaz, zihnin doğasına ilişkin tozlanmış bir düşünce biçiminin dar kalıpları içine hapsolageldi. Bu açmaz, eski bir düşünce tarzının yaşayan bir fosiline benzemektedir. Görüşe dair içeriye alma teoremine sorgulamasız inanan zihniyet, tıpkı Kepler'in benimsediği gibi, tüm algıların kafanın içine tıkıldığını öngörüyordu.

Yine de aradan yıllar geçince filozof ve psikologlardan oluşan bir azınlık, algılarımızın tam da göründükleri yerde, beynimizin dışında bulunduğunu kabul etti.[273] Örneğin Alfred North Whitehead, 1925'te şunu yazmıştı: "Duyumlar dış dünyadaki uygun cisimlere giydirilmek üzere, zihin tarafından dışarıya yansıtılır."[274] Zihnin en yakın ve ayrıca en ikna edici kabulü İngiliz psikolog Max Velmans'a aittir. Gerek Understanding Consciousness adlı kitabında gerekse teknik makalelerinde, "yansıtıcı model" diye adlandırdığı bir zihin modelini ileri sürer. Bu modeli bir kediye bakan bir kişinin resmiyle açıklar (Şekil 13.2) ve şöyle der: "Başlatıcı uyarım (gözlemlenen), beden yüzeyinin ötesindeki uzayda deneyimlenmiş bir varlığı üretmek üzere, gözlemcinin görsel sistemiyle etkileşim kuran, beden yüzeyinin ötesindeki uzayda konumlanmış bir varlıktır."[275]

Ne var ki Velmans bu yansıtmanın nasıl gerçekleştiği konusuna netlik getirmemişti. Onu "fiziksel" değil de "psikolojik" diye tanımlamıştı ve sonunda nasıl işlediğini bilmediğini itiraf etmişti.[276] Ancak şunu da eklemişti: "Bu yansıtmanın nasıl işlediğini tam olarak bilmemek, var olduğu gerçeğini değiştirmez."

Görüntülerin dışarıya doğru yansıtılmasının algı alanlarıyla gerçekleştiğini öne sürüyorum. Onlar, hem bizim bilinçli algılarımızın temelinde yatmaları bakımından psikolojik, hem de fiilen beynin dışında bulunmaları ve gözetlenme duygusunda olduğu gibi saptanabilir etkilere sahip olmaları açısından fizikseldirler. Genişleyen algı ve zihin sadece insana özgü değildir. Farklı tür canlılarda zihnin türü ve algıları değişir, ama farklı zihin ve algıların ortak noktası, alanlarla beraber yayılmaları ve bedenin içiyle sınırlı kalmamalarıdır. Görme yeteneğine sahip tüm hayvanların, cisimleri, bedenlerinin yüzeylerinin ötesine yansıtılan alanlar yoluyla gördüklerini düşünüyorum.

[273] Örneğin Bergson (1911); Burt (1932).
[274] Alıntının kaynağı için bkz. Velmans (2000), s.112.
[275] A.g.e., s.114.
[276] A.g.e., s.115.

Şekil 13.2. Üstte: Materyalist algı teoreminin diyagram tarzında gösterimi. Altta: Max Velmans'ın savunduğu, yansıtıcı algı modeli (Velmans, 2000).

Dahası gözler durağan değildir. Eşyalara baktığımızda gözlerimiz ve başımız hareket eder ve tüm bedenimiz ortamda gezinir. Biz bunu yaparken algı alanlarımız değişir. Bu algı alanları bedenimizden ayrı değildir, bedenimizi de kapsarlar. Kendimizi -örneğin, burnumuzun yanını, ellerimizi ve ayaklarımızı- görebiliriz. Görüş alanımızın içinde kendimiz de bulunuruz. Üç boyutlu uzay bilin-

cimiz, bu bilincin içindeki bedenimizin ve bedenimizin hareketlerinin bilincinde olmayı da kapsar. Diğer hayvanlar gibi, bizler de salt algılayıcılar değil aynı zamanda davranıcılarız ve algılarımızla davranışlarımız yakından bağlantılıdır.[277]

Gözetlenme Duygusu Nasıl Gerçekleşir?

Görme alanları, çevreye ilişkin bilincimizi çevremize yansıtma yollarımızdan sadece biridir. Bizler ayrıca işitme ve koklama alanlarıyla da çevrelenmiş durumdayız. Her ne kadar dikkatimizi en uzağa ve en yoğun bir şekilde yansıtabilmenin yolu görme de olsa, işitme ve koklama duyularımızla birlikte, merkezin yanında çevreyi de görmemizi sağlayan bakışımız bize bulunduğumuz ortama ilişkin bir art alan (background) bilinci kazandırır.

Görme (veya işitmeye) ilişkin dikkatimizi bir şeyin üzerine uzaktan odakladığımızda, zihnimiz sanki dışarıya açılıp o uzaktaki nesneyle bizi irtibatlandırmaktadır (bkz. 18.Bölüm). Ancak dikkatimiz bu yolla odaklansa da, hepimiz çevremizdeki ortama ilişkin az ya da çok bir art alan bilincine sahibizdir. Bu genel çevre bilinci etrafımızdaki algı alanınına da yansır. Bedenimizi üç boyutlu uzayın içinde gezinir halde deneyimleriz. Bu deneyim, başımızın içiyle sınırlı değildir. Bu, beynimizin içinde bir yerde bulunan içsel bir model değildir. Bu model daha çok, bedenimizin içinde ve çevresinde yayılmış bir alana bağlıdır.

Birisi bir başkasına arkasından bakarken, bakanın dikkatinin yansıması, onun görme alanının bakılan kişiyle temas kurmak üzere dışarıya yayılması demektir. Bakan kişi algı alanıyla, bakılan kişiye dair sahip olduğu görüntüyü o kişinin üzerine yansıtır. Bu arada bakılan kişinin çevresinde de bir alan vardır. Bakan kişinin görme alanının, bakılan kişinin etrafındaki alanla etkileşim kurduğunu ileri sürüyorum. Bir alan diğerinden etkilenir. Bu alan etkileşimi bedenin etrafındaki alandaki bir değişiklik veya farklılıkla saptanır. Tıpkı bir mıknatısın yanına başka bir mıknatıs konulduğun-

[277] Gerçek dünyada görsel algının nasıl gerçekleştiğine ilişkin bir açıklama için bkz. Gibson (1986).

da birinci mıknatısın çevresindeki alanın değişmesi gibi. Bu alan etkileşimi yönlüdür. Etkileşim zayıf olabilir ve bakılan kişi tarafından bilinçli bir şekilde hissedilemeyebilir. Ancak eğer etkileşim yeterince güçlüyse, bakılan kişi hiç düşünmeden ve sebebini bilmeden arkasına dönmek suretiyle tepki verebilir.[278]

Bazı insanlar alan[279] kelimesini kullanmayı tercih etmez, gözlemleyeni gözlemlenene bağlayan titreşimler, enerji akımları, chi veya yerel olmayan kuantum etkileri ifadelerini kullanırlar. Ancak hangi ifade tercih edilirse edilsin, gözetlenme duygusu, gözetleyenin gözetlenen üzerindeki etkisine, yani etkilerin dışarıya doğru yansıtılmasına bağlıdır. Bu tespit, dikkat gücü sayesinde zihnin bedenin ötesindeki dünyayla bağlantı kurduğunu ortaya koymaktadır.

278 Art alandaki bu değişimin saptanması, başka herhangi bir duyudaki değişim gibi, kişinin dikkatini çekebilir veya çekmeyebilir. Örneğin biri, arkasındaki ani ve beklenmedik bir gürültüye tepki olarak geriye dönebilir. Kişinin dönüp dönmeyeceği kısmen gürültünün gücüne bağlıdır. Çoğu insan arkasında meydana gelen bir patlamanın sesine tepki verir. Çok az insan hafif bir hışırtı sesine tepki verir. Öte yandan tepkiler kişinin uyarılma haline, ihtiyaçlarına ve ilgilerine de bağlıdır. Sözgelimi insanlar tedirgin olduklarında arkalarından gelen seslere daha fazla duyarlı olurlar. Kendilerini güvende hissettikleri zaman bu duyarlılık azalır. Aynı şekilde gözetlenme duygusu kişinin içinde bulunduğu duygusal durumdan ve dikkatini çekecek başka şeylerden etkilenir. Telepati ve yedinci duyunun diğer türleri gibi gözetlenme duygusu da, duyguları etkileyebilir ve duygulara bağlı fizyolojik değişimleri beraberinde getirebilir. Bu tür duygusal tepkiler pekâlâ bilinçdışı olabilir. Duyguların rolü ve bilinç üzerindeki etkileri hakkında aydınlatıcı bir açıklama için bkz. Damasio (2000).

279 Bilim içinde, bazı alan türleri bu etkilerin aktarıldığı tek ortamlardır. Belki gelecekte bir zaman, uzaktan etkileşimler hakkında yeni düşünce biçimleri geliştirilecektir. Ancak şimdilik, alan teoremi tek seçenek gibi görünüyor. Gözetlenme duygusuyla ilgili bu alan teoreminin de muğlak olduğunu ve pek çok sorunu cevapsız bıraktığını kabul ediyorum. Ancak bana öyle geliyor ki bu duyguyu anlamaya çalışmanın tek uygun yolu budur. Cisimlere baktığımız zaman alanlar beynimizden dışarıya yayılmadığı sürece, arkadan gelen bir bakışın, diğer duyu ipuçlarının yokluğunda saptanabilmesine imkân yoktur. Ve çevremizde alanlar olmadığı sürece arkamızdaki bakışları sezemeyiz. Alanlar yoluyla bakışları sezmeye tek alternatif, "başımızın arkasındaki gözler" gibi, derimizde bakışı saptayan bir duyu organının olduğunu varsaymak olur. Ancak bu durumda, insanlar giyinik olduğunda veya derileri örtülüyken gözetlenme duygusunun gerçekleşmemesi gerekirdi. Ayrıca enselerini kapatan uzun saçlı insanların arkadan gözetlenmenin etkilerinden arınmış olmaları gerekirdi. Ancak gerçek böyle değildir. İnsanlar tamamen giyinikken, uzun saçlı iken ve derileri çıplak değilken bile gözetlenme duygusu işlemektedir.

III. KISIM

UZAĞI GÖRME VE GELECEĞİN İŞARETLERİ

14. BÖLÜM

UZAĞI GÖRME

"Uzağı görme" normal duyuların ötesinde, uzaktaki şeyleri görmek demektir. "Apaçık görmek" anlamına gelen Fransızca clairvoyance (durugörü) kelimesi de hemen hemen aynı şeyi ifade eder. Kuzey İskoçya ve adalarındaki Kelt yerlilerinin "ikinci görüş" ifadesi de bu anlama gelmektedir.

Bazen durugörü kelimesi geleceği görmek anlamında da kullanılmaktadır. Ancak bu daha ziyade önümüzdeki bölümlerde ele alacağımız önbiliş veya önbilişle ilgili bir mevzudur. Bu bölümde, uzağı görme, durugörü ve ikinci görüş ifadelerini, gelecekte değil de şimdide bulunan uzaktaki şeyleri görmek anlamında kullanacağım.

Uzağı görme bir tür doğal televizyondur. Aslında "televizyon"un sözlük anlamı tam da budur: uzağı görmek. Elektromanyetik alan yoluyla, uzaktaki şeyleri televizyonda görebilir ve ne kadar uzak olursa olsun Londra, Dallas ve Yeni Delhi'de yaşananlara şahit olabiliriz. Televizyon herkesin uzağı görmesini sağlar. Bundan eminiz. Televizyon bir bakıma, bir zamanlar şamanlar, kâhinler ve müneccimlere özgü olan bir yeteneği herkese dağıtır.

Telepati hem insanlar hem de hayvanlar arasında yaygın olsa da, durugörüye nispeten daha ender rastlanmaktadır. Örneğin benim veri bankamda durugörü veya uzağı görmeye ilişkin 39 örnek yer alırken, insan telepatisine dair 827 örnek bulunuyor. Ve bu 39

örneğin çoğunda, doğrudan uzağı görme yerine veya uzağı görmeyle birlikte, telepatinin de var olduğundan söz etmek mümkündür. Bunları birbirinden ayırmanın ne denli zor olduğuna ilişkin bir örnek verelim. Anlatıcı İsviçre'den genç bir adam:

> 1992'de Kaliforniya'nın güneyinde okuyordum. Kız arkadaşım Katarina, bir arkadaşını ziyaret etmek üzere Avustralya'nın kuzeyine gitmişti. Bir akşam terasta uykuya dalmadan önce, gözlerimi kapayıp dinlendim. Zihnen Avustralya'ya gidip Katarina'yı ziyaret etmek istedim. Kendimi orada hayal ettim ve düşüncelerimi kendi akışına bıraktım. Bunu yaparken, birden kapalı gözlerimin önünde bir rüyadaymışım gibi görüntüler belirdi. Katarina'nın bir atın yanında durduğunu gördüm. Elindeki hortumla su fışkırtarak atı serinletiyordu. Bunu yapmayı bitirdiğinde, bir banka doğru yürüdü, banka oturdu ve bir karavanın yanında bulunan masanın etrafında oturan insanlarla konuşmaya başladı. Güney Kaliforniya'daki zamanla Kuzey Avustralya'daki zamanı karşılaştırdığımızda, benim beden dışı deneyimimin, onun gerçek, fiili deneyimiyle aynı olduğunu saptadık.

Bu sadece bir rastlantı mıydı? Yoksa delikanlının, Katarina'nın davranışları ve etkinlikleri hakkında bildiklerine dayalı bilinçli bir tahmin miydi? Tek bir vakıadan bahsediyor olsaydık, söz konusu teoriler akla yatkın sayılabilirdi. Aşağıda ele alacağım gibi, uzağı görme üzerine yapılan sayısız deney, rastlantı ve bilgiye dayalı tahmin teoremlerini çürütmektedir. Veriler, telepatiye veya bir tür durugörüye kapı aralamaktadır.

O halde yukarıdaki olay, genç adamla kız arkadaşı arasındaki duygusal bağdan ve adamın kızla birlikte olma arzusundan kaynaklanan bir telepati örneği olabilir mi? Genç adam, kızın deneyimlerini telepati yoluyla sezmiş ve sonra onları tıpkı rüyada olduğu gibi Avustralya'ya yaptığı beden dışı bir ziyaretle dramatize mi etmişti? Rüyalarımızdan bildiğimiz kadarıyla, zihin şaşırtıcı ölçüde yaratıcıdır. Bilinçli olarak tasarlamadığımız rüyalarımız, zaman zaman bizleri hayrete düşürür. Düşle telepatinin birleşimi, makul bir açıklama sunuyor.

Yoksa bu olay, uzağı görme ya da durugörü müydü? Durugörü telepatiden çok daha gizemlidir. Durugörü, ya bir kişinin bilinç merkezinin bedeninden çıkıp başka bir yere gittiğini ve vücutsuz gözler gibi orada olanı "gördüğünü" veya bu kişinin, zihninin bir kısmını, uzaktaki bir yere yansıtıp, o yerle zihni arasındaki doğrudan temas yoluyla, orada olup biteni "gördüğünü" ima etmektedir.

Gerçi günümüzde televizyon sayesinde uzağı görebilsek de, yakın zamanlara kadar, uzağı görme, şamanların ve kâhinlerin geleneksel sıfatlarından biriydi. Bazı Eski Ahit peygamberlerinin bu güce sahip olduğu söylenir ve Yeni Ahit, İsa'nın sergilediği ikinci görüş'ün çeşitli örneklerine yer verir (örneğin John 1:48-50). Avrupa'da da asırlar boyu çok sayıda uzağı görme vakıası kaydedilmiştir. 15.yy'de Joan D'Arc, durugörü yeteneği sayesinde bir efsane olmuştu. 18.yy'de İsveçli kâhin Emanuel Swedenborg, Gothenburg'da şöhretli kimselerin yer aldığı bir resepsiyona katılmıştı. Swedenborg trans haline geçti ve yaklaşık 500km ötede bulunan Stockholm'u yakıp yıkan feci bir yangını "gördü". Yangının nasıl ilerlediğini dakika dakika anlattı. Daha sonra Stockholm'den bir posta geldiğinde, onun söylediklerinin doğru olduğu anlaşıldı ve orada bu hikâyenin doğruluğuna şahit olan pek çok insan bulunuyordu.[280] Bu olay, uzağı doğrudan görme miydi yoksa Stockholm'de yangını bizzat yaşayanlarla kurulan bir tür telepati mi?

Koloni döneminde Kenya'da İngiliz hükümetinin resmi görevlisi olan Richard St. Barbe Barker, bölgedeki kabile reislerinin ve medyumların kendisine, "gördüklerini" söyledikleri uzak yerlerdeki olayları anlattıklarından bahseder. Örneğin:

> Hizmetçim masaya kahve koyarken "Bwana Kakchiku'nun öldüğünü gördün mü?" diye sordu bana. Ona,"Nereden aldın bu haberi?"diye sorunca, "Şef N'degwa az evvel gördü" diye cevap verdi. Bunun üzerine ona "N'degwa'yı bana gönder" dedim. N'degwa hemen geldi... Her zamanki gibi tavşan derisinden yapılmış

[280] Inglis (1985).

karosunu[281] giymişti. Önümde durdu ve geleneksel selamını verdi. Selamını aldım ve içeriye davet ettim. "Bu neyin nesidir?" diye sordum. "Bwana Kakchiku'nun öldüğünü mü söylüyorsun? Nerden biliyorsun bunu?". "Gördüm" diye şaşırtıcı bir cevap verdi. "Ne zaman?"dedim. "Şimdi" dedi. Her nasılsa onun doğruyu söylediğini biliyordum, zira yalan söylemesi için bir nedeni yoktu... Birkaç gün sonra kamptan 400km ötedeki Bwana Kakchiku'nun öldüğü haberini getiren bir posta geldi. Olayı kaydettim ve adamın, ben N'degwa'dan mesajı aldıktan birkaç dakika önce öldüğünü saptadım.[282]

Bu örnekte, gerek ölen adam gerekse onunla birlikte olan diğer kimselerden gelen telepatiyle, durugörüyü birbirinden ayırmak güçtür. Aynı belirsizlik durugörüyle ilgili aşağıda anlatılan deneye dayalı testlerin çoğu için de geçerlidir. Bu deneyler uzağı görmenin nasıl gerçekleştiğini aydınlatmasa da, bunun gerçekten var olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermektedir.

Uzağı Görme Üzerine Deneyler

Uzağı görme üzerine modern araştırma, esasen psişik ajanlığın mümkün olup olmadığıyla ilgilenen CIA ve Amerikan hükümetinin büyük mali desteğiyle 1970'lerde başladı. İki fizikçi Russell Targ ve Hal Puthoff, Standart Araştırma Enstitüsü'nde kullanacakları deney yöntemini geliştirdiler.[283] Bu testlerde, denek, eylemci ya da "işaretçi"nin bulunduğu yeri tarif etmek zorundaydı.

Araştırmacılar genelde uzağı görmede yetenekli, önceden seçilmiş az sayıda bir grup denekle çalıştılar. Test sırasında, deneycilerden biriyle denek bir yere kapatılmış ve işaretçinin hareketleri hakkındaki olası tüm bilgilerden soyutlanmıştı. Bu arada işaretçi de, başka bir deneyciyle birlikte, kilometrelerce uzaklıkta, rastgele seçilmiş bir yere gitmişti. Onlar önceden belirlenmiş bir zamanda seçilmiş ye-

281 Kare şeklinde dikilmiş derilerden yapılan bir Afrika giysisi (ç.n.)
282 St Barbe Baker (1942), s.41.
283 Puhoff ve Targ (1976).

re vardıktan sonra denek, işaretçinin neler gördüğünü çıkarsamaya ve betimlemeye çalışmış, söyledikleri teybe kaydedilmişti. Daha sonra bağımsız hakemler kayıtları ve çizimleri değerlendirmişti.

Bu testler, deneycilerden deneklere olası herhangi bir gizli ipucunun geçmemesi ve sahtekârlığın önlenmesi için "ikili-göz bağlama" yöntemini kullanıyordu. Denek ve ona eşlik eden deneyci birlikte bir yerde kapalı kaldıktan sonra, ikinci deneyci, kapalı zarflar içindeki olası hedef yerler kümesi içinden rastgele bir hedef yer seçmişti. Sonra ikinci deneyci ve işaretçi o yere gidip, önceden belirlenmiş bir süre boyunca orada kalmıştı. Ne denek ne de onunla birlikte olan deneyci, hangi hedef yerinin seçildiğini bilmiyordu.

Deneylerden sonra, bağımsız hakemler deneğin "kör" tariflerini ve çizimlerini değerlendirmişti. Hakemlere deneğin tariflerinin ve çizimlerinin bulunduğu bir paket verilmişti ve hakemler, hedef yerlerin hepsine teker teker götürülmüştü. Her bir hakem, deneğin tariflerini gerçek yerle karşılaştırarak bağımsız bir şekilde değerlendirmişti.[284] Bu "göz bağlama" yöntemleri kullanılarak, deneklerin tariflerinin, şans düzeyinin çok üstünde bir oranla gerçek yerlere tekabül ettiği saptandı. 1973 ile 1988 yılları arasında, Stanford Araştırma Enstitüsü'nde gerçekleştirilen 26.000 ayrı deneme hakkında yapılan bir inceleme, toplam sonuçların, bir milyarca kez milyarda 1 şans olasılığına karşı istatiksel açıdan hayli kayda değer olduğunu gösterdi.[285]

Başka araştırma grupları bağımsız bir şekilde bu deneylerin benzerlerini yapıp, aynı olumlu sonuçlara ulaştılar.[286] Sözgelimi, bazı testlerde, eylemci ve denek hem araştırmacı bilim adamları hem de arkadaşlardı. Denek, Marilyn Schlitz, Michigan, Detroit'deyken, eylemci veya işaretçi Elmar Gruber buradan 8000km uzakta, İtalya, Roma'daydı. Roma'da İtalyan bir araştırma arkadaşı,

284 Braude (1979).

285 Radin (1997), s.101. Stanford Araştırma Enstitüsü'nün bazı araştırmaları sınıflandırma dışı bırakıldığı için, bazı denekler deneyimleriyle ilgili kendi öykülerini yazmışlardı, McMoneagle (1993) ve Graff (1998).

286 Örneğin Millay (1999).

olası 40 hedef yerini belirledi. Bu yerler arasında İspanyol merdivenleri, St.Peter Katedrali'nin çatısı ve Caracalla hamamlarının harabeleri de vardı. Hedef yerlerin on tanesi rastgele seçilmişti ve takip eden on gün boyunca Elmar, önceden belirlenmiş bir zamanda hedef yerlerden birini ziyaret etti. Bu sırada Marilyn, Detroit'te sakin bir halde oturup, Elmar'ı ve bulunduğu ortamı düşünmeye çalışıyordu. İzlenimlerini yazmış; ayrıca resimler de çizmişti. Deneme serisi bittikten sonra, beş bağımsız hakem Roma'daki on yerin her birine ayrı ayrı gönderildi. Hakemler deneğin her deney için verdiği cevapları tek tek değerlendirdiler.

Sonuçlar olumluydu. Sonuçların istatiksel değeri, skorların, 200.000'de 1 şans olasılığını aştığını göstermişti.[287] Bazı testlerde, örtüşmeler çarpıcı şekilde yakındı. Birinde, Marilyn şunları yazmıştı: "Uçuş yolu mu? Kırmızı ışıklar. Alan derinliği. Elmar hissiz ve soğuk görünüyor. Zeminde bir çukur..." 15 dakikalık deney süresinden sonra, şunları ekledi: "Ana yapıyı görse de ondan uzakta duruyor. Bir park yerinde veya ortamla özdeşleşmiş, yapıya bağlı bir alanda bulunuyor olabilir. Oranın bir hava alanı olduğunu söylemek istiyorum, ama bu çok spesifik görünüyor. Faaliyet ve insanlar var ama hiç kimse Elmar'a gerçekten yakın değil."[288] Aslında hedef yer Roma Uluslararası Hava alanı'ydı. Elmar da oranın yakınındaki küçük bir tepenin üstündeydi. Tepenin yanındaki yerde çukurlar vardı. Çukurda hazineciler kaçak bir şekilde Roma altınlarını arıyorlardı.

1973 ile 1988 yılları arasında yapılan Stanford Araştırma Enstitüsü uzağı görme deneylerinin başarısının ardından, ABD hükümeti, SAIC adlı uluslararası bilim uygulamaları şirketinin 1989 ile 1993 yılları arasında yürüttüğü sıkı kontrollü deneylere mali destek verdi. Sonuçlar yine olumlu ve istatiksel açıdan anlamlıydı.[289] 1995'te CIA, sonuçların incelenmesi için uzmanların katıldıkları bir panel düzenledi. Heyetin içinde, Kaliforniya Üniversitesi'nde profesör

[287] Schlitz ve Gruber (1980, 1981).
[288] Schlitz ve Gruber (1980), s.315.
[289] Radin (1997), s.102-3.

olan seçkin istatikçi Jessica Utts ve Oregon Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan kuşkuculuğuyla ünlü Ray Hayman vardı. Deneylerin sonunda her ikisi de aynı kanıyı paylaşmıştı: "Sonuçlar şans düzeyinden beklenenin çok ötesindedir." Ayrıca tüm çabalarına rağmen, her ikisi de deneye dayalı yöntemde herhangi bir kusur bulamadılar. Hyman şu sonuca vardı: "SAIC deneyleri çok iyi hazırlamış ve araştırmacılar, önceki parapsikolojik araştırmalarda gözlemlenen zayıflığı ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Ayrıca herhangi bir kusura da rastlayamadım."[290] Hyman bu sonuçların bağımsız bir şekilde tekrarlanıp tekrarlanmayacağını görmek için başka deneylerin de yapılması gerektiğini öne sürdü.

Söz konusu sonuçlar, uzağı görme üzerine Princeton Üniversitesi'nde yapılan kapsamlı bir deneyler serisinde bağımsız bir şekilde tekrarlandı. Bu deneylerin toplam sonucu 100 milyarda 1 şans olasılığına karşı hayli olumlu çıkmıştı.[291]

Deneyler uzağı görmenin gerçek olduğunu, bu yeteneğin mesafe arttıkça azalmadığını ve elektromanyetik engelden etkilenmediğini ortaya koydu. Başka bir sonuç da, çoğu insanın uzağı görmede pek başarılı olamadığıdır. Seçilmemiş gönüllüler arasından yalnızca küçük bir azınlık grubu, tutarlı bir şekilde başarılı çıkmıştı. Matematik yeteneği veya müzik yeteneği gibi uzağı görme yeteneğine de herkes aynı oranda sahip değildir ve bu yetenek, nispeten ender görülür.

Hayvanları ve Kayıp Nesneleri Bulmak

Öteden beri ele aldığım tüm uzağı görme vakıaları, durugörüden ziyade telepatinin örnekleridir. Uzakta bir yerdeki eylemcinin gördüklerini tarif etmek, (2.Bölümde incelenen) ganzfeld deneyindeki gibi, eylemcinin seyrettiği video kasedini tarif etmeye benzer. Ganzfeld deneyinde ortaya çıkarılan şey, telepati diye sınıflandırılmıştı. Ayrıca genel yöntem, Maimonides rüya telepatisi araştırmasında (2.Bölüm) kullanılan yönteme oldukça benzemektedir.

290 A.g.e, s.103.
291 A.g.e., s.105.

Durugörünün açıklama getirebildiği en belirgin olgu, kaybolan şeyleri bulmaktır. Eğer kaybolan şeylerin yerini hiç kimse bilmiyorsa, o zaman bunlar kişilerarası telepatiyle bulunamaz.

Avcı-toplayıcı toplumlarda avlanacak hayvanı bulma görevi, şamanların yerine getirdiği geleneksel bir roldü. Bugün bile bazı avcılar ve doğa fotoğrafçıları, aradıkları hayvanları nerede bulacaklarını bilirler. Örneğin, yıllarca geyikleri izleyip avlamış, Hampshire'de yaşayan Peter Bailey, şu gözlemde bulunuyordu: "Bir geyiğin nerede olduğunu bilmek gibi esrarengiz bir yeteneğim vardır. Görünen o ki, geyiklerin varlığını sezebiliyorum. Dürbünü açmadan veya merceğinden bakmadan önce, bir şey bana orada bir geyiğin olduğunu söylüyor ve bakıyorum, uzak mesafelerde bile sezgilerim doğru çıkıyor."

Barry Blackwell İngiliz Orman Komisyonu için on yıl ormancılık yaptı. Görevlerinden biri balta girmemiş ormanlardaki geyik nüfusunu kontrol etmekti. Geyik avlamak için farklı patikalarda bir aşağı bir yukarı dolaşırdı. Ormanın içinde yiyecek olmadığı için geyik, beslenmek amacıyla bu patikalara gelirdi.

> Bir kesişme noktasına geldiğimde, tüfeği omzumdan indirmezdim, ama bir sonraki kesişme noktasına varmadan önce içimden garip bir ses, geyiğin orada olduğunu söylerdi. Dikkatlice etrafa bakar ve otlayan bir geyik görürdüm. Bu önbiliş bir kez daha doğrulanmış olurdu. Her zaman aynı duyguya kapılmıyordum, haftada bir ya da iki kez olurdu. Ve bu sadece geyiğin nerede olabileceğini bilmekle ilgili değildi. Normalde bir geyiğe rastlayabileceğimi tahmin etmediğim bölgelerde de bu duyguya kapıldım.

Sualtı fotoğrafçısı olan Jeremy Stafford-Dietsch Pasifik'te bir kayalığı incelerken, kahverengi bir köpekbalığını nasıl bulduğunu anlatıyor:

> Binlerce dalış içinde bu balıktan bir veya iki tane görmüştüm. Yani her gün bunların içine dalmıyorsunuz. Bu olayda geniş bir mercan yatağı boyunca yüzüyordum. Özellikle ilginç bir dalış değildi ve sıkılmıştım. Uzakta belli belirsiz bir mercan görünüyordu. Ve

zihnimde kahverengi bir köpekbalığının kuyruğunun bu mercanın altından çıktığını gösteren bir resim canlandı. Oysa benim bulunduğum noktadan böyle bir şey görmek imkânsızdı. Köpek balığını gördüğüm yerle aramda 30 tane mercan vardı. Yine de onu çok canlı bir şekilde görmüştüm. "Bu çok saçma! Bu batıl inanca teslim olmayacağım! Oraya gidip bunu kontrol etmem gerek!" diye düşündüm. Böylece yanından geçtiğim bütün mercanlara baka baka oraya doğru ilerledim. Oraya vardığımda, hakikaten de tıpkı zihnimde canlandırdığım gibi mercanın altından çıkmış bir köpekbalığı kuyruğuna rastladım.

Kayıp nesneleri bulma görevi de şamanların, medyumların ve usta durugörücülerin oynadığı geleneksel bir roldür. İnsanlar hâlâ kayıp eşyalarını bulmak için medyumlara başvururlar; kayıp ev hayvanlarını bulmak için de "hayvanlarla etkileşime geçen" insanlara danışırlar. Bazen başarılı olurlar.[292] Hatta kayıp nesneleri bulmaya yardım eden bir aziz bile vardır: Padualı Aziz Anthony. Birçok Roma Katolik kilisesinde, insanlar onun resminin önünde mum yakıp, yardım etmesi için dua ederler.

Yakın zamanların en ünlü, Avrupalı durugörücüsü, Alman polisine de sık sık yardım etmiş olan Alman Gerard Croiset'di. Özellikle ardında hiç iz bırakmadan kaybolan kimseleri bulmak için ona başvurulurdu. Kayıp şahsın tedirgin akrabalarına genellikle onun ölü olduğunu, zira cesedini "gördüğünü" söylerdi. Kimi zaman polisi cesedin olduğu yere başarılı bir şekilde yönlendirirdi. Kendisine bir filmin sahneleri gibi görünen ve uzakta yaşanmış veya yaşanmakta olan şeyleri gösteren görüntüler yoluyla bilgi ediniyordu. Ve yanılıyor gibi göründüğü kimi zamanlar, herşey bittikten sonra yanılmadığı ortaya çıkıyordu. Bir Londra gazetesinin idarecisinin eşinin kaçırılma olayı üzerine ona başvurulduğunda, kadının öldüğünü söylemiş ve kaçıranların güzergâhını ayrıntılarıyla verirken, bir noktada "savaş öncesi" veya "en az on yıl eski" bir uçağın bulundu-

[292] Myers (1997).

ğunu belirtmişti. Böyle bir uçak bulunamadığı için anlattıklarından kuşku duyuldu. Ta ki güzergâh üzerindeki bir sinemada, İngiltere savaşını konu alan bir filmin gösterildiği anlaşılana değin... Filmde, çatıya düşmüş bir savaş uçağının kabini gösteriliyordu.[293]

Psişik Ajanlık

CIA ve Amerikan hükümetinin finanse ettiği uzağı görme deneylerinin çoğunda, hedef yerine giden bir işaretçi vardı. Dolayısıyla bu testler telepatik bir şekilde yürütülmüş olabilir. Ancak bazı testlerde, deneklere, harita gösterilmeden, sadece haritaya bir gönderme yapılarak bir yeri tarif etmeleri istenmişti. Özellikle çarpıcı olan bir örnekte, bir Stanford Araştırma Enstitüsü araştırmacısı, en yetenekli deneklerinden birine, iki haneli bir harita referansıyla ifade edilmiş olan yerde ne olduğunu sordu. Denek olan Hella Hammid'in haberdar olmadığı hedef yer, "parçacık hızlandırıcı" bir aygıttı. Berkeley Bevatron adlı bu aygıt, dairesel bir yapıya sahipti, içinden çıkıp araştırma laboratuvarlarına uzanan dört tane ışın tüpü vardı. Denek gözlerini kapadı, durdu ve sonra şunu söyledi: "Bir tür yuvarlak yapı görüyorum. Dibi, karnı andıran bir enerji yayıcıya benziyor." Daha sonra "gördüğü" şeyi çizdi ve ayrıca onun çamurdan bir kopyasını yaptı. Kopya, içinden dört tane ışın çıkan yuvarlak bir yapıyı gösteriyordu.[294]

Ne var ki bu vakıada bile, telepati gözardı edilemez, çünkü deneyciler hedefi biliyordu ve dolayısıyla denek onlardan esinlenmiş olabilirdi. Ancak bazen deneklere, deneycilerin bilmediği, Sovyetler Birliği'ndeki yerler soruldu. Örneğin Stanford Araştırma Enstitüsü'nde yapılan testlerden birinde, hedef yer, CIA'nın gösterdiği bir harita referansıydı. CIA burayla ilgili olarak sadece "Sovyetlerde incelemeye değer bir yer" açıklamasını yapmıştı. Uzakgörücü Pat Price idi. Birkaç dakika sonra betimlemeye başladı: "İki veya üç katlı tuğladan bir binanın çatısında sırtüstü uzanıyorum... Çok ilginç bir şey var. Kafa-

[293] Inglis (1985), s.38-9.
[294] Targ ve Katra (1998), s.70-72.

mın üzerinde ileri geri giden dev bir vinç var... Ayağa kalkıp aşağıya baktığımda, vinçi, binanın bir yanındaki rayda giderken görüyorum." Daha sonra binanın ve raydaki vincin planını çizdi.

Esasında yer Kazakistan, Semipalatinsk'deki gizli bir nükleer silah fabrikasıydı. CIA'nın casus uydulardan elde ettiği fotoğraflarda görünen yapıda, Price'nin çizdiği vince çok benzeyen, ray üzerinde ilerleyen, dev bir vinç vardı. Price'nin betimlemesiyle ilgili en ilginç noktalardan biri, binalardan birinin içini "görmüş" ve o sıralar Amerikan hükümetinde kimsenin bilmediği bir noktayı kaydetmiş olmasıydı. İnsanların 2 metre çapında, dev bir metal küre yaptıklarını, ondan "parçalar" (gittikçe incelen metal parçaları) çıkardıklarını, ama parçaları kaynakla birleştirmekte sorun yaşadıklarını söylemişti. Aradan üç yıl geçince bu görü doğrulandı. Bu yerle ilgili Aviation Week dergisinde yayımlanan bir rapora göre: Yakındaki bir binada, son derece ince, kocaman çelik parçaları üretiliyordu. Çelik parçacıkları 18 metre çapında olduğu tahmin edilen büyük bir kürenin parçalarıydı. A.B.D görevlileri kürelerin, nükleer patlamaları ve atma gücü jenaratörlerinden elde edilen enerjiyi yakalayıp, muhafaza etmede kullanıldığına inanıyorlar. Başta bazı A.B.D fizikçileri, Sovyetler Birliği'nin kürelerin çelik parçalarını (özellikle de bunlar son derece inceyse) kaynakla birleştirme teknolojisine sahip olmadığını düşünüyorlardı.[295]

Gerçi Price kürenin yapımını "gördüğünde" bu bilgiyi, Amerika'daki herhangi birinden almamıştı ama Sovyetler Birliği'nde o yerde çalışan insanlardan telepati yoluyla almış olamaz mıydı? Şayet Price'ın zihni, onu bu silah fabrikasıyla irtibatlandıracak şekilde dışarıya doğru her nasılsa genişlemiş idiyse, dikkatini oraya odaklaması her nasılsa onun, bu yeri doğrudan görmesini sağlamış olabilir miydi? Yahut bu onun, oradaki insanların zihinleriyle her nasılsa bağlantı kurmasını sağlamış mıydı? Bu soruların cevaplarını bilemeyiz. Yine de durugörü üzerine yapılan pek çok laboratu-

[295] A.g.e., s.49.

var deneyinde, denek hedef yerlerini tahmin ederken, hiç kimse oralardan haberdar değildi. Bu yüzden telepati söz konusu olamazdı. Yine de sonuçlar olumluydu.

Laboratuvarda Durugörü

2.Bölümde, 1920'lerle 1950'ler arasında parapsikoloji alanındaki araştırmalara hakim olmuş kart tahminine yönelik, duyu ötesi algı deneylerini anlatmıştım. Duke Üniversitesi'ndeki J. B. Rhine'nin parapsikoloji laboratuvarında ve diğer laboratuvarlardaki, testlerin çoğu telepati değil de durugörü koşulları altında yürütülmüştü. Yani denek, karılmış bir destedeki kartları, hiç kimse onlara bakmadan önce tahmin etmişti. Yahut, hiç kimse tahminin doğru olup olmadığını saptamak amacıyla zarfları açmadan önce, zarfta ne olduğunu tahmin etmişti. Ya da denek, şeffaf olmayan ekranların ardında ya da farklı odalarda veya binalarda bulunan karılmış destelerdeki kartları, hiç kimse onlara bakmadan önce tahmin etmişti.

Duke ve başka yerlerde bu denemelerden binlercesi yapıldı. Beş farklı sembolün yer aldığı 25 Zener kartından oluşan bir destede deneğin şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimali 5'de 1 ya da deste başına beş karttı. Başka bir deyişle, skor %20 civarında olmalıydı. Rhine'nin en iyi deneklerinin bazıları deste başına 8' ila 10 kartı doğru tahmin etmiş ve böylece %30 ila %40 arasında bir başarı oranı elde etmişti.[296] Çoğu insan hatırı sayılır bir başarı kaydetmemişti, ama sonuçlar birlikte hesaplandığında, başarı oranları yine şans düzeyi olan %20'nin üstündeydi. Sözgelimi, şeffaf olmayan ekranların ardına konulmuş kartlarla yapılan yarım milyon denemede, toplam skor %21,8 idi. Her ne kadar bu çok etkileyici bir oran olmasa da, bu kadar çok sayıda denemede şans eseri bu sonucu elde etme olasılığı son derece küçük çıkıyordu.

Bu sonuçlar ilk bakışta durugörü için çok kuvvetli bir kanıt sağlıyor ve telepati açıklamasını geçersiz kılıyor görünmektedir.

[296] Rhine (1937).

Rhine ve başka birçok parapsikolog bu neticeden hayli memnundu ve bunları, daha genel bir olgu olan duyuötesi algının farklı çehreleri olarak görmüşlerdi. Ancak duyuötesi algının nasıl işlediği hakkında, bu algının her nasılsa uzay ve zamanın sınırlarının ötesine geçen ve maddi olmayan bir zihne bağlı olduğu fikrinden başka bir fikre sahip değillerdi.[297]

Bu durum, başka bir duyuötesi algı çeşidi olan önbilişin, kart testlerinde ve uzağı görme testlerinde durugörüyle birlikte işlediği gerçeğiyle iyice karmaşıklaştı. Denekler, hangi kartın veya uzağı görme hedefinin seçileceğini tahmin edebiliyorlardı! Bunun kanıtını 18.Bölümde ele alacağım.

Bazı araştırmacılar, cansız hedeflerle yapılan saf durugörünün var olmadığını söyleyecek kadar ileri gittiler. Onlara göre durugörü olarak tesbit ettiğimiz olaylar, canlı organizmalar arasındaki etkileşimlere bağlıdır. Durugörü; ya "işaretçiler"le yapılan uzağı görme testlerinde olduğu gibi telepatinin bir yüzüydü ya da deneğin, cevap bilindikten sonra hedefle ilgili gelecek zamanlı düşüncelerle bağlantı kurmasına dayanıyordu.[298]

Durugörüyü gelecekten kaynaklanan etkilerle açıklamaya çalışmak bizi daha fazla belirsizliğe götürmektedir. Öte yandan nasıl açıklarsak açıklayalım, önbiliş diye nitelendirebileceğimiz olgu gerçekten de vuku buluyor.

297 Örneğin Rhine (1937, 1954).
298 Taylor (1998).

15. BÖLÜM

HAYVAN ÖNSEZİLERİ

Önbiliş (premonition) sözlükte önceden sezmek, haber vermek anlamına gelir. Önbilişin İngilizcedeki karşılığı olan premonition, Latincede ön anlamına gelen pre ön ekiyle sezilmiş ya da haber verilmiş anlamına gelen monitio kelimesinden türemiştir. Pek çok hayvan bir felaket ya da faciayı önceden sezer. Bunun en çarpıcı örnekleri depremlerle ilgilidir. Bazı önbiliş türleri çevredeki gizli fiziksel değişimleri saptamaya dayanabilir. Örneğin, bazı hayvanlar, depremden önce dünyanın elektrik alanındaki değişimleri ve ufak sarsıntıları duyumsayabilirler. Ve bazı aşikâr önbilişler telepatik olabilir; köpeklerin, uzaktaki sahiplerinin niyetlerini sezerek, onların eve geleceklerini önceden haber vermeleri ya da birinin arkadaşına telefon etmeye niyetlendiği sırada, arkadaşının telefonla aranacağını önceden sezmesi gibi.

Diğer önbiliş türleri daha gizemlidir. Önbiliş (precognition) veya önduyum (presentiment) örneklerini içerirler. Bu önbiliş türleri, etkilenimlerin zamanda "geriye doğru", gelecekten şimdiki zamana doğru yolculuk ettiğini ima ederler. Bu nedenle nedenin sonuçtan önce geldiği sıradan nedensellik anlayışımıza ters düşerler. Ayrıca çeşitli felsefi problemler de doğururlar. Önbiliş geleceğin önceden belirlendiği anlamına mı gelir? Özgür iradenin imkânsız olduğunu mu gösterir? Geleceğe dair bilginin şimdiyi etkilediği, etki neticesinde şimdinin de geleceği değiştirebildiği paradokslara mı yol açar?

Bu çetin sorular göz önüne alındığında, önbilişin gerçek olduğunu göz ardı edip, ona kafa yormaya son vermek kolaycılığa kaçmak olur. Bunu yapmanın geleneksel yolu; eğer önbiliş sahiden gerçekleşmişse, çok nadiren gerçekleşmiş olduğunu ve peygamberler, kâhinler, medyumlar ve öngörü sahipleriyle sınır kaldığını kabul etmekti. Hem onların kehanetleri genelde farklı anlamlar içerir ve belirsizdir. Yine de eğer bazıları doğru çıkmışsa, o zaman önbiliş doğal değil de doğaüstü olmalı ve dolayısıyla bilimsel düşünce alanının dışında kalmalı, diye düşünülürdü.

Bu yaklaşım artık kabul edilemez. Öncelikle, önbilişler pek çok hayvan türleri arasında gerçekleşmektedir. Doğaüstü değil doğaldırlar. Genelde felaketleri ve faciaları daha iyi sezebilmiş hayvanların onlardan kurtulma ve hayatta kalma şansları daha yüksektir. Doğal ayıklanma olgusu, yakın tehlikeleri sezme yeteneğini muhtemelen desteklemiştir.

İkinci nokta, insan deneyimleri üzerine yapılan 20.yy'deki araştırmalar önbilişin insanlar arasında yaygın olduğunu ve bu yeteneğin sıra dışı küçük bir azınlıkla sınırlı olmadığını göstermiştir.

Üçüncüsü, parapsikologlar, çeşitli türlerdeki kontrollü deneyler neticesinde, önbilişe ilişkin güçlü kanıtlar elde etmişlerdir (17.Bölüm).

Bu bölümde, önbilişe ilişkin kanıtları ele alacağım, hayvan önbilişlerine eğileceğim ve önbilişlerin nasıl anlaşılabileceğini irdeleyeceğim.

Hayvanların Depremleri Önceden Sezmesi

Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda, depremlerden önce hayvanlarda görülen sıra dışı davranış örneklerine ilişkin pek çok kanıtı ele aldım ve konuyla ilgili eski Yunan'dan günümüze değin gelen açıklamaları özetledim. Yakın zamanlarda gerçekleşen deprem örneklerine yer verdim. Bunlar arasında, Kaliforniya'da 1987'de gerçekleşen Loma Prieta depremi ve 1994'teki Nortridge depremi, Japonya'da 1995'te gerçekeşen Kobe depremi ve

İtalya'da 1997'de gerçekeleşen Assisi depremleri de yer almaktadır. Tüm bu örneklerde, depremlerden saatler, hatta günler önce, evcil ve vahşi hayvanların korkulu, tedirgin veya başka türlü sıra dışı davranışlar sergilediğine dair çok sayıda kayıt elde edilmiştir.

Çok az istisnanın dışında, batılı sismologlar, bu çeşit sıra dışı hayvan davranışı örneklerini gözardı etmişler; hikâye, hatta batıl inanç diye bir kenara atmışlardır. Öte yandan, Çin'de, 1970'lerden itibaren, otoriteler insanları, hayvanların sıra dışı davranışlarını kaydetmeye teşvik etmişler ve deprem tahmininde etkileyici bir fay hattı kaydına sahip olmuşlardır. Böylece bazı vakıalarda, feci bir depremden önce şehirler boşaltılmış ve on binlerce hayat kurtarılmıştır.

Sıra dışı hyavan davranışlarını göz ardı etmek yerine, bunları Çinlilerin yaptığı gibi önemseyerek; Kaliforniya, Yunanistan, Türkiye, Japonya ve başka yerlerde, deprem tahmin sistemlerinin hayata geçirilebileceğini önerdim. Bunun için modern iletişim teknolojileri kullanılarak yüzbinlerce, hatta milyonlarca gönüllünün yardımına başvurulabilir.

Tek bir hayvanın sıra dışı davranışı, beklenilmeyen bir hastalık veya başka nedenlerden kaynaklanabilir ve yakında bir depremin gerçekleşeceğine yorulamayabilir. Ancak belli bir bölgede, çok sayıda hayvanın sıra dışı davranışlar sergilemesi yakında gerçekleşecek bir depreme işaret eder. Geçmişte insanlar hayvanların davranışlarını saptadığında, deprem karşısında önlem almak için çok geç kalınmış oluyordu. Sıra dışı hayvan davranışına dayalı etkili bir deprem uyarı sistemi için hızlı iletişim, ayrıca hızlı veri analizi gereklidir. Günümüzde bu; telefon, internet ve bilgisayarlar sayesinde mümkündür. Ve yaşadığımız zaman, sıra dışı hayvan davranışını dikkate almaya başlamak için iyi bir zaman.

Medya yoluyla, deprem bölgelerindeki milyonlarca evcil hayvan sahibi ve çiftçi bu projede yer alabilir. Yakında gerçekleşebilecek bir depremden önce hayvanlarının ne tür davranışlar (genelde tedirginlik ve korkunun işaretleri) sergilediği onlara sorulabilir. Eğer insanlar bu tür işaretler veya başka sıra dışı davranışlar gözlemlerse, akıl-

da kalıcı bir numarayı, örneğin Kaliforniya'da 1-800-PET QUAKE'i olabildiğince çabuk arayabilirler. Yahut internet üzerinden mesaj yollayabilirler. Daha sonra bir bilgisayar sistemi, gelen çağrıların yerlerini inceler ve bir alarm vererek, o yerleri haritada gösterir.

Sözgelimi hayvanları hasta olan insanlardan gelebilecek bir miktar yanlış çağrıya rastlanacaktır. Ayrıca bazıları şaka olsun diye de telefona sarılabilir. Öte yandan eğer belli bir bölgeden gelen telefon aramalarında ani bir artış görülürse bu, yakında vuku bulacak bir depremin işareti olarak yorumlanabilir. Ancak, yaklaşan fırtına ve kasırgalar, orman yangınları, avcıların saldırısı ve havai fişekler gibi diğer faktörler de hayvanların sıra dışı davranmasına yol açabilir. Sözgelimi, 4 Temmuz akşamı Kaliforniya genelinde, telefon çağrısında bir dalgalanma olmuşsa, bu, büyük olasılıkla, tüm fay hatlarında eş zamanlı bir yer sarsıntısının gerçekleşmek üzere olduğu değil de, çok sayıda insanın Bağımsızlık Günü'nü kutladığı anlamına gelir.

Bu tür bir deprem uyarı sistemi üzerinde araştırma yapmak şimdiki deprem araştırma bütçesinin sadece küçük bir kısmına mal olur. Eğer hükümetler buna para ayırmak istemiyorsa, özel sektör sponsor olabilir. Bu araştırmayı yaptığımızda bir şeyler öğreniriz. Yapmazsak hiçbir şey öğrenemeyiz. Ve depremler uyarıda bulunulmadan gerçekleşmeye devam eder.

Dogs That Know When Theirs Are Coming Home adlı kitabım 1999'da yayımlandıktan sonra, büyük depremlerden önce sıra dışı hayvan davranışlarının gözlemlenip gözlemlenmediğini saptamak için kayıtlar tuttum. Gözlemlenmişti.

17 Ağustos 1999'da, merkezi İzmit yakınlarında olan feci (7,4 şiddetinde) bir deprem Türkiye'yi vurdu. Gazete kayıtları, deprem olmadan önce hayvanların saatlerce havladıklarını belirtti; köpekler, kediler ve kuşların sıra dışı davranışlar sergilediklerine ilişkin başka kayıtlar da vardır.

Ertesi ay, 7 Eylül'de, merkezi Atina yakınlarında olan, 5,9 şiddetindeki ciddi bir deprem Yunanistan'ı vurdu. Benim ricam üzerine, Katarina Plassara ve Socrates Seferiades, depremden önce insanla-

rın sıra dışı hayvan davranışları gözlemleyip gözlemlemediklerini tespit etmek için araştırmalar düzenlediler. Bazıları gözlemlemiş, bazılarıysa gözlemlememişti. Çok sayıda insan, Ocak 1982'deki son büyük deprem öncesinde daha fazla sıra dışı hayvan davranışı örneklerine rastladığını belirtmişti. Ancak o deprem 6,7 şiddetindeydi ve çok daha yıkıcıydı.

1999 depreminden önceki sıra dışı hayvan davranışlarına ilişkin düzinelerce kaydın çoğu, kedi ve köpeklerle ilgiliydi. Depremden saatler öncesinden, başıboş kediler "ortadan kaybolmuş", evcil kediler saklanmış ya da evden kaçmıştı. Depremden önce bazı köpekler saatlerce havlamış, diğerleri tedirgin olmuş ve evden çıkmaya çalışmış, yine başkaları korkuya kapılıp sahiplerini yalnız bırakmamıştı. Atina yakınındaki bir binicilik okulunda atlar, depremden birkaç dakika önce, "ürkeklik" gösterip, sıçramaya başlamışlar, kapıları vurarak ahırlarından çıkmaya çalışmışlardı. Güvercinlerin, güvercinliklerinde alışılmadık bir şekilde kanatlarını çırptıkları söylenmişti. Diğer kuşlar da alışılmadık davranışlar sergilemişti. Aghios Mercurios köyünde yaşayan Dimitris Kalomenidis'in gözlemleri şöyleydi:

> Neredeyse tüm kümes hayvanlarımız -tavuklar, sülünler, ördekler ve kazlar- 7 Eylül depreminden birkaç saat önce öylesine ürkek davranmaya başladılar ki, onları rahatsız eden şeyin ne olduğunu merak ettim. Özellikle kazlar hayli gürültü çıkardılar ve her zamanki ortak hareket etme biçimlerinden farklı şekilde, başıboş bir halde amaçsızca oraya buraya koştular. Yakınlarda bir tilkinin olabileceğini düşündüm. Bu davranışları, giderek abartılı bir hal aldı ve deprem sırasında tam bir paniğe dönüştü, kaçmak istiyorlarmış gibi çitin etrafında koşuşturmaya başladılar. Depremden yaklaşık beş dakika önce, köpeklerim daha önce hiç duymadığım bir tarzda havlamaya başladı.

İnsanlar, depremden birkaç gün önce devasa sayıda karıncanın yuvasından çıktığını söylemişlerdi. Başkaları da farelerin yuvalarından çıkıp, etrafta garip bir şekilde gezindiklerini anlatmıştı.

28 Şubat 2001'de, 6.8 şiddetinde bir deprem Seattle bölgesini vurdu. Burada da hayvanlar depremden önce sıra dışı davranışlar sergilediler. Bazı kedilerin, depremden önce 12 saat boyunca hiçbir görünür neden olmaksızın saklandıkları anlatılmıştı; başka kediler de depremden bir ya da iki saat önce tedirgin veya tuhaf bir halde davranmışlardı; bazı köpekler depremden hemen önce "çılgınca" havlamış ve diğer hayvanlar da normal dışı davranışlar sergilemişti.

Keçi besleyen ve depremin merkezinin 3km güneyinde yaşayan Laurie Hall'ın bana anlattığına göre, dişi keçiler normalde gece saat 11 civarında ağıla girerlermiş, ama depremden önceki gece ağıla girmemek için direnmişler ve sonra sahiplerinin hiç alışık olmadığı bir şekilde "melemişler." Ertesi gün, depremden yaklaşık 8 dakika önce, dışarıdaki köpek havlamış ve keçiler "ağılda çemberler halinde dolanmaya başlamışlar." "Bir keçi olabildiğince muntazam bir şekilde koşarak çember çiziyordu. Daha önce bunu yaptıklarına hiç şahit olmamıştım. Daha sonra dışarıdaki köpeğim daha yüksek sesle havlamaya başladı, merdivenlerden indi ve vahşice havlamaya devam etti. Tam dışarı çıkıp, ne olup bittiğini görmeye niyetlenmiştim ki, deprem oldu."

Bazı hayvanların depremi nasıl duyumsayabildiklerini kimse bilmiyor. Bununla ilgili başlıca üç teorem vardır. Bu teoremlerden biri, hayvanların her nasılsa gizli sesleri, yer titreşimlerini ya da hareketlerini sezdiklerini ileri sürmektedir. İkinci teorem, söz konusu hayvanların depremlerden önce yayılan yeraltı gazlarına tepki verdiklerini öne sürmektedir. Sonuncu teorem ise, hayvanların, depremden önce dünyanın elektrik alanındaki değişimlere tepki verdiklerini savunmaktadır. Ayrıca hayvanlar, yakında gerçekleşecek bir şeyi, halihazırdaki bilimsel anlayışın ötesinde bir yolla "duyumsayabilirler". Başka bir deyişle önduyumlu olabilirler, yani bir şeyin vuku bulmak üzere olduğunu duyumsayabilir ya da bilebilirler. Eğer tüm olgular halihazırdaki teoremlerle açıklanabilseydi, bu hipoteze gerek kalmazdı. Günümüzde elektrik teoremi, hayvanlar vasıtasıyla depreme karşı önlem almaya ilişkin bu büyük fırsatı göz ardı etme-

yi haklı çıkarmaya yeter gibi görünmektedir.[299] Ancak hayvanların önbilişlerine dair diğer teoremler elektrikle açıklanamaz.

Çığı Sezmek

23 Şubat 1999'da, Avusturya, Tyrol'deki Galtur köyünü bir çığ harap etti, düzinelerce insan öldü. 1954'ten beri Avusturya'da görülen en feci çığdı. Çığdan önceki gün, (küçük keçiye benzeyen bir antilop olan) dağ keçileri dağlardan vadilere inmişlerdi. Normalde bunu hiç yapmazlardı. Sunday Tımes şunları yazdı: "Köydekilerin morali farkedilir ölçüde bozulmuştu. O akşam, otelin müdür yardımcısı köyde çığ hakkında konuşmaya başladı. 13 yıl önce bir evi yıkmış olan bir çığdan söz etti. Ertesi gün ilk büyük çığ düştüğünde, ailesinin üç üyesini kaybetti."[300]

Albert Ernest, İsveç Alplerinde, daha çok Enns vadisinde, yaklaşık 50 yıl çığ koruma görevlisi olarak çalıştı. Ayrıca tutkulu bir doğa fotoğrafçısıydı. Dağdaki hayvanların davranışları hakkında engin bilgiye sahipti. Bana şunu anlatmıştı:

"Dağ keçilerinin çığın kopabileceği tehlikeli yerlerde dolanmadıklarını defalarca gözlemledim. Gözlemlerime dayanarak, şu kanıya vardım ki, vahşi dağ hayvanları kardaki hareketlenmeleri doğuştan gelen bir içgüdüyle önceden duyumsamakta ve buna göre davranmaktadırlar."

Avusturya ve İsveç Alplerindeki köylerde, benim adıma Theodore Itten'in yürüttüğü araştırmaların neticesinde, çığı en fazla sezdikleri söylenen hayvanların dağ keçileri, ibeksler (boynuzları arkaya doğru kıvrık dağ keçileri) ve köpekler olduğunu saptadım. Çığ düşmeden saatler önce bazı köpeklerin aşikâr bir neden olmaksızın sürekli havladıkları anlatılır; bazılarıysa dışarı çıkmayı reddederler. Örneğin, Tyrol, Stuben'de yaşamış Josef Flollriol'un çığ araştırma eğitimi almış bir köpeği vardı. Mart 1982'de bir sabah, köpek,

[299] İnceleme için bkz. Sheldrake (1999a), 15.Böl.
[300] Newsom ve Scott (1999).

her sabahki yürüyüşünü yapmak üzere evden çıkmayı reddetti. "Onu dışarı çıkarmak için defalarca uğraştık ve yarım saat sonra dev bir çığ evimizin yanına düştü. Dışarıda olsaydık ölebilirdik."

Deprem örneğinde olduğu gibi, bu hayvanların yakın felaketleri nasıl sezdikleri açıklığa kavuşmamıştır. Belki de elektrik ya da diğer fiziksel değişimlere tepki vermişlerdi. Fakat böyle olsa bile, bu değişimlerin ne olduğunu kimse bilmiyor. Yahut belki de daha gizemli bir tehlike önduyumuna sahiplerdir.

Çığı önceden sezme yeteneği, dağ hayvanlarının hayatta kalmasını sağlamış ve doğal ayıklanma tarafından desteklenmiştir. Öte yandan pek çok hayvan hava saldırısı gibi doğada olmayan insan yapımı felaketleri de sezer.

İnsan Yapımı Felaketleri Sezmek

Dogs That Know When Theirs Owners Are Coming Home adlı kitabımda, köpekler, kediler ve diğer hayvanların II. Dünya Savaşı sırasında hava saldırılarını nasıl sezdiklerini anlattım. İngiltere ve Alamanya'daki pek çok aile, resmi bir uyarı yapılmadan önce, yakın saldırıların uyarısını almak için hayvanlarının davranışlarına güvenmişti. Bu uyarılar, düşman uçakları yüzlerce kilometre uzakta iken ve hayvanların onların seslerini duyabilmelerinden uzun zaman önce bile gözlemlenmişti. Londra'daki bazı köpekler, süpersonik olan ve dolayısıyla önceden duyulamayan Alman V-2 roketlerinin patlamalarını dahi sezmişlerdi.[301] Eğer hayvanlar, yaklaşan bombardıman uçaklarının ya da roketlerin seslerini duyarak hava saldırılarını sezmedilerse, nasıl sezmişlerdi? Önbiliş ya da önduyum tek alternatif gibi görünüyor.

Doğal ayıklanma, bir çığın ne zaman ve nerede kopacağını sezebilen, dağ keçisi gibi dağ hayvanlarını elbette desteklemişti. Nasıl işlerse işlesin bu duyarlılığın hayvanın hayatta kalmasına yardım ettiği ortadadır. Belki de deprem bölgelerinde yaşayan hayvan-

[301] Sheldrake, 1999a, 15.Böl.

lar, depremden önceki fiziksel işaretlere karşı özel bir duyarlılık geliştirmişlerdi. Ve belki de değişik türlerdeki hayvanlar, rüzgarı ve kasırgayı sezebilme yeteneğinden yararlanmışlardı.

Ne var ki, hiçbir hayvan 20.yy'ye kadar bilinmeyen hava saldırılarını sezebilme yeteneğini elde etmek için nesiller boyu doğal ayıklanmaya maruz kalmış olamazdı. Yine, hiçbir hayvan, insan etkinliğinin ürünü olan diğer felaket türlerine tepki verme yeteneğini elde etmek için de nesiller boyu ayıklanmaya tabi tutulmuş olamazdı. Hava saldırılarından farklı olarak insan ürünü bu tür felaketler tamamen tesadüfidir.

9 Ekim 1963 akşamı, kayan büyük bir toprak parçası, İtalyan Alplerindeki yeni inşa edilmiş Vajont Barajı'nın üzerindeki göle saplandı. Göl dolup taştı ve çevresindeki bayırları sel bastığı için, dağ yamacı sallanmaya başladı. Toprak kaymasının sonucunda, barajdan 100 metrelik bir dalga yükseldi ve devasa miktarlarda su vadiyi kapladı. Aşağı yöredeki küçük Longarone kasabasını sel bastı ve 2000'den fazla insan öldü.

Longarone'de yaşayan felaket tarihçisi profesör Giaochino Bratti'ye, trajediden önce insanların, hayvanların sıra dışı davranışlarına şahit olup olmadıklarını sordum. Bana hayatta kalanların anlattıklarını şöyle özetledi: "O akşam zincirli kalmak istemeyen ve eve alınmak için feci şekilde havlayan köpeklerden söz ettiler. Kafeslerinden kaçmaya çalışırken kendilerini öldüren kuşlara, ormanda hızla koşan tilkilere ve ürkeklik gösterip, uyuyamayan hayvanlara şahit olanlar vardı."

Şayet bu hayvanlar tehlikeyi önceden duyumsamış idiyseler bu bir anlam ifade eder. Kilometrelerce uzaklıktaki dağda meydana gelen gizli fiziksel değişimlere her nasılsa tepki verdiklerini düşünmek akla yatkın değildir. Bazı hayvanlar belli yerlerdeki yakın tehlikeleri duyumsarlar ya da o yerleri terk etmeye çalışırlar ya da oralara gitmemeye çaba sarf ederler. Sözgelimi, Deidre Griffin, Güney Afrika'daki Lesotho'da yaşıyordu ve sık sık ata binerdi. Bir gün kasırga gelmeden önce eve yetişmek için atını dört nala sürüyordu.

Evin ve büyük bir mimoza ağacının yanından geçip, atımın ahırına yakın otlağa ulaşmak zorundaydık. Atım yolun bir noktasında aniden durdu ve öylece beklemeye başladı. Hayvanı asla hareket ettiremiyordum. Bir şeyden korktuğunu anlamıştım, ama yolun üzerinde hiçbir şey göremiyordum. Sonra yağmur bastırdı ve rüzgâr çıktı, atımla epey çekiştik. Sonunda yumuşadı ve ağacı geçip otlağına girdi. Çitin kapısını kaparken aynı noktada zıplayıp durduğunu gördüm. Daha önce böyle bir şeye hiç şahit olmamıştım. Mutfak kapısına yöneldim ve tam kapıyı kapadığımda, mimoza ağacı çatırdayıp yere devrildi. 5 saniyeyle ağacın altında kalmaktan kurtulmuştum. Hayvancağız her nasılsa tehlikeyi "duyumsamıştı". Bundan kesinlikle eminim. Orada durup bir adım ilerlemeyerek, bizi ağacın yanından geçmekten korumaya çalıştığına inanıyorum.

Veri bankamda, beklenmedik bir tehlike gerçekleşmek üzereyken, sahiplerinin ilerlemesine engel olmaya çalışan hayvanlara dair anlatılan düzinelerce başka hikâye yer almaktadır. Bazı köpekler, yollarının üzerinde, birazdan kendisinin ve sahibinin geçebileceği yerde dal ya da ağaç devrilecekse yola devam etmemişlerdi. Başka köpekler, atlar ve kediler, birazdan gerçekleşecek ve belki de onların yaralanmasına ya da ölmesine yol açacak bir araba kazasından önce, sahipleriyle yola çıkmayı geciktirmişler ya da engellemişlerdi. Bir köpek sahibinin, biraz sonra patlayacak olan bir bota binmesine engel olmuştu. Başka bir köpek, sahibini yolun kenarına çekip, köşeden hızla fırlayan bir kamyonun ona çarpmasına engel olmuştu.

Bazı durumlarda hayvanların, uyarı niteliğindeki sıra dışı bir şeyi duymuş olmaları akla yatkın olmasa da mümkündür. Ancak bu uyarıların bazılarının aslında önbiliş ya da önduyum içerdiği kanısına varmamak elde değil.[302]

Bazı hayvanlar, özellikle köpekler, hava saldırıları, yol kazaları ve ağaç devrilmeleri gibi dış tehlikelere ilişkin uyarıda bulunmanın yanı sıra özellikle sara nöbetleri gibi tıbbi sorunlar hakkında da sahiplerini uyarırlar.

302 A.g.e.

Sara ve Koma Uyarısında Bulunan Hayvanlar

Nottinghamshire, Mansfield'de yaşayan Jackie Evans, sara hastasıydı. Jackie, teriyer cinsi küçük köpeği Sam'ın, yaşamını değiştirdiğini söylüyor. "Günde dört kez nöbet geliyor, bazen peş peşe. Defalarca şuurumu kaybedip düştüğüm için dizlerimde siyahlı morlu yara bereler oluşmuştu. Ana caddede nöbet geldiğinde yoğun trafiğin içinde düşmekten korkuyordum. Her zaman tetikte olmak kendimi engelli ve depresif hissetmeme yol açıyordu." Fakat artık Sam, nöbetin geleceğini yaklaşık 20 dakika öncesinden sahibine bildiriyor. "Eğer bir evdeysek havlayarak beni uyarıyor. Halk içindeysek, önümde oturup doldurulmuş bir hayvan gibi kıpırtısız, kaskatı durarak gözlerini bana dikiyor. Bakışları öylesine ısrarlıdır ki, adeta başımda delikler açıyor gibi hissederim. Eğer bunu görmezden gelirsem, ona karşılık vermediğim için kızar ve nöbet yakınsa kendini yere atar. Nöbeti geçirmeye elverişli bir yer bulmam için bana 20 dakika müsade tanır. Acı veren nöbetlerin doğurduğu stres ve endişeyle başa çıkarken de bana yardım eder."[303]

Sam tek örnek değildir. Birçok başka hayvan, saralı sahiplerini uyarmakta ve onların yaşamlarını değiştirmektedir. Sam gibi bazıları özel bir eğitim almıştır,[304] ama çoğu bunu kendiliğinden yapmaktadır. İngiliz veteriner Andrew Edney, köpeklerin bu uyarı davranışı üzerine ilk sistematik araştırmayı 1990'ların başlarında yürütmüştü. Nöbetleri sezdiği görünen 21 köpeği ayrıntılı olarak incelemişti. Bu konuda özellikle belirli bir cins baskın değildi; polis köpeği gibi çalışan köpekler, av köpekleri, teriyerler, melez köpekler, küçük köpekler bu yeteneği sergileyebiliyordu. Dişi ve erkek köpekler, genç ve yaşlı köpekler aynı yeteneği gösterebilmişti.

Nöbetten önce tüm köpekler endişeli, tedirgin veya huzursuz görünmüşlerdi. Çoğu havlamış veya sızlanmış, bazıları ise sıçraya-

303 Hampshire (1999).

304 Köpekleri nöbet uyarısında bulunmaları için eğiten bir İngiliz hayırsever kurumu için bkz. Support Dogs, P.O.Box 447, Sheffield S6 6YZ, Ingiltere).

rak sahiplerinin kucağına sokulmuştu. Sahiplerinin yanına oturup, onların "güvenliğini" sağlamaya çalışmışlar ve bir yere uzanmalarını teşvik etmişlerdi. Nöbet geldiğinde, sahiplerinin yanında kalmışlar, bazıları onların ellerini ya da yüzünü yalamış ve yardım çağırmaya gitmişti. Herşeyden önce bu hayvanlar çarpıcı şekilde güvenilirdi. Edney'in de belirttiği gibi, "Hiçbir köpek yanılmamıştı, hatta biri 'düzmece' nöbetleri göz ardı etmişti."

Edney'in araştırmasında yer alan hiçbir köpek eğitimli değildi; hepsi kendiliğinden uyarı davranışı sergilemişti. Birçok sara hastası, hayvanlarının davranışlarını kendi başlarına keşfetmek zorunda kalmışlardı. Bazıları, köpeklerinin uyarılarının anlamını kavramalarının epey zaman aldığı belirtmişti.[305]

Hiç kimse köpeklerin sara nöbetlerini nasıl tahmin ettiklerini bilmemektedir ve bu konuda çok az araştırma yapılmıştır. Konuyla ilgili belli başlı üç teorem vardır. Birinci teoreme göre hayvan, kişinin farkında olmadığı kas titremelerini veya davranışlarındaki gizli değişimleri fark etmektedir. İkinci teoreme göre hayvan, yakın nöbetle ilintili, beyindeki elektriksel dalgalanmaları duyumsamaktadır. Son teoreme göre ise hayvan, nöbetten önce kişinin yayabileceği özel kokuları duyumsamaktadır. Tüm bu olasılıklar köpeğin sahibine oldukça yakın olmasını gerektirir. Eğer mümkünse bir insanın sinir sistemindeki elektrik değişimlerini saptamak esasen bu insanlara çok yakın olmayı gerektirir. Görme ya da koklama alanının dışında kalan köpeklerden bu değişimlere tepki vermeleri beklenemez. Ancak Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home adlı kitabımda da belirttiğim gibi bazı köpekler, ayrı bir odada tutulsalar bile nöbetleri önceden haber verebilmişlerdir.

Telepatinin bu yetenekte bir rolü olabilir mi? Bu mümkün görünmüyor, çünkü köpek uyarıda bulunduğunda, sahibinin yakın nöbet hakkında hiçbir bilgisi olmuyor. Önduyum daha muhtemel görünüyor.

[305] Edney (1993).

Bazı köpekler, kalp çarpması, diyabet koması gibi diğer yakın krizlere ilişkin uyarılarda da bulunmaktadır.[306] Sara nöbetleri için etkin teknolojik bir uyarı sistemi olmadığı gibi, yoğun araştırmalara rağmen, kandaki şeker oranı çok düşük kimseler için etkin ve güvenilir bir uyarı sistemi de henüz bulunamamıştır. Bu noktada, British Medical Journal dergisinde yakın zamanda yayımlanan bir makalenin de işaret ettiği gibi, köpekler imdada yetişiyor.[307] Örneğin bir vakıada, 34 yaşında bir kadın, haftada iki kez kandaki şeker seviyesinin düşmesinin (hypoglycaemia) yol açtığı atağa yakalanıyordu ve bu ataklar gece gerçekleştiğinde uyanamıyordu. Fakat üç yaşındaki sarı renkli av köpeği Natt, ona güvenilir uyarılarda bulunuyordu: "Gündüz nöbet geleceği zaman, ağır adımlarla bir aşağı bir yukarı yürür ve başını göğsüne koyar; gece atakları sırasında ise havlar ve yatak odasının kapısını tırmalar. Natt ancak, kandaki şeker seviyesinin düştüğüne dair uyarısının anlaşıldığını fark edince yatışır." (Bu bulguların yer aldığı makalenin adı: "Yeni, bedenle uyumlu ve hastayla dost bir uyarı sistemini kullanarak şeker nöbetinin saptanması") Köpeklerin bunu nasıl yaptıklarını kimse bilmiyor.

Ani olarak ortaya çıkan tıbbi sorunlar ve ölümlere ilişkin kedi ve köpek uyarılarına dair başka pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak tüm önbilişlerde olduğu gibi bu uyarıların anlamı ancak olaydan sonra anlaşılmaktadır.

Değişik türlerde önbilişler, gerek evcil hayvanlar gerekse vahşi hayvanlar arasında yaygındır. Bunlara insanlar arasında da rastlanmaktadır. Gerçi günümüzde çoğu insan, kedi ve köpek gibi hayvan türleri kadar duyarlı olmasa da, onlardan farklı olarak ne gördüğünü ya da hissettiğini söyleyebilir.

306 Sheldrake (1999a), 6.Böl.
307 Chen et la. (2000).

16. BÖLÜM

İNSAN ÖNSEZİLERİ

Hayvanlar gibi bazı insanlar da, tehlikeyi önceden sezebilirler. Bu tür bir önbiliş kuşkusuz hayatta kalmaya yardım eder. Önbilişlere önem veren çok sayıda insan bu konuda hikâyeler anlatmıştır. 16 yaşındaki Carole Davies, sıkı bir yağmur yağmaya başladığında, arkadaşlarıyla birlikte sığındığı Londra pasajından ayrılmak üzereydi. Pasajın girişi yağmurdan korunmak için caddeden gelen insanlarla dolmuştu.

> Orada durup karanlığa bakarken, içimde bir tehlike duygusu uyandı. Sonra gözlerimin önüne üzerlerinde metal kirişler ve fayanslarla yere uzanmış insanların görüntüsü geldi. Etrafa baktım ve burada da aynı şeyin olacağını sezdim. İnsanlara bağırarak dışarı çıkmalarını söyledim. Hiç kimse dinlemedi. Yağmur altında koşarak yakındaki bir kafeye girdim, arkadaşlarım da peşimden geldi. Bir süre sonra çarşının dışında duran arabaların siren seslerini duyduk. Ne olduğunu anlamak için caddeye koştuk. Tam da gördüğüm şey olmuştu. Dışarı çıkması için kendisine bağırdığım adam yıkıntının altında kalmıştı.

Savaşlarda insanlar tehlikelere karşı daha duyarlı olurlar ve elbette ki böyle zamanlarda tehlike ihtimali daha fazladır. Etkileyici önbilişler, savaş zamanında, nispeten olaysız geçen barış zamanı-

na oranla daha yaygındır. Veri bankamdaki hikâyelerin çoğu savaşlarda yaşamı tehdit eden tehlikelerle ilgilidir. Terry Miller, II. Dünya Savaşı sırasında, küçük yaştaki çocuklarıyla birlikte Londra'yı terk etmişti. Almanlar Londra'yı bombaladığı sırada Devon'daki Babbacombe'da yaşıyordu. Babbacombe da birkaç kez bombalanmıştı; ama burada kendini Londra'da olacağından daha güvenlikte hissetmişti.

> Birdenbire Devon'dan ayrılıp eve dönme ihtiyacı uyandı içimde. Önce bu hissi önemsemedim. Ülkem savaş halindeyken ben rahat ve mutluydum, buradan niçin ayrılacaktım ki? Ne var ki içimdeki his giderek artıyordu. Odamın duvarları benimle konuşuyor gibiydi (ya da bana öyle geliyordu): "Londra'ya evine dön." Bu çağrıya yaklaşık 4 ay direndim. Sonra bir gün, birdenbire, çocuklarımı da alarak Londra'ya dönmem gerektiği hissine kapıldım. Londra'daki (hava saldırısından kurtulan) annem ve erkek kardeşimle birlikte kalmak için program yaptım. 1942 yılının sonuna doğru bir Cumartesi günü, Londra'ya geri döndük. Devon'dan ayrıldıktan birkaç gün sonra, ortak bir dostumuzdan bir mektup aldık. Mektupta şunlar yazılıydı: "Allahtan çocukları Cumartesi günü aldın. Almanlar pazar sabahı erkenden üç bomba attılar ve bombalardan biri senin yaşadığın eve düşüp, evini yerle bir etti. Komşularının hepsi öldü."

II. Dünya Savaşı sırasında A.B.D'nin 7. kolordusunda görevli olan Charles Bernuth, tehlike duygusunu defalarca yaşamıştı. Almanya'nın işgalinde görev alanlar arasındaydı. İki görevli arkadaşıyla birlikte Rhine'yi geçtikten sonra, geceleyin otobanda araba sürüyordu.

> Birden küçük bir ses duydum. Aksi giden bir şey vardı. Hemen anladım. Diğer iki arkadaşın alaylı sözleri ve homurdanmalarına rağmen arabayı durdurdum ve yolda yürümeye başladım. Jipi bıraktığım yerden yaklaşık 50 metre uzaklıkta sorunun ne olduğunu gördüm. Bir köprünün üstünden geçecektik, ama köprü yerinde yoktu. Arabayı sürmeye devam etseydim, yaklaşık 23m yüksekten dosdoğru aşağıya düşecektik.

Bazen önbilişlerden sonra vakit geçirmeden önlem alınır. Kaliforniya, Santa Monica'da yaşayan Catherine Curtis, araba sürerken böyle bir deneyim yaşamıştı:

> Bir kız arkadaşımla birlikte işe yetişmeye çalışırken, aniden bir kazanın olacağını "hissettim". Bu, gizli görsel ipuçlarından kaynaklanmış olabilirdi, ama böyle bir şey hatırlamıyorum ya da tasavvur edemiyorum. Her neyse, kalabalık çevre yolu trafiğinde hızla ilerliyorduk. Derken arkadaşımı korumak amacıyla frene bastım. Bir saniye sonra sağ şeride sapan önümdeki araba kaldırım taşına çarptı ve kontrolden çıkarak bizim şeride girdi. Benim erkenden frene basmam ve sürücünün arabasını kendi şeridine tekrar sokmak için sarf ettiği kahramanca çabaların sonucunda çarpışmaktan kurtulduk. Arkadaşım ilk şoku atlattıktan sonra, aşikâr önbilişimden dolayı kafası bayağı karıştı ve bu olayın etkisinden uzun süre kurtulamadı.

Bu önbilişlere sahip insanlar ve bu insanların yanında olanlar, tehlike duygusunu önemsedikleri için hayatta kalmışlardı. Öte yandan bu önbilişlerden yoksun olanların ya da onlara aldırış etmeyenlerin yaşama şansları azalmıştı.

Eğer önbiliş yeneteğine sahip olmak biyolojik mirasımızın bir parçası ise ve sayısız nesiller boyu doğal ayıklanma tarafından desteklenmişse, bunun nedeni önbilişin özel bir değere sahip olmasıdır. En etkili önbilişler, en acil ve en "mantıksız" görününlerdir, çünkü sebepleri henüz bilinmez. Daha az acil olanlar genelde daha az etkilidir.

Ölümleri ve Felaketleri Önceden Sezmek

Veri bankamda insan önbilişlerine ve önduyumlarına ilişkin 312 örnek vakıa bulunmaktadır. Bunların %76'sı tehlikeler, felaketler ve ölümlerle, %21'i nötr olaylarla ve kalan %3'ü ise, mutlu olaylarla ilgilidir, gelecekteki eşle karşılaşmak ya da bir tehlikeden kurtulmak gibi. Tehlikeler, ölümler ve felaketler başat unsurlardır.

The Society for Psychical Research (Psişik Araştırma Cemiyeti)'nin 1880'lerle 1930'lar arasında yaptığı, önbilişlerle ilgili özgün örneklerden oluşan bir araştırmada, H.F. Saltmarsh, 290 örnekten 174'ünün (%60'ının) ölüm ve kazalarla ilgili olduğunu saptadı. Çok azı mutlu olaylarla ilgiliydi. Diğer örneklerin çoğu önemsiz veya nötrdü, ama bazıları hayli sıra dışıydı.[308] Bu örneklerden birinde, piskopos Hereford'un karısı, bir gece rüyasında kendisini, piskoposun makâmında sabah duasını okurken gördü. Duadan sonra mutfağa geçtiğinde, yemek masasının yanında kocaman bir domuz durduğunu gördü. Bu rüya komiğine gitti. Salonda sabah duasını gerçekten okumadan önce rüyasını çocuklarına ve çocukların dadısına anlattı. Daha sonra mutfağa geçti ve bir domuzun tam da rüyasında gördüğü noktada durduğuna şahit oldu. Hayvan ahırdan kaçmıştı.[309]

İnsanlar, bu tür sıra dışı olayları ve felaketlere ilişkin önbilişleri hatırlamaya eğilimlidirler. Ölümler ve tehlikeler için de aynı şey geçerlidir. Loto kazanmak gibi mutlu olaylara ilişkin sezgiler de az da olsa iyi hikâyelere esin kaynağı olur. Mutfakta domuz görmek gibi sıra dışı olaylara ilşkin sezgiler için de bu geçerlidir. Önbiliş vakıalarında neden tehlikeler, ölümler ve felaketlere daha sık rastlandığını tek başına seçici hafıza açıklayamaz. Bu başatlığın evrime dayanan güçlü nedenleri vardır. İnsanlarda ve hayvanlarda doğal ayıklanma, yakın tehlikeleri sezebilme yeteneğini desteklemiş olsa gerekir. Modern dünyada çok sayıda insan bu "akıl dışı" hislere aldırış etmemek gerektiğini düşünür. İşte size iki örnek. Birincisi genç bir annenin bebeğiyle ilgilidir:

> Bir akşam uykuyla uyanıklık arasında bir durumdayken, birdenbire kendimi anneme mektup yazarken buldum. Üç aylık bebeğimin öldüğünü söylüyordum ona. Oysa gerçekte bebeğim sıhhatliydi ve kendi kendime bu aptallığa bir son ver deyip yazdıklarımı inkâr etme yoluna gittim. Bir hafta sonra bebeğim ishal oldu, kustu ve 24 saat içinde öldü. (Jo Lewis)

308 Saltmarsh (1938).
309 A.g.e., s.56.

İkinci hikâye Atina'daki genç bir adamdan:

> Bir gün Atina'nın merkezine gitmem gerekiyordu. Araba ya da motorsikletle gitme şansım vardı. O gün bu bana korkunç bir açmaz gibi göründü. Hislerim motoru kullanmama karşıydı, ama mantığım onu park etmenin daha kolay olacağını ve aptallık yapmamamı söylüyordu. Motoru almaya gittiğimde içimde kötü bir his vardı ve bu garip hissin, birisinin bana nazar değdirdiği anlamını taşıdığından emindim. Tehlike duygum hiç kaybolmuyordu. Atina'nın merkezine giden yolda, bir araba aniden şerit değiştirdi ve bana çarptı. Ayak bileğim fena halde burkulmuştu. Hastaneye kaldırıldım. Sık sık tehlike önbilişine kapılırım. Geçmişte mantıklı bulmadığım için bu duyguya aldırış etmezdim. Ama şimdi içimden gelen hisleri daha çok dinliyorum. (Merlin Karolos)

Bazen insanlar isteseler de fazla bir şey yapamayacakları önbilişlere sahip olurlar. Bir gün Wisconsin, Beloit'de Shawn Tinder "çok rahatsız edici bir his"le uyandı. Kötü bir şeyin olacağını "biliyordu", ama iş programına devam etmek zorundaydı.

> O gün daha sonra sadece sağ kulağımda bir ses "duydum." Bana üç "facia" atlatacağımı söylüyordu. Daha önce böyle bir şey hiç başıma gelmemişti. O akşam sonradan arabamla bir köşeden dönerken, başka bir araba benim şeridime saptı. Onunla çarpışmamak için direksiyonu kırıp yoldan çıkarak çimenliğe saplanmak zorunda kaldım. Kendime geldiğimde, bir polis görevlisi kurallara uymadığım için beni sorguya çekti. Görevli bana çarpan arabayı görmemiş, sadece benim yoldan çıktığımı görmüştü.

Hayret verici felaket vakıaları yaşayan çoğu insan, olayı önceden sezdiğini söylemiştir. 21 Ekim 1966'da, sabah 9.15'te, koca bir maden kömürü yığını, yeraltı suyunun etkisiyle sallanıp, Galler'deki Aberfan maden köyünün dağ eteğinden aşağıya doğru kaymıştı. Sulu çamur bölgedeki ilkokulu ve okulun yanındaki caddeyi kaplamış, sınıflardaki öğrencileri ve evlerdeki insanları boğmuştu. 128'i çocuk

144 insan ölmüştü. Faciadan sonra köyde çalışan psikiyatr J.C. Barker, pek çok insanın faciayı önceden sezdiğini tespit etmişti. Bununla ilgili tam 76 vakıa toplamıştı. Bu vakıaların 36'sı rüyalardan oluşuyordu. Bazı rüyalar öylesine gerçekçi ve dehşet doluydu ki, rüyayı gören çığlık atarak uyanmıştı. Bir kadın, maden yığınının dağın eteğinden aşağıya kayıp dehşete kapılmış bir çocuğu boğmasını bir gece öncesinden rüyasında görmüştü. Diğer insanlar da yoğun bir endişeye kapılmışlardı. Faciada ölen, 10 yaşındaki kız çocuğu Erly Jones, iki hafta önce annesine, "Anne, ölmekten korkmuyorum" demişti. Çocuk öldükten sonra arkadaşlarıyla buluşacağını söylemişti. Annesi onun niçin böyle konuştuğunu merak etmişti. Erly faciadan bir gün önce annesine, "Rüyamda okula gittim, ama okul yerinde yoktu. Kara bir şey okulu örtmüştü!" demişti. Annesinin isteği üzerine kızcağız arkadaşlarının yanına gömüldü.[310]

20.yy'nin en ünlü felaketlerinden biri Titanik'in Southampton'dan New York'a ilk yolculuğu sırasında batmasıdır. Titanik, 1912 yılında 14-15 Nisan gecesi bir buz dağına çarptıktan sonra sulara gömüldü. 1500'den fazla insan öldü. Zamanında dünyanın en büyük gemisiydi ve batmayacak şekilde yapıldığı sanılıyordu. Bu faciaya ilişkin önbilişler hayli çarpıcıdır, çünkü hiç kimse bu facianın mümkün olabileceğine inanmıyordu. Hatta Titanik batarken bile bazı yolcular onun batmayacağına öylesine inanmışlardı ki, tayfaların isteklerine rağmen cankurtaran sandallarına binmeyi reddetmişlerdi.

Bazı insanlar kendi önbilişlerine dayanarak veya yakınlarının gitmemeleri yönünde diretmeleri sonucunda Titanik'le yapacakları yolculuklarını iptal etmişlerdi.[311] Bu talihli insanlardan biri, annesiyle birlikte Southampton'da yaşayan ve gemicilik yapan Harry Burroughs idi. Bu yolculuğa kaydolmak için bir ay beklemişti ve yolculuk için 10 Nisan'da izne ayrılmıştı. Ancak eve döner dönmez annesine içinde uyanan "bir his" nedeniyle fikrini değiştirdiğini

310 Barker (1967).
311 Behe (1988).

söyledi.[312] Yolculuğa çıkmaktan vazgeçenler arasında Seattle'den kemancı Frank Adelman ve eşi de vardı. Tam gemiye binecekleri sırada Bayan Adelman birden bir tehlike duygusuna kapıldı ve yolculuklarını ertelemek istediğini söyledi. Bay Adelman, konuyu karısıyla tartıştıktan sonra planladıkları gibi yolculuğa çıkıp çıkmayacaklarına karar vermek için yazı tura atmayı uygun gördü. Bayan Adelman kazanmıştı ve böylece Titanik'le yapacakları yolculuklarını iptal ettiler.[313]

Onlarca başka insan faciayla ilgili bir önbiliş hissetmiş veya yakınları tarafından yolculuğa çıkmamaları için uyarılmıştı, ama onlar herşeye rağmen yola çıkmaya karar vermişlerdi. Bunlardan bazıları hayatta kalmış, diğerleriyse ölmüştü.

Gemiyle yolculuğa çıkma planları olmayan bazı kimseler de aynı şekilde tehlikeyi önceden hissetmişlerdi. Bu insanlardan biri Southampton yakınında yaşayan Blanche Marshall idi. Titanik'in kalkışını ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte seyrederken, birden kocasının kolunu tuttu ve "Bu gemi Amerika'ya varmadan önce batacak" dedi. Orada bulunan insanlar bunun imkânsız olduğunu yolunda ona telkinde bulundular, ama kadın öfkelenerek şöyle haykırdı: "Orada bana bakıp durma! Bir şey yap! Sizi gidi aptallar, buzlu suda yüzlerce insanın yaşam mücadelesi verdiğini görebiliyorum!"[314]

Kuşkusuz diğer vakıalarda olduğu gibi bu vakıada da, bu hikâyeleri anlatan insanların tanıklığına ve onları doğrulayanlara güvenmeliyiz. Ancak önbilişlere ilişkin gerçek hikâyelerde bile, önbilişlerin doğruluğu ancak geçmişe dönük bakış içinde açıklık kazanır. Belki de pek çok insan gemi ya da uçak yolculuğundan önce buna benzer önbilişlere kapılmakta ama sonuçta facia çıkmamaktadır. Bu tür yanlış sinyaller genelde unutulur. Öte yandan bazı insanlar önbilişlerinin farkında olmasalar da sebebini bilmeden tehlikelerden sakınabilirler.

[312] A.g.e., s.137.
[313] A.g.e., s.125-126.
[314] Stevenson (1960).

Bu olasılıkları nicel yolla araştırmanın bir yolu, kazalar olduğunda gemiler, uçaklar veya trenlerdeki yolcuların sayısını hesaplamaktır. Diğer zamanlarda olduğundan daha mı az yolcu vardı? Kazaların olmadığı günler veya haftalara oranla daha fazla mı iptal talebinde bulunulmuştu?

Eğer daha az insan bilet almışsa ya da daha fazla insan yolculuğu iptal etmişse bu, bilinçli olarak yaşanmamış olsa da olası önbilişleri hesaplamak için bir yol sağlar. Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar bu çeşit bir araştırma sadece bir kez yapıldı. W.E. Cox, 1950 ile 1954 yılları arasında Amerika'da gerçekleşen tren kazalarını araştırdı. Kaza günü trendeki yolculara ilişkin bilgi topladı. Kazadan önceki yedi gün aynı trenle yolculuk etmiş yolcuları da tespit etti. Ayrıca kazadan önceki dört hafta süresince aynı günde aynı trenle yolculuk etmiş yolcuları da saptadı. Sonuçta, daha önce kaza geçirmiş trenlerde diğer trenlerdekilere oranla kayda değer ölçüde daha az kimsenin yolculuk ettiğini bulguladı.[315] Cox'un 1956'da işaret ettiği gibi, bu türden bir araştırma, uçak felaketleri incelenerek yapılsaydı daha aydınlatıcı olabilirdi.

Dünya Ticaret Merkezi, 11 Eylül 2001

New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerini yıkan terörist saldırıyı yüz milyonlarca insan televizyondan seyretti. Bu, tarihteki en canlı ve dehşet verici manzaralardan biri olsa gerek. Uçaklarda ve kulelerdeki binlerce insan hayatını yitirdi. Faciadan hemen sonra faciayla ilintili olabilecek önbilişler ve rüyalara ilşkin bilgi topladım. Kurbanların anıldığı ve mitinglerin düzenlendiği New York'taki Union Square meydanına afişler astım ve bir New York gazetesi olan Village Voice'ye de ilan verdim. Konuyla ilgili 57 mesaj aldım (Sonraki 11 mesaj ciddiye alınmayacak ölçüde içi boş veya geneldi). Bu mesajların 38'i önbilişsel rüyalar, 15'i ise önbiliş veya önduyumla ilgiliydi. Çoğu durumda insanlar terörist saldırıdan önce başkalarına rüyalarını ya da endişelerini anlatmışlar-

315 Cox (1956).

dı. Daha büyük ölçekli bir araştırmanın pek çok vakıayı aydınlatacağından kuşkum yok.

Rüyaların yaklaşık üçte biri faciadan önceki gece görülmüştü ve diğer bir üçte birlik kısmı da faciadan önceki beş ya da altı gün içinde görülmüştü. Bazı örneklerde insanlar rüyalarında uçakta seyahat ettiklerini görmüşlerdi. Bunlardan biri, Manhattan'da yaşayan ve Dünya Ticaret Merkezi'nden yaklaşık 300 metre uzakta çalışan, hukukçu Mike Cherni idi:

> Faciadan beş gün kadar önce daha önce hiç yaşamadığım kadar canlı bir rüya gördüm. Rüyamda, bir yolcu uçağında seyahat ediyordum, sol tarafta pencerenin yanında oturuyordum. Kabinin içi güneş ışığıyla doluydu ve dışarısı apaçık gözüküyordu. Rüyanın başını hatırlamıyorum, ama baskın bir korku duygusunu hatırlıyorum. Diğer yolcularla birlikte, uçuş rotasıyla ilgili derin bir endişeye kapılmıştım. Çok alçaktan, Manhattan binalarının üzerinden geçiyorduk. Daha önce New York'un üç büyük havayolu şirketiyle defalarca uçmuştum ve normal uçuş yolunu gayet iyi biliyordum, bizimkisi hiç de normal değildi. Uçmayı severim ve bir yolcu olarak daha önce kötü bir şey yaşamamıştım, uçmakla ilgili kötü bir rüya da görmemiştim. Ne var ki o rüyada binalara o denli yakın olmamız beni bayağı korkutmuştu. Yolcuların çoğu benimle aynı kanıda olduklarını sesli bir şekilde dile getirmişti. Üzerlerinden geçerken binaları tanımıştım. Adanın güney ucunun üzerinde güneye doğru uçtuğumuzu biliyorduk. Derken müthiş bir çarpma oldu ve uyandım. Bu rüyanın etkisinden günlerce kurtulamadım. Öyle ki dayanamayıp karıma da anlattım.

Bazı uçak yolculukları özellikle New York'ta geçmiyordu, talihsiz uçuşlara da benzemiyordu, ama gerçekleşecek olayla çarpıcı benzerlikler taşıyordu. Sözgelimi 10 Eylül sabahı Leora Giacoi uçakla bir iş seyahatine çıktığını görmüştü.

> Terliyordum, tedirgindim, sanki bir şeye çarpacağımızdan korkuyor gibiydim. Karşımda bir adam oturuyordu. Yüzünü göremiyordum, yalnızca koyu renkli tenini, uzun ince burnunu ve omuzlarına dökülen siyah saçlarını farkedebilmiştim. Yüzüm öne dönük-

tü ve uçağın kalkışını ve seyrini adım adım takip etmiştim. Sanki normalden epey büyük bir arabanın arka koltuğunda oturuyor gibiydim, arkamda insanlar vardı. Ön camı görebiliyordum ve dışarıda gök, berrak ve maviydi. Açık gri renkte bir bina gördüm. Binaya çarptık. Cam pencerelerden dışarıya alevler fışkırdı ve uçak alev aldı. Çığlıkları ve siren seslerini duydum. Sonra bina çökmeye başladı. Hayret verici bir şekilde koltuğumda hâlâ canlı ve iyi durumdaydım. Dört bir yanım alev alev yanıyordu.

Bazı rüyalar uçaklarla değil de gökdelenlerdeki ürkünç durumlarla ilgiliydi. Bunlardan bazıları özellikle Dünya Ticaret Merkezi'yle ilgiliydi. Manhattan'da yaşayan Steven Brown'un rüyası da böyleydi. 11 Eylül sabahı rüyasında "dışarıya çıkmaya çalışan birçok insanla birlikte Dünya Ticaret Merkezi'nin merdiven boşluğunda bulunduğunu" görmüştü. Aynı sabah saat 6 sularında Audry Parrish de rüyasında Dünya Ticaret Merkezi'nde olduğunu görmüştü. "Dünya Ticaret Merkezi'nin birinci binasının içindeydim ve bina alev aldı. İkinci bina yanmaya başladığında, binaya giden cam köprünün yarı yolunda sürüne sürüne birinci binadan kaçmaya çalışıyordum."

Öte yandan Keith Vass rüyasında, New York'un değil de, Philadelphia'nın ünlü bir gökdeleni ve aynı zamanda kendi iş yeri olan Mellon Bankası Merkezi'nin tepesinde olduğunu görmüştü.

Yolun tam karşısında Mellon Bankası Merkezi'ne tıpatıp benzeyen bir bina vardı. Gerçekte böyle bir bina yoktur, ama rüyamda gördüğüm o bina her açıdan banka merkezine benziyordu. Alacakaranlıktı ve büyük bir fırtına kopmuştu. Benim bulunduğum bina ve karşıdaki bina sallanıyordu. Binayı terk edip etmemek noktasında kararsızdım. Derken karşıdaki binanın çatlamaya ve çökmeye başladığını fark ettim. Gri granit yığınları kopup caddeye düşmeye başladı. Sonra tüm bina, Dünya Ticaret Merkezi'in yıkılışına çok benzer bir şekilde çöktü ve yere yıkıldı. Dehşete kapıldım ve telaşla merdivene koştum, can havliyle otuzuncu kattan birinci kata indim ve binadan çıktım. Dışarıya çıktığımda, bir kasırga ya da fırtınanın olmadığını anladım. Bir savaş patlak vermişti ve her yere bombalar yağıyordu.

New York'taki patlamalar, binalara çarpan uçaklar, yıkılan binalar ve panik içinde koşan insanlara dair başka rüyalar da görülmüştü. Gina Vigo 11 Eylül sabahı rüyasında şunları görmüştü: "Manhattan inanılmaz bir tipiye yakalanmıştı. İnsanlar acımasız tipinin savurduğu karlardan korunmak için koşuşturup duruyorlardı. Her yer beyazdı. Aynı gün ilerleyen saatlerde gökyüzünden yağan külleri gördüğümde o sabahki tuhaf rüyamı anımsadım." Önbiliş yaşayan insanlar, "korku hissi", "tekinsizlik duygusu", "yoğun panik ve acı", "bir şeyin ters gittiğine dair güçlü bir sezi" ve "yakında fena bir şeyin olacağını hissetmek"ten söz etmişlerdi. Amanda Bernsohn o gece yaşadıklarını şöyle anlatmıştı:

> Durmadan ağlıyordum ve bunun nedenini açıklayamıyordum. Ertesi sabah saati kurduğum halde uyanamadım (8 aydır gidip geldiğim işimde başıma ilk kez böyle bir şey geliyordu). Son derece canlı ve dolu bir rüya görmüştüm. O sabah çalan bir telefonla rüyadan uyandım. Arkadaşım ilk uçağın Dünya Ticaret Merkezi'nin birinci binasına çarptığını bildirmek için beni aramıştı. Zamanında uyanmış olsaydım, Dünya Ticaret Merkezi'nden üç blok ötedeki ofisime gidecektim.

Bir başka kişinin rüyası her ne kadar Dünya Ticaret Merkezi faciasına hiç benzemiyorsa da, Manhattan'daki başka bir dehşet tablosunu tasvir ediyordu. "Bir caddeden aşağıya doğru yürüyordum. Caddenin kenarlarındaki binaların duvarlarına spreyle gamalı haçlar çizilmişti. Naziler New York'u işgal etmişti, ama etrafta hiç kimseye rastlayamıyordum."

Diğer pek çok insan da o sabah işine zamanında gitmemişti. Bu kişiler arasında Dünya Ticaret Merkezi'nde çalışanlar da vardı. Eğer onlar işlerine zamanında gitmiş olsalardı ölecek ya da ciddi şekilde yaralanacaklardı. Chicago Tribune gazetesinde 17 Eylül 2001'de yayımlanan bir yazı "HAYATTA KALAN TALİHLİLER" başlığını taşıyordu. Bu yazıda faciadan kurtulmuş 15 insanın hikâyesi anlatılıyordu. Bu kişilerden biri, faciadan önceki gece bir partide çok fazla alkol aldığı için uyanamamış ve bu sayede kurtul-

muştu. Bir başkasının treni gecikmişti. Yine bir diğerinin arabası bozulmuştu. Ötekisi işe giderken yolda bir kahve içmek için durmuştu. Bir başkası güzel bir güne başladığını düşünüp işe yürüyerek gitmeye karar vermiş ve geç kalmıştı. İyi şans gerçekten. Belki de bilincinde olunmayan önbilişler de bu vakıaların bazılarında rol oynamıştı. Kim bilir? Nasıl emin olabiliriz ki?

Kuşkusuz her gün bazı insanlar çeşitli nedenlerle işlerine gidememekte veya geç kalmaktadır. Yine kuşkusuz her gün bazı insanlar faciayla sonuçlanmayan korkulara veya önbilişlere kapılırlar. Şüphesiz her gece bazı insanlar uçak çarpması, bina yıkılması veya diğer felaketlerle ilgili kâbuslar görürler. Felakatlerle sonuçlanan korkular ve kâbuslar, sonuçlanmayanlara oranla daha fazla hatırlanır. Ancak bu genel ilkeler tüm olayları açıklamaya yetiyor mu? Benzer savlar, telepatiyi şansa dayalı rastlantı ve seçici hafızadan kaynaklanan bir yanılsama olarak görmeye çalışan kuşkucular tarafından öne sürülmüştür. Ancak ayrıntılı araştırma ve nicel verilerle bu soruların cevaplarını bulabiliriz.

Cox'un 1950'lerde tren kazaları üzerine yaptığı nicel araştırma (bkz. s/324), bu bağlamda öncü niteliktedir. 11 Eylül 2001'deki meşum uçuşlar hakkında istatistiksel veriler mevcuttur. American ve United Havayollarının bilgisayar sistemlerinde, kazayla sonuçlanan dört uçuşta yer alan yolcuların ve yolculuklarını iptal eden kişilerin bilgileri yer almaktadır. Normalden daha az mı yolcu vardı? Normalden daha fazla mı iptal talebi gerçekleşti? Bunu saptamak için, o yolculuklarla ilintili insanların sayısı, önceki günler ve haftalardaki insanların sayısıyla karşılaştırılabilirdi. Eğer uçaklarda şans eseri beklenenden daha az yolcu varsa ve daha fazla iptal yapılmış ise bu, insanlar farkında olsun ya da olmasın önbilişlerin etkinliğine ilişkin kayda değer bir istatiksel kanıt sunar.

Söz konunu verileri Amerikan Havayolları'ndan almaya çalıştım. Yüksek mevkideki bir yöneticiye, ilgili verilere ulaşıp ulaşamayacağımı sordum. Güleryüzlü ve açık fikirliydi ama ne yazık ki bana yardımcı olamadı. Bana 11 Eylül 2001 tarihli uçuşlarla ilgili tüm verilere FBI'ın el koyduğunu ve bu gizli servisin, tek tek tüm

rezervasyonları, iptalleri, uçakta yer ayırtan ve sonradan gitmediği halde haber vermeyen kimseleri en küçük ayrıntısına kadar araştırdığını söyledi. Belki de FBI, bu uçuşlara ilişkin verileri önceki günlerdeki aynı uçuşlara ilişkin verilerle kıyaslayarak bir araştırma yapmaya iknâ edilebilir.

Geçmişteki Önbilişler

Sözlükte "önceden bilmek" anlamına gelen önbiliş (precognition) tanımı gereği çelişkili bir kavramdır, çünkü önbilişlerin atıfta bulundukları olay gerçekleşmeden, bunların gerçekten önbiliş olup olmadığını bilemeyiz. Bunlar son derece acil ve ikna edici görünseler bile, olaydan önce sadece birer olasılıktırlar. Bunlar genelde ayrıntılı bir tahminde bulunulamayacak denli müphemdir.

Herkesin önsezilerini ya da potansiyel olarak önbiliş niteliğindeki rüyalarını sıcağı sıcağına bildirebildiği bir telefon hattı ya da web sitesi olduğunu hayal edin. Şüphesiz buraya bazı günler diğer günlere oranla daha fazla kayıt yapılırdı ve 11 Eylül 2001 sabahı kayıt sayısı muazzam artardı. Bu da kötü bir şeyin olacağına işaret edebilirdi. Ama neye?

Varsayalım ki, New York ve Washington D.C.'de gerçekleşen felaketlerden önce, sıra dışı ve rahatsız edici rüyalar görmüş herkes, bunları kaydetmek için bir telefon hattını aradı veya bir web sitesine e-mail gönderdi. Bu gerçekleşmiş bile olsa, Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a çarpan uçaklarla ilgili özel bir tahminde bulunmak imkânsız olmasa bile muhtemelen çok zor olurdu. Uçak çarpmaları ve bina yıkılmalarına dair rüyaların çokluğu, gerçekleşme ihtimali olan genel bir felakete işaret edebilirdi. Ancak uçakların nereye ve ne zaman çarpacağı gibi ayrıntılar herhalde tahmin edilemeyecek kadar fazla olurdu. Bazı rüyalar gerçekten de Dünya Ticaret Merkezi'yle ilgiliydi, ama diğer bir kısmı da Empire State Building gibi New York'taki diğer binalarla ya da Philadelphia gibi başka şehirlerdeki binalarla ilgiliydi. Bu rüyaların anlamı, ancak olaydan sonra kavranabilirdi.

Önbilişler, iki nedenden dolayı seçici hafızanın abartılı tahminleri olabilir. Birincisi, ilgili bir olayla sonuçlanmayan çoğu önbilişler unutulabilir. İkincisi, insanlar, belli belirsiz hatırladıkları rüyaları veya görüntülerin içeriğini abartarak, öngörülerini olaydan sonra yanlış hatırlayabilirler. Bu nedenlerden dolayı, peşinen kaydedilen veya en azından olaydan önce başka birine anlatılan rüyalar daha ikna edicidir. Eğer bir kişi pek çok olası önbilişi kaydetmiş ve onların çoğu gerçekleşmemişse veya anlaşılmayacak denli belirsiz çıkmışsa bu, rastlantı teoremini destekler ve gerçek önbiliş durumunu çürütür. Öte yandan eğer bir kişi nadiren olası önbilişleri kaydetmiş ve onlar da doğru çıkmışsa bu, önbiliş durumunu destekler. Dünya Ticaret Merkezi faciasına dair en etkileyici önbilişler, başkalarına anlatılan ve bu tür önbilişlere nadiren kapılan kimselere ait önbilişlerdi.

Öte yandan seçici hafıza, yeterince anlaşılmamış önbilişin gücünü de ortaya çıkarabilir. Önbiliş niteliğindeki rüyalar, saçma göründükleri ya da sırf çoğu rüyalar bir şekilde unutulduğu için unutulabilir. Oysa gelecek bölümde göreceğimiz gibi, pek çok insan farkında olmadan önbiliş niteliğinde rüyalar görebilir.

17. BÖLÜM

ÖNBİLİŞİ ARAŞTIRMAK

20.yy'nin başlarında, bir İngiliz hava mühendisi olan J.W. Dunne, rüyalar hakkında ilginç bir nokta keşfetti. Bunu, 1927'de yayımladığı, An Experiment With Time adlı dikkat çekici kitabında anlattı. Dunne, yakında gerçekleşecek olaylara ilişkin sık sık rüya gördüğünü, ama bu rüyaları hemen unuttuğunu fark etti. Ancak rüyalarını uyanır uyanmaz yazarak bu olguya açıklık kazandırdı. Dunne arkadaşlarını ve tanıdıklarını da aynı şeyi yapmaya ikna etti ve onların da farkında olmadan önbiliş niteliğinde rüyalar gördüğünü keşfetti. Deneyinin nasıl yapılacağına ilişkin basit bir yöntem tarif etti. Söz konusu yöntemi ben de denedim ve aşağıda anlatacağım gibi işe yaradı.

Dunne bu önemli keşfini, gençliğinde Güney Afrika'daki İngiliz Ordusu'nda görev yaptığı sırada yapmıştı. Özellikle canlı bir kâbusunda, kendini bir adada bulmuştu. Adanın yakında bir volkanik patlama geçireceğini biliyordu. Yaşamları tehdit altında bulunan 4000 insanı adadan çıkarmak için çaresizce Fransız otoriteleri ikna etmeye çalışıyordu. Ertesi gün rüyasını birçok insana anlattı. Çok geçmeden İngiltere'den Daily Telegraph gazetesinin bir sayısını aldı. Gazetenin manşetinde "MARTINIQUE'DE VOLKAN FACİASI" başlığı yer alıyordu. Haber Karayiblerdeki bu Fransız adasının başkentinin nasıl harap olduğunu ve 40.000'den fazla insanın nasıl öldünü anlatıyordu.

Haber Dunne'nin rüyasından önce yazılmış ve bunu çok sayıda insan okumuştu, dolayısıyla bu durumu öngörüden çok telepatiyle açıklamak daha mantıklı görünüyordu. Fakat her ne kadar Dunne rüyasında 4000'den fazla insanın tehlikede olduğunu gördüğünü ve haberin de aynı sayıyı verdiğini düşünmüşse de, daha sonra aceleyle haberi yanlış okuduğunu, gerçekte haberin 40.000 sayısını verdiğini anladı. Böylece rüyasının ne haberin gerçekten bahsettiği şeye ne de gerçekte vuku olmuş olaya atıfta bulunmadığını kavradı, çünkü sonraki kayıtlar ne 4000 ne de 40.000 olan gerçek ölü sayısını vermişti. Doğrusu rüyası, gazetede okuduğunu düşündüğü şeyle ilgiliydi. Dunne'nin de belirttiği gibi, eğer rüya, haberi okuduktan sonraki gece, bu okuma deneyiminin bir anısı olarak gerçekleşmiş olsaydı, bu gayet normaldi. Şaşırtıcı olan nokta ise, rüyanın bir deneyimin anısına benzemesine rağmen, önceden vuku bulmuş olmasıydı. Sanki rüya yanlış gecede görülmüştü.

Dunne rüyalarını dikkatli bir şekilde kaydetti ve rüyalarından önce ve sonra neler olduğunu araştırdı. Neticede, bazı rüyaların normal bir şekilde önceki gün veya iki gün önce olan şeylerle alâkalı olduğu sonucuna vardı. Lakin kimi rüyalar ertesi gün veya iki gün sonra, hatta bazen daha da sonra gerçekleşecek şeylere atıfta bulunmuştu. Yazılı kayıtlar olmasaydı bunu hiç anlayamayacaktı.

Ayrıca bazen benzer görünen tecrübeler yaşadığını ve daha sonra bunların görüp de unuttuğu rüyalarına karşılık geldiğini de tespit etti. Bu esrarengiz ölçüde benzer tecrübeler, "daha önce yaşamıştım" anlamına gelen Franfızca déja vu sözcükleriyle ifade edilir. Dunne bu déja vu tecrübelerinin bazılarının, rüyalarda öngörüldüğü için gerçekleştiğini ileri sürdü. Geçmiş tecrübelerle alâkalı rüyalarının oranını gelecekle alâkalı olanların oranıyla kıyaslamaya çalıştı. Bu inceleme için yakın geçmiş ve yakın gelecek diye bir zaman ölçüsü belirledi, aksi halde kıyaslama yanıltıcı olacaktı, zira uzak geçmişe ait anılar hatırlanıp, hesaba katılabilirken, uzak geleceğe ait sezgiler, henüz gerçekleşmedikleri için anlaşılıp, hesaba katılamazdı. Dunne şaşırtıcı bir sonuca ulaştı: "Su götürmez bir şekilde yakın geleceğe ait görüntüler yine su götürmez bir şekilde yakın geçmişe

ait olanlara sayıca neredeyse eşitti."[316] Dunne uyanır uyanmaz rüyaların detaylarını kaydetmeyle ilgili öneriler sundu ve görülen gerçek görüntülerin yorum katmadan yazılmasının önemini vurguladı. Yazılanlar, sonraki günlerde okunarak, herhangi bir detayın rüyadan sonra gerçekleşen tecrübelere karşılık gelip gelmediği saptanır. Dunne, deneyin en iyi yolculuk veya rutin olmayan zamanlarda yapılabildiğini, çünkü rüyalardaki aşina olduğumuz görüntülerin gündelik hayatta geçmişe mi yoksa geleceğe mi ait olduklarını kestirmenin zor olduğunu belirtti. Ayrıca görüntüler ne kadar sıra dışıysa önbiliş ihtimali de o kadar artıyordu.

Dunne'nin deneyini kendimde denedim. İlk başta rüyalarımı hatırlamakta zorluk çektim. Daha da zor olanı, uyanır uyanmaz rüyamı yazma çabasını gösterebilmekti. Pratik yaparak bunu kolaylaştırdım. Çok geçmeden, ileride gerçekleşecek tecrübeleri öngören rüyalar gördüğümü fark ettim. Sözgelimi, rahatsız edici bir rüyamda, bir adamın, metal bir şırıngaya benzeyen bir şeyi -ucunda iğne olan, parlak, silindir bir nesne- sallayarak etrafındaki insanları kovaladığı bir topluluk içindeydim. Adam insanlara eroin enjekte etmeye çalışıyordu. Dunne'nin tavsiye ettiği gibi bu görüntüyü kendi yorumumdan ayrı olarak yazdım. Ertesi gün, Londra'da hareketli bir partideydim. Orada elinde tuttuğu, ucunda iğne olan parlak metal bir nesneyle etrafındakileri kovalayan birini gördüm. O nesne bir kulak deliciydi. Adam insanlara herhangi bir şey enjekte etmeye çalışmıyordu, sadece şaka yollu kulaklarını delmekle korkutuyordu onları. Eğer rüyada gördüğüm manzaraya değil de rüyaya ilişkin kendi yorumum üzerinde odaklanmış olsaydım, benzerliği muhtemelen fark edemeyecektim.

Eğer önbilişsel rüyalar görmek istiyorsanız Dunne'nin tavsiyelerine uymaya çalışın. Genelde henüz gerçekleşmemiş şeylere dair rüyalar gördüğümüz yönündeki düşünce, alışık olduğumuz varsayımlarımıza öylesine terstir ki, kişisel bir deneyim yaşayana kadar bize imkânsız gibi görünür veya bu düşünceyi gözardı ederiz. Öte

[316] Dunne, 1958 s. 96

yandan kişisel önbiliş deneyimlerini bile benimsemekte zorlanırız, çünkü bunlar zamanla konuyla ilgili genel kanılarımızla çelişir. Yine de önbilişin gerçekliği gerek doğal deneyimler gerekse deneye dayalı testlerce güçlü oranda desteklenmektedir.

Birini Düşünüp, Sonra Onunla Karşılaşmak

Yedinci his üzerine yaptığım araştırmanın seyri içinde, söz konusu olguyla ilgili onlarca vakıa örneği topladım. Bu örnekler daha önce hiç dile getirilmemiş veya tartışılmamıştı ve sınıflandırılmaları güçtü. Çok sayıda insan, belli bir neden olmaksızın bir arkadaşı ya da tanıdığı düşünüp, kısa süre sonra onunla karşılaşma deneyimini yaşamıştı. Eğer karşılaştığınız kişi, karşılaşmayı umduğunuz ya da sık sık karşılaştığınız biriyse bu kimseye tuhaf gelmez. Olguyu son derece çarpıcı kılan husus beklenmedik karşılaşmalardır. Örneğin, Atinalı bir film yönetmeni olan Andreas Thomopoulos, yakın zamanda karısıyla birlikte Paris'e gitmişti. "Caddede yürürken Londra'daki yakın bir sınıf arkadaşımdan söz ettik. 20 yıldır onu görmediğim için bugünlerde nasıl olduğunu merak ettik. Çok geçmeden tam köşeyi dönerken pat diye onunla karşılaştık!" New Jersey, Hoboken'den Mary Flanagan, buna benzer deneyimler yaşamış çok sayıda insandan biri: "Caddede yürürken, başka bir şehirde yaşayan, üç yıldır görmediğim ve konuşmadığım biri geldi aklıma. Onu düşünmeye başladıktan on dakika sonra yolda karşıma çıktı."

Çoğu durumda, akıldan geçirilen insanlarla hemen, dakikalar ya da saniyeler sonra karşılaşılmıştı. Bu deneyimin değişik bir türü, insanların yolda gördükleri birini bir tanıdığa benzetmeleri, sonra onun o kişi olmadığını anlamaları fakat çok geçmeden düşündükleri kişiyle karşılaşmaları şeklinde gerçekleşir. Devon'da yaşayan Anne Knowles bu tür deneyimleri sık sık yaşadığını söylüyor:

> Yolda yürürken birini görürüm ve "Ah, filanca hanım geliyor" diye düşünürüm ve gördüğüm kişiye yaklaştığımda benzettiğimi anlarım. Ama sonra köşeyi döner dönmez karşıma çıkan ilk kişi daha

önce aklımdan geçen kişi olur. Bu o kadar sık başıma geliyor ki, artık ne zaman "Hah, köşede karşıma çıkacak" diye düşünsem orada oluyorlar. 5 ya da 10 dakika ötede de olsalar, onları görüyorum. Sanki ikinci kişiden bir tesir alıp bunu birinci kişiye giydiriyor gibiyim.

Karşılaşmayı sezme belli kimselerle değil de araçlarla da olabilir. David Campbell, yaz tatillerinde İngiltere'nin kuzeyindeki County Durham'da bir inşaat projesi üzerinde çalışıyordu.

Şirketin kamyonuyla inşaat alanına yolculuk ettik ve belli bir neden olmadan kamyonun plakasını ezberledim. Plakayı hâlâ anımsayabiliyorum: BRO 868B. Her neyse, iş bitti ve okula geri döndüm. İki yıl sonra bir pazar sabahı kasabanın bisiklet kulübüyle birlikte dışarıdaydım. Bilmediğim bir nedenden dolayı o kamyonu ve plakasını düşünmeye başladım. Yaklaşık yarım dakika sonra kamyon yanımdan geçip karşıt yönde ilerledi!

Bazı insanlar belli bir hayvanla karşılaşacağını da sezer. 14.Bölümde, bazı avcıların ve doğa fotoğrafçılarının, avlamaya veya fotoğraflamaya çalıştıkları hayvanlarla karşılaşacaklarını nasıl sezdiklerini anlattım ve bunların uzak görü örnekleri olduğunu ileri sürdüm. Ancak bunlar önbiliş örnekleri olarak da yorumlanabilir. Bazı balık avcıları benzer deneyimler yaşamışlardır ve burada durugörüden ziyade önbiliş daha akla yatkındır, çünkü balıklar suda "görünmez"; dolayısıyla onları yakalamaya dair bir önbiliş söz konusudur. Örneğin Paul Hicks, tutkulu bir balık avcısıydı ve bazen günlerce suyun kenarında beklerdi. "Birkaç dakika içinde kesinlikle balık yakalayacağımı bildiğim zamanlar oldu. Bu esrarengiz bir şekilde gerçekleşiyordu. Bu durum hava iyi olduğundan, günün elverişli bir zamanı olduğundan ya da başka bir nedenden kaynaklanmıyordu, sadece bir şeyin olacağına dair bir bilgiydi işte."

Bu örneklerin tümü salt rastlantı veya seçici hafıza mıdır? Belki de. Ama belki de işin içinde başka şeyler de var ve ancak ileride yapılacak araştırmalar meseleyi temellendirmemizi sağlayacak. Başlangıç olarak, bu tür deneyimleri sık sık yaşayanlar bunları kayde-

dip, daha sonra kaç tanesinin gerçekleşeceğini görebilir. İstatiksel bir analiz önbilişlerinin gerçekten rastlantı hipoteziyle açıklanıp açıklanamayacağını ortaya çıkarabilir.

Öncelikle, sezgiye dayanan karşılaşmaların temelde telepatik olduğunu, telefon çağrısını (bkz. 6.Bölüm) sezmeye benzediğini düşünmüştüm. Lakin bu iki durum arasında temel bir farklılık vardır. Telefon görüşmelerinde bir kişi bir başkasını düşünür ve onu aramaya niyetlenir. Bu niyet diğer kişiye yöneltilmiştir ve telepati için uygun koşulları yaratır. Öte yandan, beklenmedik karşılaşmalarda akıldan geçirilen kişi, genelde diğer kişiyle buluşmaya niyetli değildir ya da onu düşünmez. Bu nedenle buluşmaya dair sezgi, telepatik değil önbilişsel niteliktedir.

Ayrıca telefon görüşmesine ilişkin sezgi, genelde çok yakın kimseler arasında gerçekleşir ki, bu da telepati açıklamasını destekler. Öte yandan karşılaşmalara ilişkin sezgi, sadece tanıdık kimselerle, hatta araçlar ya da hayvanlarla gerçekleşir.

Laboratuvarda Önbiliş

1930'lardan itibaren parapsikologlar önbiliş üzerine sayısız deney yaptılar ve genelde başarılı sonuçlar elde ettiler. İlk yöntemler kart tahminini içeriyordu ve bundan sonra gelen yöntemler duyu ötesi algı testlerine (bkz. s/73-78) benziyordu. Aradaki fark, deste karılmadan önce deneklerden destedeki kartların sırasını tahmin etmeleri isteniyordu. Ortalama olarak, şansla beklenenden çok daha başarılı tahminlerde bulunuldu.[317]

Destenin karılmasına insani bir tarafgirliğin karışmaması için, otomatik karma makinaları kullanılmıştı ve desteler rastgele sayılara göre kesilmişti. Ama denekler yine henüz gerçekleşmemiş bir şeyi her nasılsa tahmin edebilmişlerdi. Sonraki deneylerde destelerin yerini bilgisayar tabanlı tamamen mekanik testler aldı. Bu testlerde deneğin tercihini yaptıktan sonra, belirlenen sıra içinde sunulan semboller yer alıyordu. Ortalama olarak sonuçlar yine olumluydu.

317 J. B. Rehine, L.E. Rhine 1967.

1935 ile 1987 yılları arasında 50.000 dolayında insan, yaklaşık iki milyon denemeyle öngörü testinden geçirildi. Önbiliş sonuçları onlarca farklı araştırmacı tarafından tekrarlandı. Bu çalışmalar toplam 113 bilimsel makalede kaydedildi. Bu çalışmaların birleşik sonuçları şans olasılığının 10^{24}'te 1 olduğunu göstermişti.[318] Ortada bir şeylerin olduğu gerçekti.

Bu sonuçların önemli bir özelliği, geri beslenimin verilip verilmemesine bağlı olarak deneklerin performansının hayli değişmesiydi. Deneklere hedefin ne olduğu söylenmediğinde ve tahminlerinin doğru veya yanlış olduğunu bilmediklerinde, sonuçlar şans düzeyinin üstüne çıkmamıştı. Önbiliş yalnızca denekler geri beslendiklerinde gerçekleşmişti. Dahası tahminlerinden ne kadar kısa süre sonra deneklere (kuşkusuz onlar ne olduğunu tahmin ettikten hemen sonra rastgele seçilen) hedef gösterilmişse o kadar fazla başarı elde edilmişti.[319]

Tüm bu deneyler sınırlı sayıdaki semboller, sözgelimi Zener kartlarındaki beş örnek arasından yapılan "sınırlı tercihler"i içeriyordu. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, önbilişsel uzak görü deneyleri yürüttüler. Standart uzak görü testlerinde, gönderici ya da "işaretçi," bir dizi olası mekân arasından rastgele seçilen bir yere gönderilmişti ve kişi oraya varınca, denek, onun neler yaşadığını tarif etmeye çalışmıştı (bkz. s/292-295). Bu testlerin önbilişsel türlerinde, denekten, gönderici hedeflenen yere henüz varmadan önce oranın manzarasını betimlemesi istenmişti. Denekler betim yaptıktan sonra hedef yerle ilgili geri beslenim almışlardı ve bazı örneklerde oraya götürülmüştü. Princeton'daki Stanford Araştırma Enstitüsü'nde ve başka yerlerde yürütülen bu tür deneyler dikkat çekici ölçüde başarılı oldu. En kapsamlı deneyler Princeton'da yapılan deneylerdi. Bu deneylerde araştırmacılar 227 tane test yapmışlardı. Elde ettikleri olumlu sonuçlar şans ihtimalini 100 milyarda 1 olarak göstermişti.[320]

318 Radin 1997 7.Bölüm.
319 A. g. e
320 Targ ve Katra, 1998.

Tüm bu deneylerin işaret ettiği husus, önbilişin, deneklerin hakkında hiçbir şey bilmedikleri, gelecekteki bir durumla değil de, gelecek tecrübeleriyle ilgili olduğuydu. Söz konusu deneyler, öngörüsel rüyaların nesnel olgularla değil de rüyayı görenin gelecek deneyimiyle alâkalı olduğunu savunan Dunne'nin tespitini doğruluyordu. Örneğin, bu bölümün başında anlatılan rüyası -4000 hayatın Martinique'deki volkanik patlama tehlikesinin tehdidi altında olduğuna dair- daha sonra gazetede olduğu gerçek habere değil de haberi yanlış okumasına tekabül ediyordu.

Önduyumu Tespit Etmek

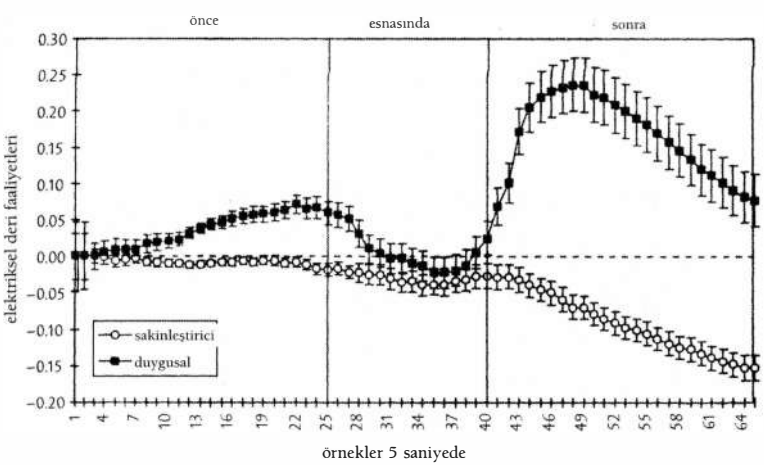
Önduyum bir şeyin vuku bulacağını, o şeyin ne olduğunu bilmeden hissetmektir. Modern parapsikolojide yapılan en yeni araştırmaların çoğu, kişiler hiç farkında olmasalar dahi önduyumların laboratuvarda tespit edilebildiğini göstermiştir. 1990'ların ortasında, Las Vegas'daki Nevada Üniversitesi'nden Dean Radin ve çalışma arkadaşları önduyumu test etmek için bir deney yaptılar. Söz konusu deneyde, deri direncindeki değişimler ölçülmek suretiyle denekteki duygusal uyarılma hali, yalan makinası testinde olduğu gibi parmaklara bağlanan elektrotlarla otomatik olarak izlendi. Deneklerin duygusal halleri değişirken, ter bezlerinin faaliyeti de değişmekte, bu da bilgisayar tabanlı kayıt cihazında kaydedilen "elektriksel deri faaliyeti"nde değişimlere yol açmaktadır.

Laboratuvarda, denekleri, kötü kokulara, orta şiddetli elektrik şoklarına, uyarıcı kelimelere ve kışkırtıcı fotoğraflara maruz bırakarak ölçülebilir duygusal değişimler üretmek nispeten kolaydır. Radin'in deneylerinde fotoğraflar kullanıldı. Çoğu fotoğraf, doğa manzaraları gibi duygusal açıdan insanı sakinleştiren fotoğraflardı, ama bazıları otopsilerde çekilmiş ceset resimleri gibi kişiyi şoka uğratıcı fotoğraflardı, diğerleri ise pornografikti. Bu "sakinleştirici" ve "duygusal" fotoğraflardan oluşan büyük bir fotoğraf albümü bilgisayara kaydedildi. Radin'in deneylerinde deneğin sol elinin iki parmağı kabloyla elektrota bağlandı, böylece elektriksel deri faaliyeti izlenebildi ve denek bir bilgisayar ekranının önüne oturtuldu.

Deneye hazır olduğu zaman bilgisayarın faresinin düğmesine bastı. Bu, bilgisayarın albüm içinden bir fotoğrafı rastgele seçmesini sağlamıştı. Ekran beş saniye boş kalmış ve sonra rastgele seçilen fotoğraf, 5 saniye ekranda gözükmüş, ardından ekran tekrar boş kalmıştı. 5 saniyelik dinlenme süresinden sonra, ekranda çıkan bir mesaj deneğe, kendini hazır hissettiğinde sonraki deneme için farenin düğmesine basabileceğini bildirmişti.

Beklenildiği gibi, sakinleştirici fotoğraflar ekranda gözüktüğünde, denekler sakin halde kalmış, duygusal fotoğraflar çıktığında ise, elektriksel deri faaliyetindeki artıştan anlaşıldığı üzere, denekler duygusal olarak uyarılmıştı. İlginç olan nokta, duygusal fotoğrafların gösterilmesi yakınken, ekranda fotoğraf belirmeden önce elektriksel deri faaliyetinde artışın gerçekleşmesiydi. Deneklerin duygusal açıdan uyarılmaları 3 veya 4 saniye erken başlamıştı (Şekil 17.1). Ancak daha sonra deneklere, hangi fotoğrafın gösterileceğinin bilincinde olup olmadıkları sorulduğunda, hemen hemen hepsi olumsuz yanıt vermişti. Önduyumları büyük ölçüde bilinçsizdi.

Amsterdam Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan Dick Bierman, Radin'in Hollanda'da yürüttüğü deneyleri ondan ayrı olarak tekrarlamıştı. Radin'in deneylerinde olduğu gibi, denekler duygusal fotoğraflar ekranda görünmeden önce, sakinleştirici fotoğrafların

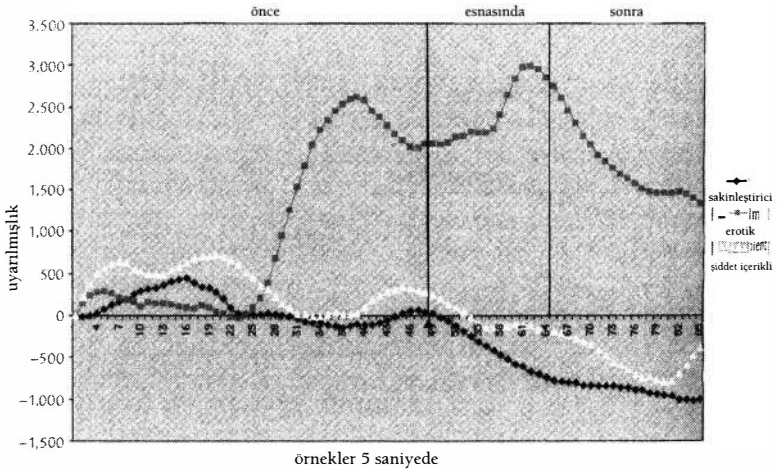
gösteriminden önceki duruma oranla çok daha fazla duygusal uyarılma sergilemişlerdi. Bierman ayrıca, erotik fotoğrafların şiddet içerikli fotoğraflardan daha çok uyarılmaya yol açtığını da saptamıştı.[321]

Şubat 2001'de ben de denek olarak Bierman'ın testlerinde yer aldım. Şekil 17.2'de gösterilen sonuçlar ortaya çıktı. Erotik fotoğraflar gösterilmeden önce güçlü bir duygusal uyarılma gösterdim. Fakat bu durumun bilincinde değildim. Elektriksel deri faaliyetindeki kayda değer artış, erotik fotoğraflar ekrana gelmeden 5 saniye önce başlamıştı. Ne sakinleştirici fotoğraflar ne de şiddet içerikli fotoğraflardan önce böyle bir uyarılma gerçekleşmemişti. Bu testte yer almadan önce Radin ve Bierman'ın deneyleri hakkındaki yazıları okumuş ve onların bulguladıkları çarpıcı sonuçtan etkilenmiştim. Ancak denek olarak yer aldıktan sonra testin ne kadar iyi işlediğini ve sadece yaklaşık 15 dakika süren bir deneyin böylesi kesin sonuçlar verebildiğini görünce şaşırdım. Rastlantısallık otomatik olarak bilgisayarda gerçekleştiği için, sırada hangi fotoğrafın olduğunu hiçbir "normal yol"la kestiremezdim. Bierman'dan herhangi bir ipucu da alamazdım. Kendisi de hangi fotoğrafların gösterileceğini bilmiyordu ve her halükârda testler yapılırken odada bulunmuyordu. Bilgisayar, fotoğraflar ve duygularımla baş başaydım.

Alarm Çalmadan Önce Uyanmak

Son olarak, yaygın bir şekilde yaşanmasına rağmen henüz çözülememiş bir olguyu, saatin alarmı çalmadan uyanmayı ele alacağım. Bu durum genelde önbiliş olarak değerlendirilmez, ama ben aynı kanıda değilim. Bu mesele tamamen tartışmaya açıktır ve bu, neredeyse hiç araştırılmamış bir konudur. Pek çok insan gibi ben de sık sık saati kurup yatar ve alarm çalmadan hemen önce uyanırım. Bunun, kurulabilen saatlerin alarm çalmadan hemen önce çıkardıkları klik sesinden kaynaklandığını düşünmüştüm. Ama sonra aynı şeyi ön mekanik sese sahip olmayan elektronik alarm saatleriyle de yaşadığımı fark ettim.

[321] Radin 1997, 7.Bölüm.

Şekil 17.2 Sakinleştirici, erotik ve şiddet içerikli fotoğraflar gösterilmeden önce, esnasında ve sonra Rupert Sheldrake'nin elektriksel deri faaliyetindeki değişimler. Zaman eksenindeki sayılar 0,2 saniyelik aralara karşılık gelir. Erotik fotoğraflar gösterilmeden önce büyük bir tepki gözlemlenmiştir. Bu etki, p = 0,03 değeriyle istatiksel açıdan büyüktür. Deney Dick Bierman tarafından Belçika, Brüksel, Starlab'da yapılmıştır.

Bu konu hakkında fazla kafa yormadan, olgunun içsel zaman duyusuna ya da "biyolojik saat"e bağlı olduğu kanısına vardım. Diğer organizmalar gibi insanların da, uyuma ve uyanma gibi rutin işleri idare eden günlük (circadian) ritimleri vardır. Biyolojik saat, belli bir zamanda uyanma yeteneğini her ne kadar bunun nasıl gerçekleştiğine dair ayrıntılar belirsiz olsa da açıklıyor gibi görünüyordu. Yıllarca bu görüşü benimsedim ve bu konuda konuştuğum birçok insan da benimle aynı görüşteydi. Fakat biyolojik saat teoremini detaylı bir şekilde inceleyince başlıca iki nedenden dolayı bu açıklamadan ciddi ölçüde kuşku duymaya başladım.

Birincisi, bu teorem evrim açısından pek anlamlı görünmüyordu. Günlük ritimlerin temelinde yatan biyolojik saatin evrim sürecine dayandığına şüphe yoktu. Günlük ritimler organizmaların etkinliklerini, gün ve gecenin doğal çevrimine göre düzenlemelerine yardım eder ve böcekler de dahil pek çok hayvan türlerinde ve bit-

kilerde bulunur. Öte yandan evrim tarihi içinde hiçbir şey, diyelim erken kalkan bir uçağa yetişmek için sabah tam 4.45'te uyanmayı açıklayamaz. Mekanik saatler bin yıldan daha az bir zaman önce icat edilmişti ve 18.yy'de kronometrenin icadına kadar doğru dürüst çalışmıyordu.

18.yy'nin sonlarından itibaren, özellikle standart saatler, deniz yolculuklarının süresini belirlemek açısından önem kazandı.[322] Ancak 19.yy'de telegrafın icadı ve tren yollarının yapılmasıyla birlikte saatler karada aynı zamana ayarlandı, çünkü trenlerin sabit zaman çizelgelerine göre çalışması gerekiyordu. Zaman ayarlaması günümüzde de radyolarda ve telefonlardaki zaman sinyalleriyle sürekli yapılmaktadır.

Tüm bunları biliyoruz ama önümüzde şaşırtıcı ölçüde yeni olan bir olgu var. İnsanların çoğunun saat taşıması yeni bir olgudur. Endüstrileşmiş toplumlar doğru zamanlamaya ve dakikliğe bağlıdır. Endüstri öncesi geleneksel toplumlarda dakiklik saplantısı yoktu ve kırsal bir toplumda yaşamış ya da orada geçici süre bulunmuş birinin bileceği gibi buradaki insanlar zaman konusunda daha rahat ve tahmine dayalı bir tavır sergilerler.

Nitekim insanın evrim tarihinin çok büyük bir bölümünde, insanların gecenin alışılmadık zamanlarında uyanabilme yeteneğine sahip olmaları gerekmiyordu. Bu yetenek biyolojik saat temelinde nasıl bu kadar çabuk evrim geçirebilmişti? Circadian sözcüğü söz konusu ritimlerin takribi doğasını yansıtır (Latincede circa takribi, dies ise gün demektir).

İkincisi, kendi zaman duyumun özellikle gündüzleri iyi gelişmediğini fark ettim. Zamanı genelde yaklaşık 10 dakikalık bir sapmayla tahmin edebiliyordum, ama bazen yarım saatten fazla yanıldığım oluyordu. Yıllarca koluma saat takmayışıma ve bunun sonucunda tanıdığım çoğu insandan daha gelişkin bir zaman duyusuna sahip olmama rağmen, gündüzki doğruluk performansım gecekinden çok daha zayıftı. Niçin?

322 Sobel (1996).

Bilimsel literatürde bu soruların hiçbirine cevap bulamayınca,[323] arkadaşlarıma ve tanıdıklarıma yaşadıkları deneyimleri sorarak araştırmamı geliştirdim. Çok geçmeden çoğu insanın benimkine benzeyen deneyimler yaşadığını öğrendim. Bazı köpekler de benzer yetenekler sergiler. Örneğin, Kaliforniya'da yaşayan David Klein, Alman çoban köpeğinin "saatin alarmı çalmadan birkaç saniye önce yataklarının yanında belirdiğini" fark etmişti. "Sanki işimize geç kalmamızı istemiyor gibiydi. İlk başta saatin içinde işleyen bir şeyin sesini duymuş olması gerektiğini düşünmüştüm, ama saatten hiç ses çıkmıyordu. Saati ne zaman kurarsak kuralım, hayvan her defasında yatağa geliyordu. Hayvanın normal uyanma zamanlarına ters saatleri deneyip, yatakta bekledim, yine yanıma geldi."

Daha ayrıntılı şekilde araştırma yapma fırsatını Temuz 2000'de yakaladım. Massachusetts'deki, Cod Burnu'nda The Woods Hole Oceanographic Institution adlı enstitüdeki bir öğretmeni ziyaret ediyordum. Mezun olmuş çok zeki öğrencilerin yardımıyla, insanların uyurken ve uyanıkken zaman duyularının nasıl işlediğini ayrıntılı şekilde araştırdım. 49 kişiden oluşan bu grupta herkes alarm çalmadan hemen önce uyanma deneyimini yaşamıştı. Bazıları, saat olmadan da belli bir zamanda uyanmak üzere kendilerini programlayabildiklerini belirtmişlerdi.

323 Öte yandan alışılmadık, erken bir zamanda uyanmadan önce kandaki hormon düzeylerindeki değişimler üzerine yapılmış ilginç bir çalışma söz konusudur. Bu araştırmayı Jan Born ve çalışma arkadaşları Almanya, Lübeck'te yaptılar (Born et al., 1999). Bu araştırmada, gönüllüler laboratuvar koşullarında üç gece uyutuldu. Beyin faaliyetleri ve göz hareketleri sürekli izlendi ve her on beş dakikada bir deneklerden kan örnekleri alındı. Gece yarısı uykuya daldılar. Kendilerine üç gecenin birinde sabah 6'da uyandırılacakları, diğer iki gecenin sabahında ise saat 9'da uyandırılacakları söylendi. O gecelerin birinde hakikaten saat 6'da uyanmışlardı. Denekler erken uyandırılacaklarını bildiklerinde uyanmadan önceki bir saat boyunca kanlarındaki adrenocorticotropin hormonunun düzeyi önemli ölçüde artmıştı. Sabah 9'da uyandırılan kontrol deneklerinde küçük bir artış saptanmıştı. Bu hormon stres tepkisiyle ilintilidir ve erken uyanmaları beklenen deneklerin önceden fizyolojik tepki verdiklerini göstermektedir. Öte yandan bu araştırma sabah 6'da beklenen veya sürpriz uyanıştan önce kendiliğinden uyanma olgusunu incelememişti. Ayrıca kan örnekleri arasındaki 15 dakikalık aralar stres hormonu düzeyindeki bir artışı saptamak için çok uzundur.

Acaba bu rutinle ilgili bir mesele miydi? Hayır, çünkü 34 kişi (%79) rutin olmayan bir zamanda saat kurulduğunda da alarm çalmadan hemen önce uyandıklarını söylemişlerdi. Diğerlerinin çoğu böyle bir şeyin olup olmadığını hatırlamamıştı. Genelde alarm çalmadan ne kadar zaman önce uyanmışlardı? 17 kişi 2 dakika içinde, 14'ü ise 5 dakika içinde. Demek ki, toplam 31 kişi (%63) alarm zamanından önce 5 dakika içinde uyanmıştı. Öte yandan gündüzleri zamanı tahmin etme meselesine gelindiğinde, çoğu genelde yarım saat ya da daha fazla yanıldıklarını söylemişlerdi. Birdenbire her birinden saatine bakmadan zamanı tahmin etmesini istediğimde ortaya çıkan netice de bunu gösteriyordu. Bazılarının 45 dakika yanıldıkları bile oldu! Ve kayda değer ölçüde doğru tahminde bulunanların çoğu, yakın zamanda saate baktığını söylemişti.

Bunu ailenizle ya da arkadaşlarınızla deneyebilirsiniz. Haber vermeden onlardan saati tahmin etmelerini isteyin. Genellikle hayli yanlış tahminlerde bulunacaklardır. Ne var ki aynı insanlar, muhtemelen, geceleyin alarm çalmadan birkaç dakika önce uyandıklarını söyleyeceklerdir.

2000 yılının sonbaharında; Londra, Chicago, Santa Rosa ve Santa Cruz'da verdiğim dersler ve seminerlerdeki anketler yoluyla başka araştırmalar da yürüttüm. Toplam 377 insana anket yaptım. Elde ettiğim sonuçlar neredeyse her yerde aynıydı. Ankete katılanların %96'sı alarm çalmadan hemen önce uyandığını söylemişti. Yalnızca %1'lik kısım uyanmadığını söylemiş, geriye kalan %3 ise emin olmadığını ifade etmişti. %88'i bunun rutin olmayan zamanlarda da gerçekleştiğini belirtmişti; %2'si ise rutin olmayan zamanlarda gerçekleşmediğini söylemişti; %10'u ise emin değildi. Çoğu katılımcı, tıpkı saat alarmında olduğu gibi telefonun uyandırma zili çalmadan hemen önce de kalktığını söylemişti. (Ancak az sayıda kişi erken kalkmak zorunda olduğunda, uyuya kalmaktan endişe duyduğunu, öyle ki bu yüzden bütün gece uyanık kaldığını ve uyuyamadığını belirtmişti.) Dahası çoğu katılımcı (%73), alarm saati olmasa bile, rutin olmayan belli bir zamanda uyanmak üzere kendini programlayabildiğini söylemişti. İşte size iki tane tipik beyanat: "Uykuya dalmadan

önce kendi kendime hangi saatte uyanacağımı söylüyorum ve o saatten önceki 5 dakika içinde uyanabiliyorum. Serbest meslek sahibiyim ve her gün aynı saatte uyanmıyorum." "Ne kadar yorgun olursam olayım istediğim zamanda uyanmak üzere kendimi programlayabiliyorum. Ve genelde istediğim zamandan önceki 5 dakika içinde uyanabiliyorum." Bazı insanlar bu yeteneklerine öylesine güveniyordu ki, saat alarmı kullanmaya hiç ihtiyaç duymamışlardı. Örneğin biri şöyle diyordu; "Her zaman gereken zamandan önce uyanabildiğim için asla saat alarmı kullanmam." Diğerleri kendilerine bu denli güvenmiyordu ve "ne olur ne olmaz" diye alarm kullanıyordu.

Bu araştırmalar, çoğu insanın uyanık hallerindekine oranla uyurken daha doğru bir zaman duyusuna sahip olduğunu doğrulamıştı. Niçin böyleydi? Bu hususta ne kadar fazla düşündüysem o kadar çok şaşkınlığa uğradım. Gündüzün her türden harici ipucu alırız, saatin zilini duyarız, saate bakarız ve radyodan yapılan saat anonsunu işitiriz. Ayrıca güneşin konumu gibi doğal ipuçlarını da alırız. Oysa geceleyin saatle ilgili çok az ipucu alırız, buna rağmen zaman duyumuz çok daha isabetlidir. Ayrıca gündüz vakti doğru tahminde bulunma şansımız iki kat fazladır, çünkü her iki yönde de hata yapma ihtimalimiz vardır: Tahmin geç ya da erken olabilir. Oysa gece vakti yalnızca alarmdan önceki uyanma hesaba katılabilir, çünkü alarmdan sonra herkes bir şekilde uyanır.

Niçin zaman duyusu uykuda uyanık haldekine oranla daha iyi işlemektedir? En aşikâr ihtimal, her nedense biyolojik saatin uykuda daha iyi çalışmasıdır. Ancak eğer bu olgu, gece ve gündüzün, uyku ile uyanıklılığın günlük ritimlerine ayarlı içsel bir saate bağlıysa, insanlar düzensiz saatlerde uyuduklarında veya yol yorgunluğu çektikleri zaman duyularının ciddi ölçüde bozulması gerekirdi. Ne var ki pek çok insan bana, bir zaman diliminden başka bir zaman dilimine yolculuk ederken dahi alarm çalmadan önce uyandığını anlatmıştı. Bu deneyimin ne kadar yaygın olduğunu bilmiyorum. Yol yorgunluğunun, saat alarmı olsun ya da olmasın önceden belirlenmiş zamanlarda uyanma yeteneği üzerindeki etkilerini araştırmayı isterdim.

Belki de "takribi iç saat", insanların uyanmak zorunda oldukları zamanı önceden bilmelerinde rol oynamaktadır. Ancak insanların dakik bir şekilde uyanabilmeleri, önduyum ya da önbilişin de bunda rol oynayabileceğini gösteriyor. İlk başta bu düşünceyi ciddiye almaya yatkın değildim, ama bunun üzerine giderek daha fazla eğilince, bana makul bir düşünce gibi geldi. Önbiliş ve olacaklar hakkında uyarılmaya ilişkin elimizde çok kanıt vardır, bilinç dışı duygusal uyarılma formundaki önduyuma ilişkin de deneye dayalı sağlam kanıtlar mevcut. Gece vakti çalan bir alarm gerçekten uyarıcı bir etki yapar. Bunu, evvelce ele aldığımız önduyum deneylerinde (Şekil 17.1 ve 17.2) olduğu gibi fizyolojik bir uyarılma önceleyebilir. Eğer böyleyse, daha güçlü alarmlar, zayıf olanlara oranla daha güçlü bir etkiye sahip olmalıdır. Birkaç insan da bu yönde fikir beyan etmişti. Örneğin birisi şöyle demişti: "Sık sık alarm çalmadan birkaç dakika önce uyanırım. Yüksek sesli, rahatsız edici bir alarm kullandığımda bu daha sık gerçekleşir, buna mukabil alçak sesli, daha az rahatsız edici bir alarm kullandığımdaysa daha seyrek gerçekleşir." İnsanların kaçının bu türden bir deneyim yaşadığını bilmiyorum. Kanıtlara bakarak, saat hipoteziyle önbiliş hipotezi arasında bir tercih yapmak mümkün olabilir. İnsanlar geceleyin, yangın alarmı ya da umulmadık gürültü gibi önceden bilmedikleri bir alarmdan önce uyanmış olsaydı, bununla ilgili ne söylenebilirdi? Önbiliş teoremine göre, önceden uyanma hâlâ geçerliydi, ama biyolojik saat teoremine göre geçerli olamazdı. Araştırmalarımda, beklenmedik alarmlardan önce uyanan birinin olup olmadığını saptamak için, katılımcılara, "Beklenmedik bir alarm veya olaydan hemen önce uyandığınız hiç oldu mu?" sorusunu yöneltttim. Şaşırtıcı bir şekilde çoğunluk (%53) evet cevabını verdi; %16'sı hayır derken, %31'i emin değildi.

Bu bağlamda pek çok annenin, başka bir odada olsa bile genelde bebeği ağlamaya başlamadan hemen önce uyandığını hatırlamak ilginç olacaktır (bkz. 3.Bölüm). Bu durumlarda telepatiyi önbilişten ayırmak güçtür ve her ikisi de olayda rol oynayabilir. Aynı şey, bir telefon çağrısı almadan hemen önce uyanan insanlar için de geçerlidir.

Lakin planlanan zamandan hemen önce gerçekleşen tüm uyanışları, alarm sesi, gürültü veya diğer uyarım faktörleri izlemez. Pek çok insan ayarlanan zamandan önce uyanıp, alarm çalmadan onu kapatır. Ve yine çoğu insan saat alarmı kullanmadan, önceden belirlenen bir zamanda uyanır. Her iki durumda da uyanış, çalan bir alarma ilişkin önbilişin sonucu olamaz. O halde bu neye ilişkin bir önbiliş olabilir? Uyandıktan sonra saate baktığımızda görünen zamanın önbilişi olsa gerektir. Alarmsız uyanabilen insanlar bile uyandıktan sonra saate bakarlar. Aksi halde doğru zamanda uyanıp uyanmadıklarını bilemezlerdi.

Rüyasında belirli bir zamanı gösteren saatini görmesi, J.W.Dunne'u önbilişsel rüyalar üzerine araştırma yapmaya teşvik etmişti. Gördüğü şey gerçekte saatin o anki gerçek görüntüsü değil, uyandığında baktığı saatin önbilişiydi.[324]

Önceden belirlenmiş zamanlarda uyanmaya ilişkin önbiliş hipotezi, ilk bakışta zorlama bir hipotez gibi görünebilir. Yine de eldeki kanıtlar bunu akla yatkın kılmaktadır. Sonraki adım, Ek A'da da gösterildiği gibi bu hipotezi deneyle test etmektir.

Alarmlı bir saat kişide büyük bir şok yaratır. Bu tam anlamıyla bir alarm durumudur. Bu sözcüğün İtalyanca kökü bahsettiğimiz hususu açıkca ifade eder: All'arme "ayaklanmak" demektir. Alarm sözlükte "eyleme çağrı", "yaklaşan düşmana dair haber" ve "tehlikeye ilişkin uyarı sesi"[325] gibi anlamlara gelmektedir. Yaklaşan bir düşmandan ya da tehlikeden önce uyanabilen bir hayvanın ve insanın hayatta kalma şansı uyanamayana oranla daha fazladır. Alarmdan önce önbiliş nedeniyle uyanma evrim sürecine dayanan bir olgudur. Her hayvan uykuda yaralanabilir veya ölebilir. Tehlikeyi sezen ve ondan önce uyanabilen hayvanlar muhtemelen doğal ayıklanma tarafından desteklenirler.

[324] Dunne, 1958 6.Bölüm.
[325] Oxford Shorter English Dictionary (Oxford England, Oxford Üniversty Press 1975).

IV. KISIM

YEDİNCİ DUYU NASIL İŞLER?

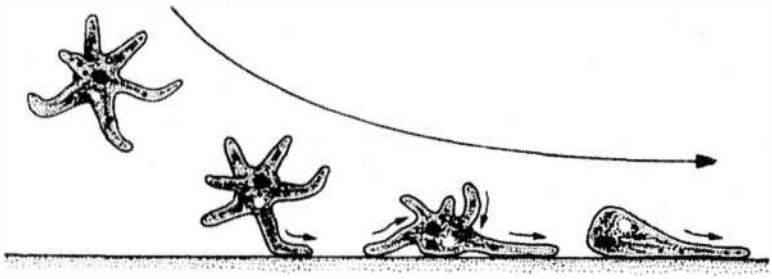
18. BÖLÜM

GENİŞLEYEN ZİHİN VE MODERN FİZİK

Bu kitapta, zihnin başın içiyle sınırlı olmadığını, zihnin dışına da yayıldığını ileri sürüyorum. Etrafımızda gördüğümüz görüntüler tam da göründükleri yerdedirler. Aynı şekilde niyetlerimiz de beynin dışına uzanır. Bunlar, genelde, ihtiyaçlarımız, isteklerimiz, arzularımız, sevgimiz, nefretimiz, görevlerimiz, hırslarımız ve bazen düşüncelerimiz doğrultusunda dış dünyadaki insanlara, nesnelere ve yerlere yöneliktir. Zihnimiz dikkat ve ilgi yoluyla bedenimizin ötesindeki dünyaya uzanır. Bu kitapta zihnin bu uzanışlarının morfik alanlar sayesinde gerçekleştiğini öne sürüyorum. Zihnin bu genişleyen alanlarının gözetlenme duygusu ve telepatinin açıklanmasına yardım edebileceği kanısındayım.

Bir metafor, genişleyen zihin üzerine düşünmekte bize yardımcı olabilir. Söz konusu metafor hayvan yaşamının en basit biçimi olan tek hücreli amiptir. Bazı amip türleri göllerde yaşar ve bakterileri yutarak beslenir. Biyoloji ders kitaplarındaki prototip amip, ismini şekil değiştiren klasik deniz tanrısı Proteus'dan alan Amoeba proteus'dur (Şekil 18.1).

Amipler çevrelerindeki dünyaya çıkıntılar fırlatarak gezinirler. Bunlar sözlükte "yalancı ayaklar" anlamına gelen pseudopodia'dır (Bu Yunanca sözcüğün tekil hali pseudopodium'dur). Yalancı ayaklar her yönde fırlatılır (Şekil 18.1). Bazı yalancı ayaklar geri çekilebilirken, diğerleri farklı bir yönde uzayabilirler.

Şekil 18.1. Solda, yüzen bir amip çeşitli yönlerde yalancı ayak fırlatmaktadır. O ayaklardan biri katı bir yüzeyle temas kurduğunda, yüzeyle birlikte uzar ve diğer yalancı ayaklar geri çekilir. (Jennings, 1906)

Amipler çok ilkel hayvanlar olsa da, amip benzeri veya amoeboid hücreler, bizim kendi hücre yapımızın bir parçasıdır. Diğer tüm karmaşık hayvanlarda olduğu gibi, amip benzeri hücreler insanlar için de hayati öneme sahiptir.[326] Örneğin, beyaz kan hücrelerinden olan makrofajlar, amip benzeri hücrelerdir. Tıpkı göllerde yaşayan amiplerin bakterileri yutarak beslenmeleri gibi, makrofajlar da bakterileri ve diğer yabancı cisimleri yutan yalancı ayaklar fırlatırlar. Amip benzeri hücrelerin en uç örneği sinir hücresidir.[327] Bazı sinir hücreleri, çok uzun yalancı ayak çıkıntılarına sahiptir. Bunlar sinir uyarımlarını ileten sinir lifi işlevini görür. Akson diye adlandırılan bu uzantıların uzunluğu 50-60cm'yi bulabilir. Ayak parmaklarınızı, ayaklarınızı ve bacaklarınızı belkemiğinin dibindeki kuyruk sokumuna bağlayan sinir hücreleri bu türdendir. Aksonlar büyürken, (filopodia diye adlandırılan) çok sayıda, kıl benzeri, ince uzantılar yayarlar. Bu uzantılar büyüyen aksonun ucundaki bölgeyi araştırır.

[326] Amip benzeri hücre amoebocyte diye adlandırılır ve hücre bilimcisi E.N.Willmer'in sınıflandırmasına gore çok hücreli hayvanlarda başlıca üç hücre ailesinden birini oluşturur (Willmer, 1970).

[327] A.g.e.

Sinir hücreleri, pek çok aksona sahip olabilir. Bu aksonların bazıları diğer sinir hücrelerinin yüzeyine uzanır ve ara bağlantılar ağını oluşturur. Bazılarıysa beyin ve omurilik soğanından duyu organlarına uzanır ve yine diğer bir kısmı kaslar ve salgı bezleriyle temas kurup onların faaliyetini tetikleyebilir.

Zihnin, bedenin ana bölümlerinin çok ötesine uzanan, yalancı ayak benzeri aksonlara sahip sinir hücrelerinin oluşturduğu ağların içinde kök salmış olması tesadüf değildir. Zihin sonuçta bedenin ötesindeki dünyaya zihinsel yalancı ayaklar, yani uzantılar gönderme ve diğer zihinlerle bağlantı ağları kurma kapasitesine sahiptir.

Görsel dikkatte zihin, belirli bir kişi, hayvan, bitki, makina, yer, nesne veya görüş alanına odaklanır. Görsel bir uzantı bedenden dışarıya doğru uzanarak dikkat nesnesine dokunur ve böylece onu etkiler. Görsel uzantıların kuşkusuz çok hızlı bir biçimde, göz açıp kapayıncaya değin dışarıya fırlaması gerekir. Diğer insanlar ve hayvanlar kendi genişleyen alanları yoluyla bu dikkati saptayabilir ve gözetlendiklerini duyumsayabilirler.

Dikkat ve ilginin uzantıları, kişileri sosyal alanlar yoluyla birbirine bağlar. İnsanlar arasındaki bağlar, düşünce aktarımının kanalları olarak işlev görür. Bunlar telepatik çağrılar (3. ve 6.Bölüm), niyetin telepati yoluyla sezilmesi (5.Bölüm) ve uzaktaki sıkıntı ile ölümün telepati yoluyla sezilmesi için(4.Bölüm) ortam oluştururlar.

Dikkat ve ilginin birleşmesi yoluyla, zihnin uzantıları duyuların kapsama alanının ötesindeki, uzak nesnelere ve yerlere bile ulaşabilir ve onlarla temas kurabilir. Bunun bir sonucu durugörü ve uzağı görme olabilir. Diğeri ise psikokinez, yani zihnin uzaktaki bir maddeyi etkilemesi olabilir.

Bu kitapta yedinci duyu üzerine odaklandığım için, "zihnin madde üzerindeki" etkilerini ele almadım. İnsanların, tıpkı rastgele olay üreteci'nin çalıştığı gibi, niyetleriyle uzaktaki fiziksel olayları etkileyebildiğine dair, iyi kontrol edilmiş deneylerden elde edilen kanıtların bulunduğunu söylemek bizim için yeterli olacak-

tır.[328] Bu niyetlerin söz konusu sonuçları nasıl doğurdukları bilinmiyor; ama genelde psikokinez, uzaktaki bir fiziksel sisteme odaklanan ve dikkatin uzantılarıyla bu sisteme bağlanıp genişleyen zihin görüşüyle uyuşmaktadır.

Psikokineze ilişkin deneysel kanıtın yanı sıra, duanın faydalı uzak etkilerine ilişkin de giderek daha çok kanıt toplanmaktadır. Çeşitli bağımsız deneylerde, bazı insanlar dua ederken diğerleri etmedi. Bu deneyler, klinik deneylerde olduğu gibi, "iki tarafın da gözlerinin bağlı olduğu" standart yönteme göre yürütüldü. Hastalar kendileri için dua edildiğini bilmiyordu, hekimlerin de bundan haberi yoktu. Yine de kendileri için dua edildiğini bilmeyen kimseler, dua edilmeyenlere oranla daha çabuk iyileştiler.[329] Ancak duanın iyileştirici etkileri, psikokinezden hatta telepatik hipnoz telkininden daha fazlasına işaret ediyor olabilir. Dua edenler iyileştirme gücünün kendilerinden değil de Tanrıdan geldiğini düşünürler. Öte yandan çoğu kimse, dikkatin odaklanmasının ilahi gücün iyileştirici ihsanı için bir kanal sağladığını herhalde kabul edecektir.

Son olarak, en merak uyandırıcı çağdaş araştırma alanlarından biri, ortak deneyimin olası etkilerinin, rastgele olay üreteci'nin işleyişinde gözlemlenmesidir. Bu cihaz, kuantum süreçlerinin bir sonucu olarak gelişigüzel "gürültü" üretir. Milyarlarca insanın aynı olaya aynı zamanda odaklandığı zamanlar, bu "rastgele" göstergelerde, dünya çapında büyük, istatiksel açıdan kayda değer değişimler meydana gelmiştir. Örnek olarak O. J. Simpson'la ilgili karar (sanık beklenmedik bir şekilde cinayetten sorumlu tutulmadı) ve 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'da meydana gelen kıyametvari facia verilebilir.[330]

328 Radin (1997); Jahn ve Dunne (1987).

329 Dossey (1993); Astin, Harkness ve Ernst (2000).

330 Ayrintilar için bkz. http://noosphere.princeton.edu ve http://www.boundaryinstitute.org/randomness.htm.

Geleceğe Yansıtılan Niyetler

Önbiliş tüm psişik olgular arasında en muammalı olanıdır. Gelecekteki olayların zamanda geriye uzanıp şu anki zihinleri etkileyebildiğini ima ettiği için, nedenlerin sonuçlardan önce geldiği nedensellik hakkındaki tüm normal düşüncelerimize ters düşmektedir. Henüz gerçekleşmemiş bir şeyi nasıl bilebiliriz?

Bunu ya bir sonuç, zamanda geriye doğru işlerse ya da zihnimiz her nasılsa zamanda ileriye doğru uzanıp gelecekteki haliyle bağlantı kurarsa yapabiliriz. Şu anki zihnimiz gelecekteki haliyle gerçekten temas kurabilir mi? Zihnin hafıza yoluyla geçmiş halleriyle bağlantı kurduğunu zaten biliyoruz. Ancak belki de bu iki alternatif, yani zamanda geriye doğru çalışmak ve zihnin geleceğe yansıtılması gerçekte alternatif değil de, aynı işlemin farklı yüzleridir.

Zihnimiz, sadece uzayda değil ayrıca zamanda da ilerideki amaçlara yönelik olarak uzanan niyetlerimiz yoluyla geleceğe yansır. Niyet, doğası gereği geleceğe uzanır. Diyelim ki, gelecek ay arkadaşımın düğününe katılmak için ailemle Londra'dan Edinburgh'a bir tren yolculuğu yapmaya niyetlendim. Plan yapıyorum, bilet alıyorum vs. Niyetim hem mekânda Büyük Kuzeydoğu Trenyolu'yla Londra'dan Edinburgh'a, uzanırken hem de zamanda şimdiden kutlamanın zamanına ve yerine uzanıyor. Başka birçok gelecek planım daha var. Bazıları, Edinburgh'a gitme planım gibi, günlüğüme girmiş resmi planlarken, diğerleri daha belirsiz tutkular ve ümitler. Kimileriyse bu gece uyuma ve yarın normal bir zamanda uyanıp, kahvaltı yapmak, işe gitmek ve akşam yemeği yemek gibi, daha kesin ve alışkanlığa dayalı planlardır. Tüm bu niyet uzantıları şu an zihnimden çıkıp geleceğe, değişik yerlere, zamanlara ve olaylara doğru uzanır.

Diyelim ki bu niyetlerden biri veya daha fazlası bir felaketle engellendi. Eğer felaket niyetlerimi etkiliyorsa, niyet uzantıları her ne kadar şu anki bakış açımıza göre gelecekte yer alsalar bile, felaket belki de bir şekilde, kesintiye uğrattığı zihinsel uzantılar tarafından

duyumsanabilmektedir. Gelecekteki bu değişim benim niyet alanlarımla tespit edilebilir. Bu değişim, herşeyden önce psikolojik ve duygusal açıdan beni etkileyebilir. Bu değişimin hiç farkında olmayabilirim ya da belirsiz bir rahatsızlık duygusu veya önbiliş yahut daha belirgin bir sezgi ya da rüya yoluyla söz konusu yakın değişimin farkına varabilirim. Gelecekteki olayla benim aramdaki bağlantı, zaman ve mekânda uzayan niyetlerim yoluyla şimdi gerçekleşir. Bu niyetler, yakın gelecekte daha fazla, uzak gelecekte ise daha az olan zihin liflerine benzer.

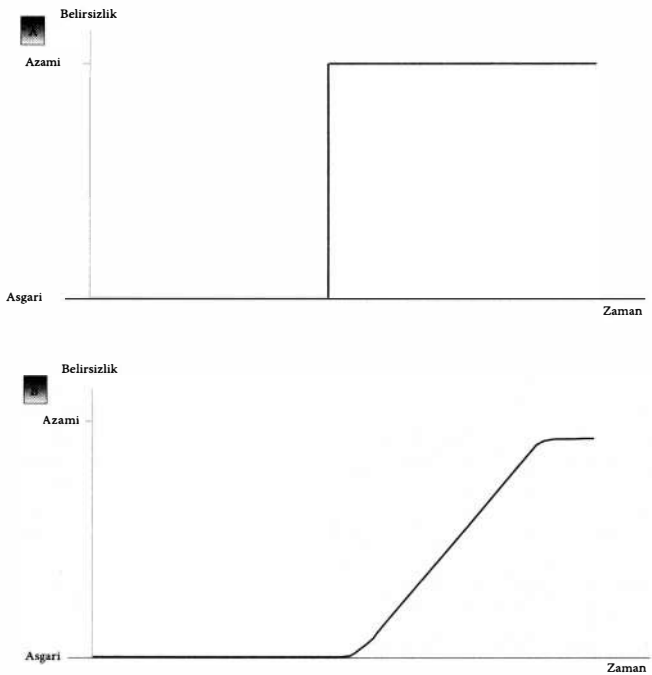
Özgürlük ve Determinizm

Önbiliş kaçınılmaz şekilde özgürlük ve determinizm hakkında derin soruları gündeme getirir. Eğer bir şeyin olacağını biliyorsak, bu, geleceğin belirlendiği anlamına mı gelir? Ve eğer gelecek belirlenmişse, bu, özgür iradenin bir yanılsama olduğu anlamına mı gelir?

Bu sorular göründükleri kadar kötü değildir. Öncelikle, önbiliş tam anlamıyla net değildir. Herhangi bir önbiliş veya gelecekte olacak bir şeye karşı uyarılma, ancak geçmişe yönelik bir bakışla anlaşılabilir (15. ve 16.Bölümler). Dolayısıyla önbiliş, atıfta bulunduğu olaydan önce belirsiz bir konuma sahiptir, en fazla bir ihtimal olarak görülebilir.

İkincisi, tamamen belirlenmiş bir gelecekle tamamen belirsiz bir gelecek arasındaki kuramsal tezatlık gerçekçi değil, yapaydır. Tamamen belirlenmiş bir gelecek görüşü ne özgürlüğü ne tercihi hatta ne de şansı kabul eder. Öte yandan tamamen belirsiz bir gelecek görüşü de, tüm belirlenmemiş olasılıkların şimdiki zamana geldiklerinde aniden belirlenmiş gerçeklere dönüştüğünü öngörür; tam belirsizlikten tam determinizme dikey bir düşüş söz konusudur (Şekil 18.2.A). Matematikçi Ralph Abraham'ın belirttiği gibi, daha makul olan görüş, bu iki ucun arasında yer alan ara modellerdir. Bunlar arasında basit bir model, determinizmin dereceli olduğunu savunur (Şekil 18.2.B). Yakın gelecek uzak gelecekten daha fazla belirlidir.

Aslında pek çok şey az ya da çok belirlidir. Örneğin, kütle çekiminden kaynaklanan ivme ve eylemsizlik gibi düpedüz fiziksel nedenlerden dolayı ay yörüngesinde dolanmakta ve bir uçurumun tepesinden az önce düşen bir taş yere çarpana değin düşüşünü sürdürmektedir. Hayvanlar ve insanlar halihazırda sahip oldukları niyetler doğrultusunda hareket etmeye devam ederler. Beklenmedik felaketler, kazalar, şaşırtıcı kararlar ve yaratıcı edimler dışında, gelecek şimdiye ne kadar yakınsa o kadar belirli ve tahmin edilebilir görünmektedir. Gelecek şimdiki zamandan ne kadar uzaksa o kadar belirsiz ve tahmin edilmezdir.

Şekil 18.2. Zamanın doğasına ilişkin iki model. Üstte: şimdiki zamanda, tamamen belirsiz bir gelecekten tamamen belirli bir şimdiye keskin bir geçişin gerçekleştiği "adım-zaman" modeli. Altta: "eğim-zaman" modeli. Şimdinin keskin şekilde geçişi yerine, geleceğin yavaş yavaş geçmişte somutlaştığı "uzayan-şimdi" penceresi yer almaktadır (Abraham, 1999).

Nispeten belirli yakın gelecek bile ancak olasılıklar olarak tahmin edilebilir. Bu türden olasılık tahminlerini gündelik hayatımızda, örneğin hava tahminlerinde, ekonomik tahminlerde ve sigortacıların yaşam süresi hesaplamalarında kullanmaya alışkınız. Aslında sigorta şirketlerindeki görevliler, 17.yy'nin sonlarından itibaren matematiksel olasılık teoremini iş dünyasında kullanan ilk kişiler arasındaydılar. Bu olasılık teoremleri, matematikçi ve filozof Blaise Pascal (1623-1662) ile matematikçi Pierre de Fermat (1601-1665) arasında; şans oyunlarının, zar atmanın ve iddialaşmanın matematiği hakkında yapılan mektuplaşmanın neticesinde doğmuştur.

20.yy'nin başında çoğu bilim adamı, kesin olmayan düzensiz tahminlerin, sınırlı insan bilgisinin ve hesap yapmak için sınırlı imkânların bulunuşunun bir sonucu olduğunu düşünüyordu. Fiziksel dünyadaki tüm olaylar büsbütün belirlenmişti. Her ne kadar pratikte çoğu şey dosdoğru tahmin edilemese dahi, gelecek prensipte tamamen tahmin edilebilirdi. Yine de o dönemde, insan zekâsından çok daha gelişmiş bir matematik zekâsı var olsaydı, her şey tahmin edilebilirdi inancı yaygındı. 19.yy'nin başlarında Fransız fizikçi Pierre-Simon Laplace, bir tür düşünce deneyiyle bu fikri dillendirdi:

> Her hangi bir anda, doğayı kontrol eden tüm kuvvetler ve doğadaki tüm varlıkların geçici konumları hakkında bilgi sahibi olabilen bir zekâ düşünelim. Eğer bu zekâ tüm bu bilgileri taşımaya ve analiz etmeye yetecek kadar güçlü olsaydı, evrendeki en büyük cisimlerin ve en küçük atomların hareketlerini tek bir formüle sığdırabilirdi; ona göre hiçbir şey belirsiz olmazdı; onun gözünde geçmiş ve gelecek şimdiyle bir olurdu.[331]

Fizikçiler bu hayali artık terk etmiş durumdalar. Belirsizlik kuantum fiziğinin merkezinde yer almaktadır. Tahminler prensipte bile ancak olasılık babından mümkündür. Ayrıca kaos ve karmaşıklık teoremlerinin ortaya çıkışıyla birlikte pek çok doğal süreç artık kaotik dinamik temelinde modellendirilmektedir.

[331] Laplace (1819, yeni baskı 1951), s.4.

Eski tip determinizm her ne kadar roket bilimi gibi teknolojilerde matematiksel bir soyutlama olarak kullanılabilse de artık temel bir fizik ilkesi olmaktan çıkmıştır. Mekanikçi determinizm, bilgisayar gibi özel olarak yapılan ve tahmin edilebilir bir surette çalışması için tasarlanmış makinalara uygulandığı vakit işe yaramaktadır. En istemediğimiz şey makinalarımızın arıza çıkarması, düzensiz hatalar vermesi ve ihtimallere tâbi olmasıdır. Ancak yine de makinaların bir şekilde bozuldukları ve beklenmedik şekilde işlemez hale geldikleri bir gerçektir.

İnsanlar ve hayvanlardan geleceğe yansıtılan niyet uzantıları ne tam bir determinizmin ne de tam bir belirsizliğin hüküm sürdüğü bir alana yansıtılır. Bu alan olasılıkların alanıdır. Söz konusu uzantılar olacak şeyin olasılıklarına katkıda bulunurlar. Benim niyetlerim geleceği etkiler. Buna karşın, diğer insanların niyetleri ve olması muhtemel şey de benim niyetlerimi etkiler.

Niyet uzantıları gelecekte birbirleriyle etkileşime geçebilir mi? Örneğin, Londra'dan Edinburgh'a yolculuk etme niyetim uyarınca belirli bir günde ve belirli bir zamanda King's Cross istasyonunda bulunmam gerekir. Tanıdığım biri belki de King's Cross'da başka bir trene binmeyi planlıyordur ve planlarımız bizim istasyonda muhtemelen buluşacağımıza işaret etmektedir. Niyetlerimiz örtüşmekte veya kesişmektedir. Gerçekten buluşmadan kısa bir süre önce tanıdığım o kişiyi aklımdan geçiriyor olabilirim veya o beni aklından geçiriyor olabilir. Ve sonra gerçekten karşılaşabiliriz. Bu tür karşılaşma sezgileri son derece yaygındır (17.Bölüm).

Gelecekteki ihtimaller alanına uzanan niyet uzantıları fikri, önbiliş veya yedinci duyunun diğer türlerine dair tam ve kâmil bir teorem değildir; daha ziyade biyolojik bir metafor kullanarak yedinci duyuyu genişleyen zihin açısından ele almaya dönük bir ön çabadır. Yedinci duyunun "duyu organları"nın, dış dünyaya ve geleceğe uzanan zihinsel uzantılar olduğunu kabul edebiliriz.

Psişik Olgu Teoremleri

Genişleyen zihin hakkındaki görüşlerimi ayrıntılarıyla ele almadan önce, alternatif teoremler hakkında bir fikir vermek için psişik olgularla ilgili diğer teoremlere kısaca değinelim.[332]

1. Öncelikle, açıklanacak bir meselenin olmadığını savunan dogmatik kuşkucuların standart görüşlerine yer verelim. Tüm görünür "paranormal" olgular; yanılsama, hata, şansa dayalı rastlantı ve gizli duyu ipuçlarının ürünleri hatta yalan ve sahtekârlığın sonuçlarıdır. İstisnasız tüm kanıtlar, inkâr edilebilir, ihmal edilebilir, hatta bir kenara atılabilir. Zihin beynin etkinliğinden başka bir şey değildir ve genelgeçer fiziğin halihazırda bilmediği yeni bilgi aktarım alanları veya türleri yoktur.

2. Bazı psişik araştırmacılar yıllardır, René Descartes'in aşırı dualizmini izleyerek zihin ile maddenin dualist teoremlerini benimsemişlerdir. Maddenin dünyası, maddi olmayan ve uzay ile zamanın dışında yer alan bilincin veya ruhun dünyasından tamamen ayrıdır. Descartes, zihni temelde ruhsal bir şey olarak görmüş ve insanın bu ruhsal doğaya sahip tek ölümlü varlık olduğunu düşünmüştü. İnsan ayrıca bedensel yapıya sahip tek ruhsal varlıktır. Melekler ve Tanrı gibi diğer tüm ruhsal varlıklar, maddi değildir.

Uzay ve zamanla sınırlı olmayan, esasen onların dışında yer alan, maddi olmayan bilinç, uzaktaki psişik olguların nasıl gerçekleştiğini açıklamaya yardım edebilir. Ancak maalesef hiç kimse, söz konusu bilincin temelde uzayın dışında yer aldığını göz önüne alarak, beyinle ya da maddi olan herhangi bir şeyle nasıl etkileşim kurabileceğine ilişkin bir açıklama sunmadı.[333] Diğer bir sorun da zihnin büyük bir kısmının bilinçdışından oluşmasıydı. Bilinçdışı maddi ve uzayın içinde miydi yoksa ruhsal ve uzayın dışında mıydı?

[332] Daha ayrıntılı ve kapsamlı bir inceleme için bkz. Stokes (1987).
[333] Smythies (2000).

Son olarak kartezyen dualizm bilinci insanlarla sınırlandırmış ve hayvanların bilinçsiz olduklarını kabul etmişti. Dolayısıyla bilinç, yedinci duyunun biyolojik doğasını açıklayamazdı.

Uzay ve zamanın dışındaki, cisimsiz bir bilinç kavramı dışsal soyut fikirleri ve matematiksel denklemleri anlamak için ideal bir kavram olabilir. Bu bilinç bütünüyle rasyonel ve gayri şahsi olsa gerekti. Ancak bu tür cisimsiz rasyonel düşünceler, bir annenin bebeğinin ihtiyaçlarını telepati yoluyla sezmesine veya bir köpeğin sahibinin ne zaman geleceğini bilmesine pek yardım edemez.

3. Çeşitli teoriler, uzay ve zamanın bilindik üç boyutuna ek olarak fiziksel olguları açıklamaya yardım edebilecek başka boyutların da bulunduğunu ileri sürmüştür. 1920'lerde, J.W. Dunne gibi araştırmacılar ilave bir boyut olduğunu ileri sürdüklerinde bu görüş son derece cesaretlendirici görünmüştü.[334] 1970'lerde, Gertrude Schmeidler, evrenin, "topolojik bükülme"ye imkân veren ilave bir boyut içerdiğini, böylece birbirinden çok ayrı görünen iki bölgenin bu ilave boyut sayesinde yakın temas kurabildiğini ileri sürmüştü.[335] Birkaç yıl sonra duyu ötesi algıyı açıklamak için sekiz boyutlu uzay-zaman modeli ortaya atıldı.[336]

Fizik bilimi içinde, ilave boyut fikrine artık sıkça rastlanmaktadır. Kuantum fiziğinin denklemleri çok sayıda ilave boyut içermektedir. Dinamik diye adlandırılan matematik kolu için de aynı şey geçerlidir. Modern dinamikte değişim süreçleri, sistemin çeken diye adlandırılan bir amaca doğru hareket ettiği "faz uzayları" içinde temellendirilmektedir. Çekenler, 1980'lerde karmaşık sistemler hakkında devrim niteliğinde bir bilimsel anlayış getirmiş olan kaos teoreminin önemli bir unsurudur. Karmaşık sistemler faz uzayları içinde onlarca, yüzlerce hatta binlerce boyuta sahip olabilirler.[337]

[334] Örneğin bkz. Dunne'nin seri zaman teoremi (Dunne, 1958).
[335] Schmeidler (1972).
[336] Targ, Puthoff ve May (1979).
[337] Gleik (1988).

Kozmolojiyle temel parçacık fiziğini birleştiren süper sicim teoreminde, evrenin 10 tane uzay, 1 tane de zaman boyutu olmak üzere toplam 11 boyut içerdiği öngörülür.[338] Ceviz Kabuğundaki Evren[339] adlı kitabında Stephen Hawking'in savunduğu Brane teoremi 10 ya da 11 boyutu öngörmektedir.

Bu bağlamda, bazı araştırmacıların, ilave boyutların psişik olguların açıklanmasına yardım edebileceğini öne sürmeleri şaşırtıcı değildir. Keza bazıları, sayısız bağımsız uzay-zaman sisteminin birlikte var olabileceğini ve birbirleriyle etkileşime geçebileceğini ileri sürmüştür.[340] Buradaki sorun, bu teoremlerin çok belirsiz oluşudur. Söz konusu teoremler, bu ilave boyutların sözgelimi telepati ya da önbilişin açıklanmasına nasıl yardım edebileceğini aydınlatmıyorlar.

4. John Taylor yakın zamanda bir duyu ötesi algı teoremi ortaya attı. Bu teoreme göre, bilgi aktarımı, sinir etkinliğinin benzer kalıpları arasındaki bir tür rezonans sayesinde canlı beyinler arasında gerçekleşir. Taylor önbilişi, öncelikle gelecekteki olayların zaten var olduğunu, sonra da söz konusu rezonansın zamanla gerçekleşebileceğini ileri sürerek açıklamaktadır. Teoremi özel izafiyet teoremine dayanmaktadır. "Einstein'ın özel izafiyet teoremi uzayın üç koordinatını zamanın bir koordinatıyla birleştirmekte, böylece uzay-zamanın dört boyutlu donmuş bir evrenini yaratmaktadır. Bu model, gelecekte ve geçmişteki tüm olayların uzay-zaman sürekliliği içinde gerçekleştiğini ifade etmektedir."[341] Bu teoremle ilgili sorunlardan biri, Einstein'ın evreninin, fiziğin kendi içinde bile geleceğin belirsiz olduğu kuantum fiziğiyle çelişmesidir. Diğer bir sorun da Einstein evreninin özgür iradeyle hiçbir surette uyuşmamasıdır.[342]

[338] Davies (1984); Greene (1999).
[339] Hawking (2001).
[340] Smythies (2000).
[341] Taylor (2000).
[342] Taylor elbette bu sorunların farkındadır ve bunları çözmeye çalışmaktadır (Taylor, 2000).

5. 1970'lerde, parapsikolog Rex Stanford "uyum davranışı" diye adlandırdığı bir teoremle ruhsal olguları açıklamaya çalışmıştı. Her ne kadar teoremi belirsiz idiyse de, ruhsal olguların iki temel özelliğine dikkat çekiyordu: Birincisi, ruhsal etkiler, canlı organizmaların amaçları ve ihtiyaçlarına göre gerçekleşir; ikincisi ise, organizmalar amaçları ve ihtiyaçlarıyla gelişigüzel süreçleri etkilerler.[343] Stanford'un teoreminin güçlü yanlarından biri bilinçli niyete gerek duymamasıydı. Bu da psişik olguların sık sık bilinçdışı gerçekleşmesi gerçeğiyle uyuşuyordu.

6. Parapsikolog William Braud her ne kadar kendi başına bir teorem ortaya atmasa da, ruhla ilgili teoremlere önemli bir katkıda bulundu. Braud, "değişkenlik" ile "atalet" durumlarını karşılaştırdı. Değişkenlik değişmeye hazır olma kapasitesidir. "Bir sistemin bir durumdan başka bir duruma kolaylık geçebilmesi, sistemdeki 'serbest değişkenlik' miktarıdır."[344] Atalet ise bunun tersidir, değişime direnç gösterme eğilimidir.[345] Braud, psikokinezin hedef sistemdeki rastlantısallık miktarıyla doğrudan ilişkili olduğunu öne sürmüştü: Ne kadar fazla değişkenlik varsa psişik etkiler için o kadar fazla kapasite oluşuyordu; buna mukabil, ne kadar fazla atalet varsa, psişik etkiler için o kadar az kapasite var demekti. Telepati ve diğer duyu ötesi algı türleri söz konusu olduğunda, değişken zihinler güçlü atalete sahip zihinlere oranla daha alıcıdırlar. Rüya görürken, düşünürken ve dinlenirken zihin daha değişkendir; bir düşünce veya görüntüden bir başkasına kolayla sıçrayabilir ve aslında bu hallerde zihin, psişik etkilere daha açıktır. Ayrıca yenilik, psişik etkilere açıklığı kolaylaştırır; tanım gereği, eski durumda bir değişikliği içerir. Öte yandan dikkat dıştaki fiziksel ve sosyal dünyalara odaklandığında, o dünyaların sabitliği ve ataleti genelde zihnin değişkenliğini ve gizli psişik etkilere karşı duyarlılığını azaltır.[346]

343 Stanford (1978).

344 Braud 81981).

345 Braud değişkenliğin rastlantısallıkla ilişkili olduğunu düşünmüştü ve bu anlamda görüşleri Stanford'unkilerle ve kuantum fiziğine dayalı teoremlerle hayli uyuşmaktaydı.

346 Braud'un teoreminin daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Hansen (2001), 21.Bölüm.

7. Kırk yıldan fazla bir süredir, bazı araştırmacılar, kuantum fiziğinin psişik olguların açıklanmasına yardım edebileceğini öne sürmüşlerdir.

Kuantum fizikçileri arasında "ölçüm"ün ve "gözlem"in içeriği hakkında öteden beri sürüp gelen bir tartışma söz konusudur. Bazı fizikçiler, bilincin gözlemciyle gözleneni ilişkilendirerek önemli bir rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Hatta Evan Harris Walker, daha da ileri giderek bilincin sadece psikokineze yol açan, dış dünyadaki kuantum süreçleriyle değil ayrıca beynin içindeki kuantum süreçleriyle de etkileşim kurduğunu öne sürmüştü.[347] Bu teoreme göre bilinç, beynin içindeki ve dış dünyadaki düzensiz gürültüye tutarlılık, anlam, düzen ve bilgi kazandırır.[348]

Kuantum teoreminin diğer bir özelliği, "dolaşıklık" veya "ayrılamama" diye de bilinen kuantumun "yerel olmama" olgusudur. Kuantum teoremine göre, bir kuantum sistemi (örneğin bir atom) parçalarına ayrıldığında, bu parçalar birbirleriyle öyle bir şekilde "dolaşık" kalırlar ki, aralarında kilometrelerce uzaklık olsa dahi birindeki değişim hemen diğerinde de değişime yol açar. Sözgelimi, bir foton çifti aynı atomdan yayılınca, her ne kadar birinin, diğerinin zıddı kutba sahip olması zorunlu olsa da, bu foton çiftinin kutuplaşmaları saptanamaz. Birinin kutuplaşması ölçülür ölçülmez diğeri zıt kutuplaşmaya sahip olur. Albert Einstein, "uzaktaki hayali bir etkinlik"e izin verdiği için kuantum teoreminin bu özelliğinden derin rahatsızlık duymuştu. Ancak deneyler, kuantumun yerel olmamasının, esasında gerçekliğin temel bir özelliği olduğunu göstermiştir.[349]

Çeşitli kuantum fizikçileri, telepati ve psikokinez gibi olguların kuantumun yerel olmamasını içerdiğini ileri sürmüştür. Kuantum fiziğinde, uzakta hayali bir etkinlik sahiden gerçekleşebildiğinden, bu etkinlik sayesinde zihin odaklandığı diğer zihinleri veya fiziksel sistemleri etkileyebilir.

[347] Walker (1974, 1984).
[348] Walker'in görüşleri hakkında bir inceleme için bkz. Hansen (2001), 21.Bölüm.
[349] Davies and Gribbin (1991), 7.Bölüm.

Brian Josephson ve çalışma arkadaşı Fotini Pallikari-Viras, "Kuantumun yerel olmamasının biyolojide kullanımı" adlı bir makalelerinde, amaca bağlı olarak odaklanmanın kuantum olasılık dağılımını değiştirebileceğini ve bu odaklanmanın öğrenme sırasında daha etkin olabileceğini öne sürmüşlerdi.

> Odaklanma işleminin türü basit bir örnekle anlatılabilir. Bu örnek, kısa bir mesafe ötedeki ampermetreye bir kabloyla bağlanmış madeni bir parayla gerçekleştirilir. Paranın yakınlarındaki bir mıknatısın hareket ettirilmesiyle ampermetrenin ibresinin sapması sağlanabilir. Manyetiklik olgusunu anlamayan ve ibrenin belli bir yönde sapmasını sağlamaya çalışan biri, mıknatısı önce rastgele hareket ettirecek ve böylece rastgele yönlerde sapmalar üretecektir. Ancak zamanla ilgili ilkeyi keşfedecek ve mıknatısı planlı bir şekilde kullanmaya başlayıp, istediği yönde sapma üretme yeteneğini kazanacaktır. Bahsettiğimiz bu örnekte, söz konusu kişinin öğrenme süreci, baştaki mıknatıs hareketlerinin gelişigüzel dağılımını bahsettiğimiz amaca göre odaklanmış bir dağılıma dönüştürür. Burada öne sürülen önerme, buna benzer bir işleyişin biyosistemlerde mikroskopik ölçekte gerçekleşiyor olabileceğidir.[350]

Yukarıdaki özet, psişik olgularla ilgili tüm teoremlerin tam bir incelemesi değildir, ama bu alandaki belli başlı düşünceleri aydınlatmaktadır. Açıklanmamış bu olguları anlamanın ne kadar uzağında olduğumuzu da göstermektedir. Benim kendi hipotezim şimdiye kadar ele alınan görüşlerin bazılarına benziyor, ama ne kuantum fiziği ne insan bilinci ne de biyolojiden yola çıkmıyor. Bir biyolog olarak, psişik olguların biyolojik yapımızda kök saldığını görüyorum. Onların, tüm canlı organizmaların ayrılmaz bir parçası olan bir tür alandan, yani morfik alanlardan kaynaklandığını ileri sürüyorum.

[350] Josephson ve Pallikari-Viras (1991).

19. BÖLÜM

ZİHİNSEL ALANLAR

Cambridge Üniversitesi'nde bitkilerin büyümesi üzerine araştırma yaparken canlı organizmaların alanlar yoluyla organize olduklarına ikna oldum. Nasıl oluyor da yüksüotu, bambu veya sekoyadaki tohumlarda bulunan basit embriyonlardan bu bitkiler ortaya çıkıyordu? Yapraklar, çiçekler ve meyveler karakteristik yapılarını nasıl elde ediyorlar? Bu sorular biyologların morfogenez (Yunanca morphe kelimesi yapı, genesis ise ortaya çıkmak anlamına gelir) dedikleri yapının ortaya çıkması olgusuyla ilgilidir. Aynı sorular hayvanlardaki döllenmiş yumurtadan sirke sineği, kırmızı balık veya filin nasıl oluştuğunu anlamaya çalıştığımızda da karşımıza çıkar.

Herşeyin genetiğe göre programlandığını söylemek safiyane bir cevap olur. Her nasılsa gelişmekte olan her bitki veya hayvan genlerde kodlanmış talimatları izler. Bu teoremle ilgili sorun, genlerin işlevini oldukça iyi biliyor olmamızdır. Genler protein moleküllerini oluşturan, amino asit diye adlandırılan yapı taşlarını kodlar. Ayrıca bazı genler protein sentezinin kontrolüyle ilişkilidir. Bu, morfogenez veya içgüdüsel davranışı "programlamak"tan çok farklı bir husustur.

Genler, organizma gelişirken hücrelerin doğru zamanda doğru proteinleri üretmesini sağlar. Ancak doğru proteinlerin üretilmesi bir çiçeğin şeklini ya da bir farenin yapısını nasıl açıklayabilir? Bu-

nu kimse bilmiyor. Bu, biyolojinin çözülmemiş başlıca sorunlarından biridir. Ufku geniş bir moleküler biyolog olan Sydney Brenner durumu 2001'de şöyle özetlemişti:

> Eğer basitçe "Gelişim doğru genleri doğru zamanda çalıştırmaktan başka bir şey değildir ve cevap budur" derseniz, bu kesinkes doğrudur. Fakat bu yine kesinkes faydasızdır, çünkü daha derin bir noktada yapmak istediğimiz şey, yola devam edip bir fare yapmaktır...Elbette kimse gerçek bir fareyi yapamaz, ama gedanken (hayali) bir fare yapabiliriz.[351]

Geçen kırk yıl boyunca, genler ve gen faaliyetinin kontrolüne ilişkin devasa çabalar sarf edildi. Artık ayrıntılarla dolu çok büyük bir bilgi birikimine sahibiz, ama Brenner'in de altını çizdiği gibi, bu, bir farenin veya başka bir organizmanın gelişimini anladığımızı göstermiyor. Genleri çalıştırmak ve doğru hücrelerde doğru proteinleri doğru zamanlarda yapmak pek çok adımın sadece ilkidir.

Hücrelerin, dokuların ve organların kendilerini otomatik bir şekilde tertip ettiklerini söylemek, bir inşaat yerine gerekli tüm malzemeler doğru zamanda yığıldığında, binanın kör fiziksel kuvvetlerin sonucunda kendi kendini otomatik olarak doğru yapıda inşa edeceğini söylemeye benzer. Açıkçası durum hiç de böyle değildir. Binalar kendilerini inşa etmezler, bir plana göre inşa edilirler. Üstelik plan, yapı malzemelerinin içinde yer almaz. Bu daha ziyade mekânsal bir fikir, bir tür bilgidir. Ne var ki gerçek etkilere sahiptir ve yapı malzemelerinin nereye konacağını ve binanın nasıl bir şekil alacağını belirler.

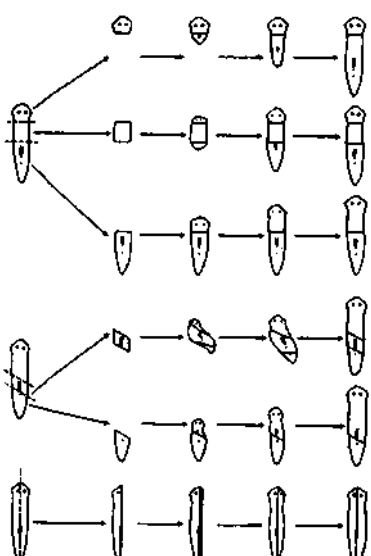
1920'lerden bu yana, hayvanların ve bitkilerin gelişimini inceleyen pek çok biyolog, genlere ek olarak, gelişen organizmanın içinde morfogenetik alanlar diye adlandırılan düzenleyici alanların bulunması gerektiğine kani olmuştur. Bu alanlar, çeşitli organların ve bir bütün olarak organizmanın görünmez planını veya taslağını içerir. Morfogenetik alanların matematiksel modellerinde, morfogenetik sü-

[351] Brenner (2001).

recin amacı çeken (attractor) diye sunulur. Çekenler çok boyutlu faz uzayındaki "çekim yatağı"nda bulunur ve gelişen organizmayı gelişim amacına veya hedefine yöneltir.[352] Bir farenin gelişimi fare alanlarıyla yapılandırılır, çam ağacının gelişimi de çam ağacı alanlarıyla.

Bu alanlar yalnızca normal gelişimi değil tekrar türemeyi de açıklamaya yardım eder. Bir söğüt ağacını ya da yer solucanını parçalara ayırırsanız, her parça tamamen yeni bir organizmayı oluşturmak üzere yeniden türer (Şekil 19.1). Diğer alan türleri gibi morfogenetik alanlar da doğaları gereği bütüne hitap eder. Ayrılmış parçalar bütün bir organizmayı yeniden oluşturma kapasitesine sahiptir, çünkü her parça tüm organizmanın alanıyla hâlâ ilişki içindedir.

Bir mıknatısı parçalara ayırırsanız, her bir parça tam bir manyetik alana sahip, tam bir mıknatıs olur. Alanlarla organize edilen sistemler bilgisayar gibi tamamen mekanik sistemlerden çok farklıdır. Bilgisayar kendi kendini kuramaz; harici tasarıma göre fabrikada kurulur. Bir bilgisayarı parçalara ayırırsanız, elde edeceğiniz şey parçalanmış bir bilgisayar olacaktır.

Şekil 19.1. Solda gösterildiği gibi kesilen yer solucanın (Planaria cinsi) parçalarından tüm bir solucanın yeniden oluşması (Morgan, 1901).

[352] Thom, R. (1975, 1983).

Alanlarla organize edilen sistemlerde, sistemin alanı sayesinde tüm parçalar etkileşim içindedir. Örneğin, gezegenler ve güneş, güneş sisteminin kütle çekim alanı sayesinde etkileşim içindedir. Manyetik alanlar mıknatısların hem içinde hem de etrafındadır, yakındaki diğer manyetik alanlarla ve ayrıca elektrik alanlarıyla etkileşim kurarlar. Aynı şekilde morfogenetik alanlar, organize ettikleri ve parçalarını birbirleriyle ilişkilendirdikleri bitkilerin ve hayvanların hem içinde hem de etrafındadır.[353]

Sorun hiç kimsenin morfogenetik alanların ne olduğunu ve nasıl çalıştığını tam olarak bilmemesidir. Çoğu biyolog, bu alanların neticede günümüz fizik ve kimyasıyla açıklanacağını düşünmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı, ben bu kanıda değilim. Bunların yeni bir alan türü, fiziğin henüz bilmediği bir tür olduğunu düşünüyorum. A New Science of Life (Yeni Bir Yaşam Bilimi) ve The Presence of Past (Geçmişin Şimdiselliği) adlı kitaplarımda, morfogenetik alanların doğasını ayrıntılı bir şekilde inceledim ve deneysel kanıtlar sundum.[354] Burada onların üç ana özelliğine kısaca değineceğim.

Birincisi, morfogenetik alanlar, kontrol ettikleri sistemdeki gelişigüzel veya belirsiz süreçlere yapı veya model verirler. İkincisi, etkileri altındaki sistemi ileriki amaçlara taşıyan çekenleri içerirler. Üçüncüsü, canlı organizmalarla birlikte evrim geçirirler. Tüm türlerin morfik alanlarının tarihi vardır ve morfik rezonans diye adlandırdığım sürecin kazandırdığı doğal (yapısal) bir hafızaya sahiptirler. Bu rezonans, aralarındaki uzaklık ne olursa olsun, kendi kendini organize eden sistemlerdeki faaliyet türleri arasında benzerlik temelinde gerçekleşir. Morfik rezonans geçmişten günümüze doğru mekânda ve zamanda yayılır.

Morfik rezonans yoluyla türün her bir üyesi türün ortak hafızasına hem bağlı kalır hem de katkıda bulunur. Örneğin bir fare embriyonu gelişirken, önceki sayısız farenin ve onların içindeki organların, dokuların ve hücrelerin uzamsal hafızasını içeren fare morfogenetik alanlarıyla şekillendirilir.

353 Bu alanlarla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sheldrake (1981, 1988).
354 A.g.e.

Morfogenetik alanlar yalnızca hücreleri, dokuları, organları ve canlı organizmaları şekillendirmekle kalmaz, ayrıca moleküler düzeyde de çalışırlar. Örneğin, protein moleküllerinin morfogenetik alanları, amino asit zincilerinin doğru şekilde bükülmesini ve böylece karakteristik yapıdaki proteinleri oluşturmalarını sağlar. Genler amino asitlerin birbirlerine eklendiği zinciri belirler, ama bu zincirlerin nasıl bükülüp katlanacağını belirlemez. Herhangi bir zincir potansiyel olarak astronomik sayıda farklı şekilde bükülüp katlanabilir. 100 amino asitten oluşan tipik bir zincir, trilyonlarca olası üç boyutlu şekli alabilir. Eğer bu zincir enerji açısından en kararlı şekli bulana değin tüm olası şekilleri rastgele "deneseydi", bu süreç, tüm evrenin yaşından daha uzun bir zamanı alırdı.[355] (Moleküler biyolog Cyrus Levinthal'in ileri sürdüğü bu fikir Levinthal paradoksu diye de anılmaktadır.)[356] Gerçekte bükülme işlemi birkaç saniye veya en fazla birkaç dakika sürer. Daha kötüsü, proteinler asgari enerjili olası tek bir yapıya sahip değildir; hesaplamalara göre asgari enerjili pek çok yapı olasıdır. Protein bükülmesi hakkındaki literatürde bu durum, "çoklu asgarilik sorunu" diye adlandırılır.[357] 35 yılık yoğun araştırmalara rağmen, proteinlerin bükülmesi hâlâ moleküler biyolojinin çözülmemiş büyük sorunlarından biridir.[358]

Bükülme işleminin en başarılı matematiksel modelleri proteinin son halini bir çeken veya "çekim yatağı" olarak ele alır.[359] Bu modeller, bükülmenin, gelişigüzel veya belirsiz süreçleri büyük öçüde sınırlandıran bir morfogenetik alanla belirlendiği görüşüyle uyuşur.[360]

355 Creighton (1978).

356 Karplus (1995).

357 Anfinsen ve Scheraga (1975).

358 Zhou ve Karplus (1999).

359 "Bir proteinin ilk halinin topolojisi onun katlanan serbest enerjili görüntüsünün başlıca özelliklerini belirler." (Baker, 2000).

360 Olası deneysel testlerinde yer aldığı daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sheldrake (1988).

Morfogenetik alanlar morfik alanlar diye adlandırılan, daha büyük bir alanlar sınıfının üyesidir. Tüm bu alanlar morfik rezonansın kazandırdığı doğal bir hafızaya sahiptir. Diğer morfik alan türleri hayvanların davranışlarının ve içgüdülerinin temelinde yatan davranış alanlarını içerir. Bir yavru kedi büyürken, içgüdüleri ve davranışları geçmişteki sayısız kediden kaynaklanan morfik rezonansla şekillendirilir. Bu kedinin morfik alanları türün ortak hafızasını içerir. Bu alanlar, önce de belirttiğim gibi, belirsiz veya kaotik süreçlere model ve düzen vermek suretiyle, sinir sistemi ve beyinle etkileşim kurar.

Ayrıca sosyal grupların morfik alanları veya sosyal alanlar; termik kolonileri, kuş sürüleri, balık yığınları ve kurt sürüleri gibi hayvan gruplarının davranışını koordine eder (bkz. 7.Bölüm).

Morfik alanlar ayrıca algılarımızın, düşüncelerimizin ve diğer zihinsel faaliyetlerimizin temelinde yer alır. Zihinsel faaliyetlerin morfik alanlarına zihinsel alanlar adı verilir. Zihin, zihinsel alanlar yoluyla genişler ve dikkat ile ilgi sayesinde çevreye uzanıp sosyal grupların diğer üyeleriyle temas kurar. Bu alanlar telepati, gözetlenme duygusu, durugörü ve psikokinezi açıklamaya yardım eder. Ayrıca geleceğe yansıtılan niyetler yoluyla gerçekleşen önbiliş ve olacaklar hakkında önceden uyarılma olgularının anlaşılmasına da yardım eder.

Zihinsel Alanlar ve Beyin

Algı, davranış ve zihinsel faaliyetlerin morfik alanları, beynin faaliyetlerinde kök salmıştır, ama beyinden çok ötesine uzanır. Kaba bir benzetme yapmak için cep telefonu ele alınabilir. Cep telefonunun gönderdiği iletiler, telefonun devrelerindeki ve elektronik parçalarındaki elektrik faaliyetine dayanır. Ne var ki telefonun iletileri, telefonun maddi yapısının ve elektrik devresinin çok ötesine uzanan elektromanyetik alanlarda yol alır. Benzer şekilde, algı ve davranışın zihinsel alanlarının doğal olarak beynin faaliyetiyle ilintili olduğunu ama dikkat ve ilgi sayesinde beynin ötesine uzandığını ileri sürüyorum.

Yirmi ya da otuz yıl önce bilim adamları, beynin telefon santraline benzediğini düşünüyorlardı. Duyu organlarına bağlı olan sinirler, sinyalleri anahtar tablosuna gönderiyordu. Oradaki anahtarlar sinir hücrelerini bellek sahibi diğer nöronlara bağlıyordu. Eski tip telefon santralinin yerini artık bilgisayar metaforu aldı: Beyin bilgisayara benzer ve sinir hücreleri bir elektrik şebekesindeki transistör gibi çalışır. Öte yandan beynin faaliyeti üzerine yapılan araştırmalar donanımlı devrelere sahip bu bilgisayar modelini desteklemiyor.

Geniş nöron kümelerinde karmaşık faaliyet biçimleri vardır. Beynin farklı bölgeleri, artan faaliyetin sonucunda "aydınlanır"; bu şekilde, beynin faaliyetleri görüntülenebilir. Ayrıca beynin faaliyetleri, beynin yüzeyine yerleştirilen elektrotlar sayesinde elektriksel faaliyet biçimlerinin ölçülmesiyle de saptanabilir. Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi'nde nörolog olan Walter Freeman, özellikle koku algısıyla ilişkili bu faaliyet biçimlerini yıllarca araştırdı. Freeman ve çalışma arkadaşları, beyin faaliyetlerinin sabit olmadığını, hayvanın tecrübelerine göre değiştiğini bulguladılar: "Beynin faaliyet biçimleri özellikle birbirleriyle ilişki içinde sürekli yok olmakta, yeniden oluşmakta ve değişmektedir. Bir hayvan yeni bir kokuya tepki vermeyi öğrenirken, öğrenmeyle doğrudan ilişkili olmayan beyin faaliyetlerinde bile bir değişim olur. Bilgisayarda olduğu gibi sabit temsiller yoktur; yalnızca anlamlar vardır."

Freeman, bu anlamların genellikle bilinçdışı olan niyetlere bağlı olduğunu savunuyor. Anlamın yorumunu dinamiğin dilini kullanarak çekenle modellendiriyor.[361] Beynin faaliyetinin tam da kaos teoreminin öngördüğü anlamda kaotik olduğu için anlamlar ve niyetlerle düzenlendiğini savunuyor. "Beyin kaosa batmış durumdadır."[362]

Benim görüşüme göre, morfik alanlar, bu duyarlı kaosa düzen ve biçim vermeye yardım eder ve düzenleyici faaliyetleri sayesinde

[361] Freeman (1999), s.107.
[362] A.g.e., s.117.

beyinle etkileşime geçer. Morfik alanlar morfik rezonans yoluyla doğal bir hafızaya sahiptir. Ayrıca dikkat ve ilgi sayesinde beynin çok ötesine uzanırlar.

Beden Görüntüleri ve Hayalet Uzuvlar

Nasıl ki çevremizdeki canlıların ve eşyaların görüntüsü beynimizin dışında, göründükleri yerde ise, bedenimizin görüntüsü de öyledir.

Halihazırdaki teoreme göre, bedenimizin görüntüsü beynin içindedir. Bu teoreme göre, bir sandalyede otururken kalçanızın yaptığı basıncı ya da dizinizdeki acıyı duyumsuyorsanız, bu duyumlar göründükleri yerde değil, beyninizin içindedir. Oysa ben bu duyumların tam da göründükleri yerde olduğunu savunuyorum. Bu duyumlar beyne tıkanmış değildir.

Beyin teoremiyle alan teoremi arasındaki uyuşmazlık hayalet uzuvlar örneğinde apaçık görülmektedir. İnsanlar bir kaza veya ameliyat sonucu bir uzuvlarını yitirdiklerinde, sanki azaları hâlâ yerli yerindeymiş gibi hissederler. Hayalet uzuv, gerçekten varmış hissini uyandırır.

Bu hayalet uzuvlar, kişiye belirsiz bir süre boyunca eşlik ederler. 50 yıldan fazla bir zaman önce, II. Dünya Savaşı sırasında uzuvlarını yitiren insanların bana anlattıklarına göre, hayalet uzuvları, eskisinden daha canlıdır. Örneğin Leo Unger, 1944'te Norveç'te savaşırken bir kazı sırasında her iki ayağını da feci şekilde yaralamıştı. "Kazadan sonraki ilk günden itibaren ayaklarımın ve bacaklarımın hâlâ yerinde olduğunu hissediyorum. Eskiden sanki bacaklarımdan ayak parmaklarıma kadar ateş gülleleri iniyormuş gibi hayali acılar hissettim. 20 yıl sonnra bu acılar seyrekleşti, ama tıpkı yaralandığım sırada hissettiğim gibi hâlâ sık sık ayak kemiklerimin kırıldığını hissederim." Hayalet uzuvları olan pek çok insan, bunları sanki gerçek uzuvlarmış gibi taşırlar. Sözgelimi yakın zamanda bir kolu kesilen insanlar, o kolun artık et ve kandan oluşmadığını anımsayana dek, telefonu o koluyla kaldırmaya çalışırlar.

Bazı hayalet uzuvlar zamanla küçülür. Fakat sakatlanan kişi takma kol ya da bacak taktırırsa bu durum genelde gerçekleşmez.

Hayalet uzuv takma uzvu doldurur ve "genelde eldivenin ele uyması gibi proteze uyar."[363] Hayalet uzvu küçülmeye başlayan biri protez takarsa, hayalet uzuv proteze uymak için tekrar büyümeye başlar.[364] Aslında hayalet uzuvlar insanların takma kol ve bacaklara uyum sağlamasında önemli bir rol oynar ve bunları kullanmalarını kolaylaştırır. Tıp literatüründe genelde, hayalet uzvun protezi "canlandırdığı" söylenir. Bir araştırmacının belirttiği gibi, "Cansız uzuv, hayalet uzuv vasıtasıyla canlandırılır."[365]

Hayalet uzuvların, kaybedilen uzuvların alanları olduğunu düşünüyorum. Bunlar tam da hissedildikleri yerdedirler.[366]

Halihazırdaki görüşe göre hayalet uzuvlar, diğer tüm deneyimlerin bulunduğu yer olan beyindedir. Ne var ki hayalet uzuvları sinir sisteminde bulmaya dönük tıbbi çalışmalar, bu uzuvların ele geçmez olduğunu çarpıcı şekilde göstermiştir.

İlk başta baskın olan teorem hayalet uzuvların, kesilen uzvun geri kalan parçasındaki sinirlerden, özellikle de sinirlerin kesik uçlarında bulunan nöroma adlı sinir düğümlerinden kaynaklanan akımlar dolayısıyla beyinde üretildiğini öngörüyordu. Nöromalardan gelen sinir akımlarının omurilikten geçip beyne ulaştığı ve beyin zarının duyu bölgelerinde, sonradan kayıp uzva "atfedilen" duyumlar meydana getirdiği sanılıyordu. Bu teorem, nöromalar kesilerek veya kayıp eklemden kalan parçadan omuriliğe gelen sinirler koparılarak hayalet uzuvdaki acıyı hafifletmeye dönük cerrahi çabalarla defalarca test edildi. Maalesef çoğu hastada hayalet uzuv varlığını korudu ve acı iyileştirilemedi.[367]

Kayıp uzuvdan geriye kalan parça hipotezi, ciddi bir sorun daha içeriyor. Söz konusu hipotez, uzuvsuz doğan bazı insanların, si-

363 Melzack (1992).
364 Mitchell (1872), s.352.
365 Feldman (1940).
366 Sheldrake (1994), 5.Bölüm.
367 Hayali eklemler üzerine yapılan tıbbi araştırmarla ilgili daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sheldrake (1994).

nirlerde herhangi bir yaralanma olmadığı halde, kayıp uzuvlarının hayali eşlerini hissetmelerini açıklayamıyor.[368]

Diğer bir teorem, hayalet uzuvların, sinirler uzuvdan normal bir uyarım alamadığı için, omurilikte meydana gelen aşırı sinir faaliyetinden kaynaklandığı yönündedir. Bu teoreme inanan cerrahlar, hayalet uzvun acısını dindirmek için omurilikteki çeşitli sinir yollarını kesmişlerdi. Ama bu uygulamalar da işe yaramadı. Hayalet uzuvlar ve acı devam etti.[369]

Ayrıca yarı felçlilik deneyimi de, hayalet uzuvların omurilikteki aşırı sinir faaliyetinden kaynaklandığı yönündeki teoremi desteklemiyor. Yarı felçliler hasarlı bir omuriliğe sahip olduklarından kısmi felce uğramışlardır ve hasarın olduğu noktanın aşağısında kalan beden bölgesini duyumsayamazlar ve kontrol edemezler. Sık sık hayalet kol ve bacaklar, hatta hayalet cinsel organlar hissederler. Ayrıca, her ne kadar hiçbir sinir uyarımı bedenin alt kısımlarından çıkıp omurilikteki hasarlı bölgeyi ulaşamasa da ayaklarında veya kasıklarında sık sık acı duyumsarlar.[370]

Böyle olunca hayalet uzvun kaynağı beynin derinliklerinde arandı. Umutlu cerrahlar, hayalet uzuvdan doğan acıyı dindirmek için kayıp uzuvdan gelen sinir uyarımlarını almış talamus ve duyu korteksi bölgelerini çıkarmak gibi hayretkeş çabalara giriştiler. Ne var ki acı devam etti, hayalet uzuv da öyle.[371]

Bu kez hayalet uzvun kaynağı, beynin daha da derinlerinde arandı. Bir teorem, bedenin görüntüsünün, beyinde, sinirler içinde "donandığı" sanılan ve nöromatris diye adlandırılan karmaşık bir sinir ağı tarafından yaratıldığını ileri sürdü. Nöromatris "modeller meydana getirir, içinden akan bilgiyi işler ve nihayet tüm beden diye duyumsanan modeli üretir"[372] Bu teoremle ilgili sorun, gerçekten test

[368] Weinstein ve Sarsen (1961).
[369] Melzack (1992).
[370] A.g.e.
[371] A.g.e.
[372] Melzack (1989), s.9.

edilememesidir. Nöromatrisi bozarak hayali bir uzvu ortadan kaldırmak demek "neredeyse tüm beynin bozulması demektir"[373]

Başka bir teorem hayalet uzuvların yerini, daha önce kesilen organlardan sinir uyarımları almış ancak artık almayan beyin bölgelerindeki "yeniden haritalandırma" işleminin içinde konumlandırır.[374] Beyinde yeni sinir bağlantılarının filizlenmesi hayalet uzuvların esrarını bir ölçüde aydınlatabilir, ama varlıklarını açıklayamaz, çünkü bunlar, organ kesildikten hemen sonra, yeniden haritalandırma işleminin gerçekleşmesi için gereken zamandan önce ortaya çıkarlar.

Çoğumuz hiçbir organımız kesilmeden ya da sinir hasarına uğramadan ve kuşkusuz yeniden haritalandırma işlemine gerek kalmadan, hayali bir kolu potansiyel olarak istediğimiz zaman duyumsayabiliriz. Anastezi bir saatten az bir süre boyunca hayalet uzuvlar üretebilir. Bu genelde kollarından ameliyat olmak üzere olan hastaların omurliğine lokal anastetikler verildikten sonra gerçekleşir. Kol sinir ağına, kola giden sinirlerin uyuşmasını sağlayan anestetiğin enjekte edildiği 20-40 dakikalık süre içinde, hastaların yaklaşık %90'ı hayalet bir kol duyumsarlar. Gözlerini kapadıklarında kollarını hareket ettirebilirler ve yukarı kaldırabilirler, ayrıca ellerini büküp, parmaklarını oynatabilirler. Kol tamamen gerçekmiş gibi hissedilir. Lakin hasta gözünü açtığında gerçek kolunun yatakta hareketsiz uzanırken, hayali kolunun farklı bir konumda olduğunu görüp genelde hayrete düşer. Tipik şekilde hasta bu ayrılığın bilincine vardığında, hayalet uzuv hemen gerçek kolun içine girip, onunla birleşir.[375] Hastanın uzuv algısı gerçekliği yansıtmak üzere ayarlanır. Anestetik etkisini yitirdiğinde, hayalet kol da yok olur. Aynı şekilde, bacakları uyuşturulan hastalar da hayalet bacaklar duyumsarlar. Hasta sırt üstü uzanmışken, hayalet bacak genelde gerçek bacağın üzerinde havaya kalkar.[376]

373 Ag.e.
374 Ramachandran ve Blakeslee (1998).
375 Melzack ve Bromage (1973).
376 Bromage ve Melzack (1974).

Tıbbi araştırmacılar hayalet uzuvları açıklamaya çalışırken, beynin bir yerindeki "beden şeması" veya "beden görüntüsü" kavramına tekrar tekrar geri dönmüşlerdir.[377] Ancak beden görüntüsünün beyinde bulunduğu teoremi artık bir varsayımdan öte değildir. Bunu bulmaya dönük çabalar çarpıcı şekilde başarısız olmuştur. Beyin teoremi ayrıca insanların doğrudan deneyimleriyle de çelişir. Beden görüntüsünün ve hayalet uzuvların tam da göründükleri yerde bulunduğunu kabul etmek çok daha uygun ve basittir.

Hayalet uzuvların varlığı "beden dışı deneyimler" için çok önemli anlamlara sahiptir. Çeşitli araştırmalar, her beş kişiden birinin, özellikle kriz dönemlerinde kendilerini bedenlerinin dışında hissettiklerini göstermiştir.[378] Tipik şekilde, insanlar kendilerini fiziksel bedenlerinden ayrı, sanki başka bir bedendeymiş gibi hissetmişlerdir. Örneğin, genel anesteziden sonra ameliyat geçiren bir adam şunu söylemişti: "Ben serbestçe havada uçtum ve yukarıdan aşağıya doğru bakınca fiziksel bedenimin ameliyat masasında uzandığını gördüm."[379] Bu adam, hayalet bir uzva sahip olmak yerine, tam bir hayalet bedene sahip olmuştu. Bu tür beden dışı deneyimler ölüme yakın insanlarda "ölüm eşiği" deneyiminin bir parçası olarak sık sık yaşanır.[380] Nörolog Ronald Melzack, hayalet uzuvları ve bedenleri yıllarca inceledikten sonra şu kanıya vardı: "Beden deneyimimizin bir beden olmadan da gerçekleşebileceği apaçık ortadadır. Bedeni hissetmek için bir bedene ihtiyacımız yok."[381]

Hayalet uzvun, insanın içinde hissettiği eklemin morfik alanı olduğunu ileri sürüyorum. Hayalet bir beden insanın içinde hissettiği bedenin morfik alanıdır. Bu noktada karşımıza gerçekten bü-

377 Poeck ve Orgass (1971)'ın da belirttikleri gibi, araştırmacılar beden şemasını beyne yerleştirmeye çalıştıklarında bir sürü sorun ortaya çıkmaktadır. Bu kavram genelde kısır döngüsel savlar oluşturacak şekilde kullanılmaktadır.

378 Örneğin Palmer (1979).

379 Alıntı için bkz. Blackmore (1983), s.48

380 Moody (1976). Kalp tutulması hastalığına sahip insanlardaki ölüm eşiği deneyimleri hakkında yeni bir araştırma için bkz. Parnia (2001) ve ayrıca www.horizon-research.co.uk.

381 Melzack, 1989, s.4; bkz. Phillips, 2000, s/11.

yük bir soru çıkıyor: Hayalet beden fiziksel bedenin ölümünden sonra yaşamaya devam eder mi? Cevabı bilmiyorum.

Genişleyen Zihin ve Kişisel Deneyim

Bu kitapta zihnimizin beynimizin ötesine uzandığını ileri sürdüm. Zihin bunu en basit algı deneyiminde bile yapar. Görüntüler göründükleri yerdedir. Özne ve nesne; özne beynin içinde, nesne dış dünyadaymış gibi birbirinden köklü şekilde ayrı değildir. Birbirleriyle irtibatlıdırlar.

Görme faaliyetinde dış dünya gözler yoluyla zihne taşınır ve kişisel dünya deneyimi algı ve niyet alanları yoluyla dış dünyaya yansıtılır. Niyetlerimiz, çevremizdeki dünyaya ve geleceğe uzanır. Çevremizle ve birbirlerimizle irtibatlıyızdır. Aynı şekilde zihnimiz bedenimizi kaplar ve beden görüntümüz sadece başımızda değil, bedenimizi duyumsadığımız yerde, bedenimizin içindedir.

İlk bakışta, en doğrudan ve en yakın deneyimimizi ciddiye almak kişiyi hayrete düşürebilir. Tüm düşüncelerimizin, görüntülerimizin ve duygularımızın göründükleri yerde değil de beyinde olduğu teoremine alışkınızdır. Çoğumuz henüz on veya onbir yaşında iken bu görüşü benimseriz. Her ne kadar Francis Crick bu teoremi Şaşırtıcı Hipotez diye adlandırmış olsa da, bu teorem genelde test edilebilir bilimsel bir hipotez olarak görülmez. Yerleşik bilim ve tıp içinde, bu teoreme genelde kesin gözüyle bakılır ve en eğitimli kimseler bile bunu "bilimsl açıdan doğru" olan görüş diye kabul etmektedirler. Ne var ki zihin eşittir beyin teoreminin lehinde pek kanıt bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Söz konusu teorem yakın deneyimle çelişir, yedinci duyu imkânını geçersiz kılar. Beyin teoremine inananları, tüm kanıtların buna karşı olduğunu inkâr veya gözardı etmeye zorlar.

Genişleyen zihin görüşü insanlar ve hayvanlardaki yedinci duyuya ilişkin kanıtları ciddiye almamızı sağlar. Yedinci duyunun biyolojik yapımızın bir parçası olduğunu anlamamıza yardım eder. Ve doğanın çok geniş yeni alanlarını araştırmaya ve keşfe açar. Ek A'da bu konuyla ilgilenenlerin, bu yeni araştırma programında nasıl yer alabileceğini anlattım.

Zihnimizin beynimizin ötesine uzandığı görüşü, herşeyden önce bizi özgür kılar. Kafatasımızın dar alanı içine hapsolmaktan kurtuluruz. Beynimiz diğer beyinlerden ayrılarak izole olmaz. Bedenimize, çevremize ve diğer türlere yabancılaşmayız. Birbirlerimizle irtibatlı oluruz.

EKLER

EK A

ARAŞTIRMALARA NASIL KATILACAKSINIZ?

Bu kitapta anlatılan araştırma alanlarının çoğu büyük ölçüde yenidir. Araştırma ve keşif için devasa bir potansiyel var. Özellikle öğrenci projeleri için büyük fırsatlar söz konusu. Lütfen elde ettiğiniz gözlemleri ve sonuçları -olumsuz sonuçlar da dahil- ya **www.sheldrake.org** adlı web siteme e-mail göndermek veya bu ekin sonunda sıralanan adreslerden birine mektup yollamak suretiyle bana bildiriniz.

Spontane Deneyimlere İlişkin Not Tutun

Pek çok insan, telepati, gözetlenme duygusu ya da önbilişe ilişkin kişisel deneyimlere sahiptir veya bu tür deneyimleri ailelerinde, arkadaşlarında ya da beslediği hayvanlarda gözlemlemiştir. Ancak tüm bu deneyimler hemen unutulur veya belli belirsiz hatırlanır. Bu deneyimlerin olabildiğince doğru kaydedildiğinden emin olmanın en iyi yolu, yaşandıktan hemen sonra deneyimle ilgili tercihen özel bir deftere veya bir bilgisayar dosyasına not almaktır.

Eğer şahitler varsa kişisel deneyimlerden elde edilen kanıtlar daha değerli olur, dolayısıyla deneyim sırasında yanınızda başkaları varsa onları da kaydetmeniz ve kim olduklarını belirtmeniz önemlidir. Örneğin, birisi, daha sonra önbilişsel olduğu anlaşıla-

cak sıra dışı bir rüya gördüğünde, bu rüya uyandıktan hemen sonra kaydedilirse kanıt daha güçlü olur ve atıfta bulunduğu olaylar gerçekleşmeden önce rüya başkalarına anlatılırsa yerinde bir davranış sergilenmiş olur.

Sık sık tekrarlanan deneyimler için bir günlük tutmak en uygunudur. Sözgelimi telefona cevap vermeden önce genelde kimin aradığını sezebiliyorsanız, görüşme yapmadan önce bu sezgilerinizi telefonun yanındaki bir deftere kaydedebilirsiniz. Daha sonra yanılıp yanılmadığınızı kontrol eder ve tarih ile saati kaydedersiniz. Telefon çağrısını bekleyip beklemediğinizi de yazarsınız. Düzenli olarak bu notları toplar, yüzde kaç doğru tahminde bulunduğunuzu ve bu yüzdenin arayan kişiye bağlı olarak nasıl değiştiğini hesaplarsınız.

Anneler ve Bebekler

Bebeklerinden uzakta olduklarında sütleri akan anneler için, 4.Bölümde anlatıldığı gibi iki tane defter tutmak faydalı olacaktır. Anne defterin birini yanında taşır, diğerini ise arkadaşına veya bebeğe bakana bırakır. Anne, sütü aktığında zamanı ve koşulları kaydeder. Bebeğin yanındaki kişi ise bebeğin ağladığı veya rahatsız olduğu zamanları kaydeder. Daha sonra bu iki defterin karşılaştırılması, annenin sütünün akmasının, bebeğin ihtiyacıyla ne kadar sık çakıştığını veya çakışmadığını ortaya çıkarır.

Bebekleri ağlamaya başlamadan hemen önce geceleyin uyanan anneler için, hem anneyi hem de bebeği kameraya almak mümkündür, böylece olayların tam sırası daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilir. Eğer anne ile bebek aynı odadaysa, sesler gibi normal duyu ipuçlarını gözardı etmek zor olur, dolayısıyla bu gözlemler, anne ile bebeğin farklı odalarda olması durumunda daha değerli olacaktır. Eğer hem anne hem de bebek geceleyin zaman kayıtlı kameralarla filme alınırsa, sonradan kayıtlar incelenerek birçok soruya cevap bulunabilir. Bebek annesinden önce uyanıp, daha sonra bir şekilde annesine uyarım mı göndermiştir? Yoksa anne mi bebekten önce uyanıp aynı şeyi yapmıştır? Her ikisi de aynı zamanda kalkmış olabilir mi? Eğer anne veya bebek alışılmadık bir zamanda örneğin acil bir durum veya kriz sonucu uyanırsa ne olur?

Sahiplerinin Eve Ne zaman Geleceklerini Bilen Kediler, Köpekler ve Papağanlar

Eğer bir hayvan aile fertlerinden birinin eve dönüşünü sezebiliyorsa, araştırmaya başlamanın en kolay yolu, evdeki bir kişinin, hayvanın sezgi işaretleri sergilediği zamanları bir deftere kaydetmektir. Daha sonra söz konusu ferdin eve dönüş zamanı, hangi vasıtayla yolculuk ettiği ve ne zaman yola çıktığı kaydedilmelidir. Hayvanın rutin şeylere, örneğin aşina olduğu araba seslerine tepki vermesi ihtimalini ortadan kaldırmak için kişinin, evdeki insanların haberdar olmadığı, beklenmedik zamanlarda ve sıra dışı vasıtalarla, sözgelimi taksiyle eve gelmesi gerekir.

Daha kesin gözlemler için, hayvanın genelde beklediği veya sezgi tepkileri sergilediği yere yöneltilmiş bir kameranın, eve gelecek kişinin yokluğunda sürekli çalışması önem arz etmektedir. Zaman da kameraya kaydedilmelidir. Daha sonra video kayıtları, eve gelecek kişinin davranışlarının deyatlarını bilmeyen üçüncü bir kişi tarafından "tarafsızca" incelenmelidir. Bu kişi kaydı izlerken, hayvanın sezgi işaretleri sergilediği, örneğin kapıda veya pencerede beklediği anları not almalıdır ve hayvanın o yerde tam olarak hangi zamanlarda bulunduğunu kaydetmelidir. Bu yolla, hayvanın davranışının objektif bir kaydı elde edilebilir ve bu kayıt gelecek kişinin hareketleriyle kıyaslanabilir.

Resmi deneylerde deneyci, kişiye eve ne zaman dönmesi gerektiğini cep telefonuyla veya telsizle bildirir. Bu dönüş zamanları deneyci tarafından rastgele seçilir; eve dönecek kişi ve evde hayvanla birlikte olan insanlar bu zamanları önceden bilmez.

Pam Smart'la birlikte köpeklerle bu türden pek çok deney yaptık.[382] Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar kediler, papağanlar ve eve dönüşü sezen diğer hayvanlarla video kayıtlı deneyler yapılmadı.

Kedileri ve Köpekleri Telepati Yoluyla Çağırmak

3.Bölümde anlattığım gibi, bazı kedi veya köpek sahipleri, hayvanları başka bir odadayken, hatta evin dışındayken, onları telepati

[382] Sheldrake Smart, (1998, 2000a, 2000b).

yoluyla sessizce çağırabildiklerini fark etmişlerdir. Her ne kadar bildiğim kadarıyla şimdiye kadar hiç kimse böyle bir çabaya girişmemiş olsa da, bu çağrıları deneysel olarak incelemek nispeten kolaydır.

Hayvan sahibi, hayvanın onu duyamayacağı ve göremeyeceği bir şekilde ondan ayrılır. Hayvan evin dışında veya başka bir odada tutulur. Bir video kamera kişinin bulunduğu odayı sürekli filme alır ve zaman da teybe kaydedilir. Daha sonra rastgele seçilen zamanlarda, kişi hayvanı telepati yoluyla çağırmaya çalışır. Eğer bu türden bir deney serisinde, hayvan genelde çağrıdan sonra ortaya çıkmışsa ve bunu diğer zamanlarda pek yapmamışsa, o zaman bu durum söz konusu çağrıların telepatik doğasını kanıtlar niteliktedir.

Telefon Telepatisi

Bu deneyin en basit türlerinde denek, telepatik tepki vereceğine inandığı dört kişinin ismini sıralar. Denek, deneyciye bu kişilerin isimlerini ve telefon numaralarını verir. Ayrıca hepsinin testlere katılmaya müsait olduğu zamanları belirtir. Elbette bu deney, arayanın kimliğine ilişkin hiçbir ipucu vermeyen bir telefonla yürütülmelidir. Bu yüzden deney cep telefonuyla yapılmamalıdır, çünkü tüm cep telefonu modelleri arayanın kim olduğunu göstermektedir.

Deneme için seçilen zamandan 15 dakika önce, denek oturup sessizce bir şeyler okur ya da rahatlatıcı nitelikteki başka işlerle meşgul olur (ama dikkatini dağıtabileceğinden televizyon ya da video izlemez). Video kayıtlı denemelerde denek, tüm deney süreci boyunca kameraya alınmalıdır. Örneğin eğer deneyin bir parçası olan telefon çağrısı sabah 11.15 için programlanmışsa denek saat 11.00'da, kameranın görüş alanı içindeki bir yere oturmalıdır. Bundan hemen sonra deneyci diyelim 11.02'de, 1 den 4 e kadar sıralanmış dört potansiyel arayıcıdan birini seçmek için zar atar (Eğer zar 5 veya 6 gelirse 1, 2, 3 veya 4 gelene kadar tekrar atar). Deneyci zarda çıkan kişiyi arayıp, ondan deneği 11.15'te aramasını ister. Diğer üç potansiyel arayıcı 11.05'te deneyci tarafından aranmadıklarını fark edince, bu denemede yer almadıklarını anlarlar.

Önceden belirlenen zamanda seçilen arayıcı, deneği iki dakika boyunca aklından geçirdikten sonra onu telefonla arar. Telefon 11.15'te çaldığında denek arayanın dört potansiyel arayıcıdan biri olduğunu bilir ve telefonun ahizesini kaldırmadan önce arayanı tahmin eder. Denek tahminini kameraya bildirir ve sonra telefonu açarak, karşıdaki kişi bir şey söylemeden önce "X", "Selam X" ya da "Merhaba X" der.

Şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı %25'tir. Eğer deneğin tahminleri %25 doğruluk oranından daha fazlasına işaret ederse, verilerin ne derece anlamlı olduğunu tesbit etmek için istatiksel olarak incelenmesi gerekir. En uygun istatik testi binom testidir. Bu teste göre, dört potansiyel arayıcıyla yapılan 10 denemede, eğer 6 veya daha fazla doğru tahminde bulunulmuşsa, sonuç p = 0,05 eşik düzeyiyle veya 20'de 1 şans olasılığıyla istatiksel açıdan büyüktür. 15 denemede 9 veya daha fazla doğru tahmin kayda değerdir. 20 denemede yine 9 veya daha fazla doğru tahmin kayda değerdir. 25 denemede 10 veya daha fazla doğru tahmin kayda değerdir.

Bu deneyi yapmanın başka bir yolu da, arayıcıların dördünü de deneyciyle birlikte aynı yerde tutmaktır. Daha sonra tüm bu kişiler tek bir kamerayla sürekli filme alınırken, başka bir yerdeki denek, arayıcıları kaydedenle eşzamanlı bir kamera vasıtasıyla sürekli filme alınır. Önceki deneyde olduğu gibi, deneyci her denemede dört arayıcından birini rastgele seçer ve seçilen kişi önceden belirlenen zamanda deneğe telefon eder. Tüm potansiyel arayıcıların aynı yerde olması, deneyi daha sıkı bir şekilde yürütme ve her ayrıntıyı video kasede kaydetme imkânı sağlar.

Bu deneyler çağrıyı sezen hayvanlarla da yapılabilir. Basit bir deney tasarımı, dört farklı insanın rastgele bir sıra içinde rastgele zamanlarda telefon ettiği bir deney serisi sırasında hayvanı video kasede kaydetmeyi öngörür. Bu kişilerden biri, hayvanın, onun telefon çağrısına genelde tepki verdiği birisi olabilir. Diğerleri yabancı olacaktır. Eğer hayvan tanıdığı kişinin telefon çağrısına her zamanki tepkisini verip, diğer üç kişinin aramalarını gözardı ederse, bu, hayvandaki telefon telepatisinin güçlü bir kanıtını temin eder.

E-mail Telepatisi

E-mailerle ilgili telepatiyi test etme deneyleri, telefon deneylerindekine benzer bir prosedür gerektirir. Denek dört potansiyel e-mail göndericisinin ismini bildirir. Bunlardan biri önceden belirlenen bir zamanda, diyelim sabah 10.30'da deneğe e-mail göndermesi için deneyci tarafından rastgele seçilir. 10.17'de deneyci seçtiği kişiye bir e-mail göndererek, ondan deneğe 10.30'da e-mail göndermesini ister. Diğer potansiyel göndericiler deneyciden e-mail almazlar ve 10.20 civarında seçilmediklerini anlarlar. Seçilen e-mail gönderici 10.30'dan önce deneği iki dakika boyunca aklından geçirir ve mesajını yazıp tam 10.30'da deneğe gönderir. Mesajının bir kopyasını da deneyciye gönderir.

10.29'da denek, dört potansiyel e-mail göndericisinden hangisinin bir dakika sonra kendisine e-mail göndereceğini tahmin eder ve bu tahminini deneyciye e-mailler bildirir. Deneğin tahminini bildirdiği e-maili, gönderildiği zamanı otomatik şekilde gösterir. Seçilen e-mail göndericinin e-mailinde de aynı şey söz konusudur. Böylece tahminin e-mail alınmadan önce yapıldığına dair açık bir kanıt elde edilmiş olur.

Denek tahminde bulunmadan önce 15 dakika boyunca filme alınır, böylece herhangi bir e-mail göndericisinden e-mail veya telefon yoluyla ipucu almadığı saptanır. Deney aynı odada (ama deneğinkinden farklı bir odada, tercihen kilometrelerce uzakta) bulunan ve olası bir sahtekârlığı engellemek için sürekli kameraya çekilen dört e-mail göndericiyle de yürütülebilir.

Deneyde şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı %25'tir. Bu düzeyin üzerindeki skorların büyüklüğü, telefon deneylerinde olduğu gibi binom testiyle istatiksel açıdan ölçülebilir.

Gözetlenme Duygusu

Gözetlenme duygusunu test etmek için yapılan başlıca deneyde (11.Bölüm) çiftler yer alır. Biri denek diğeriyse gözetleyendir. Denek, sırtı gözetleyene dönük halde oturur, havayollarının yolculara uyumalarına yardımcı olmak için verdiği bandajlarla gözleri bağlanır. Bu bandajlar hem deneğin çevresini görmesini imkânsız

kılar hem de dalgınlığı azaltıp, bir nevi algı yoksunluğu yaratarak deneğin daha rahat etmesini sağlar.

Gözetleyen deneğin arkasına oturur ve 20 denemeden oluşan bir dizide ya deneğin ensesine bakar ya da başka yöne bakıp farklı şeyler düşünür. Denemelerin sırası rastgele seçilir. Bunu yapmanın en kolay yolu her denemeden önce gözetleyenin yazı tura atmasıdır. Tura "gözetleme yapılacak", yazıysa "gözetleme yapılmayacak" demektir. Bunun yerine tek sayıların "gözetleme yapılacak" çift sayılarınsa "gözetleme yapılmayacak" anlamına geldiği rastgele sayı üreteci veya rastgele sayı çizelgeleri de kullanılabilir. Yahut web sitemden (www.sheldrake.org) yararlanılarak hazır talimatlar da indirilebilir.

Mekanik bir ses veya zil, her bir denemeden hemen önce gözetlenen deneğe denemenin başladığını işaret eder. Yaklaşık 10 saniye içinde denek "gözetlenip gözetlenmediğini" tahmin eder. Bu tahminler ya doğru ya da yanlış çıkar ve skor çizelgesine kaydedilir. Örnek bir skor formu Şekil A.1'de gösterilmiştir.

Jason Sharon'u gözetliyor

Tarih 15 Kasım 2001
Ayrıntılar: Sharon'un gözü kapalı, klikleyici ile sinyal veriyor, aradaki mesafe yaklaşık 3m.

Deneme	Gözetledi	Gözetlemedi
1	Gözetledi	
2		Gözetlemedi
3	Gözetledi	
4		Gözetlemedi
5	Gözetledi	
6		Gözetlemedi
7	Gözetledi	
8		Gözetlemedi
9	Gözetledi	
10		Gözetlemedi
11	Gözetledi	
12		Gözetlemedi
13	Gözetledi	
14		Gözetlemedi
15	Gözetledi	
16		Gözetlemedi
17	Gözetledi	
18		Gözetlemedi
19	Gözetledi	
20		Gözetlemedi

	Gözetleme denemeleri	Gözetlememe denemeleri
Toplam	7 Doğru 4 Yanlış	4 Doğru 5 Yanlış
GenelToplam	11 Doğru 9 Yanlış	

ŞEMA A.1- Bir gözetleme deneyinden elde edilen skorları gösteren

Bu deney geri beslenimli veya geri beslenimsiz yapılabilir. Gözetleyen ya her tahminden sonra deneğe tahminin doğru veya yanlış olduğunu hemen söyler ya da söylemez. Her iki yöntem de genelde kayda değer oranda olumlu sonuçlar verir, ama geri beslenim alan denekler, daha iyi bir performans sergileme eğilimindedir, çünkü bu durumda en azından deney daha ilgi çekici olmaktadır.

Gözetleme ve gözetlememe denemeleri için tüm doğru ve yanlış tahminler ayrı ayrı toplanır, böylece toplam sonuçlar elde edilir (Şekil A.1). Daha sonra Londra'da bir okulda yürütülen bir deneyin verilerini gösteren Tablo A1 gibi, çeşitli deneklerden elde edilen sonuçların şeması hazırlanır.

Verileri toplama ve incelemenin iki yolu vardır. Birincisi, her sütundaki toplam sayıları birbirine eklemek; ikinci yol (Prof. Nicholas Humphrey'in bana önerdiği) ise doğru tahminleri yanlış tahminlerinden fazla olan her deneğe (+), yanlışları fazla olanlara (-)

Gözetleyen Denek	Gözetleme Doğru	Gözetleme +/-/=	Gözetleme Yanlış	Gözetlememe Doğru	Gözetlememe +/-/=	Gözetlememe Yanlış	Toplam Doğru	Toplam +/-/=	Toplam Yanlış
Mimi / Emma	7	+	3	4	-	6	11	+	9
Emma / Mimi	12	+	2	4	+	2	16	+	4
Jayvanti / Rajvee	6	+	3	4	-	7	10	=	10
Rajvee / Jayvanti	6	=	6	5	+	3	11	+	9
Neela / Grace	10	+	2	4	=	4	14	+	6
Grace / Neela	9	+	5	2	-	4	11	+	9
Sam / Jessica	8	+	1	4	-	7	12	+	8
Jessica / Sam	5	=	5	6	+	4	11	+	9
Lucy / Alix	5	+	3	9	+	3	14	+	
Alix / Lucy	3	-	5	5	-	7	8	-	12
Anna / Clare	6	+	4	3	-	7	9	-	11
Clare / Anna	7	+	4	4	-	5	11	+	9
Holly / Stella	7	+	3	7	+	3	14	+	6
Stella / Holly	5	=	5	4	-	6	9	-	11
Toplam	96		51	65		68	161		119
Doğru (%)	65			49			58		
Toplam +/-/=	10+	1-	3=	5+	8-	1=	10+	3-	1=

Tablo A1. Bir gözetleme deneyinden elde edilen skorların örnek bir çizelgesi. Her gözetleyen/denek çifti 20 deneme yapmıştır. Doğru ve yanlış tahminlerin sayısı gözetlenme ve gözetlenmeme denemeleri için ve toplamda gösterilmiştir. Ayrıca doğru tahminleri yanlış tahminlerinden fazla olan deneklere (+), az olan deneklere (-), eşit olanlara ise (=) işareti verilmiştir. (Bu deney 20 Kasım 2001'de St. James Kız Okulu'ndaki (15-16 yaşlarındaki) 11. sınıf öğrencileriyle yapılmıştır.

ve yanlışları doğrulara eşit olanlara ise (=) işareti vermektir. Bu yöntemin avantajı, her deneğe eşit ağırlık vermesidir. Oysa ilk yöntemde çok fazla doğru veya yanlış tahminde bulunmuş bir azınlık, toplam skor üzerinden orantısız bir etkiye sahip olmaktadır. Bu yöntemlerin her ikisi de kullanılarak elde edilen toplam skorlar Tablo A1'de gösterilmiştir.

İstatiksel analiz için, gözetleme, gözetlememe ve toplam sütunlardaki doğru ve yanlış tahminler CHİ-kare testi gibi standart istatiksel testler kullanılarak karşılaştırılabilir. Geçersiz hipotez (null hypothesis), doğru ve yanlış tahminlerin sayısının eşit olduğunu öngörür. Başka bir deyişle, eğer insanlar rastgele tahminde bulunmuşsa tüm durumlardaki ortalama skorlar %50 doğru ve %50 yanlış olacaktır. (+), (-) ve (=) işaretlerine yer veren bir yöntem kullanıldığında, geçersiz hipotez, (+)ların sayısının (-)lerin sayısına eşit olacağını öngörür (Bu metotta (=) skorlar gözardı edilir.)

Bu testler tekrar tekrar aynı sonuçları vermiştir. Gözetleme denemelerinde denekler şans düzeyinin üstünde doğru tahminlerde bulunurlarken, gözetlememe denemelerinde şans düzeyine yakın seviyelerde kalmışlardır (bkz. 11.Bölüm).

Pratik yoluyla ne kadar gelişebileceklerini görmeleri için deneklerin geri beslenim verilerek defalarca sınandığı testlerin sayısı çok azdır. İnsanların pratikle gelişme potansiyelleri incelemeye değer bir konudur.

11.Bölümde anlatıldığı gibi, gözetleme deneyleri kapalı devre televizyonlarla da yürütülebilir. Şimdiye kadar yapılmış kapalı devre televizyon testlerinde deneklerden gözetlenip gözetlenmediklerini tahmin etmeleri istenmiştir; bilinçdışı tepkileri, parmaklarına bağlanan elektrotlarla ölçülen deri direnci kayıtlarıyla izlenmiştir. Deri direnci yöntemi, tahmin yöntemine oranla daha karmaşık bir tertibatı gerektirir, ama nispeten ucuz bir yöntemdir ve kolej düzeyindeki bir öğrenci projesi için hayli elverişli bir konu teşkil eder.

Kapalı devre televizyonla gözetlendiklerinde insanların deri direnci değişiyorsa, internet yoluyla gözetlendiklerinde de pekâlâ değişebilir. Bu, deneğin web kamerayla izlendiği online deneylere imkân tanır.

Ayrıca deney canlı televizyon programıyla da yapılabilir. Örneğin, televizyon stüdyosundaki farklı odalarda bulunan bir kamerayla sürekli kayda alınan dört denek kullanılabilir. Bir deney serisi çerçevesinde, rastgele bir sıra içinde bir seferde milyonlarca canlı izleyiciye gösterilir. Denekler hangi denemelerde milyonlarca izleyici tarafından izlendiklerini hangilerinde ise izlenmediklerini normal yolla bilmeyeceklerdir. Milyonlarca canlı izleyici tarafından izlendikleri sırada, deneklerin deri direnci değişmiş midir ve ne zaman izlenip ne zaman da izlenmediklerini doğru tahmin etmişler midir gibi sorulara cevap aranabilir.

Eğer bu deneyler televizyonda gerçekten işlerse, "halkın gözü önündeki" kimseler için önemli sonuçlar doğururlar. Yalnızca deneklerin görüntüleri milyonlarca izleyiciye aktarılmakla kalmaz, izleyicilerden gelen etki de televizyonda görünen kimseleri etkileyebilir.

İnsanların Fotoğraflarına Bakmanın Etkileri

İnsan, uzaktaki birinin kendi fotoğrafına bakıp kendisini düşündüğünü tahmin edebilir mi?

Az önce anlattığımız gözetleme deneylerinde kullanılan yönteme benzer bir yöntem kullanarak bu sorunun cevabını deneyler vasıtasıyla bulmaya çalıştım. İki yöntem arasındaki fark, fotoğraf deneyinde, bakan kişi, deneği doğrudan gözetlemek yerine onun fotoğrafına bakar. Bu sırada denek başka bir odada veya binadadır. Bakan kişi kablosuz bir telefon hattıyla işaret vererek denemenin başladığını bildirir. Gözetlenme deneylerinde olduğu gibi, bakma ve bakmama sırası rastgeledir ve her denemede denek bakılıp bakılmadığını tahmin etmek zorundadır. Ya doğru ya da yanlış tahminde bulunacaktır. Şans eseri doğru tahminde bulunma olasılığı %50'dir. Gözetleme deneylerinde kullanılan skor çizelgeleri ve istatiksel analiz burada da kullanılabilir.

Eğer insanlar uzaktaki birinin kendi fotoğraflarına baktığını söyleyebiliyorsa, bu bir gözetlenme duygusu örneği mi olacaktır? Yoksa telepati örneği mi? Bakan kişinin deneğin görsel imajı üzerinde odaklanması açısından gözetlenme duygusuna benzeyecektir. Ancak görsel imajın bakan kişinin düşüncelerini denek üzerin-

de odaklaması ve o düşüncelerin uzaktaki deneği etkileyebilmesi açısından da telepatiye benzeyecektir.

Gözetlenme duygusunun telepatiden farklı yanlarından biri, telepatinin en iyi şekilde yabancılar değil de birbirini iyi tanıyan insanlar arasında gerçekleşmesidir. Öte yandan gözetlenme duygusu yabancılarla daha iyi gerçekleşir.

Yakın arkadaşlar ve aile üyeleri olan deneklerle, bu deneklere bakan kişilerin yer aldığı benim ilk fotoğraf deneylerimde, sonuçlar olumlu ve istatiksel açıdan kayda değerdi. Gözetleme deneylerindekine benzer sonuçlar elde ettim. Bakma deneylerinde doğru tahminlerin oranı şans düzeyinin üzerinde %58 idi; oysa bakmama deneylerinde doğru tahminlerin oranı tam da şans düzeyinde, yani %50 idi.

Öte yandan İngiltere, Amerika ve Almanya'daki okullarda, çalışma arkadaşlarımla yürüttüğüm fotoğraf deneylerinde hem bakma hem de bakmama denemelerinin sonuçları şans düzeyindeydi. Bu testlerde, bakan-denek çiftleri az ya da çok rastgele seçildi ve çoğu birbirini tanımıyordu. Aynı okullarda gözetleme testleri, gözetleme denemelerinde hayli kayda değer olumlu sonuçlar verirken, gözetlememe denemelerinde ise kayda değer olmayan sonuçlar vermişti.

Böylece bu ilk fotoğraf deneyleri, fotoğrafına bakıldığını tahmin edebilme olgusunun, gözetlenme duygusuna değil de telepatiye bağlı olduğu görüşünü desteklemektedir. Eğer arkadaşların ve aile fertlerinin fotoğraflarına bakmak onlarla telepatik bir bağlantı kurulmasına yardım ediyorsa, bunun, sevilen insanların fotoğraflarının oturma odalarında sergilenmesi veya cüzdanlarda taşınması açısından önemli anlamları vardır.

Alarm Çalmadan Önce Uyanma Üzerine Deneyler

17.Bölümde alarm çalmadan hemen önce uyanma olgusunun, zamana karşı duyarlı olmaktan ziyade önbilişle ilgili olduğunu belirtmiştim. Bu düşünce nasıl test edilebilir?

Öncelikle deneklerin, saat alarmıyla uyanacaklarını bilerek, ama saatin kaça ayarlandığından habersiz bir şekilde uyumaları is-

tenir. Daha sonra geceleyin bir deneyci ayak parmaklarının ucuna basa basa deneğin yatak odasına girip, yatağının ucuna alarmlı bir saat konur. Saat rastgele seçilen bir zamana, diyelim sabah 4 ile 6 arasındaki bir saate ayarlanır.

Daha sonra denek, uyandığı zamanı kaydeder. Ayrıca denek, rahatsızlık belirtileri sergileyip sergilemediğini görmek için yatak odasına yerleştirilen gizli bir video kamerayla gece boyu filme alınabilir. Acaba bu tür bir deney serisinde, gönüllülerin alarm çalmadan hemen önce uyanmaları şans düzeyinin üstünde mi gerçekleşir sorusuna cevap aranır.

Bu yöntemin önündeki en bariz engel, çoğu insanın, geceleyin evlerinde ayak parmaklarının ucuna basarak gezinen deneycileri hoş karşılamayacağıdır. Daha sonra bu sorunun, deneklerin rastgele seçilmiş zamanlarda hesaplanmış uyandırma çağrıları kullanılarak telefonla uyandırılmasıyla aşılabileceğini düşündüm. Deneyci telefon şirketine bu çağrıları önceden sipariş verebilir. Böylece kimsenin evin içinde ayak parmaklarının üstüne basa basa yürümesine gerek kalmaz.

Bu kitabı yazdığım sırada, henüz hiç kimse böyle bir testi yapmamıştı. Kuşkusuz deneklerin böyle çetin bir işin üstesinden gelmeleri için hayli teşvik edilmesi, örneğin onlara yüklü miktarda para ödenmesi gerekir.

İnsanlar çağrıların ne zaman geleceğini normal yollarla hiçbir surette bilemedikleri halde, gerçekten alarm çağrılarından önce uyanırlarsa, bu önbiliş hipotezini güçlü ölçüde destekler.

Adresler

Elde ettiğiniz sonuçları lütfen ya e-mail yoluyla web siteme, (www.sheldrake.org) ya da posta yoluyla aşağıdaki adreslerden birine bildiriniz:

Rupert Sheldrake
BM Experiments
London WC1N 3XX
UK

Rupert Sheldrake
Institute of Noetic Sciences
P.O. Box 6007
Petaluma, CA 94955-6007
USA

EK B

DENEY VE ARAŞTIRMALARIN AYRINTILARI

1. BÖLÜM

Yetenekli Bir Papağanı Test Etmek

1.Bölümde Aimée Morgana ve papağanı N'kisi arasındaki telepatiyi test etmek için kullanılan deneysel yöntemden bahsetmiştim. Testler sırasında, Aimée ve N'kisi farklı katlarda, ayrı odalardaydı. Her ikisi de test süreleri boyunca eşzamanlı kameralarla sürekli filme alınmıştı. Kamerada zaman kaydı vardı. Ayrıca N'kisinin çıkardığı sesler sürekli teybe kaydediliyordu.

29 tane test oturumu yapılmıştı. Her oturumda 5 tane iki dakikalık deneme yapıldı. Her denemenin başında, Aimée bir fotoğraf içeren kapalı bir zarfı açıp deneme sürecince bu zarfa bakmıştı. İki dakikalık deneme periyodunun sona erdiği, bir saatle otomatik olarak bildiriliyordu. Deneyle başka hiçbir şekilde bağlantısı olmayan bir kişi, N'kisi'nin kelime hazinesinde bulunan ve fotoğraflarla temsil edilebilen "30 anahtar kelime" listesinden fotoğraflar seçmişti. Bu kişi, her zarfa bir fotoğraf düşecek şekilde, fotoğrafları içini göstermeyen zarflara koymuştu ve zarfları kullanım için numaralandırmadan önce sırasını rastgele düzenlemişti. Dolayısıyla ne bu kişi ne Aimée ne de ben, herhangi bir denemede Aimée'nin hangi fotoğrafa bakacağını önceden hiçbir surette bilmiyorduk.

Üç kişi, birbirlerinden bağımsız bir şekilde her test oturumunun ses kayıtlarını çözdüler. Bu kişilerin ikisi Amerika'da, biriyse İngiltere'deydi. Ses çözümünü "gözleri kapalı halde" yaptılar. Bir başka deyişle, ses kayıtlarını çözen kişiler, Aimée'nin hangi fotoğrafa bakmış olduğunu ve her bir denemenin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini bilmiyorlardı. Sadece teypten duyduklarını yazdılar. İki dakikalık deneme periyotlarına karşılık gelen ses çözümlerinin eşleştirilmesi, testlerin video kayıtlarına bakılarak sonradan yapıldı.

"Gözleri bağlı" üç ses çözücü şahsın tesbitleri arasında çarpıcı şekilde iyi bir uyuşma söz konusuydu. Denemelerden birinin ses kayıt çözümünün örneği aşağıda, Tablo B.1'de gösterilmiştir. Bu denemedeki fotoğraf, deniz kıyafetiyle kumsalda uzanan bir çiftin fotoğrafıydı.

Annna Yamamato	Betty Killa	Pam Smart	Aimee Morgana
	nota sesleri, ıslıklar gıcırtılar	bip sesleri	bip sesleri, ıslıklar
hoş çıplak bedenime bak	hoş çıplak bedenime bak	hoş çıplak bedenime bak	hoş çıplak bedenime bak
	ıslıklar, gıcırtılar	ıslıklar, bip sesleri ?	bip sesleri ıslıklar
Küçük ...'ya bak (?)	Küçük ..'ya bak	ıslıklar, bip sesleri	Küçük res... (-me) bak
	nota sesleri, ıslıklar bip sesleri		(bip sesleri ve cıyaklamalar)
hoş çıplak popoma bak	hoş çıplak bedenime bak		hoş çıplak bedenime bak
	nota sesleri, ıslıklar, gıcırtılar		(bip sesleri)

Tablo B.1. Anna Yamamoto, Betty Killa ve Pam Smart'ın deneme 25/3 için ayrı ayrı yaptıkları ses kaydı çözümleri. Karşılaştırma yapmak için Aimée'nin çözümü de eklenmiştir. Tüm çözümlerde (altı çizili)"çıplak beden" anahtar kelimesi yer almaktadır.

Çeşitli durumlarda bir veya daha fazla puanlandırıcı şahıs, bazı kelimeleri kaçırmış veya farklı duymuştu. Bu daha çok İngiliz puanlandırıcı Pam Smart'ta olmuştu. Smart, N'kisi'nin kullandığı

Amerikan aksanına aşina değildi. Puanlandırıcılar arasındaki bu farklılıkların toplam sonuçlar üzerindeki etkisi nispeten az oldu. Bu etkiyi ortaya çıkarmak için, veriler üç şekilde analiz edildi. Tüm puanlandırıcıların üzerinde anlaştığı kelimeler kullanıldı; ikinci olarak çoğunluk kararı alındı; son olarak da sadece üç puanlandırıcıdan birinin kelimeleri kullanıldı. Ayrıca Aimée'nin kendisi de ses kayıtlarını çözdü, ama onun çözümleri puanlandırma işleminde kullanılmadı, çünkü Aimée çözme işlemini, "gözleri kapalı halde" yapmamıştı. Yine de onun çözümleri diğer "gözleri kapalı" puanlandırıcıların çözümleriyle mükemmel bir uyuşma sergilemişti.

Veriler; "doktor", "çiçek", "çıplak beden" ve "telefon" gibi önceden belirlenmiş anahtar kelimeler temelinde istatiksel olarak analiz edildi. Bu ilk 30 anahtar kelimelik listeden, 20 kelimeye tekabül eden fotoğraflar testte kullanılmıştı. Fotoğrafları seçen kişi geriye kalan kelimelere tekabül edebilecek fotoğraf bulamamıştı. Dolayısıyla deney, fotoğrafları bulunabilen 20 anahtar kelimeye dayandırılmıştı. Ayrıca "kamera" anahtar kelimesi de çıkartıldı, çünkü N'kisi, Aimée'nin test oturumundan önce kameraları çalıştırdığını görünce ve kameralar testler sırasında kullanılırken sık sık "kamera" demişti. Sonuçta bu kelimeyle ilişkili ciddi boyutta "gürültü"olması, herhangi bir "sinyal"in boğulacağı anlamına geliyordu. Böylece inceleme için toplam 19 anahtar kelime geriye kaldı.

Toplam 145 deneme yapıldı. Test oturumları sırasında telefon edenlerin yol açtığı kesintiler nedeniyle üç denemenin hesap dışı tutulması gerekiyordu. Test fotoğrafı kamera olan üç deneyin daha çıkartılması gerekiyordu. Böylece geriye toplam 139 deneme kalmıştı.

N'kisi, 71 denemede 19 anahtar kelimenin birini veya daha fazlasını söylemişti ve bunlar, incelemenin dayandığı testlerdi. N'kisi, geriye kalan 68 denemede ya bütünüyle sessiz kalmış ya da test fotoğraflarına tekabül eden 19 anahtar kelimeden hiçbirini söylememişti. Dolayısıyla bu denemelerde ne "isabet" ne de "ıskalama" söz konusuydu ve bu denemeler incelemeye alınmadı. Bu oturumlar sırasında N'kisi'nin puanlandırılamayacak ifadeleri genelde Aimée

ile temas kurma çabaları veya günün gelişen olayları hakkında alâkasız gevezelikler idi.

"Gözleri bağlı" üç puanlandırıcıdan en azından ikisinin anahtar kelimeler üzerinde anlaştıkları çoğunluk kararı kullanılarak N'kisi'nin 117 anahtar kelimeyi söylediği tespit edildi. İsabetler, N'kisi belli bir denemede Aimée'nin baktığı fotoğrafa tekabül eden anahtar kelimeyi söylediğinde gerçekleşmişti. N'kisi'nin bu kelimeleri şans eseri bilmiş olsaydı 7,4 isabet kaydedilirdi. Oysa gerçekte 23 isabet kaydedildi (Tablo B.2). Bu sonuç istatiksel açıdan hayli büyüktür.

A. Fotoğraf	B. Fotoğraf sayısı	C. Kelimenin söyleniş adedi	D. İsabet sayısı	E. *p* kelime= C/117	F. *p* isabet= ExB
1 Kitap	4	3	1	0.026	0.103
2 Şişe	5	3	0	0.026	0.128
3 Araba	4	8	1	0.068	0.273
4 Kartlar	1	0	0		
5 CD	7	0	0		
6 Bilgisayar	4	0	0		
7 Doktor	2	16	0	0.136	0.274
8 Tüy	1	4	0	0.034	0.034
9 Ateş	3	0	0		
10 Çiçekler	17	23	10	0.197	3.341
11 Gözlük	7	10	1	0.085	0.598
12 Kucak	7	5	1	0.043	0.299
13 Anahtar	3	0	0		
14 İlaç	4	16	3	0.137	0.547
15 Çıplak beden	4	11	3	0.094	0.376
16 Telefon	6	6	1	0.051	0.308
17 Dişler	1	0	0		
18 Televizyon	1	0	0		
19 Su	10	12	2	0.103	1.128
TOTALS	90	117	23		7.409

Tablo B.2. N'kisi'nin, bağımsız punalandırıcıların çoğunluğu tarafından puanlandırılmış, anahtar kelimelere dayalı telepati denemelerinin sonuçları. Bu tablo, N'kisi'nin anahtar bir kelimeyi en azından bir kez söylediği tüm denemeleri içerir. E sütunu N'kisi'nin belli bir anahtar kelimeyi herhangi bir seferde şans eseri söyleme ihtimalini gösterir. Bu ihtimal, o kelimenin söylendiği (C sütunu) denemelerin sayısı toplam deneme sayısı olan 117'ye bölünerek hesaplanmıştır. F sütunu, N'kisi'nin şans eseri isabet ettirmesi ihtimalini (p) göstermektedir. Bu ihtimal, E sütunundaki ihtimaller B sütununda gösterilen fotoğrafların sayısıyla çarpılarak hesaplanmıştır.

"Gözleri bağlı" üç puanlandırıcının hepsinin ortak fikrine göre, N'kisi 105 anahtar kelimeyi söylemiş, bunların 19'u isabetli çıkmıştı. Eğer N'kisi rastlantısal konuşsaydı 7,6 kez isabet kaydedecekti. Üç puanlandırıcıdan sadece birinin anahtar bir kelime seçtiği durumlarda, N'kisi 136 anahtar kelimeyi söylemiş, bunlardan 26'sı isabet kaydetmişti. Bu durumda şans eseri kaydedilecek isabetlerin sayısı 7,4 idi. (Sadece bir puanlandırıcının anahtar bir kelimeyi seçtiği her durumda Aimée'nin ses kayıt çözümü aynı kelimeyi göstermişti, dolayısıyla bunların özel bir puanlandırma olmadığı ortadaydı. Elbette Aimée, N'kisi'nin konuşmasına herkesten fazla aşinaydı.)

Tüm bu metotlar ve üç farklı istatiksel testle, N'kisi şansla olması beklenenden önemli oranda fazla isabet kaydetti (Tablo B.3.1). N'kisi'nin puanları ve istatiksel analizlerin tüm ayrıntıları bu deney üzerine hazırladığımız teknik makalede bulunabilir.[383]

I. 19 Anahtar kelimenin tümü dahil olmak üzere

Puanlayıcılar	İsabetler	Iskalamalar	p (RPA)	p (MCA)	p (bn)
A. 3	19	86	0.004	0.004	0.0002
B. 2	23	94	0.0003	0.0002	0.000001
C. 1	26	110	0.0002	0.0002	0.0000006

II. Sadece gerçekten söylenen 12 anahtar kelime dahil olmak üzere

Puanlayıcılar	İsabetler	Iskalamalar	p (RPA)	p (MCA)	p (bn)
A. 3	19	55	0.005	0.004	0.0002
B. 2	23	59	0.0005	0.0003	0.000001
C. 1	26	73	0.0003	0.0003	0.0000001

Tablo B.3. "Gözleri bağlı" üç puanlandırıcının verileri kullanılarak hesaplanan, N'kisi'nin telepati deneyindeki isabetlerinin istatiksel büyüklüğü. A satırındaki verilerde tüm puanlandırıcılar fikir birliği içindeydi; B satırındaki verilerde, en azından iki puanlandırıcı fikir birliği içindeydi; ve C satırı ise sadece bir puanlandırıcının saptadığı anahtar kelimeleri içermektedir. İstatiksel büyüklük, gözlemlenen sonuçların şans eseri olma ihtimali (p) açısından verilmiştir. Şans eseri sonuçları elde etme ihtimali p'nin tersiyle bulunabilir: örneğin p = 0,00001, şans eseri bu sonucu elde etme ihtimalinin 10.000'de 1 olduğunu gösterir. Üstteki

383 Sheldrake ve Morgana, hazırlanıyor.

tablo (I) tüm 19 anahtar kelimeye tekabül eden fotoğrafları içeren denemeleri göstermektedir; alttaki tablo (II) N'kisi'nin bir ya da daha fazla denemede söylediği 12 anahtar kelimeye tekabül eden fotoğrafları içeren denemeleri göstermektedir. Amsterdam'daki Free University'de istatikçi olan Jan van Bolhuis üç farklı metodu kullanarak istatiksel analizleri yapmıştır. Rastlantısal permutasyon analizinde (RPA), N'kisi'nin deneme serilerinde söylediği anahtar kelimeler, o denemelerde kullanılan fotoğraflarla 20.000 farklı rastlantısal permutasyon içinde birleştirilmiştir. Gözlemlenen isabetlerin şans eseri elde edilme olasılığı, N'kisi'nin 20.000'de kaç kez gerçekte elde ettiği kadar veya daha fazla "isabet" elde edilebileceği temelinde hesaplanmıştır. İkinci yöntem olan Monte Carlo Metodu (MCM)'nda Tablo B.2'de olduğu gibi., belli bir denemede N'kisi'nin belli bir kelimeyi söyleme ihtimali; o belli kelimenin söylendiği sefelerin sayısı, söylenen toplam anahtar kelime sayısına bölünerek hesaplanmıştır. Daha sonra bilgisayar her bir deneme için, herhangi bir verili kelimenin söylenme ihtimallerine göre rastgele "cevaplar" vermiştir. Bu rastgele cevap üretimi işlemi 20.000 defa tekrarlanmıştır. N'kisi'nin gerçek isabetlerin tümünü şans eseri elde etme ihtimali, gerçekte gözlemlenen kadar veya ondan fazla "isabet"in yer aldığı 20.000 deneme içindeki rastgele denemelerin sayısından yola çıkılarak hesaplanmıştır. MCM yöntemi, RPA'a benzer, ama çok daha çabuk sonuca varır; RPA gibi saatlerce hatta günlerce uğraşmak yerine bilgisayarda sadece dakikalarla ölçülebilen zaman dilimlerinde sonuca varır. Üçüncü yöntem, Tablo B.2'de gösterildiği gibi, toplam isabet sayısını, şans eseri olması beklenen isabet sayısıyla, belli bir denemede söylenen belli bir kelimenin ihtimali temelinde karşılaştırır. Bu analiz binom testini kullanmıştır; RPA ve MCM'dan daha kaba ve daha güvenilmezdir.

Anahtar kelimeleri seçimimiz, N'kisi'nin nadiren söylediği ve bu deneme serileri sırasında hiç sarf etmediği bazı kelimeleri ("kartlar", "cd", bilgisayar", "ateş", "anahtarlar", "dişler" ve "tv") de içeren, düzeltilmemiş bir kelime listesine dayanıyor. N'Kisi'nin bu kelimeleri hiç söylemediği için, ne isabet ne de ıskalama kaydettiği ilgili fotoğrafları içeren 18 deneme vardı. Dolayısıyla sonuçları daha doğru analiz etmenin yolu bu fotoğrafları içeren denemeleri hesap dışı tutmaktı. Bu analizin sonuçları Tablo B.3.II'de gösterilmiştir. Bu metot ıskalamaların sayısını azaltmış ve dolayısıyla N'kisi'nin isabetlerinin oranını arttırmıştı. Örneğin, çoğunluğa dayalı puanlandırma yöntemine göre (B), 82 kelimeden 23'ü isabetliydi (%28). Yine de Tablo B.3'ün I.ve II. Kısmı karşılaştırıldığında anlaşılacağı üzere, bu yöntemi kullanmak sonuçların istatiksel büyüklüğü üzerinde ufak bir farklılığa yol açmıştır.

Bu test metodu N'kisi için "adil" değildi. Birincisi, N'kisi bir insan olmadığı için ona telepati testinden geçtiğini ve iki dakikalık deneme süresi içinde anahtar kelimeyi söylemesinin beklendiğini anlatamazdık. N'kisi 13 defa, ya bir sonraki deneme başladıktan sonra bir denemede bir isabeti oluşturacak, anahtar bir kelimeyi söylemiş ya da sadece sonraki deneme sırasında önceki fotoğrafa tekabül eden kelimeyi söylemişti. Dolayısıyla bu kelimeler ıskalama diye değerlendirildi, ama belki de gerçekten ıskalama değildi, daha ziyade isabetlerin tekrarları veya gecikmiş isabetlerdi.

İkincisi N'kisi, analizimizi önceden belirlenmiş bir anahtar kelimeler listesiyle sınırlandırmış olduğumuzu bilemezdi. Bazı durumlarda, telepatik isabetler olabilecek kelimeler veya ifadeler sarf etmişti, ama resmi analizimizde önceden belirlenmiş puanlandırma metodu gereğince onları isabet diye saymadık. Örneğin, bir denemede Aimée, şoförü başını camdan çıkarmış bir arabanın fotoğrafına bakıyordu. O bu dışarıya uzanmış başın fotoğrafına bakarken, N'kisi "Hey, hey, dikkat et, başın dışarıda kalmış" demişti.

Merak ettiğimizden dolayı, Aimée'yle birlikte, önceden belirtilmiş anahtar kelimeleri içermeyen "başın dışarıda" ifadesi gibi örnekleri de içeren isabetlerin sayısını puanlandırdık. Daha esnek olan bu yöntem sayesinde, toplam isabet sayısı 32'ye çıkmıştı. Oysa, bağımsız puanlandırıcıların çoğunluğunun kaydettiği anahtar kelimelere dayalı yöntemdeki isabet sayısı 23 idi. En azından bir puanlandırıcının kaydettiği isabetli anahtar kelime sayısı ise 26 idi. Resmi analiz, önceden belirtilmiş katı kurallar yüzünden isabetlerin sayısını normalin altında hesaplamıştı. Ancak böylesine tartışmalı bir araştırma alanında, papağan için ne kadar adaletsiz olursa olsun, öznel yargıları olabildiğince ortadan kaldıracak kesin ölçütlere gerek vardır. Bu kesin ölçütlerle bile N'kisi'nin puanları şans düzeyinin çok üstündeydi ve istatiksel açıdan hayli büyüktü. Sonuçlar N'kisi'nin gerçekten de Aimée'nin kafasındakileri telepati yoluyla sezdiğini gösteriyordu.

3. BÖLÜM
Bebeklerinden Uzakta Oldukları Zaman Annelerde Görülen Süt Akması Refleksinin İncelenmesi

3.Bölümde anlatıldığı gibi, deneyimli bir ebe olan Katy Barber bu incelemeyi benim adıma yürüttü. İncelemede yer alan 19 kadının her birine, iki tane defter verildi. Bu defterleri 8 haftalık bir periyot boyunca, emzirme süresi sırasında doldurdular. Anne defterlerden birini bebeğinden uzak olduğu zaman yanına almıştı ve bu deftere, sütünün aktığı zamanları ve bununla ilgili duygularını yazmıştı. Bebeğin bakıcısı diğer defteri tutmuş ve bebeğin ağladığı, aç göründüğü veya diğer rahatsızlık belirtileri sergilediği zamanları kaydetmişti. İki defteri karşılaştırarak, süt akmasının bebeğin rahatsız olduğu zamanda gerçekleşip gerçekleşmediğini saptayabilmiştik.

19 katılımcının yedisi bebeğinden hiç ayrılmayan ve ayrılsa bile sütü akmamış kimselerden oluşuyordu. Geriye kalanların üçünün sütü bebekleri onlara ihtiyaç duyduğu zamanda akmıştı, ama kayıtlar, sonuçları istatiksel açıdan analiz etmeye elverişli ölçüde iyi tutulmamıştı.

Geriye kalan dokuz annenin verileri ayrıntılı bir şekilde analiz edilebildi. Annelerin bebeklerinden uzakta oldukları zamanı 10 dakikalık periyotlara böldüm ve bebeklerin rahatsızlık belirtileri sergilediği periyotların sayısını hesapladım. Bebekler ortalama, annelerinden uzakta oldukları 10 dakikalık periyotların %9,5'inde rahatsızlık sergilemişlerdi. Bu anneler bebeklerinden uzakta oldukları zaman toplam 88 kez süt akması deneyimi yaşamışlardı. Eğer bunlar rastlantı eseri olsaydı, bunlardan dokuzu bebeklerin rahatsız oldukları zaman gerçekleşecekti. Oysa 88 süt akması olayının 35'i bebekler rahatsız olduğunda gerçekleşmişti. Bunun rastlantı eseri olma ihtimaliyse bir milyarda 1'den daha düşüktür.

Her ne kadar bebekler rahatsız olduğu zaman süt akması şansla beklenilenden daha sık gerçekleşmişse de, 88 süt akması vakıasının 53'ü, bebeğin rahatsızlık belirtisi sergilediğine dair hiçbir kayıt olmadığı zaman gerçekleşmişti. Niçin çok sayıda "yanlış alarm"vardı?

Bunların bazıları gerçekte yanlış alarm olmayabilirdi, çünkü bu 53 vakıanın 11'inde, bakıcılar deftere hiçbir şey yazmamıştı, yani basitçe bunu yapmayı unutmuşlardı ve bebekler gerçekten rahatsızlanmış olabilirlerdi. Ve bu 53 süt akması vakıasının 17'si, belli bir annenin işteki öğle yemeği tatilinde gerçekleşmişti. Kadıncağız her zamanki gibi göğüslerindeki sütü pompayla sağıyordu ve süt akması genelde kadın göğüslerindeki basıncı boşaltmaya hazırlanırken gerçekleşiyordu. Yine de toplam "yanlış alarmlar"ın sayısından bunların sayısını çıkardığımızda, geriye hâlâ 25 açıklamasız vakıa kalıyordu. Bu da annenin süt akması refleksinin bebeğin ihtiyaçlarının çok güvenilir bir işareti olmadığını gösteriyordu. Bu vakıaların bazılarında, anneler, süt akmasının bebeklerinden ayrılmalarının yol açtığı endişeden kaynaklanmış olabileceğini belirttiler. Zira bebekleri iğne oluyor veya diş çıkarıyor olabilirdi. Endişelerinin kaynağı daha önce nadiren bebeklerinden ayrı bulunmaları da olabilirdi.

Annelerden yalnızca biri, bu inceleme periyodu sırasında tam gün çalışmış ve nispeten sık sık süt akması deneyimi yaşamıştı. Bu durum, eşzamanlı ritim teoreminin incelemesine izin vermektedir. Sütünü pompayla çekmesi gereken öğle tatili dışında kalan süt akmalarının çoğu, bebeğin sık sık rahatsızlık belirtileri sergilediği öğleden sonra 3.30 ile 5.30 saatleri arasında gerçekleşmişti. Bu periyot içinde annenin tepkileri bebekten telepati yoluyla etkilenmiş olabilirdi, fakat süt akmaları bebeğinin beslenme zamanıyla fizyolojik bir eşzamanlılıktan da kaynaklanmış olabilirdi. Yine de bu periyotların her ikisini de analizden çıkardığımız taktirde bile bebeğin ihtiyaçlarıyla çakışan, şans düzeyinin önemli ölçüde üzerinde süt akması oranı (1,7 ye karşı 8) vardır.

Bu ilk çalışma cesaret verici sonuçlar sunmuştur, ama daha fazla araştırmaya gerek duyulmaktadır. Bu araştırmada yer alan kadınların çoğu ilk kez anne oluyordu ve onlardan yalnızca biri emzirme devam ederken tekrar çalışmaya başlamıştı. İleriki araştırmalarda, ilk bebeklerine sahip olanlar annelerle değil de, daha deneyimli annelerle çalışmak ve ayrıca emzirirken çalışmaya başlamaya niyetli olan anneleri de çalışmaya katmak en uygunu olacaktır.

6. BÖLÜM
Telefon Telepatisine İlişkin Ayrıntılar

İşte size, İngiltere, Amerika, Almanya ve Arjantin'deki araştırmalarımda kullandığım anketi sunuyorum. Tabii ki Almanya ve Arjantin'deki araştırmalarımda o ülkelerin dillerine çevrilmiş olan anketler kullandım.

Telepatik Görünen Telefon Çağrıları

A Anketi

1. Telefon çalarken veya çalmadan hemen önce birisini aklınızdan geçirip de, telefona hakikaten o kişinin çıktığı hiç oldu mu? (Sıradan bir açıklaması olabilecek önbilişleri gözardı edip, yalnızca telepatik görünenleri hesaba katınız.)

❍Evet... ❍Hayır...

(Eğer hayırsa, sadece 2., 3., 7. ve 8. sorulara cevap veriniz.)

2. Yaşınız?

18'den küçük.....;
19-30.....; 30.....; 31-50.....; 51-70.....; 71+.....

3. Cinsiyetiniz?

❍Erkek..... ❍Kadın.....

4. Telepatik görünen telefon çağrılarını ne sıklıkla yaşıyorsunuz? (Lütfen yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz.)

❍Hemen hemen her gün.....
❍Haftada en az bir kez.....
❍Ayda en az bir kez.....
❍Yılda bir kezden daha az.....

5. Bunu cep telefonuyla yaşadınız mı?

❍Evet..... ❍Hayır..... ❍Cep telefonum yok.....

6. Bu deneyimleri kimlerle yaşadınız? (Herhangi bir kategoride birden fazla insan varsa, işaret yerine rakam kullanınız.)

❍Baba..... ❍Erkek arkadaş.....
❍Anne..... ❍Kız arkadaş.....
❍Erkek evlat..... ❍Erkek iş arkadaşı.....
❍Kız evlat..... ❍Kız iş arkadaşı.....
❍Erkek kardeş..... ❍İşçi.....
❍Kız kardeş..... ❍İşveren
❍Eş..... ❍Partner.....
❍Diğerleri..... (Lütfen kim olduklarını belirtiniz.)

7. Birisini düşünüp, sizi aramasını beklerken birdenbire telepatik gibi görünen bir yolla size telefon ettikleri hiç oldu mu?

❍Evet..... ❍Hayır.....

8. Başka türlü herhangi bir telepati deneyimi yaşadınız mı?

❍Evet..... ❍Hayır.....

Eğer cevabınız evetse, lütfen başınızdan geçeni kısaca anlatınız.

Seminerlerimde ve derslerimde, genelde son yarım saatte yaptığımız tartışma ve soru/cevap bölümünden önce anketleri dağıttım. Her kişiye bir kopya verdim ve bunu hemen doldurmasını istedim. Kalemi olmayanlara kalem verildi. Anketler doldurulduktan sonra bir ara verildi ve anketler toplandı. Büyük çoğunluk anketleri doldurmuştu.

Bu araştırmada yer alan toplam insan sayısı aşağıda gösterilmiştir:

Arjantin	220 kadın	114 erkek
İngiltere	134 kadın	59 erkek
Almanya	496 kadın	169 erkek
Amerika	332 kadın	167 erkek
Toplam	1.182 kadın	509 erkek

Katılımcıların %92'si 1.soruya "evet" diye cevap vermişti. Tüm ülkelerde, bu deneyimi yaşamış kadınların sayısı, erkeklerinkinden istatiksel açıdan önemli ölçüde büyüktü (Şekil B.1).

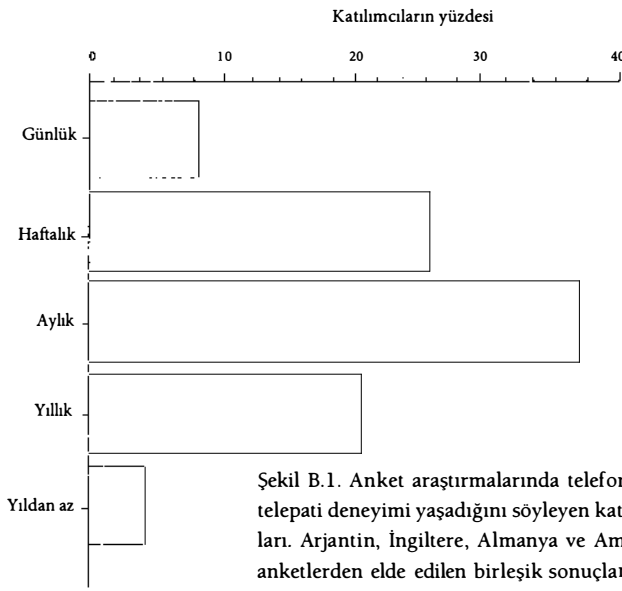
Araştırmaya katılan insanların yaş dağılımı:

18 altı	%2
19-30	%11
31-50	%46
51-70	%37
70 üstü	%4

4. soruya cevap olarak çoğu katılımcı, bu deneyimi haftalık veya aylık yaşadığını belirtmişti. Yaklaşık %10'luk bir kesim bunu günlük yaşadığını ifade etmişti. Araştırmaya katılanlarının çoğunun cep telefonu yoktu, ama toplam 265 katılımcı cep telefonuyla telepatik telefon çağrısı deneyimi yaşadığını belirtmişti. Bu, söz konusu deneyimin özel bir telefon teknolojisi türüne bağlı olmadığını, hem kablolu telefonda hem de cep telefonunda yaşandığını gösteren, kayda değer ölçüde büyük bir sayıdır.

6. soruya verilen cevaplar Şekil B.2'de gösterilmiştir. En yaygın cevap, arkadaşla, sonraki yaygın cevap anneyle idi. Bunu eşler, partnerler ve iş arkadaşları izliyordu.

Öte yandan bu sayılar, yanıltıcı olabilir. Örneğin insanların ya eşi ya da birlikte oldukları bir partnerleri olabilir ve eğer bu iki kategori birleştirilirse annelerin sayısını geçer. Gelecek anketlerde,

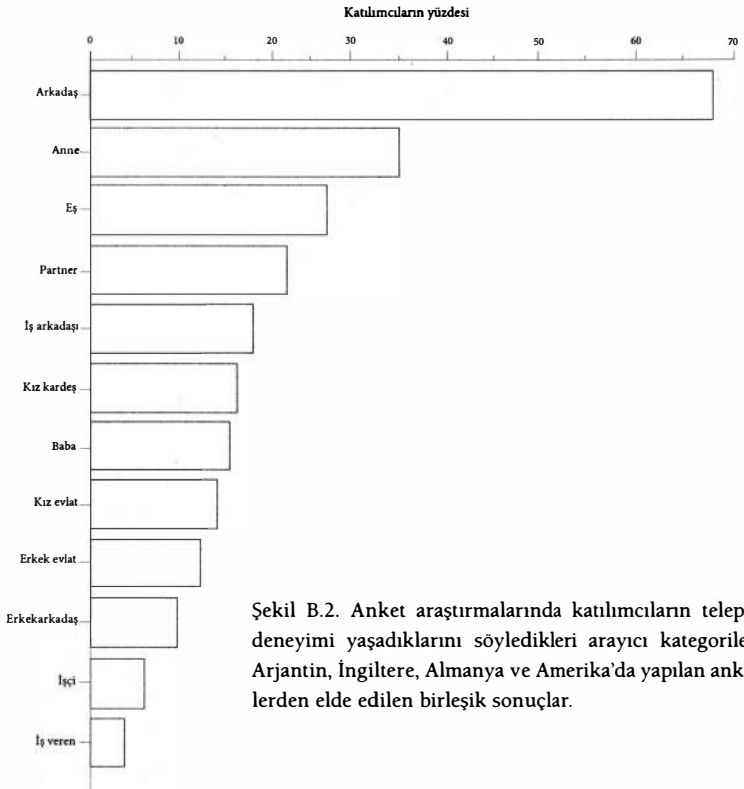

Şekil B.1. Anket araştırmalarında telefon çağrısıyla ilgili telepati deneyimi yaşadığını söyleyen katılımcıların oranları. Arjantin, İngiltere, Almanya ve Amerika'da yapılan anketlerden elde edilen birleşik sonuçlar.

"eş veya partner" için tek bir kategori kullanmak en iyi yol olacaktır. Ayrıca insanların sadece bir annesi ve genelde bir eşi ya da partneri olurken, birden fazla arkadaşı olabilir. Dolayısıyla eğer "arkadaşlar" kategorisi, ferdi arkadaşlara bölünürse "arkadaşlar"; anneler, eşler ve partnerlere kıyasla bu denli baskın çıkmayabilir.

6.Bölümde anlattığım gibi, insanlar karşıt cisten çok hemcinslerine telepatik tepki vermişlerdir. Hem kadınlar hem de erkekler babalarından ziyade annelerine tepki vermişler ve daha az bir oranda, her iki kesim de erkek kardeşlerden ziyade kız kardeşlerine tepki vermişlerdir. Öte yandan anneler erkek evlatlardan daha çok kız evlatlara tepki vermişlerdir. Babalar ise kız evlatlardan çok erkek evlatlara tepki vermişlerdir (Şekil B.3).

Babalar ve erkek kardeşlerden çok annelere ve kız kardeşlere telepatik tepkinin verilmesinin nedenlerinden biri, insanların anneyle babaya oranla veya kız kardeşle erkek kardeşe oranla daha sıkı bir duygusal ilişki kurmaya eğilimli oluşlarıdır. Daha olağan bir

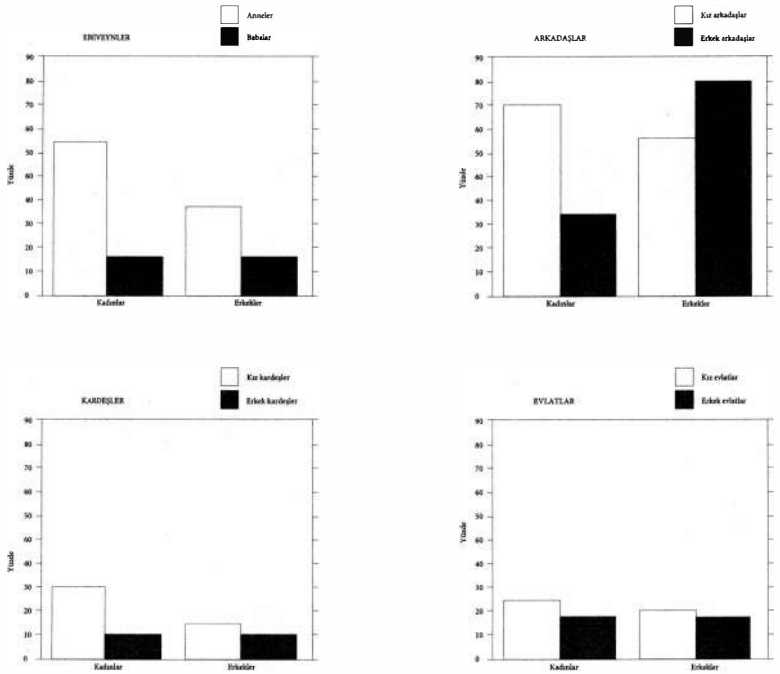

Şekil B.2. Anket araştırmalarında katılımcıların telepati deneyimi yaşadıklarını söyledikleri arayıcı kategorileri. Arjantin, İngiltere, Almanya ve Amerika'da yapılan anketlerden elde edilen birleşik sonuçlar.

açıklama ise kadınların diğer aile fertlerini erkeklerden daha sık aramaları; dolayısıyla onların telefon çağrılarının telepati yoluyla sezilme şansının daha fazla olmasıdır.

Telepatik Telefon Çağrıları Üzerine Deneysel Araştırma

6.Bölümde belirttiğimiz gibi, telefon çağrısıyla ilintili telepati üzerine yaptığım deneylerde, her denek dört potansiyel arayıcıya sahipti. Bazı durumlarda denekler dört arayıcının hepsinin ismini bildirmişti; diğer durumlarda denekler iki veya üç arayıcının ismini bildirmişti ve diğer arayıcılar araştırmacılar tarafından bulunmuş, deneklerin tanımadığı kimselerdi.

Şekil B.3. Erkek arkadaşlar, kız arkadaşlar ve aile fertlerinden gelen telefon çağrılarına erkeklerin ve kadınların verdikleri telepatik tepkiler. Arjantin, İngiltere, Almanya ve Amerika'dan birleşik sonuçlar.

Araştırma arkadaşım Pam Smart'la birlikte denekleri, yerel gazetelere ve internet şirketlerine verdiğimiz ilanlarla bulduk. Araştırmaya katılan deneklere deneme başına 10£ ödedik. Tahminleri ister doğru ister yanlış çıksın aynı parayı aldılar. İnsanlardan ilk 10 deneme serisine katılmalarını istedik ve daha sonra onlardan bazılarının sonraki 10 denemelik serilere de katılmalarını istedik (Bazı denekler koşullarındaki değişimler yüzünden tüm serileri tamamlayamadılar.)

Önceden belirlenmiş bir zamanda, denek dört potansiyel arayıcının birinden çağrı aldı. Telefona cevap vermeden önce kimin aradığını tahmin etti. Video kasede kaydedilmemiş denemelerde, ara-

yıcı, karşı taraf konuşmadan önce, "Merhaba, benim adım...." diyerek telefona cevap verdi. Arayıcı hemen tahminin ne olduğunu kaydetti. Video kasede kayıtlı denemelerde ise, denek kameranın görüş alanı içindeki bir sandalyeye oturdu ve çağrı için önceden saptanmış zamandan önce 15 dakika boyunca, zaman kaydına sahip bir kamerayla sürekli filme alındı. Denek telefonun ahizesini kaldırmadan önce tahminini kameraya bildirdi.

Her deneğin dört potansiyel arayıcısı 1, 2, 3 ve 4 rakamlarıyla numaralandırıldı ve her denemeden önce deneyci, zar kutusundan aldığı bir zarı rastgele atarak dört arayıcıdan birini seçti (Las Vegas'ta satılan, profesyonel gazinolardaki zarlar ve zar kutularını kullandık). Arayıcının seçilmesi aramadan 15 dakikadan daha kısa bir süre önce gerçekleşti. Bu esnada denekler kamerayla filme alınıyordu.

Denklerin şans eseri doğru tahminde bulunma ihtimali 4'te 1, yani %25 idi. Eylül 2002'de tamamlanan, filme alınmamış 571 denemede, 231 doğru (%40), 340 yanlış tahmin yapılmıştı. Bu sonuç katrilyonda 1 (binom testiyle $p = 4 \times 10^{-16}$) şans olasılığıyla istatiksel açıdan hayli kayda değerdir. Aynı tarihte, video kasede kaydedilmiş 283 deneme yaptık. Bu denemelerde, 127 doğru (%45) tahmin yapılmıştı. Yine, %25'lik şans düzeyinin çok üstünde doğru tahmin elde edilmişti. Şans eseri bu sonucun elde edilmesi olasılığı trilyonlarda 1 idi ($p = 3 \times 10^{-13}$)

Yorkshire, Wakefield'da yaşayan Sue Hawksley'le yürütülen video kayıtlı 100 denemede, arayıcılar arasında Hawksley'in üç arkadaşı, annesi ve kız kardeşi vardı. Annesinin elde ettiği başarı %25'lik şans düzeyindeydi, kız kardeşininki ise %29 idi. Ama arkadaşlarının başarı oranları önemli ölçüde yüksekti, hele birisininki %75 idi (Tablo B.4).

85 denemeden oluşan ikinci seride, Sue Hawksley'in arayıcılarının ikisi yabancı ve diğer ikisi de birinci seride yer alan arkadaşlarıydı (Gayle ve Jayne). Bu arkadaşlarıyla elde ettiği başarı %66 iken, yabancılarla elde ettiği başarı sadece %18 idi (Şekil 6.3). Arkadaşlarıyla elde ettiği puan ile yabancılarla elde ettiği puan arasın-

Arayan	Toplam arama	Doğru	Yanlış	Doğru yüzdesi
Emma	16	4	12	25
Gayle	20	13	7	65
Gillian	22	6	15	29
Jayne	20	15	5	75
Kay	21	10	11	48
Laura	1	0	1	0
TOPLAM	**100**	49	**51**	49

Tablo B.4. Sue Hawksley'in farklı arayıcılarla yaptığı telefon telepatisi denemelerinin sonuçları. Arayıcılar, Hawksley'in annesi Emma; kız kardeşi Gillian; arkadaşları Gayle ve Kay (kız kardeşler olan) ve Jayne idi. Kızı Laura ile de bir deneme yapıldı. Tüm denemeler video kasede kaydedildi ve Eylül 2000 ile Mart 2001 tarihleri arasında Yorkshire, Wakefield'da yapıldı.

daki fark istatiksel açıdan hayli büyüktür (2 x 2 olasılık testine göre, chi kare = 19,2: p = 0,00001). Bu seride toplam başarı oranı %45 idi ki, bu oran şans düzeyinin önemli ölçüde üstündedir. Bu sonucu şans eseri elde etme olasılığı 25.000'de 1 dir (binom testine göre, p = 0,00004).

Sue Hawksley'le yapılan tüm bu deneme serilerinde, diğer deneklerde olduğu gibi, arayıcıların tümü farklı yerlerdeydi; bazıları evde, bazıları işte veya başka yerlerdeydi. Sue'yle yapılan sonraki deneyde, dört arayıcının hepsi de aynı yerde, Sue'nin Wakefield'daki evinden bir kilometre uzaktaki Holmfield Arms adlı otelde toplanmışlardı. Ben de deneyi organize etmek için oradaydım. Çağrıları yapmak için özel bir oda kullandık. Arayıcıların üçü arkadaşlarıydı (Gayle, Kay ve Jayne). Diğer arayıcı ise Sue'yle önceden bir kez karşılaşmış ve önceki deneme serisinde "yabancılar"dan biri olan, araştırma arkadaşım Pam Smart idi. İki ayrı kameraman eşzamanlı video kamera kullanarak tüm denemeleri filme aldılar. Kameramanlardan biri Holmfield Arms otelindeydi ve her bir deneme için arayıcı saptamak amacıyla zar atarken beni filme aldı ve sonra da aramayı yaparken arayıcıyı filme aldı. Diğer kameraman ise Sue Hawksley'in evindeydi. Günboyu 17 deneme

yaptık. Bu denemelerin sonuçları aşağıda Tablo B.5'de gösterilmiştir. Sonuçlar Sue Hawksley'in diğer denemelerininkiyle aynı çıkmıştı. Arkadaşlarıyla yaptığı denemelerin puanları şans düzeyinin çok üstündeyken, Pam Smart'la yaptığı denemelerin başarı oranı tam da şans düzeyinde kalmıştı.

Arayan	Denemeler	Doğru	Yanlış	Doğru yüzdesi
Gayle	5	2	3	40
Jayne	5	3	2	60
Kay	3	2	1	67
Pam	4	1	3	25
Toplam	**17**	**8**	**9**	**47**

Tablo B.5. Yorkshire, Wakefield'da 15 Haziran 2001 tarihinde yapılan bir telefon telepatisi deneyinin sonuçları. Bir kameraman, denek Sue Hawksley'i evinde her deneme boyunca filme aldı. Diğer kameraman 1.6km ötedeki başka bir yerde bulunan arayıcıları filme aldı. Deneğin 17 denemede elde ettiği 8 doğru tahmin şans düzeyinin önemli oranda üstündeydi (binom testine göre, $p = 0,04$).

Sue Hawksley bazı denemelerde tahminde bulunurken diğer denemelere oranla kendinden daha emin olduğunu bizlere söylemişti. Bu duyguların tahminlerin doğruluğuyla alâkalı olup olmadığını öğrenmek için, 144 video kayıtlı denemede, Sue telefona cevap vermeden önce tahmininden ne kadar emin olduğunu kameraya bildirmişti. Tahmin oranları daha sonra video kasetten çözüldü. Üç derece vardı: "emin", "çok emin değil" ve "sadece tahmin". Sonuçta, sadece tahminde bulunduğunu düşündüğünde, gerçekten de yalnızca %29 başarı elde etmişti ki, bu oran %25'lik şans düzeyinin önemli ölçüde üzerinde değildi. Çok emin olmadığı zamanlarda %35 başarı oranı elde etmişti ki, bu oran, şans düzeyinin üstündeydi ama çok üstünde değildi. Ancak kendinden emin olduğu zamanlar %82 oranda doğru tahminde bulunmuştu ki, bu oran, milyarlarda 1'lik şans düzeyinin bir hayli üstündeydi (Tablo B.6)

Uzatılmış video kayıtlı deneme serilerinde yer almış diğer bir denek de Londra'da yaşayan Scott Reeves'di. Arayıcılarından ikisi 267.5 km uzakta, İngiltere'nin kuzey batısında, Lancashire, Southport'ta yaşayan annesiyle babasıydı; diğer iki arayıcı ise onun daha

Eminlik	Deneme sayısı	Doğru	Yanlış	Doğru yüzdesi	*p*
Emin	28	23	5	82	$4x10^{-10}$
Emin değil	95	33	62	35	0.02
Sadece tahmin	21	6	15	29	NS

Tablo B.6. 144 video kayıtlı denemede, Sue Hawksley'in kendinden eminliği ile kimin aradığını tahmin etmedeki başarısı arasındaki ilişki. Son sütundaki olasılıklar (p) binom testi kullanılarak hesaplanmıştır ve başarı oranının şanstan hangi oranda farklı olduğunun ölçüsünü vermektedir. KÖ "küçük ölçüde" demektir.

önce hiç karşılaşmadığı, benim araştırma arkadaşlarım Pam Smart ile Carole Macaulay'dı. Tanıdığı insanlarla, anne babasıyla elde edeceği sonuçların daha önce hiç karşılaşmadığı Pam ve Carole'yle elde edeceklerine oranla daha başarılı olacağı tahmin ediliyordu. Öyle de oldu. Anne babasıyla elde ettiği başarı oranı %47 iken, diğer iki arayıcıyla elde ettiği başarı oranı %25 idi (Şekil 6.3).

Arayıcı kişiler hakkındaki veriler, Scott Reeves'in, babasından ziyade annesiyle ve Pam'dan ziyade Carole'le daha başarılı olduğunu göstermektedir (Tablo B.7). Yüzde oranlarına bakıldığında Reeves, her ne kadar bu denli az sayıdaki deneme için bu fark pek önemli olmasa da, Carole'yle babasıyla olduğundan daha başarılı çıkmıştı. Carole'yle elde ettiği beklenenden yüksek başarı-

Arayan	Deneme sayısı	Doğru	Yanlış	Doğru yüzdesi
Anne	7	4	3	57
Baba	10	4	6	40
Carole	7	3	4	43
Pam	6	1	5	17
Toplam	**30**	**12**	**18**	**40**

Tablo B.7. Haziran 2001 ile Ocak 2002 arasında, denek Scott Reeves'le yapılan telefon telepatisi deneyleri. Arayıcıları, anne ve babası (Brenda ve Brian Reeves), Pam Smart ve Carole Macaulay idi. Tüm denemeler kamerayla kaydedildi. 30 denemenin 12'sinde doğru tahminde bulunmuştu, toplam başarı oranı %45'ti (Binom testine göre istatiksel büyüklük: p = 0,005).

nın bir nedeni, ikisinin telefonda dostça bir ilişki kurmuş olmaları olabilir, öyle ki çok geçmeden Carole onun için yabancı olmaktan çıkmıştı.

Denek	Denizaşırı arayanlar	Denizaşırı Doğru	Denizaşırı Yanlış	Denizaşırı Doğru	İngiliz Yanlış	İngiliz
Claire Morsman	Australya/Y.Zelanda		7	7	2	6
Kama Murray	Güney Afrika	3	1	0	4	
Marina Theofrastos	Güney Afrika	2	0	0	1	
Rebeca Harlow	Güney Afrika	1	1	1	1	
Tope Adebanji	Nijerya	3	1	1	0	
Dhuha Awad	Yemen	4	2	0	1	
Esther Leoneis	Yunanistan	2	2	4	1	
TOPLAM		**22**	**14**	**8**	**14**	
Doğru yüzdesi		61		36		

Tablo B.8. İngiltere'de yaşayan deneklerle yapılan telefon telepatisi denemelerinde, en azından 1500km uzaklıktaki arayıcılarla elde edilen başarı oranının, deneklerin isimlerini verdikleri, İngiltere'de yaşayan arayıcılarla elde edilen başarı oranıyla karşılaştırılması. Yabancılardan gelen çağrılar bu tabloya dahil edilmemiştir.

Mesafenin telefon telepatisi üzerinde bir etkisinin olup olmadığını saptamak için, en azından 1070km uzaktaki ülkelerde yaşayan arayıcıların isimlerini verebilecek, İngiltere'de yaşayan denekler bulduk. Bu denekler İngiltere'de yaşayan arayıcıların isimlerini de verdiler. Aşağıda Tablo B.8, bu iki arayıcı kategorisiyle elde edilen başarı oranlarını göstermektedir (Bu deneklerin bazılarının arayıcılarının biri veya daha fazlası yabancıydı, ama yabancılarla yaptıkları çağrılara ilişkin veriler bu tabloya dahil edilmedi, çünkü burada söz konusu olan karşılaştırma coğrafi açıdan yakın veya uzak olan tanıdık insanlar arasında yapılmaktadır). Deniz aşırı uzaklıktaki arayıcılarla elde edilen toplam başarı oranı %61 idi ki, bu oran İngiltere'dekilerle elde edilen %36'lık başarı oranından büyüktü. Bu noktada telepatinin mesafeyle ortadan kalktığına dair bir işaret yoktur. Uzaktaki insanlarla elde edilen daha büyük başarı, bu kişilerin çoklukla deneklerle güçlü bağları olan yakın arkadaş veya aile ferdi olmasından kaynaklanıyor olabilir.

8. BÖLÜM

Gözetlenme Duygusu Üzerine Bir Anket Araştırması

İnsanların gözetlenme duygusunu hangi koşullar altında yaşadıkları konusunda daha fazla bilgi edinmek için, verdiğim derslerde aşağıdaki anketi dağıttım. 402-403. sayfalardaki ankette olduğu gibi, bu anketler genelde dersten sonra, dersten sonraki tartışma faslından önce yapıldı. Her kişiye bir anket kağıdı verildi ve bu kağıdı hemen doldurması istendi. Kalemi olmayanlara kalem temin edildi. Anketler doldurulduktan sonra bir ara verildi ve anketler toplandı. İnsanların büyük çoğunluğu anketleri doldurdu.

GÖZETLENME DUYGUSU

A **Anketi**

1. Birisinin arkanızdan size baktığını hissettiğiniz ve bakanın nerede olduğunu görmek için arkanıza döndüğünüz hiç oldu mu? (Sıradan bir açıklaması olabilecek deneyimleri katmayınız.)

❍Evet..... ❍Hayır.....

Eğer cevabınız hayırsa, 4., 5., 6. ve 7. soruları geçiniz. Eğer evetse, lütfen tüm soruları cevaplandırınız.

2. Yaşınız?

18'den küçük..... 19-30..... 31-50..... 51-70..... 71+.....

3. Cinsiyet:

❍Erkek..... ❍Kadın.....

4. Ne sıklıkta gözetlenme deneyimi yaşadınız? (Lütfen yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz.)

❍En azından haftada bir kez.....❍En azından yılda bir kez.....
❍En azından ayda bir kez..... ❍Yılda bir kezden daha az.....

5. Bu deneyimleri kimlerle yaşadınız?

❍Baba.....
❍Anne.....
❍Erkek evlat.....
❍Kız evlat.....
❍Erkek kardeş.....
❍Kız kardeş.....
❍Eş.....
❍Partner.....
❍İş arkadaşı.....
❍Erkek arkadaş.....
❍Kız arkadaş.....
❍Erkek yabancı.....
❍Kadın yabancı.....
❍Diğerleri (Lütfen kim olduklarını belirtiniz).....

6. Bu deneyimleri hangi ortamda yaşadınız?

❍Sokakta.....
❍Arabada.....
❍Kafe, bar veya kulüpte.....
❍Tiyatroda, ders salonunda vb.
❍Tren veya otobüste.....
❍Evde.....
❍Diğerleri (Lütfen yeri belirtiniz).....

7. Hiç, bir hayvan tarafından gözetlendiğinizi hissettiniz mi?

❍Evet..... ❍Hayır.....

Eğer cevabınız evetse, ne tür hayvan veya hayvanlarla?.....

8. Birisinin ardından bakıp, onun geriye dönmesini sağladığınız oldu mu?

❍Evet..... ❍Hayır.....

9. İnsanları gözetlerken, gözetlediğiniz kimseleri hangi duygu veya niyetlerin etkilediğini düşünüyorsunuz?

❍İlgilerini çekme isteği.....
❍Öfke.....
❍Cinsel arzu.....
❍Merak.....
❍Diğerleri (Lütfen belirtiniz).....

10. Bir hayvanın arkasından bakıp, onun tepki vermesini sağladığınız oldu mu?

❍Evet..... ❍Hayır.....

Eğer cevabınız evetse, lütfen ayrıntıları belirtiniz.....

11. Gözetlendiğinizi hissettiğiniz veya birini gözetleyerek etkilediğiniz bir deneyiminizi kısaca anlatınız.

Cambridge Üniversitesi'nden toplam 36 öğrenci, İsveç'teki bilimsel bir sempozyumdan 34 katılımcı; New York, Huntington'dan 50 vatandaş; Atlanta, Georgia'dan 30 vatandaş, Arlington, Virginia'dan 53 vatandaş ve Asheville, Kuzey Carolina'dan 126 vatandaş ankete katıldı. Katılımcıların 175'i kadın, 154'ü erkekti. Katılımcıların yaş dağılımı:

18 altı	%4
19-30	%22
31-50	%36
51-70	%35
70 üstü	%2

1. soruya "evet" yanıtını veren kadınların oranı (%81), erkeklerin oranından (%74) fazlaydı ve benzeri cinsiyet ayrımı diğer tüm sorularda da ortaya çıkmıştı. Şimdi de evet diyenlerin deneyimlerine ilişkin ayrıntılara değinelim. Söz konusu deneyimlerin sıklığına ilşkin olarak 4. soruya verilen cevaplar şöyleydi:

- haftalık %18
- aylık %33
- yıllık %30
- yıllıktan daha az %19

5. soruya verilen cevaplar Tablo B.9'da ve Şekil 8.1'de gösterilmiştir. Cevaplayanların büyük bir kısmı erkekler tarafından gözetlendiklerini (%76) söylemiştir. Bunu %54'lük oranla kadınlar tarafından gözetlendiklerini söyleyen kısım takip etmiştir. Bunun peşinden, kız arkadaşlar, erkek arkadaşlar, iş arkadaşları, eşler, anneler, partnerler, babalar ve diğer aile fertleri gelmiştir.

Gözetleyen	Tümü	Kadınlar	Erkekler	p
Yabancı erkek	76	87	64	< 0.0001
Yabancı kadın	54	48	62	0.02
Kız arkadaş	32	28	38	NS
Erkek arkadaş	27	26	27	NS
İş arkadaşı	24	32	13	0.003
Eş	18	22	12	0.03
Anne	16	17	15	NS
Partner	14	24	12	0.02
Baba	12	14	11	NS
Kız evlat	10	16	3	0.0005
Kız kardeş	9	11	6	NS
Erkek evlat	7	9	4	NS
Erkek kardeş	3	5	2	NS

Tablo B.9. Gözetlenme deneyimi yaşamış, farklı kategorilerdeki gözetleyenlere tepki vermiş katılımcıların yüzdeleri. Sayılar tüm katılımcıları içermektedir ve ayrıca erkek ve kadınlar için ayrı hesaplamalar da yapılmıştır. Bu şemadaki sayılar 154 kadın ve 113 erkek katılımcının cevaplarına dayanmaktadır. Erkekler ve kadınlar arasındaki farkın (2 x 2 olasılık çizelgeleri kullanılarak hesaplanan) istatiksel büyüklüğü p sütununda gösterilmiştir. Bu sütundaki sayılar, erkeler ile kadınlar arasındaki bu fark bir şans meselesi olarak ele alınıp, (p) olasılık değerlerini içermektedir. Olasılık değerleri ne kadar küçükse, şans oranı o kadar büyüktür. Bazı farklılıklar istatiksel açıdan büyük değildi (BD).

Bu cevaplarda çeşitli cinsiyet farklılıkları ortaya çıkmıştı. Kadınlar yabancı kadınlardan daha çok yabancı erkeklere tepki vermişlerdi. Ve arkadaşlar söz konusu olduğunda, erkekler erkek arkadaşlardan çok kız arkadaşlara tepki verdiklerini belirtmişlerdi. Kadınlar; eş, partner, iş arkadaşı ve kız evlatlarına, erkeklerden önemli ölçüde daha fazla tepki vermişlerdi.

6., 8. ve 9.sorulara verilen cevaplar 8.Bölümde özetlenmiştir ve ayrıntılı sonuçlar Şekil 8.2. ve 8.3'de gösterilmiştir. 8.soruya erkeklerden (%71) çok kadınlar (%88) evet yanıtını vermişti.

7.soruya katılımcıların %55'i evet cevabını vermişti. 329 katılımcının 79'u bu deneyimi bir köpekle, 59'u bir kediyle, 9'u bir atla, 6'sı bir geyikle, 5'i bir kuşla, 3'ü bir ayıyla, 2'si bir yılanla yaşadığını söylemişti. Ayrıca bu deneyimi; keçiyle, domuzla, maymunla, fareyle, yunusla, iguanayla, deniz kaplumbağasıyla ve sincapla yaşayan birer kişi de vardı. Böylece liste memelileri, kuşları ve sürüngenleri içermiş, ama amfibiyenleri, böcekleri ve diğer omurgasızları dışarıda bırakmıştı.

Katılımcıların yine %55'i 10. soruya evet yanıtını vermişti. Çoğu cevaplar kedileri ve köpekleri içeriyordu, ama bazı insanlar bu deneyimi atlar ve kuşlarla yaşadıklarını belirtmişlerdi.

13. BÖLÜM
Kuşkucuların Gözetlenme Duygusuna Yönelttikleri İtirazlar

ROBERT BAKER

Dünyadaki en büyük kuşkucu organizasyonu New York, Amherst'de kurulmuş CSICOP (The Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal)'dur. 2000 yılında, CSICOP dergisi, the Skeptical Inquirer, gözetlenme duygusunun yanılsama olduğunu savunan iki makale yayımladı. Her iki makale de konu hakkında yaptığım araştırmayı yalanlıyordu.

Makalelerden ilki, bir CSICOP üyesi olan ve Kentucky'de emekli bir psikoloji profesörü olarak yaşayan Robert Baker'e aitti.

Baker, insanların ne zaman gözetlendiklerini söyleyebileceği iddiasını çürüten iki "kanıt" geliştirmişti. Birinci kanıtta, Baker, yemek yemekle meşgul, televizyon seyreden, bilgisayar terminallerinde çalışan veya Kentucky Üniversitesi'nin kütüphanesinde kitap okuyan insanları seçmişti. Dikkat çekmeden arkalarında oturup onları gözetlemişti. Daha sonra kendini tanıtıp, bir cevap kağıdını doldurmalarını istemişti.

Baker'in tahmini, bir etkinlikle uğraşan kimselerin "asla" gözetlenme duygusuna kapılmayacağı yönündeydi. Baker'in beklediği cevap şuydu: "Geçen 5 dakika boyunca, birinin bana baktığını hiç fark etmedim." Hakikaten de 40 insandan 35'i bu cevabı vermişti. Ama beşi aynı cevabı vermedi. İki kişi "gözlemlendiğinin ve gözetlendiğinin" farkında olduğunu belirtmiş, üçüyse bir şeyin "ters" gittiğini hissettiğini ifade etmişti. Baker, bu denekleri gözetlerken "Üçünün de ayakta olduğunu, çevrelerine bakındığını, birkaç kez konumlarını değiştirdiğini ve çeşitli kereler geçici olarak şaşkınlık belirtisi gösterdiğini" kaydetmişti.

Beş kişinin cevapları Baker'in tahminine ters düşmüştü. Bunun üzerine Baker yeni bir ölçüt sundu. Deneklerin onlara bakarken kendisinin nerede oturduğunu söyleyebilmeleri gerektiği kuralını koydu. Hiçbiri bunu söyleyememişti. Bunu söyleyememelerini, "gözetlendiklerinin farkında olmadıklarına inanmak için iyi bir neden" olarak değerlendirdi.[384] Ancak bu, meseleyi geçiştirmekten öteye geçmiyordu. Gözetlenmeye karşı duyarlılık birkaç dakika sonra gözetleyenin konumunu hatırlamak zorunda olmayı gerektirmez.

Analizini tamamlamak için, Baker, gözetlendiğini bildiğini söyeleyen iki kişinin sonuçlarını "hesap dışı" tuttu. Onları "kuşkulu" buldu, çünkü biri sürekli gözetlendiğini hissettiğini, diğeriyse duyu ötesi algı yeteneğine sahip olduğunu savunmuştu. Ancak eğer gözetlenme duygusu sahiden varsa paranoid eğilimleri olan insan-

[384] Baker (2000), s.40

ların ona karşı en duyarlı insanlar olması gerekir; [385] aynı şey, duyu ötesi algı yeteneğine sahip kimseler için de geçerlidir.

İkinci kanıtta, Baker, bir öğrenciyle birlikte, rastgele aralarla denekleri arkalarından gözetledi. Deneklerden, ne zaman gözetlendiklerini hissettiklerini yazmaları istendi. Baker, onlara, 20 dakikalık bir deneme boyunca, bir dakikalık periyotlarla beş kez gözetleneceklerini söyledi. Beklediği gibi deneklerin tahminleri şans düzeyinin üstüne çıkmadı.

Niçin bu sonuçlar, benim ve diğer araştırmacıların elde ettiğimiz genelde olumlu ve istatiksel açıdan önemli sonuçlardan bu denli farklı çıkmıştı? Metot açısından çeşitli önemli farklar söz konusuydu.

Benim deneysel tasarımımda, 20 denemelik bir seride, hemen hemen eşit sayıda kontrol denemeleri ve gözetleme denemeleri yapılmıştı. Oysa Baker'in deneyinde, 15 kontrol denemesine karşılık sadece 5 tane bir dakikalık gözetleme denemesi yapılmıştı. Bu garip özellik sonuçların istatiksel olarak doğru şekilde analizine engel olmuştu. Her deneğe ne zaman gözetlendiklerine ilişkin sadece beş tane tahmin yapma izni verilmişti. Eğer tahminler tamamen rastlantısal idiyse, yanlış tahminler doğrulardan üç kat fazla olacaktı.

Benim deneylerimde, her deneme sadece 10 saniye sürdü, oysa Baker 60 saniyelik deneme periyotları kullanmıştı. İlk testlerde, denekler büyük bir doğruluk oranıyla ne zaman gözetlendiklerini cevapları üzerinde çok fazla düşünmeden hemen tahmin etmişlerdi.

Baker ayrıca deneklerin dikkatini dağıtabilecek üç unsura yer vermişti:

1. Baker'in makalesinde gösterilen örnek puan çizelgesindeki her bir zaman ölçüsünün yanında, 0801 1&2; 0802 2&3 gibi, bir çift anlaşılmayan sayılar bulunuyordu.[386] Baker'e yazı yazarak bunun bir açıklamasını sunmasını istedim, verdiği yanıt meseleyi da-

[385] Sheldrake (1994).
[386] Baker (2000), s.38.

ha da karıştırdı. Örnek zaman çizelgesinde gözüken zamanların "deneğin zaman çizelgesinde yer almadığını, çünkü onların elbette denekten deneğe değiştiğini ve 1&2'nin, ilk dakikayı, 2&3'ün, zaman periyodunun ikinci dakikasını gösterdiğini" söyledi.

Eğer ben Baker'in deneklerinden biri olsaydım, onun talimatlarını anlamakta zorluk çekerdim. Gözetlendiğimi düşünmüş olsaydım, ilk başta, bunun hangi dakikada gerçekleştiğini hesaplamak zorunda kalacaktım. Daha sonra cevabımı nereye yazacağıma karar vermek zorunda kalacaktım. Yedinci dakikada gözetlendiğimi hissettiysem, cevabımı "6&7" diye adlandırılan satıra mı yoksa "7&8" diye adlandırılan satıra mı yazacaktım?

2. Baker'in yayımladığı talimatlar çelişkilidir. Deneklere bir dakikalık beş tane gözetlenme periyodunun olacağının söylendiğini yazıyor. Oysa örnek talimat çizelgesi, "deneklerin iki dakikalık periyotlarla beş kez gözetlendiğini" belirtiyordu. Baker bunun bir hata olduğunu artık kabul ediyor.[387] Makalesinde bir dakikalık gözetleme periyotlarının ayrıca "beş dakikalık periyotlar" diye tanımlanması işleri iyice karıştırmıştı.[388]

Baker, deneklerinden sadece ne zaman gözetlendiklerini tahmin etmelerini istemekle yetinmemiş, tahminlerini, diğer periyotlardaki tahminleriyle karşılaştırmalarını ve eğer isterlerse önceki tahminlerini değiştirebileceklerini onlara söylemişti. Bu talimat, deneklerin o anki hislerinden sapmalarına pekâlâ yardım etmiş olabilir.

Baker gibi ben de onun deneysel metotlarını (muğlak talimatları da dahil) izleyen kimselerin olumsuz sonuçlarını tekrarlayacağını tahmin ediyorum. Ancak aynı zamanda benim olumlu sonuçlarımın benim metotlarımı izleyenler tarafından tekrarlanacağını da tahmin ediyorum.[389]

[387] Baker (2000), s.38.
[388] R. Baker, özel konuşma, 27 Mayıs, 2000.
[389] Baker (2000), s.38.

David Marks ve John Colwell

The Sceptical Inquire dergisindeki ikinci makale, iki İngiliz psikolog, David Marks (CSICOP üyesi olan) ve John Colwell'e aitti.[390] Söz konusu makale, Colwell ve çalışma arakadaşlarının Kuzey Londra Üniversitesi'nde yaptıkları iki deneye dayanıyordu.[391] Asıl deneylerinde benim prosedürüme dayanan yöntemleri kullanmışlar ve web sitemde verdiğim rastlantısallaştırılmış 20 adet gözetleme ve gözetlememe denemelerini takip etmişlerdi. Bulgularımı yalanlamak bir yana dursun doğrulamışlar ve çarpıcı ölçüde olumlu sonuçlar elde etmişlerdi (Şekil 11.4).

Colwell ve arkadaşları daha sonra benim rastlantıllaştırılmış deneme serilerim hakkında teknik savlar ileri sürerek bu deneyin olumlu sonuçlarını ihmal etmeye çalıştılar. Web sitemde sunduğum serileri, "yapısız" rastlantısallaştırmalardan kaynaklanabilecek sorunlar hakkında diğer şüphecilerin yorumları ışığında denkleştirdiler.[392]

Marks ve Colwell, deneklere geri beslenim verildiği için, gözetlenme denemelerindeki başarılarının "benim rastlantısallaştırılmış serilerimde saklı olan yapılar yoluyla "gizli bir öğrenme"den kaynaklanabileceğini ileri sürdüler. Böylece denekler her nasılsa sırada gözetlenme mi yoksa gözetlenmeme denemesinin mi bulunduğunu tahmin edebilmişlerdi. Ancak Marks ve Colwell, katılımcıların rastlantısallaştırılmış serilerde herhangi bir gizli yapıyı fiilen saptadıklarına ilişkin hiçbir kanıt sunmadılar. Kendi hipotezlerini test etme zahmetine katlanmadılar. Oysa, tahminlerin gerçekten bekledikleri biçimde mi seyrettiğini görmek için katılımcıların puan çizelgelerini inceleyerek, bunu yapabilirlerdi. Colwell'den, verilerin onların teoremine uyup uymadığını görmek için puan çizelgelerinin kopyalarını istedim, ama verileri görmeme izin vermedi.

390 Sheldrake 1998a, 1999b, 2000a, 2001b.
391 Marks ve Colwell, 2000.
392 Colwell et all., 2000.

Marks ve Colwell, ayrıca, belki de okuyucuların fark etmeyeceğini sanarak, teoremlerindeki ölümcül bir hatayı belirtmemişlerdi. Eğer gizli bir öğrenme gerçekleşmiş olsaydı, bunun, katılımcıların hem gözetlenme hem de gözetlenmeme denemelerinde eşit ölçüde gelişme kaydetmelerine imkân tanıması gerekirdi. Oysa yalnızca gözetlenme denemelerinde gelişme kaydedilmişti (Şekil 11.4).

Her ne kadar savları verilerine uymasa da, Marks ve Colwell, yapı-saptama hipotezlerinin tüm gözetlenme deneylerimi geçersiz kıldığını savunmuşlardı. Halbuki hipotezleri kendi bulgularınca çürütülmüştü ve üstelik konuyla alâkasızdı. Çalışmam hakkındaki eleştirilerini, popüler bir bilim dergisinde bir muhabirin kısa bir açıklamasına dayandırmışlardı. Ortak incelemeye dayalı bilimsel dergilerde yayımladığım, konu hakkındaki ayrıntılı yazılardan büsbütün habersizdiler. O yazıları okumuş olsalardı, yapı-saptama hipotezlerinin baştan çürütülmüş olduğunu anlayabilirlerdi.

Öncelikle, denemelerimin 5000'den fazlasında, rastlantısallaştırma aslında yapısızdı ve her bir denemeden önce gözetleyenin yazı tura atmasıyla yürütülmüştü.[393] Aynı şey, Almanya ve Amerika'daki okullarda yapılan 3000'i aşkın deneme için de geçerlidir.[394] Dolayısıyla bu deneylerdeki hayli büyük olumlu sonuçların düzmece rastlantısallığın bir ürünü" olduğu söylenemez.[395] (bkz. s/240-243 anlatılan) Amsterdam deneyi çerçevesinde New Metropolis bilim müzesinde yapılan bilgisayar tabanlı deneyde, gözetleme ve gözetlememe denemelerinin sırası, yapısız rastgele sıralar üreten, bilgisayardaki bir rastlantısallaştırma programıyla belirlendi. 18.700'den fazla deneğin yer aldığı bu denemelerde, sonuçlar olumlu ve astro-

393 Marks ve Colwell gibi Wiseman ve Smith (1994) de bir gözetlenme deneyinde beklenmedik şekilde olumlu sonuç elde ettiler ve daha sonra bunun rastlantısallaştırma prosedürünün bir ürünü olduğunu açıklamaya çalıştılar, ama onların örneğinde, bunu, gözetlenmeme denemelerindne once onlardan daha fazla gözetlenme denemesi yapılmasına bağladılar. Rastlantısallaştırılmış serilerin her bir kümesinin tam tersi bir kümeyle denkleştirilmesi gerektiğini, böylece gözetlenme denemesi olduğu zaman, gözetlenmeme denemesi de olacaktı veya tersi.

394 Sheldrake, 1999b, Tablo 1 ve 2.

395 Sheldrake, 1998a.

nomik ölçüde büyüktü. Bu testlerde, Marks ve Colwell'in öne sürdükleri türde gizli bir öğrenme gerçekleşmiş olamazdı.

İkincisi, Marks ve Colwell'in düzmece rastlantısal dedikleri, gözden geçirilmiş sıraları kullanırken, deneklere artık geribeslenim verilmeyecek şekilde deneyin tasarımını değiştirdim. Yapı-saptama hipotezi geribeslenime dayandığından, geribeslenimsiz yapılan 10.000'den fazla denemede de, hayli kayda değer olumlu sonuçların alınmış olmasını açıklayamaz.[396]

Colwell ve çalışma arakadaşları, Marks'ın tavsiyesiyle ikinci bir deneyle meseleyi sağlama bağlamaya çalıştılar. Bu deneyde yapısız rastlantısallaştırmalar kullandılar. Ancak bu deney başka bir açıdan farklıydı: Colwell'in akademi arkadaşlarından biri tüm gözetleme işini üstlenmişti (Olumlu sonuçlar veren ilk deneyde, mezun olmuş bir öğrenci gözetleme işini üstlenmişti). Elbette sonuçlar hiçbir gözetleme etkisi sergilemedi. Hemen bunun yapısız rastlantısallaştırmalardan kaynaklandığı sonucuna vardılar. Makelelerinde, Marks ve Colwell, ikinci deneyde farklı bir kişinin gözetleme işini üstlendiğini belirtmediler. Bu deneyin gösterdiği tek şey, Colwell'in arkadaşının edilgen bir gözetleyici olduğuydu. Yapısız rastlantısallaştırmalar kullanarak benim yürüttüğüm binlerce benzer deneme son derece kayda değer olumlu sonuçlar vermiş ve başka bağımsız araştırmacıların denemeleriyle de doğrulanmıştı.[397]

Farklı gözetleyicilerin farklı sonuçlar elde edebileceğine dair deneysel kanıtlar mevcuttur. Kapalı devre televizyon kullanılarak yapılan gözetlenme testlerinde, bir şüpheci olan Richard Wiseman, gözetleyici olduğu zaman şans düzeyinde sonuçlar elde etmişti. Aynı deneyde, başka bir gözetleyici, Marilyn Schlitz istatiksel açıdan olumlu sonuçlar elde etmişti (aşağıya bakınız.)

396 Skeptical Inquirer (Sheldrake, 2000b)'de yer alan iddialara karşı yaptığım eşeltirilere cevap olarak, Marks ve Colwell (2000b), yazı tura atmak yoluyla rastlantısallığı sağlamanın, deneğin tanıyabileceği yapılar içerebileceğini ileri sürdüler. Marks'a bunun nasıl olmuş olabileceğini sorduğumda, cevap veremedi.

397 Sheldrake, 1999b, Tablo 3-4.

Kapalı Devre Televizyon Deneyleri ve Deneycinin Etkileri

CSICOP'un bir İngiliz üyesi olan Richard Wiseman, gözetleme etkisi hakkındaki araştırmasına, öğrencilerin gözetleyen ve denek olarak yer aldığı, bazı kapalı devre gözetleme deneyleriyle başladı. Tıpkı daha önce ele alınan Colwell ve çalışma arkadaşlarının gözetleme araştırmasında olduğu gibi, ilk deney kayda değer olumlu sonuçlar verdi.[398] Yine Colwell ve çalışma arkadaşları gibi, Wiseman de, bu sonucu, rastlantısallaştırma metodunun bir ürünü olarak görmeye çalıştı, ama kendi verilerini kullanarak hipotezini fiilen test etmedi. Ondan verilerini bana vermesini istedim, böylece teoreminin doğru olup olmadığını ortaya çıkarabilecektim. İlkin verilerin "ulaşılmaz" olduğunu söyledi bana, ama daha sonra bazı deneklerin sonuçlarını ele geçirmeyi başardı ve o sonuçları kibarca bana ulaştırdı. Söz konusu sonuçların teoremini desteklemediğini tespit ettim.[399]

Sonraki kapalı devre televizyon deneylerinde, Wiseman ve çalışma arkadaşları gözetleme işini üstlendiler. Bunun üzerine beklediğimiz gibi önemli bir gözetleme etkisininin olmadığını tespit ettiler.

Neyse ki bu, hikâyenin sonu değildi. Daha önce, kapalı devre televizyon deneylerinde olumlu sonuçlar elde etmiş, Kaliforniya'dan bir psikolog, Marilyn Schlitz Wiseman'ın İngiltere'deki laboratuvarına gitti. Aynı koşullar altında birleşik bir deney yaptılar. Öğrenci deneklerin yarısı rastgele seçilip Schlitz'e diğer yarısı da Wiseman'e tahsis edildi. Schlitz deneyci ve gözetleyici olarak istatiksel açıdan kayda değer olumlu sonuçlar elde etti. Oysa Wiseman, deneyci ve gözetleyici olarak, kayda değer olmayan sonuçlar elde etti.[400]

Dolayısıyla çarpıcı bir "deneyci etkisi" söz konusuydu. Bu etkiler psikoloji ve tıpta çok iyi bilinmektedir.[401] Genelde, deneyciler bekledikleri sonuçları elde ederler. Bu nedenle pek çok psikoloji

398 Wiseman ve Smith, 1994.
399 Sheldrake, 2001.
400 Wiseman ve Schlitz, 1997.
401 Rosenthal, 1976.

deneyi ve klinik deneme "iki tarafın da gözlerinin bağlı olduğu" koşullar altında yürütülmüştür. Böylece ne deneyci ne de denek kime hangi uygulama yapıldığı bilmez. Kuşkusuz Wiseman ve Schiltz'in beklentileri çok farklıydı. Schlitz gözetleme etkilerinin var olduğu ihtimalini ciddiye alırken, Wiseman deneyi, "zaman kaybı ama yapıyoruz işte" yaklaşımıyla yürütmüştü.[402]

Bu tür deneyci etkileri simetrik değildir. Deneklerin Wiseman'ın bakışlarını hissedememeleri, sadece Wiseman'ın edilgen bir gözetleyici olduğunu gösterir. Olumsuz düşünceleri deneklere bakış tarzını pekâlâ etkilemiş olabilir. Öte yandan duyu ipuçlarını dışlayan koşullar altında deneklerin Schlitz'in bakışlarını hissetmeleri, bakışlara karşı esrarengiz bir duyarlılığın varlığının kanıtını teşkil eder.

[402] Alıntı için bkz. Playfair (2000), s.15.

EK C

GÖRÜŞ ÜZERİNE ERKEN DÖNEME AİT TEORİLERİN KISA BİR TARİHÇESİ

13.Bölümde gördüğümüz gibi, eski dünyada, görmenin doğasıyla ilgili uzun boylu bir tartışma vardı. Söz konusu tartışma zihnin doğasının anlaşılması için kapsamlı sonuçlar taşıyordu. Belli başlı dört tane teorem vardı: görüntülerin göze girdiği, ama dışarıya hiçbir şeyin çıkmadığı içeriye gönderme teoremi; dikkatin dışarıya yöneldiği dışarıya gönderme teoremi; bu iki teoremi birleştiren teoremler; ve görmenin gerçekleştiği ortama ilişkin teoremler.

David Lindberg, Theories of Vision from Al-Kindi to Kepler adlı mükemmel kitabında, bu tartışmanın tarihini anlatır. Bu kitabı konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler edinmek isteyen herkese tavsiye ederim. Burada ben öncelikle 1604'de Johannes Kepler tarafından öne sürülen klasik görme teoremine kadar uzanan fikirlerin gelişiminin yalnızca kısa bir özetini sunacağım.

Eski Yunan ve Roma

M.Ö.5.yy'de Leucippus ve Democritus'la başlayan atomcu filozoflar materyalizmin ilk türünü ileri sürdüler. Bu teoreme göre gerçeklik hareket halindeki, bölünemez parçacıklardan -başka bir deyişle boşlukta hareket eden atomlardan- oluşuyordu. Maddi par-

çacıkların nesnelerin yüzeyinden her yönde yayıldıklarını ileri sürdüler. Görme, göze giren ve orada görsel algıya yol açan bu parçacıklara bağlıydı. Tutarlı görüntüleri açıklamak için, parçacıkların gözün içine doğru yol alan ince şeritler halinde birleştiğini öne sürdüler. Romalı atomcu Lucretius (M.Ö. 55 dolaylarında öldü) bu şeritleri simulacra diye adlandırdı ve bunları, yanan odundan çıkan dumanla, ateşten çıkan ısıyla ve deri değiştirdiklerinde böceklerden ve sineklerden çıkan derilerle karşılaştırdı.[403]

Bu içeriye gönderme teoremi, rakip teoremlerin savunucularının altını çizmekten zevk aldıkları temel sorunlar doğurmuştu. Örneğin maddi simulacra birbirini etkilemeden birbirinin içinden nasıl geçebiliyordu? Dağ gibi büyük bir varlığın görüntüsü göz bebeğine girebilecek kadar nasıl küçülebiliyordu? Ayrıca bu teorem şeritler göze girdikten sonra ne olduğunu da açıklayamıyordu. Onlar görmeyi nasıl izah edebilirdi? Üstelik söz konusu teorem görmeyi edilgen bir işlem saymış ve dikkatin etkin rolünü ihmal etmişti.

Ne var ki bazı atomcular etkileşimlerin her iki yönde de ilerleyebileceğini, sadece gözün içine doğru değil, bakandan dışarıya doğru da hareket edebileceğini benimsemişlerdi. Democritus görmeyle nazarı aynı ilkeyle açıklamıştı: Uzaktan etkilemek, düşmanca zihinsel içeriklerle dolu, hareket halindeki maddi görüntüler aracılığıyla gerçekleşir. "Söz konusu içerikler kurban kişiye sürekli bağlı kalır ve böylece onun hem bedenini hem de zihnini bozar ve yaralar."[404]

M.Ö. 5.yüzyılın başlarında, Pisagor okulunun üyeleri dışarıya gönderme teoreminin ilk versiyonunu ileri sürdüler. Buna göre görsel bir akım gözden dışarıya yansıtılırdı ve gözün içinde "ateş" vardı. İçsel ışığa duyulan bu inancın dayanaklarından biri, insanların kafalarına bir darbe yedikleri zaman gözleri kapalı olduğu halde ışığı -"yıldızları" görmek deyiminde olduğu gibi- görebilmeleriydi.

[403] Lindberg, 1981, s.1-3.
[404] Dodds, 1971.

Filozof Platon (M.Ö.427-347) dışarıya gönderilen görsel akım görüşünü benimsemişti, ama onun gözden, görünür nesneye uzanan "tek bir homojen cisim" oluşturmak üzere gün ışığıyla birleştiğini ileri sürmüştü. Bu genişleyen ortam, gözden dışarıya uzanan görme gücünün aracıydı. Onun sayesinde görünür nesnenin etkileri ruha geçiyordu. Aslında Platon içeriye gönderme ve dışarıya gönderme teoremlerini, nesne ile göz arasındaki bir ara ortam fikriyle birleştirmişti.[405]

Platon'la birlikte en büyük Yunan filozofu sayılan Aristo (M.Ö. 384-322), esasen Platon'un öğrencisiydi. Göz ile görünen nesne arasındaki bir aracı ortamın önemini vurgulayarak Platon'un yolunu izledi, ama hem içeriye gönderme teoremini hem de dışarıya gönderme teoremini reddetti. Görme sırasında hiçbir madde gözden içeriye girmiyor ve yine gözden dışarıya çıkmıyordu. Aracı ortamı "şeffaf" diye adlandırmıştı. Bu ortam, havanın, suyun, pek çok katı nesnenin ve ayrıca onun sayesinde yıldızları görebildiğimiz gökyüzünün özelliklerini taşıyordu. Işığı maddi bir töz olarak değil, ateş veya başka bir aydınlık cisimin varlığından kaynaklanan "bir şeffaflık durumu" olarak görüyordu. Bir töz değil de, ortamın bir durumu olan ışığın yol alması için zamana gerek yoktu, gözü bir anda görünebilir nesneyle irtibatlandırabilirdi. Dolayısıyla her ne kadar Aristo yer yer görünür nesneden gözün içine gönderilen etkileri destekler görünse de, onların fiilen zaman içinde birinden ötekine doğru yol aldığını kastetmiyordu. Daha ziyade görünür nesne, onun sayesinde etkilerin gözlemcinin ruhuna gönderildiği şeffafın durumundaki anlık değişimin kaynağı veya nedeniydi.

Aristo ve Platon gibi, eski Yunan ve Roma'daki Stoacı felsefe okulu, gözleciyle görünür nesne arasındaki ortamın önemini vurguladı. Platon gibi, Stoacı filozoflar da optik bir ruhun gözden dışarıya akıp günışığıyla birleşerek, görsel bir koni oluşturduğunu düşündüler. Bu koni, gözün içindeki sivri ucuyla görmenin ortamıydı. Bazıları bu ortamın ruhun bir aracı olduğunu ve algılayanın bir uzantısı gibi ha-

[405] Lindberg (1981), s.3-7.

reket ettiğini savundu. Romalı Stoacı Cicero (M.Ö. 106-43)'nun da belirttiği gibi, "Havanın kendisi de bizimle birlikte görür."

Bir Greko-Romen hekim olan ve 1400 yıl boyunca tıpta köklü etkilere yol açmış Galen (M.S. 129-199), Stoacı görüşü benimsedi. Cicero gibi o da havanın bir algı aracı olduğunu ve "bakışın hava yoluyla renkli cisime ulaştığını" düşündü.[406] Fakat bir hekim olarak Galen, görme teoremine zengin anatomik ayrıntılar ekledi ve merceklerin gözdeki başlıca görme organı olduğu sonucuna vardı.

Klasik antik dönemin son büyük katkısı, büyük geometrici Öklit (M.Ö. 300 civarı) ile başlayan matematikçilerin katkısıydı. Öklit'in yaklaşımı katı matematiksel bir yaklaşımdı ve geometriye ingirgenemeyecek tüm görme özelliklerini fiilen dışlamıştı. Işınların bir koni içinde gözden dışarıya doğru yayıldığı, dışarıya gönderme teoremini benimsemişti. Koninin sivri ucu gözün içindeydi ve ışınların, nesneyle buluşana değin dışarıya doğru hareket ettiğini savunuyordu. Öklit elbette ışığın görmede rol oynadığını kabul etmişti, ama onun, gözden dışarıya doğru yansıyan görsel ışınlarla ne şekilde ilişkili olduğu hakkında pek bir şey söylememişti.

Öklit'in geometrik yaklaşımı başka matematikçiler, özellikle de Claudius Ptolemy (M.S. 127-148) tarafından geliştirildi. Ptolemy gözden dışarıya çıkan görsel akımın esiri veya quintessence ya da beşinci element (su, hava, toprak ve ateşin üzerinde) diye adlandırılan maddeyi içerdiğini düşünüyordu.[407] Öklit'in, aralarında boşluklar bulunan ve gözden dışarıya çıkan ayrık ışınlar görüşünü reddediyor ve görsel koninin süreğen olduğunu ileri sürüyordu. Görsel koni ışık tarafından düzenleniyordu ve renk algısı ışığın varlığına bağlıydı.

Tüm bu görme teoremlerinin zayıf ve güçlü yanları vardı ve farklı düşünce okulları bin yıldan fazla bir zaman boyunca birlikte var oldular. Tartışma özellikle M.S. 9. ve 13. yüzyıllar arasında Arap dünyasında devam etti. Ve esasen Arapça kaynaklar sayesinde bu fikirler Orta Çağ Avrupası'na aktarılmıştır.

[406] Ag.e., s.9-11.
[407] A.g.e, s.15.

İslam Âleminden Görme Teoremleri

Yunanca felsefi, matematiksel ve tıbbi metinlerin Arapçaya tercüme edilmesi M.S. 9.yy'e doruğa yükseldi ve İslam âleminde büyük bir düşünsel mayanın tutmasına yol açtı. Bu dönemde, bilim ilk kez uluslararası bir çaba oldu. İslam dünyası İspanya ve Fas'tan Çin sınırlarına kadar uzanmıştı. Esasen Mısır'daki İskender sayesinde bir yandan Yunan geleneklerinden beslenmiş, diğer yandan da Fars, Orta Asya ve Çin kültürleriyle zenginleşmişti. Bu büyük medeniyet antik medeniyetlerle Batı'da modern çağın başlaması arasında esaslı bir geçiş sağlamıştı.

Yunan geleneğini benimseyip geliştirme sürecinin öncülerinden biri Bağdat'ta yaşamış El-Kindi'dir (801-866). El-Kindi miras kalan bu bilgileri aktarmak, düzeltmek ve tamamlamakla görevli olduğunu düşünüyordu. Bu ruhla her alanda 260 civarında kitap yazdı. Bu kitaplardan biri de optikle ilgiliydi. Ancak optik sadece pek çok konudan biri değildi: El-Kindi gücün veya kuvvetin yayılmasının tüm doğanın temelinde yattığını kabul ediyordu: "Bu dünyadaki herşey(...) tıpkı bir yıldız gibi kendi usulünce ışınlar üretir(...) Elementler dünyasında kendi fiili varlığına sahip olan her şey, her yönde tüm dünyayı dolduran ışınlar yayar." El-Kindi, şaşırtıcı bir karşılıklı bağlantılılık görüşü içinde, ışımanın, dünyayı, her şeyin her şey üzerinde etkili olup, doğal neticeler ürettiği engin bir ağa bağladığını düşünmüştü. Yıldızlar dünya üzerinde ve mıknatıslar, ateş, ses ve renkler birbirlerine yakın duran nesneler üzerinde etkili oluyordu. Zihnin kavradığı kelimeler bile bir güç yayıyor ve zihnin dışında etkilere yol açıyordu.[408]

Dolayısıyla El-Kindi'ye göre, ışıma yasaları doğa yasalarıydı ve optik, diğer tüm bilimlerin temeliydi. El-Kindi, her ne kadar, görmenin doğası hakkındaki farklı düşünce ekollerinden haberdar idiyse de, içeriye gönderme teoremlerini reddetmiş ve gözden yayılan görsel kuvvetle birlikte Öklit'in teoremininin değişik bir versiyonunu benimsemişti. Ptolemy gibi, ayrık ışınlar görüşünü kabul

[408] A.g.e., s.19.

etmemiş, görsel koninin baştan başa duyarlı olan, süreğen bir ışıma demeti olduğunu benimsemişti.[409] Bu ışımanın maddi tözün gözden dışarıya doğru fiili hareketi olmadığını, daha çok ortamın bir değişimi olduğunu öngörmüştü.

El-Kindi'nin görme üzerine yazdığı kitap, İslam âleminde ilgi gören bir kaynak kitap oldu ve asırlarca düşüncenin seyrini etkiledi. Ancak başta İbni Sina (980-1037) olmak üzere bazı Müslüman alimler, Aristocu teoremleri benimseyerek, dışarıya gönderme teoremini reddettiler. Diğerleri ise gözün anatomisi üzerinde odaklanarak Galen'in peşinden gittiler.

Alhazen (965-1039), rakip düşünce ekolleri arasında zekice bir sentez yaparak, ortaya yeni bir görme teoremi attı. Galen ve takipçilerinin anatomik görüşlerini, Aristocu şeffaf ortam kavramını ve Öklit ile El-Kindi'nin matematiksel yaklaşımını benimsedi. Getirdiği başlıca yenilik, görsel konide yol alan etkilerin yönünü ters çevirmesiydi. Işık gözden dışarıya değil de gözün içine yayılıyordu. Böylece Alhazen, 17.yy'nin başlarında genelgeçer bilimsel görüş olan içeriye aktarma teoreminin temellerini attı.[410] Fakat her ne kadar teoremi etkilerin göze giriş yolu hakkında etkileyici fikirler ileri sürdüyse de, oraya vardıklarında neyin olup bittiğinden pek bahsetmedi. Gözdeki duyarlı organın mercekler olduğunu düşündü, ama merceklerin duyarlılığının görmeye nasıl yol açtığını açıklamadı.

Orta Çağ ve Rönesans

Astronomi ve optik en çok Orta Çağ Avrupası'nda filizlenmiş bilimlerdi. Bu alanlardaki fikirlerin gelişimi Arapça ve Yunanca metinlerin Latinceye tercüme edilmesinden büyük ölçüde etkilendi ve düşünsel akımlar daha fazla bilgi elde edildikçe değişime uğradı. 12.yy'nin sonuna kadar, başlıca etkiler Platon ve Platoncu gelenekten gelmişti ve dışarıya gönderme teoremi baskındı. Bu teoremin etkisi, gözden yayılan görsel ışınların matematiksel analiziyle

[409] A.g.e., s.26.
[410] A.g.e., s.58-86.

birlikte El-Kindi'nin eserlerinin Arapçadan ve Ptolemy'nin eserlerinin Yunancadan tercüme edilmesiyle arttı.

13.yy dolaylarında, yeni tercümeler furyası, Arap yorumcularıyla birlikte Aristo'nun eserlerini ve ayrıca Alhazen'in optik üzerine yazılarını içeriyordu. Pratikte klasik dünyayla İslam dünyasının tüm görüş açıları ve savları, artık başlıca ilim merkezleri olan Paris ve Oxford'taki Avrupalı alimlere ulaşmıştı.

Birçok önemli alim görmenin doğasına ilişkin yeni tartışmaya katkı sundular. Bunlar arasında en etkili olanı bir İngiliz Fransiskan Roger Bacon (1214-1292) idi. Bacon'un görme teoremi, göze giren ışımanın piramidi veya konisi ve ışınlarla görsel perspektifin ayrıntılı geometrisiyle Alhazen'e dayanıyordu. Ancak Bacon diğer teoremlerin pahasına içeriye gönderme teoremini desteklemeye çalışmıyordu. Bir senteze ulaşmak istemişti ve şeffaf ortam hakkındaki Aristocu fikirlerle birlikte, gözden çıkıp, şeffaf ortam sayesinde görünür nesneye ulaşan görsel ışınların varlığını benimseyerek sentezini gerçekleştirdi.

Sonraki iki yüz yıl Bacon'un teoremi etkili oldu. Ancak Aristocular Orta Çağ üniversitelerinde giderek baskınlaşmaya başladılar ve her ne kadar Aristocu yaklaşım hakkında pek çok skolastik tartışma yürütüldüyse de, yeni özgün katkılar pek azdı.[411]

Rönesansta, Orta Çağ görme teoreminlerinden köklü bir kopuş söz konusu olmadı, ama dört alanda (bkz. s/270) cereyan eden teknolojik gelişmeler Johannes Kepler'in retinal görüntü teoremine ve dolayısıyla modern bilime katkı sağladı. Birincisi, Giotto (1266-1337)'nun resimlerinde zaten mevcut olan ve Floransalı sanatçı Brunelleschi (1377-1446)'nin açıkça temellendirdiği, doğrusal perspektifin gelişmesi. İkincisi, genelde anatomide ve özelde, önceden küre olduğu sanılan merceklerin doğru şeklinin öğrenilmesiyle birlikte gözün yapısının anlaşılmasında kaydedilen gelişmeler. Üçüncüsü, camera obscura'nın incelenmesi. Ve dördüncü ola-

411 Ag.e., 7.Bölüm.

rak da, optik merceklerin incelenmesi, çift yakınsak merceklerin ışık ışınlarını birbirine yaklaştırdığının anlaşılması.

Tüm bu gelişmeler, pek çok açıdan Orta Çağ optik geleneğinin zirve noktası olan Kepler'in sentezinin ana malzemesini sağlamıştı. David Lindberg'in ifadesiyle, "Kepler bir Orta Çağ meselesine, yaklaşık altı yüzyıl önce Alhazen'in çerçevesini çizdiği yeni (ama yeni türde değil) bir çözüm getirmişti. Orta Çağ geleneğini hesaba katarak, onun en temel varsayımlarını kabul ederek, ama Orta Çağ perspektifçilerinin başarabildiğinden daha kesin ve tutarlı bir şekilde o geleneği mükemmelleştirebildi."[412] Ne var ki onun sentezi de yeni sorunlara yol açmıştı. 13.Bölümde tartışıldığı gibi, bunlar bugün bile çözülmemiş sorunlardır.

412 A.g..e, s.203.

Bibliyografya

Abraham, R. 2000. A two-worlds model for consciousness. Proceedings of symposium: Subtle Energies and Uncharted Realms of Mind (July). Big Sur, Calif.: Esalen Institute.

Adamson, J. 1960. Born Free. London: Collins and Harvill Press.

Anfinsen, C. B., and H. A. Scheraga. 1975. Experimental and theoretical aspects of protein folding. Advances in Protein Chemistry 29: 205-300.

Astin, J. E., E. Harkness, and E. Ernst. 2000. The efficacy of "distant healing": A systematic review of randomized trials. Annals of Internal Medicine 132: 903-10.

Baker, D. 2000. A surprising simplicity to protein folding. Nature 405: 39-42.

Baker, R. 1980. The Mystery of Migration. London: McDonald.

—, 2000. "Can we tell when someone is staring at us from behind?" Skeptical Inquirer, March/April, 34-40.

Barker, J. C. 1967. Premonitions of the Aberfan disaster. Journal of the Society for Psychical Research 55: 189-237.

Behe, G. 1988. Titanic: Psychic Forewarnings of a Tragedy. Wellingborough, England: Patrick Stephens.

Bern, D. J., J. K. Palmer, and R. S. Broughton. 2001. Updating the ganzfeld database: A victim of its own success? Journal of Parapsychology 65: 207-218.

Berger, J. 2001. The Parrot Who Owns Me. New York: Villard Books.

Bergson, H. 1911. Matter and Memory. London: Allen and Unwin.

Blackmore, S. 1983. Beyond the Body. London: Granada.

—, 1997. Probability misjudgement and belief in the paranormal: A newspaper survey. British Journal of Psychology 88: 683-89.

Blake, H. N. 1975. Talking with Horses: A Study of Communication Between Man and Horse. London: Souvenir Press.

Boone, J. A. 1970. The Language of Silence. New York: Harper & Row.

Born, J., K. Hansen, L. Marshall, M. Molle, and H. M. Fehm. 1999. Timing the end of nocturnal sleep. Nature 397: 29-30.

Braud, W. 1981. Lability and inertia in conformance behavior. Journal of the American Society for Psychical Research 74: 297-318.

Braud, W., D. Shafer, and S. Andrews. 1990. Electrodermal correlates of remote attention: Autonomic reactions to an unseen gaze. Proceedings of Presented Papers, Parapsychology Association 33rd Annual Convention, Chevy Chase, Md., 14-28.

—, 1993a. Reactions to an unseen gaze (remote attention): A review, with new data on autonomic staring detection. Journal of Parapsychology 57: 373-90.

—, 1993b. Further studies of autonomic detection of remote staring: Replications, new control procedures, and personality correlates. Journal of Parapsychology 57: 391-409.

Braude, S. 1979. ESP and Psychokinesis: A Philosophical Examination. Philadelphia: Temple University Press.

Brenner, S. 2001. My Life in Science. London: BioMed Central.

Broad, C. D. 1962. Lectures on Psychical Research. London: Routledge and Kegan Paul.

Broad, W., and N. Wade. 1985. Betrayers of the Truth: Fraud and Deceit in Science. Oxford, England: Oxford University Press.

Bromage, P. R., and R. Melzack. 1974. Phantom limbs and the body schema. Canadian Anaesthetists Society Journal 21: 267-74.

Broughton, R. S., and C. H. Alexander. 1997. Autoganzfeld II: An attempted replication of the PRL ganzfeld research. Journal of Parapsychology 61: 208-26.

Brown, D., and R. Sheldrake. 1998. Perceptive pets: A survey in northwest California. Journal of the Society for Psychical Research 62: 396-406.

—, 2001. The anticipation of telephone calls: A survey in California. Journal of Parapsychology 65: 145-56.

Budge, W. 1930. Amulets and Superstitions. Oxford, England: Oxford University Press.

Burtt, E. A. 1932. The Metaphysical Foundations of Modern Science. London: Kegan Paul.

Carlson, C. 2000. Artificial life: Boids of a feather flock together. Scientific American, November, 94-95.

Carr, B. 2001. President's note. Paranormal Review 20: 11-13.

Cassirer, M. 1996. Medium on Trial: The Story of Helen Duncan and the Witchcraft Act. Stansted, England: PN Publishing.

Chen, M., M. Daly, S. Natt, and G. Williams. 2000. Non-invasive detection of hypoglycaemia using a novel, fully biocompatible and patient friendly alarm system. British Medical Journal 321: 1565-66.

Clements, H. 1983. Alfred Russel Wallace. London: Hutchinson.

Clutton-Brock, I. 1981. Domesticated Animals from Early Times. London: Heinemann.

Colwell, J. S. Schroder, and D. Sladen. 2000. The ability to detect unseen staring: A literature review and empirical tests. British Journal of Psychology 91: 71-85.

Conan Doyle, A. 1884. J. Habakuk Jephson's statement. Cornhill Magazine (January).

Cooper, J. 1982. The Mystery of Telepathy. London: Constable.

Coover, J. E. 1913. "The feeling of being stared at"

—, experimental. American Journal of Psychology 24: 570-5.

—, 1917. Experiments in psychical research at Leland Stanford Junior University. Leland Stanford Junior Publications: Psychical Research Monograph no. 1, 144-67.

Corbett, J. 1986. Jim Corbett's India. Oxford, England: Oxford University Press.

Cottrell, J. E., and G. A. Winer. 1994. Development in the understanding of perception: The decline of extramission perception beliefs. Developmental Psychology 30: 218-28.

Cottrell, J. E., G. A. Winer, and M. C. Smith. 1996. Beliefs of children and adults about feeling stares of unseen others. Developmental Psychology 32: 50-61.

Cox, W. E. 1956. Precognition: An analysis, II. Journal of the American Society for Psychical Research 50: 99-109.

Creighton, T. E. 1978. Experimental studies of protein folding and unfolding. Progress in Biophysics and Molecular Biology 33: 231-97.

Crick, F. 1994. The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul. London: Simon and Schuster.

Dalton, K. 1997. Exploring the links: Creativity and psi in the ganzfeld. Proceedings of the Parapsychological Association 40th Annual Convention, 119-31.

Damasio, A. 2000. The Feeling of What Happens. London: Heinemann.

Davies, P. 1984. Superforce. London: Heinemann.

Davies, P., and J. Gribbin. 1991. The Matter Myth. London: Viking.

Delanoy, D. 2001. Anomalous psychophysiological responses to remote cognition: The DMILS studies. European Journal of Parapsychology 16: 30-41.

Delanoy, D., and S. Sah. 1994. Cognitive and physiological psi responses to remote positive and neutral emotional states. In Proceedings of Presented Papers of the 37th Annual Parapsychological Association Convention, ed. D. J. Bierman. Fairhaven, Mass.: Parapsychological Association.

Dennett, D. 1991. Consciousness Explained. Boston: Little, Brown.

—, 1997. The Fabric of Reality. London: Allen Lane.

Dodds, E. R. 1971. Supernormal phenomena in classical antiquity. Proceedings of the Society for Psychical Research 55: 189-237.

Dossey, L. 1993. Healing Words. San Francisco: HarperCollins.

—, 2001. Healing Beyond the Body. Boston: Shambhala.

Downer, J. 1999. Supernatural: The Unseen Powers of Animals. London: BBC.

Droscher, V. B. 1971. The Magic of the Senses. London: Panther.

Dundes, A., ed. 1992. The Evil Eye: A Casebook. Madison: University of Wisconsin Press.

Dunne, J. W. 1958. An Experiment with Time. 3rd ed. London: Faber and Faber.

Eason, C. 1992. A Mother's Instincts. London: Thorsons.

—, 1994. Psychic Power of Children. London: Foulsham.

—, 1995. Psychic Families. London: Foulsham.

Edney, A. T. B. 1993. Dogs and human epilepsy. Veterinary Record 132: 337-38.

Ehrenreich, B. 1997. Blood Rites. New York: Metropolitan Books.

Eisenbud, J. 1970. Psi and Psychoanalysis: Studies in the Psychoanalysis of Psi-conditioned Behavior. New York: Grune and Stratton.

Elsworthy, F. 1895. The Evil Eye. London: Murray.

Feldman, S. 1940. Phantom limbs. American Journal of Physiology 53: 590-92.

Fenwick, P., and E. Fenwick. 1998. The Hidden Door. London: Headline.

Freeman, W. J. 1999. How Brains Make Up Their Minds. London: Weidenfeld and Nicholson.

Freeman, W. J., and W. Schneider. 1982. Changes in spatial pattern of rabbit olfactory EEG with conditioning to odors. Psychophysiology 19: 44-56.

Freud, S. 1955. Psychoanalysis and telepathy. In The Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vol. 18. London: Hogarth Press.

Gallup, G. H., and F. Newport. 1991. Belief in paranormal phenomena among American adults. Skeptical Inquirer 15: 137-46.

Galton, F. 1883. Inquiries into Human Faculty and Its Development. London: Murray.

Gardner, M. 1983. The Whys of a Philosophical Scrivener. New York: Quill.

Gibson, J. J. 1986. The Ecological Approach to Visual Perception. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Gleick, J. 1988. Chaos: Making a New Science. London: Heinemann.

Goodall, J. 2000. Reason for Hope. New York: Warner Books.

Gould, L. L., and F. H. Heppner. 1974. The vee formation of Canada geese. Auk 91:494-506.

Gould, S. J. 1989. Wonderful Life. London: Hutchinson.

Graff, D. E. 1998. Tracks in the Psychic Wilderness: An Exploration of Remote Viewing, ESP, Precognitive Dreaming and Synchronicity. Shaftesbury, England: Element Books.

Greene, B. 1999. The Elegant Universe. London: Cape.

Greenfield, S. 2000. Brain Story: Unlocking Our Inner World of Emotions, Memories, Ideas and Desires. London: BBC.

Gregory, W. 1919. Animal Magnetism, or Mesmerism and Its Phenomena. 5th ed. London: Nichols.

Gurney, E. F., W. H. Myers, and F. Podmore. 1886. Phantasms of the Living. London: Kegan Paul, Trench, Trubner.

Hampshire, M. 1999. Pets that saved our lives. Daily Mail, March 30, 40-42.

Hansen, G. P. 2001. The Trickster and the Paranormal. Philadelphia: Xlibris Corporation.

Hawking, S. 2001. The Universe in a Nutshell. London: Bantam.

Hawkins, L. 1983. The ice babies. TV Times, March 23.

Haynes, R. 1973. The Hidden Springs: An Enquiry into Extra-Sensory Perception. London: Hutchinson.

Heppner, F. H., J. L. Convissar, D. E. Moonan, and J. G. T. Anderson. 1985. Visual angle and formation flight in Canada geese (Branta canadensis). Auk 102: 195-98.

Hölldobler, B., and E. O. Wilson. 1994. Journey to the Ants: A Story of Scientific Exploration. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Horgan, J. 1996. The End of Science: Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of the Scientific Age. London: Little, Brown and Co.

Huth, A., and C. Wissel. 1992. The simulation of the movement offish schools. Journal of Theoretical Biology 156: 365-85.

Huxley, F. 1990. The Eye: The Seer and the Seen. London: Thames and Hudson.

Hygen, G. 1987. Vardoger: Vart Paranormale Nasjonalfenomen. Oslo: Cappelans Forlag (in Norwegian).

Inglis, B. 1977. Natural and Supernatural: A History of the Paranormal from Earliest Times to 1914. London: Hodder and Stoughton.

—, 1985. The Paranormal: An Encyclopedia of Psychic Phenomena. London: Granada.

Jahn, R., and B. Dunne. 1987. Margins of Reality: The Role of Consciousness in the Physical World. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Jennings, H. S. 1906. Behavior of the Lower Organisms. New York: Columbia University Press. Josephson, B. D., and F. Pallikari-Viras. 1991. Biological utilization of quantum nonlocality. Foundations of Physics 21: 197-207.

Jung, C. G. 1963. Memories, Dreams, Reflections. New York: Random House.

Karplus, M. 1995. The Levinthal paradox yesterday and today. Folding and Design 2: 569-76.

Kayser, W., ed.] 997. A Glorious Accident. New York: Freeman.

Kelly, E. W. 2001. The contribution of F. W. H. Myers to psychology. Journal of the Society for Psychical Research 65: 65-90.

Kiley-Worthington, M. 1987. The Behaviour of Horses. London: J. A. Allen.

Kokubo, H. 1998. Contemporary active research groups in Japan for anomalous phenomena. Japanese Journal of Parapsychology 3: 19-63.

Kuhn, T. S. 1970. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Chicago: Chicago University Press.

Lang, A. 1911. Second sight. Encyclopaedia Britannica. 11th ed. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Laplace, H. 1819, reprinted 1951. A Philosophical Essay on Probabilities. New York: Dover.

Lindberg, D. C. 1981. Theories of Vision from Al-Kindi to Kepler. Chicago: University of Chicago Press.

London, J. 1991. The Call of the Wild. London: Mammoth.

Long, W. 1919. How Animals Talk. New York: Harper.

Marais, E. 1973. The Soul of the White Ant. Harmondsworth, England: Penguin Books.

Marks, D., and J. Colwell. 2000. The psychic staring effect: An artifact of pseudo randomization. Skeptical Inquirer, September/October, 41-49.

—, 2001. Fooling and falling into the sense of being stared at. Skeptical Inquirer, March/April, 62-63.

Markwick, B. 1978. The Soal-Goldney experiments with Basil Shackleton: New evidence of data manipulation. Proceedings of the Society for Psychical Research 56: 250-77.

Matthews, R. 1996. Sixth sense helps you watch your back. Sunday Telegraph, April 14.

Mayer, E. L. 1996. Subjectivity and intersubjectivity of clinical facts. International Journal of Psycho-Analysis 77: 709-37.

Mayer, E. L. 2001. On "telepathic dreams?": An unpublished paper by Robert J. Stoller. Journal of the American Psychoanalytic Association 49: 629-57.

McFarland, D., ed. 1981. The Oxford Companion to Animal Behaviour. Oxford, England: Oxford University Press.

McKie, R. 2001. Royal Mail's Nobel guru in telepathy row. Observer, September 30.

McMoneagle, J. 1993. Mind Trek: Exploring Consciousness, Time and Space Through Remote Viewing. Norfolk, Va.: Hampton Roads Publishing.

Melzack, R. 1989. Phantom limbs, the self and the brain. Canadian Psychology 30: 1-16.

—, 1992. Phantom limbs. Scientific American, April, 120-26.

Melzack, R., and P. R. Bromage. 1973. Experimental phantom limbs. Experimental Neurology 39: 261-69.

Michell, J., and R. Rickard. 1977. Phenomena. London: Thames and Hudson.

Millay, J. 1999. Multidimensional Mind: Remote Viewing in Hyperspace. Berkeley, Calif.: North Atlantic Books.

Milton, J. 1999. Should ganzfeld research continue to be crucial in the search for a replicable psi effect? Part I. Discussion paper and introduction to an electronic mail discussion. Journal of Parapsychology 63: 309-33.

Milton, J., and R. Wiseman. 1999. Does psi exist? Lack of replication of an anomalous process of information transfer. Psychological Bulletin 125: 387-91.

Mitchell, W. 1872. Injuries of Nerves and Their Consequences. Philadelphia: Lippin-cott.

Moody, R. A. 1976. Life After Life. New York: Bantam.

Morell, V. 1997. The origin of dogs: Running with the wolves. Science 276: 1647-48.

Morgan, T. H. 1901. Regeneration. New York: Macmillan.

Morris, D. 1990. Animalwatching. London: Cape.

Murphy, M. 1992. The Future of the Body. Los Angeles: Tarcher.

Murphy, M., and R. White. 1978. The Psychic Side of Sports. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

Myers, A. 1997. Communicating with Animals. Chicago: Contemporary Books.

Myers, F. 1882. Report of the literary committee. Proceedings of the Society for Psychical Research 1: 147.

—, 1903. Human Personality and the Survival of Bodily Death. London: Longmans.

Newsom, S., and A. Scott. 1999. Wall of Death. Sunday Times, February 28.

Niwa, H. 1994. Self-organizing dynamic model offish schooling. Journal of Theoretical Biology 171: 123-26.

Noe, A., ed. 2002. Is the Visual World a Grand Illusion? Thorverton, England: Imprint Academic.

Novak, M. 1976. The Joy of Sports. New York: Basic Books.

Palmer, J. 1979. A community mail survey of psychic experiences. Journal of the American Society for Psychical Research 73: 221-51.

Parker, A. 2000. A review of the ganzfeld work at Gothenberg University. Journal of the Society for Psychical Research 64: 1-15.

Parnia, S. 2001. Near death experiences in cardiac arrest and the mystery of consciousness. Network: The Scientific and Medical Network Review, August, 6-9.

Parrish, J., and W. Hammer. 1997. Animal Groups in Three Dimensions. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Payne, P. 1981. Martial Arts. London: Thames and Hudson.

Penfield, W. 1975. The Mystery of the Mind. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Penrose, R. 1989. The Emperor's New Mind. Oxford, Eng.: Oxford University Press.

Peoc'h, R. 1997. Telepathy experiments between rabbits. Fondation Odier de Psycho-Physique Bulletin 3: 25-28.

Pepperberg, I. 1999. The Alex Studies: Cognitive and Communicative Abilities of Grey Parrots. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Peterson, D. M. 1978. Through the looking glass: An investigation of the faculty of extra-sensory detection of being looked at. Edinburgh, Scotland: Unpublished M.A. thesis, University of Edinburgh.

Phillips, H. 2000. Mind phantoms. New Scientist, July 8, 11.

Piaget, J. 1973. The Child's Conception of the World. London: Granada.

—, 1974. Understanding Causality. New York: Norton.

Playfair, G. L. 1999. Telepathy and identical twins. Journal of the Society for Psychical Research 63: 86-98. 2000. Mediawatch. Paranormal Review 16: 15.

—, 2003. The Twin Connection. London: Vega.

Poeck, K., and B. Orgass. 1971. The concept of the body schema: A critical review and some experimental results. Cortex 7: 254-77.

Pomeroy, H., and E. Heppner. 1992. Structure of turning in airborne rock dove (Columba livia) flocks. Auk 109: 256-67.

Poortman, J. J. 1939. Het hegemonikon en zijn aandacht van den tweeden graad. Tijdschrift voor Parapsychologie 11: 97-120.

—, 1959. The feeling of being stared at. Journal of the Society for Psychical Research 40:4-12.

Popper, K., and J. Eccles. 1997. The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism. Berlin: Springer.

Puthoff, H. E., and R. Targ. 1976. A perceptual channel for information transfer over kilometer distances: Historical perspective and recent research. Proceedings of the IEEE 64: 329-54.

Radin, D. 1997. The Conscious Universe. San Francisco: Harper Edge.

Ramachandran, V. S., and S. Blakeslee. 1998. Phantoms in the Brain. London: Fourth Estate.

Recordon, E. G., F. J. M. Stratton, and R. Peters. 1968. Some trials in a case of alleged telepathy. Journal of the Society for Psychical Research 44: 390-99.

Reichel-Dolmatoff, G. 1997. Rainforest Shamans. Dartington, England: Themis Books.

Rhine, J. B. 1937. New Frontiers of the Mind. New York: Farrar and Rinehart.

—, 1954. New World of the Mind. London: Faber and Faber.

—, 1974. A new case of experimenter unreliability. Journal of Parapsychology 38: 218-25.

Rhine, L. E. 1967. ESP in Life and Lab. London: Macmillan.

—, 1981. The Invisible Picture: A Study of Psychic Experiences. Jefferson, N.C.: McFarland.

Richet, C. 1923. Thirty Years of Psychical Research. London: Collins.

Rosenthal, R. 1976. Experimenter Effects in Behavioral Research. New York: Wiley.

Sabbagh, K. 1999. A Rum Affair: A True Story of Botanical Fraud. London: Allen Lane.

Saltmarsh, F. H. 1938. Foreknowledge. London: Bell.

Schechter, B. 1999. Birds of a feather. New Scientist, January 29, 30-33.

Schlitz, M., and W. Braud. 1997. Distant intentionality and healing: Assessing the evidence. Alternative Therapies 3: 62-73.

Schlitz, M., and E. Gruber. 1980. Transcontinental remote viewing. Journal of Parapsychology 44: 305-15.

—, 1981. Transcontinental remote viewing: A rejudging. Journal of Parapsychology 45-.IK-37.

Schlitz, M., and C. Honorton. 1992. Ganzfeld psi performance within an artistically gifted population. Journal of the American Society for Psychical Research 86: 83-98.

Schlitz, M., and S. LaBerge. 1994. Autonomic detection of remote observation: Two conceptual replications. Amsterdam: Proceedings of Presented Papers, Parapsychology Association 37th Annual Convention, Amsterdam, 352-60.

—, 1997. Covert observation increases skin conductance in subjects unaware of when they are being observed: A replication. Journal of Parapsychology 61: 185-95.

Schlitz, M., and D. J. Radin. 2002. Telepathy in the ganzfeld: State of the evidence. In W. Jonas and C. Crawford, eds., Science and Spiritual Healing: A Critical Review of Research on Spiritual Healing, "Energy" Medicine and Intentionality. London: Harcourt Health Services.

Schmeidler, G. R. 1972. Respice, adspice and prospice. Proceedings of the Parapsychological Association, no. 8. Durham, N.C.: Parapsychological Association.

Schmeidler, G., and H. Edge. 1999. Should ganzfeld research continue to be crucial in the search for a replicable psi effect? Part II. Edited ganzfeld debate. Journal of Parapsychology 63: 335-88.

Schmeidler, G. R, and R. A. McConnell. 1958. ESP and Personality Patterns. New Haven: Yale University Press.

Schmidt, S., R. Schneider, J. Utts, and H. Walach. 2002. Remote intention on electrodermal activity-two meta-analyses. The Parapsychological Association 45th Annual Convention. Proceedings of Presented Papers: 27-47. Durham, N.C.: The Parapsycholocical Association.

Schouten, S. A. 1982. Analysing spontaneous cases: A replication based on the Rhine collection. European Journal of Parapsychology 4: 113-58.

Schwarz, B. 1972. Parent-Child Telepathy: A Study of the Telepathy of Everyday Life. New York: Garrett Publications.

Selous, E. 1931. Thought Transference or What? in Birds. London: Constable.

Shannon, B. 1993. The Representational and the Presentational. New York: Harvester.

Sheldrake, R. 1981. A New Science of Life: The Hypothesis of Formative Causation. London: Blond and Briggs.

—, 1988. The Presence of the Past: Morphic Resonance and the Habits of Nature. New York: Times Books.

—, 1994. Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science. London: Fourth Estate.

—, 1996. An experiment with birds. In Christow-Bakargiev, C., and H. U. Obrist, eds., Uccelli/Birds. Rome: Zerynthia.

—, 1998a. The sense of being stared at: Experiments in schools. Journal of the Society of Psychical Research 62: 311-23.

—, 1998b. Experimenter effects in scientific research: How widely are they neglected? Journal of Scientific Exploration 12: 73-78.

—, 1998c. Could experimenter effects occur in the physical and biological sciences? Skeptical Inquirer, May/June, 57-58.

—, 1999a. Dogs That Know When Their Owners Are Coming Home, and Other Unexplained Powers of Animals. New York: Crown.

—, 1999b. The "sense of being stared at" confirmed by simple experiments. Biology Forum 92: 53-76.

—, 1999c. Commentary on a paper by Wiseman, Smith, and Milton on the "psychic pet" phenomenon. Journal of the Society for Psychical Research 63: 306-11.

—, 2000a. The "sense of being stared at" does not depend on known sensory clues. Biology Forum 93: 209-24.

—, 2000b. Research on the feeling of being stared at. Skeptical Inquirer (March/April): 58-61.

—, 2000c. The "psychic pet" phenomenon. Journal of the Society for Psychical Research 64: 126-28.

—, 2000d. Telepathic telephone calls: Two surveys. Journal of the Society for Psychical Research 64: 224-32.

—, 2001. Experiments on the sense of being stared at: The elimination of possible artefacts. Journal of the Society for Psychical Research 65: 122-37.

—, 2002. Apparent telepathy between babies and nursing mothers: A survey. Journal of the Society for Psychical Research 66: 181-85.

Sheldrake, R., C. Lawlor, and J. Turney. 1998. Perceptive pets: A survey in London. Biology Forum 91: 57-74.

Sheldrake, R., and P. Smart. 1997. Psychic pets: A survey in North-West England. Journal of the Society for Psychical Research 61: 353-64.

—, 1998. A dog that seems to know when his owner is returning: Preliminary investigations. Journal of the Society for Psychical Research 62: 220-32.

—, 2000a. A dog that seems to know when his owner is coming home: Videotaped experiments and observations. Journal of Scientific Exploration 14: 233-55.

—, 2000b. Testing a return-anticipating dog, Kane. Anthrozoos 13: 203-12.

—, 2003a. Experimental tests for telephone telepathy (in preparation).

—, 2003b. Videotaped experiments on telephone telepathy (in preparation).

Sinclair, U. 1930. Mental Radio. London: Werner Laurie.

Sitwell, O. 1946. The ScarletTree. London: Macmillan.

Smythies, J. 2000. The theoretical basis of psi. Journal of the Society for Psychical Research 64: 242-44.

Sobel, D. 1996. Longitude. London: Fourth Estate.

St. Barbe Baker, R. 1942. Africa Drums. London: Drummond.

Stanford, R. T. 1978. Toward reinterpreting psi effects. Journal of the American Society for Psychical Research 72:197-214.

Steiger, B., and S. H. Steiger. 1992. Strange Powers of Pets. New York: Fine.

Stevenson, I. 1960. A review and analysis of paranormal experiences connected with the sinking of the Titanic. Journal of the American Society for Psychical Research 54: 153-71.

—, 1970. Telepathic Impressions. Charlottesville: University Press of Virginia.

Stokes, D. M. 1987. Theoretical parapsychology. Advances in Parapsychological Research 5: 77-189.

Stoppard, M. 1985. Pregnancy and Birth Book. London: Dorling Kindersley.

Storm, L., and S. Ertel. 2000. Does psi exist? Comments on Milton and Wiseman's meta-analysis of ganzfeld research. Psychological Bulletin 127: 424-33

Targ, R., and J. Katra. 1998. Miracles of Mind: Exploring Nonlocal Consciousness and Spiritual Healing. Novato, Calif.: New World Library.

Targ, R., H. E. Puthoff, and E. C. May. 1979. Direct perception of remote geographical locations. In C. T. Tart et al., eds., Mind at Large. New York: Praeger.

Taylor, J. 1998. A new theory for ESP. Journal of the Society for Psychical Research 62:289-310.

—, 2000. Information transfer in space-time. Journal of the Society for Psychical Research. 64: 193-210.

Temple, R. 1989. Open to Suggestion: The Uses and Abuses of Hypnosis. London: Aquarian Press.

Thorn, R. 1975. Structural Stability and Morphogenesis. Reading, Mass.: Benjamin.

—, 1983. Mathematical Models of Morphogenesis. Chichester, England: Horwood.

Thomas, K. 1973. Religion and the Decline of Magic. Harmondsworth, England: Penguin.

Thouless, R. 1972. From Anecdote to Experiment in Psychical Research. London: Routledge and Kegan Paul.

Titchener, E. B. 1898. The feeling of being stared at. Science New Series 8: 895-97.

Twain, M. 1884. Letter. Journal of the Society for Psychical Research 1: 166-67.

Ullman, M., S. Krippner, and A. Vaughan. 1973. Dream Telepathy. London: Turnstone.

Van der Post, L. 1962. The Lost World of the Kalahari. London: Penguin Books.

Van Lommel, P. 2001. Near-death experience in survivors of cardiac arrest: A prospective study in the Netherlands. Lancet 358: 2039-45.

Velmans, M. 2000. Understanding Consciousness. London: Routledge.

Von Frisch, K. 1975. Animal Architecture. London: Hutchinson. Walker, E. H. 1984. A review of criticism of the quantum mechanical theory of psiphenomena. Journal of Parapsychology 48: 227-32.

Wallace, A. R. 1874. On Miracles and Modem Spiritualism. London: Burns.

Wallace, B. A. 2000. The Taboo of Subjectivity. Oxford, England: Oxford University Press.

Weinstein, S., and E. A. Sarsen. 1961. Phantoms in cases of congenital absence of limbs. Neurology 11:905-11.

Whan, M. 2000. Mercurius, archetype and transpsychic reality: C. G. Jung's parapsychology of spirit(s). In D. Barford, ed., Lands of Darkness: Psychoanalysis and the Paranormal. London: Rebus Press.

Williams, J. H. 1960. Bandoola. London: Hart-Davis. Williams, L. 1983. Minimal cue perception of the regard of others: The feeling of being stared at. Journal of Parapsychology 47: 59-60.

Willmer, E. N. 1970. Cytology and Evolution. 2nd ed. London: Academic Press.

—, 1999. The Sallow Bush. London: Hamilton.

Wilson, E. O. 1980. Sociobiology. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Winer, G. A., and J. E. Cottrell. 1996a. Does anything leave the eye when we see? Current Directions in Psychological Science 5: 137-42.

—, 1996b. Effects of drawing on directional representations of the process of vision. Journal of Educational Psychology 88: 387-96.

Winer, G. A, J. E. Cottrell, V. A. Gregg, J. S. Fournier, and L. A. Bica. 2002. Fundamentally misunderstanding visual perception: Adult's beliefs in visual emissions. American Psychologist 57: 417-24.

Winer, G. A., J. E. Cottrell, K. D. Karefilaki, and V. A. Gregg. 1996. Images, words and questions: Variables that influence beliefs about vision in children and adults. Journal of Experimental Child Psychology 63: 499-525.

Wiseman, R., and M. Schlitz. 1997. Experimenter effects and the remote detection of staring. Journal of Parapsychology 61: 197-207.

Wiseman, R., and M. D. Smith. 1994. A further look at the detection of unseen gaze. Proceedings of Presented Papers, Parapsychology Association 37th Annual Convention. Amsterdam, 465-78.

Wiseman, R., M. D. Smith, and D. Kornbrot. 1996. Exploring possible sender-to-experimenter acoustic leakage in the PRL autoganzfeld experiments. Journal of Parapsychology 60: 97-128.

Wolman, B. B., ed. 1977. Handbook of Parapsychology. New York: Van Nostrand Reinhold.

Woodhouse, B. 1992. How Your Dog Thinks. Letchworth, England: Ringpress.

Wylder, J. E. 1978. Psychic Pets: The Secret World of Animals. New York: Stonehill.

Yamamoto, M., et al. 2000. Study on analyzing methods of human body functions using various simultaneous measurements. Journal of International Society of Life Information Science 18: 61-97.

Zhou, Y, and M. Karplus. 1999. Interpreting the folding kinetics of helical proteins. Nature 401:400-3.

Konu İndeksi

11 Eylül 2001 saldırısı 324, 328, 354
Afrika 22, 42, 45, 127, 133, 139, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 185, 217, 220, 250, 309
Afrikalı gri papağan 42, 45, 127, 160
aktarım 14, 40, 44, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 67, 68, 72, 74, 79, 173, 174, 203, 351, 360
aktif/pasif model 113
alan teoremi 372
Alarm Çalmadan Önce Uyanmak 339, 389
aldatma 24, 134, 135
algı alanları 27, 166, 167, 170, 171, 172, 174, 231, 278, 280, 349, 368, 370, 371
altıncı duyu; ve yedinci duyu 15, 19, 20, 22, 27, 28, 35, 39, 85, 135, 153, 173, 190, 195, 197, 209, 351, 357, 359, 377
amip 349, 350
anekdotsal kanıt 20
anestezi 68, 376
anne sütüyle besleme 96
anne sütüyle beslenen çocuklar 94, 96
anormallikler 16
araştırma; deney ve araştırma ayrıntıları; nasıl katılınacak; engelleyici tabular; defter verileri
arayıcı 148, 149, 150, 382, 383, 404, 406, 408, 410
aslan 129, 160, 204, 217, 218, 220
atlar; tehlike duygusu; dönüşü sezme; sürücü telepatisi; diğer atlarla telepati 22, 43, 101, 118, 121, 126, 128, 159, 160, 161, 162, 173, 216, 263, 305, 310, 415
atomcu felsefe; kelimenin kökü 425
Autoganzfeld çalışmaları 81
av-avcı ilişkisi; hayvan-hayvan; hayvan-insan; durugörü; insan-hayvan; tehlike duygusu 205, 206, 207, 208, 209, 211, 231, 267, 333
avlanma. bkz. av-avcı ilişkisi 66, 172, 205, 267
aynalar; gözetleme deneylerinde 196

balık; yalancı göz savunması; balıkçıyı saptama; balıkçının yakalama önbilişi; sürüleri 30, 36, 129, 159, 169, 170, 171, 206, 211, 223, 225, 255, 295, 333, 365, 370
bebek bakma; anne sütüyle beslenme 91, 94, 96, 97, 98, 109, 130, 252, 380, 398, 399
beden dışı deneyim 288, 376
beden duyarlılığı 19, 71, 185, 186, 187
beyin dalgaları (EEG) 78, 203
beyin epifizi 271, 272
beyin korteksi (zarı) 32, 374
beyin; ölüm ve beyin; "beyin çağı"; ve alan teoremi 8, 14, 28, 31, 33, 39, 58, 77, 103, 274, 312, 351, 358, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377
bilgisayar modelleri; beyin benzetmesi 164, 167, 168, 169, 371
bilinç 17, 29, 32, 33, 64, 70, 78, 103, 148, 273, 274, 289, 358, 359, 362
bilinçdışı 44, 228, 233, 238, 247, 262, 358, 361, 371, 387
bilişsel psikoloji 273
biyoloji 8, 16, 32, 127, 143, 222, 349, 363, 367, 369
biyolojik saat 339, 340, 341, 344, 345
boidler modeli 164, 167, 169
böcekler; sosyal, uyarıları 30, 170, 171, 206, 340, 415, 426
Brane teoremi 360
büyücülük 104, 256, 257, 258, 259
Cambridge Üniversitesi 85, 106, 365, 413
camera obscura 268, 269, 432
casus 297
cep telefonu 15, 142, 370, 381, 382
chi 201, 203
CIA deneyleri 290, 296
cinsel arzu 134
cinsiyet farklılıkları 145, 188, 415
Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal 415
CSDZE 84, 85
çağrılar 67, 89, 90, 91, 92, 100, 102, 109, 115, 120, 169, 351, 382
çekenler 359, 367, 368
çekmece etkisi 74
çığlar 307, 38
çocuklar 31, 51, 53, 54, 59, 88, 93, 107, 120, 130, 173, 174, 178, 187, 215, 217, 218, 233, 249, 252, 272, 276, 277, 316, 318
davranışçılık 77, 273
değişken zihinler 361
değişkenlik 361
déja vu deneyimi 330
deneyci 161, 290, 291, 422, 423
deneyler 7, 8, 9, 11, 21, 23, 35, 44, 45, 48, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 125, 150, 152, 153, 161, 170, 201, 216, 229, 230, 232, 233, 235, 238, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 248, 290, 291, 292, 293, 298, 335, 336, 338, 344, 352, 381, 383, 384, 388, 389, 404, 422
deprem 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308

determinizm 354, 357
dinazor 217
dışarıya doğru yansıtma 278
dışlayıcı materyalizm 273
diyabet koması 313
doğadaki hayvanlar; çocukların korkuları; durugörüyle bulma; sürü telepatisi; insanla bağları; bakışlarını sezmek 100, 129, 160, 161, 162, 174, 224
doğal ayıklanma 21, 30, 69, 94, 172, 205, 274, 302, 308, 309, 317, 318, 346
dönüşü ve gelişi sezme; hayvan ve insan; hayvanlarda; sahibin niyetlerini sezmek; sahibin bakışlarını sezmek; e-maillerle; insanlar tarafından 123, 125, 126, 128, 129, 131, 134, 379
dördüncü boyut 358, 359
dualar 185, 251, 254, 255, 256, 264, 265
dualizm bkz. kartezyen dualizmi 271, 273, 275, 358, 359
Duke Üniversitesi 74, 91, 113, 298
durugörü; kart testleri; tanımı; eşyaları bulma; önbiliş; enderliği; ve telepati. bkz uzağı görme 25, 76, 78, 82, 114, 115, 287, 288, 289, 290, 293, 294, 295, 298, 299, 333, 351, 370
duygusal bağlar 59, 93, 102, 110, 128, 173
duygusal uyarılma 84, 336, 338, 344
duyu sistemi 19
duyuötesi algı; kart testleri; anlamı; önbiliş testleri; gözetlenme duygusu; uzay-zaman boyutları; teoremleri; türleri 15, 19, 39, 40, 64, 74, 76, 77, 96, 114, 115, 190, 299
Dünya Ticaret Merkezi 322, 323, 324, 325, 327, 328
dürbün 193, 194, 195, 197, 245, 294
düşünce aktarımı; kanalları; laboratuvar; başlıca telepati türü olarak; telefon çağrıları 40, 44, 55, 59, 60, 62, 67, 72, 104, 174, 351
düşündüğün insanla karşılaşma 144, 332
ebeveyn-çocuk telepatisi; anne sütüyle beslenme; sezgi; en yaygın tür olarak; düşünceleri 50, 53, 54, 83, 94
Einstein evreni 360
elektrik alanları 19, 368
elektromanyetik alan 279, 287, 370
Elsa (aslan yavrusu) 129, 160
e-mail telepatisi 156, 157, 384
eşyaları bulmak 294
ev hayvanları; sahibin sıkıntısını/ölümünü sezmek; sahibin hayvanın bakışlarını sezmesi; 153, 215, 222, 295
evlilik 110, 112, 135
evrim; hayvan telepatisi; gözetlenme duygusu; görme. Ayrıca bkz. doğal ayıklanma 16, 17, 30, 66, 69, 89, 94, 156, 159, 163, 172, 225, 256, 318, 340, 341, 346, 368

fantezi 16, 105, 119, 131
faz uzayları 359
felaket bkz. tehlike 301, 302, 308, 309, 317, 318, 319, 320, 322, 326, 327, 353, 355
fizik 16, 17, 24, 273, 274, 357, 359, 368
fotoğraf doğa fotoğrafları; av-avcı ilişkileri; dönüşü sezme davranışı; tehlike duygusu 80, 195, 214, 220, 222, 297, 333, 336, 337, 338, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 396, 397
Freudçu psikanaliz 59
Ganzfeld çalışmaları 80, 81, 82, 83, 85, 294
gelecek; bkz. niyetler; önbiliş 41, 42, 43, 44, 46, 50, 84, 99, 123, 132, 133, 140, 159, 173, 174, 209, 210, 211, 212, 215, 267, 278, 287, 294, 299, 301, 310, 315, 317, 321, 322, 323, 326, 327, 328, 331, 333, 334, 336, 345, 349, 353, 354, 357, 360, 370
genişleyen zihin 35, 78, 278, 349, 352, 357, 358, 377
genler 172, 365, 366, 369
geri beslenim 236, 239, 240, 335, 336, 386, 387, 419
geyik 139, 163, 211, 212, 213, 219, 255, 294, 415
gizli 193, 197, 198, 199, 200, 228, 243, 265, 268
göktaş 16, 17
gönüllü oyunu 70, 71, 72
görme alanları 282
görme; genişleyen zihin; alanları; teoremleri; iki yönlü bir işlem olarak. Ayrıca bkz. uzağı 15, 21, 29, 30, 31, 35, 58, 65, 86, 105, 165, 171, 174, 190, 191, 208, 209, 269, 270, 272, 276, 282, 287, 290, 293, 296, 312, 426, 427, 428, 429, 430, 431
görsel telepati 56, 86, 105, 166, 186, 317
görüntüler; beden; genişleyen zihin; matematiksel; aktarım; görme teoremleri 29, 30, 31, 33, 34, 55, 56, 57, 79, 82, 84, 90, 102, 165, 268, 276, 278, 280, 278, 295, 328, 331, 349, 372, 377, 388, 425, 426
göz lensleri 29
göz noktaları 208, 253, 254
gözetim 193, 196, 197, 198, 199
gözetleme, bkz. Gözetlenme duygusu; aktarım 184, 185, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 212, 214, 228, 231, 234, 235, 238, 239, 243, 245, 385, 386, 387, 388, 389, 417, 419, 420, 421, 422, 423
gözetlenme duygusu 7, 14, 15, 20, 23, 27, 28, 35, 89, 115, 174, 177, 178, 181, 182, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 208, 220, 224, 225, 228, 231, 232, 240, 246, 248, 256, 260, 269, 277, 280, 282, 349, 370, 384, 388, 389, 412, 416

gözetlenme duygusu kaynak/algılan rolleri; ve nazar; deneyler; genişleyen zihin; ve fotoğraflar Telepati; kaynak/algılayan; ve durugörü; tanımı; duyuötesi algı türü olarak; ve başlıca iki türü. Ayrıca bkz. uzaktan telepati; düşünce aktarımı 7, 14, 15, 20, 23, 27, 28, 35, 89, 115, 174, 177, 178, 181, 182, 187, 188, 189, 191, 193, 198, 205, 213, 224, 225, 227, 230, 231, 232, 240, 246, 248, 256, 260, 269, 280, 283, 370, 384, 389, 411, 416
"gözler bağlı" deneyler 21, 68, 70, 239, 240, 242, 352, 392, 394, 395
gözler; hayvani; korkutucu; nazar; evrimi. Ayrıca bkz görüntüler; görme hakkında teoremler; türleri. Ayrıca bkz. durugoru; onbiliş; telepati 85, 166, 178, 181, 182, 184, 186, 191, 194, 195, 197, 203, 206, 208, 213, 215, 222, 223, 225, 241, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 268, 276, 280, 289, 319, 377, 426
halüsinasyon 30, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 118
haset 249, 250, 251, 253, 264, 265, 267
hava saldırıları 308, 309, 312
hayalet 33, 103, 104, 105, 119, 270, 272, 372, 373, 374, 375, 376, 377
hayalet uzuvlar 372, 373, 374, 375, 376
hayranlık 22, 47, 249, 250, 260
hayvanlar; insani bağlar. bkz ev hayvanları; önbilişleri; gözetlenme duygusu; duyu sistemleri; yedinci duyu; telepati. bkz. Avcı-av ilişkisi; vahşi hayvanlar 8, 9, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 27, 28, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 56, 85, 99, 100, 101, 102, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 153, 156, 159, 160, 161, 165, 172, 173, 185, 190, 195, 197, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 245, 254, 255, 271, 281, 293, 295, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 315, 333, 350, 351, 357, 359, 366, 377, 381
hipnoz 67, 68, 69, 70, 111, 352
hypoglycaemia 313
içeriye alma teoremi 279
idealar, platonik 56, 57, 58
ihtimal 59, 72, 73, 75, 77, 80, 81, 86, 87, 96, 101, 109, 141, 145, 147, 148, 149, 151, 157, 203, 298, 336, 398, 406, 423
"iki göz bağlı" deneyler 21, 68, 70, 239, 240, 242, 352, 392, 394, 395
ikinci görme; bkz. durugörü 25, 76, 78, 82, 115, 287, 288, 289, 293, 295, 298, 351, 370

İslam âlemi; nazar inancı; görme teoremi 248, 250, 251, 255, 256, 260, 261, 264, 266, 267, 268, 269, 276, 425, 428, 430, 431
işaretçi insan 290, 291, 292, 296, 299, 335
işitsel telepati 103, 110, 118, 120, 133, 174
izafiyet teoremi 16, 360
Jungçu psikoterapistler 62
kamuflaj 198, 206, 213, 214
kaos teoremi 359, 371
kardeşlerin telepatisi 83, 90, 106, 107, 130, 145, 146, 148, 162, 403, 406
karmaşıklık teoremi 356
karşı aktarım 59
kart testleri 74, 299
Kartezyen dualizm 271, 359
kayıp nesneler 293, 295
kediler; tehlike uyarısı; evcilleşme; sahibinin sıkıntısına veya ölmüne tepki verme; dönüşü 41, 100, 102, 116, 117, 118, 126, 129, 154, 155, 159, 160, 161, 184, 208, 216, 217, 304, 305, 306, 308, 310, 381, 415
kehanet 302
klasik antikite 255, 259
koku aktarımı 43, 68, 70, 100, 171, 213, 312, 371
korku 207
korkutma gösterileri, biçimleri 207, 208
köpek 8, 14, 27, 41, 42, 43, 56, 67, 99, 100, 102, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 129, 134, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 184, 215, 216, 222, 223, 301, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 381, 415
köpekler, evcilleşme, iç saat, sahibinin sıkıntısına/ölümüne tepki verme, dönüşü sezme, gözetlenme duygusu, telefon çağrıları diğer köpeklerden telepatik etkilenimler, telefon telepatisi; uyarıları 41, 42, 43, 56, 67, 99, 102, 116, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 129, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 173, 184, 216, 223, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 341, 381, 415
kötü ruh çıkarma 265
kuantum 16, 36, 283, 352, 356, 359, 360, 362, 363
Kur'an 251
kurt sürüleri 36, 163, 370
kuşkucular; nazardan; gözetlenme duygusundan; standart savlar 39, 81, 83, 191, 229, 235, 238, 255, 263, 266, 326, 358, 415
kuşlar; deprem uyarısı; sürüler; fotoğrafları; avcı gözleri; gözetlenme duygusu 19, 21, 56, 127, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 184, 213, 214, 215, 216, 225, 245, 246, 249, 261, 304, 305, 309, 415

Kutsal Kitap 250
Levinthal paradoksu 369
mağaza hırsızları 200
Maimonides Tıp Merkezi 78
manyetik alanlar 278, 279, 368
matematiksel idealar; görme teoremi 58, 269, 271, 276, 425, 428, 430, 431
materyalizm 17, 58, 273, 275, 278
maymunlar 45, 210, 211
medyumlar 104, 289, 295, 302
mekanikçi bilim 58, 60, 269, 271, 279
mektup telepatisi 91, 135, 136, 137, 142, 316, 318, 356, 379
melodiyi sezmek 51, 52
mesmerizm 67, 68, 69, 70, 104, 111, 352
meta-analiz 73
morfik alanlar; zihnin genişlemesi; ve algısal alanlar; türleri 27, 35, 78, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 231, 278, 280, 349, 352, 357, 358, 363, 368, 370, 371, 372, 377
morfik rezonans 36, 368, 370, 372
Morfogenetik alanlar 36, 366, 367, 368, 369, 370
muskalar 254, 256
müzik 46, 52, 56, 65, 182, 293
N'kisi çalışması 45, 46, 47, 48, 49, 391, 392, 393, 394, 395, 397
nazar 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 270, 319, 426
nişancılar 195
niyet; yayılma; savaş sanatlarında; karşılıklı; avcı-av; geleceğe yansıtılması; kelimenin kökü 34, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 49, 50, 67, 84, 90, 99, 113, 114, 115, 120, 123, 125, 126, 132, 133, 139, 140, 143, 159, 172, 173, 174, 189, 195, 201, 202, 203, 205, 208, 210, 211, 212, 213, 215, 247, 254, 262, 267, 278, 301, 306, 334, 349, 351, 353, 354, 355, 357, 370, 371, 377
ormancılar, Kalahari 133, 139
oyunlar 62, 63, 64, 71, 174, 356
ölü hayaleti 104, 105, 109, 119
ölüm eşiği deneyimleri 376
ölüm ve sıkıntı; hayvaların telepatik tepkileri; hayaletler; insan öngörüleri 33, 103, 104, 105, 110, 112, 119, 382, 403
ölümün ardından ruhun hayatta kaldığına inanç 104
önbiliş; kart testleri; ve durugörü; tanımı; deneyler; ve genişleyen zihin; mektubun geldiğini; geçmişe bakışta; telefonla arayanın 35, 76, 78, 114, 137, 210, 287, 294, 299, 301, 302, 307, 308, 310, 313, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 339, 344, 345, 346, 353, 354, 360, 379, 389
öncüler 21, 64, 68, 74, 104, 228, 248, 326, 379, 380, 391, 398

önduyum 301, 306, 308, 310, 313, 317, 323, 336, 338, 344
önsezi; hayvanların; tanımı; insanların 7, 14, 20, 35, 52, 99, 327
özdeşlik teoremi 32
özgür irade 32, 301, 354, 360
öznellik 32, 34, 270, 273, 397
papağanlar; evcilleşme; dil kullanımı; dönüşü sezmek; telefon telepatisi 42, 44, 45, 126, 127, 155, 159, 160, 161, 381
paranormal 14, 15, 19, 22, 25, 28, 39, 358, 415
parapsikoloji; bkz. duyuötesi algı; ruhsal algılar 15, 25, 26, 39, 40, 74, 76, 77, 79, 91, 96, 107, 113, 114, 115, 120, 190, 293, 298, 299, 336
Pentagon 327
Platonizm 56, 57, 58, 59, 269, 277, 427, 431
proteinler 365, 366, 369
Protestan reformu 256, 257, 259, 260
psikanaliz 59, 60
psikokinez 26, 351-352, 361, 362, 370
psikoterapist-danışan telepatisi 22, 59, 62, 173
Psişik Araştırmalar Cemiyeti (Londra); kuruluş bildirisi 59, 70, 90, 104, 108, 109, 318
rastgele olay üreteci 351, 352
rastlantı 52, 64, 96, 107, 108, 191, 224, 229, 288, 326, 328, 334, 358, 361, 395, 398, 417, 419, 420, 421
rasyonalizm; aklın kullanılması 248, 257, 259, 260
retinal görüş teorisi 270, 431
Roma; katolik kilisesi, katolikliği 256, 258, 295
ruh 14, 15, 35, 44, 65, 98, 103, 104, 109, 119, 120, 132, 257, 258, 259, 262, 270, 271, 279, 358, 361, 427, 429
ruhsal olgular; kaynak-algılayan rolleri; kart testleri; tartışması; kanıt toplanması; anlamları; önbiliş deneyleri; psi ıskalaması ve psi isabet; rasyonalist tepki; gözetleme deneyleri; 15, 60, 62, 74, 77, 106, 107, 110, 111, 113, 114, 231, 240, 243, 248, 253, 259, 260, 264, 273, 299, 332, 362, 387, 388, 389, 422
rüyalar; kaydetmek; önbiliş; 11 Eylül öngörüleri; telepatik 25, 27, 44, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 65, 67, 79, 80, 88, 89, 90, 93, 94, 109, 110, 115, 118, 120, 126, 143, 288, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 345
sahtekârlık 24, 25, 71, 104, 239, 291, 358, 384
sanatçılar 22, 186, 270
sara nöbetleri 313, 312, 313
savaş sanatları 9, 193, 201, 202, 204
savunmalar 205, 206, 208
Science Applications International Corporation (SAIC) 292, 293

seçici hafıza 96, 147, 148, 191, 318, 326, 328, 334
sessiz çağrılar; telefon çağrıları 99, 100, 101, 133, 143, 146, 400, 404
sevgililer 50, 115, 120, 134, 145, 146, 187
sezgiler; önseziler; insani sezgiler; algıya dair; ve kadınlar. Ayrıca bkz. gözetlenme duygusu; sezme; dönüşü sezmek, bebekten önce uyanmak, telepatik çağrılar; onlara yapılan telepatik çağrılar; 14, 42, 43, 47, 51, 52, 53, 67, 83, 84, 89, 90, 102, 110, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 142, 144, 145, 155, 172, 212, 220, 222, 224, 230, 239, 278, 294, 301, 302, 307, 308, 317, 318, 327, 330, 334, 351, 357, 359, 380, 381
sıkıntı bkz. ölüm ve sıkıntı 33, 103, 104, 105, 110, 112, 119, 382, 403
Simpson (O.J.) davası 352
sosyal alanlar 36, 66, 171, 172, 174, 351, 370
sosyal gruplar; telepati 36, 65, 66, 121, 161, 171, 172, 370
sporlarda telepati 64, 182
Stanford Araştırma Enstitüsü 291, 292, 296, 336
Stanford Üniversitesi 230
Stoacı felsefe 427
süper sicim teoremi 360
sürü alanları 167
sürü telepatisi 164, 166, 167, 168
süt salgısı refleksi; bkz. anne sütüyle besleme 94, 95, 96, 97, 98
şans ihtimali 336
şaşırtıcı hipotez 32, 34, 274, 275
tabular 22, 25, 26, 59, 248
tahmin ihtimali 35, 48, 63, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 87, 233, 383, 406
tat telepatisi 15, 68, 70, 105, 270
tehlike; hayvan önsezisi; sürü iletişimi; avcı-av; duyusu 14, 25, 110, 112, 116, 162, 171, 191, 205, 206, 209, 215, 216, 218, 219, 220, 251, 302, 307, 309, 310, 311, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 330, 336, 346
telepatik çağrılar, telefon telepatisi 9, 67, 89, 90, 92, 102, 109, 113, 115, 120, 142, 145, 146, 151, 153, 156, 157, 351, 382, 400, 410
teleskop 193, 194, 195, 196
televizyon 15, 16, 22, 33, 34, 39, 46, 53, 196, 198, 201, 218, 228, 231, 244, 246, 247, 248, 287, 289, 322, 382, 387, 388, 416, 421, 422
teosofistler 140
termit kolonileri 170, 171
terörizm 199
tıbbi sorunlar 311, 313
tılsımlar, muskalar 254, 256
Titanik faciası 320, 321
titreşim duyusu 20, 212, 279, 306
tren kazaları 322, 326
Trivial Pursuits oyunu 63
Türkiye 252, 254, 303, 304

uyku araştırması 118, 179, 184, 216, 217, 343, 344
uyum davranışı 361
uzağı görme; deneyler; ve önbiliş. Ayrıca bkz. durugörü 27, 35, 25, 76, 78, 82, 114, 115, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 296, 298, 299, 333, 351, 370
uzay-zaman 14, 24, 57, 58, 171, 299, 358, 359, 360
vardoger olgusu 133
veteriner 9, 41, 126, 311
Yahudilerin kutsal metinleri 251
yalancı ayak 349, 350, 351
yaşam enerjisi 201
yedinci duyu, duyu organları, bilinçdışı 15, 19, 20, 22, 27, 28, 30, 35, 39, 44, 62, 85, 135, 153, 173, 190, 195, 197, 209, 228, 233, 238, 247, 262, 351, 357, 358, 359, 371, 377, 387
yerçekimi 21
yerel olmama (kuantum) 283, 362, 363
Yunan Ortodoks Kilisesi 251, 261
Yunanistan 184, 221, 254, 260, 261, 264, 265, 303, 305
zaman 14, 19, 21, 24, 57, 58, 171, 299, 358, 359, 360
zihin; dualizm; yansıtma modeli; görme teoremleri; ayrıca bkz. genişleyen zihin 14, 15, 17, 27, 28, 29, 33, 35, 42, 50, 55, 57, 62, 78, 83, 93, 100, 134, 174, 233, 256, 266, 269, 270, 271, 273, 275, 276, 278, 280, 288, 349, 351, 352, 354, 358, 359, 361, 370, 377, 425, 426, 428, 429, 430, 431
zihinsel alanlar; ve beyin faaliyeti. Ayrıca bkz. morfik alanlar 27, 36, 103, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 231, 278, 349, 363, 368, 370, 372
zihinsel faaliyet, bkz. zihin 28, 32, 34, 370
zihinsel özür 85, 86
zihinsel uyum 53
zihnin madde üzerindeki etkileri 351

İsim İndeksi

Bu kitapta adı geçenlerin çoğu isimlerinin belirtilmesinde bir sakınca görmediler. Müstear isimle anılmayı tercih edenler ise yıldız(*) işaretiyle belirtilmiştir.

Abraham, Ralph 10, 354
Adamson, Joy 129, 160
Adelman bay ve bayan Frank 321
Ainsworth, Roger 202
Alhazen 430, 431, 432
Andrews, Jill* 143
Annesely, Lyttleton 52
Anthony, Paduali 295
Arcangel, Dianne 194
Aristo 268, 425, 429
Awad, Dhuha 410
Bacon, Francis 250
Bacon, Roger 431
Bailey, Peter 294
Baker, Catherine 65
Baker, Robert 416, 417, 418
Barber, Katy 9, 97, 398
Barker, J.C. 320
Barrett, William 4
Baryy, Anna 262
Basil St. 256
Bates, Dylan 137
Battersby, Kaptan 70
Berger, Joanna 127
Bernsohn, Amanda 325
Bernuth, Charles 316
Bierman, Dick 10, 11, 338
Blackwell, Barry* 294
Blake, Henry 162
Boone, J. Allen 210
Boston, David 211
Boyd, Claire* 54
Bradley, Bill 64
Bratti,Giaochino 309
Braud, William 83, 361
Brenner, Sydney 366
Briggs, Pam* 95
Broad, William 25
Brown, David Jay 9
Brown, Ronita 118
Brown, Steven 324
Bruce, Philena 180
Brunelleschi 431
Bryant, Alfred* 51
Budge, Wallis 250
Burroughs, Harry 320
Butler, Tony* 213
Cabot, Jane 155
Cabot, Lilla 155
Cain, Delmar 183
Campbell, David* 333
Campbell, Katie 62
Carter, William 13, 14
Chan, Jackie 46
Chang San-feng 204
Cherni, Mike 323
Churchland, Paul 273
Cicero 428
Clarke, Christopher 10
Clarke, Emma 177

Coleman, Gillian 42
Colwell, John 419, 420, 421, 422
Cook, Alan 124, 142
Coopland, Tony 199
Coover, J. Edgar 192, 228, 230, 231, 235
Copernicus, Nicolaus 57
Corbett, Jim 218, 219
Cox, W.E 322, 326
Crick, Francis 32, 34, 274, 377
Croiset, Gerard 295
Crookes, William 104
Cross, Tony 246
Curtis, Catherine 319
Dalby, Richard 155
Dallas, Eirwen* 63
Dalton, Kathy 83
Darlington, Jeffrey 185
Darwin, Charles 16, 21, 56, 69
Davies, Carole 315
Dean, Chris 64
Democritus 425, 426
Dennett, Daniel 274
Derolet, Marguirite 116
Descartes, René 57, 269, 271, 272, 275, 276, 358
Diamantopoulos, Monica 266
Diana, Prenses 195
Dickson, Rick 197
Donohue, Kerri* 184
Dostoyevsky, Fyodor 178
Doyle, Arthur Conan 178
Dunne, J.W. 329, 330, 331, 336, 345, 359
Edney, Andrew 311, 312
Einoder, Camille 222
Einstein, Albert 360, 362
Elizabeth, I. 257
Elizabeth, Kraliçe 123
Ellison, Tansy 154
Ernest, Albert 307
Ertz 142
Esdaile, James 68
Evans, Jackie 311
Ezra, Terry 203
Fallarino, Michael 42
Faraday, Michael 279
Fermat, Pierre de 356
Fischer, Martha 185
Flanagan, Mary 332
Flicker, Jai 143
Flollriol, Josef 310
Flood, Christine 118
France, Anatole 178
Frankcom, John 212
Frazier, Walt 64
Freeman, Robert 10
Freeman, Walter 371
Freud, Sigmund 59, 60
Galen 277, 428, 430
Galileo Galilei 57, 270, 276
Galton, Francis 56
Gardner, Martin 25
Geater, Jacqui 127
Geddes, Sheila 154
Georgakopoulos, Mario 265
Giacoi, Leora 323
Gilmour, Andrew 68
Giotto 431
Godfrey, James 181
Goodall, Jane 220
Greenberg, Ann 131
Greenfield, Susan 274, 275
Grierson, William 93
Griffin, Deidre 309
Griffin, Lepel Sir 52
Griswold, Bob 128
Gruber, Elmar 292

Gurney, Edmund 4, 71, 105
Hadselle, bayan 90, 92
Hall, Laurie* 306
Hamlett, Sarah 126
Hammid, Hella 296
Hana, Morgana 46
Hanley, Russell 222
Harbouri, Spyro 262
Harlow, Rebeca 412
Hartwell, Russell 215
Hatlapa, Hans-Heinrich 213
Hatzimichalis, Ersi 140
Hawking, Stephen 362
Hawksley, Sue 408, 409, 410
Hayduchok, Nadine 52
Haynes, Renée 10, 184
Hendrickson, Robert* 195
Henry VII., Kral 256
Henry VIII., Kral 257
Hero Thomopoulos 266
Heywood, Frank ve Rosalind 91
Hicks, Paul 335
Hitzig, Karen ve Rupert 10, 182
Holms, Ann 186
Honorton, Charles 81, 82
Hugo, Victor 178
Humphrey, Nicholas 10, 388
Hunting, Paul 43
Hurth, Joicey (anne ve kız) 93, 94
Huxley, Aldous 178
Huxley, Francis 10
Hygen, Georg 132
Hyman, Ray 81, 295
Ioannis, rahip 264
Issidorides, Diana 240
Itten, Theodore 10, 309
İsa 291
Jeanne Salzman 53
Jill 11, 102
Joan D'Arc 291
Johnson, Alice 108
Johnson, Caroline 99
Jones, Erly 322
Jones, Jack* 212
Josephson, Brian 365
Jung, Carl 62
Kalinowska, Monika 263
Kalomenidis, Dimitris 307
Karolos, Merlin 321
Kepler, Johannes 57, 270, 271, 272, 278, 281, 433, 434
Killa, Betty 394
el-Kindi 431, 432, 433
Klein, David* 343
Knowles, Anne* 334
Krippner, Stanley 78
Kuhn, Thomas 16
Kutsch, Bonnie 102
Laplace, Pierre-Simon 358
Lavoisier, Antoine-Laurent 17
Lawrence, D.H. 178
Lay, Les 199, 200
Leonardo da Vinci 271
Leoneis, Esther 412
Leucippus 427
Levinthal, Cyrus 371
Lewis, Jo 320
Lindberg, David 427, 434
London, Jack 223
Long, William 163, 169, 224
Lucretius 428
Macarthy, Andy* 203
Macaulay, Carole 411
Mann, Thomas 178
Marks, David 421, 422, 423
Marshall, Blanche 323
Mayer, Elizabeth Lloyd 10, 60, 61
McCurrach, Marie 154

McKenzie, Teresa 99
Meldrum, Bill 123
Melzack, Ronald 378
Mesmer, Franz Anton 67
Michaels, Sheila 130
Michailides, Anna 221
Mihailides, Anna 264
Miller, Terry 318
Molton, R.H. 131
Monaghan, Elizabeth 51
Morgana, Aimée 10, 11, 45, 46, 393
Morsman, Claire 412
Muhammed 251
Murphy, Michael 64, 213
Murray, Ann 141
Murray, Christie 11
Murray, Kama 412
Myers, Frederick 4, 105, 107
Newton, Isaac 16, 21, 57
Novak, Michael 65
Oakes, Andrea 44
Öklit 269, 430, 432
Pallikari-Viras, Fotini 365
Parker, Jean 116
Parker, Nickolai 156
Parrish, Audry 326
Pascal, Blaise 358
Pasic, John 186
Pelé 64
Penrose, Roger 57, 58
Peoc'h, René 162
Pepperberg, Irene 45
Perimeni, Despina 263
Peters, Rudolph 85, 86, 87, 88
Peterson, Donald 230
Piaget, Jean 31, 274, 278
Plassara, Katarina 307
Platon 58, 269, 279, 429, 433
Pliny 252
Plutarch 255
Podmore, Frank 105
Pole, Ken 220
Poortman, J.J. 230
Popper, Karl 17
Potts, Wayne 165
Powys, John Cowper 178
Price, Pat 299
Priestley, J.B. 178
Pryor, Eleanor* 141
Ptolemy, Claudius 430, 432, 433
Pulfer, Frank ve Karl 117
Pullsken, Ingeborg 124
Puthoff, Hall 292
Radin, Dean 10, 11, 338, 339, 340
Reeves, Scott 410, 411
Reynolds, Craig 164
Rhine, Joseph Banks 74
Rhine, Louisa 91, 113, 114, 115, 300, 301, 318
Richards, Anita 112
Richards, Fiona* 216
Rothschild, Miriam 10, 221
Roussopoulos, Andreas 136
Ryle, Gilbert 274
Sagan, Carl 32
Saltmarsh, H.F. 320
Salzman, Jeanne 53
Savage, Richard 155
Schlitz, Marilyn 10, 82, 294, 423, 424, 425
Schmeidler, Gertrude 77, 361
Schülte, Christine 100
Schwarz, Berthold 54
Scot, Reginalf 258
Seferiades, Alexander 184
Seferiades, Leto 13
Seferiades, Socrates 9, 261, 262, 307
Segal, Jean 41

Severn, Arthur 106, 109
Shendge, Lisa 93
Shiraykina, Tatyana 95
Shiva, Vandana 130, 131
Sibert, Charles 199
Sidgwick, Eleanor 108
Simpson O.J. 352
Sinclair, Upton 73
Sitweel, Osbert 130
Skinner, B.F. 273
Smart, Pam 9, 11, 125, 152, 381, 392, 405, 407, 408, 409
St. Barbe Barker, Richard 289
Stafford-Dietsch, Jeremy 219, 294
Stanford, Rex 361
Stavropoulos, Michael 263
Stavropouls, Poppy 264
Steel, Christine 156
Stevenson, Ian 10, 110
Stoller, Robert, 61
Strick, Jane 101
Swedenborg, Emanuel 289
Targ, Russell 290
Taylor, John 360
Theofrastos, Marina 410
Thomas, Keith 256
Thomopoulos, Andreas 332
Thorne, Barry 199
Tinder, Shawn 319
Titchener, E.B. 228
Tolstoy, Leo 178
Toner, John 168
Tope, Adeebanji 410
Torville, Jayne 64
Trammel, Connie* 179
Trinder, Geoff 214
Turing, Alan 53
Turner, Gerald 183
Turney, Jane 9, 193
Twain 136
Tyra, Carole* 95
Ullman, Montague 78
Unger, Leo 372
Utts 293
van Bolhius, Jan 9, 87, 240, 396
van de Moortel, Koel 119
van der Post, Laurens 133, 139
Vass, Keith 324
Velmans, Max 11, 280
Vigo, Gina* 325
Vorderman, Carol 244
Wade, Nicholas 25
Wainwright, Bernadette 194
Walker, Evan Harris 362
Wallace, Alfred Russel 69, 104
Walsh, Betty 224
Ward, Janet 13
Watson, John B. 273
Watson, Pauline 182
Watts, Patricia 182
Westwood, Pat 101
White, Rhea 64
Whitebread, Deb and Ron 127
Whitehead, Alfred North 280
Williams, Deniz 201
Williams, J.H. 99
Williams, Linda 231
Wilmshurt, Roger 214
Wilson, Jack 136
Winer, Gerald 178, 215, 222, 276, 277, 278
Wiseman, Richard 421, 422, 423
Wood, Lawson 214
Woodhouse, Barbara 43
Woods, Teri 54
Yamamoto, Anna 392
Yamamoto, Mikio 202, 448
Yiatsouzaki, Dimitri 262